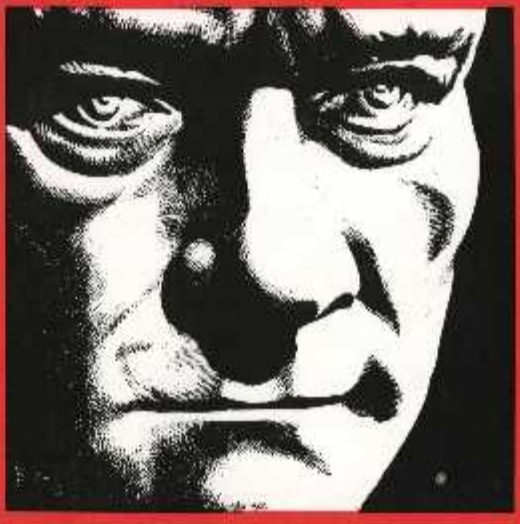
T.C.
ATATÜRK KÜLTÜR,DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

— İkinci Basım —

Cilt: I Temmuz 1985 Sayı: 3

İ Ç İ N D E K İ L E R

ORG. NECDET ÖZTORUN : Atatürkçülük'te Devletin Dinamik İdeali 625

PROF. DR. İHSAN DOĞRAMACI : Atatürk ve Eğitim 653

PROF. DR. BEKİR SITKI BAYKAL : Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti 671

PROF. DR. UTKAN KOCATÜRK : Prof. Dr. Afet İnan'la Bir Konuşma 711

PROF. DR. TURHAN FEYZİOĞLU : Türk Millî Mücadelesinin ve Atatürkçülüğün Temel İlkelerinden Biri olarak Millet Egemenliği 741

MERKEZ ARAŞTIRMA EKİBİ : Atatürk'ün 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a gelişi 793

PROF. DR. ZİYA BURSALIOĞLU : Atatürkçü Eğitim Üzerine 799

PROF DR. HAMZA EROĞLU : Şerefli Bir Tarih: Lozan 805

PROF. DR. AHMET MUMCU : Misak-ı Millî ve Anayasamız 813

E. KORG. CEMAL ENGİNSOY : Batı Yayın Dünyasında Atatürk 831

BEKİR TÜNAY : Atatürk'ün Üstün Kişiliği 847

DOÇ. DR. ERGÜN AYBARS : Millîleşme ve Çağdaşlaşma Lideri Atatürk 863

DOÇ. DR. YÜCEL ÖZKAYA : Millî Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa'nın Basınla İlişkileri 871

GÜRBÜZ D. TÜFEKÇİ : Atatürk Milliyetçiliği 913

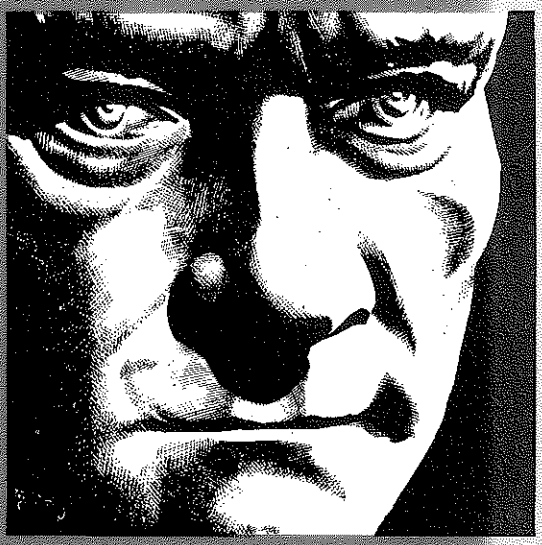
BURHAN GÖKSEL : Atatürk'ün Eğitim Hakkında Görüşleri ve Misak-ı Maarif 921

DOÇ. DR. ZEKİ ARIKAN : Cumhuriyetin İlânı ve İzmir Basını 959

MERKEZ ARAŞTIRMA EKİBİ : İstanbul Meclis-i Mebusanı'nın Gizli Oturumunda Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Bir Konuşması 977

MERKEZ ARAŞTIRMA EKİBİ Kayıplar (Prof. Dr. Afet İnan 1908 - 1985) 983

T.C.
ATATÜRK KÜLTÜR,DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

— İkinci Basım —

Cilt: 1 Temmuz 1985 Sayı: 3

alması sonucu ortaya koyduğu ilkeler, esaslar ve hedefler; Atatürkçülüğü bütün ülkeler, milletler için de geçerli kılmıştır. [2]

Bu incelemede Atatükçülüğün, özellikle Türk Milleti için, ortaya koyduğu esasları tespit etmeye çalışacağım. Ancak Atatürkçülüğün, evrensel olduğunu, millî ve ferdî refaha, mutluluk amacına, en refahlı ve en medenî millet olarak ulaşmada; Kapitalizmi ve Sosyalizmi reddederek; dinî farklılıkların istismarını, ayırıcı, bölücü etkilerini yok ederek milletlerin üzüntü ve keder bilmemeleri, hayatı neşe ve şevkle karşılamaları için, barış içinde bulunmaları amacı ile uluslararası düşmanlığı reddeden, her milletin mukadderatına kendisinin hâkim olması hakkını, yaşayan milletlerin hepsine tanıyan, [3] millî ve ferdî güvenliği birlikte ele alan, geri kalmışlığa savaş açarak; ideolojiler arasında, dinler arasında, büyük küçük devletler arasında, tehlikelere, mücadelelere yol açan içtimaî fikirlerin çok üzerinde, parlak millî hedeflerle, milletler arasında; bilim ve teknolojinin geçtiği güvenli ve sağlam bir köprü olduğunu dikkate alarak, yalnız çok önemli uluslararası esaslarına temas edeceğim.

3. ATATÜRKÇÜLÜK GERÇEKÇİDİR, YAPTIKLARI VE YAPMAK İSTEDİKLERİ VARDIR.

Atatürkçülüğün gerçekçi olduğunu, başarılı olduğunu, Atatürkçülüğe inanarak ve uygulayarak Atatürk'ün belirttiği hedeflere varacağımız hakkında güven duymak için, Türk Milletinin 19 Mayıs 1919'dan Atatürk'ün ebediyete intikali olan 1938'e kadar hakkı ile övüneceğimiz en güçlü ve en güzel örneklerini verdiğini belirtmek yeterlidir.

Atatürk, "Benim Türk Mileti için yapmak istediklerim ve başarmaya çalıştıklarım ortadadır. Benden sonra, beni benimsemek isteyenler, bu temel mihver (eksen) üzerinde akıl ve ilmin rehberliğini kabul ederlerse, manevî mirasçılarım olurlar", dediğinde, Türk Milleti için yaptıklarını ve yapmak istediklerini, millî amaç ve hedeflerini çok iyi biliyordu. Atatürk bu ifadesi ile, idealler ve hedeflerin, Atatürkçülüğün en önemli bölümünün özünü teşkil ettiğini, bunu iyi biçimde anlamamızı işaret etmiştir. O günlerde Anadolu muharebelerinde Türk Ulusunun da bunları bildiğine emindi. Türk toplumunun ortak fikirleri olduğuna inanıyordu. "Varlığımızı, bağımsızlığımızı kurtaran iş ve hareketlerin milletin müşterek fikrinin, arzusunun" [4] eseri olduğunu biliyordu. Türk kamuoyunun kabiliyet ve kıy-

[2] a.g.e.; s. 125.
[3] a.g.e.; s. 236.
[4] a.g.e.; s. 259.

metini anlamış [5] ve bunları açıkça ifade etmiştir. Milletini o güne kadar söylediği sözlerde ve yaptığı hareketlerde aldatmamış olmakla gurur duyan Atatürk; "yapacağız, yapabiliriz" [6] demiş ve millet için, milletle birlikte yapmıştı.

Atatürk, "Düşmanı memleketimiz içinde boğacağız" [7] dediğinde, kendisine "Milleti boşuna kırdırmayınız" diyenlere "Hayır, yapacağız" demiş ve başarmıştı.

Savaş sonunda "Şimdi de, refaha, ilerlemeye, memleketi bayındırlığa sevk etmek için mevcut kabiliyetimizi nazarı dikkate alarak bunu da yapacağız diyorum" diyen Atatürk; Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü Nutkunda: "Büyük Türk Milleti! Onbeş yıldan beri giriştiğimiz işlerde muvaffakiyet vaat eden çok sözlerimi işittin. Bahtiyarım ki, sözlerimin hiçbirinde milletimin, hakkımdaki itimadını sarsacak bir isabetsizliğe uğramadım" demiştir.

Atatürkçülük kendisinin gerçekçi olduğunu, canlı olduğunu, bugünü sağlayan, ancak daima geleceği kapsayan bir ideoloji olduğunu yaptıkları ile kanıtlamıştır.

Atatürk'ün Türk milleti için, millet ile beraber, milleti idare ederek yaptıkları , gerçekleştirdikleri inkılâp tarihinin sayfalarında altın harflerle yazılıdır. Bu sınırlı zamanda açıklanacak bir tebliğ ile yapılanları, başarılanları saymak mümkün değildir. Yapılanları özlü, esaslı ve kapsamlı olarak açıklamak için en kısa, en doğru yol Atatürk'ün kendi ifadeleridir:

"Uçurum kenarında yıkık bir ülke... Türlü düşmanlarla kanlı boğuşmalar.. Yıllarca süren savaş... Ondan sonra, içerde ve dışarda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni sosyete, yeni devlet ve bunları başarmak için arasız devrimler... İşte Türk genel devriminin bir kısa deyimi. Bugüne kadar başardığımız işler; Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal çehresini, kesin çizgileriyle, ortaya çıkarmıştır. Yeni harfleri, ulusal tarihi, öz dili, ar, ilimsel müzik ve teknik kurumlarıyla kadını, erkeği her hakta eşit modern Türk sosyetesi bu son yılların eseridir.

Türk Ulusu ancak varlığını derin ve sağlam kültür sınırları ile çevreledikten sonradır ki, onun yüksek kapasitesi ve erdemi, uluslar arasında tanılır. Türk Ulusuna doğunsal rengini veren bu devrimlerden her biri, çok geniş tarihsel devirlerin öğünebileceği büyük işlerden sayılsa yeridir.

[5] a.g.e.; s. 309.
[6] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri; c. II, ikinci baskı, Ankara 1959, s. 70.
[7] a.g.e.; s. 70.

Tüzel, sağlık, sosyal, finans, ekonomi ve bayındırlık işlerinde, hiç durmadan aldığımız yeni tedbirlerin iyi ve yerinde olduğuna kani bulunuyoruz. Akdeniz'i Karadeniz'e bağladık.

Geçen dört yılın başlıca işlevi ekonomi alanında olmuştur. Birçok ülkeler, acunsal buhran karşısında sarsılmış ve umutsuzluğa düşmüşken, biz, bu kapsal felâket önünde hiç irkilmedik, yurdun ekonomisini yeni bir düzene yöneltmiş bulunuyoruz. Arsıulusal ticareti denkleştirerek, iç pazarı harekete getirerek, kendimizi korumayı başardık. Asıl önde tuttuğumuz iş, geniş bir endüstri programı gerçekleştirmeye başlamak olmuştur. Bu program, tamamiyle gerçekleştiği gün, şüphesiz yurttaşın geçimi hissolunacak derecede genişleyecektir.

Tarım, endüstri hareketlerimiz birbirini kollayan tedbirlerle yapılmaktadır.

Cumhuriyetin dış siyasada özenle güttüğü amaç arsıulusal barışı korumak ve güven içinde yaşamaktır. Komşularımızla dostluk ve iyi geçinme yolunda her gün biraz daha ilerlemekteyiz.

Türkiye Cumhuriyeti arsıulusal ailenin, ancak faydalı, çalışkan ve iyi geçimli bir unsuru olmak amacındadır. Uluslar sosyetesinde ciddi barış ve elbirliği isteğiyle çalışıyoruz.

Uluslar sosyetesinin, arsıulusal güveni artıracak, geçmişten kalma hastalıkları iyileştirecek insanî sonuçlara varabilmesi başlıca dileklerimizdendir.

Bununla beraber bütün dünya gidişini göz önünde tutarak dikkatli, hazırlıklı, uyanık bulunmak lüzumuna kaniiz. Gene bu kanaatledir ki, dostluklarımıza bağlı ve bütün ilgilerimizde iyicil bir siyasa ile elimizden geldiği kadar genel barışı korumak istiyoruz." [8]

Atatürk'ün yapılan ve yapılacak işleri açıklaması, gerçekleri yansıttığı kadar, yapılanların maksadını da, hedeflerini de, ideallerini de ve imkânlarımızın neler olduğunu da açıklamaktadır.

Bizler de bugün Atatürk devrimini, inkılâplarını inceleyerek şu hükme varırız:

"Millet olarak, millî devreye girdiğimiz, halk devrini başlattığımız" [9]
19 Mayıs 1919'dan, Atatürk'ün ebediyete intikali olan 10 Kasım 1938'e

[8] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri; c I, Ankara, 1961, s. 380.
[9] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri; c. II, s. 105.

kadar, "yapacağız, yapabiliriz" dediğimiz her şeyi yaptık. Başardıklarımız geleceğimizin başarısı için güvencemizdir.

4. ATATÜRKÇÜLÜKTE, MAKSADI NASIL ANLARIZ? MAKSAT VE HEDEF İLİŞKİLERİ NELERDİR?

Atatürkçülük Türk Milletine; devlet, fikir ve ekonomik hayatta bütün sorumluları aydınlatıcı ilkeleri, fikirleri vermektedir. Ayrıca, bütün temel müesseseler, bu müesseselerdeki sorumlular için; vazifelerini, hareket tarzlarının esaslarını açıklamaktadır. Atatürkçülük en üst stratejik düzeyde bir düşünce sistemidir ve bütün düzeylerde aydınlatıcı maksadı, ilke ve esasları ihtiva eder.

Bizim için Atatürkçülüğü anlamada ve başarılı bir biçimde uygulamada mühim olan Atatürkçülüğün nihaî hedeflerini ve maksadını anlamaktır.

Şüphesiz Türk Milletinin değişik faaliyet kollarında ve değişik sorumluluk düzeylerinde vazifeli olanların kendi koşullarına, fonksiyonlarına göre Atatürkçülüğü en iyi biçimde anlamaları; Türk Milleti için, Türk Milletinin fertleri için temel vazifelerin neler olacağını açıklığa kavuşturur ve hedefe giden yolları aydınlatan bir ideoloji olan Atatürkçülüğün de çok güçlü olmasını sağlar. Atatürkçülükte maksadı anlamak bizim için üç amaca yöneliktir:

Birincisi Atatürk'ün maksadını, niyetini öğrenmek suretiyle Atatürk'ü tanımak, Atatürkçülüğü tam anlamak; **ikincisi** Atatürkçülüğün bize yüklediği vazifeleri tarif ederken, yerine getirirken veya durmadan yeni vazifeler çıkarırken, nelerin mümkün olduğunu, imkânlarımızın neler olduğunu tespit etmek; **üçüncüsü** vazifelerimizin başarılması için hareket tarzlarımızın ayrıntıları ile neler olabileceğini tespitte isabettir.

Bu amaçlara nasıl ulaşacağımız Atatürkçülükte vardır. Genelkurmay Başkanlığı yayını olan Atatürkçülük 3. kitapta açıklanmaya çalışılmıştır.

Şüphesiz Atatürkçülüğün maksadını, nihaî hedeflerini, idealini tespit ederken Atatürk'ün ifadelerini kendi açıklamalarında olduğu gibi kullanmak en doğru yoldur.

Bu konferansta güttüğüm amaç; Atatürkçülüğün Türk Milleti için öngördüğü ideali tespit etmektir. Bu yönde Atatürk'ün maksadını öğrenmektir.

Atatürk Türk Milleti için öngördüğü gayeleri, amaçları aşağıdaki terimlerle belirtmiştir:

— "Millî mefkûreye sadık kalmak." [10]

[10] Atatürkçülük, 1. Kitap, s. 484.

—"Büyük davamızdır. Bu, büyük Türk Milletinin dinamik idealidir." [11]

—"Milletin müşterek fikri ve arzusu..." [12]

—"Türk Milleti millî ideale tam bir bütünlükle yürümektedir."

—Millî idealimizdir." [13]

—Millî birlik, millî duygu, millî kültür en yüksekte göz diktiğimiz millî idealdir." [14]

—"Türk Milletinin tarihî bir niteliği de güzel sanatları sevmek, onda yükselmektir." [15]

—"Hür bağımsız, daha kuvvetli, daha refahlı Türkiye ideali..." [16]

—"Benim yapmak istediklerim ve başarmaya çalıştıklarım..." [17]

—"Tüketimde olduğu kadar üretimde de dünyanın parçası olmak..." [18]

—"Türk Milletinin dinamik ideallerini Türk gençliğinin beyninde ve Türk Milletinin bilincinde daima canlı tutmak..." [19]

—"Yaptığımız, yapmak istediğimizin gayesi Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen çağdaş ve bütün anlam ve görünüşü ile uygar bir toplum haline getirmektir." [20]

—"Bu üstün kıymeti daima ve mutlaka muhafaza etmek..." [21]

—"İşaret ettiğim umdeleri Türk gençliğinin dimağında ve Türk Milletinin şuurunda daima canlı bir halde tutmak..." [22]

—"Öyle bir ekonomik devir lâzımdır ki, artık milletimiz insanca yaşamasını bilsin."

—"Hepimizin arzusu şudur ki, bu memleket insanları ellerinde örnekleri ile tarımın, ticaretin, sanatın, çalışmanın, hayatın temsilcileri olmalıdır." [23]

[11] a.g.e.; s. 511.
[12] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I, s. 259.
[13] Atatürkçülük, 1. Kitap, s. 91.
[14] a.g.e., s. 75.
[15] a.g.e., s. 89.
[16] a.g.e., s. 503.
[17] a.g.e., s. 289.
[18] a.g.e., s. 403.
[19] a.g.e., s. 293.
[20] a.g.e., s. 115.
[21] a.g.e., s. 91.
[22] a.g.e., s. 511.
[23] a.g.e., s. 417.

— "Kültürel insan olmak..." [24]

— "Türkiye'nin adına çalışkanlar ülkesi densin." [25]

— "Kudretli, erdemli nesiller yetiştirmek..." [26]

— "Barış istikameti bizim daima düsturumuz olacaktır." [27]

— "İnsanca yaşamak, hayatına, hakkına sahip olmak, kültürel insan olmak..." [28]

— "Türk kültürünü yüksek ve inkılâpçı bir seviyeye ulaştırmak." [29]

— "Milli kültürümüzü çağdaş medeniyet seviyesi üzerine çıkarmak..." [30]

Atatürk'ün bu ifadelerle belirttiği amaçlar, idealler Atatürk'ün medeniyet düzeyini belirtir. Dediği; devlet hayatı, fikir hayatı ve ekonomik hayatın ayrı ayrı hasılalarına ve hasılalarının neticelerine ilişkindir. Ayrıca Türk Milletinin güçlü olmasını sağlayan millî nitelikleri muhafaza maksadı ile idealler arasında belirtildiği gözlenmiştir.

Burada kısaca son kısımları belirtilen idealler, hedefler, incelendiğinde bunlarda güdülen maksat açıklıkla görülür. Şüphesiz Atatürk'ün maksadının ne olduğunun anlaşılması bize incelememizde kolaylık sağlar. Bu suretle vazifelerimizi, vazifeleri yapmak için kullanmamız gereken imkânlarımızı doğrulukla tespit ederiz.

Atatürk'ün, bütün faaliyetleri bir amaca veya hedefe yönelttiği dikkate alınarak, yapılan incelemelerde devletin, devlet fikri ve ekonomik hayatını ilgilendiren temel amaç ve hedeflerin ve bu hedefleri gerçekleştirmek için gerekli olan millî yeteneklerimizi muhafaza etmeyi sağlayan, daima geçerli olan amaç ve hedefleri tespit etmek uygun olur.

5. ATATÜRKÇÜLÜKTE GÜDÜLEN MAKSAT, MAKSADIN ÖNERİ

a. Maksat ile İdeal ve Gerçekleştirecek Yetenekler Arasındaki İlişkiler

Atatürkçülüğün ne olduğunu, Türkiye'yi, Türk Milletini nereye götüreceğini, Atatürk'e inananların Atatürkçülüğü bilenlerin nasıl hareket edeceklerini, imkânlarının neler olacağını anlamakla; Atatürkçülüğü en

[24] a.g.e., s. 349.
[25] a.g.e., s. 417.
[26] a.g.e., s. 351.
[27] a.g.e., s. 377.
[28] a.g.e., s. 172.
[29] a.g.e., s. 351.
[30] a.g.e., s. 89.

zengin bir hazine olarak, en kıymetli hazine olarak muhafaza etmenin, varlığımızın ve istikbalimizin yegane temeli olduğunu idrak ederiz. Bu suretle Atatürkçülük millî güç haline gelir.

Atatürkçülük kendisini zamanla ve denemelerle kabul ettirmiştir. Gerçekçi ve bilimseldir ve tam anlaşıldığında etkisi dışına çıkmak mümkün değildir. Atatürkçülüğün tam anlaşılması için Atatürkçülüğün nihaî amaçlarını, nitelikleri ile anlamak ve kavramak, inanç haline getirmek gerekir.

Atatürk'ün açıklamalarında olduğu gibi:

"Milletleri millet yapan, terakki ve tefeyyüz ettiren kuvvetler vardır: Fikir kuvvetleri ve içtimaî kuvvetler..." [31] Atatürkçülük bizim için fikrî ve içtimaî bir kuvvettir, doğruluğu deneylerle sabit olmuş, inanç haline gelmiş, çok güçlü bir kuvvettir. Bize, milletler toplumu içinde milletimize, Türkiye Devleti'ne, Türkiye'nin istikbaline, kendi benliğimize, millî değerlerimize düşman olan bütün anasırla mücadele etmeyi öğreten ve gerekli gücün kaynağını gösteren, güç veren bir ideolojidir.

Bugün yakın çevremizde ve uzak çevremizde ve içimizde birbirine düşman fikirler, ideolojiler, kavramlar ve devletlerin mevcudiyeti, Atatürkçülüğü bizim için bir kurtuluş, bir hayat koşulu haline getirmiştir.

Bu yüzden Atatürkçülük, bütün aşırı uçların hedefi haline gelmiştir. Bazıları Atatürk'ün bazı esaslarını saptırarak kendi çarpık görüşlerine destek sağlamak için kullanmakta, bazıları ise Atatürkçülüğe olan düşmanlıklarını doğrudan ortaya koymaktadırlar.

Bu karmaşık mücadele ortamında dahi Atatürkçülük barışın faydalarını ve barış için nasıl çalışacağını açıklamıştır.

Atatürkçülüğün milletçe benimsenmesi; hele millî olduğuna inandığı işlerde tarihin akışını değiştiren birlik duygusuna sahip olan Türk Milleti tarafından benimsenirse çok kadir ve muhyi bir kuvvet olur. [32]

Bize düşen Atatürkçülüğü benimseyerek, çevremize benimseterek harekete dönüştürmektir. Hareket için vazifelerimizi bilmemiz, bunun için de amaçları bilmemiz önkoşuldur.

Atatürk Türk Milletini yöneterek, millet ile birlikte millet için daima belli amaçlara ulaşmayı öngördüğünü kendi açıklamaları ile belirtmiştir. Bu amaçlara uygun belirli vazifeleri geleceğin nesillerine ve devletin temel müesseselerine veren Atatürk'e göre, vazife ile gerçekleştirilecek faaliyetler

[31] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 43.
[32] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I, s. 268.

arasında yakın ilişkiler vardır. Bunun için vazife verenlerin, vazife alanların, vazifeyi verirken kullanacakları vasıtayı, faaliyetleri tayinde tereddüt etmemeleri için maksadı açıklıkla belirtmelidirler. [33]

Bu esas vazifeyi verenlerle, vazifeyi alanların, kullanılacak vasıtaların neler olduğunu, hangi işlerin yapılacağını bilmelerini gerektirir. Her hareketin maksada uyması, her türlü şartlar altında ve mevcut imkânlarla sağlanması, maksadın açık surette görülmesine bağlıdır. Şüphesiz unutulmaması, dikkate alınması gereken bir gerçek de; stratejik, operatif, taktik, teknik düzeyde olan sorumluların gördükleri, çevrelerine ilişkin bildikleri arasında, hükümlerinde ve idraklerinde farklar olduğunu kabul etmektir. [34] Bu biçimde farklı bilgilere sahip kimselerin, Atatürkçülüğün, millî terbiyenin esaslarını tam bilmeleri, ancak kendi bilgi ve sorumluluk derecelerine göre Atatürkçülüğün devlet, fikir ve ekonomik hayata ilişkin ayrıntılarına sahip olmaları gerekir.

Atatürk, maksat ve yapılan işle ilgili bir örneği; Akhisar cephesinde taarruz eden bir Yunan tümeni karşısında çekilen bin beş yüz kişinin, bu hareketlerinin Büyük Millet Meclisi'nde bir mebus tarafından tenkidi üzerine yaptığı açıklamada vermiştir. Açıklamasında:

"Biz onlarla birlikte olsak ne yaparız. Efendiler; çekiliriz, çekildiler, çekilmek lâzımdır. Eğer ölmek lâzım gelirse o da yapılır. Ölmek, öldürmek maksadına matuf olmalıdır; fakat öldükten sonra hiçbir gaye elde edilmeyecekse neye yarar? Gayeyi muhafaza etmek için 10 misli kuvvet karşısında bin beş yüz kişinin çekilmesi lâzımdır." [35]

Burada görüldüğü, açıklandığı gibi sorumluların işlerini yaparken, amacı (maksadı) anlamaları; üst komutanların niyetini iyice bilmelerini, birlik ve beraberlik içinde hareket etmelerini sağlar. Ayrıca bütün sorumlular, tespit ettikleri hareket tarzlarının uygulanabilir olmasından ve vazifeyi gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceğinden emin olmalıdırlar. Bu husus ancak maksadı açıklıkla anlamalarına bağlıdır. Maksat; imkânlar ve yapılacak işler, yani görevler arasında ilişkileri düzenler. Çünkü bir görevi başarırken maksadın da gerçekleştirilmesi en azından maksada uygun olması gerekir. Maksadı gerçekleştirmek, mümkün olmazsa maksadı muhafaza etmek lâzımdır.

Bir millî vazifeyi yaparken gerekirse ölüm göze alınır. Ancak öldürmeyi sağlamak için ölüm göze alınmalıdır. Öldürmeden ölmek, boşuna ölmektir.

[33] Atatürkçülük, 1. Kitap, s. 268.
[34] a.g.e., s. 249.
[35] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I, s. 84.

Ölümle birlikte, vazife yapılırsa yani düşman öldürülürse, maksat elde edilirse, vazife yapılmış olur. Ancak düşman öldürülmezse görevin amacı elde edilmemiş olur, amaç kaybolur. Amaç; amacı gerçekleştirmede uygulanacak hareket tarzlarının ayrıntılarını tespite yaradığı gibi, hareket tarzlarının uygulanır olmasının niteliklerinin neleri gerektirdiğini belirtir. Ancak amaçta açıklık gerekir.

Amacın Nitelikleri: Biraz evvel verdiğim örnekte maksadını uygun olarak yapmak için ölmeyi öngören Atatürk, başka bir durumda Çanakkale'de durumu ve genel maksadı dikkate alarak; "Ben size taarruz emretmiyorum. Ölmeyi emrediyorum. Biz ölünceye kadar geçecek zaman içinde yerimize başka kuvvetler ve komutanlar gelebilir"[36] demiştir. Burada amaç; yeterli dost kuvvetlerin bölgeye gelmesine kadar düşmanın hedefine ulaşmaması, ölecek derecede bir gayret göstererek ve ölerek düşmanı durdurmaktır. Gerçekte o emri alan 57. Alay, Atatürk'ün tabiri ile "meşhur bir Alaydır." Hepsi şehit olmuştur ve bu kez amaç elde edilmiştir.

Atatürk, bütün yönetim ve komuta düzeylerinde maksadın; vazifeyi veren ve vazifeyi alan için aynı şekilde açık olmasını ve anlaşılmasını öngörmektedir. Atatürk; "Eldeki imkânların ne olduğunu, genel maksadın ve her vazife maksadının ne olduğunu bilmek, maksada uygun işlerin yapılmasını sağlar" demektedir.

b. Atatürk'ün maksat, hedef, ideal, belirli hedefler ile hareket tarzlarının birbiri ile olan ilişkilerini yaptığı hitaplarda görmek mümkündür.

1919, Milli Mücadele'nin başından, büyük nutkunu söylediği 1927 yılına kadar süren devrede, Türk Milleti Atatürk'ün önderliğinde Millî Mücadele'yi başarı ile sonuçlandırmış, hayatını, namusunu kurtarmış, istiklâline kavuşmuş, inkılâplarının en büyüğü olan Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmuş, muasır medeniyet düzeyinin üstüne çıkmamızı engelleyen, diğer bir deyimle, millî devri, halk devri yaşamamızı sağlayan "kurumlarında ve düşüncelerinde temel inkılâpları" yapmıştır.

Atatürk millî hayatı son bulmuş sanılan büyük bir milletin istiklâlini nasıl kazandığını, ilmin ve fennin en son esaslarına müstenid millî ve asrî devleti nasıl kurduğunu, büyük nutku ile açıkladıktan sonra: "O gün vasıl olunan neticelerin asırlardan beri çekilen millî felâketlerin doğurduğu uyanıklığın ve bu aziz vatanın her köşesini sulayan kanların bedeli" olduğunu söylemiş ve bu sonucu; "Esas ve büyük varlıktan çıkan ardı arkası

[36] Atatürkçülük, 1. Kitap, s. 219.

kesilmeksizin genişleyen, büyüyen, yükselen esas varlığın asla kesintiye uğramadan sonsuzluğunu ifade eden" [37] bir kapsamda yüksek bir varlık olan, **gençliğe** emanet etmiştir.

Türk istiklâli ve Türk Cumhuriyeti'ni ilelebet, muhafaza ve müdafaa etmek Türk gençliğini daha geniş anlamı ile "yüksekliğin, büyüklüğün ifadesi; yaşayan kuvvet, kudret, azamet" anlamına gelen Türk Milleti ile birleştirerek; inkıtaa uğramayacak olan, dünyaya şamil bir şeref olan "Millette gençlik kavramına uygun olarak Türk Milletinin gençliğine emanet etmiştir." Vazife süreklidir, bu yönden Atatürk vazifeyi geleceğin bütün nesillerine, Türk geleceğinin evlâdına emanet etmiştir.

Bu Türk gençliğinin birinci vazifesinin amacı nedir? Vazifeyi yapabilmek için amacı, açıklıkla bilmek gerekir. Atatürk, bu vazifelerin amacını şöyle açıklamıştır:

"Türk Milletinin hayatının, varlığının, geleceğinin tek temeli budur. Bu temel Türk Milletinin en kıymetli hazinesidir. Şüphesiz Türk Milletinin varlığının, hayatının korunması, gelişmesi için sağlam bir temele oturması gerekir. Bu temel, İstiklâl ve Cumhuriyettir."

Bugün ve gelecekte Türk Milletinin, bilim ve teknolojisinin kâinatta hudutsuz genişlemelere ulaştığı, ulaşacağı çağlarda dahi; kişisel hayatın gittikçe çok değerli, heyecanlı olduğu ve olacağı düşünülse dahi millî hayatımızın, millî varlığımızın her şeyin esası olacağını belirtmiş, millî hayatımızın da istiklâl ve cumhuriyete sahip olmamıza bağlı olduğunu; bu uğurda ölümü bile göze almamızı öngörmüştür. Bu vazifenin yapılması için hazır olmayı, çünkü; Türk Milletini bu hazineden mahrum etmek isteyen iç ve dış düşmanlar olacağını ve bir gün Türk İstiklâl ve Cumhuriyeti'ni korumak mecburiyetinde kalındığında, koşullar ve imkânlar ne olursa olsun Türk İstiklâl ve Cumhuriyeti'ni kurtarmanın mümkün olduğunu ve gerekli kudretin bu milletin mensuplarının damarlarındaki asil kanda mevcut olduğunu belirtmiştir. Bu açıklamalardan şu sonuçlara varabiliriz:

Hayatını, bütün faaliyetlerini, millî iradeye dayanarak milletin, vatanın muhtaç olduğu gayelere yürümeye hasreden Atatürk; Türk İstiklâlini, Türk Cumhuriyeti'ni korumak ve savunmak vazifelerini, hangi gaye veya gayeler için, neden Türk gençliğine vermiştir? Milletin, karşılaştığı bütün musibetleri, faciaları millî devri yaşamamış olmasında, kendi hayatına sahip olmamasında gören Atatürk'ün milletin hayatını,

[37] Atatürkçülük, Genelkurmay Başkanlığı Yayını, 3. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1983, s. 160.

devletin hayatını, fikir hayatını, ekonomik hayatı her şeyi millî egemenlik ve kayıtsız şartsız bağımsızlık temeline oturtmasının sonucu, temelin daima ve mutlaka güçlü olmasını ve güven içinde olmasını sağlamak amacı ile bu koruma ve savunma vazifesini Türk Milletinden çıkan, genişleyen, büyüyen, sonsuzluğu ifade eden Türk gençliğine, mevcut ve gelecek bütün nesilleri kapsayacak biçimde vermiştir. Bu vazifeyi en ağır koşullarda dahi anlayacak vazife duygusuna ve güce sahip gençliğe vermiştir.

Atatürk tarafından verilen bu vazife devlet hayatının, fikir hayatının, ekonomik hayatın bütün unsurlarınca bütün faaliyetlerin yürütülmesinde, maksadı ve gerekleri ile birlikte bir bütün olarak dikkate alınacak bir vazifedir. Bu vazifede güdülen maksat gayet açıktır: Milletin hayatına, namusuna, geleceğine sahip olmasını, yaşamasını sağlamak amacı ile elde edilen temeli, Türk İstiklâl ve Cumhuriyetini sonsuza kadar muhafaza ve müdafaa etmektir.

6. SONUÇ

a. Atatürkçülük Bir İdeolojidir

Atatürkçülük; Atatürk'ün kendisi tarafından belirtilen hedefleri gerçekleştirmeye çalışan bir ideolojidir.

b. Atatürkçülüğün Millî İdeali Tarifi

Atatürkçülük; millî hedefi, diğer bir deyimle millî ideali evvela; dünyada tam anlamı ile modern bir devlet olarak tanımlamıştır. [38] Bilâhare daha açık olarak ifade ettiği millî ideali, "En medenî ve en refahlı devlet olarak varlığımızı yükseltmektir" demiştir. İncelendiğinde bu iki açıklamada, maksadın açıklıkla belirtilmesi dışında fark yoktur.

Ancak belirtildiği gibi; Atatürk'ün hangi amaç ve amaçlarla modern devlet olmayı öngördüğünü bütün idealleri, hedefleri incelemekle anlamak mümkün olur.

Atatürk; gerçekçi olduğunu, hayal etmediğini, hedef ve idealleri sağlayacak yetenekleri çok iyi değerlendirdiğini başarılarında ortaya koymuştur.

c. Hedeflere Ulaşmak İçin Gerekli Esaslar, Yetenekler Nelerdir?

Türk Milletinin başarısını sağlayan fikrî ve içtimaî değerlerin kıymetini muhafaza etmek, Atatürk'ün öngördüğü diğer bir hususdur. Bu yetenekler hedeflerin elde edilmesi için gereklidir.

[38] Atatürkçülük, 1. Kitap, s. 349.

Bu yeteneklerin gücünün neler olduğunu araştırmamız gerekir.

Atatürk, "Eğer millet bir işi anlarsa, benimserse çok büyük bir güçle hedeflere yürür" demişti.

Atatürk'ün 1924'te Dumlupınar'da verdiği söylev, hangi güçle neleri elde ettiğimizi ve hangi güçlerle neleri elde edeceğimizi göstermektedir.

Atatürk, müteakip söylev ve demeçlerinde de millî, içtimaî güç unsurlarının neler olduğunu belirtmiş ve muhafazasını millî ideal olarak belirtmiştir.

Atatürkçülüğün hayal olmaması, amacı, yetenekleri ve ilkeleri birlikte ele alması, gerçekçiliğini göstermektedir.

Atatürk'ün bu kadar önem verdiği, yaptıklarını, yapmak istediklerini, bütün faaliyetlerinin amaçlarını, Türk milletini, "Ben Türküm" diyenleri nereye getirmek istediğini anlamak, Atatürkçülüğün anlaşılması ve uygulanması için kanımca zaruridir.

7. DİNAMİK İDEAL'İN AÇIKLANMASI

Atatürk için ideallerin şuurlu olması gerekir. "Şuurlu ideal demek, müspet bilimlere ve bilimsel yöntemlere dayandırılmış hedef ve amaç demektir. Hareketlerin imkân sınırları ve öncelikleri mutlaka hesaba katılmalıdır." [39a] Dinamik idealleri, hedefleri, amaçları ve maksadı bu esaslara uyarak tesbit etmek gerekir.

Atatürk, Türk Milletinin ideallerini, hedeflerini, vazifelerini açıklarken bunlarla birlikte, geliştirmek, muhafaza etmek amacı ile hedeflere ulaşmak için gereken gücü sağlayan kaynakları, değerleri, nitelikleri de tespit etmiştir.

Atatürk'ün yıllar geçtikçe, millî ideal sonuçları, güvenle çalışmada, ilerleme hevesinde, milli birlik ve irade şeklinde, daha iyi gözlere çarpmaktadır. Bu bizim için çok önemlidir; çünkü biz, esasen millî varlığın temelini, millî şuurda ve millî birlikte görmekteyiz.

Devleti ve hükümeti kendi malı ve koruyucusu tanımak, bir millet için büyük nimet ve şereftir. Türk Milleti bu sonuca cumhuriyetle varmış ve her yıl bunun artan olumlu sonuçlarını görmüş ve göstermiştir. Milletimizin, maddî ve manevî huzuruna her şeyden fazla önem verişimizin, ne kadar yerinde olduğu anlaşılıyor. [39b]

Esası incelendiğinde, millî varlığı meydana getiren; nüfus gücü, coğrafi güç, fikir gücü, içtimaî güç, tarihî güç, ekonomik ve teknolojik güç, idarî ve

[39a] a.g.e, s, 87.

[39b] a.g.e., s. 79.

teşkilâtlama gücü, askerî güç, kısaca millî gücü; esasta milli şuur ve millî birliğe dayandırdığı görülmektedir. Millî şuur ve millî birlik olmadığı takdirde millî gücün temeli olmayacağı ve dağılacağı kanaati vardır. Bizde de bu kanaat vardır. Bu fikir hiçbir itirazın bozamayacağı bir kesinlikle kendini kabul ettirmiştir. Bir inanç haline gelmiştir. Bu nedenle Atatürk'ün belirttiği gibi, "Türk Ulusunun idaresinde ve korunmasında millî birlik, millî duygu, millî kültür en yüksekte göz diktiğimiz hedeftir." [40]

Atatürk'ün bu sözleri ile, millî ideale ulaşmak için nelerin yapılacağı açıklanmıştır. Başarı için halkın güvenli çalışması ve itici güç olarak ilerleme hevesinin var olması, bunun yanında halkın devlete ve hükümete karşı tutumunu ve devletin, hükümetin, milletten aldığı gücü, milletten aldığı iradeyi devletin vatandaşa, vatandaşın devlete karşı vazifelerini hakkı ile ifasını düzenleme için kullandığının anlaşılmasına ve sonuç olarak milletin devlet ve hükümeti kendi malı ve koruyucusu olarak kabul etmesi, devletin de milletin maddî ve manevî huzuruna her şeyden fazla önem veren vazifeler ve amaçlar olarak açıklanmıştır. Atatürk'ün çalışma için koyduğu ilke ve esaslar, "Türk, Övün, Çalış, Güven" tezinde tam olarak vardır. Ayrıca bilim ve teknolojiyi en gerçek rehber olarak ele almak, çalışmanın başarılı olması koşulunu ortaya koyar.

Halkın ilerleme hevesinin, maddî ihtiyaçların tatmin edilmesine bağlı olduğu gerçeğini gören Atatürk, vaat verici telkinlerin geçici bir süre kazanmaktan başka bir işe yaramayacağını belirtmiş, halkın canlı bir akım içinde bulundurulmasına, bunun için maddî gelişmeye ve fiilî sonuçlar almaya önem vermiş, ilâve olarak milletin ciddî ve gerçek düşünce ve eğilimine uymayı öngörmüştür. "Gerçek ve ciddilik ise milletin maddî ve manevî ihtiyaç kaynaklarından gelmesine bağlıdır" [41] demiştir. Bu suretle maddî hedeflerinin neler olması gerektiğini ortaya koymuştur. Türk devletinin dinamik ideallerini tarif ederken maddî hedeflerin esaslarını açıklamıştır. Maddî hedeflerin başında halkın huzurunu gördüğü için de "Yurtta sulh, cihanda sulh" için çalışmayı amaç edinmiştir.

Atatürk, amaçları belirtirken amaçlara uygun olarak hareketi gerektiren hedefleri, uygulanacak hareket tarzlarının esaslarını, ilkeleri, fikir hayatı, devlet hayatı ve ekonomik hayat için ayrı ayrı ve bunların müşterek hasılası için, diğer bir deyimle medeniyet düzeyini medeniyetin üzerine çıkarmak için, birbirine bağlı ve birbirine tabi olan bu "mekanizmaların"

[40] a.g.e., s. 75.
[41] a.g.e., s. 125.

birbirine uymalarını sağlayacak, hepsi için, devletin itici gücünün boşa gitmemesi için önemli olan millî ideali, devletin dinamik idealini açıklamıştır.

Atatürk'ün idealini; ideali gerçekleştirecek temel faaliyeti, duruma ve gücümüze göre kısa, uzun ve devamlı hedefleri açıklamalarını, 1937'de Millet Meclisi'nin 5. dönemini açarken yaptığı konuşmada görmek mümkündür:

"Büyük davamız, en medenî en müreffeh millet olarak varlığımızı yükseltmektir. Bu, yalnız kurumlarında değil, düşüncelerinde de temelli bir inkılâp yapmış olan büyük Türk milletinin dinamik idealidir. Bu ideali en kısa bir zamanda başarmak için, fikir ve hareketi, beraber yürütmek mecburiyetindeyiz. Bu teşebbüste başarı, ancak, türeli bir planla ve en rasyonel tarzda çalışmakla mümkün olabilir. Bu sebeple okuyup yazma bilmeyen tek vatandaş bırakmamak, memleketin büyük kalkınma savaşının ve yeni çatısının istediği teknik elemanları yetiştirmek, memleket davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, nesilden nesile yaşatacak fert ve kurumları yaratmak, işte bu önemli umdeleri en kısa zamanda temin etmek, Kültür Vekâleti'nin üzerine aldığı büyük ve ağır mecburiyetlerdir.

İşaret ettiğim umdeleri, Türk gençliğinin dimağında ve Türk milletinin şuurunda daima canlı bir halde tutmak, üniversitelerimize ve yüksek okullarımıza düşen başlıca vazifedir."

Bu açıklamada en medenî ve en müreffeh millet olarak varlığımızı yükseltmek; dinamik idealdir. Bu ideal canlı ve alevlidir. Halkı hedefe doğru sürükleyecek nitelikte bir akımdır.Ayrıca kalkınma için türeli bir planlama ve rasyonel çalışma esastır.

O günkü koşullarda gerçekleştirilmesi ve sürekli olarak geliştirilmesi öngörülen hedefler; okuma yazma bilmeyen tek vatandaş bırakmamak ve ülkenin kalkınma savaşının istediği teknik elemanları yetiştirmektir. Ayrıca kişilerin düşünür olması için, millî birlik ve şuuru gerçekleştirmek için; milletçe kavranan ve benimsenen fikirlerin çok güçlü olacağı idraki ile memleket davalarının ideolojilerini anlayacak ve anlatacak, nesilden nesile yaşatacak fert ve kurumlar yaratmak ve bilâhare tam anlamı ile kullanmaktır.

Atatürk ilâve olarak üniversitelerimize ve yüksek okullarımıza işaret edilen umdeleri Türk gençliğinin dimağında ve Türk Milletinin şuurunda daima canlı tutmak vazifesini vermiştir.

Bu kısa açıklamada görüldüğü gibi, devamlı olan dinamik ideal ve onu o günkü koşullarda gerçekleştirecek hedefler belirtilmiştir. Bu tür hedefleri dinamik ve sürekli olan hedeflerden ayırmak uygun olur.

Okuma yazma bilmeyen bırakmamak bir ara hedeftir. Memleket davalarının ideolojisini, bana göre Atatürkçülüğü nesilden nesile yaşatmak devamlı bir hedeftir.

Sonuç olarak Atatürk açıklamasında; maksadı, hedefleri, yapılacak önemli işleri, hareket tarzlarının esaslarını kapsamlı bir biçimde açıklamıştır.

Esasında Atatürk'ün bütün önemli söylev ve demeçlerinde amaçlar, hedefler, hareket tarzlarının esasları, ilkeleri vardır ve bütün ilkeler, hedefler, ülküler birbirini tamamlar.

Bu amaçlardan, hedeflerden hangilerinin devamlı olduğunu, hangilerinin devlet, fikir ve ekonomik hayatı müştereken ilgilendirdiğini tespit etmek gerekir. Atatürk'ün millî idealini tespit için bir yöntem geliştirmek uygun olur. Atatürk'ün maddî ve maddî olmayan hususları birlikte dikkate aldığını düşünerek, milletin gücüne ilişkin temel maddî ve maddî olmayan hedefler, kişisel hedefler ve bütün hedefleri gerçekleştirecek millî kültüre ilişkin hedefler olarak gruplandırarak incelemek uygun bir yöntemdir.

Gerçekte Atatürk sürekli olan amaçları açıklıkla belirtmiş ve anlaşılmasını ve benimsenmesini öngörmüştür. Nitekim Atatürk, Halk Partisi için yazdığı bir tebliğde millî ideale sadık kalmayı; değişmez, belirgin bir nitelik olarak belirtmiştir. Bu esas Türkiye Cumhuriyeti'nin bütün kurumları ve bütün fertleri için geçerlidir.

Bize düşen millî ideali bir vazife olarak tespit etmek ve sürekli olarak tahlil etmek, zaman akışı içinde bilim ve teknolojiye, imkânlarımıza uygun yeni vazifeler çıkarmaktır.

Misak-ı Millî, İstiklâl Harbi'nin başında elde edeceğimiz millî hedefleri ve devamlı olan millî ideali birlikte içeren ilk millî vesikadır. Millî ideali tespit için incelenmesi uygun olur.

a. Misak-ı Millî (Millî And) ve Dinamik Hedef İlişkileri

Misak-ı Millî, Türk devletinin ilk Meclisinin kabul ettiği ilk millî idealdir.

Misak-ı Millî'de Türk devletinin ideali ve 19 Mayıs 1919'daki koşullarda gereken maddî ve fikrî hedefler vardır. Amaç; Türkiye'nin, Türk Milletinin bir vatana sahip olarak kendi egemenliğine ve tam bağımsızlığa sahip olması, millî ve ekonomik sahalarda sürekli olarak gelişmesidir. Düzenli yönetim öngörmüştür.

Millî And, milletin varlığını belirten, millî varlığın esası olan Türk vatanının hudutlarını çizerek, hangi toprakları muhafaza etmek amacı ile savaştığını ve savaşacağını, dünyaya açıklayan bir vesikadır.

Varlığımıza ve hayatımıza, millî ve ekonomik gelişme imkânlarına sahip olmak maksadı ile tam bir hürriyete ve bağımsızlığa kavuşmak, o günkü koşullarda maddî hedeflerdir. Milllî ve ekonomik gelişmenin hedefleri nelerdir? Atatürk bunları bilâhare açıklamıştır.

Millî And, ilk aşamada tam istiklâlin ve her gelişmenin ve kurtuluşun anası olan hürriyetin sağlanması amacını da ortaya koymuştur.

Atatürkçülük hürriyet ve istiklâl sağladıktan, diğer bir deyimle millî hâkimiyete ve hürriyete, tam bağımsızlığa kavuştuktan sonra, cumhuriyet idaresinde düzenli yönetimi sağlayarak, mevcudiyetimize ve istiklâlimize sonsuza kadar sahip olmak amacı ile Türk İstiklâlini ve Türk Cumhuriyetini ilelebet güçlü bir biçimde muhafaza ve müdafaa amacına yönelmiş ve bu vazifeyi Türk gençliğine vermiştir. Bütün başarıların kaynağını millî niteliklerimizde, bilhassa millî varlığımızın temelini, millî şuur ve millî birlikte gören Atatürkçülük; miletimizin yüksek karakterini, yorgunluk bilmeyen çalışkanlığını, yaradılıştan sahip olduğu zekâsını, ilme bağlılığını, güzel sanatlar sevgisini, millî birlik duygusunu, ulus varlığını ve yurt erginliğini korumak azim ve kararını devamlı olarak her türlü tedbirle besleyerek geliştirmeyi millî ideal yapmıştır. Bu nitelikler dün Türk Milletini başarıya götürmüştür. Bugün ve gelecekte de başarıya götürecektir. Bunlar bizim milletler toplumu içinde bağımsız, hür ve başarılı yaşamamızın koşulları, millî yeteneklerimizin temelidir. Bu yönden muhafazaları millî idealdir.

Bu niteliklerimiz eğer beslenmişse, her zaman, bilhassa buhranlarda kendini en parlak biçimde gösterir. Savaşta, iç ve dış bütün diğer buhranlarda olduğu gibi ekonomik buhranlarda da aynı biçimde geçerlidir. Şüphesiz bütün faaliyetlerin başarısı bilim ve teknolojisinin bilinmesine ve fikirlerin harekete dönüşmesine bağlıdır. Nasıl ki Kurtuluş Savaşı'nda başarının sırrı, orduların sevk ve idaresinde bilim ve teknolojiyi rehber olarak kabul etmekte ise[42] devlet hayatında, fikrî ve ekonomik hayattaki başarıların sırrı da bilim ve teknolojiyi rehber kabul etmekle mümkündür.

Yakından incelendiğinde 1930'ların büyük ekonomik krizi Türkiye'de fazla etki yapmamıştır. Sebeplerini Atatürkçülükten açıklayalım:

"İktisadî mücadelelerde her şeyden önemli olan esas, iktisadî nokta-i nazardan milletin uyanıklığı ve kendisinin yaşamak hakkına itimadıdır. Nefsimize, milletin kudretine itimat, tasarruf ve fedakârlıkta sarsılmaz bir

[42] a.g.e., s. 223.

karar, devletin içerde ve dışarda itibarı ve sükûnete sahip olması, başlıca tedbirlerdir." [43]

Millî And Türk Milletini, Türk vatanını tarif etmiş, Türk Milletinin tam bağımsızlık ve hürriyet için mücadele ederek, millî ve ekonomik gelişme imkânlarını elde etmek amacı ile millî hayatın, varlığımızın temeli olan tam bir hürriyet ve bağımsızlığa kavuşturmayı hedef olarak ele almıştır.

Bu hedefler Türk Milletinin, Türk ordularının kabiliyeti dahilinde idi ve elde edildi.

Aynı şekilde milletin ve orduların kabiliyeti bütün millî hedeflerimizi sağlayacak derecededir. [44]

Sonuç olarak bu yeteneklerin geliştirilmesi ve idamesi için esas olan millî karakteri ve mutlaka ve daima muhafaza etmeli ve geliştirmelidir.

Atatürk'ün bilâhare belirttiği idealler, millî hedefler ile Millî And'da belirttikleri arasında tam bir uyum vardır. İnceleme sırasında bu uyumu ve hedeflerle, hedefi gerçekleştirecek yetenekler arasındaki ilişkileri açıklıkla gördüm ve belirtmeye çalıştım. Bu ilk millî hedef ile, Atatürk'ün son olarak belirttiği millî hedef arasında uyum ve bütünlük olduğunu, ayrıca milî hedeflere ulaşmamızı sağlayacak temel yeteneklerin aynı olduğunu tespit etmek; Atatürkçülüğün bir inanç olarak Türkiye'yi nasıl ve nereye götüreceğini anlamada büyük kolaylık sağlamıştır.

Bu açıklamalar sonunda Atatürkçülüğü; dinamik ideal, Atatürk'ün inançları ile, Türkiye'nin dinamik idealini, bu ideale uygun temel hedeflerini, hedeflere ulaşmamızı sağlayacak yeteneklerimizi, hedeflere ulaşmadaki vazifelerimizi tespitte dikkate alacağımız ilkeleri gösteren bir düşünce sistemidir şeklinde tarif edebiliriz.

Bu yönden millî dinamik ideali incelemek Atatürkçülüğü anlamak için gereklidir.

b. Atatürkçülüğün Dinamik İdeali, Hedeflerinin Nitelikleri ve Hedefleri Elde Edecek Temel Yeteneklerimizle İlişkileri

Atatürk'ün dinamik ideal olarak gösterdiği "En medenî ve refah seviyesi yüksek bir millet olarak varlığını yükseltmek ideali" devlet hayatının, fikir hayatının, ekonomik hayatın uyumlu olarak işlemesini sağlayacak, daima geçerli olan temel dinamik amaçları kapsar.

En medenî millet olma, Atatürk'e göre devlet hayatında, fikir hayatında, ekonomik hayatta yaptıklarımızın müşterek hasılasının, diğer

[43] Atatürkçülük, 3. Kitap, s. 203.
[44] Atatürkçülük, 1. Kitap, s. 203.

medenî ülkelerdekine nazaran daha verimli ve başarılı olması anlamına gelmektedir. Bugün süratle, kısa sürede en medenî ülke seviyesine ulaşmayı ve bilâhare sürekli olarak gelişmeyi öngörür, devamlıdır.

Diğer medenî milletlerin medeniyetlerine ilişkin niteliklerinin; içinde yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk milleti, milletler tarihinden çıkan neticelerin incelenmesi ile meydana getirilen, Türk milletine uygun maddî ve maddî olmayan hedeflerin, hedeflere ve koşullara uygun vazifelerin tespitini ve süratle gerçekleştirilmesini öngörür.

Bütün yeteneklere sahip olan milletlerin bilimsel yöntemlerle çok çalışması yeterlidir.

Refah seviyesi yüksek bir millet olma ideali; millet ve fert olarak maddî ve manevî zenginliklere sahip olmamızı ve bunları kullanmamızı ve gelecek nesiller için geliştirmemizi öngörür. Ayrıca millet olarak varlığımızı yükseltmek, millî gücümüzü, milli güç elemanlarının hepsini dikkate alarak büyütmek anlamına gelmektedir. Bütün bu ideallerin gerçekleşmesinde kullanılacak yeteneklerin temeli; millî şuur, millî birliktir.

Bu çok önemli sebeple, fikrî bir tutum ve millî gücün temeli olan bu niteliği muhafaza etmek esastır.

Atatürk, Türk Devleti'nin dinamik idealini bu biçimde çok kısa, daima geleceğe dönük, fakat kapsamlı ve stratejik düzeyde tarif etmesine ilâve olarak; devlet, fikir ve ekonomik hayat için aynı şekilde daima geleceğe dönük kapsamlı, tamamlayıcı idealleri, hedefleri ve hedeflere ulaşmak için hangi temel yeteneklerimizin muhafazası ve geliştirilmesinin gerektiğini açıklamıştır.

Atatürkçülükte dinamik ideal; birbirini tamamlayıcı ideallerden, ideallerin öngördüklerinin muhafazası, geliştirilmesi gereken yeteneklerden ve Türk devletinin sonsuza kadar güçlenecek, devamını sağlayacak esaslardan oluşan bir sistemdir.

"Milletimizin yüksek karakterini, yaradılıştan sahip olduğu zekâsını, ilme bağlılığını, güzel sanatlar sevgisini ve millî birlik duygusunu daima besleyerek geliştirmek millî idealimizdir."[45] Bu; bizim hedefleri tespit etmede isabet sağlayan ve elde etmede kullanacağımız gücü sağlamayı öngören, fikri harekete çeviren esaslardır. Atatürk millî karakterimizi, Türk millî gücünün temel unsurlarından biri olarak ele almıştır. Nitekim Anadolu'ya çıktığı 19 Mayıs 1919'da elinde olan tek kuvvete; "Türk Milletinin asaletinden doğan ulusal kuvvete, millete güvenerek işe

[45] a.g.e., s. 45.

başladım" [46] diyerek bu kuvvetin nelere kadir olduğunu, İstiklâl Harbi'ni örnek vererek göstermiştir. Bu müşahade olaylarla, başarılarla, denemelerle doğrulanmıştır. Bizim için gereken; millî karakterin bütün unsurlarını öğrenerek, öğreterek, uygulayarak, uygulatarak muhafaza etmektir.

Zekâ Türk Milleti için yaradılıştan vardır. Zekâyı en iyi kullanma yöntemi akılcılıkta mevcuttur. Bu husus bir hedef değil, bir araçtır. Ancak hedefe varmak için araca sahip olmak, aracı kullanmak gerekir. Zekâ ancak bilim ve teknoloji ile gerçeği anlar ve faydalı bir şekilde kullanır. Türk Milleti ilme bağlılığı ile bilim ve teknolojiyi kendisine rehber edinmiştir. Medenî âlemde en ileri olmak, güzel sanatlarda başarılı olmayı gerektirir. Türk Milleti esasen güzel sanatları sever, bu niteliği muhafaza etmek ve geliştirmek bizim için amaçtır.

Millî terbiye; millî birlik duygusu bütün güçlerin temeli olduğundan, Türk Milletinin mensuplarının bütününü kaplayan bir genişlikte yayılmalıdır. Bu amaçla her yerde; okulda, kışlada, ailede, öğretmenler, komutanlar, ana ve babalar millî terbiyeyi gerçekleştirmelidirler.

Atatürk 1935'te yaptığı bir konuşmada en değerli varlığımız olarak millî birlik, iyi geçinme, çalışkanlık duygu ve kabiliyetinin olgunluğu olduğunu anlatmış, ulus varlığını, yurdun erginliğini korumayı, bu konuda azimli ve kararlı olmayı, en yenilmez vasıta olarak göstermiştir. Bu husus millî hedeftir. Gerçekçiliğini bizler de tecrübelerimizle anlamış bulunuyoruz.

Türk milliyetçiliğinin Türkiye'yi güçlü yapan esaslarını, niteliklerini; devlet, fikir ve ekonomik hayat için aynı şekilde devamlı olarak geliştirmek dinamik idealdir.

Atatürkçülük 3. Kitabında Türk milliyetçiliğine ilişkin hedefler Atatürk'ün ifadelerine sadık kalınarak şöyle ifade edilmiştir:

"Milletimizin yüksek karakterini... yaradılıştan sahip olduğu zekâsını, ilme bağlılığını, güzel sanatlara sevgisini, en değerli varlığımız olan millî birlik, iyi geçinmek ve çalışkanlık duygu ve kabiliyetlerindeki olgunluğunu, ulus varlığını ve yurt erginliğini korumak azim ve kararını; devamlı olarak, her türlü vasıta ve tedbirlerle besleyerek geliştirmek."

Atatürkçülükte; Türkiye'nin temel gücü, millî gücü maddî olmayan fikrî ve içtimaî gücü olarak ele alındıktan sonra, milli egemenlik gibi prensiplerin hırslarla ve arzularla elde edilmeyeceğini idrak ederek bütün bunları boş laflar halinden çıkaracak, tam bağımsızlığı tüm olarak

[46] Atatürkçülük, 3. Kitap, s. 35.

gerçekleştirecek hakikî en kuvvetli temelin ekonomi olduğu gerçeği dikkate alınmış, ferden ve insan olarak daima refahlı olmak, insanca yaşamak için ekonomik gücün süratli gelişmesi öngörülmüştür. Bu sebepler için ekonomik kalkınma Türkiye idealinin belkemiğidir. Canlı, güçlü olmak için belkemiğinin güçlü olması şarttır.

Unutulmaması gereken amaç, Misak-ı Millî'den beri daima tekrar edilen amaç; hür, bağımsız, daima daha kuvvetli, daima daha refahlı bir Türkiye yaratmaktır.

Bu yönden "Türkiye'yi; hür, bağımsız, daima daha kuvvetli daima daha refahlı" olmasını sağlayacak ekonomik güce sahip kılmak[47] milli hedeftir.

Gençlik, Türkiye'nin yeni nesilleri, Türkiye'nin geleceğidir. Türk geleceğinin evlâdını yetiştirmek millî vazifedir. Bu vazifeyi yaparken bir ideal tespit etmeliyiz. Bu amaca yönelmeliyiz. Milliyetçiliğe ilişkin idealler şüphesiz dikkate alınacaktır. Ayrıca ekonomiye ilişkin ihtiyaçlar ülkenin, iktisadî kalkınmasının teknik elemanlarını yetiştirmek, memleket davalarının ideolojisini gençliğin beyninde canlı halde tutmak amaçtır. Sağlam ve gürbüz bir neslin Türkiye'nin mayası olduğu[48] esasını göz önünde tutarak gençliği yetiştirmek gereklidir.Türk kültürünü yüksek ve inkılâpçı bir seviyeye ulaştırmak nihaî amaçtır.

Bütün bu amaçları göz önünde tutarak; "Müspet bilimlerin temeline dayanan, güzel sanatları seven, fikir eğitiminde olduğu kadar beden eğitiminde kabiliyeti artmış, yükselmiş, erdemli, kudretli nesiller yetiştirmek'[49] gerekir.

Bu üç ideal; milliyetçiliğimizi güçlendirip geliştirmek, ekonomik kalkınmayı sağlamak, Atatürkçülüğü bilen, anlayan güçlü ve erdemli nesiller yetiştirmek; temel ideallerdir. Bütün hedefleri sağlayacak yeteneklerin sağlanması, bu idealleri gerçekleştirmekle mümkündür.

Yurdumuzu en medenî ve en bayındır memleketler seviyesine çıkarmak hedefi; maddî olarak neler yapmamızı, nasıl tespit edeceğimizi gösteren bir kıstastır, mukayese imkânı verir. Bunu yaparken milletimizi, başta aile olmak üzere müesseseler ve fertler olarak, en geniş refah vasıta ve kaynaklarına sahip kılmayı hedef olarak ele aldığından, devlet hayatını, fikir hayatını ve ekonomik hayatı ilgilendiren bir hedeftir.

[47] a.g.e., s. 13.
[48] Atatürkçülük, 1. Kitap, s. 393.
[49] a.g.e., s. 13.

Bu biçimde tespit edilen hedef Türk Milletinin yaptıkları ile, mevcutları ile asla yetinmemesi, daima daha çok, daha büyük işler yapması mecburiyeti ve azminin gereğidir. [50]

Şüphesiz Türkiye milletler topluluğu içinde yaşamaktadır. Diğer devletler ile ilişkilerini düzenlerken bağlı kalacağı bir esas mevcut olmalıdır.

Atatürkçülükte bu esas "Türkiye'nin emniyetini amaçlayan ve hiçbir milletin aleyhinde olmayan bir barış istikametini prensip olarak kabul etmektir." Böyle bir amaç Türk Milletinin idaresinde ve korunmasında, diğer ülkelerle ilişkilerinde temel kıstasları kapsamaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde, Türk Milletinin şuurunda Türk Silâhlı Kuvvetleri'nin özel ve müstesna bir yeri vardır. Türk Silâhlı Kuvvetleri aldığı vazifeleri, kısa veya uzun sürede olsun, sonunda başarılı bir biçimde tamamlamak zorundadır. Bu husus en iyi ve açık biçimde Atatürk tarafından belirtilmiştir:

"Devletin yüce varlığının temeli olan ve millî ideali, millî varlığı ve inkılâbı kollayan Cumhuriyet Ordusu'nun kıymetini daima ve devamlı muhafaza etmek." (Ordu, Silâhlı Kuvvetler anlamındadır.)

Bu açıklama ordunun hangi amaçlarla var olduğunu, vazifelerinin neler olduğunu belirtir. Kısa ve özlüdür.

Bu esaslara uygun vazifeleri yapacak maddî olmayan ve maddî güce sahip bir askerî gücü muhafaza etmek gerekir. "Türk Milletinin çelikleşmiş bir ifadesi" olan Türk Silâhlı Kuvvetleri'nin millî değerleri de vardır. Bunları muhafaza etmek, geliştirmek, uygun silâh ve malzeme sistemlerine ve kullanma usullerine sahip kılmak, bilim ve teknolojiyi rehber etmek gereklidir. Türk Silâhlı Kuvvetleri'nin eğitiminde, teşkilâtlamasında ve kullanılmasında bir kıstas gerekir. Bu kıstası Atatürk şöyle belirtmiştir: "Türk Ordusunun bir birliği kendi eşitini mutlaka mağlup eder, iki mislini durdurur. Milletimizin cengaverliği çok fazlasını temin etmektedir. Bu kıymeti mutlaka muhafaza etmek gerekir." [51]

Bunu aslen bir esas, bir kural olarak kabul eden Atatürkçülük, Cumhuriyet Ordusunun üstün kıymetini daima ve mutlaka muhafaza etmeyi millî amaç olarak ele almıştır.

Atatürkçülükte; kalkınmanın, insanca yaşamanın ve millî gücün sürekli bir biçimde büyümesinin sağlanması için, huzur ve güven temel koşuldur. Bu amaçla yurtta ve cihanda barışı sağlamak ve devam ettirmek dinamik idealdir.

[50] a.g.e., s. 89.
[51] a.g.e., s. 20.

Şimdiye kadar açıklanan hedefler; devlet olarak, devlet, fikir ve ekonomik hayata ilişkin idealleri ve idealleri gerçekleştirecek millî yetenekleri içeren, sürekliliği olan hedefleri belirtmektedir. Güçlü devleti öngören Atatürkçülük; Türk Milleti ve devleti için en uygun ve geçerli hedeflerdir. Çünkü Atatürk'ün millî egemenliği; hürriyeti ve bağımsızlığı sağlayan ve güveni muhafaza eden millî yetenekleri ve bu yetenekleri kullanarak elde edilecek hedefleri kapsamaktadır.

Atatürkçülük yalnız millî hedefleri, amaçları ve idealleri kapsamaz. İnkılâpların ana ilkeleri, gayesi; Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen çağdaş, bütün anlam ve görünüşü ile medenî bir toplum haline ulaştırmak ve bilâhare devamlı geliştirerek çağdaş medeniyetin üzerine çıkarmaktır.

Devlet hayatında inkılâp sosyal durumumuzu da kapsar (Lâiklik, Medenî Kanun, Demokrasi, örnekleridir). [52] Kurumlarında olduğu gibi düşüncelerinde de inkılâp yapan; insanları ve onların hayatına, faaliyetlerine egemen olan kuvvetin insanların yaratma ve icat yeteneği olduğunu düşünen, "Türk Milletinin kuvveti onu oluşturan kişilerin kendilerini bir kıymet ve kuvvet olarak kabul etmelerindedir" [53] diyen Atatürkçülük; fertler için de devlet, fikir ve ekonomik hayatta gözetilecek idealler, hedefler ve yetenekler tespit etmiştir.

Millî gücün bir unsuru olarak gerekli görülen ekonomik gelişme; öyle bir devir sağlamalıdır ki milletimiz insanca yaşamasını bilsin, insanca yaşamanın neye bağlı olduğunu öğrensin ve o yollara başvursun. [54] Artık Türkiye'de çalışanlar bilerek her şeyi maharetle yapsınlar, çalıştıkları kollarda ellerindeki örnekleri ile tarımın, ticaretin, sanatın, çalışmanın ve hayatın temsilcileri olsunlar.

Atatürkçülük; Türk Milleti mensuplarının kültürel insan olmasını öngörmektedir. Kültürel insan olmak, doğanın yüksek verimlilikleri ile mutlu olmak, kültür sahibi olmak, bu özelliği çevrelerine ve bütün Türk Milletine yaymak anlamına gelmektedir.

Atatürkçülük; insanın yeteneklerini ve yeteneklerinin hangi koşullarda gelişeceğini dikkate alarak hangi amaçlarla neleri yapmaları gerektiğini dinamik idealin bir bölümü olarak ele almıştır.Maddî gelişme ve fiilî sonuçları halkın yaşayış ve ileri gidiş hareketlerinde ümitleri besleyen, kendi kudretine güven hislerini kuvvetlendiren ümitlerdir. [55]

[52] a.g.e., s. 115.
[53] Atatürkçülük, 3. Kitap, s. 233.
[54] Atatürkçülük, 1. Kitap, s. 417.
[55] a.g.e., s. 433.

Atatürkçülük millet ve fert olarak idealleri, amaçları kapsar. Gerçekte bu idealler ve amaçlar, Türk kültürünün de idealleri ve amaçlarıdır. Diğer bir yaklaşımla bu idealleri ve amaçları dikkate alarak Türk kültürünü, çağdaş medeniyet düzeyi üzerine çıkarmak en kapsamlı millî idealdir. [56]

Bu hedefe ulaşmak ve durumu muhafaza etmek Türk kültürüne yüksek ve inkılâpçı nitelikler kazandırmakla mümkündür. [57]

Yüksek ve inkılâpçı bir kültür düzeyine varmak için yukarıda belirtilen amaçlara uygun millî terbiyeye sahip, müspet bilimlerin temeline dayanan, güzel sanatları seven, fikir terbiyesinde olduğu kadar beden terbiyesinde de yükselmiş, erdemli, kudretli nesiller yetiştirmek gerekir.

Kültürde yükseklik, kültürün maddî ve manevî yönleri ile erdemli ve güçlü olması demektir. İnkılâpçılık; insanlarda fikirleri, ancak sağlam ve güçlü fikirleri, zamanında, süratle harekete dönüştüren zihnî tutumdur, niteliktir.Medeniyet yolunda başarı, yenileşmeye bağlıdır. Bu da kültürün inkılâpçı, inkılâpları koruyan, akıl, bilim ve ileri teknolojinin rehberliğinde sürekli gelişmeyi sağlayan niteliklerde olmasını öngörür.

8. DİNAMİK İDEALİN NİTELİKLERİ:

Atatürkçülükteki hedefler; kişilerin mesut, müreffeh olmalarını, güven duymalarını, hallerinden memnun, geleceklerinden emin olmalarını sağlar. Diğer bir tanımlama ile insanların ve toplumun maddî ve manevî ihtiyaçlarını karşılayacak hedefler ile hareket tarzlarının niteliklerini kapsar.

Kolaylıkla tespit edilen nitelikleri şunlardır:

a. Türk Milletini başarıya götüren niteliklerini geliştirmeyi ve muhafazayı öngörmüştür. Kişilerin hür, devletin tam bağımsızlığını öngörür. Millîdir, içtimaîdir.

b. Halkın maddî ve manevî ihtiyaçlarını içermektedir. Gerçekçidir, ciddîdir. Millî gücü geliştirecek maddî esasları belirtir, maddîdir.

c. Maksadı, hedefleri, hedefleri gerçekleştirecek imkân ve kabiliyetleri gösterir. Daha iyiye, daha güzele, daha refaha, daha mutluluğa yöneliktir. Fertleri, halkı, milleti devamlı ve canlı bir akım içinde bulundurur, alevlidir, dinamiktir, daima geleceğe yöneliktir.

d. Dinamik ideal; birbirlerini tamamlayan ideallerden, ideallerin gerekli kıldığı muhafazası gerekli olan millî yeteneklerden ve Türk

[56] a.g.e., s. 89.
[57] a.g.e., s. 351.

devletinin daima daha refahlı, daha mutlu olmasını sağlayacak esaslardan oluşan bir değerler ve hedefler sistemidir.

9. SONUÇ

a. Atatürkçülük; Türk devletini çağdaş medeniyet düzeyi üzerine çıkarmak amacı ile; devlet, fikir ve ekonomik hayat mekanizmalarında kullanılacak esasları gösteren bir inançtır.

b. Atatürkçülük; esasta Türk Milleti içindir, Türk Milletinin milletler toplumunun şerefli bir üyesi olduğunu dikkate alarak, bütün ülkeler için geçerli olan esasları da içerir. Millîdir, insanîdir, evrenseldir.

c. Atatürkçülük; millî güce dayanarak gerçekleştirilecek hedefleri ve amaçları kapsar. Bilim ve teknolojiye dayanan hareket tarzlarının uygulanmasını öngörür. Atatürkçülük, çok büyük olaylarla, başarıları ile kendini ispat etmiştir. Bugünü sağlamıştır, geleceğe dönük hedefleri aydınlatan bir ideolojidir. Gerçekçidir.

d. Atatürkçülük; belirli maddî ve manevî amaçları gerçekleştirmeyi, muhafaza etmeyi öngörmüştür.

Atatürk, hedefleri amaçları tespit ederken, amaçları gerçekleştirecek temel yetenekleri de dikkate almıştır. Örnek olarak; Türk gençliğine hitabında: "Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur" dediğinde Türk millî karakterinin büyük bir güç sağladığını ve bu millî karakterin gelecekte de değişmeyeceğini, değişmemesi gerektiğini belirtmiştir. Aynı şekilde Türk millî karakterini muhafaza etmeyi dinamik hedef olarak ele almıştır. Milletin maddî ve manevî ihtiyaçlarını karşılar, ciddidir, gerçektir.

e. Türk devletinin dinamik idealini anlamak, tefsir etmek, birbiri ile olan ilişkileri kurmak, duruma uygun vazifeler çıkarmak mümkündür. Akılcıdır, memleket ve millet menfaatlerini her şeyin üstünde tutar.

f. Atatürkçülükte tespit edilen önemli bir husus, bugün ve gelecekte, dinamik, sürekli ve amaçlara yönelik olmasıdır. Atatürk'ün Türk Milleti için öngördüğü amaçları, hedefleri tespit etmek, Atatürk'ün nutuklarını, demeçlerini incelemekle mümkündür.

Atatürkçülüğün ideallerinin anlaşılması üç amaçla yapılmalıdır:

1- Atatürk'ün maksadını, niyetini anlamak sureti ile Atatürk'ü tanımak ve Atatürkçülüğü anlamak.

2- Atatürk'ün Türk Milletine verdiği vazifeleri tarif ederken, bu vazifeleri yerine getirirken, nelerin mümkün olduğunu, imkânlarımızın neler olduğunu tespit etmek.

3- Vazifelerimizin başarılması için hareket tarzlarımızın ayrıntılarının neler olabileceğini tespit etmektir.

g. Atatürk'ün söylev ve demeçlerinde Türk Milleti için öngördüğü hedefleri, devlet, fikir ve ekonomik hayat için ayrı ayrı incelemek mümkündür. Ancak her faaliyet için daima bir amacı olan Atatürk'ün daima geçerli olan, Türk devletinin tümünü, devlet, fikir ve ekonomik hayatını müştereken ilgilendiren ideallerin maksatlarını tespit etmek gerekir.

h. Türk Devletinin Dinamik İdeali:

Atatürk bütün önemli demeçlerinde ve nutuklarında millî ideali, belirli konularda hedefleri açıklamış, "Millî mefkûreye sadık olmayı" bütün müesseseler ve faaliyetler için koşul olarak öne sürmüştür. İnceleme amacı ile, Atatürkçülüğün esasları dikkate alınarak dinamik idealin bütün hedeflerinin elde edilmesini sağlayacak millî gücün temel unsurlarını güçlendiren amaçları; **temel maddî amaçlar; kişisel amaçlar** ve **kültürel amaçlar** olarak üç bölümde toplanabilir.

1. Atatürkçülüğün dinamik idealini tespit etmek ve anlamakla Atatürk'ün yaptıkları ve yapmak istedikleri anlaşılmış olur. Ayrıca bu genel amaçlara uygun olarak Atatürk'ün devlet, fikir ve ekonomik hayata ilişkin esaslarını, ilkelerini ve hedeflerini daha iyi anlamak mümkün olur. Bu hedeflerin elde edilmesini gerektiren vazifelerimizi ve hareket tarzlarımızın esasını ortaya koymuştur.

k. Millî ideale uygun olarak vazifelerimizi tespitte ve gerçekleştirmede dikkate alacağımız hususları şöyle özetlemek mümkündür:

"Türk Milleti için bilim ve teknolojiyi sürekli olarak geliştirmek ve bütün faaliyetlerde uygulamak temel koşuldur. Bu yönden bilimsel ve teknolojik araştırma ve geliştirme vazifelerimizin başında gelmektedir. Şüphesiz Türk Milletinin dinamik idealin bütün unsurlarına ulâşması için, duruma, imkânlara ve uygulanan bilim ve teknolojiye göre gerekli görülen vazifeler tespit edilerek gerçekleştirilecektir."

Ancak değiştirmeden ve devamlı olarak göz önünde bulundurulacak birinci vazife: "Türk bağımsızlığını, Türk Cumhuriyetini sonsuza kadar korumak ve savunmaktır."

Atatürk'ün Türk Milleti için söylediklerini, fikirlerini, yapmak istediklerini, yaptıkları ve başarmaya çalıştıklarını, özet olarak dinamik ideali mihver olarak almak; Atatürkçülüğün öngördüğü genel niteliklere

uygun olarak, aklın ve ilmin rehberliğinde gerçekleştireceğimiz vazifelere dönüştürmek, başarılı şekilde çalışmak; bütün vatandaşların, Türk Milletinin mutluluğu ve Türk devletinin parlak geleceği için esastır.

Milletimizi gerçek saadet ve selâmete ulaştıracak, bizlere ve gelecek nesillere Atatürkçülüğü öğretecek ve uygulatacak araç, eğitimdir. Ancak, eğitimin başarılı olması gerekir. Eğitimin başarısı irfan ordusunun başarısıdır. İrfan ordusunun özü ise öğretmenlerdir. Öğretmenlerin dikkate alacağı husus eğitimin temelinin millî terbiye olduğudur. Diğer bir tanımlama ile her türlü eğitim, millî ahlak ve en açık tarifi ile Atatürkçülüğe dayandırılmalıdır. Bütün bilimsel, teknolojik, dinî eğitim, millî terbiye, Atatürkçülüğe dayatılmalıdır ki Türk Milleti gerçek saadet ve selâmete ulaşsın.

Atatürkçü eğitim sisteminde dikkate alınacak temel nitelik; Atatürkçülüğü öğretme de, öğrenme de aynı şekilde gereklidir. Bu da fikir ve hareketi beraber yürütme ilkesidir. Atatürkçülükte fikir mutlaka harekete dönüşmelidir. Aynı şekilde Atatürkçülük dinamik ideal yolunda gerçek ve ciddî hedeflerin tespit edilmesini ister. Gerçek ve ciddî olmayı da milletin maddî ve manevî ihtiyaçlarını karşılamada ve millete bir gün eliyle tutacağı maddî eserler vermede görür. [58] Atatürkçülük; sosyaldir, insanîdir, evrenseldir ve Türk Milleti için doğaldır.

[58] Atatürkçülük, 3. Kitap s. 118.

THE DYNAMIC IDEAL OF STATE IN ATATÜRKISM

(Abstract)

Atatürkism is an ideology based on realistic ideas and principles concerning the State as prescribed by Atatürk, the economic and intellectual life of the country and the basic institutions of the society. This ideology aims at providing the Turkish people with full independence, peace and prosperity today and in the years to come, basing the state on the principle of national sovereignty and raising the Turkish culture above the level contemporary civilization under the guidance of a powerful and well-organized administrative system, as well as knowledge and reason.

As Atatürk once put it: "Raising the Turkish nation to the highest level of prosperity and civilization" constitutes what is called the dynamic ideal of the Turkish State. Atatürk believed that "thought and action should go hand in hand in order to fulfill this ideal within the shortest possible time". In other words Atatürkism requires that ideas be put into action.

Atatürk has outlined the targets to be reached and the paths to be followed in order to achieve this dynamic ideal. These targets consist of principles which will help the Turkish State to florish perpetually, making it ever more prosperous, powerful and lasting. The realization of this dynamic ideal within the shortest possible time requires constant development of science and technology and the use of it in every sphere of human activity.

ATATÜRK VE EĞİTİM*

Prof. Dr. İHSAN DOĞRAMACI

Eşsiz kahraman, ulu önder Kemal Atatürk, Birinci Dünya Savaşının sonunda, bu savaşın galipleri olan İtilâf Devletleri tarafından Osmanlı İmparatorluğunun parçalanması ve Türk milletinin esir edilmesi plânlarına karşı, bir yandan Türk milletinin millî istiklâl davasını yürütürken, bir yandan da kendi taç ve tahtını kurtarma kaygısına düşmüş olan padişaha karşı, millet iradesine dayanan millî egemenlik davasını yürüterek bunları, çetin bir mücadele ile zafere ulaştırdı. Onun uzak görüşlü dehası ve inanç dolu şahsiyetiyle Türk milletini tek vücut halinde birleştiren liderliği altında başarılan bu millî mücadele kolay olmamıştır.

Millî Mücadelenin Hedefleri

Türk milletinin, yüzyıllarca taassup ve saltanat rejimi altında kötü idare edilmiş, geri bırakılmış, uzun savaşlarla yıpratılmış, çağdaş Batı medeniyetine ve bu medeniyetin dayandığı ilim ve teknolojinin ileri adımlarına ayak uyduramamış olması yüzünden, iç ve dış düşmanlarımız ve bilhassa istilâcı büyük devletler cesaret bulmuş, içine zorla sürüklendiğimiz Birinci Dünya Savaşı sonunda sadece Osmanlı İmparatorluğunun geniş toprakları kaybedilmekle kalınmamış, Türk milletinin varlığını tehdit eden ağır bir yenilgi ile de karşılaşılmıştır.

Bu güç şartlar altında, Türk milletinin tarih boyunca yetiştirdiği en seçkin evlâdı Kemal Atatürk, milletine olan sarsılmaz inancından kuvvet alarak geçmişi değerlendirmiş; geleceği dehasıyla sezerek, milletinin ve ülkesinin tarihte bir dönüm noktası oluşturan kurtuluşunu plânlamış ve başarmıştır.

Büyük Nutuk'ta belirttiği gibi, 19 Mayıs 1919 genel durumundan hareket ederek Millî Mücadele'yi başlatan ulu önder, bu savaşın sadece yurttan düşmanları kovmakla bitmeyeceği gerçeğini çok berrak bir şekilde görüyordu.

* Bu konferans Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi'nin tertiplediği "Atatürk Konferansları" dizisi içinde 31 Mayıs 1985 günü Türk Tarih Kurumu konferans salonu'nda verilmiştir.

Onun koyduğu teşhise ve gerekli bulduğu tedavi çaresine göre, millî davamızın esası, milletin kendi kaderine hâkim olarak tam bağımsızlığa kavuşması yanında, her türlü çarenin temel kaynağı olarak millet iradesine dayanan millî egemenlik rejimine bağlı bir halk idaresinin kurulmasına dayanıyordu. Ayrıca, millî istiklâlin, millî egemenlik ve demokrasinin tam olarak güvence altına alınabilmesi de milletçe çağdaşlaşmayı ve Batı medeniyeti yolunda hızla ilerlemeyi gerekli kılıyordu. Kısacası, bu millî davanın esası, lâik bir devlet düzeni içinde, iktisadî, sosyal ve kültürel alanlardaki kalkınmayı en kısa zamanda gerçekleştirebilme noktasında toplanıyordu. Bu bakımdan Millî Kurtuluş Savaşı geniş kapsamlı ve uzun vadeli bir savaştı.

Atatürk, bir taraftan "milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır" şeklinde, ifadesini Amasya Tamiminde bulan "millî egemenlik" ilkesi ile İstiklâl Savaşını başlatırken, yurdumuzda istilâcı düşmanları kovmanın ötesinde, hem millî iradeyi millî kurtuluşun çaresi olarak gören bir halk idaresinin temellerini atıyor, hem de İstiklâl Savaşımızın en çetin şartları altında bile, milletçe çağdaş medeniyet düzeyine en kısa zamanda ulaşabilmek için, çağdaşlaşma sürecinin gerektirdiği eğitim meseleleri ile iktisadî, sosyal ve kültürel kalkınma davasını bir bütün olarak ele alıyordu.

İstiklâl Savaşı ile Birlikte Eğitim Davası

Memleketin ölüm kalım mücadelesi halinde sürüp giden Sakarya Muharebeleri sırasında, 1922 Temmuz'unda, Başkumandan Mustafa Kemal'in bizzat katılmış olduğu Maarif Kongresi, Büyük Önderin, millî kurtuluşun gerektirdiği çok yönlü mücadeleler arasında eğitim davasına verdiği hayatî önemi göstermek bakımından derin bir anlam taşımaktadır.

Görüldüğü gibi Atatürk, büyük bir asker, büyük bir devlet adamı olduğu kadar, "eğitim" alanında da milletinin çağ değiştirmesini sağlayan büyük bir önderdir.

Atatürk, medeniyet yolunda hızla ilerleyebilmek için, tam bağımsızlığın ve millî iradeye dayanan Cumhuriyet rejiminin muhtaç olduğu ortamın ve alt yapının, toplumda "inkılâp" dediğimiz köklü değişikliklerle gerçekleşebileceğine inanıyor; gelecekte güçlü devlet ve mutlu millet idealine açılacak yolun müspet ilimden geçeceğini, bunun da yeni kuşaklara verilecek eğitime bağlı olduğunu kabul ediyordu. Bu bakımdan, çağdaş medeniyet düzeyinin üstüne çıkarmayı düşündüğü Türk toplumu için, kanun yoluyla yapılacak değişiklik ve hazırlıkların yanı sıra, en hakikî

mürşit olarak kabul ettiği bilim gücünü yeni nesillere yayacak eğitime ve öğretime ihtiyaç olduğunu da görüyordu.

Bilindiği üzere, Cumhuriyete kadar, halkın eğitim ihtiyacını karşılayan medreselerde ve mahalle mekteplerinde, eğitim tamamen dinî temele dayanıyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun reform yılları boyunca, din okullarında yani medreselerde ve evkaf ilkokullarında hiçbir değişiklik yapmaya cesaret edilememiştir. Tanzimat'tan itibaren kurulmuş olan yeni okulların yanısıra, dinî temele dayanan okulların da devam etmiş olması, eğitim hayatımızda ikilik yaratmış; bu farklı eğitim, kaynakları birbirinden ayrı, hatta çoğu zaman birbiri ile zıtlaşan iki farklı kuşak yetiştiregelmiştir. Eğitim sistemindeki bu "ikilik" ister istemez kafaların içinde de devam etmiştir. Girişilen reform hareketlerinin başarılı olmaması karşısında büyük kitle medresenin tesirinden sıyrılamamıştır.

İkinci Meşrutiyet'ten sonra medreseler, Evkaf Bakanlığının elinden alınmakla beraber, onların idaresi başka bir dinî makama, Bâb-ı Meşihat'a bırakılmıştır. Eğitim şartları bakımından Anadolu'da çocukların büyük çoğunluğu esasen okuldan yoksun bulunuyordu. Eğitim görenlerin büyük bir kısmı ise çağımızla hiç ilgisi bulunmayan köhnemiş bir medrese eğitiminden geçmekteydi.

Eğitimde Çağdaşlaşma

Atatürk'ün gerçekleştirdiği önemli inkılâplardan biri de eğitimde çağdaşlaşmanın bir aşaması olarak medreseyi kaldırıp eğitim birliğini sağlamış olmasıdır. Bunu da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 3 Mart 1924'te kabul edilen "Tevhid-i Tedrisat" yani Eğitim Birliği Kanunu ile gerçekleştirmiştir.

Atatürk'ün milletini çağdaş eğitime kavuşturma plân ve kararı daha eskilere gider. Yıl 1919, 28 Aralık. Atatürk'ün Ankara'ya gelişinin ertesi günü. Henüz TBMM açılmamıştır. Millî ordu kurulmamıştır. Atatürk, Ankaralılara hitaben yaptığı bir konuşmada, Millî Mücadele'nin amaçlarını anlatır. Fakat, daha yolun en başında, düşmanı yurdumuzdan kovmanın tek sorun gibi göründüğü o günlerde bile Atatürk, askerî zaferle işin bitmeyeceğini; kültür ve medeniyet savaşını da kazanmak gerektiğini açıkça görmekte ve söylemektedir.

İşte 28 Aralık 1919'da Ankaralılara söyledikleri: "Efendiler!... Millî teşkilâtımızın bugün güttüğü amaç, vatanın bölünmesini önlemek ve milletin esaretten kurtulmasını sağlamaktır.İnşallah yakın bir gelecekte, millî teşkilât bu amaca ulaşarak yüklendiği vatan vazifesini yerine

reformları yönlendirmiştir. Atatürk, tespit ettiği yeni eğitim ilkelerine dayalı kanunları hazırlatmış ve bunların uygulamalarını yakından izlemiştir. Hatta, gerektiğinde yazı tahtasının başına geçmiş, belirli öğretim programlarının hazırlanmasıyla görevli komisyonları yönetmiş ve bu programlar üzerinde bizzat düzeltmeler yapmıştır. Öyle ki Çankaya Köşkü'nü akademik tartışmaların yapıldığı bir merkez haline getirmiş ve her işte milletin başöğretmeni olmuştur.

Kurtuluş Savaşı sonunda kazanılan askerî ve siyasî zaferlerden sonra, kalkınmada eğitimin en etkili araç olduğunu bir kere daha ilân etmiş ve bu görüşünü 2.9.1924 tarihli konuşmasında şöyle dile getirmiştir: "... en mühim, en esaslı nokta eğitim meselesidir. Eğitimdir ki bir milleti ya hür, müstakil, şanlı, yüksek bir cemiyet halinde yaşatır ya da esaret ve sefalete terkeder."

Atatürk, geleneksel eğitim sisteminin değiştirilmesinde, onun yerine yeni bir eğitim sisteminin getirilmesinde kesin kararlıdır. Atatürk'e göre, geleneksel eğitim sistemi, milletin gerilemesinde en önemli etken olmuştur. Geleneksel eğitim millî değildir, bilimsel zihniyete kapısını kapamış, çağın gereklerine ve toplumun ihtiyaçlarına cevap vermekten çok uzak kalmıştır. Bu tür eğitim, ezberciliğe dayanmakta, yaratıcılığı engellemekte ve yapıcı yeni nesillerin yetişmesini sağlamaktan çok uzak bulunmaktadır.

Atatürk, eğitim programında yeni nesilleri yetiştirecek olan Cumhuriyet öğretmenlerinin görevlerini çok ayrıntılı olarak işlemiş; öğretmenlere hitaben yaptığı çok sayıdaki konuşmalarında esas olarak bu konu üzerinde durmuştur. Bu arada 25 Ağustos 1924'te Ankara'da toplanan "Muallimler Birliği Kongresi"nde yaptığı konuşmasında onların yeni görevlerini şöyle açıklamaktadır: "Muallimler! Yeni nesli, Cumhuriyetin fedakâr muallim ve mürebbileri, sizler yetiştireceksiniz; yeni nesil, sizin eseriniz olacaktır. Eserin kıymeti, sizin maharetiniz ve fedakârlığınız derecesiyle mütenasip bulunacaktır.Cumhuriyet; fikren, ilmen, fennen, bedenen kuvvetli ve yüksek seciyeli muhafizlar ister. Yeni nesli bu evsaf ve kabiliyette yetiştirmek sizin elinizdedir."

Eğitimde Milliyetçilik

Atatürk, yeni eğitim programının her şeyden önce millî bir karakter taşımasını istemiştir. Nitekim, 1 Mart 1924'te TBMM'ni açış konuşmasında şunları söylemiştir:

— "Türkiye'nin terbiye ve maarif siyasetini, her derecesinde tam bir vuzuh ve hiçbir tereddüde yer vermeyen sarahat ile ifade etmek ve tatbik etmek lâzımdır. Bu siyaset, her manasıyla millî bir mahiyette belirtilebilir."

Atatürk, 1933 yılında Türk Talebe Birliği'ne çektiği telgrafta da Cumhuriyet gençliğinde aranan vasıflara işaret ederek diyor ki: "Gençliğin, çalışkan, hassas ve milliyetçi yetişmesi esas dileklerimizdendir."

Atatürk'ün Türk milliyetçiliği ile ilgili şu beyanları da büyük anlam taşır:

—"Türk çocuklarında kabiliyet her milletinkinden üstündür. Türk kabiliyet ve kudretinin tarihteki başarıları meydana çıktıkça, Türk çocukları kendileri için lâzım gelen hamle kaynağını o tarihte bulabileceklerdir. Bu tarihten, Türk çocukları bağımsızlık fikrini kazanacaklar, o büyük başarıları düşünecekler, harikalar yaratan adamları öğrenecekler, kendilerinin aynı kandan olduklarını düşünecekler ve bu kabiliyetle kimseye boyun eğmeyeceklerdir."

—"Ben fanî bir insanım, bir gün öleceğim. Büyüklüğüne ve üstün kabiliyetlerine inandığım Türk Ulusu'nun gerçek tarihinin yazılmasını sağlığımda görmek istiyorum. Onun için bu toplantılarda her şeyi unutuyor, sizi yoruyorum."

Atatürk, eğitimde bilimin en son düzeydeki verilere göre düzenlenmesini istemiş ve müspet ilme büyük önem atfetmiştir. O, bu ilkeyi 22 Eylül 1924'te Samsun'da öğretmenlere hitaben yaptığı konuşmada şöyle ifade etmiştir: "Dünyada her şey için, maddiyat için, maneviyat için, muvaffakıyet için en hakikî mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalâlettir. Yalnız ilmin ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının tekâmülünü idrak etmek ve terakkiyatını zamanla takip eylemek şarttır."

27 Ekim 1923'teki beyanında demiştir ki: "Gözlerimizi kapayıp mücerret yaşadığımızı farz edemeyiz. Memleketimizi bir çember içine alıp cihan ile alâkasız yaşayamayız. Bilâkis müterakkî, mütemeddin bir millet olarak, medeniyet sahamızın üzerinde yaşayacağız. Bu hayat ilim ve fenle olur. İlim ve fen nerede ise, orada olacağız ve her millet ferdinin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur. Milletimizin siyasî, içtimaî hayatında, milletimizin fikrî terbiyesinde rehberimiz ilim ve fen olacaktır. Mektep sayesinde, mektebin vereceği ilim ve fen sayesindedir ki Türk milleti, Türk sanatı, Türk iktisadiyatı, Türk şiir ve edebiyatı, bütün bedâyii ile inkişaf eder."

Eğitimde Lâiklik

Bir zamanlar akla, müspet bilimlere değer veren, çağının ilerisinde olan medrese, XVI. yüzyıldan itibaren gerilemiş ve çökmüştür. Fransız düşünürü Théophile Gautier'nin şöyle bir sözü vardır: "Geçmiş çağlarda,

tıpkı bir merkezden ışığın etrafa yayılışı gibi, dinler, ilimler, güzel sanatlar ve bütün şiirler, Batı'nın karanlıkta kalmış bölgelerine Doğu'dan yayılıyordu."

Gerçekten, böyle bir çağ yaşanmıştı. Fakat ne yazık ki şartlar değişmişti.

Atlantik kıyılarından Endonezya'ya kadar uzanan 100 milyonlarca Müslümanın geri kalmışlığı, esarete veya yarı sömürge haline sürüklenmiş olması, akla ve çağdaş bilime aykırı bir eğitim sisteminin sonucu idi. Çağın gereklerine, çağdaş bilime ve akla aykırı eğitim, milletleri ancak esarete sürüklerdi.

Medrese, Rönesans'ı yaşamamış, bilim ve düşünce alanında XVI. ve XVII. yüzyıllarda gerçekleşen büyük inkılâbı takip edememişti. Ortaçağın bir bölümünde ve Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde gerçek birer bilim merkezi olan ve bütün müspet bilimlere yer veren medrese, Batı dünyasında bu bilimler görülmemiş bir hızla ilerlemeğe başlarken, kapılarını bütün bu yeniliklere, bilim alanındaki gelişmelere sımsıkı kapatmıştı; kendi kendini kısır bir skolâstiğin içine hapsetmiş; gitgide çağın daha gerisinde kalmıştı. Medrese, genç kızlara, yani gençliğin yarısına kapalı idi.

Dinle ilgisi olmayan hurafeler ve batıl inançlar yalnız medreselere sızmakla kalmamış, Darülfünun'u bile etkilemişti. 1924'te Darülfünun'un bahçesinde bazı öğrencilerin fotoğraf çektirmeleri suç sayılmış ve bu öğrenciler cezalandırılmışlardı. Bunu Bursa'da öğrenen Atatürk, beklendiği gibi son derece üzülmüş ve ceza veren müderrisler hakkında kovuşturma yapılmasını emretmişti.

Her ne kadar lâiklik ilkesi 1928'de ve sonradan 1937'de yapılan değişiklikler ile Anayasa'ya girmişse de bu ilke, medreselerin kapatılması, tevhid-i tedrisatla eğitim birliğinin sağlanması ve kadınlar ile kızlara eşit imkân sağlanması gibi tedbirlerle eğitim ve öğretimde daha 1924'ten itibaren uygulanmaya başlamıştır.

Eğitimde Kadın Erkek Eşitliği

Atatürk, kadınlarımızın ve kızlarımızın erkekler gibi eğitimin her kademesinden yararlanmaları için büyük çaba sarfetmiştir. O, eğitim ve öğretimde cinsiyet ayrımının kaldırılmasını, her iki cinsin de eğitim hakları ve imkânlarından birlikte ve eşit olarak yararlanmalarının sağlanmasını amaç edinmiştir.

Atatürk, bu konuda 30.8.1925'te Kastamonu'da şunları söylemiştir:

"Bir içtimaî topluluk, bir millet, erkek ve kadın denilen iki cins insandan mürekkeptir. Kabil midir ki bir kitlenin bir parçasını terakki

ettirelim, diğerine müsamaha edelim de kitlenin bütünü ilerletilebilmiş olsun? Mümkün müdür ki bir camianın yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça diğer kısmı semalara yükselebilsin? Şüphe yok ki terakki adımları, dediğim gibi iki cins tarafından beraber, arkadaşça atılmak ve terakki ve teceddüt sahasındaki merhaleleri birlikte aşmak lâzımdır. Böyle olursa inkılâp muvaffak olur."

Eğitimde Ekonomik ve Sosyal Kalkınma

Atatürk, eğitim konusu ile ilgili olarak, ülkenin kültürel ve sosyal kalkınması yanında ekonomik kalkınmasının da önemi üzerinde durmuştur.

17 Şubat 1923'te İzmir'de toplanan "Türkiye İktisat Kongresi"ni açış konuşmasında şöyle demiştir: "Yeni devletimizin, yeni hükûmetimizin bütün esasları, bütün programları iktisat programından çıkmalıdır. ... evlâtlarımızı o suretle talim ve terbiye etmeliyiz, onlara o suretle ilim ve irfan vermeliyiz ki âlem-i ticaret ve ziraatte faal olsunlar. Eğitim programımız, bunu sağlayacak tarzda düzenlenmelidir."

Atatürk'ün hedefi milleti refaha ve medeniyete götürmektir. Bunun için öğretim kurumlarına büyük görev ve sorumluluk düştüğünü 1 Kasım 1937'de TBMM'nin açılış konuşmasında şöyle açıklamıştır: "Arkadaşlar! Büyük davamız, en medenî ve en müreffeh millet olarak varlığımızı yükseltmektir.

Bu, yalnız kurumlarında değil, düşüncelerinde temelli bir inkılâp yapmış olan büyük Türk milletinin dinamik idealidir. Bu ideali en kısa bir zamanda başarmak için, fikir ve hareketi beraber yürütmek mecburiyetindeyiz. Bu teşebbüste başarı, ancak esaslı bir plânla ve rasyonel tarzda çalışmakla mümkün olabilir. Bu sebeple okuyup yazma bilmeyen tek vatandaş bırakmamak; memleketin büyük kalkınma savaşının ve yeni çatısının istediği teknik elemanları yetiştirmek, memleket davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, nesilden nesle yaşatacak fert ve kurumları yaratmak; işte bu önemli umdeleri en kısa zamanda temin etmek, Kültür Vekâletinin üzerine aldığı büyük ve ağır mecburiyetlerdir.

İşaret ettiğim umdeleri, Türk gençliğinin dimağında ve Türk milletinin şuurunda daima canlı bir halde tutmak, üniversitelerimize ve yüksekokullarımıza düşen başlıca vazifedir."

Eğitimde Disiplin

Atatürk, eğitim programında disiplini bir temel ilke olarak kabul etmiş ve 1 Kasım 1925'te TBMM'ni açış konuşmasında bu ilkeyi şöyle açıklamıştır: "Hayatın her çalışma safhasında olduğu gibi, özellikle eğitim

hayatında disiplin en önemli unsurdur. Müdürler ve öğretim heyetleri disiplini sağlamaya ve talebe, disipline uymaya mecburdurlar."

Harf İnkılâbı

Atatürk'ün giriştiği radikal reformlardan biri de Arap alfabesinin bırakılarak yerine Lâtin alfabesi esasından alınma bir alfabenin kabul edilmesidir.

Bir öğrenci, yıllarca mahalle mektebinde, hatta medresede okuduğu halde, yazmayı ve okumayı doğru dürüst öğrenemiyordu. Oysa, Batı'da birkaç ay okula giden herkes kendi dilini yazıp okumayı öğrenebiliyordu. Tanzimat aydınları güçlüğün sebeplerini tartışırken dilin sadeleşmesi, eğitim ve öğretim yolları ve imlâ kuralları üzerinde durmuşlar ve Arap alfabesini öğrenmenin zorluğu da dikkatlerini çekmiştir. Arap alfabesi başta, ortada ve sonda farklı biçimlerde kullanıldığı için 100'ü geçen harfe, daha doğrusu şekil çeşitliliğine sahipti. Yazıda vokaller kullanılmadığı için bir kelimeyi birkaç türlü okumak mümkün oluyordu. Kelime Türkçe ve herkesin kolaylıkla anlayabildiği bir kelime ise, doğru okunuşu karine ile bulmak zor olmuyordu. Ama kelime halkın anlamadığı, yabancı dillerden gelme bir kelime ise, bunu doğru okumak çok güçtü. Sonra, Arap alfabesinde bulunan bazı harflerin karşılığı olan sesler Türk dilinde yoktu. Bu sebeplerle 1860 yıllarından bu yana Arap alfabesinde değişikler yapmak, onu reforma tabi tutmak gibi konular tartışılmaya başlandı. Mesele böyle bir eğitim sorunu olarak ortaya çıktığı halde, derhal dinî ve siyasî faktörler araya karıştı ve tartışmalarda bu faktörler ağır basmaya başldı. Kuran'ın Arap alfabesi ile yazılmış olması ve Müslümanlıkta alfabenin kutsal sayılması meseleyi dinî alana çekti. İmparatorluğu meydana getiren milletlerin çoğunun Müslüman olması ve Arap alfabesini kullanmaları yazıya siyasî bir bağ niteliği veriyordu. Bunun içindir ki ne zaman bir alfabe meselesi ortaya atılsa hemen dine karşı gelmek ve imparatorluğun dağılmasına sebep olmak gibi suçlamalar söz konusu oluyordu.

1927 yılının Haziran'ında, uygun vaktin geldiğine karar veren Atatürk, Eğitim Bakanlığından Lâtin alfabesinin kabulü için gerekli hazırlıkların yapılmasını istedi. Atatürk'ün Lâtin alfabesini kabul etmeye karar vermesinde en büyük rolü, memlekette Arap harfleri ile okuyup yazma bilenlerin oranının % 6'yı geçmemesi oynamış olmalıdır.

Atatürk, 1 Kasım 1928'de yeni Türk harflerinin kabulü münasebetiyle yaptığı TBMM'ni açış konuşmasında yine yazı inkılâbının önemine değinmekte ve aynı zamanda öğretmene verdiği önemi şöylece

belirtmektedir: "Her vasıtadan önce, büyük Türk milletine, onun bütün emeklerini kısır yapan çorak yol haricinde kolay bir okuma yazma anahtarı vermek lâzımdır. Büyük Türk milleti cehaletten az emekle, kısa yoldan, ancak kendi güzel ve asil diline kolay uyan böyle bir vasıta ile sıyrılabilir... Basit bir tecrübe, yeni Türk harflerinin Türk diline ne kadar uygun olduğunu, şehirde ve köyde yaşı ilerlemiş Türk evlâtlarının ne kadar kolay okuyup yazdıklarını güneş gibi meydana çıkarmıştır...

Büyük Millet Meclisi'nin kararıyla Türk harflerinin kesinlik ve kanuniyet kazanması, bu memleketin yükselme mücadelesinde başlıbaşına bir geçit olacaktır.

Milletler ailesine münevver, yetişmiş büyük bir milletin dili olarak elbette girecek olan Türkçeye bu yeni canlılığı kazandıracak olan üçüncü Büyük Millet Meclisi, yalnız ebedî Türk tarihinde değil, bütün insanlık tarihinde mümtaz bir sima olarak kalacaktır.

Türk harflerinin kabulüyle hepimize, bu memleketin bütün vatanını seven yetişkin evlâtlarına mühim bir vazife teveccüh ediyor; bu vazife, milletimizin kâmilen okuyup yazmak için gösterdiği şevk ve aşka bilfiil hizmet ve yardım etmektir. Hepimiz, hususî ve umumî hayatımızda rast geldiğimiz okuyup yazma bilmeyen erkek kadın, her vatandaşımıza öğretmek için tehalük göstermeliyiz... Vatandaşlarımızı cehaletten kurtaracak bir sade muallimliğin vicdanî hazzı varlığımızı kaplamıştır.

Yüksek ve ebedî yadigârımızla büyük Türk milleti yeni bir nur âlemine girecektir."

Eğitim ve Güzel Sanatlar

Atatürk, güzel sanatlara ve bu arada özellikle çağdaş bir Türk musikisinin geliştirilmesine büyük önem vermiştir. 1 Kasım 1934'te TBMM'ni açarken yaptığı konuşmada, "... en önde götürülmesi gerekli olan, Türk musikisidir" demektedir.

Atatürk, bir milletin kültür bakımından çağdaş yeniliklere uymasında musikide değişikliği alabilmesini ve kavrayabilmesini ölçü olarak görmekte ve şu beyanda bulunmaktadır: "Bugün dinletilmeye yeltenilen musiki yüz ağartacak değerde olmaktan uzaktır. Bunu açıkça bilmeliyiz. Ulusal, ince duyguları, düşünceleri anlatan; yüksek deyişleri, söyleyişleri toplamak, onları bir gün önce, son musiki kurallarına göre işlemek gerektir. Ancak bu düzeyde Türk ulusal musikisi yükselebilir, evrensel musikide yerini alabilir."

1 Kasım 1935'te de, "Ulusal musikimizi modern teknik içinde yükseltme çalışmalarına bu yıl daha çok önem verilecektir" demektedir.

1 Kasım 1936'da ise TBMM'ni açarken "Güzel sanatlara da alâkanızı yeniden canlandırmak isterim. Ankara'da bir konservatuvar ve bir temsil akademisi kurulmakta olmasını zikretmek benim için bir hazdır.

Güzel sanatların her şubesi için, Kamutay'ın göstereceği alâka ve emek, milletin insanî ve medenî hayatı ve çalışkanlık veriminin artması için çok tesirlidir" demiştir.

Yükseköğretimde Reform

Atatürk, Darülfünun'un kendi kendini yenileyebilmesi için on yıl sabırla beklemiştir. Nitekim 1922 Kasım'ında Darülfünun Edebiyat Fakültesine, kendisine fahrî müderrislik payesinin tevcihi dolayısı ile gönderdiği cevabî telgrafta, bu hususa: "Eminim ki millî istiklâlimizi ilim sahasında fakülteniz ikmal edecektir" sözleriyle işaret etmiş bulunmaktadır.

Üniversitede bir reform ihtiyacı çok belirgindi. Ancak profesörlerin bir kısmı buna karşıydılar ve direniyorlardı. Bular, kendi yerlerini koruma endişesi içinde, gerekli 'köklü tedbirler'den çekinmekteydiler. Öte yandan büyük bir kısmı ise, çok yönlü eksiklik ve yetersizliklerin farkındaydılar. Bunlar uygun bir reform beklemekteydiler; bunun için yapılacak çalışmalara katılmaya da hazırdılar.

Atatürk, Cumhuriyetin kuruluşundan on yıl sonra, biri Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün kurulması, diğeri de İstanbul'da Darülfünun' un yeniden düzenlenmesi şeklinde, 1933'te nihayet köklü bir yükseköğretim reformunu gerçekleştirmiştir.

İnkılâpçı bir değişim sürecine girmiş olan bir toplumda, tutucu bir üniversitenin görevini yerine getiremediğini ve gerçekleştirilen reformun lüzumunu, Maarif Vekili Dr. Reşit Galip, 1.8.1933'te, yeni İstanbul Üniversitesi'nin açılışında yaptığı önemli konuşmasında şu sözlerle dile getirmiştir:

"Bugün ilga edilen Darülfünun, Türkiye'de bu adla kurulan müesseselerin üçüncüsü sayılabilir. İlk Darülfünun tesisi hükmünü 23 Temmuz 1846 tarihli resmî tebliğde görüyoruz. Halbuki, menfî mukavemetlerin şiddeti karşısında teşebbüs ve icra takatının çelimsizliği yüzünden ilk ders, ancak, 15 Ocak 1863'te, yani on yedi yıl sonra başlayabiliyor. Başlangıçta dersler yarım yamalak hikmet, hayvanat,nebatat ve tarihten ibaretti. Tabiî coğrafyanın bunlara ilâvesi ancak daha sonraki yılda mümkün olabilmiştir. Coğrafyanın geciktirilişi, dünyanın yuvarlaklığı davasının münakaşasından korkulması yüzündendi...

Müesseseye "Darülfünun" adının verilmesinde medreselerin zihniyetinin tesir ve nüfuzu olmuştur. "Fen" kelimesi o zamanlar sadece teknik ve tatbikî bilgilere delâlet eden bir tabir olduğu halde, Türkiye'de yeni ilmi, yani irfanı temsil etmek için açılan müesseseye Darülfünun adı verilmesi ne bir yanlışlık ne de bir lisan zuhulü neticesi idi. Bu, o zamanki zihniyeti çok manalı bir surette ifade etmek üzere verilmiş bir isimdir. Riyaziyat, fizik, kimya,tarih, coğrafya, hayvanat vesaire gibi ilimlere o zamanki medrese uleması ancak "fenler" denilmesine müsaade ediyorlardı. Çünkü onların itikadınca hakikî ilim, yalnız ve münhasıran naklî bilgilerdi. "İlmin" yeri ancak medrese olabilirdi.

İlk darülfununu kuranlar, "fen" ve onun cemi olan "fünun" tabirini kullanmakla memlekette medreseye karşı mütevazı, hatta ürkek bir müessese çıkarmış oluyorlardı...

Millî maarif işlerini faaliyet programının en başına koymuş olan Cumhuriyet, bir taraftan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile medreseleri kaparken öbür taraftan da Darülfününa elini uzattı. Bu müessesenin kendi inkişafı, terakkisi ve tekâmülü için başta hükmî şahsiyet ve ilmî muhtariyet imtiyazları olmak üzere maddî, manevî her türlü imkânları temin etti. 1923'ten 1932'ye kadar geçen 9 yıl zarfında, Türkiye'nin bütün münevverleri gözlerini Darülfününa diktiler. Her sahada inkılâplar geçiren yeni Türkiye'de Darülfününun memleket hayatının umumî gidişine uygun bir tekâmül göstermesini beklediler. Memleketin hiçbir meselesi darülfünun işi kadar umumî alâka uyandırmadı. Hiçbir müessese, onun kadar tenkide uğramadı. Lâkin bütün bu alâkalara, bütün bu tenkitlere rağmen İstanbul Darülfününu, Türkiye münevverliğinin beklediği salâha, inkişafa ve terakkiye eremedi.

Memlekette siyasî, içtimaî büyük inkılâplar oldu. Darülfünun bunlara karşı bîtaraf bir müşahit kaldı. İktisadî sahada esaslı hareketler oldu. Darülfünun bunlardan habersiz göründü. Hukukta radikal değişiklikler oldu. Darülfünun yalnız yeni kanunları tedrisat programına almakla iktifa etti. Harf inkılâbı oldu, öz dil hareketi başladı, Darülfünun hiç tınmadı. Yeni bir tarih telâkkisi, millî bir hareket halinde bütün ülkeyi sardı. Darülfününda buna bir alâka uyandırabilmek için üç yıl kadar beklemek ve uğraşmak lâzım geldi. İstanbul Darülfününu artık durmuştu, kendisine kapanmıştı, vustaî bir tecerrüt içinde haricî âlemden elini ayağını çekmişti.

Türk camiasının hayat seyri içinde bu kadar tecerrüt halinde kalabilen İstanbul Darülfününu, dünyanın başka yerlerindeki ilim hareketlerine karşı da bittabi yakınlık ve alâka gösteremezdi. Ve bunlardan da uzak kaldı.

Levent Sakverdi Arşivi

İstanbul Darülfünunu, ilmî araştırma ve tetkikler için bir faaliyet sahası olamadı. Şahsî mesai için fırsat ve imkânlar veren bir çalışma muhiti haline giremedi. Tedrisatının tarz ve usulünü mümasil garp müesseselerindeki tarz ve usullere uygun bir hale getiremedi. Türkiye gibi radikal bir inkılâp memleketinde, vatanın müstakbel zimamdarlarının terbiyesi, hayattan bu kadar uzak kalan, inkılâbın seyrinden bu kadar uzak duran bir müesseseye artık daha uzun müddet tevdî edilemezdi.

Esasen on yıldan beri İstanbul Darülfünunu kendi kendisini ıslah için kendisine verilmiş olan ve her yıl tekrarlanan bol ve geniş fırsatlardan istifade etmedi. Geçen zaman ile geçirilen tecrübe de kâfi idi. Büyük Millet Meclisi, Darülfünunun 1932 bütçesini, ancak bir ecnebî mütehassıs getirilerek bu müessesenin esaslı bir surette ıslah ve tensiki şartıyla kabul etmiştir. Bu maksat için çağrılan ecnebî mütehassıs, geçen yıl Darülfünunda esaslı tetkikler yaptı. Gördüklerini ve düşündüklerini bir raporla hükûmete bildirdi. Aşağıda birkaç maddede tespit edilen noksanlar ecnebî mütehassısın raporunda da ayrı ayrı zikredilmiştir.

Bunları bellibaşlı şöyle tasnif edebiliriz:

— Darülfünunun fakülte ve müesseseleri arasında ilmî mesaî teşrikini temin edecek bir irtibat bulunamaması,

— Bazı fakültelerin münhasıran tedrisat ile alâkadar olarak bir meslek mektebi vaziyetinde kalmaları,

— Tedris heyetinin, ekseriyet itibariyle, kendisini yalnız muayyen saatlerdeki derslerden mesul sayarak ilmî tetkik ve taharrilerden uzak kalması,

— Talebe ile tedris heyeti arasındaki münasebetin dershane hududu dahilinde kalarak, bunun haricinde talebenin her türlü rehberlikten uzak, kendi başına kalması,

— Tedrisatın gene ekseriyet itibarıyle müderrisin takririne inhisar etmesi, talebenin öğrenme mesuliyetinin de muayyen bir kitabın sahifeleri veya müderrisin takririnden tutulan notlar dahilinde kalması,

— Seminerlerin ekseriyetle, lâfz-ı murat bir halde kalması,

— Laboratuvarlarda ekseriya, daha ziyade demonstrasyonla iktifa edilerek talebenin şahsî faaliyette bulunması ve tetkik usullerine alışması imkânlarının asgarî hadde indirilmesi,

— Telifat ve neşriyatın yok denecek derecede azlığı,

— Ekserî müderris ve muallimlerin (profesör ve doçentler), haricî iş ve alâkalarının çokluğu yüzünden Darülfünundaki vazifelerini ikinci derecede sayacak kadar müesseseye ilişiklerini azaltmaları,

Darülfünun tedrisatının memleketin hayat ve faaliyetleriyle temasını kaybederek nazarî bir tecerrüt halinde kalması, ...

Bu hal karşısında İstanbul Darülfünununu ıslah etmek için yapılacak teşebbüslerin semeresiz kalacağına kanaat getiren Hükûmet, bu müessesenin ilgasını teklif etmeyi, memleketin ilim ve irfanı için en kestirme hayırlı hareket saymıştır."

Reşit Galip'in konuşmasında sözünü ettiği yabancı uzman, İstanbul Darülfünunu'nun ıslahı ile ilgili bir rapor hazırlamak üzere davet edilen Cenevre Üniversitesi öğretim üyelerinden Profesör Albert Malche idi. Bu zat, ayrıntılı raporunda genellikle şu konular üzerinde durmuştur:

Darülfünun'un toplumdan kopmuş olması, içine kapanmış bulunması ve araştırmalara yeterince yer vermemesi reformu gerektiren başlıca sebepler arasında idi.

Türkiye'de Darülfünun idaresinde, Darülfünun dışında belli bir yönetim ve denetim mercii mevcut değildir. Bilindiği gibi İsviçre, Belçika ve Avusturya gibi Avrupa ülkelerinde üniversiteler, büyük ölçüde hükûmet organlarının denetimi altındadırlar ve bu makamlara karşı sorumlu tutulurlar. İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerde ise üst düzeydeki böyle bir denetim ve gözetim, hükûmet yerine, genellikle hükûmetlerce atanan bağımsız mütevelli heyetler tarafından yapılır. Darülfünunda ve ona bağlı fakültelerde yönetimle ilgili makamlara seçimle gelindiğinden, öğretim üyeleri arasında ihtiras, sürtüşme ve anlaşmazlıkların doğmuş olması ve dışarıdan etkin bir denetimin bulunmaması da bu köklü değişiklik ihtiyacını doğuran sebepler arasındadır.

Çağdaş yabancı ülkelerde açık kadrolara yapılacak atamalarda profesörler, genellikle üniversite dışındaki adaylar arasından üniversite tarafından seçilir ve atamalar üniversite dışı bir makam tarafından onaylanır. Halbuki Darülfünunda durum tamamen başka idi. Burada profesörlerin atanmasında öğretim üyelerinin müstakbel çalışma arkadaşlarını seçme yetkisine bizzat sahip olmaları dolayısıyla bu kurumlar, dışarıdan gelecek kabiliyetlere büyük ölçüde kapalı kalmıştır. Profesör Malche, raporunda bu konu ile ilgili olarak şöyle demektedir: "Hiçbir mesele, üniversitenin istikbali için profesörlerin intihabı ve tayini kadar mühim değildir. Halen tatbik edilen sisteme göre hocayı, alâkadar diğer hocalar bulmaktadırlar... Alâkadarlar fena hâkimlerdir. Onların görüşleri alınmalı, fakat karar başka makamlarca verilmelidir."

1 Ağustos 1933'ten itibaren yürürlüğe girmiş bulunan düzene göre, İstanbul Üniversitesi'nin idaresi, kurullar yerine rektöre verilmiştir. Rektör, Millî Eğitim Bakanı'nın inhası üzerine müşterek kararname ve Cumhurbaşkanı'nın tasdiki ile, dekanlar da rektörün inhası üzerine Millî Eğitim Bakanlığı'nca atanmaktadır. Rektör, üniversiteyi temsil etmek, üniversite teşkilât ve tedrisatını yürütmek ve denetlemek, üniversitenin bütün kurumlarla muhaberelerini yapmak, malî konularda ita amiri olmak gibi yetkilerle donatılmıştır. Rektör, fakülte meclislerini ayrı ayrı veya bir arada toplantıya davet edebildiği gibi, bunlara başkanlık da edebilmektedir.

Bir profesörlük kadrosu boşaldığında, Fakülte Meclisi tarafından 2-3 aday gösterilmekte, rektör, adaylar hakkındaki görüşünü Millî Eğitim Bakanlığı'na bildirmekte, Bakan da bunlardan birini tercih ederek atamaktadır. Bakan, adaylardan hiçbirini uygun bulmadığı takdirde, yeni aday gösterilmesini isteyebilmektedir.

Bundan elli yıl önce yürürlüğe girmiş olan üniversite yönetimi ve profesörlerin atanması ile ilgili mevzuatın benzerleri bugün bile, demokratik parlamenter sistemle yönetilen Avrupa ülkelerinde de uygulanmaktadır.

Atatürk, kültür merkezlerinin ve yükseköğretim kurumlarının yalnız İstanbul ve Ankara'ya inhisar ettirilmemesini, yurt sathına yayılmasını istemiştir. Kültür Bakanı Saffet Arıkan'a verdiği bir direktifte: "Van Gölü sahillerinin en güzel bir yerinde, her şubeden ilkokulları ve nihayet üniversiteleri ile modern bir kültür şehri yaratmak yolunda şimdiden faaliyete geçilmelidir" demektedir.

Atatürk, yükseköğrenime verdiği önemi ve gelişmek için köklü tedbirler alınması gerektiğini 1 Kasım 1933'te şu sözleri ile vurgulamaktadır: "Arkadaşlar! Üniversite tesisine verdiğimiz ehemmiyeti beyan etmek isterim. Yarım tedbirlerin kısır olduğuna şüphe yoktur. Bütün işlerimizde olduğu gibi maarifte ve kurulan üniversitede de radikal tedbirlerle yürümek katî kararımızdır."

1981 Yükseköğretim Reformu

6 Kasım 1981 Yükseköğretim Reformu Atatürk'ün 1933'teki Üniversite reformundan esinlenerek gerçekleştirilmiştir.

Bilindiği gibi İstanbul Üniversitesi, 1933'ten sonra, reformun getirdiği yeni düzen ve imkânlar sayesinde ve büyük ölçüde de tanınmış yabancı bilim adamlarının eğitim kadrosuna katılmalarıyla 12 yıl altın çağını yaşadı. 1946'dan itibaren Üniversiteler Kanununda yapılan değişiklikler sonunda

üniversitelerimizde, rektörlerin yönetim ve denetimdeki yetkileri azaltılıyor, kararlar çok sayıda öğretim üyelerinden oluşan kurullar tarafından alınmaya başlanıyordu. Dekanlar ve rektörler ayrı heyetler tarafından seçildiği gibi, dekanların ve okul müdürlerinin göreve getirilmelerinde de rektöre hiçbir söz hakkı tanınmıyordu. Böyle bir düzenin başka bir ülkede benzerini bulmak gerçekten kolay değildi.

1960 sonlarında başlayan ve 1970'lerde tehlikeli boyutlara varan anarşik hareketler, üniversitelerimizi büyük ölçüde etkilemiş; eğitim ve öğretim aksamış; bazı üniversitelerde ise tamemen felce uğramıştır.

Rektör ve dekan seçimlerinde yer yer siyasî kutuplaşmalar baş göstermiş; bu seçimler, bazı üniversitelerde ancak haftalar ve aylarca süren uzun turlardan sonra sonuçlanabilmiştir. Ege Üniversitesi, rektörünü ancak altı ayda seçebilmiştir.

12 Eylül 1980 harekâtı ülkemizi uçurumdan kurtarmış ve ülke sathında güven sağlanmıştır. Bu dönemde yükseköğrenimde köklü bir reform yapılmasına öncelik verilmiş ve bu da gerçekleştirilmiştir. Bu yapılırken de yine tek ilham kaynağı Atatürk'ten başkası değildi. Çünkü, Atatürk yaptıklarıyla biten insan değildir. Her kuşakta yeniden başlayan insandır. Atatürk, "fanî vücudu toprak olduktan sonra" da yeni kuşakları etkilemeğe devam eden insandır. Atatürk, ölümünden yıllarca sonra da fikirleriyle, eserleriyle dipdiri ayakta duran, bunalım dönemlerinde milletine hâlâ kurtuluş yollarını gösteren, düşünceleriyle karanlıkları aydınlatmağa devam eden önderdir.

6 kasım 1981 yükseköğretim reformunun gösterdiği hedefler ve getirdiği yenilikler, Atatürk'ün gerçekleştirdiği 1933 reformunun getirdiklerinin paralelindedir ve devamıdır. Bugün yükseköğretim kurumlarımız yurt sathına yayılmış, akademik hiyerarşi sağlanmış, öğretim üyesi açığı büyük ölçüde kapatılmış, araştırmalarda sayı ve nitelik yönünden ilerleme kaydedilmiş ve eğitimde başarı yükselmiştir. Üniversite toplumla bütünleşmiş ve onun hizmetine girmiştir. Atatürk'ün gerçekleştirdiği 1933 reformunun amacı da bu değil miydi?

ATATÜRK AND EDUCATION

(Abstract)

The author deals with the importance Atatürk attached to education in Turkey, explains the nationalistic character of his concept of education and presents a brief summary of what has been achieved in the field of education during the Atatürk period. The author emphasizes the renovations made in secondary educations as well as the university reform carried out in 1933.

MİLLÎ MÜCADELE'DE ANADOLU KADINLARI MÜDAFAA-İ VATAN CEMİYETİ

ANADOLU KADINLARI MÜDAFAA-İ VATAN CEMİYETİ'NİN, ŞUBELERİ VE BAZI KİŞİLERLE YAZIŞMALARI

Prof. Dr. BEKİR SITKI BAYKAL

Bundan önceki iki yazımızda, 1919 yılı sonlarında Sivas'ta faaliyete geçen "Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti" nin kuruluşuna, Heyet-i Temsiliye ile yazışmalarına, İstanbul Hükûmeti, bazı kuruluşlar ve yabancı devlet temsilcilerine gönderdiği protestolara ait belgeler sunmuştuk.

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'ne ait belgeler dizisini tamamlayan bu yazımızda ise, söz konusu Cemiyetin, şubeleri ve bazı kişilerle yazışmalarını, bu arada düzenlenen toplantılarda yapılan konuşmaları sunuyoruz. *

I

Sıvas Valisi Reşit Paşa'nın eşi Melek Reşit Hanım'ın başkanlığında kurulan "Sıvas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti"nin 28 Kasım 1919'da düzenlediği genel toplantıda Başkanın söylevi:

Melek Reşit Hanımefendi tarafından
içtima-ı umumîde kıraat olunan
nutuk

Muhterem Hemşirelerim!

Bugün buraya toplanmaktaki maksadımız, memleketimiz hakkında biraz görüşmek, dertleşmek, ağlaşmak, Cenab-ı Hakka yalvarmak, lâzım gelirse vatanın müdafaası için hatta ölüme bile katlanmaktır. Çünkü istiklâlini kaybeden bir millet, en büyük rahata nail olsa bile artık o memleketin sahibi değildir, esiridir. Bir insan küçük bir evin hanımı olmayı elbet büyük bir evin hizmetçisi olmaya tercih eder. Halbuki memleketini kaybetmek, hizmetçilikten de esaretten de güçtür. İzmir'in muvakkat bir

* Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, Kutu: 2-3, Dosya: I, Fihrist: 22.

işgali esnasında bile dindaşlarımıza ne hakaretler yapıldığını görüyoruz. Halbuki biz daha istiklâlini muhafaza eden, parlak bir tarihe sahip olan bir milletiz. Hülâsa hemşirelerim, bizim için ya ölüm ya istiklâl! Bunu düşünerek "Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti" namı ile sırf seslerimizi, memleketimizi parçalamak isteyenlere işittirmek için delâletinizle bir cemiyet teşkil etmeye karar verdik. Bu cemiyet, sırf müşterek hukukunuzu müdafaa edecektir. Memleketimizin mukadderatı belli olup sulh imza edilinceye kadar bu cemiyet devam edecektir. Memleketimizin muhafazası için ne lâzım gelirse her şeyi yapacak, bütün yaptıklarını ve yapacaklarını yine sizi toplayıp haberdar edecek ve reyinizi alacaktır. Bu cemiyet efradının heyet-i idaresi on altı kişiden ibaret olacaktır. Kimleri intihap etmek isterseniz memurîn ve yerli haremlerinden intihap ediniz. Yalnız, sizin hukukunuzu mümkün olduğu kadar müdafaa edebilecek liyakatta hanımlar olsun. Maksad-ı teşekkül memleketin müdafaasıdır. Hemen Cenab-ı Hak teşebbüsümüzde muvaffak bil-hayr eylesin, Amin!.

II

Aynı toplantıda Darüleytam Müdiresi Makbule Hanım'ın söylevi:

Darüleytam Müdiresi Makbule Hanımefendi
tarafından kıraat olunan nutuk

Muhterem Hanımefendiler!

İnsanın doğduğu ve yaşadığı yere vatan derler, değil mi? Bir insan tasavvur eder misiniz ki bu kelime söylendiği zaman kalbi titremesin? Bir insan tasavvur eder misiniz ki vatanına karşı daima derin bir hiss-i muhabbet taşımasın? Elbet, evet Hanımefendiler.. Bahusus bugün için en mühim düşüncelerimiz vatan kaygusu; en büyük vazifemiz istiklâlimizi muhafaza etmek, vatanımızı kurtarmak, düşman eline teslim etmemektir. Bir tek Türk Müslüman kalıncaya kadar müdafaa etmek. Fakat zannetmeyiniz ki bu vazife yalnız erkeklere aittir. Hayır Hanımefendiler! Vatan, sevgili vatan, erkeklerin olduğu kadar da bizimdir. Biz de vatanın anasıyız. Vatanımızı, istiklâlimizi kaybedersek erkeklerden ziyade mutazarrır olacak biz kadınlarız. Çünkü ilk tarize biz uğrayacağız. Türk, Müslüman kadınlarının, yani bizlerin medar-ı iftiharımız, zinetimiz olan namuslarımız paymal edilecek. Kardeşlerimiz, evlâtlarımız, babalarımız, zevçlerimiz vatanımızın müdafaası için çalışırken biz düşmanlarımızın çizmesi altında mı ezileceğiz? Onlara birer baziçe mi olacağız? Biz böyle bir zillete tahammül edebilir miyiz? Elbet hayır, değil mi Hanımefendiler?... Mu-

harebe meydanlarında erkekleriyle çarpışan eski Müslüman kadınlarının kardeşleri olduğumuzu, onların temiz, asil kanlarının bizim damarlarımızda da elan cevelân ettiğini düşmanlarımıza göstereceğiz. Bütün dünyayı sulh ve selâmete îsâl edecek olan Wilson Prensipleri aynen tatbik edilmezse, Mütareke şeraitine muhalif olarak ebedi düşmanımız Yunan gibi canavar, namus düşmanı bir millet tarafından işgal edilen sevgili İzmir'imiz tahliye edilip bize teslim edilmezse; Konya'da Antalya'dan İtalyan işgali ref edilmezse; tarihen, ırkan bir Türk memleketi ve bugün Türk nüfusunun Ermenilere faik olduğu istatistiklerle de anlaşılan Adana'mız bir Ermeni memleketi olursa; Maraş, Urfa, Ayıntap harple girilemeyen bu Türk memleketlerinde bugün ecnebi bayrakları temevvüç ettirilirse; biz de bunlara sukût edersek; sevgili İstanbul'umuzun Hazret-i Fatih gibi şecî, kahraman padişahımızın birçok Türk kanları dökerek, ne büyük fedakârlıklar yaparak aldığı güzel paytahtımızın mukadderatı üzerinde laternalarla oynanacak olursa bize yaşamak yakışır mı? Biz o Fatih'in cesur evlâtları değil miyiz? Onun mübarek ruhunun mekân-ı ebedîsinde tazîp edilmesine tahammül edebilecek miyiz? Elbette hayır! Değil mi Hanımefendiler!...

Şarkî Anadolu denilen içinde yaşadığımız elimizde kalan bu Türk Müslüman memleketlerinin baştan başa işgal altına alınmayacağını bize kim temin ediyor? Şimdiye kadar bi-gayr-ı hakkın vâki olan işgallerden adeta tevahhuş ettik; sabır ve tahammülümüz kalmadı. Memleketimizin böyle gözlerimizin önünde taksim edilmesine razı olacak mıyız? Sükût etmeyeceğiz. Hatta erkeklerimiz sükût etse bile biz etmeyeceğiz. Balta ile, bıçakla, sopa ile, hatta tırnaklarımızla düşmanlarımızın üzerine hücum ederek bu sevgili vatanımızı müdafaa edeceğiz. Bu mübarek topraklar ya bizim vatanımız yahut mezarımız olacak!.. Hem vallah, hem billâh değil mi Hanımefendiler? Elbet evet! Onların topları, mitralyözleri varsa, tarihin kendilerini telin edeceğinden korkmazlarsa, medenî tanıdığımız bu büyük milletler medeniyetsizliklerini tarihle de isbat etmek isterlerse, bize toplarıyla, mitralyözleriyle hücum etsinler. Biz ne toptan ne mitralyözden, ne ateşten kaçmayacağız. Vücutlarımızı kale yaparak memleketimizi müdafaa etmek için Anadolu kadınlarının hiçbir şeyden yılmaz, korkmaz, azimkâr kadınlar olduğunu göstereceğiz. Hak için harp ettiklerini söyleyen büyük medenî milletler şimdi bize "hak kuvvetindir" diyorlar. Eğer kavînin zayıfı ezmesi bir hak ise medenî milletler bilsinler ki "hak kavînin demek, şerîrin demek." Her kavî olan zayıfı yuttukça ortada kavî ne kalır!... İyi düşünsünler, Hanımefendiler. Saf havasını teneffüs ettiğimiz, içinde yaşadığımız Sıvas, bugün pek tarihî bir memleket oldu. Memleketi seven

bazı fedakâr kardeşlerimiz, hayatlarını vatanları uğruna feda etmeğe yemin ederek büyük bir azim ve imanla ortaya atıldılar. Bütün mukarreratlarını Sıvas'tan, bu mübarek vatandan her tarafa tebliğ ettiler ve bütün din kardeşlerini kendileriyle beraber gördüler. İşte biz de bu muhterem kardeşlerimizi tebcil ederek onları kendimize bir numune-i imtisal ittihaz edersek memleketimizin selâmeti için bizim de pek büyük şeyler yapacağımıza imanım var! Yemin ediyoruz, ahdediyoruz; Memleketimizi düşmana vermemek için erkeklerimizle beraber çalışacağız. Bu kararımızı bütün Anadolu'daki Türk ve Müslüman hemşirelerimize bildireceğiz. Hiç şüphe etmem ki onları da kendimizle beraber müdafaa yolunda göreceğiz. Bütün Anadolu kadınlarının memleketlerini erkekleriyle, çocukları ve ihtiyarları ile beraber müdafaa edeceklerini Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya mümessillerine de söyleyeceğiz. Hakka riayet etmelerini rica edeceğiz. Hakkımızı ölünceye kadar talep edeceğiz. Lâzım geldiği gün vatanımızı nasıl müdafaa ettiğimizi ve güle güle öldüğümüzü; Türk, İslâm milletinin, hatta kadınlarının müdafaa-ı vatan için hayatlarını nasıl istihkar ettiklerini hem vallah, hem billah göstereceğiz. Sözümüzden dönmeyeceğiz, ölümden kaçmayacağız. Elbet evet, değil mi Hanımefendiler?... Fakat bu kararımızı önce sevgili Padişahımıza söyleyeceğiz, Başvekilimize ve Dahiliye Nazırımıza bildireceğiz. Bu kararı kabul ediyoruz değil mi Hanımefendiler?..

III

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Yönetim Kurulu üyelerinden Safiye Hanım'ın 24 Aralık 1919 tarihli istifa mektubu:

Heyet-i İdareden Safiye Hanım'ın istifanamesi

Muhterem Hanımefendi Hazretleri

İkinci defa irsaline inayet buyurulan iradename-i ismetpenahîleri şeref-res-i eyâdî-i tazîm-i emr-i âli oldu. Hakk-ı âcizanemde lütfen ibraz ve izhar buyurulan hüsn-i nazar-ı maalî-eser-i münimânelerine arz-ı şükran ve minnetdârî eylerim.

Vatan-ı muazzezimizin temin-i saadet ve selâmeti uğrunda elimden gelecek bütün hidematı ifaya âzim, alelhusus maiyyet-i veliyyü'n-nimet-i vatanperveraneleri şerefini ihraza câzim olan bu âcize hemşireniz, evvelce de arz etmiş olduğum veçhile şu aralık bazı meşâgıl-ı fevkalâde içinde bulunmamış olsaydım elbet mevdû-i uhde-i âcizanem olan hidematı cana minnet bilir ve evâmir-i aliyyelerini derhal ifaya şitaban olurdum.

Binaenaleyh mazeretimin lütfen kabulü ile şimdilik hizmetten affima müsaade-i kerimanelerini niyaz eylerim iffet-meâbe Efendim.

24 Kânun-ı evvel 335

Sıvas vergi temettü memuru
Alaeddin Paşazade İbrahim Bey
haremi Safiye

IV

Viranşehir'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Yönetim Kurulu Başkanı Hasene imzasıyla, Kilis'te Fransız zulümlerini protesto eden yazı örneği:

Viranşehir'den Sıvas Heyet-i Merkeziyesine gönderilip beray-ı malûmat Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetine de iletilen telgrafname sureti

Sıvas Heyet-i Merkeziye Riyasetine

Bilâ-sebep işgal olunan Kilis kazamızda şu günlerde Fransız kıtaatı İslâmlıktan başka kabahati olmayan ahaliye envâ-ı mezâlim, cebir ve şiddet ettikleri; adamı haksız, hükümsüz, kararsız şeylerle bilâ-sual ve cevap kurşuna dizmek ve erbâb-ı namus ve iffetin hanelerini ihrak ettirmek gibi beşeriyet ve insaniyete yakışmayan fecayi-i elîmede bulunduklarını istihbar ettik. Halbuki Fransız medeniyeti öteden beri zulüm ve itisâfa karşı icray-ı hükm ve nüfuz edenleri Avrupa, bilhassa Fransız heyet-i içtimaiyesini telin ederken böyle bir asr-ı adalette telîn edilen efali bilâ-sebep Fransız kıtaatı da numûne olarak yapmasına ve mensup olduğu hükümetin de tecvîz buyurmasına hiçbir mana veremiyoruz. Mahazâ Garbin adalet ve hakkaniyet-şinâsiyesine her kavim mutmain olduğuna binaen biz de hukuk-ı meşruamızın hukuk-ı beşere ve hakk-ı insaniyeye tatbikan rüyet olunacağına muntazır ve hukuk-ı nisvaniyemizi bu gibi mezalimden emin buyuracaklarına ve bugüne kadar dökülen kanlara nihayet vereceklerine bütün manasıyla kani bulunuyorduk. Binaenaleyh îka edilen mezalim hiçbir kavm-i beşere, hatta hayvanlara bile yapılmasını Avrupa medeniyeti ve heyet-i içtimaiyesi tecvîz etmeyeceği kanaatindeyiz. Sâlifü'l-arz ahvalin tedkikini İtilâf Devletlerinin namus ve vicdan takdirlerine tevdî eder, Avrupa medeniyet ve insaniyetinden ve bilhassa Fransız hükümetinden

ümit ettiğimiz ahval ve mezalimin adem-i tekerrürünü bilhassa rica eyleriz. Aksi halde biz de hak ve hukukumuzu Cenab-ı Hakka istinat ederek evlâtlarımızın temin-i hayat ve muhafaza-i namus için irade-i milliye dairesinde müdafaaya teşebbüs etmelerini bütün mevcudiyetimizle teşvik edeceğimizi beyan ve bu babdaki irâka-i dumûun müsebbiplerine ait kalacağından mârü'l-arz cinayetleri protesto ve Avrupa medeniyetinin adl-i adalet-kârîlerini bekleriz.

Viranşehir Anadolu Kadınları
Müdafaa-i Vatan Cemiyeti namına
Reise: Hasene

V

Yönetim Kurulunda boşalan üyeliğe Nafia Başmühendisi Emin Efendi eşinin seçildiğini bildiren 3 Ocak 1920 tarihli yazı:

Vilâyet Umur-ı Nafia Sermühendisi
Emin Beyefendinin haremleri Hanımefendiye

Hanımefendi!

Heyet-i idarede inhilâl eden azalığa zat-ı aliyyeleri ekseriyet-i ârâ ile tayin buyurulduğunuzdan, her on beş günde bir çarşamba günleri vaki içtimaa teşrifleri rica olunur.

3 Kânun-ı Sanî 336

VI

Tümen Komutanı Cemil Bey'in, "Amasya Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk-ı Vatan" adı ile cemiyetin, kızkardeşi Asiye Remzi Hanım başkanlığında resmen kurulmuş olduğunu bildiren 11 Ocak 1920 tarihli yazısı:

Hemşirem Asiye Remzi Hanım'ın teşebbüsatıyla ve pek çok hanımların iştirakiyle "Amasya Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk-ı Vatan Cemiyeti" suret-i resmiyede mumâileyhâ Asiye Remzi Hanım'ın riyasetinde teşekkül etmiştir. Reisenin kongrede irat ettiği nutkun bir sureti İrade-i Milliye gazetesine ve bir sureti Matbuat Cemiyetine gönderilmiş olduğu marûzdur.

11 Kânun-ı Sanî 336

Fırka K.
Cemil

Sıvas Hanımları Müdafaa-i Vatan
Cemiyeti Riyasetine

Amasya'da Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin teşekkülüne dair mevrûde aynen arz olunur.

K.3 Erkân-ı Harbiye Reisi
Ahmet Zeki

VII

Başkan Asiye Remzi imzasıyla Amasya'da "Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk-ı Vatan Cemiyeti"nin kurulduğunu Sıvas'a bildiren 17 Ocak 1920 tarihli yazı:

Sıvas'ta Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk-ı Vatan
Cemiyeti Heyet-i İdaresi Riyasetine

Efendim!

Heyet-i Temsiliye vasıtasıyla vârit olan Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk-ı Vatan Cemiyeti nizamnamesi mucibince Amasya'da dahi bir şube tesis ve teşkil ile ve kongresi intihabiyle on altı hanımdan mürekkep bir heyet-i idaresi vücuda gelmiş ve lütf u muavenet-i hakka istinaden say ve ikdama başlamış olduğunu beray-ı malûmat arz eyler ve bütün Anadolu kadınlarına arz-ı hizmette pişva olduğunuzdan dolayı heyet-i aliyyelerini tebrik ve muvaffakiyetimizi vacib-i mutlaktan tazarru eylerim Efendim.

17 Kânun-ı Sanî 336

Amasya Anadolu Kadınları
Müdafaa-i Hukuk-ı Vatan Cemiyeti
Heyet-i İdaresi Reisesi Asiye Remzi

VIII

Başkan Seyyide imzasıyla, Kayseri'de "Anadolu ve Rumeli Kadınlar Müdafaa-i Vatan Cemiyeti"nin kurulmuş olduğunu Sıvas'a bildiren 22 Ocak 1920 tarihli yazı:

Sıvas'ta Kadınlar Müdafaa-i Hukuk-ı Vatan
Cemiyetine ve Heyet-i Temsiliyeye

Efendim!

Vatanımızda yarım asırdan beri tesirat-ı haricî ile serzede-i zuhûr olan gavâil-i dahilî ve hariciyeden dolayı milyonlarca nüfusumuzu din ve vatan

uğrunda feda etmekle beraber mukaddes memleketimizin bir kısm-ı mühimmini dahi kaybettik. Elyevm mevcut vatanımıza da göz dikenlere insaniyet ve beşeriyet namına yaptıkları haksızlıkları bildirmek ve her türlü haksızlıklarla tecavüzlerini âlem-i medeniyet namına protesto etmek ve yetiştireceğimiz evlâtlarımızı bu gaye-i mukaddeseye doğru götürmek ve harb-i ahir dolayısıyla tahammül-fersa bir sefalet altında terk-i hayata mahkûm kalan yüzbinlerce yetimlerin ve dul kadınların imdadına koşmak üzere Kayseri hanımlarından Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Vatan Cemiyeti teşekkül etmiş ve bi-lûtfihi teâlâ vatanî his ve gayelere matuf olan semeratını iktitafa başlamış olduğunu arz eder, hayra matuf umur ve teşebbüsatımızda muvaffakiyâtımızı Cenab-ı Haktan temenni eyleriz Efendim.

22 Kânun-i Sanî 336

Kayseri Anadolu ve Rumeli
Kadınlar Müdafaa-i Vatan
Cemiyeti Reisesi
Seyyide

IX

Kastamonu Valisi Cemal imzasıyla Kastamonu'da da bir Müdafaa-i Vatan Kadınlar Cemiyeti'nin kurulmuş olduğunu bildiren 1 Şubat 1920 tarihli yazı:

İffetlû Hanımefendi!

Vâsıl-ı eydi-i mefharet olan 18 Kânun-i sanî 336 tarihli ve 11 numaralı tahrirat-ı aliyyeleri üzerine Kastamonu'da hamiyetkâr hanımlarımızdan bir Müdafaa-i Vatan Kadınlar Cemiyeti teşekkül ederek suret-i muntazamada içtima etmekte ve faalâne çalışmakta olduklarını maal-ihtiram beyan eylerim Efendim.

1 Şubat 336

Kastamonu Valisi
Cemal

X

Eskişehir mutasarrıflığından, Eskişehir'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin bir şubesi açıldığına ilişkin 3 Şubat 1920 tarihli yazı:

Sıvas'ta Anadolu Kadınları Müdafaa-i
Vatan Cemiyeti Reiseliği Cânib-i Âlisine

18 Kânun-ı evvel 335 tarih ve 11 numaralı tahrirat-ı aliyyelerine arz ve cevaptır.

Anadolu Türk kadınlarının kalplerinde meknûz hissiyat-ı vataniye ve milliyenin tezahür ve temniyesine vesile olan şu ulvî harekât-ı vatanperveraneniz cidden şayan-ı takdir ve şükrandır. Yapılan teşvikat ve tergibat neticesinde şehrimizin güzide ve münevver fikirli hanımları tarafından cemiyetinizin Eskişehir'de bir şubesi küşat edilmiş ve nizamnamesi mucibince millî ve vatanî teşebbüsata başlamış olduğunu kemal-i sürûr ile arz ve muvaffakiyat-ı mütemadiyenizi eltâf-ı ilâhiyeden temenni eder ve bilvesile arz-ı hürmet eylerim Efendim.

3 Şubat 336

Eskişehir Mutasarrıfı

XI

Erzincan Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin kurulduğunu ve "heyet-i faale" sinin adlarını bildiren 4 Şubat 1920 tarihli telgraf:

Sıvas'ta Anadolu Kadınları Müdafaa-i
Vatan Cemiyeti Heyet-i Muhteremesine

Taraf-ı ismetanelerinden açılan tarîk-ı mücâhedeye Erzincan kadınları da atılarak ilk içtima-ı umumî akdetti. Ulu Allahımızın her halde muvaffakiyet ihsan edeceğinden eminiz. İrşadatınıza intizarla hürmetlerimizi takdim eyleriz.

4 Şubat 336

Erzincan Kadınları Müdafaa-i Vatan
Cemiyeti Heyet-i Faaliyesinden

Remziye Ali	Pakize Sadettin	Saliha Fazıl
Sabiha Adil	Nasfet Eşref	Şükriye Süleyman
Şükran Ziya	Hamra Osman	Bedriye Sami
Mefkûre Kerim	Ayşe Tevfik	Ayşe Avni

XII

6 Şubat 1920 Cuma günü toplanan genel kurulda Cemiyet Başkanı Melek Reşit Hanımın söylevi:

6 Şubat 336 Cuma günü İçtima-ı Umumîde
Reise Melek Reşit Hanımefendi tarafından
kıraat olunan nutuk sureti

Muhterem Hemşirelerim!

Pek acı, pek buhranlı, pek vahim günler yaşıyoruz. Vatanımız ölüm halinde bir hasta. Buna lâzım olan hazık doktorlar, müşfik hastabakıcılar hemen etrafını almazsa vatan, bütün milletin anası olan vatan ölür ve milyonlarla evlâdını sefil, perişan yabancı ellerin zulüm ve kahrına terk edip gider. Bugüne kadar yetiştirdiği,büyüttüğü, şerefle yaşattığı evlâtlarını telîn ederek ölür. Hemşirelerim! Vatanın erkek, kadın bütün evlâtları tedavisine hemen şitâp edelim; kızları hastabakıcı, oğulları en hazık doktoru olmalıdır ve olacaktır. Vatanımızı kurtaracağız. Ecdadımız gibi Türk Müslüman milletinin şerefini yine i'lâ edeceğiz. Fakat bunun için ittihat ve ittifak lâzım hemşirelerim. Kadın ve erkek ittihat edersek vatan kurtulur. Hazret-i Peygamber ittihad-ı İslâm ile dini i'lâ eyledi. Milletini yaşattı. Biz o peygamber-i zî-şanın ümmetiyiz. Hülâsa Hanımefendiler, o hasta, ölüm döşeğinde olan vatanın kız evlâtları bizleriz. Anaya daha şefkatle bakan, kız evlâttır. Erkek evlât müdafaa eder. İşte hemşirelerim, vatana vazifemizi îfa edeceğimiz gün bu gün, saat bu saattir. Maraştaki din kardeşlerimize imdat için bugün erkek kardeşlerimiz müdafaaya gittiler ve daha da gidiyorlar. Biz de onların kardeşleri isek hiç olmazsa küçük bir ihtiyaçlarını temin için bir kızkardeşe düşen vazifeye hemen şitâp edelim. Aramızda biraz para toplayalım. Sıvas Müdafaa-i Hukuk erkek cemiyetine teslim edelim. Maraş'taki dindaşlarımızı kurtarmağa giden kardeşlerimize küçük bir hediyemiz olsun. Sizi bugün bu vazifeye davet etmekle pek mesudum. Memnuniyetle kabul edeceğinizden de eminim. Anadolu hanımları böyle küçük şeylere değil, lâzım geldiği vakit pek büyük fedakârlığa da şitâp ederler. Gayret ve şecaat erkeklerimizden, elimizden gelebilen malen muavenet-i mümkine bizden, tevfik ise kadir-i mutlak olan Cenâb-ı Allahtan.

XIII

Aynı toplantıda Yüzbaşı Rıza Bey'in eşi Fehime Hanım'ın söylevi:

Yüzbaşı Rıza Bey'in Haremi Fehime Hanım'ın Nutku

Hanım Hemşirelerim!

Birkaç söz de bendeniz söylemek için müsaadelerinizi istirham ediyorum. Memleketimizin selâmet ve saadeti uğrunda tilâvet edilen hatm-i şerifin bargâh-ı ahadiyyette kabul buyurulmasını temenni ederek maksada sürû ederim. Bugün en büyük düşüncemiz memleketin saadet ve selâmetinde ve bu selâmete kavuşmak için erkek kadın, büyük küçük hepimizin çalışması lâzımdır. Hatta farzdır. Çünkü namusumuz, dinimiz, hayatımız, elhasıl her şeyimiz bu memleketin selâmetine bağlıdır. Az evvel okunan kelâm-Ullah'ın okunmasıyla kalplerimizde doğan nur-ı ayân bile buna muhtaçtır.Teessüf ile söyleyelim ki bizim kadınlık âlemimizde vatanî olan bu vazifeler pek geri kalmıştır. Selâmet-i vatan düşüncesi bile henüz kadınlığın kalbine girmemiştir. Bu düşüncesizliğin, bu ruhsuzluğun cezasını her gün görmekte ve çekmekteyiz. Meselâ etrafımızda neler oluyor, neler bitiyor. Bunlara dair lâyıkıyla bir şey bildiğimiz yoktur. Bizim bildiklerimiz, işittiklerimiz, hep komşulukta ve mahalle evlerinde duyup işittiklerimiz yalan yanlış şeylerdir. Biz körü körüne bir yol tutmuş gidiyoruz. Fakat kadın olmakla beraber insan olduğumuzu da unutuyoruz. Meselâ böyle güzel toplansak, halimizi, ahvalimizi yekdiğerimize anlatsak, bilmediklerimizi bilenlerden öğrensek acaba günah mı olur? Vâkıa bizim memleketimizde böyle kadınların bir araya toplanmasını-her nedense-yine kadınlarımız acaip sayıyorlar. Halbuki bu doğru bir şey değildir. Asıl acîb olan şey, bu gibi ciddî içtimalardan uzak ve duygusuz yaşamaklığımızdır. Ancak kadın, kadının halinden bilir. Kadının yarasını ancak kadın sarar acîb olduğunu bilmediğimiz daha çok noksanlarımız var ki bunları ancak bir araya gelmekle, toplanmakla anlayabiliriz. Artık ortadan dedikodular kalkmalı, noksan bir şey var ise sokaklarda, mahallelerde değil, böyle insanî, vicdanî bir cemiyet içerisinde söylemeli ve halleşmeliyiz. Velhasıl kadınların da hayat-ı içtimaiye ve cemiyet-i beşeriye içinde bir mevkii bulunduğu unutulmamalıdır. Dünyada yegâne İslâm hükümeti olan Türk hükümetinin imhasına çalışan düşmanlarımıza karşı erkeklerimizle birlikte vatan, millet ve devletimize karşı üzerimize düşen vazife-i insaniyeyi ifa için her suretle çalışmamız lâzım geldiğini arz eyler, Cenab-ı Haktan muvaffakiyetler temenni eylerim Efendim.

XIV

Aynı toplantıda Belkıs Raif Hanım'ın söylevi:

Veznedar Emine Hanım'ın Kerimesi Belkıs Raif Hanım'ın nutku

Muhterem Hemşirelerim!

Düvel-i İtilâfiye ile akd-ı sulh eylediğimiz günden beri yapılan haksız işgaller karşısında hakkını isteyen, hak diye bağıran Türk milletini boğmak istiyorlar. Hayır hemşirelerim, hayır hanımefendiler! Altı yüz seneden beri şanıyla, şerefiyle, adaletiyle küçük bir aşiretten büyük bir devlet haline münkalip olan Türk milleti öyle kolay kolay boğulamaz. Düşmanlarımız bizim mağlûbiyetimizden istifade etmek istiyorlar. Fakat düşünmüyorlar ki bugün muzaffer olan milletler, dün mağlûp olmuşlardı. Mağlûbiyet bir milletin ortadan kaldırılması değildir. Öyle olsaydı hiçbir millet paydâr olamaz, göçebe halinde yaşardı. Türkler medeniyetsizdir, diyorlar. Haşa yalandır. Şarkta, garpta medeniyet teessüs etmeden evvel Türkler Asya'da medeniyet kurmuşlardı. Medenî tanıdığımız milletleri gördük. Müsalemet-i cihanın temini için harp ettiklerini söyleyen milletleri de gördük. Eğer medeniyet, elinden silâhını terk eden milletin boğazlanması demekse; İzmir'de hunhâr Yunanlıların tadâdı kabil olmayan fecâyiini hiçbir teessür hissetmeden seyretmek, Adana'da, Ayıntap'ta, Urfa'da dökülen bîgünah kanların şahidi olmak, işgal sahaları içinde yapılan cinayetleri ihzar etmek medeniyet ise, Türkler medeniyetsiz yaşamayı elbette bu medeniyete tercih ederler. Şimdi de son işgal Maraş, Hanımefendiler! Maraş, Sıvas'a üç gündür. Sıvas'ın bir uzvu demektir. Maraş giderse Sıvas gider. Sıvas giderse Anadolu-i Şarkî baştan başa gider. Anadolu-i Şarkî giderse Türklük biter. Mabetlerimiz, mukaddesatımız çiğnenir. Camilerimize çan takılır, namuslarımız pâymal edilir. İşte Hanımefendiler! Kadın, erkek ittihat edersek, düşmanlarımızın karşısında kavî bir kitle halinde bulunursak vatan kurtulur. Bugün ittihat ve ittifaktan başka çare olmadığını beş yaşındaki çocuk bile takdir ettiği halde maatteessüf ki bazan içimizde bunu takdir etmek istemeyen, bu memleketin, bu zavallı memleketin böyle hayırsız evlâtları da vardır. Fakat onlar ekseriyeti teşkil edemez, ekalliyette kalır. Hanımefendiler, düştüğümüz bu felâketten kendimizi kurtaracak yine kendimiziz. Derdimizin dermanını başka yerden aramağa hacet yoktur. Hülâsa Hanımefendiler, İstanbul başta, İzmir, Adana, Ayıntap, Urfa, Maraş bizim olmadıkça bizim için yaşamak kabil değildir. Bu sevgili Müslüman topraklarının her karışında bir şehidimiz vardır. Bu mübarek

toprakların müdafaası kadın, erkek hepimizin borcudur. Çünkü Hanımlar, biz de vatanın anasıyız. Bugün malımızla, canımızla yardım etmek bizim de borcumuzdur. Ve bu borcu memnuniyetle ifa etmeyecek, memleketimde, doğduğum, büyüdüğüm, yaşadığım, her an havasını teneffüs ettiğim sevgili vatanım Sıvas'ta hiçbir hemşirem yoktur. Biz Sıvaslılar bu içtihatta bütün Anadolu kadınlığına rehber olduk. Bu vazifeden ölüm bile olsa dönmeyeceğiz. Malımız da canımız da vatanındır, vatanındır, vatanın Hanımefendiler!

XV

Aynı toplantıda Tacürrical Ali Hanım'ın söylevi:

Biçki Salonu Müdiresi Tacürrical Ali Hanım'ın nutku

Muhterem Hemşirelerim!

Biraz da beni dinlemek için müsaadenizi istirham ederim. Henüz İzmir'in işgali yüreklerimizi sızlatırken Maraş'ın işgali gibi ikinci kanlı bir vakaya daha şahit olduk. Wilson Prensiplerine göre akdedilecek bir sulha razı olarak silâhı elimizden bırakmış ve mütareke akdeylemiş idik. Memleketimizi parçalamak, taksim etmek emelinde bulunan düşmanlar, bu fırsattan bil-istifade her gün mübarak vatanın bir parçasını birer vesile ile işgal ve oralardaki dindaşlarımızı katl ve imhaya devam ediyorlar. Bu vakayia karşı sükût etmek, tekerrürünün vukuuna intizar demektir. İzmir'in istirdadı için mücavir vilâyet ve livaları efeleri silâhı ele alarak mülkümüze canavarca taarruz eden Yunanlılara haddini bildiriyorlar. Maraş'a yardım da bugün, civariyet dolayısıyla en ziyada Sıvas vilâyetine düşüyor. İzmir'in istirdadı uğrunda fedakârane çarpışan efelere imtisalen Sıvas vilâyeti ve livalarının da silâha sarılarak düşman süngüsü altında inleyen Maraşlıların imdadına koşmak zamanı geldi. Erkeklerimizin bu emr-i insaniyetkâraneye kendiliklerinden koşacakları bizce muhakkaktır. Bu sırada biz kadınlara da terettüp eden vezaif vardır. Hanımefendiler, biz kadınlar ne yapabiliriz diye hatıra gelmesin. Bu hafta çıkan İrade-i Milliye gazetesinde hepimizin göğsümüz kabara kabara okuduğumuz bir fıkrayı burada tekrar edeceğim. Maraş'ta bulunan Bitlis Defterdarı Bey'in haremi Hanım, Maraş müsademesi esnasında hanesinde açtığı mazgaldan tüfengi ile bir günde sekiz düşmanı itlâf etmiş ve geceleyin erkek elbisesi giyerek zümre-i mücahidîne iltihak etmiştir. Müdafaa-i vatan hususunda bu muhterem hemşiremizin derecesine vasıl olamaz isek de daha küçük vezaifi

hepimiz, her vakit ifa edebiliriz. Meselâ cephelerde din ve vatan uğrunda çarpışanlara, bugün yapıldığı gibi manevî yardımların tekrarı Türk kadınlığının da müdafaa-i memleketle alâkadar olduğunu âlem-i insaniyette ve bilhassa mütearrız düşmanlara ihsas için mitingler tertip ve protestolar keşidesi, kuvây-ı milliyemizin iaşe ve ilbası için muavenet-i nakdiye ve ayniyyede bulunulması gibi, hülâsa bu sırada memleketimizin erkekleri nasıl vatan hissiyle çarpışıyor ve çalışıyorsa biz kadınların da aynı maksatla çalışması lâzımdır. Erkek ve kadın bütün evlâd-ı vatan, bu gayeye doğru el ele yürür isek bu vatan şüphesiz halâs olur. Çalışmak bizden, muvaffakiyet Allah'tan.

XVI

Aynı toplantıda Münire Hanım'ın söylevi:

Sabık Polis Müdürü Hüseyin Efendi'nin Kerimesi Münire Hanım'ın nutku

Muazzez Hanımefendiler!

Ben bir elem manzumesiyim. Göğsümde yaralı bir kuş gibi çırpınan mini mini kalbimi dermansız ellerimle bastırdım. Nalân ve perişan huzur-ı ismetinize çıktım. İstiyorum ki ruhumun ebedî ıztıraplarını size de inleyeyim. Ah!... Benliğimi sarsan derin sızılar bari kanlı yaş halinde gözlerimden fışkırsalar vicdanımda hissedip de bir türlü söyleyemediğim mersiye-i elemi ne kadar hazin ifade ederdi. Ne çare ki felâketimizin kuvveti göz yaşımı değil,bütün hayat menbalarımı kurutmuş. Muhterem hanımefendiler! Şu kış güneşinin battığı yerlerin kızıl seması gibi sevgili İzmir'imiz de bir yangın rengi bağlamış. Oralarda kirli hançerlerle mübarek vatanın pak sinesi deliniyor. Oralarda kudurmuş kurt vahşiliğiyle babalar parçalanıyor, analar boğazlanıyor. Oralarda melek kadar saf, gül gibi nazik kızların her şeyden kıymetli bir hazinesi mülevves ellerle paymal ediliyor. Ve bütün bu ateşle kan tufanı içinde boğulmakta olan öksüz ve yetim binlerce masum soğuktan, açlıktan titreyen zayıf kollarını size uzatarak niyazkâr bir sesle "zavallı vatanı ve bizi kurtarınız" diye yalvarıyor. Ötede Tanrı'nın siyahlara bürünen mukaddes Kâbesiyle bizim aramızdaki Maraş'ta kan içici insanlar, başka bir kurbangâh vücuda getirmişler. Bu arada koyun yerine, talihsiz milletimizin bedbaht evlâdı doğranıyor. Bu cehennemî mezbahtan yükselen feryad-ı matemîyi işitiyor musunuz? Yürekler dayanmaz bir acılıkla "zavallı vatanı ve bizi kurtarınız" diye ağlıyor. Şimdi sizler, ey şanlı Türklüğün şerefli valideleri! Şimdi sizler pâyânsız

şefkatlerinizle bu zahm-ı zulme merhem vurunuz. Ve ilân ettikleri adl u insaniyet düsturlarını bilâ perva çiğneyen medenî dünyaya karşı yavrusu kaybolmuş bir dişi arslan dehşet-i heyecaniyle hep bir ağızdan şöye bağırınız: Artık yeter!... Zalimler unutmasınlar ki cümleden kuvvetli bir Allah vardır. Ve Allah bu derece gaddarlığa tahammül etmez.

XVII

Aynı toplantıda Şefika Kemal Hanım'ın söylevi:

Kâtibe-i Mesule Şefika Kemal Hanım'ın nutku

Muhterem Hanımefendiler!

Önümüzde bir sehâb-ı muzlim var. Bu kara bulut tekmil kuvvet ve şiddetiyle amansız, imansız olarak üzerimize yürüyor. Geçtiği yerlerde ne mesken, ne sakin bırakıyor. Yalnız İslâmın harîmine, yalnız İslâmın mukaddesatına, yalnız İslâmın mukadderatına kasteden bu tehlike, Yunan süngüleriyle İzmir'de vatanın bağrına açtığı karhadan kan kusarak, ölüm saçarak pây-ı istilâsı altında yetimleri, bakirleri, ismet ve iffet-i ahlâkı çiğneyerek bu hunhar istilâ ordusu önünde ulemaya, sarıkları elinden alınarak Yunan sadrazamına dua ettirildi. Bu alçak, gaddar düşman, memleketin eşrafını, belediye reisini karanlık zindanlara atarak yılanlar, akreplerle yatırdı. Bu namustan ârî palikaryalar tarafından memleketin delikanlıları, nişanlıları, zevceleri önünde doğratıldı. Fakat bu kadar zulüm önünde İzmir şehbazları, Aydın efeleri ihtiyarlarını, çocuklarını bu şekavet güzergâhından çekerek eli silâh tutan kadınlarıyla birlikte teşkil ettikleri kuvvetleriyle o istilâ ordusunun önünde durarak kendi memleketlerini değil, arkalarında kalan İzmir'den Erzurum'a kadar tekmil sevgili Osmanlı memleketini kurtarmağa çalıştı ve halen de çalışmaktadır. Harple meşgul olan bu dilâverler, bu genç hemşireleri ve evlâtlarıyla ihtiyar ve ihtiyarelerini bizim cenah-ı himayemize terk etti ve bize dedi ki: Ben göğsümü Yunan süngüsüne dayayacağım, sen ise, elini istemem, yalnız bir parmağını olsun sana emanet ettiğim evlâd u ayâlime uzat!.. Ve esefâ ki: Bugün İzmir vilâyetinin işgal edilmeyen mahallerine dağılan bu yüzbinlerce İslâm aile ve çocuklarına biz bir nazre-i iltifat olsun atfetmedik. Bu hal bizim cümlemizi elbette dâğdâr eder. Yunun istilâ ordusu İzmir kahramanlarının silâhları önünde durarak ilerleyemedi. Fakat Halep cihetinden bir yol bulan diğer bir tehlike, bir Fransız kuvveti de Maraş üzerine yürüdü. Orada birleştiği Ermenilerle Maraş ve havalisi Müslümanlarını kırdı geçirdi. şu dakikada

hâlâ Maraş'ın üzerinde yangın alevleri, yangın dumanları devam ediyor! İslâm cesetleri bir toprağa bile tevdî olunmayarak alevler arasında cayır cayır yanıyor. Burada da şu zulmü gören İslâmlar silâhlandı, aşâir ve urbân ayaklandı. Onlar da çoluk çocuklarını terk ederek Fransız ve Ermeni hunharlarının muvacehesine atıldı. Öldü ve öldürüldü. Halen de ölmekte ve öldürülmektedir. Maraş önlerinde devam eden bu harp bizim muvaffakiyetimizle neticelenmezse Fransız ve Ermeni'den mürekkep bu istilâ ordusu da oradan Aziziye'ye, Aziziye'den ise Sıvas'a yürüyecektir. Hanımefendiler! Eşraf ve memur, asker, esnaf, rençber, zevçleriniz ne olursa olsun size sorarım ki, Maraş önündeki istilâ ordusu buralara gelirse öldürülecek kıymetli peder, evlât ve zevçlerinizin matemini tutacak elbiselerinizi hazırladınız mı? İsmet ve iffetler mahvedilecek, nazlı kerimelerinizin ağuşlarından alınarak bir hal-i fuhşa sürüklendiğini gördüğünüz vakit gözlerinizi, kan akacak gözlerinizi bağlayacak mendillerinizi hazırladınız mı? Fakat ben diyorum ki eğer biz vus'umuz derecesinde İzmir'de, Maraş'ta harp eden din kardeşlerimize muavenet edersek, o vakit o zalim, o kan dökücü, o namus düşmanı istilâ ordusu mahvolur. O üzerimize yürüyen kara bulut, dilâverlerimiz tarafından dağıtılır. Bu suretle hem memleketimiz, hem hayat ve namusumuz kurtulur. İşte bunun için ne suretle muavenet edebilmekliğimiz mümkün olacağını müzakere ederek yapacakları kararı bize tebliğ etmek için içinizden beş hanımefendinin intihap olunmasını teklif ediyorum. Hanımefendiler! İkbal ve namus ile yaşamak, yahut namusumuzla birlikte hayatımızı kaybetmek elimizdedir. Uyuşuk oturur isek mahvolacağız, çalışırsak kurtulacağız. Tevfik Allahındır.

XVIII

Aynı toplantıda Makbule Rıza Hanım'ın söylevi:

Darüleytam Müdiresi Heyet-i İdare Azasından Makbule Rıza Hanım'ın nutku

Muhterem Hanımefendiler!

Bugün buraya toplanmaktan maksadımız, mukaddes vatanımızın selâmeti için tilâvet olunan hatm-i şerîf üzerine ettiğimiz duaların kabulünü bargâh-ı uluhiyetten tazarru içindir. Fakat müsaade ederseniz, Hanımefendiler, memleketimiz hakkında size biraz söz söylemek istiyorum. İntizarla derdine derman arayan bir hasta gibi büyük bir intizarla beklediğimiz sulh, bizden her gün uzaklaşıyor. Düşmanlarımızın bizim için tasavvur ettikleri

sulh yaklaşsa da biz o sulhten nefretlerle, telinlerle uzaklaşacağız. Biz, altı buçuk asırlık Osmanlı Devletinin, şan ve şerefiyle yaşayan Türk milletinin şan ve şerefine lâyık bir sulh istiyoruz.

Evet, hak ve hayatımızı temin edecek bir sulh istiyoruz. İdam değil! Çünkü yaşamak bizim hakkımızdır. İdam, bizi bilâsebep bilâ hüküm öldürmek isteyenlerin cinayeti olacaktır. Bu hakkı, bu yaşamak hakkını adalet-i ilâhiye elbette bize verecektir. Hanımefendiler, biz mağlûbuz. Fakat mağlûp olmak yarın galip gelmemize mani teşkil etmez. Bugünkü muzaffer Fransa, 1870 muharebesinde Almanya'ya mağlûp olmuş ve kılıcını paytahtta Almanlara teslim etmişti. Tarih tekerrürden ibarettir. Hanımefendiler, mağlûp olmak mahvolmak demek değildir. Biz düştüğümüz bu felâketten kendimizi kurtaracağız. Fakat ittifak edersek, malımızla, canımızla çalışırsak memleket reha bulur, vatan kurtulur. Bizi yıkan, düşmanlarımızın sarsması değil, kendimizin birbirimizi sallamasıdır. Biz hepimiz bu vatanın evlâtlarıyız. Vatan, Hanımefendiler, öyle bir âfet-i candır ki ona olan muhabbet ve aşkımızdan hiçbirimiz fâriğ olamayız ve olmamalıyız. Onun her zulmüne, her kahrına tahammül etmek, her evlâdının borcudur. Onun yüzünden ne elemler çeksek, onu bir an unutmayacağız. Uğradığı felâketten halâs için, onun saadeti için her fedakârlığı yapmak vazifemiz olacaktır. Mabet önünde kurbanlık koyun gibi, hayatımızı onun yolunda vakfa karar vermiş kitle halinde büyük bir milletiz. Onun mukaddes müdafaası yolunda vereceğimiz kurbanlar, Türk milletinin parlak tarihine gömülecek, sine-i millete yaşayacak. Hanımefendiler, biz ölürsek vatanımızın, Müslümanlığın şeref ve haysiyeti için öleceğiz. Fakat bizim ölümümüz nesl-i âtîyi şerefle yaşatacak! Dünkü Türkiye ile bugünkü Türkiye'nin haritasını bir kere gözünüzün önüne getiriniz. Gözyaşları kalbini yakmayan bir Müslüman var mıdır? Elimizde kalan son lokmaları da ağzımızdan almak istiyorlar. Almak istedikleri lokma, son memleketlerimiz, anavatanımız, sevgili Anadolu'muz. Bunu vermeyeceğiz. Türk'ün sözü namustur. Namusumuz hakkı için vermeyeceğiz. Artık mütareke imzalandığı gün elimizde kalan topraklarımızdan bir karış bile vermek kabil olmadığını isbat edecek zaman geldi. Geçiyor bile. Duracak gün değil Hanımefendiler. Muallimler Cemiyeti Reisesi muhterem Nakiye Hanım'ın İstanbul mitinginde dediği gibi Türkler için iki yol vardır; biri tarihimize şanımızla devam etmek, diğeri gözlerimizle beraber tarihimizi kapayıp edebiyete götürmektir. Evet Hanımefendiler, Türk milleti için üçüncü bir yol yoktur. Düşmanlarımız bizi ölmüş diye telakki ederek mirasımızı pay etmek istiyorlar. Anadolu'nun en güzel bir limanı olan İzmir'imizi hunhar Yunanlılara ilhak etmek istiyorlar. Buna tahammül edebilir miyiz? İşitmeğe

bile asla!... Antalya'mızın, Bahr-ı Sefid'in cennet-ârâ portakal ve limon bahçeleri ile müzeyyen Antalya'mızın İtalyanlara verilmesine; üç vilâyetin servetine muadil zengin Adana'mız, Ayıntap, Urfa gibi vatanımızın bir uzvu olan kıymetli topraklarımıza Fransızların sahip olmasına razı olacak mıyız? Buna da asla! İşgallerine bile tahammül edemiyoruz ve edemeyeceğiz. En son Maraş. Bu da işgal. Hayır Hanımefendiler, bu haksız işgaller Türkiye'nin iştiali demektir. Düşmanlarımız idam kararımızı birden vermeyip her gün uzvumuzun birer kıymetli parçasını keserek, acısını ta ciğergâhımıza işleterek bizi öldürmek istiyorlar. Bizim bu acılara tahammülümüz kalmadı. Maraş'ta dindaşlarımız medenî tanıdığımız ve bir zaman kendileriyle beraber Çarlık Rusya'sıyla bir safta harp ettiğimiz Fransız dostlarımız, bugün de medeniyet düşmanı olduklarına bizleri iman ettiren düşmanlarımız, Ermenilerle birleşerek dindaşlarımızı memleketlerinin içerisinde top, mitralyöz ateşleri arasında yakıp öldürüyorlar. Zavallı hemşirelerimizin namus ve iffetlerine canavarlar gibi taarruz ediyorlar. Maraş neresidir, buraya kaç günlük yoldur? Maraş Sıvas'ın bir koludur. Hanımefendiler, kesilen bizim kolumuzdur. Eğer bunun ıztırabını hissetmez isek yarın öbür kolumuzu, ayaklarımızı da keseceklerdir. Biz Sıvaslılar, kadın ve erkek, kolumuzun kesilmesinden mütevellit ıztırabın bizi nasıl galeyana getirdiğini göstermeliyiz. Pek ziyade ümit ederim ki bir Türk, Müslüman milletine lâyık bir surette kendimizi göstereceğiz Anadolu kadınlarına lâyık bir surette erkeklerimize yardım edeceğiz, zahîr olacağız. Bugün malımızla, yarın canımızla böyle olursak Türk milleti ölmez ve öldürülemez. Böyle olursa bu mavi göğün güzel mehtabı bize açılır, hayatımızı güneşlendirir. Melâlimizi unutturur. Memleketin sislenen ve paslanan nasiyesi de nurlanır. O zaman, ölü rengi alan çehre-i millet de güler. Yâ Rabbî, memletimizin, milletimizin saadetli günleri ve uzun gecelerin sabahü'l-hayrı yakın olsun!...

XIX

Aynı toplantıda Asiye Edhem Hanım'ın söylevi:

Darülleytam ve Darülmuallimat-ı Âliye'de Asiye Edhem Hanım'ın nutku

Muhterem Hanımefendiler!

Altı yüz seneden beri şan ve şerefiyle yaşayan Osmanlı Devletinin necîp Türk milleti ecdadından mevrûs sa'y ve gayretiyle harp meydanlarında fedakârlıklar izhar ederek şan ve şerefini âleme ilân eden milletimize bugün

vurulan darbeye sükûnetle mukabele eden bir Türk ve Müslüman tasavvur edemiyorum. Çünkü artık biz Türkler, sükûneti acz telakki edecek yirminci asır medeniyetinde bulunuyoruz. Hayır Hanımefendiler, Türk milleti acz gösteremez, asla gösteremez. Ne kimseye hakkını verir ne kimseden hak alır. Son asırlarda henüz şulesi parlayan Fatih Sultan Mehmet'in önünde tiril tiril titreyen ve İstanbul surları önünde teslim olan, Fatih Sultan Mehmet'in adaletiyle yaşamak hakkına malik olan hunhar Yunanlılar, birkaç seneden beri bütün dünyaya hükmeden Türk milletinin, sevgili İzmir'inin sahibi olamazlar. Türkler tamamen ölmedikçe İzmir Yunanlıların olmadığı gibi, daha böyle haksız işgaller altında bulunan Adana, Ayıntap, Urfa, hele son Maraş! Hanımefendiler, Maraş içinde büyüdüğümüz, yaşadığımız Sıvas'ın bir gözüdür. Düşmanlarımız gözümüzü oyup çıkardıktan sonra vücudumuzdan istedikleri gibi istifade ederler. Hanımefendiler, Maraş gitmiş ise Sıvas gitmiş demektir. Sıvas gidince Anadolu-i Şarkînin kapıları açılmış olacak ki düşmanlarımız mirasımızı istedikleri gibi taksim edeceklerdir. Hayır Hanımefendiler, hayır! Türk milleti ölmedi ve ölmeyecektir ki mirası taksim edilsin. Fakat ölmediğimizi, yaşadığımızı göstermek lâzım. Bu da sözle değil, Hanımefendiler fiiliyatla, paramızla, canımızla her ne suretle lâzım gelirse göstermeliyiz ve göstereceğiz, değil mi Hanımefendiler? Vatan bizim anamızdır. Bir evlât, annesinin canavarın pençeleri arasında parçalanacağını gördüğü zaman sabredebilir mi? İşte Hanımefendiler, düşmanlarımız vatanımızı canavarlar gibi parçalamak istiyorlar. İşte biz de o vatanın, yani o ananın evlâtlarıyız. Gün bugün, saat bu saat, dakika bu dakika. Bekleyecek, duracak zaman kalmadı. Gayret bizden, yardım Allahtandır, Hanımefendiler.

XX

Niğde Mutasarrıfı Tevfik imzasıyla Sıvas valiliğine gelen ve Niğde'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetinin kurulduğunu bildiren 7 Şubat 1920 tarihli yazı:

Sıvas Vilâyet-i Celîlesine

Atufetlû Efendim Hazretleri!

Merkez-i vilâyet-i celîlelerinde teşekkül eden Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti tarafından vesatat-ı âcizanemle vuku bulan işâr ve irşatları üzerine merkez-i livaca tesis ve teşkil olunan şubenin heyet-i idare ve azay-ı faaleleri esâmisini mübeyyin reise-i ulâ tarafından tevdî olunan tezkere ile melfûf pusula cemiyet-i muhtereme-i mumâileyhâya tevdî

buyurulmak üzere leffen arz ve takdim-i huzur-ı sâmi-i cenâb-ı vilayetpenâhileri kılınmıştır. Muhterem hemşirelerimizin irşatkâr vazife-i vataniyelerinde husûl-i muvaffakiyetlerinin temennisi duavatına terdîfen lede'l-icab bura şubesiyle muhaberede bulunabileceklerinin tebliğine delâlet-i aliyyeleri müsterhamdır. Olbabda emr ü ferman hazret-i menlehü'l emrindir.

7 Şubat 336

Niğde Mutasarrıfı
Tevfik

XXI

Aydın Mutasarrıfı Hasan Naci imzasıyla, liva merkezi ile livaya bağlı yerlerde Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti şubelerinin açılması için gerekli girişimlerde bulunulduğunu bildiren 9 Şubat 1920 tarihli yazı:

Sıvas'ta Anadolu Kadınları Müdafaa-i
Vatan Cemiyeti Riyaset-i Aliyyesine

18 Kânun-ı evvel 335 tarih ve 11 numaralı tahrirat-ı aliyyeleri veçhile merkez-i liva ve mülhakatça da cemiyet-i muhteremeleri şuabatının teşkili için, tebligat-ı mukteziyede bulunulduğu arzıyla teyid-i hürmet olunur Efendim.

9 Şubat 336

Aydın Mutasarrıfı
Hasan Naci

XXII

Birinci Başkan Feride ve Sorumlu Sekreter Mükerrem imzalarıyla Sıvas'a gelen ve Niğde'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetinin kurulmuş olduğunu bildiren telgraf:

Sıvas'ta Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Riyaset-i Aliyyesine

Mukaddes bir emel ile teşekkül eden muhterem cemiyetinizi pek derin hareketlerle alkışlar ve liva merkezinde de vatanperver hemşirelerimize imtisalen bir şubesi teşkil olunarak elyevm azay-ı tabiiyyesi bin doksan

adede baliğ olmuş ve muamele-i kaydiyeye devam edilmekte bulunmuş olduğunu maal-ihtiram arz eyleriz.
[tarihi yok]

Kâtibe-i Mesule
Mükerrem

Niğde'de Anadolu Kadınları
Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Reise-i
Ulâsı Feride

XXIII

Melek Reşit ve Şefika Kemal imzalarıyla Erzincan ve Niğde'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetlerinin kurulmasından duyulan memnunluğu ve başarı dileklerini bildiren 11 Şubat 1920 tarihli telgraf:

Erzincan Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan
Cemiyeti Riyasetine. Niğde Anadolu Kadınları
Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Riyasetine

Oraca teşekkül eden cemiyet-i vatanperverîlerinden heyetimizi haberdar kılan ve cemiyetimiz hakkında bezl-i iltifat eyleyen heyet-i aliyyelerine cemiyetimiz en samimî teşekkürlerini ve muvaffakıyatınız için en fuadî dualarını arz eyler Efendim.
11 Şubat 336

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti

Kâtibe-i Mesûle
Şefika Kemal

Reise-i Ulâsı
Melek Reşit

XXIV

Melek Reşit ve Şefika Kemal imzalarıyla, Hâkimiyet-i Milliye gazetesi Müdürlüğüne bir yıllık abone bedelinin yollandığına ilişkin yazı:

Ankara'da Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi
Müdir-i Mesullüğüne

Efendim!

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin bir senelik abone bedeli bulunan üç yüz kuruş Sıvas postahanesinin makbuzu mukabili bâ-posta takdim edilmiştir. Lütfen Sıvas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti

namına bir senelik abonenin kaydıyla makbuzunu irsal buyurulmasını hürmetlerimizle arz eyleriz Efendim.

Şubat 336

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti

Kâtibe-Mesûle Şefika Kemal — Reise-i Ulâsı Melek Reşit

XXV

Melek Reşit ve Şefika Kemal imzalarıyla, Kayseri ve Amasya'da Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetlerinin kurulmuş bulunmasından duyulan sevinci ve başarı dileklerini bildiren 12 Şubat 1920 tarihli yazı:

Kayseri Anadolu ve Rumeli Kadınlar Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Riyaset-i Aliyyesine
Amasya Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk-ı Vatan Cemiyeti Riyaset-i Aliyyesine

17 Kânun-ı sanî 336, 22 Kânun-ı sanî 336 tarihli işâr-ı aliyyeleri pek geç elimize vardı. Fakat icraat ve teşebbüsat-ı vatanperverîleri pek çabuk olarak gûş-ı mefharete vasıl oldu. Sıvas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, açmış olduğu çığrına kendine peyrev olan heyet-i aliyyelerine en bülent hürmet ve minnettarlığını arz ve muvaffakıyat-ı vatanperverîlerine her an duahan olmakla beraber samîm-i kalbinden nebean eden hâr göz yaşları ile sizleri tebcîl eyler Efendim.

12 Şubat 336

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti

Kâtib-i Mesule Şefika Kemal — Reise-i Ulâsı Melek Reşit

XXVI

Melek Reşit ve Şefika Kemal imzalarıyla, Maraş'ta Bitlis defterdarının eşi Hanıma, gösterdiği büyük cesaret için kutlama ve övgüler bildiren 13 Şubat 1920 tarihli telgraf:

Maraş'ta Bitlis Defterdarı Beyefendinin Zevce-i Muhteremeleri Hanımefendiye

Zulme karşı mücahede-i vâkıanız her türlü takdir ve tebcilin fevkindedir. Cemiyetimiz nâm-ı âlinizi mücahidîn-i İslâmın sername-i

ibtihacı olarak ilân etmekle iftihar ve takdim-i tebrikât ve ihtiramat eyler muhterem hemşiremiz Efendim.

13 Şubat 336

Kâtibe-i Mesule
Şefika Kemal

Anadolu Kadınları Müdafaa-i
Vatan Cemiyeti Reise-i Ulâsı
Melek Reşit

XXVII

Melek Reşit ve Şefika Kemal imzalarıyla düşman karşısında elde ettiği başarılarından dolayı Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini kutlayan 13 Şubat 1920 tarihli telgraf:

Maraş'ta Müdafaa-i Hukuk Cemiyet-i Muhteremesine

Maraş'taki din kardeşlerimizi medenîlerin zulmünden kurtarmağa muvaffakıyetinizden dolayı takdim-i tebrikât eder ve diğer mahallerdeki mazlum Müslümanların halâsını eltaf-ı sübhaniyyeden istida eyleriz Efendim.

13 Şubat 336

Kâtibe-i Mesule
Şefika Kemal

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan
Cemiyeti Reise-i Ulâsı
Melek Reşit

XXVIII

Başkan Refia imzasıyla Pınarhisar'da Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin kurulmuş olduğunu Sivas'a bildiren 14 Şubat 1920 tarihli yazı:

Sıvas'ta Müdafaa-i Vatan Cemiyeti
Riyaset-i Muhteremesine

Sevgili vatan-ı muazzezimizi eyadi-i düşmandan tathîr ve tahlîs ve tamamiyet-i istiklâliyemizin temin ve müdafaası uğrunda kadınların da erkeklerden ayrılmamak ve her türlü fedakârlıklara iştirak ile mücahedede bulunmak azmiyle Pınarhisar'da dahi Müdafaa-i Vatan Hanımlar Cemiyeti heyet-i faalesi olmak üzere 16 kişiden mürekkep, 6 Şubat 336 tarihinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkil edilerek sarf-ı mesaiye başladığımızı ve oradaki üstad-ı muhterememiz hanımlara tebliğ ve

tefhîmine terdîfen arz ile irşadatınıza her an intizarda bulunduğumuzu beyanla kesb-i mefharet ve muhik olan metâlibimize an-karîb müyesser olmaklığımızı eltâf-ı ilâhîyeden niyazla samimî hürmetlerimizi takdime müsaraat eylerim Efendim.

14 Şubat 336

Pınarhisar Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Reise-i Ulâ
Refia

XXIX

Amasya'da Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk-ı Vatan Cemiyeti Başkanı'nın, Maraş'ta Bitlis defterdarının eşine kutlama telgrafı:

Sıvas Anadolu Kadınları Müdafaa-i
Hukuk-ı Vatan Cemiyetine

Bitlis defterdarının harem-i muhteremeleri Hanımefendiye müdafaa-i vatan uğrundaki fedakârlığı dolayısıyla cemiyetimiz tarafından yazılan tebrik telgrafının bir sureti derç edilerek arz olunur.

Suret

Memleketimizin sinesinde açılan cerihaları âlem-i insaniyetin takdirine lâyık bir fedakârlıkla tedaviye şitap eylemekte ve İslâmlar üzerine saldıran zehirli tırnakları koparmakta gösterdiğiniz azim ve celâdetin kulûb-i muvahhidînde hasıl ettiği hiss-i takdir derecatını tarif edecek kelime bulamıyoruz. Bu [celâdet-i] harikulâde karşısında hiçbir kuvvetin bizi deviremeyeceğine ve anavatanımızın ölmeyeceğine bütün millet katiyyen kani olmalıdır. Millet-i İslâmiyenin dini, hayatı, namus-ı memleketi kurtarmağa bütün varlığı ile çalışmakta olan bahadırlığımıza iştirakinizden dolayı tebrikât-ı mahsûsamızı takdim ile nâm-ı ismet-penâhîlerini Türk Mücahidesi diye tezyîn ve tebcîle cemiyetimizin karar verdiğini ve kararımızın bütün Türklere ilân edildiğini maaliftihar arz eder ve muvaffakıyetinizi eltaf-ı hüdadan tazarru eyleriz.

Amasya Anadolu Kadınları Müdafaa-i
Hukuk-ı Vatan Cemiyeti Reisesi

XXX

Melek Reşit ve Şefika Kemal imzalarıyla İzmir'de felâkete uğrayanlara gönderilmek üzere 100 Liranın Valiliğe yollandığına ilişkin 15 Şubat 1920 tarihli yazı:

Sıvas Vilâyet-i Celîlesine

Devlet-meap Paşa Hazretleri!

İzmir felâketzedelerine gönderilmek üzere cemiyetimiz, zat-ı asafîlerine yüz lira takdim eyliyor. Sefaletin cesameti önünde bu mikdarın pek lâ şey mertebesinde kalacağından müteesir, fakat hiç olmazsa yüz biçarenin ayaklarını ısıtacak esbabı ihzara hizmet edeceğinden müteselliyiz. Lütfen vüsûlünün işârına inayet buyurunuz.

Cemiyetimiz Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk-ı Vatan Cemiyetinin Sıvas şubesine de 338 lirayı takdim ederek Maraş sefaletzedelerine olan muavenetlerine iştirak etmiş bulunduğunu malûmaten Zat-ı fahimanelerine arz eder. Çünkü himaye edenlerin de bulunduğuna kani olan cemiyetimiz, şu ufak hizmetleriyle olsun, meserret-i devletlerine de hizmet eylediğine inanıyor. Ol babda emr ü ferman Hazret-i men-lehü'l-emrindir.

15 Şubat 336

Kâtibe-i Mesule
Şefika Kemal

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Reise-i Ulâsı
Melek Reşit

XXXI

Melek Reşit ve Şefika Kemal imzalarıyla 6 Şubat 1920 günkü genel kurul toplantısında yapılan konuşmaların İrade-i Milliye gazetesinde yayımlanması isteği:

İrade-i Milliye Gazetesi Müdir-i Mesullüğüne

Efendim!

9 şubat 336 tarihli ve 24 numaralı nüshanızda yazıldığı veçhile cuma günü Numune Mektebinde tilâvet buyurulan hatm-i şerîfe duasını müteakip okunan müheyyiç nutuklar üzerine, hemşirelerimiz galeyana gelip Maraş'taki kardeşlerimizin müdafaası için iane cem etmeğe başladılar ve yarım saat içinde 290 lira toplanmış ve bugün de 338 lira Maraş sefaletzedelerine olmak üzere Sıvas Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine, 100 lirası İzmir felâketzedelerine muavenet-i naçizane olmak üzere vilâyet vasıtasıyla

Hilâl-i Ahmer Cemiyetine teslim edilmiştir. O gün irat edilen nutuklarla çocukların okudukları manzumelerden bazılarını takdim eyledik. Kıymetli sahifelerinizi işgal etmezse derç etmek lütfunda bulunursanız memnun oluruz Efendim.

15 Şubat 336

Kâtibe-i Mesule
Şefika Kemal

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Reise-i Ulâsı
Melek Reşit

XXXII

Başkan Nasrâ Necip ve Sorumlu Sekreter Fıtnat imzaları ile, Yozgat'ta bir Kadınlar Cemiyeti'nin kurulduğunu, Maraş felâketzedeleri için yardım toplanmaya başlandığını bildiren 16 Şubat 1920 tarihli yazı:

Sıvas'ta Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyet-i Muhteremesine

Yozgat

Muhterem Hanımefendiler!

Tevfikat-ı ilâhîye ve ruhaniye-i celîle-i Peygamberîye istinaden teşekkül eden cemiyetimiz tarafından şehr-i halin onuncu salı günü, Ravza-i Nisvan mektebinde-ervah-ı şühedaya ithaf edilmek üzere-Mevlid-i nebevî kıraat ve Maraş'ta hâk-i pâk-i vatanı a'dây-ı dinin pây-ı mülevveslerinden tathîre çalışan masum ve mağdur kardeşlerimize iane dercine mübaşeret kılındı. Damarlarında eski Türk ve İslâm kadınlarının hûn-ı hamaset ve hamiyyetini taşıyan ve bunu icraat-ı hüda-pesendanesiyle enzâr-ı yar u ağyarda tecellî ettiren Bitlis defterdarının harem-i ismet-vesîmeleri Hanımefendinin istihkar-ı hayat hususundaki cesareti, milletin kalb-i melûl ve hazîninde ebedî bir hiss-i minnet ve şükran uyandırmış ve hareket-i vâkıa mukadderat-ı memleketi tayinle alâkadar mahafili düşündürecek derecede ulvî ve mukaddes olup bizlerde de istihlâs-ı vatan için kitle-i vahide şeklinde birleşmek zamanının hulûlünü ihtar ve tebşir edecek mahiyette bulunmuştur. Binaenaleyh mücahede-i milliyede bir azm-i kâmil ve iman-ı tam ile devam olunacağını maal-iftihar arz eder ve Sıvas'taki hemşirelerimizi hürmetle selâmlayarak muvaffakıyetimizi eltaf-ı subhaniyeden temenni eyleriz Efendim.

16 şubat 336

Kâtibe-i Mesule
Fıtnat

Reise-i Ulâ
Nasrâ Necip

XXXIII

Melek Reşit ve Şefika Kemal imzalarıyla Bitlis ve Diyarbakır Valilerine, kendi bölgelerinde de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetlerinin kurulmasının sağlamalarını isteyen 20 Şubat 1920 tarihli yazı.

Sıvas'ta: Bitlis Vali-i Âlisi Paşa Hazretlerine
Sıvas'ta Diyar-ı Bekir Vali-i Âlisi Beyefendi Hazretlerine

Muhterem Paşa Hazretleri, Muhterem Beyefendi Hazretleri,

Merkezi Sıvas'ta olmak üzere teşkil ettiğimiz Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetinin nizamnamesinden bir nüshasını huzur-ı âli-i vilâyetpenahîlerine takdim ediyoruz. Cemiyetimizin maksadı, zavallı memleketimizin haksız işgallerden, öteden beride îka edilen mezalim ve fecâyiden kurtulması için çalışmaktan ibaret olduğuna nazaran vilâyet-i celîleleri dahilinde de ber mucib-i nizamname müstakil şubeler teşkiline delâlet ve inayet buyurulmasını istirham ile takdim-i ihtiramat eyleriz Efendim Hazretleri.

20 Şubat 336

Kâtibe-i Mesule
Şefika Kemal

Anadolu Kadınları Müdafaa-i
Vatan Cemiyeti Reise-i Ulâsı
Melek Reşit

XXXIV

Başkan Fıtnat imzasıyla gelen ve Burdur'da "Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyeti"nin kurulduğunu, çalışmaya başladığını bildiren 27 Şubat tarihli telgraf:

Sivas'ta Anadolu Kadınları Müdafaa-i
Vatan Cemiyeti Riyasetine

Bi-mennihi'l-kerîm 19/2/36 tarihinde teşekkül eden cemiyetimizin faaliyete başladğı ve tafsilâtın postada olduğu ve Heyet-i Temsiliye haberlerinin cemiyetimize iblâğını rica ederiz.

27 Şubat 36

Burdur Müdafaa-i Hukuk
Kadınlar Cemiyeti Reisesi
Fıtnat

XXXV

Konya'da Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin kurulduğunu Sıvas'a bildiren 5 Mart 1920 tarihli yazı:

Sıvas'ta Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan
Cemiyeti Merkez-i Umumî-i Muhteremesine

Muazzez Hanımefendiler!

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetinin Sıvas'ta teşekkül ettiğine dair alınan nizamname mucibince Konya merkez kasabasında mevcut eşraf ve mütehayyizan ailesi Darülmuallimat'ta 24 Kânun-ı Evvel 335'te içtima edip melfûf cetvelde esâmisi muharrer Hanımefendiler intihap edildiğini arz eyler, tasdik ve işârına müsaade buyurmaları ricasıyla tecdîd-i ihtiramat ve meveddet olunur Hanımefendiler.

5 Mart 336

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan
Cemiyeti Konya Heyet-i Merkeziyesi.

XXXVI

Konya Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin, Konya'daki Amerikan, İngiliz, Fransız ve İtalyan komutanlarına bir protesto yazısının verildiğini bildiren 5 Mart 1920 tarihli yazısı:

Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Merkez-i Umumî-i Muhteremesine

Muhterem Hanımefendiler!

4 Kânun-ı sanî 336 tarihinde akdedilen içtimada Şerafeddin cami-i şerifinde Mevlid-i resâletpenâhî kıraatı taht-ı karara alındı. Davetnameler ve matbuat ile ilân edildi. Mah-ı cârînin sekizinde Mevlid-i nebî kıraat ettirildi. Matbu bir sureti kaleme alınan protesto, heyet-i müntahabe tarafından imza edilerek reise-i saniye Şerife Emin, azadan Zehra Aliye ve kâtibe Havva Hanımlar vedâatiyle İtilâf düvel-i fahîmelerinin Konya'da bulunan kumandanlarına tevdî edildi. İngiliz kumandanı, tabiatları veçhile biraz soğuk karşılamış ise de Amerikalı Koşman, İtalyan ve bilhassa Fransız kumandanları fevkalâde hürmet ve iltifatlar, hatta resmî surette kabul ederek hakkımızı tasdik ettikleri ve alacakları cevabı da tebliğ edeceklerini söylediler. Vali Bey ve Kolordu kumandanlarına birer sureti ita edilen

mezkûr protestoyu, İstanbul'da intişar eden yerli ve ecnebî matbuatıyla vilâyet gazetelerine birer nüshası bâ posta irsal kılındığı ma'razı ile teyid-i tazimat eyleriz Hanımefendiler.

5 Mart 336

Konya Heyet-i Merkeziyesi

XXXVII

Burdur Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyetinin yönetim kurulu seçimine ilişkin 7 Mart 1920 tarihli yazısı:

Sıvas Kadınları Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Riyaset-i Aliyyesine

19 Şubat 336 tarihinde içtima eden Türk Hanımları Kongresinde rey-i hafî ile ber vech-i zîr Hanımlar azay-ı faale intihap olunmuşlardır.

7 Mart 336

Kâtibe
Fatma

Burdur Müdafaa-i Hukuk
Kadınlar Cemiyeti Reisesi
Fıtnat

XXXVIII

Burdur'da seçilen Kadınlar Cemiyeti Yönetim Kurulu üyelerinin listesini Heyet-i Temsiliyeye bildirilen yazı:

Heyet-i Temsiliye Riyaset-i Aliyyesine

24 Şubat 336 tarihinde [yapılan] içtimada azay-ı faale tarafından ekseriyet-i ârâ ile ber vech-i zîr hanımlar intihap edilmiş olduklarından icap eden talimat ve tebligatın cemiyetimize işârını rica ederiz.

Reise-i Ulâ: Tedrisat-ı İbtidaiye Müfettişi Bekir Sıtkı Bey ailesi Fıtnat Hanım.

Reise-i Saniye: Bahaeddin Bey kerimesi Zekiye Hanım.

Kâtibe: Şehit Asım Bey İnas Mektebi Başmuallimi Fatma Hanım.

Veznedar: Demirzade Mustafa Efendi kerimesi Hayatî.

Kâtibe: Fatma

8 Mart 336

Burdur Müdafaa-i Hukuk Kadınlar
Cemiyeti Reisesi
Fıtnat

XXXIX

Başkan Yerine Sorumlu Sekreter Şefika Kemal Hanım'ın, Cemiyet Yönetim Kurulu'nu 15 Martta toplantıya çağıran yazısı:

Sıvas Anadolu Kadınları Müdafaa-i
Vatan Cemiyeti Heyet-i Muhteremesine

Hanımefendi!

Zuhûr eden hadisat üzerine heyet-i idarenin beray-ı müzakere içtima etmesine lüzum görüldüğünden, 15 Mart 336 pazartesi günü ba'de't-taâm ezanî saat yedide, Vali Paşa Hazretlerinin devlethanelerini teşrifleri hassaten rica olunur Efendim.

13 Mart 336

Reise-i Ulâ namına
Kâtibe-i Mesule
Şefika Kemal

XL

Başkan Melek Reşit ve Sorumlu Sekreter Şefika Kemal imzalarıyla, Konya'da Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin kurulmasından duyulan sevinç ve teşekkürleri bildiren 20 Mart 1920 tarihli yazı:

Konya Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan
Cemiyeti Riyaset-i Aliyyesine

Muhterem Hemşirelerimiz!

Vatanın duçar olduğu felâket-i elîmeden, düşmanlarımızın hakkımızda verdikleri zalimane karardan müteessir olmayan ve yaşadığmız dakikaların pek kıymetli ve bütün millet-i İslâmiyenin bir kitle-i vahide halinde onun halâs ve saadetiyle vazifedar olduğunu hisseylemeyen bir Müslüman, bir Türk tasavvur edilemez.

Maazallah vatanımızın duçar olduğu istilâdan ırz ve namusumuz itibariyle en çok zarardîde olacak ve düşmanın pây-ı istilâsı altında çiğnenecek biz kadınlarız...

İşte bu düşünce bizlerin de erkeklerimizle müttehiden vatanımızın kurtulması için her türlü fedakârlıkta bulunmamıza ve artık hal-i faaliyete gelmemize lüzum gördürerek inayet-i barî ve tevfikat-ı ilâhiyeye

müsteniden, maksat ve gayesi nizamname-i esasîsinde musarrah Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti namına bir cemiyetin teşkiline ve tesisine bâis olmuştu. Fakat bu badireden müteessir olacak yalnız Sıvas kadınları olmayıp bütün İslâm ve Türk hemşirelerimizin de bu mesele-i hayat ve namusta alâkadar olduklarından Memâlik-i Osmaniyenin her yerinde aynı maksat üzere birer müstakil şubeler tesisiyle müstakillen ifay-ı vazife etmeleri için vali ve mutasarrıflar vasıtasıyla kendilerini ikaz ve teşvik eylemiş idik. Şayan-ı teşekkür ve memnuniyettir ki bu temenniyatımız pek çok hemşirelerimiz tarafından büyük bir hâhiş ve faaliyetle karşılanarak derhal birçok cemiyetlerin küşat edildiğini gelen tahrirat ve telgraflardan haber aldık.

Konyalı hemşirelerimizin de bu vatanî vazifede bizlere peyrev olduklarına dair irsal buyurulan 5 Mart 336 tarihli tahrirat-ı afifaneleri büyük bir mahzuziyet ve memnuniyetle ahz ve mütalâa olundu. Bu hususdaki meserret ve memnuniyetimizi teşekkürat ve ihtiramatımıza terdîfen arz ile müstakillen ifay-ı vazifede devam olunmasını temenni eder, Cenab-ı Hakkın lütf u inayetiyle yakın vakitte vazife-i mukaddesemizin semeratını iktitafı ümit eyleriz Efendim.

20 Mart 336

Kâtibe-i Mesule
Şefika Kemal

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Reise-i Ulâsı
Melek Reşit

XLI

Başkan Melek Reşit imzasıyla, mebusların İstanbul'daki "medenî zâlimlerin" elinden canlarını kurtararak sağlıcakla Ankara'ya gelebilmelerinden duyulan memnunluğu ve başarı dilekleri ileten 3 Nisan 1920 tarihli telgraf:

Ankara'da Heyet-i Temsiliye Vasıtasıyla
Muhterem Mebusan-ı Kiramımıza

İstanbul'daki medenî zalimlerin elinden tahlîs-i nefse muvaffak olarak selâmet ve sıhhat Ankara'ya muvasalatınızı istibşâr ettik. Cenâb-ı Hakka hamd ve sena ile vatan ile millet hakkında hayırlı muvaffakıyetinizi temenni ederek cemiyetimiz namına beyan-ı hoş-amedî eyleriz.

3 Nisan 336

Kâtibe-i Mesule
Şefika Kemal

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti namına Reise-i Ulâ
Melek Reşit

XLII

Tüm Sıvas kadınları adına Melek Reşit ve Şefika Kemal imzalarıyla bütün engellemelere rağmen Ankara'ya gelmeği başaran Halide Edip Hanım'a 3 Nisan 1920 tarihli hoşgeldiniz telgrafı:

Ankara'da Heyet-i Temsiliye Vasıtasıyla
Halide Edip Hanımefendi'ye

Pek kıymettar uzvumuzun hunhar İngilizler tarafından hayatı tehlikeye ilka edilecek korkusu ile günlerce titreyen kalplerimiz bugün sürûr ile çarpıyor. Umum Sıvas kadınlığı namına cemiyetimiz size beyan-ı hoş-amedî eyler. Hürmetlerimiz.

3 Nisan 336

Kâtibe-i Mesule
Şefika Kemal

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan
Cemiyeti Reise-i Ulâsı
Melek Reşit

XLIII

Sıvas'ta Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'ne, gösterdiği duygular için Halide Edip Hanım'ın 9 Nisan 1920 tarihli telgrafı:

Sıvas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti
Riyaset-i Aliyyesine

İzhar buyurulan hissiyata teşekkür ve takdim-i ihtiramat ederim.

9 Nisan 336 Halide Edip

XLIV

Melek Reşit ve Şefika Kemal imzalarıyla, salimen Ankara'ya gelen Sıvas mebusu Bekir Sami ve Antalya mebusu Hamdullah Suphi Beylere 10 nisan 1920 tarihli hoşgeldiniz telgrafı:

Ankara'da Sıvas Mebusu Bekir Sami ve
Antalya Mebusu Hamdullah Suphi Beyefendi
Hazretlerine

Memleketin ve milletin pek kıymetli birer vücut olarak tanıdığı sizlerin hunhar İngilizler elinden kurtularak salimen muvasalatınız biz

hemşirelerinizi son derece mesrur eyledi. Karîben diğer milletvekillerimizin salimen muvasalatını işitmekle mübahî oluruz. Cemiyetimiz sizlere beyan-ı hoş-amedî eyler, memleket namına muvaffakiyetinizi temenni ederek hürmetlerimizi takdim eyleriz.

10 Nisan 336

Kâtibe-i Mesule
Şefika Kemal

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan
Cemiyeti Reise-i Ulâsı
Melek Reşit

XLV

Bekir Sami ve Hamdullah Suphi Beylerin Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Başkanlığına 17 Nisan 1920 tarihli teşekkür telgrafı:

Sıvas'ta Anadolu Kadınları Müdafaa-i
Vatan Cemiyeti Riyasetine

Muvasalatımız dolayısıyla meveddet ve muhâlasatınızı ve müşfik temenniyatınızı lütfen bize iblâğ buyurmanıza mukabil, en derin hissiyat-ı şükran ve hürmetlerimizi arza müsaraat eyleriz Efendim.

17 Nisan 336

Hamdullah Suphi Bekir Sami

XLVI

Başkan Melek Reşit ve Sorumlu Sekreter Şefika Kemal imzalarıyla, Sıvas vilâyetine bağlı kaza ve nahiyelerde de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetlerinin kurulmasını isteyen 24 Nisan 1920 tarihli genelge:

Sıvas Vilâyetine tâbi kaza ve nahiyelere

Hanımefendi!

Beş ay mukaddem Sıvas'ta Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti namıyla bir heyet teşekkül ettirdik. Cemiyetin maksadı, memleketimizi parçalamak isteyen düşmanlara kadın ve erkek vatanın müdafaası için birleşmiş olduğumuzu isbat etmek ve aynı zamanda Türk kadınına yakışacak bir surette biz de memleketimize hizmet etmekten ibarettir. Nizamnamemizi takdim ediyoruz. Okuduğunuzda daha iyi tafsilâtını anlarsınız. Şimdi sizden ricamız, kazanızda aynı maksada hizmet

etmek üzere bir cemiyet teşkil ettiriniz. Anadolu'nun en küçük bir köyüne kadar bütün Türk kadınlarının birleştiğini, beraber çalıştığını gösterelim. Tabiî malûmatınız vardır. İngilizler İstanbul'u tamamen işgal ederek memurlarımızı birer uşak gibi maiyetlerinde kullanarak Padişahımız ise mahsûr kalmıştır. Şimdi ise İngilizler, Türkleri Ermenilere, Rumlara esir gibi kullandırmak isteyen Ferit Paşa'yı Sadrazam intihap ettiler. Onun Sadrazam olması memleket için bir felâkettir. İngiliz paraları ile memleketi satmak isteyen, Rumlara, Ermenilere İslâmları çiğnetmek alçaklığını kendince hiç sayan böyle bir vicdansızı, Anadolu'nun saf ve temiz ahalisi onu Sadrazam diye kabul etmiyor ve etmeyecektir. Buna hiç şüphe yok. Yalnız dindaşlarımıza bu hakikati anlatmak lâzım. Türkler Ermenilerin, Rumların ayakları altında ezilemez ve mübarek dinimizi, camilerimizi tahkir ettirmemek için ölüme razı oluruz. Ankara'da Anadolu Ajansı teessüs etmiştir. Dünyanın her tarafından oraya havadis veriliyor. Bahuhus İstanbul'da Ferit Paşa kendi hakkındaki arkadaşlarıyla beraber İngiliz paralarını cebine doldurarak memleketi sevk, Müslümanlığı muhafaza etmek isteyen dindaşlarımıza ettiği eziyetleri günü gününe malûmat veriyorlar. Ankara, aldığı havadisi bütün vilâyetlerdeki kadın cemiyetlerine bildiriyor. Biz de aldığımız havadisleri size bildiriyoruz. Siz de kazanızdaki bütün hanımlara anlatırsınız. İşte bunu anlatmak için bir cemiyet teşkili lâzımdır. Cemiyet teşekkül ederse onları etrafınıza kolaylıkla toplarsınız. Sadrazam Ferit Paşa haininin cebine girecek paraların hatırı için bizim İngilizlerin esiri olamayacağımızı, Ermenilerin ve Rumların ayakları altında ezilemeyeceğimizi oradaki hanımların anlayacağı bir surette anlatırsınız. Teşekkül ettireceğiniz cemiyet bizim bir şubemiz olup yaptığınızı bize bildirirsiniz. Biz de elimizden geldiği kadar size yardım ederiz. Her halde cemiyetin bir an evvel teşekkülüne gayret etmenizi ve heyet-i idare isimlerinin bildirilmesini, hamiyyet-i vataniyenizden bekler, selâm ve hürmetlerimizi takdim ederiz.

24 Nisan 336

Kâtibe-i Mesule
Şefika Kemal

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan
Cemiyeti Reise-i Ulâsı
Melek Reşit

XLVII

Başkan Ulviye imzasıyla, Kangal'da bir Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti kurulduğunu, yardım parası toplandığını ve seçilen Yönetim Kurulu üyelerinin adlarını bildiren 9 Mayıs 1920 tarihli yazı:

Sıvas'ta Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti
Heyet-i Muhteremesi Reise-i Aliyyesine

Liray-ı Osmanî	Gümüş para	Evrak-ı nakdiye
aded	kuruş	2790
6,5	962	

Muhterem Hanımefendi!

Bu defa irsaline inayet buyurulan nizamnameyi aldık. Emr-i âli üzerine cemiyetimiz, leyle-i Berat'a müsadif 3 Mayıs 336 pazartesi günü Mevlid-i şerif ile küşat olundu. Malûm-ı aliyyeleridir ki burası köy halinde gayet ufak bir kasabadan ibaret bulunduğundan nazara çarpacak derecede iane derç edilememiş ise de karınca kaderince fehvâsınca bu hamiyyet şerefinden istifade ümidiyle ve bâlâda gösterildiği veçhile iane derç olunduğu ve cemiyetimizin mühr-i resmîsi bulunmayıp burada bittabi hakkâk dahi olmadığından oraca bir mühür kazdırılarak irsaliyle itmâmının işâr buyurulması ve cemiyetimizi teşkil eden hanımların da esâmisi ber vech-i zîr derç edildiği ma'rıziyle Cenâb-ı Hak din-i millet ve vatanımızı her türlü ekdâr-ı kevniyeden ve istilâcuyane hareketlerden masun ve azade buyurmasını temenni ve niyazla teveccühat-ı ismet penahîlerinin bekasını istirham eyleriz. Hanımefendi Hazretleri.

9 Mayıs 336

Kâtibe-i Mesule
Hasna

Anadolu Kadınları Müdafaa-i
Vatan Cemiyeti Kangal Şubesi
Reise-i Ulâsı
Kaymakam Ömer Fuat Bey Kayınvalidesi Ulviye

Reise-i Saniye:	Küçükkangal Ağası haremi Elife Hanım
Veznedar:	Şube Yüzbaşısı İsmail Efendi haremi Necmiye Hanım
	Mektep muallimesi Hasna H.
Aza:	Şube Yüzbaşısı Rasim Efendi haremi Feride H.

Aza: Ceza Reisi Şükrü Bey'in haremi Kamer H.
Aza: Hâkim Efendi haremi Şaziye H.
Aza: Kaymakam Ömer Fuat Bey'in haremi Mürşide H.
Aza: Jandarma Yüzbaşısı Menail Efendi haremi Firdevs H.
Aza: Telgraf Müdürünün haremi Feride H.
Aza: Müddeiumumi Hamdi Bey'in haremi Edibe H.
Aza: Malmuavini Tahir Efendi'nin haremi Nazife H.
Aza: Çerkes Hasan haremi Emine H.
Aza: Zaimzade Hacı Mehmet Efendinin hemşirezadesi Fatma H.

XLVIII

Başkan Melek Reşit ve Sorumlu Sekreter Şefika Kemal imzalarıyla, Kangal'da Kadınlar Cemiyetinin kurulmasından duyulan memnunluğu ve isteklerinin derhal yerine getirileceğini bildiren 3 Haziran 1920 tarihli yazı:

Kangal Anadolu Kadınları Müdafaa-i
Vatan Cemiyeti Riyaset-i Aliyyesine

9 Mayıs 336 tarih ve 241 numaralı işâr-ı aliyyeleri Kangal muhit-i hamiyyetinden bizlerde derin şükran tevlit eyleyen müessirat ile memlû idi. Sizleri bu hususta tebrik ile vatan yolunda daima ilerlemekte görmek en büyük emelimizdir. Heyetinize heyetimiz pek hürmet ve meveddetlerini takdim eyler. Nizamnamemizde musarrah olduğu üzere gayemiz, sevgili vatanımızın ecnebî istilâsından kurtarılması ve o aziz vatanın daima yükselmesi olduğundan ve bu hususta en büyük hizmet biz kadınlardan beklendiğinden ona göre etrafınızı tenvir ve irşat buyurmanız bilhassa rica olunur.Talep buyurulan mühür pek yakında irsal olunacaktır. Derç buyurulan ianenin cemiyetimize irsalini müteakip makbuzunu takdim eyleriz. Arz-ı hürmet olunur Efendim.

3 Haziran 336

Kâtibe-i Mesule
Şefika Kemal

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan
Cemiyeti Reise-i Ulâsı
Melek Reşit

XLIX

Sıvas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Başkanlığının, cephelerde çarpışan mücahitlerimiz için bayanlar arasında "birer miktar" çorap hazırlanarak en kısa zamanda yerel askerî görevlilere teslim edilmesi ricasıyla, çeşitli yerlerdeki Kadın Cemiyetlerine gönderdiği genelgesi:

Muhtelif Mahallerdeki Anadolu Kadınları
Müdafaa-i Vatan Cemiyetlerine

Cephelerde düşmanla çarpışan asker kardeşlerimizin muhafaza-i sıhhat ve hayatları cümlemize borç olduğunu söylemeye hacet göremeyiz. Bunların en küçük ihtiyaçlarının temini için hanımlar arasında birer miktar çorap tedarikini cemiyetimizce düşünerek hamiyyetinize müracaat ediyoruz. Mümkün mertebe bir süratle oraca da lâzım gelen çorapların cemiyle doğrudan doğruya mensup olduğunuz cihet-i askeriyeye makbuzu mukabilinde teslim edilmesini müsellem olan himmet-i âlicenâbanelerinden rica ve niyaz eylerim Efendim.

Sıvas'ta Anadolu Kadınları Müdafaa-i
Vatan Cemiyeti Reise-i Ulâsı

L

Evlerden toplanacak çoraplar için basılmış tezkere örneği:

Evlerden cem olunacak çorapların
matbu tezkere suretidir.

Cephelerde düşmanla çarpışan asker kardeşlerimizin muhafaza-i sıhhat ve hayatı cümlemize borç olduğunu söylemeye hacet göremeyiz. Bunların en küçük ihtiyaçlarının temini için hanımlar arasında birer miktar çorap tedarikini cemiyetimizce düşünerek hamiyyetinize müracaat ediyoruz. Devlethanenizden ... çift yün çorabın nihayet bir hafta zarfında cemiyet heyet-i idaresi veznedarı ... Hanımın hanesine irsal buyurmanızı müsellem olan merhamet-i âlicenâbanelerinden niyaz ve rica eylerim Efendim.

LI

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Başkanlığının, önümüzdeki bayramda kesilecek etlerden münasip bir miktarın evlerden toplanarak Kız Darüleytamı çocukları için kavurma yapılmasının sağlanmasına ilişkin Sivas Valiliğine dilekçesi:

Makam-ı Vilâyete Arzıhal

Hakkıyla et yemekten mahrum olan İnas Darüleytamı çocukları için, önümüzdeki kurban bayramında kesilecek hayvanattan her hane başına münasip miktar et ayrılarak kış kavurması yapılmak üzere mekteb-i mezkûra gönderilmesi hususunun temini zımnında, polis ve belediye dairelerinde lâzım gelen emrin itâsını cemiyetimiz heyet-i idaresi kararıyla rica eyleriz Efendim.

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti

Reise-i Ulâsı

LII

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Başkanlığının, yaklaşan bayramda kesilecek kurban derilerinin Cemiyet yararına toplanarak yününden askere çorap yapılmak ve derilerinn satışından elde edilecek paranın de yine askerin başka ihtiyaçlarına harcanmak üzere gerekli işlemin yapılması için Sivas Valiliğine dilekçesi:

Makam-ı Vilâyete Arzıhal

Mütekarribü'l-hulûl olan kurban bayramında zebhedilecek hayvanatın derileri cemiyetimiz namına toplanarak yününden asker kardeşlerimize çorap yaptırılmak ve derileri bil-müzayede satılarak hasıl olacak para ile yine askerin diğer ihtiyacatı tedarikine çalışılmak hususları heyet-i idaremizce takarrür ettiğinden, mezkûr derilerin vakt u zamaniyle cem olunarak yünleri ayırtıldıktan sonra, aynen ve derilerin esmânının bedelen cemiyetimize teslim ettirilmesini, daire-i belediyenin hamiyyet-i vatanperveranesinden intizar eylemekte olduğumuzu arz ederiz Efendim.

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti

Reise-i Ulâsı

LIII

Eşinin Kastamonu'ya atanması dolayısıyla beraberinde gitmek zorunda kalan Başkan Melek Reşit Hanım'ın Cemiyete ayrılık mesajı:

Harb-i Umumînin neticesinde memleketimiz için öteden beri düşmanlarımızca mukarrer olan taksim plânının mevki-i tatbika vazına teşebbüs olunması üzerine, bütün milletin yek-avaz olarak feryada başladığı sırada Sıvas'ta bulunan hamiyyetli hanımefendiler tarafından teşkil edilen cemiyetimiz de bu haksızlığa karşı müdafaa esbabına tevessül etmiş ve Avrupa, Amerika rical-i siyasîsi ile hükümet-i merkeziyeye karşı protestonamelerimizle muhik müracaatlarda bulunarak vazife-i vataniyesini elinden geldiği mertebe ifaya çalışmış idi. Memleketin istiklâli, millet-i Osmaniye-i muhteremenin hürriyeti istihsal olununcaya kadar bu vazife-i mukaddesede devam olunacağından ümidim ber-kemaldir. Zevcimin Kastamonu'ya tahvil-i memuriyetinden dolayı meyusen iki gün sonra terk etmeye mecbur olduğumuz güzel Sıvas'ta cemiyetimizce yapılacak pek çok işler vardır. Cemiyetin memleketi kurtarmak için vâki olacak teşebbüsat-ı esâsiyesine zamîmeten cephelerde düşmanlarla çarpışan asker kardeşlerimize çamaşır, çorap vesaire tedariki ile yardım etmek, memlekette teessüs eden ve mevcudu şüheda ve muhacirîn cemiyetlerden mürekkep olan darüleytâmların temin-i ihtiyacı için hanımefendiler arasında iane cem olunarak devam ve bekasını temin eylemek, memleketin fukarasına karşı kadın şefkatiyle muavenette bulunmak, gelip geçen yersiz yurtsuz muhacirlere elden geldiği derecede yardım etmek, Sıvas'ta hanım kızlara biçki, dikiş nakış talim ettirilmek üzere müesseler açmak gibi hususatı da vakt-i merhûnunun hulûlünde vücuda getirmeye çalışmak suretiyle hizmet-i vataniye ve medeniyesini ifa edeceğinden eminim. İşte cemiyetimizin bundan sonra ittihaz edeceğini kaviyyen ümit ettiğim şu hat ve harekette muvaffakiyetle hatve-endâz olmasını temenni ederek cümlenize veda ediyorum ve cemiyete ait evrakı da heyet-i idarenize takdim eyliyorum. İnşallah Umumî Kongrenin içtimaında bu temenniyatımın hayz-ârây-ı husûl olması için heyet-i muhteremeniz delâlet-i ciddiyede bulunur Efendim.

Kâtibe Vekili	Veznedar	Reise-i Sâniye	Reise-i Ulâ
Macide Salih	Emine		Melek Reşit
(imza)	(imza)		(imza)

Aza Nuriye (imza)	Aza Memduha (imza)	Aza Zekiye (imza)	Aza Münevver (imza)
Aza Münevver Hamdi (imza)	Aza Tacürricâl (imza)	Aza Kamer (imza)	

THE ANATOLIAN WOMEN'S SOCIETY FOR THE PROTECTION OF THE HOMELAND

(Abstract)

In this article the author presents a number of documents concerning its correspondence with its branches in Anatolia as well as with certain individuals.

Prof. Dr. AFET İNAN'LA BİR KONUŞMA

Prof. Dr. UTKAN KOCATÜRK

Değerli tarihçi ve yazar Prof. Dr. Afet İnan'ı 8 Haziran 1985 günü kaybettik. Sayın Afet İnan, uzun yıllar Atatürk'ün çevresinde bulunmuş, O'nun tarih ve dil çalışmalarına yakından iştirak etmiş, Türk Tarih Kurumu'nun oluşmasında "kurucu üye" olarak görev almıştı. Türkçe ve yabancı dillerde Atatürk, Atatürk dönemi fikir hayatı ve Türk kadın hakları ile ilgili çeşitli eserleri bulunan Prof. Dr. Afet İnan'la 17 Nisan 1976 günü yapılan bir konuşmayı ses bandından ilk defa yazı halinde yayımlıyoruz.

Utkan Kocatürk — Efendim, Atatürk'le ilk defa nerede ve nasıl tanıştınız? Bu tanışmadan sonra ölümüne kadar geçen onüç sene çevresinde bulundunuz.. Bu ilk karşılaşma ve tanışma sahnesi hakkında bize birkaç cümle söyler misiniz?

Afet İnan — Efendim, 1925'te Bursa Kız Öğretmen Okulu'nu bitirmiştim. Babam Sinop'ta orman müfettişi idi. O sene sonbahara doğru İzmir'e tayin edildi ve biz âilece İzmir'e gittik. Ben öğretmen olmak istiyordum; fakat öğrenimimi de daha yüksek kısımlarda devam ettirmek istiyordum ve İstanbul'da Yüksek Öğretmen Okulu'na gitmeyi istiyordum. Fakat İzmir'den beni babam yalnız göndermedi oraya.. Sonra bazı kazalara zannederim bir tayin falan yaptılar ama, oraya da izin vermedi, gidemedim.. Sonunda İzmir'de Redd-i İlhak Okulu vardı, oraya öğretmen olarak tayin edildim. O sırada üç haftalık öğretmendim, bir ayımı tamamlamamıştım. Tam o sırada "Atatürk gelecek! " dediler ve şapka giyilecekmiş falan.. Bize Müdür dedi ki "Şapka giyip karşılamaya gideceksiniz!" Ben biraz çekindim falan; fakat işte bütün öğretmenlerle beraber gittik, karşıladık.. Sonra, zannederim bir lise idi, şimdi duruyor o bina, Orduevi'nin karşısında.. O Lise'de bir çay verilecekmiş.. Bizi, hepimizi oraya götürdüler.

Utkan Kocatürk —Yani Erkek Öğretmen Okulu mu, Kız Öğretmen Okulu mu bina? Sizin tanışmış olduğunuz yer Atatürk'le? Çünkü 14 Ekim 1925'te Atatürk, İzmir'de Kız Öğretmen Okulu'nu da ziyaret ediyor, Erkek Öğretmen Okulu'nun da çayında bulunuyor. Şimdi tanışmanız çay'da olduğuna göre, Erkek Öğretmen Okulu'nun verdiği bir çayda olması lâzım..

Afet İnan —Tam hatırlamıyorum ama, bina tam Orduevi'nin karşısında, yüksekte bir bina idi..

Utkan Kocatürk —Çay mı idi yani, çay mı veriliyordu?

Afet İnan —Çay idi.. Böyle uzun bir masa hazırlanmıştı. Bütün öğretmenler vardı.. Baktım bir ara beni çağırdı [1]. Ben Atatürk'ü karşıdan gördüm, fakat kaşları gayet sert falan.. çocukluğumuzda hep işitirdik.. Onun için böyle yakından gördüğüm zaman heyecanlandım bir bakıma.. Fakat bir de baktım beni yanına oturttular... Bir masada diğer öğretmenler de vardı. Sağında Kâzım Özalp vardı.. Ben daha ziyade Kâzım Özalp'la konuşmaya başlamıştım, ama çok çekingendim tabiî.. Sonra Atatürk bir ara bana sordu: "Nerelisin? " diye.. İşte Makedonyalı.. annem oralı olduğu için.. Tabiî ben tanımıyorum oralarını ama, âilemden işittiğim bazı şeyler vardı, onu söyleyince birden ilgilendi, isim falan verince.. "Haa.." dedi, "O âileden misin?" "Evet" dedim. "Anneannem Doyranlıdır, oradan.." "Evet!" dedi, "Ben tanıyorum!" dedi ve öyle zannediyorum ki sonradan anneannemle konuştukları zaman, sonra daha çok anlaştılar ama,

[1] Öğretmenlerin Atatürk şerefine verdiği bu çay'da genç öğretmen Afet Hanım, arkadaşları adına bir konuşma yapmıştır. Konuşmayı takdirle karşılayan Atatürk, genç öğretmeni yakından tanımak üzere yanına çağırmıştır. Bu olay 26.XI.1938'de Tan gazetesi'nde yayımlanan bir yazıda şu şekilde belirtilmektedir: ".. O sırada Atatürk, öğretmenler tarafından verilen bir çay ziyafetini şereflendirmiş. Ve o ziyafette Bayan Afet, Atatürk'e öğretmen arkadaşları adına yazdığı bir hitabeyi okumuş. Bu hitabenin ince ve seyyal üslubu Atatürk'ün yüksek teveccühüne mazhar olmuş. Yazdıklarını kuvvetli bir hatip muvaffakıyetiyle okuyan genç öğretmenin işlek zekâsı ve zengin istidadı, Atatürk'ün teveccühünü büsbütün artırmış. Ve Bayan Afet, o günden itibaren Atatürk'ün yüksek himayesine kavuşmuş." (Prof. Afet'in Evinde bir saat, Naci Sadullah, Tan gazetesi 26. XI.1938).

tam teferruatını da pek bilemiyorum.. Yalnız Hürriyet'ten evvel, orada bizim âilenin çiftlikleri varmış, oraya gitmiş, işte tanışmış filan.. Onlardan bahsetti, sonradan daha çok bahsetti ama.. Onu işitince âile ismini çok ilgilendi. "Ne yapıyorsun?" dedi. Dedim ki: "Yeni öğretmen oldum, fakat ben okumak istiyorum, babam gönderecek.."

Utkan Kocatürk — Bir teklif yaptı mı size?

Afet İnan — Sonra işte, akşamı bir müsamere vardı. Babamla gittik oraya.. Orada yaptı. "Okutayım!" dedi. Ben "Yabancı dil öğrenmek istiyorum" dedim. Bizim bir Fransızca hocamız vardı Bursa'da.. Çok ilgilenirdim onunla. İsterdim okuyum, öğreneyim.. İşte ondan sonra, babamla, anneannemle de konuştular ve beni derhal o sene Lozan'a gönderdi.

Utkan Kocatürk — Atatürk'le 14 Ekim akşamı temsil münasebetiyle konuşuyorsunuz.. Atatürk birkaç gün sonra İzmir'den gidiyor. Siz de Atatürk'le beraber Ankara'ya döndünüz mü? Çünkü trenle Konya ve Afyon üzerinden Ankara'ya geliyor. Siz de artık Atatürk'ün maiyetinde olarak beraber döndünüz mü?

Afet İnan — Evet, Ankara'ya beraber döndük..

Utkan Kocatürk — Hocalık ne oldu, kesildi mi?

Afet İnan — Ankara'da beni bir okula tayin ettiler ama, orada pek uzun boylu hocalık yapmadım. Çünkü Lozan'a gitmek üzere hazırlanıyordum. Başka bir arkadaş daha vardı, Sabriye isminde.. Onu da gönderdi.. Onunla biz ikimiz Lozan'a gittik.

Utkan Kocatürk — Ankara'ya döndükten sonra hemen mi gittiniz Lozan'a; yoksa beş altı ay yahut bir sene?

Afet İnan — Hayır! Beş altı ay değil, hemen beş on gün sonra belki...

Utkan Kocatürk — Lozan'a ne tahsiline gönderildiniz?

Afet İnan — Orada birçok yabancı öğrenciler vardı, yani yabancı dediğim, çeşitli memleketlerden gelenler vardı, pansiyona (pensionnat) [2] deniyordu. Oraya yatılı olarak kaydolduk. Lisan öğreniyorduk. Başka dersler

[2] Yatılı Okul.

de vardı. Demek 1925'in sonunda gitmiş oluyoruz. 1926 orada, 1927 yazında geldik.

Utkan Kocatürk — 1.5 sene kadar Lozan'da kalmış oluyorsunuz.. 1927'de geldiniz. Sonra tekrar gittiniz mi yine?

Afet İnan — 1927'de geldim. İşte o sırada Atatürk ilk defa İstanbul'a gelmişti ve Saray'da oturuyordu. Dolmabahçe'de oturuyordu ve bir büro tertip etmişti kendisine.. Orada bu Nutku yazmış, Büyük Nutku.. Ankara'da yazmış, orada üzerinde tekrar çalışıyordu.. Benim bildiğim, gördüğüm her akşam da devetlileri çağrıyor ve Nutuk okunuyordu. Okunduğu zaman herkes fikrini söylüyor.. Ya tashih ediyor yahut müdafaa ediyordu. Yani her akşam Nutuk.. Şimdi ben onda çok heyecan duyuyordum. Çünkü çocukluğumda Biga'da bulunmuştuk, İstiklâl Harbi zamanında.. Onlara ait de bazı şeyler oldukça, tabiî yeni yeni öğreniyordum birçok şeyleri de.. İşte ondan sonra.. Bir akşam yalnız dedi ki: "Şimdi hiç kimseye söz vermeyeceğim ve bunu dinleyeceksiniz! " ve "Gençliğe Hitabe"yi.. kendi el yazısıyla olan kısım ki onu zannediyorum orada yazdı, yani Saray'da.. Ve ondan sonra da okudu ve çok mütehassis olarak kimseye söz vermedi..

Utkan Kocatürk — Söz vermedi, yani münakaşa mı istemedi?

Afet İnan — Münakaşa ettirtmedi, tartışma açtırtmadı. "Bunun hakkında hiçbir söz istemiyorum!" dedi. "Yalnız okuyacağım!" dedi.

Utkan Kocatürk — Siz de orada bulundunuz.. Türk Gençliğine Hitabesi bittiği zaman üzerinde bir reaksiyon oldu mu?

Afet İnan — Çok mütehassis oldu. Çok mütehassis olduğunu hatırlıyorum..

Utkan Kocatürk — Yani gözleri doldu mu?

Afet İnan — Doldu.. Ben sonra o sene yine Fransız okulu, Damdasyon (Notre Dame de Sion)'a girdim ve orada yine yatılı olarak öğrenimime devam ettim, 1929'a kadar.. Oradan çok istifade ettim ve tarihçi olmama da sebebiyet vermiştir ordaki tahsilim.. Çünkü, İstanbul'da birçok Türk eserleri görüyordum. Onlar-

dan memleket içinde de görmüştüm daha evvel ama, daha bir bilgili olarak onların üzerinde durdum. Bir de bakıyordum Türk tarihlerinden, hiç Fransız tarihlerinde bahsedilmiyor, yani medeniyetleri bakımından.. Sonra da bir kere baktım, bir coğrafya kitabında Türkler hakkında hem barbar kelimesi kullanılıyor, hem de ikinci derecede bir ırktır, diye bir aşağılık duygusu verilmek isteniyor.. Ben bunu hocaya derhal...

Utkan Kocatürk —Nerde oluyor hadise?

Afet İnan —Damdasyon'da. Bir sınıf sör'ümüz vardı. Ona dedim: "Ne münasebet! Biz böyle değiliz! Niçin ikinci derecede bir ırk olalım? " O, "Evet, işte.." dedi. "Bu umumî bir kanaat.." falan. Fakat benim çok gücüme gitti ve işte o tatilde kitabı getirdim, Atatürk'e gösterdim: "Bakın!" dedim, "Bizim de yok mu medeniyetimiz? Görüyorum, İstanbul'da birçok mimarî eserlerimiz var, bunlardan hiç bahis yok.. Bizi de ikinci derecede bir ırk olarak.." Ve Fransızca bazı kitaplar alıyordum Haşet'ten o zaman..

Utkan Kocatürk —Hep İstanbul'da oluyor bu hadiseler.. Peki..

Afet İnan —Hayır, Atatürk'e anlatışım, Ankara'ya geldiğim zaman söyledim.

Utkan Kocatürk —Peki Türkler hakkında bu sarı ırk, ikinci ırk tefsirini tabiî Atatürk'e bahsettiniz..

Afet İnan —Gösterdim, kitabı gösterdim! Ve o sırada Atatürk -gördüğüm gibi- İstanbul Üniversitesindeki hocaların basılmış tarih notlarını okuyordu.. Onları okuyor ve üzerinde işaretler yapıyordu. Kitabı göstermem üzerine: "Evet, bu böyle değil! Biz hakikaten Türklerin medeniyetleri hakkında esaslı tetkikler yapmalıyız, bu böyle olmaz!" dedi. "Hakikate de uygun değil!" dedi.

Utkan Kocatürk —Peki, sizin tarih çalışmalarınıza istek sizden mi geldi, yoksa.?

Afet İnan —İşte beni tahrik eden bu oldu. Gerek Lozan'da iken, gerek..

Utkan Kocatürk —Yani sizin bugün tarihçi olarak yetişmenizde Atatürk'ün bir isteği, arzusu söz konusu mu, yoksa?

Afet İnan — O da söz konusu, ama bu reaksiyon da.. Yani ecnebî kitaplarda bizim tarihimiz hakkında beni tatmin edici bir bilgi bulamıyordum. Vakıa bizim Türk tarihlerinde de medeniyet tarihine ehemmiyet verilmiyordu ama; ben bunda.. daha verimli bir takım şeyler istiyordum..

Utkan Kocatürk — Peki, Atatürk'le bu hususta müşterek çalışmalarınız, araştırmalarınız oldu mu? Yani eski Türk tarihi, Türk medeniyeti üzerinde?

Afet İnan — Evet.. Bunun üzerine ben zaten Damdasyon'dan artık çıkmıştım. Ve imtihan verdim, Musiki Muallim Mektebi'nin Tarih ve Yurt Bilgisi öğretmeni olarak tayin edildim. O zaman daha çok, bu tarih çalışmalarıyla meşgul oldum. Atatürk kendisi de çalışıyordu ve çalıştırıyordu etrafını.. O zamanki tarihçileri topluyordu etrafına ve tartışmalar yapıyordu.

Utkan Kocatürk — Atatürk'ün bu tarih çalışmalarında tezi ne idi? Neyi meydana çıkarma arzusunda idi?

Afet İnan — Bir kere Türklerin umumî olarak, yani objektif ve tarihî metodlara uygun bir kronolojik sıra halinde tarihlerinin tespiti.. Fakat bu kâfi değil, sadece siyasî ve askerî tarih.. Daha ziyade neler yapmışlar, ne bırakmışlar medeniyet için? Bunun için de Tarih Kurumu.. Zaten ilk, Türk Ocağında bir heyet olarak kurulduk ve onda ben de bulunmuştum o kurultayda..[3] Ve Türklerin medeniyete hizmetleri diye bir seri müsveddeler çıktı..

Utkan Kocatürk — Peki, Atatürk bu tarih çalışmaları esnasında yabancı âlimlerle de zaman zaman görüşmeler yapmış.. Tarih Kongresinde, Dil Kongresinde vesaire.. Yabancı ilim adamlarıyla tartışmalarının konusunu ne teşkil ediyordu? Onlara da Türk tarihinin Dünya tarihi

[3] Söz konusu kurultay 27 Nisan 1930'da Ankara'da toplanan Türkocakları VI. Kurultayı'dır. Bu Kurultay'da -Türk Tarih ve medeniyetini bilimsel şekilde tetkik etmek üzere- bir "Türk Tarihi Tetkik Heyeti" oluşturulması kararı verilmiş, bu heyeti oluşturan üyeler Atatürk'ün direktifiyle 12 Nisan 1931'de "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti"ni kurmuşlardır. Cemiyet, daha sonra "Türk Tarih Kurumu" adını almıştır.

içindeki yeri vesaire.. Bu konular üzerinde mi tartışmalar oluyordu?

Afet İnan —Hem yeri hem de medeniyet üzerinde Türkler neler vücuda getirmişler, neler yapmışlar.. Bunlar üzerinde tartışma oluyordu.. Meselâ ilk Kongre'ye,[4] bu Ankara'da olan Kongre'ye yabancılar da çağrılmıştı. Fakat daha evvel bütün tebliğler, yapılacak olan tebliğler evvelâ okunuyor, tartışılıyor ve ondan sonra son şeklini alıyordu. Yani Atatürk'ün başkanlığında uzun zaman çalışmalar oluyordu..

Utkan Kocatürk —Yani Kongre'de tebliğ edilmeden evvel üzerinde çalışıyor muydu?

Afet İnan —Evet! İkinci Kongre[5] 1937'dedir. Onda dahi yine birçoklarını hep kendisi okuyup üzerinde..

Utkan Kocatürk —Tashih yaptı..

Afet İnan —Tashih demiyim de.. Üzerinde sorular soruyordu..

Utkan Kocatürk —Efendim, Atatürk'e ait unutamadığınız şüphesiz birçok hatıralarınız var! Bunlar arasında sizi en çok etkileyen birkaç hatıranızı anlatır mısınız?

Afet İnan —Efendim, ben daha ziyade Atatürk'le tabiî tarih çalışmaları üzerinde durdum ve işte dediğim gibi Türklerin medeniyete hizmetleri meselesi beni en çok ilgilendiriyordu ve bunlar üzerinde kendim de araştırmalar yapıyordum. Meselâ bunlardan Pirî Reis'in Amerika haritası.. Halil Ethem Bey,[6] o zaman Müzeler Umum Müdürü.. İstanbul'da Topkapı Sarayı'nı müze haline getireceklermiş.. Bir harita bulduğundan bahsedildi. Ve onu Atatürk Ankara'ya getirttirdi. Ben o zaman yanında bulundum. Bu, deri üzerine, işte malûm olan harita.. renkli.. hatta buldukları gibi göndermişlerdi, üzerinde bazı lekeler dahi vardı.. Bunun üzerinde Pirî Reis'in yazıları var; bunu nasıl meydana getirdim diye yanında.. Bunlar okundu. Atatürk çok ilgilendi; ben de çok heyecanlandım. Ve o zamana kadar bilmiyordum da Amerika'nın haritası daha evvel yapılmış mı? Nasıldır?

[4] Birinci Türk Tarih Kongresi (2 Temmuz 1932-12 Temmuz 1932).

[5] İkinci Türk Tarih Kongresi (20 Eylül 1937-26 Eylül 1937).

[6] Müzeci ve arkeolog Halil Ethem Eldem (1861-1938).

Üzerinde duruldu, etütler yapılsın, dendi ve olduğu gibi de yayınlandı. Çok güzel basılmıştır o zaman.. Devlet Matbaası'nda basılmıştı Tarih Kurumu'nun yayını olarak.. Sonradan bunun üzerinde yine şöyle bir tenkit çalışması yaptım ve Atatük ondan pek mütehassis olmuştu.. Biraz evvel bahsediyordum, ben bir iki sene Musiki Muallim Mektebi'nde tarih öğretmenliğinde çalıştıktan sonra Kız Lisesi'ne geçmiştim. Şimdi başka bir konuya atladım ama Pirî Reis için bir bağlantı yapacağım.

Tarih çalışmaları için bir gün Çankaya'nın civarında bir otomobille gidiyorduk. Yanında Genel Sekreteri de var, konuşuluyor.. Evet Tarih Kurumu kuruldu ama daha ziyade nasıl olsun? Dışarıya talebe mi gönderelim? -ki gönderilmişti o zaman zaten bir kısım ama- yoksa burada mı çalışma için bir müessese açalım? O zaman Ankara'da sadece Hukuk Mektebi vardı.. Bu konuşma sırasında ben dedim ki: "Herhalde ikisini de yapmalı, hem bir fakülte kurmalı hem de dışarıya da göndermeli" Bu fikir tartışıldı Atatürk'ün muhitinde ve nihayet bir akşam doğrudan doğruya o zaman Milli Eğitim Bakanı olan Abidin Özmen'e: "Çıkar defterini, yaz!" dedi "Burada bir Tarih Fakültesi kurulacak!" İşte kanunu hazırlandı ve oraya öğretim üyesi olacak olanlar da Tarih Kurumu'nda çalışanlar, Dil Kurumu'nda çalışanlar ve daha evvel Avrupa'da tahsillerini yapmış olanlardı. Bu arada benim de ismim geçti. Ben o sırada -yani bu Kanun[7] çıktıktan sonra, 1935'in haziran ayında idi- bir Avrupa seyahati yapmıştım, Cemiyet-i Akvam'a falan gitmiştim.. Oradaki bütün üniversiteleri, kütüphaneleri falan gezmiştim.. Bir onları düşündüm.. Saffet Arıkan'dı Milli Eğitim Bakanı.. Ve listede görünce ismimi: "Ben böyle bir üniversite'de vazife alamam!" dedim.

Utkan Kocatürk —Neden?

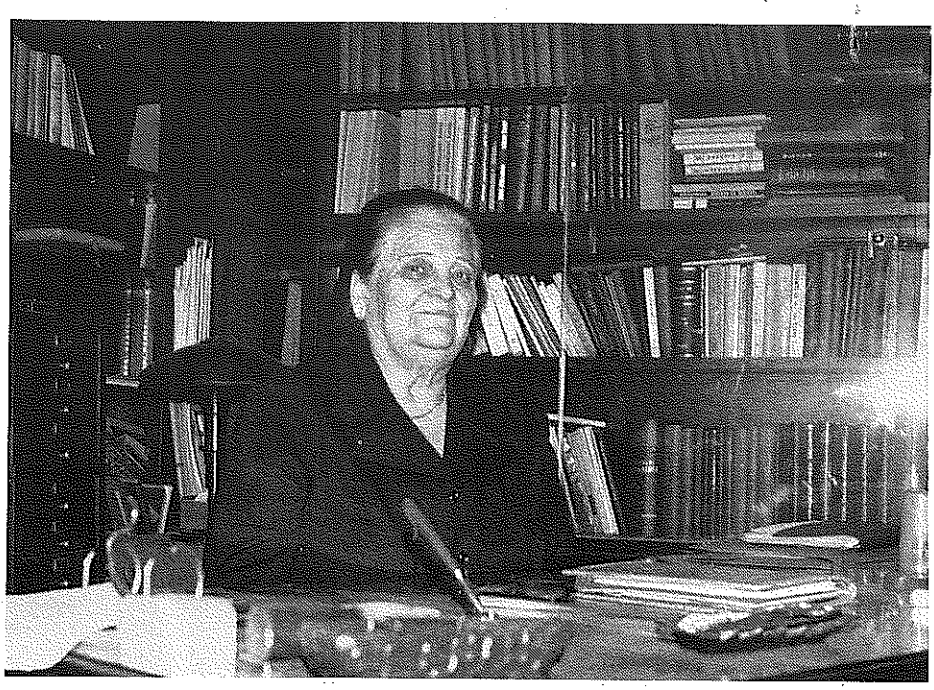
Afet İnan —Evvelâ yüksek tahsilim ve doktoram olması lâzım!

[7] Ankara'da "Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi" kurulması hakkında Kanun (14 Haziran 1935'de T.B.M.M.'nde kabul edilmiştir).

Çünkü Avrupa'yı yeni gördüğüm için, bütün üzerimde tesiri oydu. Lise'den de memnundum; onun için vazife almak istemedim. [Saffet Arıkan] gittikten sonra Atatürk "Niçin itiraz ettin?" dedi. "Yapmam!" dedim. "Evet çalışıyorsun, görüyorum, lisan biliyorsun!" dedi. "Bu kâfi değil!" dedim. Benim gördüğüme göre Avrupa'da başka türlü yetişmiş olanlar üniversite'de vazife görüyorlar!" "Peki, ne düşünürsün?" dedi. "Lise'den memnunum, orada kalırım. Ama mutlaka yeni açılacak fakültede vazife göreceksem ben de üniversite'de doktoramı yaparım, ondan sonra kabul ederim" dedim. "Nereyi düşünüyorsun?" dedi. "Neresi olursa, Fransa yahut İsviçre filân.." Ve o sene gittim. Şimdi şuraya gelmek istiyorum, Pirî Reis için.. Orada kaydoldum Tarih Kısmına.. Yakın Çağ Tarihi'ne devam ediyorum.. Fakat görüyorum ki dersler sadece tarih değil! O hoşuma gidiyordu. Ekonomi tarihi okuyorduk, dinler tarihi okuyorduk, sosyoloji okuyorduk, istatistik okuyoruz, yani birçok şeyler var, tarihi tamamlıyor. Coğrafya okuyoruz. Bir gün Coğrafya hocasına Pirî Reis'ten bahsettim. "Hiç bilmiyoruz!" dedi, öyle bir alaylı tarzda... "Bilmiyorsanız.." dedim "Ben size göstereyim!" İşte onun üzerine Cenevre'de kütüphanelerde, hatta Cemiyet-i Akvam'ın büyük bir kütüphanesi vardı orda da o asırda yapılmış olan bütün haritaları tetkik ettim ve notlar aldım. Sonra Profesör Pittard hocamdı, ona gösterdim. "Aman!" dedi "Bu çok enteresan, bunu konferans olarak ver!" Ve Fransızca olarak hakikaten bir konferans olarak verdim. Gazeteler çok ilgilendi, mahallî gazeteler.. Tabiî Atatürk'e de bir kopyasını göndermiştim konferansımın. İşte haritayı ilk gördüğümün tesiri ile ama, birkaç sene sonra oldu bu tabiî.. Ve bu tenkit üzerine, hocanın bu tenkidi üzerine yapmış oldum.

Utkan Kocatürk —Bu çalışmalarınız esnasında Atatürk'ten direktif aldığınız, kuvvet aldığınız yahut destek aldığınız bazı fikirler oldu mu? Yahut muayyen fikirlerin müdafaasının arkasında Atatürk var mıydı?

Prof. Dr. AFET İNAN (1908 - 1985)

Afet İnan — Şöyle: Ben o zaman Yurt Bilgisi ve Tarih öğretmeni olarak tayin edilmiştim Musiki Öğretmen Okulu'na. Medenî Bilgiler, ki o zaman Yurt Bilgisi deniliyordu.. Programa göre bir kitabı vardı Milli Eğitim Bakanlığının.. Kitabı aldım. Onu okudum, ondan dersi hazırlayıp vereceğim.. Atatürk bir okudu: "Yok, bu kâfi değil!" dedi. "Fransız Okulu'nda ne okudun?" Gösterdim kitabı... "Instruction Civique" diye.. Orada da böyle bir ders okumuştuk.. Dedi ki: "Burdan tercüme et, onları okut.." Dedim: "Ben burdan olduğu gibi tercüme edemem, bu bize uymaz..."

İşte onun üzerine bir plân yapıldı. Ben de başka kitaplardan bazı tercümeler yaptım. O zaman Genel Sekreter Tevfik Bıyıklıoğlu idi. Almanca biliyordu. Genel Sekreterlik'te birçok kitaplar okundu, kendisi de okudu. Ve o notlor öyle meydana geldi. Ben çalıştım, fakat eser tamamen kendisinindir.

Utkan Kocatürk — Yani kendi el yazısı ile olanlar zaten kendisinin, ama sizin el yazınızla olanları da bizzat Atatürk mü dikte ettirdi?

Afet İnan — Evet, evet... Yalnız şöyle bir şeydi: Birçok notlar hazırlanıyor, onları kendisi tetkik ediyor ve bizim durumumuzla -tabiî ecnebilerden olduğu gibi alınmıyordu- kanunî durumlarımızla da mukayese edilip onlara göre yazılıyordu. Meselâ vergi meselesi yahut askerlik meselesi, meselâ vatandaşın vazifeleri nelerdir? Kanunî durumlarımızla mukayese edilip onlara göre yazılıyordu.

Yalnız burada bir noktaya temas edeceğim. Medenî Bilgiler, benim bütün hayatım boyunca uğraştığım bir konuya vesile verdi. O da şu: İlk senesi belki okullardan aldığım bir âdetle bazı uygulamalar yapmak istedim talebeye.. Kız erkek talebe beraberdi o zaman.. Belediye Kanunu'nu konuşuyoruz. Belediye Kanunu'nu okudum, evvelâ kendim öğrendim, ondan sonra da dedim ki öğrencilere: "Hadi, buna göre bir seçim tecrübesi yapalım okulda!" Her sınıf

hazırlandı ve ona göre yaptık. Ve bir Belediye Başkanı da o zamanki kanuna göre seçtirdim, bir kızı seçtiler. Bu uygulamadan çok memnun oldum; çünkü ben de öğrenmiştim, onlar da öğrenmişlerdi.. Daha bir iki aylık öğretmendim.. Fakat bir öğrenci, Selâhattin isminde, kalktı elinde bir kâğıtla: "Efendim, dedi siz, bize yanlış bir şey yaptırdınız! Çünkü Kanun, kadınlara rey verme hakkını vermiyor! Bu hak yalnız erkeklere ait!"

Ben birdenbire üzüldüm tabiî... Ne diyeceğimi de şaşırdım ama.. Dedim ki: "Evet, hakkınız var, Kanun böyle.. fakat burada hepiniz müsavisiniz. İnşallah bu da olur!" Ve derhal sınıftan dışarı çıktım. Çıktım.. Ne yapayım?.. Bir daha nasıl geleyim?.. Seviyorum da öğretmenliği, daha bir iki ay olmuş başlayalı.. İstiyorum da... O uygulamadan da pek memnun olmuştum..

Doğru Marmara Köşkü'ne gittim, Çiftlik'e.. Soğuk da bir gündü, Mart ayı... Ne yapacağımı şaşırmış bir durumdayım ama, çocuğun hakkı var, Kanun öyle.. Bir de baktım Atatürk geldi, Şükrü Kaya ile.. "Ne oldu? Ne var? " falan.. Ben hatta ağlamıştım da biraz.. "Ne oldu?" dedi. Dedim: "Böyle.. böyle.. işte vaziyet.. Ben şimdi nasıl gidiyim oraya, öğretmenlik yapayım?"

Güldü Atatürk.. Aaa.. Gülünce büsbütün şaşırdım "Peki gel! " dedi, "Yemek yemediysen gel otur, konuşalım!" Atatürk: "Peki, başka oturmuş memleketlerde nasılmış o konu?.." dedi. "Hiç bilmiyorum! " dedim. "Meşgul olduğum konu değil.." Zaten İsviçre'de o zaman da kadınlara hak falan verilmiş değil ya.. Atatürk: "O halde tetkik etmeli!" dedi. "Nasılsa, bizde de düşünmeli bunu.." Şükrü Kaya dedi ki: "Efendim, emrederseniz.. " falan gibi bir söz söyledi. "Hayır" dedi, "sus şimdi!"

Sonradan anlıyorum ki tam bir sene evvel Belediye Kanunu verilmiş Meclise ve münakaşaları devam ediyor.. Ve fakat bir türlü çıkmamış.. Yalnız Atatürk'ün yaptığı şey şu oldu. Derhal o akşam

Hukuk Fakültesinden olan hocaları çağırttırdı ve bu konu münakaşa edilmeye başlandı.. Tabiî ben heyecanlıyım ama, bir şey de bilmiyorum başka memleketlerde nasıldır, ne olmuş falan? Hemen bana da kitaplar getirdiler bol miktarda.. Derhal okudum.. Şimdi çağrılanların bir kısmı, kadınlara bizde de rey hakkı verilir, fakat bir kısmı da "hayır" diyor, "daha zamanı değil, olamaz; çünkü daha yetişmemiştir bizim kadınlar bu bakımdan." Bu çok enteresan bir şeydi ve devam etti.. Fakat şu netice çıktı: Bir sene evvel Meclis'e verilmiş olan Kanun, kadınlara da oy hakkı tanınmak üzere ivedilikle -yani o zamanki tabirle müstaceliyetle- Meclis'te kabul edildi.

Utkan Kocatürk —Yani bir vesile oldu bu?

Afet İnan —Evet, bir vesile.. Fakat bence o erkek öğrencinin uyarısıdır.. Ve Kanun da o süre içinde, 3 hafta içinde çıktı 3 Nisan 1930'da. Kanun yürürlüğe girdiği gün de ben o zaman topladığım notlarla ilk defa kadın hakları üzerinde Türkocağı'nın salonunda konferans verdim, Türk kadınlarına bu hak verilmiştir ve daha da verilmelidir falan diye.. Yani şunu demek istiyorum, bunda tabiî beni teşvik eden o öğrencinin itirazı oldu. Çok yerinde olmuştu; bunların üzerinde etüt etmek fırsatını buldum...

Atatürk'ün âdeti işte oydu. Tartışma yapıldığı zaman kim taraftar, kim taraftar değil ikiye ayrıldığı zaman herkes kendi fikrini savunuyordu..

Utkan Kocatürk —Sonuç olarak ne çıktı?

Afet İnan —Sonuç olarak Belediye seçimlerinde kadınlara da rey verme hakkı kabul edildi. 3 Nisan 1930. Fakat işte asıl milletvekili seçme ve seçilme meselesi, o biraz uzadı.. 1934'e kadar.. O da daimî bir tartışma konusu oluyordu yine Hükûmet mensupları arasında.. Fakat yine 1934'te kabul edildi.

Yalnız benim meslek hayatımda bu, bir itici kuvvet oldu. Daima bunlar üzerinde, yani kadın hakları üzerinde çalışmama vesile oldu. Yabancı dillerde de yayınlar yapıyorum bunun üzerinde.. Ve bu

çalışmalar birçok dillere de çevrildi. Meselâ Unesco'da yaptığım etütler.. Çünkü hakikaten bizde şu görülüyor: Birçok milletlerle mukayese edildiği zaman, böyle etap etap verilmiş olmakla beraber yine önde sayılabiliyoruz, kanunen haklarımızın tanınmış olması bakımından..

Ben bu tartışmaları tabiî çok heyecanla takip ediyordum ve istiyordum tartışmalar olsun ki nedir herkesin fikri? Ben de mütemadiyen okuyordum bu meseleler üzerinde.. Başka yerlerde nasıldır?.. Bizim memlekette de seyahatler yaptığım zaman bilhassa köylüler arasında çok bulunuyor ve onlarla konuşuyordum. Görüyorum ki köylülerde hakikaten çok uyanık taraflar var. O beni mütehassis ediyordu.. Birçok yazılarım da vardır, onlar hakkında.. Hatta bir gün "The Financial Times"ta bir nüsha çıkacaktı, benden de makale istemişlerdi, baktım, okudum, bir şeyler falan yazayım dedim. Atatürk dedi ki: "Okumayla ne uğraşıyorsun, bir çok görgülerin var memleket içinde.. Onları dile getir, kâfidir!" ve öyle yazdım. Bir köylü kadınıyla nasıl konuşuyorum ve ne düşünüyor öğretim ve eğitim için? Yahut bizde böyle tabiî şairler vardır kendiliğinden şiir söyleyen.. Bunlar nasıl bir kabiliyettir? ve sonra neler düşünürler birçok meseleler üzerinde? Bunları not halinde de yazdım, makale halinde de.. Sonra İngilizce olarak "The Financial Times" ta.. Bütün bunlar müşahedelerime dayanmıştır ki, Atatürk'ün tavsiyesi oydu.

Utkan Kocatürk —Atatürk'ün tabiî son günlerinde Dolmabahçe'de bulundunuz.. Peki, Atatürk'te Ankara'ya dönme arzusu var mı idi? Yani hastalığı esnasında aranızda böyle bir konuşma geçti mi? Yanut kendisi bunu söylüyor mu idi?

Afet İnan —Efendim, ben 1938 Ağustosunda İstanbul'a geldim. Lisansımı bitirmiştim ve doktoramı hazırlıyordum. Diplomamı gösterdiğim zaman çok memnun oldu ve "Doktoranı da mutlaka bitir!" dedi ki işte ölümünden bir sene sonra yaptım. İstanbul'da kendisini hasta

buldum.. Yattan da çıkmış Dolmabahçe'ye..[8] Kati bir istirahat vaziyeti vardı.. Böyle uzun tedavi de olmuyordu ama.. Yalnız Saray'da artık oturmak istemiyordu.. Hatta kepenkleri bile indirtirdi işte o istirahat ettiği zaman dahi.. Yani denizi o kadar sevdiği halde "Aman bir an evvel Ankara'ya gidelim!" diyordu...

Utkan Kocatürk —Diyordu yani?

Afet İnan —Evet, çok istiyordu.. Hatta resmigeçit için oraya bir asansör de yapılmıştır, stadyuma.. Kendisi gider de bulunur diye.. Onu kendisi istediydi.. "Gideceğim Ankara'ya!" dedi, "Onbeşinci yıl hazırlıklarına."[9] İsteği vardı, evet.. Yani Ankara'ya dönmek arzusu..

Utkan Kocatürk —Fisenje[10] Ankara'da mı gördü Atatürk'ü ilk defa?

Afet İnan —Ankara'da evet..

Utkan Kocatürk —Siz de o zaman Ankara'da mı idiniz, Fisenje geldiği vakit?

Afet İnan —Ben işte sömestr tatili için gelmiştim, o zaman gördüm.

Utkan Kocatürk —Fisenje'yi siz de ilk gelişinde Ankara'da gördünüz mü?

Afet İnan —Gördüm, evet gördüm.

Utkan Kocatürk —Fisenje muayene etti tabiî!

Afet İnan —Muayene etti ve bazı tavsiyelerde bulundu.. Ve tavsiyeleri de tamamen istirahat ve yemek listesini vermek oldu.

Utkan Kocatürk —Neler tavsiye etti yemek için?

Afet İnan —Kepekli ekmek.. hatta aşureyi Fijense'ye tatlı olarak vermişlerdi de pek beğendi idi. Böyle süzme aşure değil de bayağı aşure olarak.. "Yesin!" "Çok iyi gelir" dedi.. Ve hakikaten de ilk tavsiyelerini yaptıktan sonra çok düzelmişti Atatürk.. Ama işte sonra Hatay meselesi için seyahat yormuş onu herhalde..

Utkan Kocatürk —O Hatay seyahatinde siz yoktunuz tabiî?

[8] Atatürk 1 Haziran 1938-24 Temmuz 1938 arasını Savarona yatında geçirmişti.

[9] Cumhuriyetin ilânının 15. yıldönümü hazırlıkları.

[10] Prof. Dr. Noel Fiessinger, Atatürk'ü muayene için Paris'ten Türkiye'ye çağrılmış bir Fransız hekimidir. 1938 yılında Mart, Haziran ve Eylül aylarında olmak üzere 3 defa Türkiye'ye gelmiştir.

Afet İnan —Az kaldım o zaman.. Hayır, ben Cenevre'ye dönmüştüm.

Utkan Kocatürk —Atatürk arasıra da söylemiş.. Yani, ben öldüğüm zaman buraya gömün falan.. Nereyi arzu ediyordu? İstanbulu etmemiş değil mi? Yani böyle bir şeyi arasıra hisli anlarında konuşuyor muydu?

Afet İnan —O bir kere konuşuldu yalnız.. O da şöyle..

Utkan Kocatürk —Kendisinin huzurunda mı konuşuldu?

Afet İnan —Evet.. "Ben" dedi, "Hiçbir şey söyleyemem bunun için! Milletim.." dedi..

Utkan Kocatürk —Ama böyle münhasıran bu konu açıldı mı yani?

Afet İnan —Evet, bir vesile ile açılmıştı.. Bilmiyorum tamamen neydi ama.. Biliyorum yani açıldı, konuşuldu...

Utkan Kocatürk —Sofrada mı açıldı?

Afet İnan —Marmara Köşkünde konuşulmuştu, sofra da.. "Beni" dedi, "Milletim nereye isterse gömsün!" dedi. "Hiç" dedi, "Söyleyemem bir şey!" dedi...

Utkan Kocatürk —Ama "Hatıralarımın yaşadığı yer Çankaya olacak! " falan, yahut "Çankaya'da gömülmesini istemesi" falan...

Afet İnan —Evvelâ onu söyledi ama, sonradan söylediği buydu.. Sonradan söylediği buydu. Yani "Beni milletim nereye isterse oraya gömsün!" Hiçbir yer söylemedi.

Utkan Kocatürk —Peki, Fisenje'ye bir şey dedi mi Atatürk, muayeneden sonra?

Afet İnan —Konuştu onunla.. Hatta Fransızca karşılıklı konuştular.. Hem hastalığı için hem umumî olarak konuştu onunla...

Utkan Kocatürk —Peki, İnönü'yü sonra' muayene.. İnönü'yü de muayene ediyor Fisenje değil mi o gelişinde?

Afet İnan —Hayır, ikinci gelişinde.. O, İstanbul'a geldiği zaman, Saray'a geldiği zaman.. İkinci idi galiba gelişi Fisenje'nin..

Utkan Kocatürk —Siz de yine orda mı idiniz ikinci gelişinde?

Afet İnan —Evet, ordaydım.. Muayene falan ettikten sonra Atatürk Fisenje'ye: "Ankara'ya gideceksiniz, orada İnönü'ye de bakın, rahatsız mı nedir, bana haber getirin!" dedi. Ve kendisi bilhassa söylemişti onu..

Utkan Kocatürk —Niye Ankara'ya gidecek Fisenje?

Afet İnan —Bilmiyorum işte, belki İnönü için gönderdilerdi.. Fisenje Ankara'ya gitti ve geldi. [11]

Utkan Kocatürk —Döndü geldi, verdi mi Atatürk'e malûmat?

Afet İnan —Evet.. Pek teferruatını onun bilmiyorum.. İlgiliydi Atatürk yani İnönü'nün sıhhatiyle...

Utkan Kocatürk —Peki, Atatürk'ün Hatay davasındaki görüşü ne idi? Yahut ona ait bir hatıranız var mı?

Afet İnan —Efendim Hatay davası, Atatürk'ün son senelerinde en önemli uğraştığı konu idi. Fakat onun ilk çıkışını şöyle biliyorum. Montrö'de Boğazlar meselesi konuşulmaya başlandığı zaman, ben de Cenevre'de idim. Dinlemek üzere birçok zamanlar bulundum orada, yani Konferans'ta. Ve takip ediyordum, ne gibi konuşmalar oluyor, diye.. Son oturumlarda baktım kritik birtakım şeyler var.. Ve dönecektim, imtihanlarımı vermiştim, İstanbul'a dönecektim.. Bazen Ankara'dan, İstanbul'dan telefon ederlerdi. Yaver dedi ki: "Tekrar Tevfik Rüştü Bey'i görün de gelin!" Benim bir vazifem yoktu ama, gittim tekrar.. Tevfik Rüştü Aras endişeli bir durumda idi. Anlattı bana durumu. Bazı meselelerde tam anlaşma olamadığını.. Tabiî o zaman uçak seferi yok, ekspresle geliyorum, tabiî bir iki gün sürdü. Geldiğim zaman baktım Atatürk gayet neşeli.. Halbuki orada, Montrö'de pek iyi havadisler yoktu.. Fakat dedim işte "Tevfik Rüştü Bey böyle..." Atatürk: "Yok! " dedi, "O mesele bitti artık!" Hakikaten 20 Temmuz'du işte, ben geldiğim anda, Anlaşma imzaya girmiş.. [12] Ben birdenbire "Aman, çok memnun oldum!" dedim. Çünkü bu mesele, Boğazlar meselesi daima konuşulurdu.. Üzerinde durulmalı, bunlar yeniden ele alınmalı.. "Eh! " dedim, "Artık bir dış mesele kalmadı!" Atatürk, "Yok!" dedi, "Var, mühim bir meselemiz

[11] Prof. Dr. Fiessinger, ikinci gelişinde Atatürk'ü muayeneden sonra 9 Haziran 1938 günü İstanbul'dan Ankara'ya gelerek ağır bir safra kesesi rahatsızlığı geçirmekte olan İsmet İnönü'yü de muayene etmiş, tekrar İstanbul'a dönmüştür.

[12] Boğazların Türk Hükûmeti'nin hâkimiyetine geçişini sağlayan "Montreux Antlaşması"nın imzalanması (20 Temmuz 1936).

var! Şimdi İskenderun ve Antakya meselesi var!" dedi.. Bakın 21 Temmuz falan olacak.. 1936.. dönüşüm ve konuşmamız.. Ben birdenbire şaşırdım, "Ne olacak " dedim, "İskenderun-Antakya?" Çünkü 1935'te o mukavele, yani itilâfname bitmişti ve birtakım şeyler vardı ama.. Ben birdenbire anlayamadım..

Utkan Kocatürk —Daha henüz yani Hatay meselesi de ortaya çıkmamıştı?

Afet İnan —Hayır, hayır, hiç yok!...

Utkan Kocatürk —O zaman Atatürk mü başlatmış oluyor meseleyi?

Afet İnan —E tabiî!.. İşte bu mesele.. "Ee! Ne olacak?" dedim. "Onun üzerinde duracağız!" dedi. Hatay denmiyordu daha o zaman.. İskenderun ve Antakya meselesi.. Ve o zaman daha kamuoyuna çıkmamıştı. Hadiseleri takip edecek olursak, sonra bu tabiî konuşulmaya başlandı ondan sonra.. Fakat bana söylediği 1936 yılı Temmuzunun 21'i, Montrö'nün imzalanmasından sonradır hemen.. Ben şaşırıp kaldım. Fakat dedi ki: "Bunun üzerinde duracağız!" Ben "Ne olacak?" dedim. "Alacağız!" dedi. İşte ondan sonra hususî olarak konuşulmaya başlandı ve bu konuşma Florya'da oldu. Sonra Ankara'da bu mesele üzerinde yeniden konuşmalar oluyordu ve bir akşam "Hatay" diye ilk defa ifade edildi. Yani "O vilâyete Hatay diyeceğiz" dedi ve isim koydu ve bir makale de Cumhuriyet gazetesinde çıktı bunun için.. Tarihi vardır bunun.. Atatürk yazdırdı, fakat kendi imzası ile çıkmadı, zannederim İsmail Müştak Mayakon'un [13] imzasıyla çıktı. Yani ilk o bölgeye "Hatay" diyelim, diye.

Utkan Kocatürk —Bu İsmail Müştak dediğiniz gazeteci değil mi?

Afet İnan —Evet gazeteci. Mebustu o zaman... Yazı yazardı.. İşte Hatay ismi, böyle konuşuldu. Oraya dediler, böyle toplu olarak "İskenderun-Antakya" değil de "Hatay" diyelim. Vardır o makalede, izahı vardır.

[13] Gazeteci ve yazar İsmail Müştak Mayakon (1882 - 1938).

Utkan Kocatürk —Atatürk'ün Hatay davası ile ilgili 5 tane makalesi var, onlar Asım Us imzası ile Kurun (Vakit) gazetesinde çıkıyor. Cumhuriyet'te ayrıca böyle bir makalesi mi var? Onu ben de bilmiyorum, 5 tane seri makale dışında ..

Afet İnan —Var, zannediyorum, ben yazıldığı zaman, yazdırdığı zaman biliyorum. Zannederim Mayakon'un imzasıyla çıktı.[14] 1936'nın sonu.. Ve ondan sonra işte .. Hatta Cenevre'ye bana mektupları var "En çok meşgul olduğum şey Hatay meselesidir!" diye .. Ve sonuna kadar Hatayla çok meşgul oldu ve "mutlaka halledeceğiz!" diye üzerinde duruyordu.

Utkan Kocatürk —Peki, Atatürk'ün şahsî karakteri, mizacı hakkında bazı şeyler sorabilir miyim?. Meselâ Atatürk neşe taraftarı bir adam mı idi? Devlet işleri dışında günlük yaşantısı?

Afet İnan —Gündüzleri meselâ daima çiftlik'e bir gezintisi vardır her gün.. Ve o gezintileri esnasında daima yine ya tarihî konular ya günlük siyasî konular üzerinde durulurdu. Meselâ biraz evvel anlattım, o Fakültenin açılma meselesi otomobilde konuşulmuştu. Yine birçok meselelerle meşgul olunurdu.

Utkan Kocatürk —Otomobilde kiminle konuşuluyor orda? Siz varsınız, başka?

Afet İnan —Ben vardım, Kâtib-i Umumî vardı, yaveri vardı. Konuşulurdu .. Ve şöyle bir tabiri vardır insanlar hakkında: "Neşeli olmayan insanlardan iki türlü şüphe edilmesi lâzımdır" derdi, "Ya hastadır yahut da bir kuruntusu vardır başka birisine söylemeyeceği. Onun için insanlar daima neşeli olmalıdır ve fikirlerini ona göre tartışmalıdır."

Utkan Kocatürk —Meselâ kendisinin neşeli anları var. Bazen kalkıyor zeybek oynuyor, fotoğrafları var. Halk arasına giriyor, halay çekiyor, böyle şeyleri var.. Ama bunları neşelendikten sonra yani.. Sert tarafları da var mıydı?

Afet İnan —Valla, duruş itibariyle resimlerinde de hiçbir zaman güler yüzlü görünmez, hep serttir hakikaten.. Fakat

[14] Yaptığımız araştırmada söz konusu makalenin 10.10.1936 günkü Cumhuriyet gazetesinde İsmail Müştak Mayakon imzasıyla "Tarihten Bir Yaprak-Bir Türk Camiasının Adı" başlığı altında başyazı olarak yayımlandığını tespit ettik.

benim Atatürk üzerinde müşahedem, çok okuyan ve başkalarını çok dinleyen tartışmaları seven kimse olarak fikir hayatında hem neşeli tarafları vardı, hem de tartışmalar esnasında sert tarafları vardı. Ama herkesi de serbest bırakırdı konuşmak için, bu güzeldi! Benim istifade ettiğim bilhassa bu noktalardır.

Utkan Kocatürk — Yani ters görüşte olanlar da rahatlıkla fikrini...

Afet İnan — Gayet kolaylıkla.. Meselâ bir şey anlatayım: Bir gün -ne vesile ile idi bilmiyorum- Ankara Palas'da bir toplantı vardı. Geç vakit, "Gidelim!"dedi. Ben pek gitmek istemedim; fakat kalkıldı, gittik. Herkes eğleniyor.. Uzun bir masaya biz de oturduk. Fakat daha evvel de bir konu üzerinde tartışma vardı, o yapılıyordu. Derhal dedi ki Recep Peker'e bilhassa: "Bu ahali, kaç saattir burada. Yeter! Eğlenmişlerdir; biraz da fikrî bir hayat yapalım, entelektüel bir konuşma olsun!" Ben birden şaşırdım, dedim: "Bu saatten sonra ne olur, herkes ne dinler?" Atatürk "Hayır!"dedi, derhal sorular sordu ve evvelâ Recep Peker kalkıp cevapladı. Tabiî herkes sustu ve dinledi. Böylece bir müddet konuşmalar yapıldı, hatta bana da bazı şeyler sordu, sıkılmakla beraber kalktım, konuştum.

Utkan Kocatürk — Sofrada oluyor yani, yemekte?

Afet İnan — Hayır.. Bütün o salondaki.. Ankara Palas'ın o salonunu biliyorsunuz ya.. Herkes bütün her şeyi bıraktılar, müzik de durdu. Herkes konuyu dinledi.

Utkan Kocatürk — Neydi konu?

Afet İnan — Unuttum neydi konu. Masa da değil, herkes ayakta.. Dans da ediyorlardı, durdu.. "Biraz da"dedi, "Bazı meseleler üzerinde konuşalım, dinleyiniz!" Dinlendi. Böyle de yaptığı olurdu.

Utkan Kocatürk — Peki Atatürk'ün bildiği yabancı diller.. Fransızca konuşuyor değil mi?

Afet İnan — Fransızca iyi bilirdi; hem yazardı hem konuşurdu.

Utkan Kocatürk — Almanca?

Afet İnan — Almanca, zannederim az bilirdi, onu konuştuğunu görmedim.

Utkan Kocatürk — Ama okuduğunu anlıyor muhakkak Almancadan da değil mi?

Afet İnan — Evet, Almanca da herhalde.. Ama daha çok Fransızca üzerine.. Meselâ sefirlerle veyahut ecnebilerle kendisi de direkt olarak konuşurdu.

Utkan Kocatürk — Peki Atatürk halkla yapacağı konuşmaları önceden hazırlar mıydı? Yoksa irticalen konuştuğu vakit saatlerce böyle bir kabiliyeti var mıydı?

Afet İnan — Tabiî irticalen konuştuğu oluyordu. Fakat resmî nutuklarını hazırlarken, Meclis konuşmalarını.. Ben daha evvelkilerini bilmiyorum Meclis konuşmalarının; fakat 1 Kasım açış nutuklarını uzun uzun hazırlardı, bütün dokümanları toplardı bakanlardan.. Onlar üzerinde çalışır, sorardı bakanlara bazı meseleler üzerinde.. Ondan sonra da kendi üslûbuna göre onlara dayanarak nutkunu yazardı.

Utkan Kocatürk — Şimdi, Atatürk'ün hatipliği de var tabiî. Yani büyük hatip olarak da geçiyor bizim tarihimize. Meselâ hitabet talimleri de yapar mıydı? Hatıralarında geçiyor, çocukluğunda yaptığını söylüyor.. Yani siz yanında olduğunuz devrede, meselâ gerek Onuncu Yıl Nutkunu okurken falan yüksek sesle de böyle hitabet talimleri yaptığını gördünüz mü?

Afet İnan — Evet, yapardı. Onları okurdu, birkaç kere okurdu. Daha evvel o tip nutuklarını Meclis'te yahut dışarda okumadan önce.. Yalnız halkla doğrudan doğruya irticalen konuştuğu da olurdu tabiî.

Utkan Kocatürk — Peki, sizin şimdi Atatürk'e ait hatıralarınız var.. Atatürk'ten dinlediğiniz, Atatürk'ün hayatına ait bazı hatıralar, yakın tarihimizi aydınlatan.. Meselâ Millî Mücadeleye nasıl başladığı.. Yani tarihlere geçmemiş perde arkası enteresan, ışık tutucu şeyler yok mu size söyledikleri?

Afet İnan — Efendim, meselâ birçok hatıralarını anlatırdı. Ve bazılarını ben.. İşte elimde de daima kâğıt ve kalem bulunduğu için yazmaya çalışırdım ve yazdığımı görünce Atatürk, daha yavaş konuşur ve anlatırdı ki bunları "Atatürk'ten Dinlediklerim" diye hem kendi sağlığında çıkardım, hem de sonradan yayınladım.

Utkan Kocatürk — Hani, size işaret etmiş.. Bir kere anlatmıştınız.. Meselâ Vahdettin ile ben bu odada görüştüm, diyor ama hangi Saray hatırlıyor musunuz?

Afet İnan — Valla benim bildiğim "Dolmabahçe".. Ama "Yıldız", diyorlar.. İyi de bilmiyorum.. Yalnız dedi ki Dolmabahçe'de "İşte burada..." -gösteriyordu- "Ecnebi donanmaları burada hepsi duruyordu, Sarayın karşısında!" diyordu.. Onu söylemişti.. Vahdettin'le son konuşmasını şöyle anlatıyordu. İşte bazı şeyleri ona anlatmış, şöyle yapmalı, etmeli falan diye de.. "Gözlerini kapadı, dinliyor mu, dinlemiyor mu, farkına varmadım" diyordu.. Yalnız, işte Almanya seyahatinde iyi tanımış şahıs olarak.. Onu da anlatırdı...

Utkan Kocatürk — Ne diyordu?

Afet İnan — Memleketi tanımıyan bir kimse, milleti tanımıyan bir kimse olarak vasıflandırıyordu.

Utkan Kocatürk — Bir olay daha var, Atatürk Meclis'i açarken nutuk meselesi.. Zannediyorlar ki, yani Atatürk nutku hazırlayamaz, nutuk getiriyorlar.. Onu da anlatmış.. O ne şekilde olmuş?

Afet İnan — İlk Meclis açılacağı zaman onu yapıyorlar..

Utkan Kocatürk — Kendisi gülerek mi sonra anlattı bunu?

Afet İnan — Evet, şöyle diyordu: "Öyle düşünmüşler, arkadaşlar.. Tabiî bir iyi niyetle.. Bir şey hazırlamışlar.. Peki!" dedim. "Fakat benim ki zaten hazırdı."

Utkan Kocatürk — O zaman bunu söylememiş onlara tabiî.

Afet İnan — Söylememiş, hayır! Sonra işte Meclis açıldığı zaman cebinden kendisinin hazırladığı nutku çıkarmış, okumuş, ötekiler de şaşırmışlar.. Öyle diyordu.

Utkan Kocatürk — Atatürk herhangi bir hadise, olay karşısında telâşlanır mıydı? Birden telâşa kapılır mıydı, yani böyle bir mizacı var mıydı? Meselâ büyük hadiseleri çok telâşsız mı karşılardı?

Afet İnan — Onun için bir örnek vereyim, enteresandır. Adana'daydık.. Kış mevsimi idi.. Bir haber getirdiler, dediler ki: "Malatya tren hattı bitti." Ben de daha evvel, Recep Peker bu demiryolları hakkındaki plânı anlatırken bulunmuştum da çok sevinmiştim.. Ooo, şuraya da tren gidecek, buraya da gidecek falan diye.. Bir türlü inanamıyordum olabilecek mi diye.. Ve sonra

malûm işte.. Hükûmetin programı da oydu, demiryolları üzerinde.. Yapılıyor, işte şurda açılıyor, burada açılıyor falan.. Atatürk bir gün dedi ki ben endişe edince: "Bunlar kâğıt üzerinde kalsın diye yapmıyoruz, yapılacaktır bunların hepsi!" İşte Adana'da, Malatya hattının bittiği haberi gelince "gördün mü?" dedi, "Kâğıt üzerinde değil, hakikat!" Ve derhal emir verdi, Malatya'ya gidilecek diye. O zaman kendisinin hareket edeceği trenden evvel bir kılavuz tren giderdi. Fakat bunun da hareketine vakit kalmadan derhal hareket edildi Malatya'ya..[15] Kalabalıktık da grup olarak.. En arka vagonda, ben bir kitap almıştım, okuyordum. Atatürk de okuyordu.. Fevzipaşa İstasyonundan sonra, böyle bir yokuşta giderken birdenbire tren geri geri çekilmeye başladı, geri gitmeye başladı. Ben şaşırdım, bir baktım neden geri gidiyoruz gibilerden.. O sırada yaver geldi: "Paşam" dedi, "Derhal trenden atlamak lâzım!" Ben bir şaşırdım, neden falan? Fakat bu sırada daha hızlandı tren arkaya doğru gitmeye, yani geri geri gitmeye.. Atatürk hiç korkmadı. Ben bir kalktım acaba nasıl atlayacağız trenden, nereden? O, hiç telâşsız: "Neymiş?" dedi "Nedenmiş?" dedi. "Çağırın!" dedi. Abdullah Bey vardı o zaman müfettiş. Tabiî o sırada hepsi geldiler, birçokları.. Yani bekliyorlar ki Atatürk atlasın, onlar da atlayacaklar o vaziyette.. Atatürk hiç, hiç bozmadı vaziyetini.. "Sebebi ne imiş?" dedi "Bilmiyoruz!" dediler. "Lokomotif gitmiyor, onun için bir tehlike var; çünkü aşağısı daha meyilli!" Atatürk "Sebebini öğrenin!" dedi ve ilâve etti: Durdurmak için hiç freniniz, bir şey yok mu? Onlara teşebbüs etmiyor musunuz?" dedi, gayet sakin. Herkes telâşlı olmakla beraber, onun karşısında durdular. Ve derhal gittiler, bir el frenleri varmış, onları kullandılar, tren yavaşladı. Fakat sonra anlaşıldı ki iki tane lokomotifin

[15] Atatürk 12 Şubat 1931 günü saat 18.00 de Mersin'den özel treniyle hareket ederek Adana üzerinden 13 Şubat 1931 günü Malatya'ya gelmiştir (Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, Utkan Kocatürk, s. 518).

çektiği tren bu yola ilk gittiği için tünele girecekleri zaman farkına varmadan kömür atmışlar.. Ve o kömür dumanı tünelde bir boğucu şey yapmış ve kondüktörler, oradaki olanlar, hepsi bayılmışlar.. Onun üzerine işte idare kalmamış ellerinde. Fakat geri geri çıkınca, tünelden kurtulan lokomotiflerde kendilerine gelenler derhal harekete geçiyor ve durduruyorlar treni.. Ben o zaman hayret etmiştim.. Hakikaten şimdi düşünüyorum da O, sükûnetle mukabele etmeseydi ve atlamaya kalksa idi, nasıl bir panik olacaktı!

Utkan Kocatürk — Kaç yılında oldu bu?

Afet İnan — Malatya demiryolunun açıldığı yıl.

Utkan Kocatürk — Buna benzer hadiseleri soğukkanlılıkla karşıladığını gösteren başka olaylar yok mu?

Afet İnan — Var, var.. Buna ait çok şeyler var.. Bir soygun oluyor Bursa yolunda. Yeni açılan Bursa ile Yalova arasında ki yolda eşkiyalık gibi bir şey olmuş.. Derhal o gece emir verdi: "Bursa'ya biz gideceğiz!" dedi. Herkes şaşırdı, yani nasıl olur? Fakat hareket edildi. Öyle bir şey ki burada bu hadise olmuştur ama aynı yoldan Devlet Başkanı derhal geçmiştir oradan, diye.. Bu zihniyetle ve bu havayı vermek istedi. Gitti.. Aynı yoldan Bursa'ya gitti.

Utkan Kocatürk — Peki, Atatürk'ün en sevdiği kimseler kimlerdi? Meselâ Mustafa Necati'nin ölümünde ağlamış değil mi?

Afet İnan — Evet, öyle.

Utkan Kocatürk — Yani Atatürk'ün gerçekten samimî olarak değerine inandığı ve ölümüne üzüldüğü kimseler?

Afet İnan — Valla her arkadaşına önem verirdi.. Yalnız Necati Bey'den... İşte o, yeni harflerin kabul edildiği senedir ve öyle bir âni ölümü, onda büyük tesir yapmıştı ve acımıştı çok.. Yani çok şey bekliyordu ondan.. Hatta Necati Bey hakkında şöyle bir hatıram var: Ben o zaman Damdasyon'da talebe idim. Bir gün konuşuluyordu.. Mustafa Necati dedi ki: "İş Darülfünunu açacağım!" Ben şaşırdım, "Ne demek" dedim "bu iş darülfünunu?" "Bilmiyor musun, Teknik Üniversi-

te!" dedi. Yani çok ileri birtakım fikirleri vardı. Atatürk de herhalde bu tarafına çok ehemmiyet verirdi. Ben tanımadım uzun boylu, ama vefat ettiği zaman Atatürk çok üzülmüştü.. Biliyorum, ağladı..

Utkan Kocatürk —Başka takdir ettiği böyle kimler vardı o zaman?

Afet İnan —Valla hepsine kendilerine göre değer verirdi. Şimdi isim saymaya...

Utkan Kocatürk —Peki Atatürk özellikle hangi konular üzerinde kitap okurdu kütüphanesinde?

Afet İnan —Benim bildiğim tarih üzerinde çok duruyordu ve onlar üzerinde gerek Fransızca gerek Türkçe...

Utkan Kocatürk —Okurken kendine mahsus bir not alma tekniği var muhakkak.. Meselâ kitapları çiziyor kırmızıyla, artı koyuyor..

Afet İnan —Var, çiziyor... Kırmızı, mavi kalem bulunur ve onlarla.. Yalnız böyle uzun boylu -bazen söylüyorlar ama, onları ben görmedim- yani cümleler yazdığını pek bilmem. Yalnız işaretler yapardı, meselâ D harfi koyar, "dikkat" demektir, ondan sonra işte işaretler yapardı kendine göre.. Valla herşey okurdu, meselâ sosyoloji.. Bir gün sosyoloji'ye ait bazı kitaplar okumuştu, felsefeye ait.. Dişçi geliyor, dişlerini yapacak.. ve yeni de okuduğu için o kitapları, soruyor.. Tabiî hiç bilmiyor adam.. Dişçi Sami..[16] Ondan sonra çıktı bir telâşlı.. "Bana" dedi, "böyle, böyle" dedi. "Ne gibi kitaplar var bu hususta?" "Aa!" dedim, "var işte böyle kitaplar..." Ve ikinci gelişinde bütün onları okuyarak gelmişti.

Utkan Kocatürk —İstanbul'da?

Afet İnan —Hayır, burda, Ankara'da.

Utkan Kocatürk —Dişçi Sami'nin Beyoğlu'nda değil mi muayenehanesi?

Afet İnan —Evet, ordaydı ama, İstanbul'dan gelmişti. Burada olmuştu o vak'a.

Utkan Kocatürk —Atatürk tarih çalışmaları üzerinde bulunurken, deniliyor ki hatta kendisi de bir tarih yazmak arzusunda idi.. Var o zamanın gazetelerinde, Atatürk bir Türk Tarihi üzerinde çalışıyor şeklinde..

[16] Dişçi Sami Günzberg.

Afet İnan —E var yazıları tabiî..

Utkan Kocatürk —Şimdi Atatürk'ün bu okuduğu kitaplardan aldığı ilhamla yazmış olduğu notlar mevcut mu? Nerede bugün bu notlar, yani siz de var mı?

Afet İnan —Var. Bunlardan bir kısmı var bende.

Utkan Kocatürk —Türk Tarihi üzerinde mi yoksa genel olarak Dünya Tarihi, İslâm Tarihi.. Yani ne üzerinde?

Afet İnan —Hepsi üzerinde var. Çünkü bir kere Türkiye'nin en eski devirlerden itibaren tarihi ve medeniyeti tamamen bilinsin istiyordu; çünkü bugün Türk milleti varistir bunlara, başkasına maledemeyiz, diyordu. Onun için hepsinin bilinmesi, muhafaza edilmesi ve objektif olarak..

Utkan Kocatürk —Hani, "Mehmetçik için biz de büyük âbideler dikmeliyiz", demişsiniz de Atatürk cevap olarak: "O, süngüsü ile âbideyi kendisi dikti!" demiş. Bu olayı anlatır mısınız?

Afet İnan —Efendim bir heyetle, bir keresinde yat ile Marmaraya çıkılmıştı.

Utkan Kocatürk —Tarih Kurumu üyeleriyle mi?

Afet İnan —Hayır, kendi maiyetinde olanlarla beraber. Ben dedim ki: "Şu Anafartalar'ı beraber çıksak da görsek, buralarını.." Fakat o dedi ki: "Evet, çıkar görürüz ama, ben asıl denizden, yani Garp tarafından Gelibolu yarımadasını görmek istiyorum!" Ve öyle emir verdi, öyle çıkıldı Boğaz'dan ve gittik Anafartalar'ın karşısına.. Dikkatli olarak Anafartalar'a baktı denizden.. "Niçin" dedim, "Bu kadar dikkatle?" "E biz karadaydık, düşman doğrudan denizden çıkıyordu. Öyle bir yer vardı ki oradan biz geçemiyorduk, çünkü orasını tamamen ateş altına almışlardı. Orası acaba denizden nasıl görünüyor, onu merak ediyorum" dedi. Neyse epiyce yaklaştık, hepsini anlattı, o muharebeyi.. Ve kendisiyle karaya çıkmadık. Fakat sonra ben, Tarih Kurumu üyeleriyle birkaç sene sonra yerinde görelim diye Çanakkale'ye gittik. Bizi o zaman, orada Kumandan olan Paşa gezdirdi.. Çok şeyler anlattılar.. Her tarafa gittik işte, Anafartalar'a, Arıburnu'na filan.. Fakat baktım yabancıların gayet

güzel, bakımlı mezarları var.. Zaten hatırlıyorsunuz, Lozan Muahedesine göre de kabul edilmişti onların orada bulunması.. Bir de işte ufak Mehmetçik âbidesi.. Dedim: "Bu kadar büyük bir zaferden sonra niye bizim daha büyük bir âbidemiz yok!" Bunu dönüşte kendisine söylediğim zaman: "Evet doğru!" dedi, "Orada, Mehmetçiğin galibiyeti ve muvaffakiyeti için büyük bir âbide dikmeli! Fakat yapılmadı, yapılır belki zamanla!" dedi ve ilâve etti: "Yalnız şunu söyleyeyim ki o yarımadayı, Birinci Cihan Savaşında Türklerin, elinde bulundurması ve vermemesi, orada en büyük âbidedir!" Yani kaybettik birçok insanları ama, orası Türk vatanı olarak kaldı.

Utkan Kocatürk — Peki Atatürk, Millî Mücadeleye ait, gerek Sakarya Harbine ait gerekse Büyük Taarruza ait, gerek İzmir'e girişe ait -ki sizin kitaplarınızda da belki bazı pasajlar var- bazı şeyleri sohbet halinde anlatmıştır.. Böyle şeyler hatırlıyor musunuz? Meselâ ben sizin kitaplarınızda okumuştum, hani geri çekiyor orduyu, Sakarya'nın gerisine.. "Ben fi tarihinde şu hareketi yapmasaydım, o kararı veremezdim! " diyor. Bu olayı anlatır mısınız?

Afet İnan — Evet, evet!. Onu şuna atfediyordu. Bir raporu vardır 1917'de.. yayınlandı da o.. Suriye'yi daha evvel de bildiği için, savaş esnasında da bildiği için, oradaki durumu da gayet iyi takip ettiği için, hücum edileceğini biliyor.. Onun için teklifi şu: Bu hücuma maruz kalmadan, ordumuzu Anadolu sınırına çekelim! Tabiî bunu kabul etmiyor o zamanki Kumandanlık veyahut da Hükûmet..! Fakat sonradan ricat hareketi olduğu zaman, işte bulunuyor onun başında yahut da vazifeli olarak.. Tabiî büyük kayıplara uğranıyor.. İstediği daha evvel şu: Yani kuvvetli olarak, asker ve ordu birçok kayıplara uğramadan bir hudut tutarsa daha kuvvetli olacaktı! Orada bir ricat hareketi, bir bozgun olmuş oluyor.. Sonra işte II. İnönü Savaşından sonra [Yunanlıların] yeni bir hücuma kalkacakları bilindiği için o zaman bu geri çekiliş emrini veriyor. Ama o zaman

Başkumandan değil henüz.. Fakat mesuliyeti üzerine alıp emir veriyor.. Tabiî bu bir mühim mesele; çünkü ordunun maneviyatı bozuluyor, Ankara'da yine büyük bir maneviyat bozukluğu oluyor.. Ne oluyor, ordu harp etmeden geri çekiliyor gibi itirazlar... İşte onun üzerine, zaten bildiğiniz gibi Başkumandanlık meselesi çıkıyor... Karşımızda bir mesûl görelim, sorumlu bulalım ki o..

Utkan Kocatürk —Atatürk bu hususta ne dedi, bu olaydan nasıl bahsetti?

Afet İnan —Bunu anlatırken Atatürk "Bu kararı Suriye'deki vaziyetten, yani o tecrübeye dayanarak verdim" diyor. Çekeceğiz, fakat kuvvetli olarak mukabele edebileceğiz Sakarya'nın gerisinde. O taktiği uyguluyor. Sonra da Sakarya'dan şöyle bazı şeyler anlatırdı: Kaburga kemikleri kırıldığı malûm, attan düşüyor ve kırılıyor.. Fakat Ankara'ya gelip tedavi edildikten sonra tekrar dönüyor hemen cepheye ve Karargâh'ta savaşı takip ediyor.. Derdi ki: "O bir bakıma benim için iyi olmuştu; çünkü uzun boylu uyuyamıyordum, fakat bütün her şeyi takip edebiliyordum, daha iyi takip edebiliyordum.. Ve gelen haberleri ona göre değerlendiriyordum, ona göre emir veriyordum. Çünkü artık Başkumandan olarak da tamamen sorumluluk üzerimde idi." diyor.

Utkan Kocatürk —Atatürk başarılarının sırrını nasıl açıklardı? Bu hususta görüşü ne idi?

Afet İnan —"Ekip lâzımdır, yani tek başına bir kimseye bütün muvaffakiyetler atfedilemez. Onu organize etmek lâzımdır ki bir başarıya ulaşılabilsin! Ben de yaptı isem arkadaşlarıma dayanarak, milletime dayanarak ancak bu işleri yapabilmişimdir. Yani tek başına bana atfedilemez" demiştir daima.

Utkan Kocatürk —Atatürk'ten zaman zaman hatırladığınız, sizi etkileyici bazı sözleri var mı? Bize birkaç örnek verebilir misiniz?

Afet İnan —Efendim, birçok meseleler görüşüldükten sonra bazı kısa cümlelerle bir netice çıkarırdı. Onlardan birçoklarını ben not etmişimdir, fakat en çok hoşuma giden şudur: "Muvaffakıyetlerde gururu yenmek,

felâketlerde ümitsizliğe mukavemet etmek lâzımdır." Bir de şöyle derdi: "Muvaffakıyet evet, fakat mütemadiyen bir muvaffakıyet üzerinde durulursa o da unutulmaya mahkûm olur. Onun için insan, hayatında daimî muvaffakıyet aramalıdır ki bir şeyler yapabilsin. Yoksa ben şunu yaptım, deyip övünmek, hiçbir şey ifade etmez" Hatta öyle diyordu.. bir gün yakın arkadaşları işte şöyle oldu, böyle oldu falan.. Atatürk: "Bırakın övünmeyi!" dedi, "Bunlar mazi olmuştur; fakat bundan sonra ne yapacağız? Onlar üzerindeki fikirleriniz nedir? Onları söyleyin ki bir faydası olsun!" Yani övünmekten sevinen, yahut da hoşlanan bir kimse değildi benim gördüğüm.. Yeni yeni bir takım fikirlerin ortaya çıkması ve onların değerlendirilmesini isteyen bir kimse idi.

AN INTERVIEW WITH PROF. DR. AFET INAN

(Abstract)

This is the text of an interview with Prof. Dr. Afet Inan on Atatürk, the intellectual trends in this period and the women's rights in Turkey.

TÜRK MİLLÎ MÜCADELESİNİN VE ATATÜRKÇÜLÜĞÜN TEMEL İLKELERİNDEN BİRİ OLARAK MİLLET EGEMENLİĞİ

Prof. Dr. TURHAN FEYZİOĞLU

Kuvvet Doğuran Fikir

Başlı başına kuvvet kaynağı olan, kuvvet doğuran fikirler vardır. Böyle fikirler, devletlerin yapısını değiştirir, insanlık tarihinin akışını etkiler.

"Millet egemenliği", bu fikirlerden biridir.

Atatürk, Türk Milletinin 1919 da başlattığı Bağımsızlık Savaşını Türk milliyetçiliğinden ve "millî egemenlik" ilkesinden güç alarak yönetmiş; çöken Osmanlı İmparatorluğu'nun enkazı üstünde, dipdiri bir Türk devletini, Türkiye Cumhuriyeti'ni ayni ilkeye dayalı olarak kurmuştur.

Millî egemenlik ilkesi Türk tarihine ve Türk devlet yapısına ilk defa **Atatürk'**le birlikte girmiş ve yerleşmiştir. Bu ilkeyi Millî Mücadelenin ve kurduğu devletin temellerinden biri yapmış olması, **Atatürk'**ün başarısını sağlayan etkenlerden biridir. Bu, ayni zamanda, onun sağlam tarih bilgisinin, üstün sezgi gücünün,seçkin devlet adamlığının ve demokrasi idealine bağlılığının bir delilidir.

Atatürk yalnız aksiyon adamı değildi. Fikir adamı yönü de vardı. Sofya'da Ataşemiliter iken yazdığı *"Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal"* adlı eserde, fikrin ve inancın insanların yönetilmesindeki büyük rolüne dikkati çekmişti. Giriştiği siyasî hareketin sağlam fikrî temellere dayanması gerektiğini biliyordu. Demokratik düşünce akımlarından ve son yüzyılların dünyaya getirdiği değişmelerden haberdar idi. Çağın "**millî devlet**"ler çağı olduğunu ve **demokrasi** akımının büyük gücünü anlamıştı. Uzun bir savaştan sonra barışa susamış milletlerini yeniden seferber edebilmeleri güç olan büyük emperyalist devletler karşısında, millî duyguları sağlam ve hür yaşamaya azimli bir milletin mucizeler yaratabileceğini sezmişti. En güçlü görünen imparatorlukların dağıldığını veya dağılmağa yüz tuttuğunu, en köklü monarşilerin çökerek yerlerini yeni rejimlere bıraktıklarını görmüştü.

Avusturya'da **Habsburg** Hanedanı, Almanya'da **Hohenzollern'**ler, Rusya'da **Romanof'**lar, köklü Çin dinastisi, kısa süre içinde tarihe karışmıştı.

Aralarında sıkı bağlar bulunan iki akım, "milliyetçilik" ve "millî egemenlik"' akımları[1] dünyayı sarıyordu. **Atatürk,** ilerde, millî egemenlikten bahsederken şöyle diyecekti:

"İşte Efendiler!...

Yeni Türk Devleti, cihana hâkim o büyük ve kudretli fikrin Türkiye'de tecellisidir".

Egemenlik Kavramı: Devletin Egemenliği ve Devlet İçinde Egemenlik

Millî Egemenlik ilkesini tam bir açıklığa kavuşturabilmek için, ilk önce "egemenlik" kavramı üzerinde durmalıyız.

Dilimizde "hâkimiyet" sözcüğü ile eşanlamlı olarak kullanılan "egemenlik" (souveraineté, sovereignty), hükmeden, buyuran, buyruğunu yürütebilen üstün bir gücü ifade eder. Kendisinden daha üstün bir başka gücün varlığını kabul etmemek, egemenliğin özünde vardır. Egemen bir güç, kendi yetki alanında, herhangi bir üst otoriteye bağlı ve bağımlı olmayan güç demektir.[2]

Egemenlik kavramı, 1789 Fransız İhtilâlinden önce, kralın devlet gücüne tek başına sahib oluşunu meşru bir temele oturtmak, monarşinin hukukî izahını yapabilmek için, **Jean Bodin** gibi yazarlar tarafından ortaya atılmıştı. O tarihte egemenlik dinî ve ilâhî bir kaynağa bağlanıyordu: Kral, Tanrının isteği ile, egemen idi. Devletin **bütün** gücü kral'da toplanmıştı. XIV. Louis'nin *"Devlet benim"* sözüyle anlatmak istediği bu idi.

Fransız ihtilâli "egemenlik" kavramını eski hukuktan aldı; kral yerine millete mal etti.

Egemenlik sözcüğünün iki değişik tarzda kullanıldığını hemen açıklığa kavuşturmak gerekir: "Devlet*in* egemenliği" ile "Devlet *içinde* egemenlik" birbirinden ayrı iki gerçeği, hiç değilse, egemenliğin birbirinden farklı iki görünüşünü ifade eder.

"Devlet*in* egemenliği" bir Milletlerarası Hukuk konusudur. Bir devletin egemen olması, o devletin kendisi dışında bir güce tâbi olmaması demektir. Manda veya himaye altında bir yönetim, bir sömürge, egemen değildir. Bağımsız bir devlet egemendir.

[1] Milliyetçilikle millî egemenliğin ilişkisi hakkında, bk. Turhan Feyzioğlu, *Atatürk ve Milliyetçilik,* Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (AAMD) cilt 1, sayı 2, s. 355 ve s. 401-403.

[2] Georges Burdeau, *Droit Constitutionnel et İnstitutions Politiques,* Paris 1968, s. 115; Hamza Eroğlu, *Millî Egemenlik İlkesi ve Anayasalarımız,* AAMD, cilt 1, Sayı 1, Kasım 1984, s. 137.

Eğer bir ülke (isteyerek ve eşit şartlarla katıldığı andlaşmalar, sözleşmeler, milletlerarası kuruluşlar dışında), kendi iradesi ve rızası olmaksızın, başka bir devletin veya devletler topluluğunun emrine ve gücüne tâbi ise, o ülkede bağımsız bir devletin varlığından söz edilemez. Devlet, üç unsura (ögeye) dayanır:

(1) Sınırları belli bir ülke;

(2) Ayni siyasî otorite altında birlikte yaşayan bir insan topluluğu;

(3) Kendisinden üstün bir güce bağımlı olmayan bir kudret, yani "egemenlik".

Kısacası, devletin üç unsurundan biri olan egemenlik, devlet*in* egemenliğidir; bir başka deyimle, devletin kendisi dışında bir güce bağımlı olmamasıdır.

Buna karşılık, "devlet *içinde* egemenlik" denilince, söz konusu olan, devletin gücünün nereden kaynaklandığı, bu güce kimin sahip olduğu ve bu gücün nasıl kullanılacağıdır. Devlet *içinde* egemenliğin bir şahsa, bir hanedana mı; bir zümreye mi; yoksa millete mi ait olacağı sorunu milletlerarası hukukla değil, iç kamu hukukuyla, Anayasa hukukuyla ilgili bir sorundur.

Kanımızca, **Atatürk** Bağımsızlık Savaşı'nın başlarında, "millet egemenliği" gibi sihirli, sürükleyici, güç yaratıcı bir ilkeyi giriştiği kutsal mücadelenin dayanağı yaparken, egemenliğin *hem* milletlerarası hukuku, *hem* Anayasa hukukunu ilgilendiren yönlerini bir arada ve çok ustaca belirtmeği başarmıştır.

Millet egemenliği ilkesini, **Atatürk,** yerine ve zamanına göre, hem Türk devletini parçalamak ve milletimizi köleleştirmek isteyen dış düşmanlara karşı güçlü bir silâh olarak değerlendirmiştir; hem de düşman işgalindeki bir şehirde, önce mücadele azmini ve imkânını yitiren, giderek düşman iradesine boyun eğen, istilâcıların oyuncağı haline düşen, Anadolu'daki milliyetçi liderleri ölüme mahkûm ettiren, düşmanla yapılan ve yapılacak müzakerelerde gerekli direnişi gösteremediği ve gösteremeyeceği meydana çıkan padişaha ve hükûmetine karşı kullanmıştır.

Atatürk, *"Egemen olan millettir. Bu egemenlik kimseye devredilemez. Kimseyle bölüşülemez. Millet kendi kaderini kendi eline almıştır"* derken, bir yandan *dışa karşı* mücadelede TBMM hükûmetinin meşruluğunu ve Türk milleti adına konuşma hakkının yalnız TBMM de ve Hükûmetinde olduğu görüşünü güçlü bir prensibe dayandırmayı başarıyor; bir yandan da saltanatın ilgası, Cumhuriyetin ilânı, Hilâfetin kaldırılması, çağdaşlaşma hamlelerinin yapılması gibi başlangıçta açıklanması asla mümkün olmayan daha uzak ve *içe dönük* hedefler için gerekli fikrî temeli oluşturuyordu.

Atatürk egemenlik sözünün Devletler hukukundaki ve Anayasa hukukundaki iki ayrı anlamını çok iyi biliyordu.

Egemenliği *"O bir siyasî nüfuzdur ki, devlet kavramının özünde vardır"* diye tanımlarken ve egemenliğin *"milleti dışta temsil ve başka milletlere karşı savunma yetkisini"* içerdiğini belirtirken, [3] daha çok egemenliğin devletler hukukunu ilgilendiren yönünü, devletin dışa karşı egemenliğini, devletin bağımsızlığını [4] kasdetmektedir. Buna karşılık 30 Ağustos 1924 de, Büyük Zaferin ikinci yıldönümünde Dumlupınar'da yaptığı ve bir hitabet şaheseri olan konuşmasında:

> *"Millî egemenlik öyle bir nurdur ki, onun karşısında zincirler erir, taç ve tahtlar yanar, yok olur"* [5]

dediği zaman, daha çok, Anayasa hukuku sorunu olan, "devletin *içinde* egemenlik" konusunu işlemektedir.

Atatürk, İzmir İktisat Kongresini açarken yaptığı konuşmada, 1921 Anayasasının egemenliği kayıtsız şartsız millete veren hükmünü önemle hatırlatmıştır. Bu konuşmanın yapıldığı tarihte henüz içerde Cumhuriyet ilân edilmemiş; dışarda barış andlaşması imzalanamamıştır. İzmir İktisat Kongresi Lozan Konferansında Türk devletinin dışa karşı egemenliği, yani bağımsızlığı ile ilgili konulardan dolayı bunalım çıktığı, hatta konferansın kesintiye uğradığı bir sırada, 17 Şubat 1923 de toplanmıştır. **Atatürk**, bu kongrede yaptığı özlü ve güçlü açış konuşmasında, *"millî egemenlik"* deyimini, yer yer, Türk devletinin dışa karşı bağımsızlığını vurgulayacak şekilde kullanmıştır.

Atatürk, gerçek bağımsızlığın ve millet egemenliğinin sadece askerî ve siyasî zaferlerle, kâğıt üzerine yazılacak kurallar veya kanun maddeleriyle sağlanmasının mümkün olmadığını belirttikten sonra, kazanılan büyük askerî ve siyasî zaferlerin, ekonomi alanında elde edilecek yeni zaferlerle taçlandırılması, *"iktisadî egemenliğimizin"* (hâkimiyet-i iktisadiye) güçlendirilmesi zorunluğunu anlatmış: yeni devlet sağlam bir ekonomik temele

[3] A. Âfetinan, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Ankara 1969, s. 388 ve 389.

[4] Atatürk'e göre, tam bağımsızlık *"millî varlığın ve hayatın esasıdır"*; devletin içişlerine karışılmasını asla kabul etmez; her türlü *"yabancı güdümünü ve himayesini"* reddeder; *"devletin ve milletin iç ve dış bağımsızlığı ve vatanın bütünlüğü saklı kalmak şartıyla"* milletimize saygılı olan ve ülkemize karşı yayılmacı emeller beslemeyen devletlerle işbirliğini tabiî görür; *"muhtemel bir saldırgana, saldırısının yanına kâr kalmayacağını açıkça anlatmak"* amacını güden milletlerarası güvenlik andlaşmalarına ve kuruluşlarına karşı değildir. Atatürk, bağımsızlığın *"ekonomik alanda güçlü olmağı gerektirdiğini"* de belirtir. *(Atatürkçülük, III. kitap*, Ankara 1983, s. 9-11 ve bu sayfalarda atıf yapılan Atatürk'e ait sözler).

[5] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c. III, ikinci baskı, 1959, s. 179.

dayandırılmazsa düşmanların egemenlik ve bağımsızlığımızı kundaklayacağına dikkati çekmiştir. [6]

Ayni konuşmanın bir başka yerinde, Lozan görüşmelerine değinerek, Türk milletinin siyasî alanda olduğu gibi, iktisadî alanda da esirliği kabul etmeyeceğini hatırlatan **Atatürk**, "bağımsızlık" ve "millî egemenlik" deyimlerini yan yana kullanıyor ve şöyle diyor:

> *"Hâlâ karşımızdakiler eski Osmanlı devletinin tarihe karıştığını; bugün yeni Türkiye devletinin var olduğunu ve bu Türkiye devletini kuran milletin çok azimli ve kahraman bir millet olduğunu ve bu milletin tam bağımsızlığından ve millî egemenliğinden zerre kadar fedakârlık yapamayacağını anlamamışlardır".* [7]

Atatürk'ün, egemenlik kavramını iyi incelediğini ve konunun iki ayrı cephesini göz önünde tuttuğunu görmek için, kendi el yazısı ile yazdığı bazı sayfalara bakmak yeterlidir. **Atatürk**, kendi el yazısı ile, egemenlik konusunun *"hukuk-u düvel"*i (devletler hukukunu) ve *"hukuk-u esasiye"*yi (anayasa hukukunu) ilgilendiren yönleri olduğunu belirtmiştir. [8]

Zamanlama Dehası

Atatürk gençliğinde Fransız inkılâbıyla ve bu inkılâbı besleyen fikir akımlarıyla ilgili eserler okumuştur.

Namık Kemal'in vatan ve hürriyet kavramlarını coşku ile işleyen eserlerinin **Atatürk**'ü etkilediği de bilinmektedir. Birinci Dünya Savaşı sırasında, Doğu cephesinde görevli iken hâtıra defterine yazdıklarından, o çetin savaş şartları içinde, **Namık Kemal**'in fikir hürriyeti ve meşrutî yönetimle ilgili görüşlerini içeren *"Makalat-ı Siyasiyye ve Edèbiyye"* adlı eserini okuduğunu öğreniyoruz.

Namık Kemal fransız inkılâbını etkileyen düşünürlerden **Jean-Jacques Rousseau**'nun *"İçtimaî Mukavele" (Contrat Social)* adlı ünlü eserinden makalelerinde bahsetmiştir. Hatta "halk hâkimiyeti" sözünü kullandığı da olmuştur; ancak halkın, kendi arzu ve iradesi ile, Osmanlı Hanedanına biat ettiği görüşünü savunmuştur: "İçtimaî mukavele" gereğince Osmanlı Hanedanına sâdık kalınacaktı. Ancak meşrutî bir idare istenecekti.

Mustafa Kemal ise, **Rousseau**'yu başka şekilde değerlendirmişti. 1 Aralık 1921 de TBMM de yaptığı konuşmada, **Rousseau**'nun fikirlerini

[6] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C II, Ankara 1959, 2. baskı, s. 107.

[7] *Ayni eser*, s. 109-110

[8] Prof. Dr. A. Âfetinan, *Medenî Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Ankara 1969, s. 394 de yer alan el yazısı.

baştan sona kadar incelediğini belirten **Mustafa Kemal Paşa,**[9] onun hayalî, hatta çılgınca bulduğu bazı fikirlerine katılmıyor, fakat millî egemenliği gerçekleştirmek için onun düşüncelerinden gereken ölçüde yararlanıyordu. **Rousseau**'nun *"bir insanda olduğu gibi, insanlardan kurulu bir toplumda da irade vardır"* tarzındaki görüşünü, Büyük Millet Meclisi kürsüsünden tekrarlıyordu. Bu karşılık, **Rousseau**'nun millî iradeyi yurttaşlar arasında bölüştüren (meselâ onbin nüfuslu bir ülkede her yurttaşın millî iradenin onbinde birine sahip olduğunu ileri süren) görüşünü **Mustafa Kemal** benimsememişti. Millî iradeyi kişiler arasında bölüştüren bu görüşün, **Rousseau**'nun eserindeki başka fikirlerle de bağdaşmadığı ortada idi. Esasen, 1789 dan sonra yapılan Fransız Anayasaları da, Fransız kamu hukuku doktrini de, egemenliğin yurttaşlar arasında bölüşülmesi fikrini reddetmiş, **Rousseau**'nun teorisine körü körüne bağlı kalmamıştı.[10]

Önemli olan teorilerin ayrıntıları değildi. Millî egemenlik fikri, çağımızda, artık eski (ve birçok yönleri tartışılan) bir teoriyi değil, çok yüce bir siyasî ideali, *"demokrasi ideali"* ni ifade etmek için kullanılır hale gelmişti.[11] **Atatürk** de bu çağdaş yorumu benimsemişti: Millî egemenlik, bağımsızlık ve demokrasi demekti; istibdada karşı, esarete karşı, milletin haklarını savunmak demekti.

Yaptığı incelemeler sonunda onun zihninde ve gönlünde yer eden gerçekler şunlardı: Egemenliği dinî temellere dayayan, hanedanların yetkilerini ilahî bir kaynaktan aldıklarını ve hükümdarların Tanrının yer yüzündeki gölgeleri olduklarını ileri süren görüşlerin hiç bir geçerliliği kalmamıştı. Milletin, egemenliğini rızasıyla hanedana devrettiğini iddia eden görüşler de anlamsız ve geçersizdi. Millete ait olan egemenlik ne hisselere bölünebilir, ne de başkasına devredilebilirdi.

[9] Bakanlar Kurulu'nun görev ve yetkilerini belirten kanun teklifi üzerindeki konuşması, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, cilt I,* ikinci baskı, Ankara 1961, s. 216. Rousseau'nun *"Contrat Social"* adlı eseri, *Mukavele-i İçtimaiyye* adı ile 1913 de tercüme edilmişti. Montesquieu'nün *"L'Esprit des Lois"* adlı eseri de *"Ruhü'l-kavanîn"* adı ile çevrilerek 1923 de Millî Eğitim Bakanlığınca bastırılmıştır ve Atatürk'ün özel kitaplığında bulunan eserler arasındadır (Bk. Ş. Turan, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar,* Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1982, s. 14).

[10] Rousseau'nun *"Contrat Social"*inde yer alan, "On bin kişiden kurulu bir toplumun her üyesinin egemen gücün onbinde birine sahip olduğu" yolundaki görüş (kitap IV, bölüm 1 ve kitap III. bölüm 1) ünlü fransız hukukçusu Duguit tarafından eleştirilmiştir. 1789 Fransız inkılâbından sonra kurulan Millet Meclisi (Assemblée Nationale) de *"millet egemenliğinin bir ve bölünmez olduğu"* görüşünü benimsemiştir. (Duguit, *Traité de Droit Constitutionnel, Théorie générale de l'Etat,* Chapitre III, § 36).

[11] İsmet Giritli, **Atatürk Cumhuriyeti,** İstanbul 1984, s. 43.

Millî egemenlik fikri, önünde durulması güç ve kitleleri sürüklemeye elverişli bir fikirdi. **Atatürk** bu fikirden en iyi şekilde yararlanmağı başardı.

Bir ilkenin, hem dış düşmanları yenebilmek, hem içteki işbirliği ve ihanet çevrelerini meşruluk temelinden tamamiyle yoksun bırakmak; hem de ileride gerçekleştirilmesi düşünülen büyük bir inkılâbı sağlam zemine oturtmak için, bu kadar etkili ve başarılı şekilde değerlendirilmesinin bir başka örneğini tarihte bulmak zordur.

Atatürk, mücadelenin ilk aşamasında bir kısım arkadaşlarını kaygulandırmamak, millî güçleri dağıtmamak için dikkatli davranmak zorunda idi; millet egemenliği ilkesinin tam olarak uygulanmasının sonuçta Padişahlığın, hatta halifeliğin kaldırılmasına yol açacağı gerçeğini açıklamaktan dikkatle kaçındı. İlk aşamada, "millet egemenliği" ilkesini, **Sevr'**i yırtmak için kullanmak ve bu uğurda bütün millî güçleri seferber etmek gerekiyordu. İstilâcıları vatanımızdan kovup dışa karşı bağımsızlığı sağlamak öncelik taşıyordu. Millet egemenliği ilkesinin devletin iç yapısı açısından gerekli kıldığı düzenlemelerin bir kısmı ancak dışa karşı bağımsız bir devlet kurulduktan sonra gerçekleştirilebilirdi.

Millet egemenliği ilkesini değerlendirirken, bu ilkenin içerdiği sonuçları, zamanı geldikçe, birer birer öne sürmek suretiyle, sorunları birbiri ardından ve adım adım çözmesi, **Atatürk'**ün üstün önderlik niteliğini ve zamanlama dehâsını gösterir.

Dayanacağı Fikirleri Yolun Başında İyi Seçen Bir Önder

Atatürk, girişti̇ği çetin mücadelenin başında, dayanacağı fikirleri çok iyi seçmişti. Samsun'a ayak basmasıyla başlayan büyük yolculuğun daha ilk adımında, 22 Mayıs 1919 da İstanbul'a, Sadaret Makamına, gönderdiği bir raporda aynen şöyle diyordu:

> *"Millet yekvücut olup hâkimiyet (egemenlik) esasını, Türklük duygusunu hedef ittihaz etmiştir".* [12]

Bu tek cümlenin içine, Millî Mücadele'nin dayanacağı **üç temel** ilke sığdırılmıştı: a) Milletin birleşmesi, b) Milletin egemenliği, c) Türk milliyetçiliği.

Öyle sanıyoruz ki, burada hâkimiyet (egemenlik) sözcüğü, bilinçli olarak, çok dikkatli şekilde ve yukarda belirttiğimiz iki anlamı da kapsayabilecek tarzda kullanılmıştır. Daha çok, bağımsızlık anlamına ağırlık verilmiştir.

[12] Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi*, Ankara 1983, s. 44.

Bu rapordan tam bir ay sonra, 22 Haziran tarihli ünlü Amasya Tamimi yayınlanmıştır. Bu tamimde şu temel görüş yer alır:

"Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır".

Amasya Tamiminden bir ay sonra ise, 23 Temmuz 1919 da Erzurum Kongresi toplanır. Bu Kongrenin 3 Ağustos tarihli bildirisinde *"millî irade"* sözüne yer verildiğini görüyoruz:

"Kuva-yı Milliyeyi âmil ve irade-i milliyeyi hâkim kılmak esastır".

Bu kararda da, "millî irade" sözü Halife-Padişaha ümit bağlayan bir kısım halk kütlelerini ve aydınları kırmayacak bir metin içinde kullanılmıştır. Eylül başında, Sivas Kongresi kararında da ayni hüküm tekrarlanacaktır.

O dönemde, hâlâ kurtuluşu "manda" da arayan, kaderimizi bir yabancı devlete teslim etmeği tek çare olarak görenler vardır. *Nutuk*'da, Samsun'a çıktığı tarihteki genel durumu özetledikten sonra, **Atatürk**'ün, o tarihte öne sürülen çeşitli kurtuluş çarelerine değinerek, kendi görüşünü, "millet egemenliği" temeline dayalı şu sözlerle belirttiğini hatırlayalım:

> *"Efendiler, ben bu kararların hiç birinde isabet görmedim. Çünkü bu kararların dayandığı bütün deliller ve mantıklar çürüktü, esassız idi... Efendiler, bu vaziyet karşısında bir tek karar vardı. O da* **millî hâkimiyete** *dayanan, kayıtsız şartsız bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak!... İşte daha İstanbul'dan çıkmadan evvel düşündüğümüz ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz tatbikatına başladığımız karar, bu karar olmuştur."* [13]

Atatürk'ün önderliğinde Anadolu'da örgütlenmeğe başlayan mücadelenin fikir temellerini ve yönünü erken teşhis edenlerden biri, İstanbul'daki İngiliz amirali **Robeck**'tir. Sivas Kongresinin kapanışından sadece 6 gün sonra, 17 Eylül 1919 da, İstanbul'dan Lord Curzon'a gönderdiği telgrafta, **Amiral Robeck, Mustafa Kemal Paşa** önderliğindeki miliyetçilerin, "devamlı olarak, Anadolu'da bağımsız bir Cumhuriyet kurma yolunda ilerlediklerine" ve İstanbul Hükûmeti ile yapılacak bir Barış Andlaşmasının, milliyetçiler tarafından kabul edilmeyeceği için, bir anlam taşımayacağına dikkati çekiyordu. [14]

Atatürk, Erzurum'da ve Sivas'ta, millî direniş hareketini bir teşkilâta kavuşturmağa, ona bir meşruluk temeli kazandırmağa çalışmıştı. "Heyet-i

[13] **Nutuk,** cilt I, (Millî Eğitim Basımevi, İst. 1981. ondördüncü basılış) s. 12.

[14] Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk,* I. cilt, Ankara, 1973, s. 104. (1831 sayılı telgraf).

Temsiliye" bu ihtiyaçtan doğmuştu. Bunu yaparken mücadelenin fikir ve tanıtma yönünü de ihmal etmiyordu. Sivas'tan geçerken, orada kurduğu gazetenin adı: *"İrade-i Milliye"* (Millî İrade) idi. Ankara'ya geldikten az sonra ise, *"Hâkimiyet-i Milliye"* (Millet Egemenliği) adlı gazeteyi kuracaktı. **Atatürk'ün** Anadolu'da kurduğu ilk iki gazeteye verdiği bu adlar elbette raslantı değildi.

Mazhar Müfit Kansu, anılarında, **Atatürk**'ün daha Erzurumda iken millet egemenliğinin sonucu olarak devlet şeklinin Cumhuriyete dönüşeceğini özel bir konuşmada söylediğini nakleder.[15] Bunlar nihayet özel bir sohbette söylenmiş sözlerdir, denebilir. Ancak, **Atatürk**'ün Ankara'ya ayak bastığının ertesi günü, 28 Aralık 1919 da Ankara ileri gelenlerine hitaben yaptığı çok önemli konuşmada söylediği şu sözler **daha yolun başında**, milletin egemenliği ilkesinin onun gönlünde ve zihninde yer ettiğinin kesin delilidir:

> *"Teşkilâtımızda*[16] *Kuvayı Milliye'nin âmil ve iradei milliyenin hâkim olması esası kabul edilmiştir. Bugün bütün cihanın milletleri yalnız bir hâkimiyet tanırlar: Millet Hâkimiyeti..."*.[17]

Atatürk millet iradesi ve millet egemenliği ilkelerine dayalı bir mücadeleyi adım adım teşkilâtlandırırken, İstanbul'da Meclis-i Mebusan toplanacak, bu Meclise girmesi sağlanan "Müdafaa-i Hukuk" çuların çabasıyla Misak-ı Millî (Millî And) kabul edilecekti.[18]

Sarayın Bakış Açısı: Çoban ve Sürü

O günlerde, "millet"e ve milletin egemenliği konusuna Sarayın ve Ankara'nın ne kadar farklı şekilde baktıklarını **Rauf Orbay"**ın hâtıratında yer alan ilginç bir sahne çok iyi sergiler.

Rauf Bey, Balıkesir Milletvekili **Abdülaziz Mecdi efendi** ve Konya Milletvekili **Vehbi efendi,** birlikte Saray'a giderek **Vahdettin'**i biraz yüreklendirmeğe çalışırlar. Saray'ın pencerelerinden Dolmabahçe önünde demirleyen düşman donanması görünmektedir.[19] Vehbi efendi:

[15] *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, cilt I ve II, Türk Tarih Kurumu Yayını, s. XIII, 130-131, 595-600.

[16] Henüz ne TBMM, ne de TBMM Hükûmeti ortada yoktur. Mustafa Kemal Paşa, bu sebeple *"teşkilâtımız"* deyimini kullanıyor.

[17] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt II, ikinci baskı, Ankara 1959, s. 11.

[18] Misak-ı Millî, Kuva-yı Milliyeci üyelerin kurduğu *"Felâh-ı Vatan"* grubunun etkisiyle 28 Ocak 1920'de yapılan gizli toplantıda kabul ve imza edildi. 17 Şubat 1920 de, Meclisin açık oturumunda Edirne Milletvekili Şeref bey tarafından okundu.

[19] İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan savaş gemilerinden oluşan 61 parçalık bir donanma, Mondros Mütarekesinden sonra, 13 Kasım 1918 de İstanbul limanına girmiştir. Düşman

— Ne yapsalar milleti yıldıramazlar... Müsterih olunuz Padişahım"

der. **Vahdettin'**in içi rahat değildir:

—"Rica ederim, dikkat edin, Bu adamlar her şeyi yaparlar. Meclisteki sözlerinize dikkat edin"

diye cevap verir.

Bu defa, heyecana gelen **Abdülaziz Mecdi** efendi, düşman savaş gemilerini göstererek şöyle der:

— Padişahım, bu kâfirlerin zoru işte su kenarına kadar geçer. Ötesinde sökmez. Anadolu pulattır... Atıldığı mücadelede mutlak muvaffak olacaktır. Bundan emin olunuz".

Vahdettin, söylenenleri duymuyormuş gibi aynı nakaratı tekrarlar:

"— Tekrar ediyorum. Akıl için yol birdir. Vaziyet meydandadır. İsterlerse yarın Ankara'ya giderler".

Rauf bey kendini tutamaz. Meclis-i Mebusan-ın kabul ettiği Misak-ı Millî'yi hatırlatır. *"Milletin sizden istediği, Meclis kararı olmadan herhangi bir milletlerarası vesikayı imzalamamanızdır. Aksi takdirde geleceği çok karanlık görüyoruz"* der.

Padişah bu sözler üzerine, sinirliliğini açıkça belirten bir tavırla koltuğundan kalkar, bakışlarını **Rauf** beye dikerek:

—"Rauf bey!... der. Bir millet var, koyun sürüsü... Buna bir çoban lâzım... O da benim".

Rauf bey, o anda, bu sürü ve çoban benzetmesini Vahdettin'in ağzından daha önce de duymuş olduğunu hatırlar. [20]

Atatürk'ün Bakış Açısı: Egemenliğe Lâyık Şerefli Millet

Atatürk ise, ayni dönemde, Anadolu'nun yoksul, ama yiğit halkının çilesini paylaşmakta, milletinden kuvvet almaktadır. Onun millete bakış açısı bambaşkadır.

donanmasının İstanbul'a girişini o gün Suriye cephesinden İstanbul'a dönen Mustafa Kemal Paşa Haydarpaşa'da görür; gözü yaşlı yaverini teselli ederek, *"geldikleri gibi giderler"* der. Beş yıl kadar sonra, 2 Ekim 1923 de, Mustafa Kemal Paşa'nın ve arkadaşlarının savaşta ve diplomaside sağladıkları zaferlerle, bu donanma İstanbul'dan ayrılacaktır. İngiliz komutanı Harington, Fransız komutanı Charpy, İtalyan komutanı Mombelli ve işgalci askerleri, Türk bayrağını selâmlayarak gemilerine binecekler ve Türk İstanbul'u gerçek sahibine bırakacaklardır.

[20] Nakleden, Ord. Prof. Reşat Kaynar, *"Atatürkçülük Nedir"* başlıklı makale, *Atatürkçülük, II. kitap,* Gnkur, Basımevi, Ankara 1983, s. 25-26.

1919 un ekim ayında, Kongrelerden sonra Amasya'dadır. **Ruşen Eşref** ziyaretine gelmiştir. Birlikte bir pazar yerine giderler. Halkın üstü başı, hali perişandır. **Mustafa Kemal Paşa**'ya yakınlık gösterirler. Büyük önder **Ruşen Eşref**'e dönerek şöyle der:

> *"Böyle milletten nasıl ayrılırsın? Bu palaspârelerin içinde perişan gördüğün insanlar yok mu? Onlarda öyle yürek, öyle cevher vardır ki, olmaz şey!... Çanakkaleyi kurtaran bunlardır. Kafkasya'da, Galiçya'da, şurada, burada arslanlar gibi çarpışan, mahrumiyete aldırmayan bunlardır."* [21]

TBMM nin açılışından az sonra, cepheden gelen kötü haberler bazı milletvekillerini kaygulandırınca, kürsüden şu sözleri söyleyecek olan da odur:

> *"Batı milletlerini, bütün dünya milletlerini tanırım. Fransızları tanırım, Almanları, Rusları... şahsen tanırım ve bu tanışmam da harp sahalarında olmuştur, ateş altında olmuştur. Ölüm karşısında olmuştur. Yemin ederek size temin ederim ki, bizim milletimizin manevî kuvveti bütün milletlerin manevî kuvvetinin üstündedir."* [22]

Daha ileri bir tarihte, İzmit'te İstanbul gazetecileri ile konuşurken, **Mustafa Kemal Paşa,** şöyle diyecektir:

> *"Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. Olaylar ve tarihî tecrübelerimiz milleti koyun sürüsü gibi gören idare tarzlarının ülkemizde uygulanamayacağını göstermiştir".* [23]

Sarayın bakış açısından çok farklı olarak, **Atatürk**'ün gözünde, Türk milleti bir çobanın yönettiği sürü degildir. Tarihin en şerefli milleti olan Türk milleti egemenliğin tek ve gerçek sahibi olmağa lâyıktır.

Millet egemenliğini gerçekleştirme yolunda en büyük adım B.M.M.'nin kurulması olmuştur.

[21] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,* Cilt III, ikinci baskı, Ankara 1961, s. 10.

[22] 8 Temmuz 1920 de TBMM kürsüsünde yaptığı konuşma, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,* Cilt I, 2. baskı, Ankara 1961, s. 83-84.

[23] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,* Cilt II, Ankara 1959, s. 58.— Rahmetli arkadaşım Prof. Seha Meray'ın haklı olarak *"Lozan'ın öncüsü"* unvanını verdiği İstanbul Darülfünunu Devletler Hukuku Profesörü Ahmet Selâhattin bey, İstanbul'daki teslimiyetçilere karşı Türk milletinin bağımsızlığını ve egemenliğini savunan yurtsever bir bilgindi. Son Osmanlı Padişahının topladığı "saltanat şûrası" nda, toplantıya Darülfünun temsilcisi olarak katılan Profesör Ahmet Selâhattin bey, şöyle demişti: *"Şûra-yı saltanat toplamanın zamanı çoktan geçmiştir. Şimdi devir şura-yı millet toplama devridir".* (Bk Haldun Taner'ın *Demokrasi kuru bir etiket değildir* başlıklı yazısı, *Milliyet* 28 Nisan 1985).

Adı ve Ruhu ile Büyük Olan Meclis

Mustafa Kemal Paşa, 19 Mart 1920'de, İstanbul'un işgalinden 3 gün sonra, mülkî ve askerî makamlara, Ankarada BMM'nin toplanmasını öngören ve tam metni *Nutuk*'ta bulunan ünlü bildirisini gönderir. *Nutuk*'ta anlattığına göre, bildirinin ilk taslağında "meclis-i müessisan" (kurucu meclis) deyimini kullanmıştır:

> *"Maksadım da toplanacak Meclisin rejimi değiştirmek yetkisiyle ilk anda donatılmış olmasını sağlamaktı. Fakat bu deyimin kullanılmasındaki amacı gerektiği ölçüde açıklayamadığım için veya açıklamak istemediğim için, Erzurum ve Sivas'tan ikaz edildim. Bunun üzerine "selâhiyet-i fevkalâdeye malik bir meclis" (olağanüstü yetkilere sahip bir meclis) deyimini kullanmakla yetindim"* [24]

der. **Mustafa Kemal Paşa,** yine de, zamanı geldiğinde, bu Meclisin bir "Kurucu Meclis" gibi kararlar vermesini sağlayacaktır.

22 Nisan 1920'de, Büyük Millet Meclisinin toplanışından bir gün önce yayınladığı acele bir telgraf tamiminde, **Mustafa Kemal Paşa,** Büyük Millet Meclisinin açılacağı 23 Nisan gününden itibaren

> *"bütün mülkî ve askerî makamların ve bütün milletin başvuracağı yer Büyük Millet Meclisidir"* [25]

diyerek, millet adına egemenliği kullanacak olan makamı belli etmiştir.

Birinci Meclis bir bakıma Müdafaa-i Hukuk kongrelerinin bir devamı idi... Bu meclis, eski Osmanlı nâzırlarıyla telgraf memurlarını, valilerle mahkeme zabıt kâtiplerini; Avrupada yüksek öğrenim görmüş kişilerle, medrese tahsili görmüş, o zamanki adıyla "ilmiye sınıfı" mensuplarını; aydın komutanlarla adları hizasına rütbe olarak sadece "aşiret reisi" yazılı kimseleri bir araya toplamış olan bir Meclisti. Üyeleri birleştiren tek nokta, hepsinin yüreğini saran vatanseverlik duygusuydu; istilâ ordularını yurttan kovuncaya kadar yılmadan mücadeleyi sürdürmek yolundaki ortak azim ve kararlılıktı.

Bu Meclis yiğit bir Meclisti. Türk milleti adına bağımsızlık mücadelesini yürütmeğe lâyık ve muktedir bir Meclisti. Kütahya-Eskişehir cephesinde durum güçleşip düşman Ankaraya doğru ilerlemeğe başladığında, Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde, **Fevzi Çakmak Paşa** Büyük Millet Meclisinde konuşur ve orduyu bir şehrin savunulmasına mecbur etmeyerek daha rahat plânlar yapılabilmesini kolaylaştırmak için,

[24] **Nutuk,** cilt I, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1981, 14. basılış, s. 421.
[25] *Ayni eser,* s. 432.

bir ihtiyat tedbiri olarak, Meclisin ve Hükûmetin Ankara şehrinden ayrılmasını önerir. Bakanlar Kurulunun konuyu tartıştığını ve hükûmet merkezinin Kayseri'ye naklini çeşitli yönlerden yararlı gördüğünü anlatır.

Milletvekillerinin cesur tepkileri göz yaşartıcıdır. Milletvekilleri Ankara'dan ayrılırsa, halkın, hele cephedeki ordunun morali sarsılmayacak mıdır? Erzurum Milletvekili **Mustafa Durak** beyin sözlerine bakınız:

> *"Ordu şehir bekçisi değil, ordu istiklâl bekçisidir. Nerede isterse orada harbini yapar... Büyük Millet Meclisi buradan gitmemelidir... Halkı serbest bırakmalı, aileleri serbest bırakmalı. Biz burada öleceğiz. Tam o gün gelmiştir. Büyük Millet Meclisi âzâları birer tüfek alsınlar. Burada top patlayıncaya kadar Ankara'da kalsınlar. Meclisin buradan gitmesi bütün milletin maneviyatını kırar... Kanımızı, canımızı feda etmek için geldik... Biz bu kürsüyü bekliyoruz. Ankarayı bekliyoruz."* [26]

Fevzi Çakmak Paşa yeniden hükûmetin görüşünü savunur. Karesi Milletvekil **Basri Bey** kürsüdedir:

> *"Biz Polatlı'ya gidelim. Böylece halkı son katreye kadar fedakârlık etmeye hazır bir duruma getirmiş olacağız. Çünkü biz örnek olacağız... Cephenin arkasında, cephenin yakınında muhterem Meclis heyetini gören ordu, muhterem Meclisini düşünerek daima ileri gidecektir. Benim kanaatım budur".* [27]

Bu Meclisin asker ve sivil üyeleri devamlı olarak milletin içinde ve yanındadırlar. Onları kâh düşman karşısında en ön saflarda; kâh Meclis kürsüsünde, kâh Moskova'da, Londra'da, Roma'da TBMM Hükûmeti adına diplomatik temaslar yaparken görürsünüz!... Cephede askere moral verirler; cephe gerisinde, kürsülerden, cami mimberlerinden halkı aydınlatırlar; milletten fedakârlık isterler; **Mustafa Kemal Paşa**'nın *"zafer er veya geç, fakat mutlaka kazanılacaktır"* yolundaki sarsılmaz inancını millete aktarırlar!...

Millet de bir yiğit, bir yüce millettir. Meclisinden desteğini esirgemez. **"Anadolu kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti"** bu Meclise şöyle seslenir:

> *"Giydiğimiz kefen, yediğimiz zehir olsun... Yeter ki düşmanı kovunuz".* [28]

Bir başka telgrafta, Anadolu Türk kadınları İstanbul Hükûmetine ders verirler:

[26] *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Ankara 1980, cilt 2, s. 103.

[27] *Ayni cilt*, s. 124.

[28] Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, 2. baskı, İstanbul 1981, s. 69

"Erkeklerimiz değil, kadınlarımız bile artık bu adaletsizliğe tahammül edemeyeceğiz. Bıçak kemiğe dayandı. Türklere iki yol vardır: Ya şerefle yaşamak, ya namusu ile ölmek. Üçüncü bir yol bilemiyoruz". [29]

İstanbul'un işgali üzerine, işgal devletlerinin temsilcilerine gönderdikleri telgrafta ise şöyle derler:

"Eğer maksat Türk milletini boğmak, öldürmek, tamamen yok etmekse, bu imkânsızdır... Her gün bahsettiğiniz medeniyete, hak ve adalete dönünüz. Ancak bir eşkıya çetesinin yapabileceği bu haksızlıklara son veriniz. Türkler hiç bir zaman isteklerinize boyun eğmeyeceklerdir". [30]

Buna karşılık, teslimiyetçi İstanbul Hükûmeti, onun bir avuç işbirlikçi fetvacıları, kalemşorları durmadan Büyük Millet Meclisine ve liderlerine tehditler, idam fermanları yağdırırlar.

"Yunanı silâhla yenmemiz hayaldir. İzmir'i, Edirneyi kılıçla, kuvvetle kurtarmak tasavvuru, rüyadır, hülyadır... Ankaradakilerden bir başarı beklemek cehalettir, budalalıktır... Bunların hepsi haindir".

tarzındaki yazılara Dumlupınar zaferinden bir, iki hafta öncesine kadar, hatta 26 Ağustos günü İstanbul'da basılan bazı gazetelerde rastlarsınız. Ama hiç bir tehdit millî egemenliğin temsilcisi Büyük Millet Meclisini ve onun Başkanını yolundan çeviremez.

24 Nisan 1920 Kararı

Büyük Millet Meclisinin açılışının hemen ertesi günü, **Mustafa Kemal Paşa,** bu Meclisin millet iradesini temsil ettiğini resmî bir metinle belgelemekten geri kalmamıştır. Onun imzasını taşıyan 24 Nisan 1920 tarihli önerge Büyük Millet Meclisinde onaylanarak, şu esaslar ülkeye ve dünyaya ilân edilmiştir.

"Madde 3 - "Mecliste toplanan millet iradesini, bilfiil vatanın kaderine el koymuş olarak tanımak esas ilkedir. TBMM nin üstünde bir kuvvet mevcut değildir."

Madde 4 - Yasama ve yürütme yetkileri TBMM de toplanmıştır. Meclisten seçilecek ve vekâlet verilecek bir kurul hükûmet işlerini görür. Meclis Başkanı bu kurulun da başkanıdır. [31]

Bu kararda Padişah ve halifenin, cebir ve baskıdan kurtulduğu zaman, Büyük Millet Meclisinin düzenleyeceği kanunî esaslar dairesinde vaziyetini

[29] Prof. Dr.Bekir Sıtkı Baykal, *Millî Mücadalede Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Mart 1985, cilt 1, sayı 2, s. 428.

[30] *Aynı makale*, s. 431.

[31] *Nutuk*, Millî Eğitim Basımevi, 1981, Cilt II, s. 438-439

alacağı da belirtiliyordu. Bir yandan "millet egemenliği" ilkesine dayalı bir Meclis kurulurken, bir yandan da Padişahın yetkilerini ileri sürerek işleri güçleştirecek olanlara fırsat vermemek için, çok dikkatli davranılıyordu. "Kabine" sistemine yer verilmiyor, ayrı bir devlet başkanı seçmekten de kaçınılıyordu.

Atatürk bu konuda *Nutuk*'da şöyle diyor:

> *"Millî Mücadelenin, başarıya yaklaştıkça, safha safha bugünkü döneme kadar millî irade rejiminin esas ve şekil açısından bütün gereklerini yerine getirmesi tabiî ve kaçınılmaz bir tarihî akış idi. Bu kaçınılmaz tarihî akışı daha başlangıçta ben de görmüş ve sezmiştim. Ancak bu sezgimizi başlangıçta bütün yönleriyle açığa vurup ifade etmedik... Başarı için pratik ve güvenilir yol, her safhayı vakti geldikçe uygulamaktı. Milletin gelişmesi ve yükselmesi için selâmet yolu bu idi. Ben de böyle hareket ettim... Milletin vicdanında ve geleceğinde sezdiğim büyük gelişme istidadını, bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak, sırası geldikçe bütün toplumumuza uygulatmak mecburiyetinde idim".* [32]

Zafer kazanılıncaya kadar, padişah ve halifenin hukukî durumunun tartışılmasında yarar yoktu.

Atatürk, 1921 Anayasası hazırlanırken, padişahın ve halifenin yerinin belirlenmesini isteyenlere karşı çıkmış, bu konuların zamanı gelinceye kadar tartışılmaması için Büyük Millet Meclisinin bir gizli celsesinde önemli bir müdahalede bulunmuştu:

> *"Türk milletinin ve onun tek temsilcisi olan Yüce Meclisin vatanın ve milletin bağımsızlığını, hayatını temin için çalışırken, hilâfet ve saltanatla, Halife ve Sultanla bu kadar çok meşgul olması sakıncalıdır"*

dedikten sonra, o günkü padişahın düşmanların amaçlarına hizmet etmekte olduğunu anlatmıştı. Makamının kudretini ve yetkilerini kullanamayan veya millete ihanet eden bir kişinin esasen padişah ve halife olamayacağını hatırlatmıştı. O günkü şartlarda, bu zatı tahttan indirip yerine bir başkasını getirmeğe de imkân yoktu. İstanbul'da bir Halife ve Sultan dururken bir başkasına biat edip **Ali** ve **Muaviye** devrindeki gibi halifeler mücadelesi ile uğraşmak da manasızdı. O halde bu önemli ve nâzik konu şimdilik bir tarafa bırakılmalıydı. [33]

24 Nisan 1920 tarihli karar, yeni Devletin ilk Anayasası yapılıncaya kadar yürürlükte kaldı.

[32] *Ayni eser, Cilt I,* s. 15-16

[33] *Ayni eser,* Cilt II, s. 566-567; Prof. Dr. Hamza Eroğlu, *a.g. makale,* Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c. 1, sayı 1, s. 145.

Yeni Devletin İlk Anayasası: 20 Ocak 1921

İlk Anayasa, Büyük Millet Meclisi toplandıktan 9 ay sonra 20 Ocak 1921 de yürürlüğe girebildi. Bu Anayasa "Türkiye Devleti" adını verdiği yeni devletin dayandığı esasları ilk üç maddesinde, hiç bir tereddüde yer bırakmayacak şekilde, belirtmişti:

Birinci maddenin ilk cümlesi, açıkça *"egemenlik kayıtsız şartsız milletindir"* diyerek bu ilkeyi ilk defa Türk Anayasa Hukukunun temel ilkesi haline getiriyordu. Ayni madde *"idare usulü, halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına dayanır"* diyordu.

1921 Anayasası'sının ikinci maddesi, gerek yasama, gerek yürütme güç ve yetkisinin, milletin tek ve gerçek temsilcisi olan BMM de *"tecelli ve temerküz"* edeceğini belirtiyordu.

Üçüncü madde ise, *"Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükûmeti 'Büyük Millet Meclisi Hükûmeti' unvanını taşır"* hükmünü getiriyordu.

Osmanlı *"Kanun-u Esasî"* sinin 3. maddesi, saltanatın, bir anlamda egemenliğin, halifelik de dahil olmak üzere, Osmanlı ailesinden hayatta olan en yaşlı erkeğe ait bulunacağını belirtiyordu. Ayni *"Kanun-u Esasi"*nin 7 maddesi, padişahın haklarının kutsal olduğunu hükme bağlıyordu.

Birinci Meşrutiyet Anayasası (1876 Kanun-u Esasî'si) hükümdarın egemenliğini sınırlayacak nitelikte bile değildı. İkinci Meşrutiyet'in bu Anayasada yaptığı değişiklikler de egemenliği millete vermekten uzaktı. Osmanlı devleti döneminde, millet egemenliğinin Anayasa hükmü haline gelmesi şöyle dursun, böyle bir fikrin açıktan ileri sürülmesi bile güçtü. 1921 Anayasası, saltanatı resmen ve açıkça kaldırmadan, "egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" ilkesini devletin temeli yapmıştı.

Egemenliğin bir kişiye, bir aileye, bir zümreye değil, millete ait olduğunu en açık şekilde belirtmekle, 1921 Anayasası, bir bakıma saltanatın hukukî dayanağını kaldırmış sayılırdı. Saltanatın resmen kaldırılması ise, Büyük Zaferden hemen sonra gerçekleşti.

Saltanatın Kaldırılması

Yunan orduları vatanın bağrında yok edilince, Avrupa devletlerinin Ankara-İstanbul ikiliğinden yararlanmağa kalkışacakları belli idi.

Bir devletin iki hükûmeti olamazdı. Saltanatın devamı ve düşman işgalindeki bir şehirde çalışan hükûmetin barış görüşmelerinde söz sahibi olmağa hazırlanması, millî dava için tehlikeli olmağa başlamıştı.

Levent Zakvardi Arşivi

Sadrazam **Tevfik Paşa**, 17 Ekim 1922 de, TBMM Başkanı olarak değil Başkomutan sıfatıyla **Mustafa Kemal Paşa**'ya bir yazı göndererek, kazanılan zaferle İstanbul-Ankara ikiliğinin sona erdiğini, Anlaşma Devletleriyle yapılacak barış görüşmelerine hem İstanbul, hem de Ankara Hükûmetlerinin katılacağını bildirmişti. Bu telgraf bardağı taşıran damla oldu.

Mustafa Kemal Paşa, Sadrazama gönderdiği cevapta, Türkiye Devletinin TBMM Hükûmeti tarafından yönetildiğini; İstanbul Hükûmetinin hukukî varlığının sona ermiş olduğuna TBMM ce birçok defa karar verildiğini ve İstabul'daki *"kurulun"* barış görüşmelerine katılmağa hakkı olmadığını sert bir dille hatırlattı. (Atatürk'ün, cevabında, "İstanbul Hükûmeti" değil, "İstanbul'daki kurul" deyimini kullanması dikkat çekicidir).

Bu arada, Anlaşma Devletleri, 27 Ekim 1922 de, her iki "Hükûmeti" Lozan'da toplanacak Barış Konferasına davet ettiklerini açıkladılar.

29 Ekim 1922 de Sadrazam **Tevfik Paşa,** bu defa, doğrudan doğruya TBMM başkanlığına başvurarak teklifini tekrarladı. TBMM Hükûmeti, İstanbul'dakilerin konferansta temsil edilmesi halinde, kendisinin konferansa katılmayacağını Anlaşma Devletlerine bildirdi. Söz konusu devletler, sonunda, yalnız TBMM Hükûmetinin konferansa katılmasına razı oldular. Fakat, hâlâ düşman işgalinde olan İstanbul'da, kendisini yetkili gören bir hükümdarın ve bir sözde hükûmetin varlığı barış görüşmelerinde Türk tarafını zayıflatacaktı. TBMM millet egemenliği ilkesinin gereğini yerine getirerek, 1 Kasım 1922 de, saltanatın kaldırılmasına karar verdi.

Büyük Millet Meclisi kürsüsünde, ayni zamanda Milletvekili olan Cephe Komutanı generaller konuştular. Düşmanla işbirliği yapanların barış görüşmelerine katılamayacağını belirttiler. Sadrazam **Tevfik Paşa,** telgrafında, Babıâli'nin Barış konferansına katılmamasının İslâm alemi üzerinde olumsuz etkiler yapacağını söylemişti. Buna Cephe Komutanı ve Milletvekili **Kâzım Karabekir Paşa** cevap verdi: Birinci Dünya Savaşında, Halife'nin *"Cihad-ı ekber"* fetvasına rağmen düşmanların Çanakkale'de, Irak cephesinde, Adana'da, İstanbul'un işgalinde müslüman askerleri Türklere karşı kullanabildiklerini hatırlattı. **Ali Fuat (Cebesoy) Paşa** konuştu. Bütün görüşler ayni noktada toplanıyordu: "Barış görüşmelerinde Türk milletini Padişah ve Hükûmeti temsil edemez; bu görev millî iradeyi ve millî egemenliği temsil eden Büyük Millet Meclisinindir".

Siviller konuştular: "Artık Osmanlı saltanatı yok, milletin saltanatı vardır." "Türk milleti adına konuşma hakkı, yıllardan beri **Lloyd**

George'un polis memurluğunu yapanların değil, millî egemenliği temsil edenlerindir" diye haykırdılar.

Rasih (Kaplan) hoca, şimdiye kadar Millî Mücadeleyi desteklemeyenlerin, bugün de şerefli bir barışa engel olacak bir yol seçtiklerini ileri sürdü... Konuşmasını *"lânet kendilerine!..."* diye bitirdi.

Hüseyin Avni (Ulaş) bey konuştu: **"Tevfik Paşa** sadrazam sıfatı ile hangi mührü kullanıyor?... O mühür milletimin idam kararını mühürledi..." diye kükredi.

İçişleri Bakanı **Fethi (Okyar)** bey, Dışişleri Bakanı **İsmet (İnönü) Paşa**, Barış görüşmelerinde Türk milleti adına ancak millet egemenliğinin temsilcisi olan Ankara Hükûmetinin konuşabileceği görüşünü desteklediler.

Mustafa Kemal Paşa söz aldı. Sadrazam **Tevfik Paşa**'nın, önce TBMM'ni ve Hükûmetini yok farzedip "Başkomutana" hitaben bir telgraf gönderdiğini; istediği sonucu alamayınca, bu defa Başkomutanı jurnal eder tarzda açık bir telgrafla yüce Meclise başvurduğunu hatırlattı. *"Dikkat buyurulursa gelen telgraf ile İslâm kamuoyu karıştırılmak isteniyor. Bu telgraftaki zihniyet... kutsal davamızı savunmada fiilen ve hukuken başarılar elde eden Millî Hükûmetimizi zayıflatmağa yöneliktir..."* dedi. İdam hükmünü verenlerin, bu kararlarını kendileri yerine getirmeyip ipi çekmek için yapısı bu işe uygun bir mahlûk aradıklarını; bir vasıtaya muhtaç olduklarını; Türkiye Devletinin bağımsızlığına son veren, Türkiye halkının namusunu, şerefini yok etmeği ve Türkiyenin yıkılmasını amaçlayan bir kararı yerine getirmek için, düşmanların, *"maateessüf, bu milletin hükümdar diye, sultan diye, halife diye başında bulundurduğu Vahdettin"*i kullanmağa çalıştıklarını anlattı ve şöyle dedi:

"Vahdettin bu hareketiyle... temsil eylediği idare şeklinin sona erdirilmesini zorunlu kıldı". [34]

1919 ile 1922 yılları arasında olup bitenler, milletin olaylara ve saltanata bakışını çok değiştirmişti. **Ziya Gökalp**'in haziran 1922 de yazdığı *"Küçük Hemşire"* adlı manzum hikâyesinde yer alan şu mısralar, Atatürk'ün bayrak yaptığı Millî Egemenlik ilkesinin zihinlerde ve gönüllerde nasıl yer ettiğini gösterir:

"Hükûmet halkındır, sultanın değil;
Ferman Milletindir, Divan'ın değil...
Teşrî, kaza, icra: her hak onundur.
Taht onun, taç onun, toprak onundur..." [35]

[34] Necdet Öklem, *Türk Devrim Tarihi*, Ege Üniversitesi Yayını, 1974, s. 265-266.

[35] Fevziye Abdullah Tansel, *Ziya Gökalp Külliyatı-1, Şiirler ve Halk Masalları*, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 1977, sayfa 193. Ziya Gökalp'in, 1891 de, öğrencilik yıllarında

78 üyenin imzasını taşıyan önerge, verilen önergelerin en önemlisiydi. Osmanlı İmaparatorluğunun yıkıldığını, yeni bir Türk Devleti'nin kurulduğunu bildiriyordu. Engelleme sebebiyle, bu önerge'nin Meclis'te kabulü için yeterli sayı bulunamadı.

Saltanatı kurtarmak isteyen bazı hocalar, konu havale edildiği TBMM Karma Komisyonunda görüşülürken, İslâm hukukuna göre halifenin mutlaka dünyevî iktidara da sahip olması gerektiğini, saltanatla hilâfetin ayrılamayacağını savunuyorlardı. **Mustafa Kemal Paşa**'nın, bütün ağırlığını koyarak, görüşmelere müdahale etmesi zorunlu hale geldi. Konuşmasında

> *"Egemenliğin ve saltanatın hiç kimse tarafından, hiç kimseye ilim icabıdır diye, tartışma ve görüşmeler yoluyla verilemeyeceğini"*

hatırlattı.

Egemenliğin aslında Türk Milletine ait olduğunu, Osmanoğullarının kuvvetle ele geçirdikleri egemenliği, artık Türk Milletinin bilfiil kendi eline aldığını belirtti. Bunun bitmiş bir iş olduğuna, "millete egemenliği verecek miyiz" diye tartışmanın hiç bir anlam taşımadığına, yapılacak işin zaten mevcut olan ve değiştirilmesi kabil olmayan bir gerçeği ifadeden ibaret bulunduğuna dikkati çekti.

Mustafa Kemal'in sert konuşmasından sonra, Komisyon kararını verdi. Ayni gün TBMM Genel Kurulunda, saltanatın *İstanbul'un işgali tarihi olan 16 mart 1920 den beri* kalkmış bulunduğunu bildiren bir karar kabul edildi. Bu kararda, Türk Milletinin egemenlik hakkını bilfiil kullanmağa karar verdiği ve *"millî iradeye dayanmayan hiç bir kuvvet ve heyet tanımadığı"* belirtiliyordu. Egemenliğin terkedilemeyeceği, bölünemeyeceği, devredilemeyeceği ve Türk Milleti adına, onun gerçek temsilcisi olan TBMM tarafından kullanılacağı en açık şekilde ortaya konuyordu.

Altıyüz yıllık Osmanlı saltanatı sona ermişti. Böylece egemenlik, *dinî* temelden ayrılıp *millî* bir temele oturtulmakta idi. Ancak sorunları birer birer ve iç cephede dağınıklık yaratmadan çözme kararında olan **Mustafa Kemal Paşa,** halifeliğin de saltanatla birlikte kaldırılması için her hangi bir girişimde bulunmadı. Halifeliğin, TBMM tarafından, Osmanlı hanedanı mensuplarından *"ilmen ve ahlâken"* en iyi olanına verileceği karara bağlandı.

yazdığı belirtilen, fakat çok sonra yayınlanmış bir şiiri daha vardır ki sultana karşı milletin haklarını dile getirir: *"Tarlada, tezgâhta çalışan biziz/Hudutta can veren, boğuşan biziz,/Bu devlet, bu millet, bu vatan biziz,/Ey Sultan, sen çekil, hükümran biziz./Kükreyen aslana zincir takılmaz,/Vatanın mahvına kaydsız bakılmaz,/Bir saray yıkılır, bir mülk yıkılmaz,/Ey Sultan, sen çekil, hükümran biziz"*. (Bk. *ayni eser*, s. 356-357). —Yine Ziya Gökalp'in Sultan'a hitaben yazdığı şu mısralar dikkate değer: *"Bütün başka yurtlar gitti ileri,/İstibdattan ötrü biz kaldık geri.../Durmağa hakkın yok, ortadan çekil/Hâkümran millettir, hükümdar değil"*. (Bk. *ayni eser*, s. 241).

Vahdettin'in İşgalcilere Sığınışı

Saltanatın kaldırılmasından bir kaç gün sonra, 5 Kasım 1922 günü **İsmet Paşa** başkanlığındaki Türk delege heyeti Lozan Barış Konferansına katılmak üzere Ankara'dan hareket eder.

10 Kasım 1922 de, henüz yeni halife seçilmediği için halifelik sıfatı hâlâ üzerinde olan **Vahdettin** Cuma selâmlığına katılır ve cami mahfelinde işgal kuvvetleri komutanı **Harington** ile görüşmesi dikkati çeker. [36]

16 Kasımda, **Vahdettin,** "Halife-i Müslimin" imzasıyla, işgal kuvvetleri komutanına bir sığınma mektubu gönderir ve "bir an önce İstanbul'dan başka yere naklini" ister. 17 Kasım 1922 günü, sarayın bir yan kapısından gizlice çıkan **Vahdettin,** İngilizlerin Malaya zırhlısına sığınır. General **Harington** imzasıyla yayınlanan resmî bildiride, "zat-ı şahanenin" amiral **de Brock** tarafından karşılandığı ve İngiltere Fevkalâde Komiser Vekili **Sir Henderson'**un *"zat-ı şahaneyi ziyaret ederek Kral V. George'a ulaştırılmak üzere arzularını sorduğu"* anlatılır.

Avrupa basını, **Vahdettin'**in, İngiliz savaş gemisine sığınmadan önce, tahttan ve halifelikten feragat etmediğini belirttiğini yazar. Hatta, halife sıfatıyla, Türkleri İslâm âlemine şikâyet eden kendi el yazısı ile yazılmış bir mesajı Hindistan müslümanlarına gönderdiğini belirten haberler çıkar.

Bu mesajın yabancı basında çıkan metninde, Anadolu'daki sekiz milyon Türk'ü yönetenlerin 380 milyon müslümanın halifesi hakkında karar alamıyacakları ileri sürülerek, halifenin "egemenlik" haklarının TBMM hükûmetine karşı savunulması istenmektedir. [37]. Sanki Birinci Dünya Savaşında "halifenin" ilân ettiği "Cihad-ı Ekber", kahraman Türk Milletini de diğer İslam ülkeleri gibi esaret altına almak isteyen emperyalistlerin, sömürgelerinden topladıkları müslüman askerleri bir çok cephede karşımıza çıkarmalarına engel olabilmiş gibi!... Sanki, İngiliz generalinden ve amiralinden medet uman, düşmana sığınan, kendi milletinin kahramanlarını yabancılara şikâyet eden bir kişiyi hâlâ "halife" saymağa müslüman dünyanın vicdanı razı olabilirmiş gibi!...

[36] Prof. Dr. Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi,* 1918-1938, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1983, s. 365.

[37] *Journal des Débats* ve *Journal* adlı gazetelerin 19 Kasım 1922 tarihli sayıları. Tam metin için Bak. Bilâl N. Şimşir, *Dış Basında Atatürk ve Türk Devrimi,* Türk Tarih Kurumu, Cilt 1, 1981, s. 106-109.

Sadece Fetva ile Değil, Millet İradesi ile Halifelikten Düşürme

Vahdettin'in İngilizlere sığınmasının ertesi günü, Ankara'da, TBMM'nde cereyan eden bir olay, **Atatürk**'ün "millî irade" ve "millet egemenliği" ilkelerine bağlılığını ve devlet adamı olarak ne kadar uzak görüşlü olduğunu gösterir.

Halife **Vahdettin**'in, o günlerde Türklüğün ve İslâmın en güçlü düşmanı gibi görünen İngiltere işgal kuvvetlerine sığınması, TBMM de adeta bir fırtına yaratmıştı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, **Vahdettin**'in halifelikten düşürülmesi ve yerine yeni bir halife seçilmesi konusunu önce gizli bir celsede görüştü.

Yeni halifenin nasıl seçileceği, kendisine nasıl biat edileceği, halife seçilen kişinin yetkilerinin ne olacağı, Anadolu'ya geçmesinin mi yoksa İstanbul'da kalmasının mı doğru olacağı konularında-daha çok şeriat hükümlerinin yorumlanması şeklinde-uzun, gürültülü, son derecede karmaşık müzakereler yapıldı. Bazı hatiplerin konuşmaları, halifeyi siyasî yetkilerle de donatmak amacını güdüyordu. Bunlardan Bitlis milletvekili **Yusuf Ziya** Bey, İslâmiyette "Şûra" esasının bulunduğunu, fakat "Şûra'nın tabiî başkanının halife olduğunu", "İslâm şeriatının bunu emrettiğini", "halifenin cismanî ve ruhanî sıfatları nefsinde topladığını" ileri sürüyordu. Gürültüler arasında üyelerden biri "*yani, halife Meclisin reisi mi olsun?*" diye soruyor, hatip bu soruya dinî kurallara uyulmasını isteyerek ve bu konularla ilgili üyeleri seslerini yükseltmeğe davet ederek cevap veriyordu. [38]

Dinî konularda da geniş bilgisi olan **Mustafa Kemal Paşa,** büyük bir sabırla bu tartışmaları yönlendirip, millî davaya zarar vermeden yeni halife seçimini biran önce yaptırmağa çalışıyor, bu arada da, şu sözlerle bir temel gerçeği üyelere hatırlatmaktan geri kalmıyordu:

> "*Efendiler!... Türk milleti kayıtsız şartsız egemenliğine sahip olmuştur. Egemenlik hiç bir renkte, hiç bir şekilde, hiç bir mana ve delâlette ortaklık kabul etmez. Unvanı halife olsun, ne olursa olsun hiç kimse bu milletin mukadderatında ortaklık sahibi olamaz. Millet buna kesinlikle izin vermez*". [39]

Şer'iye Vekili **Vehbi Efendi**, Vahdettin'in tutumunun halifelikle bağdaşmayacağını, İslâmiyet adına utanç verici olduğunu belirterek, bir

[38] *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, TBMM Basımevi, 1980, Cilt III, s. 1051.
[39] *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, ayni cilt, s. 1052; bk. keza **Nutuk**, II, s. 700.

fetva yazdı ve Vahdettin'in halifeliğinin şer'an sona erdiğini TBMM kürsüsünden ilân etti. Bu ilginç fetvanın basitleştirilmiş dille içeriği şöyledir:

> *"Müslümanların imamı olan Zeyd, düşmanın bütün müslümanların aleyhinde olan ve onların mahvına yol açabilecek nitelikteki tekliflerini zorunluk yok iken kabul ederse; İslâmın haklarını savunmaktan âciz olduğunu belirtir, müslümanların yürüttükleri yiğitçe savunmaya zarar verecek hareketlerde bulunursa; bu yolda ısrar eder ve sonunda yabancı himayesine sığınarak hilâfet makamını terkedip kaçarsa; hilâfetten bilfiil feragat etmiş olmakla hilâfet makamı şer'an münhal (boş) olur mu?*
> **Elcevap:** *Allahü âlem bissevap, olur.*
>
> *Ketebehu el-fakir Mehmet Vehbi".*

Bu fetva Şer'iye Vekili **Mehmet Vehbi Efendi** tarafından Meclis kürsüsünden okunur okunmaz, o günkü toplantıyı yöneten TBMM ikinci başkanı **Dr. Adnan (Adıvar), Vahdettin**'in hal edilmiş olduğunu ve yeni bir halife seçileceğini bildirdi. Bunun üzerine, Meclisten sesler yükseldi: Vahdettin'in halifelikten düşürüldüğünün *oya sunulması* isteniyordu. İşte toplantının konumuzla ilgili en önemli olayı bu istek üzerine cereyan etti.

Bitlis Milletvekili **Yusuf Ziya bey**, oylama yapılmasına şiddetle itiraz ediyor ve itirazını şer'î hukuka dayandırıyordu. İleri sürdüğü tez özetle şu idi: "Şer'iye Vekili fetvasını vermiştir. Fetva-yı şerif bizim reyimizden yüksektir. Madem ki **Vahdettin** hakkında hal (düşürülme) fetvası verilmiştir, artık o kişi hal edilmiştir. Konunun Meclisce oylanmasına ihtiyaç ve imkân yoktur. Fetva-yı şerif oylanamaz".

Mustafa Kemal Paşa, basit gibi görünen bu usul tartışmasının gelecek bakımından taşıdığı hayatî önemi ve fetvanın oylanmasına itiraz edilmesinin ardında yatan ince hesapları derhal sezmişti. Dinî bir makamın bir kaç satırlık fetvası Millet Meclisi'nin iradesinden ve "millî egemenlik"-ten üstün bir güce sahip olursa, ilerde bundan büyük sakıncalar doğacağını gördü. Bu anlayışla Türkiye'de çağdaş bir devlet kurmak kabil olamazdı. Derhal kürsüye çıktı. Vaktiyle memleketi yıkmak, Millî Mücadele'yi baltalamak için de fetvalar verilebildiğini hatırlattı ve *"fetva behemahal Yüce Meclisin onayına sunulmalıdır"* dedi. Oylama yapıldı. **Vahdettin,** millet egemenliğini temsil eden TBMM'nin oyu ve 18 Kasım 1922 tarihli, 313 sayılı kararı ile halifelikten düşürüldü. Böylece, Mustafa Kemal Paşa, bir usul tartışmasından yararlanarak, teokratik devlet anlayışına karşı, millet egemenliğini ve millî iradenin üstünlüğünü tescil ettirdi. Yeni halife **Abdülmecit Efendi** Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yaptığı seçimle göreve getirildi.

Cumhuriyetin İlânı ve Halifeliğin Kaldırılması:

Çetin mücadelelerden sonra, 24 Temmuz 1923 de, Türk milletinin tek ve meşru temsilcisi olan TBMM Hükûmeti, ilgili devletlerle Lozan Barış Andlaşması'nı imzalamağı başardı ve Türk Devleti'nin tarihinde yeni bir dönem açıldı.

1921 Anayasası bir ihtilâl dönemi Anayasası idi. Bu Anayasa, "Meclis Hükûmeti Sistemi" adı verilen ve hem yasama, hem yürütme kuvvetlerinin Mecliste toplandığı bir sistem getirmişti. Bu sistemin işlemesinde önemli güçlükler vardı. Esasen hukuk tarihinde Meclis hükûmeti veya konvansiyonel rejim adı verilen bu sistem, (özel şartları olan İsviçre dışında) hiç bir ülkede uzun süre uygulanamamıştı. Konvansiyonel rejime (Meclis hükûmeti sistemine) örnek gösterilen Birinci TBMM gibi, İngiliz Uzun Parlâmentosu veya Fransız Konvansiyonu da, hep ihtilâl ve olağanüstü hal Meclisleridir.

Meclis Hükûmeti sistemi, kuvvetler birliğine dayanır; bu sistemde ayrı bir devlet başkanı yoktur; yürütme görevini yapacak olanlar Meclisçe seçilirler ve Meclisin çizdiği politikayı uygulamakla görevli "hizmetliler" durumundadırlar; yürütme görevini yapanların Meclis seçimlerinin yenilenmesini isteyebilme hakları yoktur. Yasama ve yürütme arasında denge sağlayıcı hükümlere yer verilmemiştir. Prof. Dr. **Ergun Özbudun'un** *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*'nin ikinci sayısında yayınlanan *"Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin Hukukî Niteliği"* başlıklı değerli incelemesinde belirttiği gibi, pratikte Meclis Hükûmeti sisteminin gerçekleşmesi imkânsız denecek kadar güçtür; bu yüzden yürütme organına, fiilen kağıt üstünde görünenden daha fazla güç tanınması daima zorunlu hale gelir.TBMM Hükûmeti döneminde bile, sistem, uygulamada, "Meclis Hükûmeti" sisteminden kısmen ayrılarak yürütme organına da bir ölçüde ağırlık tanıyan parlâmenter rejime yaklaşır bir şekilde işlemiştir. [40]

Savaş yıllarında, önemli konularda daha kolay birleşebilen Meclisin, barıştan sonra "Meclis Hükûmeti Sistemi" ni işletebilmesinin daha da güçleşeceği belliydi. 1923 yılının Ekim ayında patlak veren bir hükûmet bunalımı bu gerçeği ortaya çıkardı. Bu bunalımı geçici bir çözümle aşmak yerine, **Atatürk,** rejimin adını koymağa ve Cumhuriyet ilânına karar verdi. Saltanata dönülmesi imkânsız olduğuna göre, artık bir Cumhurbaşkanının seçilmesi; bir Başbakanın ve belli bir programın etrafında birleşebilen etkili

[40] Ergun Özbudun *TBMM Hükûmetinin Hukukî Niteliği*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, cilt I, Sayı 2, s. 475-503.

ve tutarlı bir hükûmetin kurulması; bu hükûmetin Meclisten alacağı güven oyu ile, yürütme görevinin sorumluluğunu yüklenmesi zorunlu hale gelmişti.

29 Ekim 1923 de, Cumhuriyetin ilânı ile, Millî egemenlik ilkesinin tabiî sonucu sayılabilecek, tamamlayıcı bir adım atılmış oluyordu.

Atatürk, Cumhuriyet ilânıyla Millî egemenlik ilkesi arasındaki ilişkiyi bir çok konuşmasında belirtmiştir:

> *"Cumhuriyetten bahsetmeksizin, devlet idaresini, milletin egemenliği esaslarına uygun olarak, her an Cumhuriyete doğru yürüyen şekilde toparlamağa çalışıyorduk".* [41]

Kısa zamanda, içteki ve dıştaki bazı gelişmeler gösterdi ki, halifelik kaldırılmadığı takdirde, "millet egemenliği" ilkesi her an tehlikeye düşebilecek; zamanla halife egemenliğe ortak olmağa kalkışacaktı. İslâm hukukuna göre, halifenin görev ve yetkilerinin sadece dinî konularla sınırlı olamayacağı, hilâfet makamında oturan kişinin mutlaka dünyevî siyasî iktidara da sahip olması gerektiği tezi, daha ilk günlerden başlayarak, hem içerde, hem yurt dışında ileri sürülmeğe başlanmıştı. Şartlar halifeliğin kaldırılmasını zorunlu kıldı. [42]

3 Mart **1924** de halifeliğin de kaldırılmasıyla, **1919** da başlamış olan "millî egemenlik" hareketi tabiî sonucuna ulaştı; egemenliğin bütünüyle millete ait olduğu ilkesi, beş yıl süren bir gelişme sonunda, devlet yapımıza tam olarak yansımış oldu.

1924 Anayasası ve 1924-1961 Dönemi

20 Nisan 1924 de kabul edilen *"Teşkilât-ı Esasiye Kanunu"* da millet egemenliği ilkesini devlet yapısının temel taşı olarak korudu. Bu Anayasa, 3. maddesinde: *"Hâkimiyet bilâkaydüşart milletindir"* (egemenlik kayıtsız şartsız milletindir) diyor ve *"Türkiye Büyük Millet Meclisi milletin yegâne ve hakikî mümessili olup millet namına millî hâkimiyeti istimal eder (kullanır)"* hükmünü

[41] Enver Ziya Karal, *Atatürk'ten Düşünceler*, ... s. 39 dan nakleden Hamza Eroğlu, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, *"Millî Egemenlik İlkesi ve Anayasalarımız"*, s. 150.

[42] Atatürk halifenin devlet idaresine ortak edilemeyeceğini, millet egemenliğinden tâviz verilemeyeceğini bir çok defa hatırlatmıştı (Bk. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt II, ikinci baskı, s. 63 ve s. 96).- Halifelik konusunda bk. Enver Ziya Karal'ın *"Halifeliğin Kaldırılması"* adlı bildirisi ve bu bildiri ile ilgili tartışma ve açıklamalar (*Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. yılı Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1980, s. 91-118). Halifelik ve halifeliğin kaldırılmasına yol açan iç ve dış gelişmeler konusuna başka bir yazımızda yer verilmiştir: *Türk İnkılâbının Temel Taşı: Lâiklik* başlıklı yazımız (*Atatürk yolu* adlı ortak eser, İstanbul, 1981, s. 171-230, özellikle s. 177-180 ve s. 197-198).

getiriyordu. Anayasa görüşmeleri sırasında, başlıca hatipler, Anayasanın, "en aziz, en kutsal ilkesi"nin millet egemenliği olduğunu; bu egemenliğin bölünmesinin veya başkasına terkedilmesinin imkânsızlığını ısrarla belirtmişlerdi.[43]

1924 Anayasası, 8. maddesinde, yargı hakkını **millet adına** kullanma yetkisini bağımsız mahkemelere bırakıyordu. Ancak, bu Anayasada da, birçok bakımlardan Millî Mücadele dönemindeki "Meclis Hükûmeti sistemi"nin bir ölçüde etkisi ve izi görülür. 1921 Anayasası gibi, 1924 Anayasası da tek Meclisli bir sistem öngörmüştür; ayrı bir yürütme *gücü* değil, sadece bir "yürütme *görevi*" söz konusudur. Cumhurbaşkanına kanunları (yeniden kabul için ağırlıklı oylama gerektirecek şekilde) "veto" etmek, Meclisi feshederek yeni seçim yaptırmak gibi hakların tanınması hararetle tartışılmıştır, fakat 1924 Meclisi bu hakları Atatürk'e bile tanımağa yanaşmamıştır.

Buna karşılık, 1924 sisteminde, Meclis Hükûmeti sisteminden farklı olarak, bir Devlet Başkanı ve bir Başbakan vardır. Hükûmet üyelerini Meclis seçmez; Başbakanın hazırlayıp Cumhurbaşkanının onayladığı Bakanlar Kurulu listesi (ve Meclisin değil yürütme organının hazırladığı bir hükûmet programı), Meclis'in güvenoyuna sunulur.

Denebilir ki, 1924 Anayasası, işlemesi imkânsız denecek kadar güç olan Meclis Hükûmeti sisteminden (bir başka deyimle konvansiyonel rejimden) gerçek parlâmenter rejime doğru bir geçiş Anayasasıdır.

Bilindiği gibi, uygulamada, bu Anayasanın yürürlükte kaldığı süre zarfında, Cumhurbaşkanı ve yürütme organı son derecede güçlü ve etkili olmuştur. Gerçek güç dengesi açısından, yürütme organı, çeşitli sebeplerle ağır basmıştır.

Pek çok ülkede görülen bu durumun siyasî sebeplerine eğilmek bu incelemenin çerçevesi dışındadır. Sadece şu hususu hep birlikte hatırlamamızda yarar vardır: 1924 Anayasasının yürürlükte kaldığı 1924-1961 yılları arasında, Türkiye, birbirinden çok farklı siyasî dönemler ve siyasî rejimler yaşamıştır. Bu gözlem, siyaset bilimi ve Anayasa uzmanlarının iyi bildiği bir gerçeği bize anlatmaya yeter: bir ülkede siyasî rejimin karakterini belirleyen **tek** etken, hatta **en önemli** etken Anayasa değildir. Siyasî ve sosyal güçler, siyasî partilerin kuruluş ve faaliyetlerini düzenleyen kurallar, seçim kanunu, temel hak ve ödevleri

[43] Şeref Gözübüyük ve Zekâi Sezgin, *1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri*, Ankara 1957.

düzenleyen kanunlarda yer alan ve birçoğu "usul" le ilgili görünen basit hükümler, ülkedeki siyasî rejimin gerçek karakterini belirlemek bakımından, çoğu zaman, Anayasa'daki genel ilkelere kıyasla, daha etkili olurlar. Bir ülkede parti sayısının birden ikiye çıkması; seçimlerin nisbî temsille veya çoğunluk sistemiyle, dar bölge veya geniş bölgeyle, tek turda veya iki turda yapılması; seçim sisteminin özelliğine bağlı olarak partilerin çoğalması veya ülkede sadece iki karşıt siyasî güç kalması; iktidar-muhalefet ilişkilerinde gereksiz gerginliğe yol açan mevzuat veya uygulamaların bulunup bulunmaması, o ülkede rejimin ve demokratik müesseselerin işleyişini, Anayasa'daki genel ve soyut hükümlerden daha çok etkileyebilir. 1924-1961 arasında birbirinden çok farklı rejimlerin ve dönemlerin yaşanabilmiş olması da gösteriyor ki, partilerle, seçim hukukuyla, temel haklarla ilgili bazı kanunî ve usulî hükümlerin değişmesi, aynı Anayasa çerçevesi içinde, çok değişik siyasî rejimlerin uygulanmasına yol açabilir.

1961 ve 1982 Anayasaları

Yazımızın başında, millet egemenliği ilkesinin doğru ve çağdaş yorumunun bizi demokratik rejime ulaştıracağını belirtmiştik. Ancak unutmayalım ki, demokratik rejim, mutlaka "tek meclis", mutlaka "kuvvetler birliği", mutlaka "meclis hükûmeti sistemi" demek değildir.

Millet egemenliği ilkesinden ayrılmadan, iki meclisli bir sistem; kuvvetler ayrılığına daha çok ağırlık veren bir sistem; başkanlık sistemi, parlâmenter sistem veya bu sistemlerin sentezinden oluşan karma sistemler uygulanabilir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1961 ve 1982 tarihli Anayasalarında da, 1921 ve 1924 Anayasalarında olduğu gibi, "millet egemenliği"ni değişmeyen temel ilke olarak görüyoruz. Bu temel ilkenin ifadesinde, sadece 1961 Anayasası diğerlerinden biraz ayrılarak, *"Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir"* şeklindeki tarihî ifadeye **"Türk"** kelimesini eklemiş ve "Egemenlik, kayıtsız şartsız *Türk* milletinindir" demişti. (1982 Anayasasında, Sayın Utkan Kocatürk'ün önerisi ile tarihî ifade şekline dönülmüş ve *"Türk"* sözü maddenin ikinci fıkrasına alınmıştır).

1961 ve 1982 Anayasalarının her ikisinde de, egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğunu belirten temel fıkranın hemen ardından, bazı **açıklayıcı hükümlerin** geldiğini görüyoruz:

> *"Türk Milleti, egemenliğini Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organları eliyle kullanır."* (1982 Anayasası, madde 6, fırka, 2; benzer hüküm, 1961 Anayasası, madde 4, fıkra 2)

"Egemenliğin kullanılması, hiç bir surette, hiç bir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasadan almayan bir Devlet yetkisi kullanamaz". (1982 Anayasası, madde 6, fıkra 3; benzer hüküm, 1961 Anayasası, madde 4, fıkra 3).

Her iki Anayasada gördüğümüz bu düzenleme, çağdaş demokratik rejimin gereklerine uygun bir düzenlemedir. Bu hükümler, **kişi** diktatörlüğüne dayalı faşizmi de, **zümre** egemenliğini de, **proleterya** diktatörlüğünü ve komünizmi de reddeden bir demokrasi anlayışının ifadesidir.[44]

Millet Egemenliği Çoğunluğa Sınırsız Yetki Tanımak Değildir

Milletin egemen olması demek, bu egemenliği millet adına **kullanma** yetkisinin, bir tek organa (hele bu organın çoğunluğuna) sınırsız şekilde verilmesi demek değildir. Türk milletinin egemenliğini hangi yetkili organlar eliyle kullanacağını ve bu organlardan her birinin yetki sınırlarını Anayasa gösterecektir.

Fransız ihtilâlinden ve (**Rousseau** gibi bu ihtilâlin fikrî temellerini hazırlayanlardan) yadigâr kalan "genel irade", "millî irade" gibi kavramların eksik ve yanlış yorumlanması sonucunda, bazan, demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından bir kısmının arka plâna itildiği görülmüştür.

Hukuk tarihi ve siyaset bilimi, özellikle "millî irade" kavramının eksik ve yanlış yorumlanışının, gerçek demokrasi yerine bazan istibdatların belki de en korkuncu olan **"çoğunluk istibdadı"** na yol açabileceğini ortaya koymuştur.

Atatürk de "çoğunluk istibdadı" tehlikesine dikkati çekmiştir:

"Milletler egemenliklerini geçici olarak da olsa tevdi edecekleri Meclislere dahi lüzumundan fazla güvenmemelidir. Çünkü Meclisler dahi istibdat yapabilir. Ve bu istibdat, şahsî istibdattan daha tehlikeli ve öldürücü (mühlik) olabilir. Bunun için Meclisler belli ve sınırlı bir süreden sonra yenilenir. Bu sayede millî egemenlik daha emin esaslara ve şartlara bağlanmış olur".[45]

Fransız düşünürü **Jean-Jacques Rousseau**'nun ortaya attığı "genel irade" (volonté générale) teorisi, toplumun, kişilerden ayrı olarak bir iradeye sahip olduğu faraziyesine dayanır. Bu faraziyeden hareket eden

[44] Prof. Dr. Hamza Eroğlu, *a.g. makale,* Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c. I, sayı 1, s. 156.

[45] *Atatürkçülük, I. Kitap,* Ankara 1983, s. 12-13.

Rousseau, toplumu teşkil eden fertlerin yarıdan bir fazlasının iradesini "toplum iradesi" sayarak, bu iradeye mutlak bir güç tanımıştır. Bugün, gerek Fransa'da, gerek dünyada, **Rousseau'**nun faraziyesini demokratik rejimin öncüsü sayanlar yanında, çoğunluk istibdadının, hatta çağdaş totaliter rejimlerin öncüsü olarak gören ilim adamlarının bulunması da sebepsiz değildir.[46]

Demokratik rejimlerin doğuşunda, devletin bireyler karşısındaki yetkisinin sınırsız olmadığını ve devlet organlarının her birinin görev ve yetkilerinin önceden belirlenmesinin önemini ortaya koyan **Locke** ve **Montesquieu** gibi düşünürlerin rolünü burada hatırlatmak yerinde olur.

Çağdaş demokrasi teorisi şu gerçeğin iyi anlaşılmasına dayanır: Seçimler, gerçekte, seçmen çoğunluğunun **siyasî tercihini** gösterir. Bir demokraside, elbette, seçmenlerin siyasî tercihine saygı gösterilmesi kesin zorunluluktur. Hangi siyasî gücün veya güçlerin iktidara sahip olacağını, hangilerinin muhalefette kalacağını tayin edecek olan, elbette, seçmenlerin tercihidir. Ancak demokratik anlayış, çoğunluğun her istediğini yapabilmesi demek değildir. Millet iradesi ve millî egemenlik gibi kavramlar doğru yorumlanmalıdır. Millî egemenlik hakkını, millet adına, tek başına kullanabileceği iddiasıyla, bir parlâmento çoğunluğunun kendisini **"kadir-i mutlak"** sayması, hiç bir sınır tanımadan her dilediğini yapabileceğini düşünmesi, bizi gerçek demokrasiye değil, bir başka türden istibdada götürebilir.

Millet Egemenliği ile Anayasanın Üstünlüğünün Bağdaştırılması

Anayasanın kayıtsız şartsız millet egemenliğini temel ilke olarak kabul eden fikrası (madde 6, fıkra 1), ayni maddenin yukarda naklettiğimiz ikinci ve üçüncü fıkralarıyla ve Anayasanın başka ilgili maddeleriyle birlikte yorumlanmalıdır. 1982 Anayasası, yedinci maddesinde, yasama yetkisini düzenler. Sekizinci maddesinde, yürütme yetkisinin *"Anayasa ve kanunlara uygun olarak"* Bakanlar Kurulu tarafından kullanılıp yerine getirileceğini belirtir. Dokuzuncu maddede ise, yargı yetkisinin, **Türk milleti adına**

[46] Fransız Anayasa hukuku profesörü Georges Vedel'e göre, Rousseau, hem kişiye önem veren hürriyetçi demokratik akımın, hem de 'mutlak demokrasi' akımının kaynağı olarak görülebilir. Rousseau'nun teorisinde iktidarın halktan kaynaklanmasının demokratik unsuru teşkil ettiğini; fakat çoğunluğa sınırsız yetki verilmesinin hürriyetleri yok edici bir mutlakiyet unsuru olarak görülmesi gerektiğini belirten profesör Vedel'in görüşleri için *Droit Constitutionnel* adlı eserine bakılabilir (Paris, 1949, s. 191-194).

bağımsız mahkemeler tarafından kullanılacağı belirtilir. Nihayet, *"Genel Esaslar"* başlıklı Birinci Kısmın son maddesinde, millet egemenliği ilkesiyle birlikte düşünülmesi gereken bir başka temel ilkeye yer verilmiştir: *"Anayasanın bağlayıcılığı ve üstünlüğü ilkesi"*.

Demokrasinin teminatı olarak büyük önem taşıyan bu ilke, 1982 tarihli Anayasamızda, 1961 Anayasasındaki ağırlığını korumuştur. Hatta denebilir ki, madde metnine "diğer kuruluş" kelimelerinin de eklenmesiyle, Anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı daha da büyük bir açıklıklığa kavuşturulmak istenmiştir. 1982 Anayasasının söz konusu maddesi şöyledir:

> *"Madde 11 - Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır.*
> *Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz".* [47]

Anayasanın üstünlüğü ilkesi, **"hukuk devleti"** dediğimiz büyük nimetin bir gereğidir. Hukuk devleti ise, gerçek bir demokrasinin vazgeçilmez unsurları arasındadır.

Meclis, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu, yargı organları, devletin bütün makamları, bütün kuruluş ve kişiler Anayasa ile bağlıdırlar. Yasama meclisi dahil, hiç bir organ sınırsız yetkiye sahip değildir. Egemenlik millete aittir. Millet adına egemenliğin **hangi** yetkili organlar eliyle **nasıl** kullanılacağını ise Anayasa belirler.

Demokrasi ve insan hakları inancının öncülerinden olduğu şüphe götürmeyen **Thomas Paine** şöyle diyor:

> *"Hükûmet organlarının seçimle işbaşına gelmeleri, seçilen kimseler sonradan sınırsız bir yetkiye sahip olacaklarsa, istibdadı ortadan kaldırmaz."*

1874 İsviçre Anayasası hazırlanırken, komisyon üyelerinden **Philippin** de *"iki yüz başlı bir sezarizmin tek başlı bir istibdattan daha korkunç olabileceğini"* belirtmiştir. Atatürk'ün de, kurulların istibdadının bazan kişi istibdadından daha öldürücü olabileceğine dair sözlerine yukarda değindik.

Herhangi bir yanlış anlamaya yol açmamak için, tekrar edelim: Hiç şüphesiz, **hür seçim** demokrasinin temel taşıdır. Yine hiç şüphe yok ki,

[47] Benzer hüküm *1961 Anayasasının* 6. maddesindedir.-Ayrıca, kanunların Anayasaya uygunluğunun yargı yoluyla denetlenmesi hakkında, bk. *1982 Anayasası* Madde 146-153. Bu konu, başlıca Anayasa Hukuku kitaplarında işlenmiştir. Türkiyede Anayasa Mahkemesi kurulmadan yıllarca önce, kanunların Anasayasa uygunluğunun yargı yolu ile denetlenmesinin önemini ve yararlarını, tez olarak savunmuştuk (Bk. Turhan Feyzioğlu, *'Kanunların Anayasa Uygunluğunun Kazaî Murakabesi, Yabancı Memleketlerde ve Türkiye'de'*, SBF yayını, Ankara 1951; Türkiye bölümü, s. 249-348).

parlâmenter rejimde siyasî iktidarın hür seçimlerle kurulan bir parlâmentonun güven oyuna dayanması zorunludur. Bu temel gerçekler ne kadar belirtilse azdır. Ancak, bir demokraside, yasama meclislerindeki çoğunluk da, muhalefet de, bütün olarak parlâmentonun kendisi de; öteki devlet organları, kuruluş ve kişiler gibi, Anayasadan kaynaklanan hukuk kuralları ile bağlıdırlar.

1982 Anayasası yapılırken, Anayasanın birçok maddelerinde, çeşitli devlet organlarının yetkileri arasındaki sınırlar, geçmiş tecrübelerin de ışığında, biraz daha açık ve belirli şekilde çizilmeğe çalışılmıştır. [48]

1982 Anayasasının *Başlangıç* bölümünde yer alan şu ifadeler de, hiç bir devlet organının hukukun **dışında** ve **üstünde** olamayacağını belirler:

> *"Millet iradesinin mutlak üstünlüğü, egemenliğin kayıtsız şartsız Türk milletine ait olduğu ve bunu millet adına kullanmağa yetkili kılınan hiç bir kişi ve kuruluşun bu Anayasada gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun icapları ile belirlenmiş* ***hukuk düzeni*** *dışına çıkamayacağı..."*
>
> *"Kuvvetler ayırımının, devlet organları arasında üstünlük sıralaması anlamına gelmeyip, belli Devlet yetkilerinin kullanılmasından ibaret ve bununla sınırlı medenî bir işbölümü ve işbirliği olduğu ve* ***üstünlüğün ancak Anayasa ve kanunlarda bulunduğu;..."***

Özetle, gerçek bir demokraside, **millî egemenlik** ilkesi **hukuk devleti** ile birlikte yürür. İki ilkenin bağdaştırılması şarttır. [49]

Demokrasinin Ayırıcı Özellikleri

Burada, kendimize şu soruyu sormakta yarar vardır: Bir ülkede demokratik rejimin bulunması ne demektir? Gerçek demokrasinin ölçütü, ayırıcı özelliği nedir? Bu sorunun cevabını ararken hemen belirtmek gerekir ki çağımızda "demokrasi" sözcüğü değişik anlamlarda kullanılmakta, bazen birbirine taban tabana zıt rejimlere "demokratik" sıfatı verilmektedir.

İkinci Dünya Savaşından sonra Nazi Almanyasına demokrasiyi yerleştirmek hususunda müttefiklerin ortak bir taahhüdü vardı. Fakat Sovyet Rusya'nın nazarında "demokrasi", marksist-leninist dogmatizme dayalı totaliter bir rejim demekti. Almanya'nın Sovyet Rusya işgalindeki Doğu kesiminde kurulan devletin adı "Demokratik Alman Cumhuriyeti"-dir. Anayasasında demokrasi sözcüğüne bol bol yer verilmiştir. Batı'da

[48] Prof. Dr. Hamza Eroğlu, *a.g. makale*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt I, sayı 1. s. 160.

[49] *Ayni eser*, s. 162.

kurulan Federal Alman Cumhuriyeti'nin adında "demokratik" sıfatı yoktur. Ama, bu iki zıt demokrasi anlayışından "gerçek" olanı, "demokrasi" adına lâyık olanı, hiç şüphesiz, Batı Almanya'dakidir.

O halde, demokrasi sadece kâğıt üstünde kalan ilkelerle, güzel sözlerle gerçekleşebilen bir rejim değildir.

Demokratik ve hür bir rejimi, totaliter veya otoriter bir baskı ve korku rejiminden ayıran gerçek unsurlar nelerdir? Konuya bu açıdan bakınca, gerçek bir demokrasinin yapısında bazı vazgeçilmez unsurların bulunduğunu görüyoruz:

Gerçek demokraside milletin siyasî tercihinin ortaya çıkmasına imkân sağlayan seçimlerin **serbest** ve **dürüst** olması şarttır.

Tek parti, tek liste ile demokrasi olamaz. İktidar partisi karşısında serbestçe teşkilâtlanabilen, görüşlerini açıklayabilen, seçimlere katılabilen bir veya birkaç **muhalefet** partisinin bulunması demokrasinin başta gelen unsurlarından biridir.

Çağdaş siyasî düşünürler, haklı olarak, her parlâmentoda bir çoğunluğun bulunduğuna; fakat muhalefet partisine veya partilerine ancak gerçekten demokratik olan ülkelerin parlâmentolarında rastlandığına dikkati çekmektedirler.

Tarihin bir çok ünlü diktatörleri, başlangıçta halkın büyük çoğunluğunu arkalarında sürükleyerek ve seçimle iş başına gelmişlerdir. **Napolyon** da, **Hitler** de seçimle göreve başlamışlardır. Bir çok diktatörler, muhalefeti susturup, bütün resmî propaganda araçlarını ve devlet güçlerini seferber ederek, yapay (sun'î) bir çoğunluk sağlamağı da başarmışlardır. Hatta belli aralıklarla plebisitler düzenleyerek büyük çoğunluğun kendileriyle beraber olduğunu tescil etmeğe önem vermişlerdir. Bu çeşit rejimlerin "demokrasi"yle ilgisi olmadığını söylerken, kullandığımız ölçüt, halk çoğunluğunun bunlara karşı oluşu değildir; bizi bu rejimlerin demokratik olmadığı sonucuna ulaştıran ölçüt, serbestçe teşkilâtlanıp görüşlerini savunabilen bir muhalefetin bulunmayışıdır. *"Ne muhalefet partisi, ne de parti içinde muhalefet"* düsturu, bolşeviklerin benimsediği bir düsturdur. Ve, hiç şüphe yok ki, gerçek demokrasinin tam zıddıdır. [50]

[50] Bu konuda bk. Turhan Feyzioğlu, *Demokrasiye ve Diktatörlüğe Dair*, İstanbul 1957, *'Gerçek Demokrasinin Temel Taşı'* başlıklı bölüm, s. 1-5.-1982 tarihli *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, 68 ci maddesinde, siyasî partileri demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurları saymış ve parti kurma, partilere girme, partilerden çıkma hürriyetlerini kabul etmiştir. Bk. keza 1961 Anayasası, madde 56.

Bir ülkenin demokratik şekilde yönetilmesi, o ülkede kişi dokunulmazlığı ve güvenliği, düşünce ve kanaat hürriyeti, söz ve basın hürriyeti, dernek kurma hürriyeti, inanç ve ibadet hürriyeti, seyahat hürriyeti vs. gibi temel hak ve hürriyetlerin **fiilen** işler halde bulunması demektir. [51]

Demokrasi, insanların istemedikleri bir yerde, istemedikleri bir işte, toplama kampında, mecburî çalışma kampında, Gulag'da, zorla ve kırbaç altında çalıştırılamaması demektir.

Gerçek demokrasiyi kağıt üstünde demokrasiden ayıran kıstaslardan biri, siyasî iktidarın tenkid edilebilmesidir. Faşist veya komünist totaliter rejimle yönetilen ülkelerde, iktidarı tenkit etmekle ihanet arasında bir ayrım yapılamaz. Siyasî iktidara tenkitler yöneltmekle, milleti ve vatanı bölmeğe ve yıkmağa çalışmanın; meşru tenkitle vatana ihanetin birbirinden ayırılamadığı bir ülkede demokrasinin varlığından söz edilemez.

Demokratik rejim, herkesin, yaşamını ve maddî varlığını koruma yanında, manevî ve fikrî varlığını da koruma ve geliştirme hakkına sahip olabilmesi demektir. (*T.C. Anayasası*, m. 17).

Gerçek demokraside idare edenlerin işlem ve kararları bağımsız yargının denetimine tâbidir. (*T.C. Anayasası*, m. 125). Hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü ilkesine saygı gösterilir. Temel hak ve hürriyetler bağımsız yargı organının güvencesi altındadır. (*T.C. Anayasası*, m. 138-139 ve Temel Hak ve Ödevler kısmı).

Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî egemenliğin, Cumhuriyetin, millî güvenliğin, kamu düzeninin, genel âsayişin, genel ahlâkın ve genel sağlığın korunması gibi Anayasada açıkça belirlenen sebepler ve yine Anayasanın öngördüğü yasal sınırlamalar dışında, temel hak ve hürriyetlerin keyfî şekilde sınırlandırılamaması demokrasinin bir başka unsurudur. (*T.C. Anayasası*, m. 12-14).

Gerçek demokrasi, insanlara korkudan uzak, "korkudan azâde" şekilde yaşama imkânını sağlayabilen tek rejimdir. Demokrasilerle faşist veya komünist totaliter rejimleri ayırmak için kullanılmış olan bir benzetmeyi hatırlayalım: "Hür bir ülkede sabahın erken saatinde kapısı vurulan yurttaş sütçünün geldiğini; totaliter bir ülkede ise, erken saatte kapısı vurulan kişi gizli polisin geldiğini düşünür". Çünkü, devletin adı "Halk Cumhuriyeti", "Demokratik Cumhuriyet" de olsa, uygulanan rejim gerçekte totaliter ise, ülkede hürriyet değil, korku egemendir.

[51] Bk. 1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının *Temel Haklar* ve *Ödevler* kısmı: Genel hükümler (m. 12-16); kişinin hakları ve ödevleri (m. 17-40); sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler (m. 41-65), siyasî haklar ve ödevler (m. 66-74).

Bir ülkede, gizli polis, kişiyi istediği anda evinden ve ailesinden ayırıp, sorgusuz sualsiz hapishaneye veya (bazan süresiz olarak) sürgüne gönderebiliyorsa; bağımsız bir mahkeme önünde tarafsız bir duruşma ve gerçek bir savunma sözkonusu olmaksızın insanlar hüküm giyebiliyor veya hüküm bile giymeden, kestirme yoldan türlü cezalara uğratılabiliyorlarsa; tıp ilmi ve yüce hekimlik mesleği bile sapasağlam insanları hürriyetlerinden mahrum edip akıl ve ruh hastanelerine hapsetmek için kullanılıyorsa; devletin adında "Halk Cumhuriyeti", "Halk Demokrasisi" veya "Demokratik Cumhuriyet" gibi parlak sözlerin bulunması rejimin gerçek niteliğini saklamağa yetmez.

Totaliter rejimler dogmatizme dayanır. Demokrasinin özünde ise ampirik akılcılık vardır.

Faşizmde, komünizmde, hatta teokratik diktatörlüklerde, başta bulunanlar bütün gerçeği sadece kendilerinin bildiğine ve temsil ettiğine; o halde dogma'ya aykırı herhangi bir görüş ileri sürmenin suç olduğuna inanmışlardır. Dogma'yı iktidardaki tek parti temsil eder. Parti içinde de, resmî dogmayı doğru yorumlama yetkisi Merkez Komitesinindir. Merkez Komitesi adına doğru çizgiyi tesbit eden ve uygulatan organ bir avuç üyeden kurulu bir politbürodur. Politbüro'da ise, genellikle partinin başkanı veya birinci sekreteri unvanını taşıyan kişinin iradesi egemendir. İktidardaki tek partinin örgütünü, orduyu ve gizli polisi doğrudan doğruya veya sâdık adamlarıyla denetleyen kişi, fiilen politbüroya da, Merkez Komitesine de, ülkeye de egemen olmaktadır.

Totaliter rejim, insan hayatından insan şerefine, bir lokma ekmekten bir yudum suya, bir satır yazıdan bir çift söze, kafadaki düşünceden yürekteki inanca kadar her şeye bir politbüro'nun, bir avuç zorbanın hükmetmeğe çalıştığı rejimdir.

Nazi toplama kamplarının veya komünist ülke "gulag"larının bir kaza ve rastlantı sonucu ortaya çıktıklarını sanmak hatadır. Bunlar akılcılığın yerine dogmatizmi geçirmenin ve her türlü muhalefeti, her türlü eleştiriyi suç saymanın kaçınılmaz sonucudur.

Totaliter rejimler *"halk için iyi olanı sadece biz biliriz. Halkın kendi kendini yönetmesi önemli değildir; yönetimin halk yararına olması önemlidir"* görüşüne dayanırlar. Demokraside ise, yönetimin halk için ve halk yararına olması elbette önem taşır, fakat yeterli değildir; *"halkın, halk için, halk tarafından yönetilmesi"* sözkonusudur.

Totaliter rejimde, *"mutlak ve tartışılmaz gerçeği"* tekelinde tutan iktidar partisinin emrindeki sözde parlâmentoda, üyelerin görevi gerçeği aramak

değildir; Meclis üyelerine düşen görev sadece baştakilerin tesbit ettiği parti çizgisini öğrenmek, doğru olduğu kendilerine parti yönetimi tarafından tebliğ edilecek olan düşünceleri tartışmasız alkışlamaktır.

Demokratik sistem, gerçeğin kimsenin tekelinde olmadığı bilincinden hareket eder. *"Beşer şaşar"* diyen ve her insanın yanılabileceğini belirten Türk atasözünde demokrasinin özü ve gerekçesi vardır. Demokratik rejimde gerçeğin aranmasına, gerçeğe yaklaşılmasına imkân veren hür ve âdil **tartışma usulleri** hayatî önem taşır. Gerek parlâmentolarda, gerek kamuoyunu oluşturan basın yayın araçlarında, gerekse yargı önünde, karşıt görüşlerin açıklanmasına imkân veren usuller uygulanır. Çok iyi bilinir ki, parlâmentoda, yayın araçlarında, yargı organlarında uygulanan **usullerin** âdil oluşu ve hür tartışmaya imkân vermesi, demokratik rejimin varlığı ve sağlığı açısından, soyut ilkelere kıyasla daha önemli bir etkendir.

Totaliter rejimler, doğru olduğuna dogma halinde inandıkları **gayeye** önem verir, o gayeye erişmek için her **vasıtayı** mübah sayarlar. Demokrasilerde, sadece gaye değil, gayeye erişmek için başvurulacak vasıtalar, izlenecek yollar da önem taşır. Demokratik anlayış, insan hayatını, insan haklarını, insan haysiyetini hiçe saymak, insanları köleleştirmek pahasına gayeye varılmasını kabul etmez. Daha doğrusu, şiddeti, kini, zulmü, haksızlığı araç diye kullanarak barışa, âdil bir düzene, sevgiye, hürriyete, mutluluğa erişilemeyeceğini bilir.

Demokratik anlayışta, yalnız devlet değil, bireyler de önemlidir. Elbette devlet olmadan bağımsız ve hür yaşanamaz, güvenlik sağlanamaz; elbette devlet korunacaktır. Devletin hayatî önemde görevleri olduğu, elbette unutulmayacaktır. Fakat devlet kişilerin korkusuz, hür, mutlu yaşatılmaları amacından saptırılmamalıdır.

Bakınız, **Atatürk** bu konuyla ilgili olarak ne diyor:

> *"Türkiye'de bolşeviklik olmayacaktır. Çünkü Türk Hükûmetinin ilk gayesi halka hürriyet ve mutluluk vermektir".* [52]

Yine **Atatürk**'ün kendi el yazısıyla **"demokrasiye aykırı çağdaş akımlar"** başlığı altında özetlediği şu düşünceleri hatırlanmağa değer:

> *"Bolşevik teorisinde... bir azınlık, ekonomik esaslara dayanan komünist partisi adı altında birleşerek bir diktatörlük kurmuşlardır. Amaçlarında millî değildirler. Kişisel hürriyet ve eşitlik tanımazlar. Halk egemenliğine saygıları yoktur. İçte, halkın çoğunluğunu, kaba kuvvet kullanarak, görüşlerini kabullenmeğe zorlarlar; yurt dışında, propaganda ve ihtilâl teşkilâtı ile bütün*

[52] Enver Ziya Karal, *Atatürk'ten Düşünceler*, Ankara, 1969, s. 133.

dünya milletlerine kendi prensiplerini yaymağa çalışırlar. Halbuki, hükûmet kurmaktan amaç, ilk önce kişisel hürriyetin sağlanmasıdır. Bolşevik hükûmet tarzında keyfî idare özelliği görülmektedir.

Bir toplumun, zorla bir kısım insanların görüşlerinin esiri yapılarak âciz bir şekilde yaşatılmasına, tabiî ve akla uygun bir hükûmet sistemi gözü ile bakılamaz." [53]

Atatürk, faşizmi, nazizmi, komünizmi, teokratik diktayı, kişi hürriyetlerini yok eden bütün rejimleri reddetmiştir.

Atatürk Türkiye'de Demokratik Rejimi Kurmağı Amaçlamıştır

Atatürk, millet egemenliği ilkesini, Millî Mücadelenin ve yeni Türk devletinin temel ilkesi haline getirirken, hiç şüphe yok ki, amacı Türkiye'de gerçek anlamda demokratik rejimi yerleştirmekti.

Şartlar demokrasinin doğması ve sağlıklı şekilde işlemesi için yeterince elverişli değildi. Çağdaşlaşma yolunda hızla yapılması gerekli hamleler vardı. Ülkenin demokrasi yolunda tecrübesi yok gibiydi.

Gerçi, 19 cu yüzyılın başlarında, hükümdarın mutlak yetkilerini bir ölçüde sınırlamak, yönetimin bazı kurallara uymasını ve denetlenebilmesini sağlamak amacıyla, iktidar ile âyan arasında **"Sened-i İttifak"** diye anılan bir anlaşma yapılmıştı. Fakat, kısa ömürlü olan bu anlaşma mutlakiyet idaresinden hukuk devletine geçiş yolunda güçlü ve yeterli bir zemin oluşturamamıştı.

Çok uluslu bir imparatorluğu-gitgide artan dış müdahaleler karşısında-bir arada tutabilmek ümidiyle, keyfî idareye son verip kanun önünde eşitliği sağlamak; kişinin can, mal, ırz ve konutunu güvenliğe kavuşturmak; hukuk sistemini çağa yaklaştırmak için **Tanzimat** döneminde girişilen çabalar da istenilen sonuçları tam olarak verememişti. Padişahın yetkilerini sınırlandırmayan 1876 **"Kanun-u Esasi"**si millet egemenliği fikrine yabancıydı. **1876 Meşrutiyet**'inde, bütün üyeleri Padişahça tayin edilen İkinci Meclis (Meclis-i Ayan) vardı. Padişah Meclis-i Mebusan'ı dilediği anda dağıtmak imkânına sahipti. Meclise karşı hiç bir sorumluluğu bulunmayan yürütme organı sadece Padişahın denetimi altındaydı. Kaldı ki, bu cılız demokrasi denemesi çok kısa sürmüştü. 1877 de toplanan Meclis, Türk-Rus savaşı üzerine, 1878 yılının başında (14 Şubat 1878) Padişah tarafından süresiz olarak kapatılmıştı.

[53] A. Âfetinan, *a.g.e.*, s. 420-425 te yer alan Atatürk'ün el yazıları.

1908 de "Kanun-u Esasî" yeniden yürürlüğe kondu. Metninde, demokratik yönde, kısa ömürlü değişiklikler yapıldı. Ancak **İkinci Meşrutiyette** de millet egemenliği esası kabul edilmiş değildi. 31 Mart ayaklanması üzerine Padişah tahttan indirildi, yerine yeni bir Padişah geldi. Bu arada **İttihat ve Terakki** partisinin devlet yönetiminde tek söz sahibi oluşu, yeni bir baskı dönemini başlattı.

Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşı fâciası ve-esasen çok zayıflamış olan-İmparatorluğun çöküşüyle sonuçlanan Birinci Dünya Savaşı, milletimize, barış ve huzur içinde, demokrasi yolunda tecrübe kazanmak imkânını vermedi. Kaldı ki, Devletten ayrılmak isteyenlerin temsilcilerinin çoğunlukta olduğu Meclislerle başarılı bir demokrasi uygulaması yapılamayacağı apaçık ortada idi. Demokrasi, ancak **millet bütünlüğünün** yeterince güçlü olduğu bir ortamda yeşerip yaşayabilecek bir rejimdi.

Demokratik rejim içinde hür yaşayabilmenin şartlarından biri, hiç şüphesiz, gerçek anlamda "millet" olabilmektir. Millî birlik ve beraberliğin mevcut olmadığı bir ülkede, demokrasinin sağlığı, hatta varlığı tehlikeye düşer. Millî birlik zayıflarsa, çatışmalar demokratik usuller içinde çözülemez hale gelir. Demokrasinin işleyebilmesi için, yurdun çeşitli yörelerinde yaşayan, çeşitli mesleklere, mezheplere mensup, çeşitli siyasî görüşlere sahip yurttaşlar arasında, bazı temel konularda görüş beraberliği (consensus) mevcut olmalıdır. Bir ülkenin yurttaşları, aralarındaki ayrılıklar ne olursa olsun, ayni devletin çatısı altında, ayni millete bağlı olarak bir arada yaşamak azminde ve bütün sorunlara demokratik usuller içinde çözüm aramak kararlığında iseler, o ülkede demokrasi sağlıklı şekilde yaşar.

Bir ülkede, "biz bu iktidarı istemiyoruz, şu kanunlardan şikâyetçiyiz, uygulanan şu politikayı zararlı buluyoruz" diyen yurttaşlar, bunu, yıkıcılık, bölücülük bahanesi yapmadan, "biz demokratik yollardan iktidara gelmeğe çalışırız ve meşru şekilde iktidarı elde edersek bunları düzeltiriz" diye düşünüyorlarsa, o ülkede demokrasi sağlıklı şekilde işler.

Devletin nitelikleriyle ilgili bazı temel noktalarda görüş beraberliği (consensus) varsa, demokrasiyi yaşatacak bir ortam da var demektir. "Millî devlet" kurulmadan önceki İmparatorluk şartları içinde, Türkiyede demokrasi için gerekli millî bütünlük yoktu.

Ne yazık ki, **Kuva-yı Milliye** ruhu ile bütünleşen ve bütün görüş ayrılıklarına rağmen düşmanı vatandan kovup bağımsızlığı gerçekleştirmek amacı etrafında toplanabilen kahraman I. TBMM den sonra, kısa zamanda görüldü ki, çok partili ve tam anlamıyla demokratik siyasî mücadele şartları

içinde devletin bütünlüğünü korumak ve milletimizin varlığı ve geleceği açısından zorunlu olan çağdaşlaşma hamlelerini gerçekleştirmek kolay olmayacaktır.

1925 yılının Mart ayına kadar, Türkiye'de siyasî hayatta ve basında, oldukça geniş bir hürriyet ve hoşgörü havası hâkim idi. Fakat bir yandan dinî duygu ve inançların sömürülmesi ile o zamana kadar gerçekleştirilen inkılâplara karşı yıkıcı kışkırtmaların yaygınlaşması; öte yandan yurdun bir bölgesinde devletin ve milletin bütünlüğünü tehdit eden kanlı bir isyanın başlatılması, **Takrir-i Sükûn Kanunu**'nun çıkarılmasına yol açtı. Hem kurulan genç Cumhuriyetin, hem de yapılmış ve yapılacak çağdaşlaşma hamlelerinin selâmeti için, demokratik rejim geçici olarak kısıtlandı.

Amaç totaliter bir rejim kurmak, ülkede sürekli bir dikta yönetimini egemen kılmak değildi. Bu düşüncemizin dayandığı noktaların bazılarını şöyle özetleyebiliriz:

Zorunlu olarak bir süre uygulanan tek parti sistemi veya iki dereceli seçim usulü, hiç bir zaman ideal çözümler olarak gösterilmemiştir.

Atatürk dönemi boyunca, totaliter ülkelerde görüldüğü gibi, demokratik rejim sistematik şekilde, *"kokmuş, çürümüş bir rejim"* olarak kötülenmemiştir; amacın tam ve gerçek bir demokrasiye ulaşmak olduğu durmaksızın tekrarlanmış; okul kitaplarında bile bu amaç yer almıştır. Faşist ülkelerde iddia edildiği gibi, iktidarın, adeta *"ilâhî bir misyonla"* bir şahsa verilmiş olduğu ileri sürülmemiş; komünist ülkelerdeki gibi, *"proletaryanın ileri ucu"* nu teşkil eden iktidar partisinin diktatörlük kurması, resmî dogmanın kaçınılmaz gereği olarak savunulmamıştır.

Atatürk'ün gerçekleştirdiği Türk inkılâbı, *"iktidarı bir oligarşiye, bir partili kadrosuna devretme"* hareketi değildir; bu inkılâp, iktidarı bütün millete devretme hareketidir. [54] Ülke şartları ve genel eğitim düzeyi elverdiği anda iki dereceli seçimden tek dereceli seçime, tek partiden çok partili rejime geçilmesi amaçlanmıştır. Siyasî iktidarın meşru kaynağının millet olduğu ısrarla vurgulanmış; *"egemenlik kayıtsız şartsız milletindir"* ilkesinin kalplere ve kafalara yerleşmesi yolunda çaba gösterilmiştir.

1925 de **Terakkiperver Cumhuriyet Fırka**'sının-bilinen şartlar içinde-kapatılmasından beş yıl sonra, 1930 da Atatürk bir defa daha çok partili rejim denemesi yapmıştır. **Serbest Fırka**'yı kurması için teşvik ve yardım ettiği arkadaşı **Fethi (Okyar)**'a 11 Ağustos 1930 tarihinde yazdığı

[54] Suat İlhan, *Türk Kurtuluş Hareketinin Safhaları*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, cilt 1, sayı 2, s. 321.

cevap mektubunda, **Atatürk,** yeni denemenin başarılı olması için partiler arasında bazı temel noktalarda görüş birliği bulunması zorunluğunu şu satırlarla belirtiyordu:

> *"... Görüyorum ki* **lâik Cumhuriyet** *esasında beraberiz. Zaten benim siyasî hayatta bir taraflı olarak daima aradığım ve arayacağım temel budur. Binaenaleyh Büyük Mecliste ayni temele istinat eden yeni bir partinin faaliyete geçerek millet işlerini serbest münakaşa etmesini Cumhuriyetin esaslarından sayarım."* [55]

Ne yazık ki, Serbest Fırka tecrübesi de, Cumhuriyete ve lâikliğe karşı olanların taşkınlıkları yüzünden, kısa ömürlü oldu.

Anayasa Hukuku ve Siyasî Kurumlar konusundaki eserleri yanında, *"Siyasî Partiler"*, *"Diktatörlük"* gibi konulardaki incelemeleriyle tanınmış olan fransız siyaset bilimcisi Prof. **Maurice Duverger**, Türkiye'nin yaşadığı tek parti döneminde, totaliter rejimlerde görülen özelliklerin çoğuna rastlanmadığını belirtir. Prof. **Duverger**'ye göre, Türkiyede bir süre uygulanan tek partili sistem, mevcut bir demokrasiyi yıkarak yerine totaliter veya otoriter bir yönetim biçimi getirmek için kurulmamıştır; tam aksine, mutlakiyetten millet egemenliğine geçişi sağlamak; demokratik rejimin gerektirdiği zemini ve şartları hazırlamak ve sonunda tam bir demokrasiyi gerçekleştirebilmek amacına yönelmiştir. Prof. **Duverger** daha ileri giderek, demokrasi geleneği olmayan gelişme halindeki milletler için, kemalizmin, demokrasiye hazırlanma ve geçiş yolunda, en uygun ideoloji olduğunu ileri sürmüştür. [56]

Atatürk, *Büyük Nutku*'nda, 1925 olaylarını anlatırken, isyanların bastırılmasının ve inkılâpların gerçekleşmesinin ancak "Takrir-i Sükûn" Kanunu gibi olağanüstü yetkilerin uygulanmasıyla kabil olabildiğini açıklar. *Büyük Nutkun* sonunda, "Gençliğe Hitab" dan hemen önceki sayfalarda yer alan açıklamalarında, **Atatürk** şöyle diyor:

> *"Biz, olağanüstü fakat kanunî olan tedbirleri, hiçbir vakit ve hiçbir suretle, kanunun üstüne çıkmak için vasıta olarak kullanmadık; tam aksine, memlekette sükûn ve asâyişi kurmak için uyguladık; devletin hayat ve bağımsızlığını sağlamak için kullandık. Biz, o tedbirleri, milletin medenî ve sosyal gelişmesinde yararlı kıldık." (Nutuk, II,* s. 541).

[55] Utkan Kocatürk, *a.g.e.*, s. 505

[56] Prof. M. Duverger'nin kemalizmin totaliter ve otoriter rejimlerden farkına ilişkin görüşleri için bk. *Les Partis Politiques*, Paris, 1951, s. 308-309; *Droit Constitutionnel et Institutions Politiques*, Paris 1955, s. 388-390; *De la Dictature*, Paris, 1961, s. 124-126; *Institutions Politiques et Droit Constitutionnel*, Paris, 1962, s. 391-392; *Le Kémalisme*, 27 Kasım 1961 tarihli *Le Monde* eki.

Bu olağanüstü tedbirlerin uygulanmaları gereksiz hale gelince kaldırıldıklarını da hatırlatan **Atatürk**, şöyle devam eder:

> *"Efendiler, Takrir-i Sükûn Kanunu'nun yürürlükte ve İstiklâl Mahkemeleri'nin faaliyet halinde bulunduğu süre içinde yapılan işleri göz önüne getirecek olursanız, Meclisin ve milletin güven ve itimadının tamamen yerinde kullanıldığı kendiliğinden anlaşılır" (Nutuk II,* s. 541)

Bu dönemde yapılan işleri sıralarken, **Atatürk,** büyük isyan ve suikastlerin bertaraf edildiğini, asayiş ve huzurun sağlandığını; tekke ve zaviyelerin kapatıldığını; şeyhlik, dervişlik, falcılık, büyücülük vs. gibi unvan ve faaliyetlerin yasaklandığını; Türk toplumunun "hurafelere bağlı ilkel bir kavim olmadığını" gösterecek tedbirlerin alındığını hatırlatmış ve Takrir-i Sükûn Kanunu'nun yürürlüğünden, "milletimizin alnını açık ve temiz göstermek; milletimizin mutaassıp (bağnaz) ve ortaçağ zihniyetinde olmadığını isbat etmek için yararlanıldığını" belirtmiştir. **Atatürk**, kıyafet inkılâbının da bu dönemde gerçekleştirildiğini; milletimizin başında cehalet, gaflet ve taassubun sembolü gibi görünen fesin atıldığını anlatırken *"Bunu Takrir-i Sükûn Kanunu'nun câri olduğu zamanda yaptık. Bu kanun câri olmasaydı, yine yapacaktık. Fakat bunda, kanunun yürürlükte oluşu kolaylık sağladı denirse, bu çok doğru olur"* demiştir.

Takrir-i Sükûn Kanunu'nun irtica propagandacılarının halkı zehirlemelerini önlediğini belirten **Atatürk,** kadınların hak ve hürriyetlerini sağlayan, aile hayatını düzenleyen Medenî Kanun ile milletin ekonomik, sosyal alanlarda feyizli sonuçlar almasını mümkün kılan birçok yeni kanunların da hep bu dönemde çıkarılabildiğine dikkati çekmiştir. (*Nutuk II,* s. 542).

Atatürk, olağanüstü tedbirlerin kullanılış amacını, sonuç olarak, şu cümlelerle özetlemiştir:

> *"Biz her vasıtadan, yalnız ve ancak, bir açıdan istifade ederiz. O açı şudur: Türk milletini, medenî cihanda, lâyık olduğu yere ulaştırmak ve Türk Cumhuriyetini sarsılmaz temelleri üzerinde her gün daha çok güçlendirmek... ve bunun için de istibdat fikrini öldürmek..." (Nutuk II,* s. 542)

Bu sözler de gösteriyor ki, Cumhuriyetin ilk yıllarında başvurulan yol, sürekli bir düzen olarak değil, geçici bir zorunluk olarak düşünülmüştür; amaç istibdadın geri dönmesine imkân vermeyecek şartları hazırlamak, milleti çağdaş uygarlığa ve gerçek demokrasiye ulaştırmaktır.

Atatürk Dönemi Demokrasi İçin Zemini Hazırlamıştır

Atatürk ve dönemiyle ilgili olarak *"Ankara"* adlı bir eser vermiş olan **Bischoff** da, tıpkı Profesör **Maurice Duverger** ve başkaları gibi,

Türkiye'de şartların bir süre için uygulanmasını zorunlu kıldığı tek parti düzeninin Avrupa'daki totaliter rejimlerde görülen tek parti düzeniyle hiç bir ilgisi olmadığını şu sözlerle belirtir:

> *"Rusya, İtalya ve Almanya'da olduğu gibi, devlet, parti ideolojisinin bir mahsulü değildir; parti, kurulan yeni devletin yeni ideolojisini millet ölçüsünde yaymak üzere Mustafa Kemal tarafından demokratça kurulmuş bir müessesedir".* [57]

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, **Atatürk**, iktidarı bir parti oligarşisine, bir imtiyazlılar grubuna vermeği hiç düşünmemişti. İktidar bütün millete ait olacaktı. Kurduğu partiyi **Bischoff**'un da belirttiği gibi, *"halkımıza siyasî terbiye vermek için bir mektep"* olarak görüyordu. [58]

Gerçekten de **Atatürk**, bıkıp usanmadan, bir başöğretmen sabrı ile, millet egemenliği ilkesini kafalara ve yüreklere yerleştirmeğe çalışmıştı. Bu konudaki çoşkusunu gösteren sayısız örneklerden bir kaçını verelim:

> *"Hürriyetin de, eşitliğin de, adaletin de dayanak noktası millî egemenliktir."* [59]

> *"Milletler kendi egemenliklerini mutlaka ellerinde tutmak mecburiyetindedirler. Şimdiye kadar milletimizin başına gelen bütün felâketler kendi talih ve kaderini başka birisinin eline terketmesinden kaynaklanmıştır... Bu kadar acı tecrübeler geçiren milletin... bundan sonra egemenliğini bir kişiye vermesi kesinlikle mümkün olmayacaktır. Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir ve milletin kalacaktır."* [60]

> *"Millet egemenliği ilelebet devam edecektir. Valdemin ruhuna ve bütün ecdat ruhuna karşı taahhüt ettiğim yemini tekrar ediyorum. Annemin mezarı önünde ve Allah'ın huzurunda ahd ve peyman ediyorum: bu kadar kan dökerek milletin elde ettiği egemenliğin korunması ve savunulması için gerekirse valdemin yanına gitmekte asla tereddüt etmeyeceğim. Milletin egemenliği uğrunda canımı vermek, benim için vicdan ve namus borcu olsun."* [61]

Atatürk döneminin bilinen dikta rejimlerine benzemeyen yönleri üzerinde duran bilim adamlarının dikkatine çarpan başka bazı özellikler vardır: Parti grubu toplantısında önemli konular geniş bir serbestlikle

[57] Bischoff'un bu değerlendirmesi ve Atatürk'ün konuyla ilgili sözleri için bk. Peyami Safa, *Türk İnkılâbına Bakışlar*, 1938, s. 217-218.

[58] *Ayni eser*, s. 218.

[59] 1 Mart 1923 de TBMM nin dördüncü toplantı yılını açış konuşması, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c. I, ikinci baskı, Ankara 1961, s. 308.

[60] *Atatürkçülük, 1. kitap*, Ankara 1983, s. 9-11.

[61] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c.II, ikinci baskı, Ankara 1959, s. 76.

tartışılmıştır. Nâdir de olsa, Meclis Genel Kurulunda, bazı üyeler, bir müeyyide ile karşılaşmaksızın, iktidara karşı oy kullanabilmişlerdir; Parlâmentoda, Bakanlar hakkında yolsuzluk önergeleri verilebilmiş ve bunlardan bazıları Yüce Divana sevkedilerek hüküm giymişlerdir.

Siyasî yönetimle Silâhlı Kuvvetlerin ayrılmasına özel bir dikkat gösterilmesi de Atatürk döneminin önemli bir özelliğidir.

Lord Kinross, **Atatürk** biyografisinde, yer yer Anadolu'da kurulan demokrasiden bahseder;[62] bazan da, tek parti dönemindeki rejimin demokrasi olmadığını söylemekle birlikte, bunun başka diktatörlüklerden çok farklı bir karakter taşıdığına dikkati çeker: bu rejimin "*demokratik şekillere dayalı*" olduğunu ve **Atatürk**'ün "*Anayasa ve yasalarla çizilen çerçeveye titizlikle uyduğunu*" belirtir.[63]

Atatürk'le ilgili hâtıralarını yayınlamış olan Fransa'nın eski Ankara Büyükelçisi **Comte de Chambrun,** onun istese idi, hükümdar, halife, diktatör olabileceğini; fakat milletinin sevgisi ile Cumhurbaşkanı olmağı yeterli saydığını; basiretinin başka unvanlar istemesine, şiddete başvurmasına veya hükümdarlığa özenmesine engel olduğunu anlatır.[64]

Prof. **Enver Ziya Karal**'ın belirttiği gibi, **Atatürk,** "*Türklerin ruhan demokrat bir millet olduğuna*", hatta dünya üzerinde yaşayan milletler arasında Türk milletinin bu konuda en önde geldiğine inanırdı. "*Türkiye Cumhuriyetinde siyasî partilerin bulunmasını zarurî görür*"dü.[65]

11 Aralık 1924 de, *Times* gazetesi muhabirine **Atatürk** şöyle diyordu:

> "*Millî hâkimiyet esasına dayanan ve bilhassa Cumhuriyet idaresine malik bulunan memleketlerde siyasî partilerin mevcudiyeti tabiîdir. Türkiye Cumhuriyetinde de, birbirini denetleyen partilerin doğacağına şüphe yoktur.*"[66]

1930 Ağustosunda bir toplantı sırasında, **Atatürk** tarafından ileri sürülen ve sayın Prof. Dr. **A. Âfetinan** tarafından not edilerek yayınlanan şu düşünceler, onun tek partili sistemi devamlı bir çözüm olarak görmediğinin başka bir kanıtıdır:

> "*... Bu durumun devamında hatıra gelen ve görülen önemli sakıncalar vardır. İlk söylenebilecek sakınca, Meclis yalnız bir parti mensuplarından oluşunca, o*

[62] Atatürk, *The Rebirth of a Nation*, London, 1964, s. 221.

[63] *Ayni eser*, s. 478.

[64] Bk. İsmet Giritli, *Atatürk Cumhuriyeti*, İstanbul 1984, s. 79.

[65] Enver Ziya Karal, "*Atatürk, Siyaset Ahlâkı ve Siyasî Partiler*" başlıklı makale, (*Atatürkçülük Nedir?* başlıklı ortak eser, Varlık yayınları, 1. baskı, 1963, s. 92).

[66] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt III, Ankara, 1954, s. 76.

partinin iktidarda tuttuğu hükûmetin icraatının yeter derecede tartışılmaması ve tenkit edilmemesidir." [67]

Tek partili bir düzende denetimin yeterince işleyememesinin, yürütme görevini yapanlarda, yetkilerini her türlü eleştiriden uzak şekilde kullanma alışkanlığı uyandıracağını; bu durumun âdet halini alarak kökleşebileceğini hatırlatan **Atatürk**, ayni konuşmasında, kişilerin mabûtlaştırılmasının tehlikelerine de değinmiştir. Derin bir tarih kültürüne sahip olan **Atatürk**'ün Roma tarihinden verdiği şu örnek, onun demokrasiye ve Cumhuriyete bağlılığını gösterir:

> *"Meselâ Roma tarihinde İmparator Ogüst diye şöhret olan Oktav'ın elinde beşyüz yıldan beri devam eden Roma Cumhuriyeti, sessiz sedasız, yavaş yavaş mutlak bir hükümdarlığa döndü... Senato Oktav'a Ogüst unvanını verdi. Bu unvan o zamana kadar yalnız mabutlara verilirdi. Oktav bu yeni unvanla bir nevi kutsallık kazandı. İşte bütün bu tevcihler Oktav'ı askerî ve sivil bütün güç ve yetkileri yavaş yavaş nefsinde toplamağa sevketti. 44 yıl devam eden Ogüst devri Cumhuriyetin unutulmasına kâfi geldi. Ogüst'ten sonra, içlerinde Neron dahi bulunan İmparatorlar Roma devletini yıkıncaya kadar Romada taht sahibi oldular."* [68]

Prof. Dr. **Âfetinan, Atatürk**'ün, milleti için istediklerini her konuda gerçekleştirmek imkânını bulamadığını, *"meselâ bu ikinci murakabe* (denetim) *partisinin irtica yüzünden yaşayamadığını"* belirtir ve *"O, demokrasi esaslarına uyan bir Cumhuriyet rejiminin kurulmasını daima samimiyetle istemiştir"* der. [69]

Prof. Dr. **Âfetinan, Atatürk**'ün, milleti için istediklerini her konuda hâtıra ve belgelere dayanarak anlatmıştır. **Atatürk**'e göre, çağdaş demokrasi anlayışı kişinin hak ve hürriyetlerine büyük bir önem ve değer verilmesini gerektirir; kişilerin hürriyetleri başkalarının hak ve hürriyetleri ve milletin yüksek yararları gözönünde tutularak düzenlenebilir. [70]

Atatürk, Türk gençliğine okutulacak *"Medenî Bilgiler"* ders kitabı için kendi el yazısı ile yazdığı sayfalarda demokrasiye aykırı çeşitli akımları eleştirerek, demokratik rejimin üstünlük ve özelliklerini anlatmıştır. Bu

[67] Prof. Dr. A. Âfetinan, *'Atatürk ve Cumhuriyet İdaresi"* başlıklı makale, *(Atatürkçülük Nedir* adlı ortak eser, Varlık Yayınları, 1963, birinci basılış, s. 100-102.)

[68] *Ayni eser,* s. 102.

[69] *Ayni eser,* s. 97.

[70] Atatürk'ün 1930 yılında "Hürriyet" ve "İnsan Hakları" konusunda kendi eliyle yazdığı düşünceleri için, bk. *Atatürkçülük, Cilt I,* ankara 1983, s. 629-694; İ. Giritli, *Atatürk Cumhuriyeti,* İstanbul 1984, s. 82.

sayfalar okununca, **Atatürk**'ün bolşevizmi, ihtilâlci siyasî sendikalizmi, faşizmi ve korporatist dikta yönetimini bilinçli şekilde reddettiği görülür. [71] 1930 lu yıllarda okul çağında olanlar, demokratik rejimin kişinin hürriyetine, yurttaşların eşitliğine dayandığını, *"milletin, kendisini yönetenler üzerindeki denetimi sayesinde siyasî hürriyetin sağlanabileceğini"* **Atatürk**'ün kaleminden okumuşlardır. [72]

Atatürk döneminde, demokrasi bütün gerekleriyle gerçekleştirilememiş olsa da, bu rejimin işler hale gelmesi için gerekli olan kurumlar ve düşünce temeli oluşturulmuş, Türk toplumu demokrasiye hazırlanmıştır.

Bu kurumların başında, demokratik yapının temel unsuru olan **TBMM** gelir.

Saltanatın ve hilâfetin ilgası, Cumhuriyetin ilânı ile mutlak **monarşiye** ve kapalı bir **teokratik devlet** sistemine dönüş yolları kapanmıştır.

Milletin temsilcisi olan Meclise karşı **sorumlu** olan, milletvekillerine hesap veren bir Hükûmet fikri yerleştirilmiştir.

Yüzyıllarca ırsî hükümdarlığa alışmış bir ülkede, yönetenlerin yetkilerini milletin ve millet temsilcilerinin oylarından alması ve **belli aralıklarla seçimlerin yenilenmesi usulü** siyasî gelenek haline getirilmiştir. Ömür boyu Cumhurbaşkanlığını öngören bir Anayasa değişiklikliğinin önerileceği yolunda asılsız söylentiler çıkarılması üzerine, 25 Eylûl 1930 da, **Atatürk** gazetecilere şunları söylemiştir: *"Siz ve kamuoyu bilmelisiniz ki, bu yolda teklifler hoşuma gitmemiştir ve gitmez"* [73]

Millet adına yargı hakkını kullanan **bağımsız mahkemeler** kurulmuştur. Avrupa'nın bazı ülkelerinde hüküm süren totaliter rejimler ilk iş olarak bağımsız yargı organlarını yok ettikleri halde, **Atatürk** Türkiyesinde, bağımsız bir yüksek yargı organı haline getirilen Danıştay'a, Bakanlar Kurulu kararları dahil, idarenin karar ve eylemlerini denetlemek, hukuka aykırı kararları iptal edebilmek, haksız karar ve eylemleri nedeniyle idareyi tazminata mahkûm edebilmek yetkisi tanınmıştır.

Köylerde, belediyelerde, il özel idarelerinde adım adım demokratik usuller yerleştirilmiştir. Köy Kanununa göre, muhtarlar bütün köy halkı tarafından tek dereceli seçimle seçilmiş, köyler ve öteki yerel yönetimler birer **demokrasi okulu** haline getirilmiştir.

[71] A. Afetinan, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Türk Tarih Kurumu yayını, Ankara, 1969, s. 420 ve devamı.

[72] *Ayni eser*, s. 406-408

[73] Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi*, Türk Tarih Kurumu yayını, Ankara, 1983, s. 507

Bir çok Avrupa ülkesinde **kadınların** siyasî haklardan yoksun oldukları bir dönemde, Türk kadınlarına önce **medenî** haklar, sonra **siyasî** haklar bakımından eşitlik tanınmıştır.

Millî bütünlüğü pekiştirmek, çağdaşlaşmayı sağlamak ve demokrasi için gerekli ortamı hazırlamak bakımından büyük önem taşıyan **millî eğitim** alanında hamleler yapılmıştır. Harf inkılâbı, millet mekteplerinin açılması; **Atatürk**'ün, elinde tebeşir, kara tahta başında Başöğretmen sıfatıyla eğitim hamlesine katılması; eğitim kurumlarının yurt sathına ve köylere yayılması, hep demokrasiye doğru gidişin unsurları olarak düşünülmelidir. 1923 yılında, Türkiye'nin bütün liselerinde (dokuzuncu, onuncu ve onbirinci sınıflarda) okuyan toplam öğrenci sayısının sadece 1247 den ibaret olduğunu; bugün ise bütün yurda yayılmış binlerce lise veya meslekî ve teknik lisenin sadece birinde bundan daha çok öğrenci bulunabileceğini hatırlamak, bu alanda nereden başladığımızı ve nereye geldiğimizi anlatmağa yeter. Bugün her derecedeki öğretim kurumlarında okuyan çocuklarımızın ve gençlerimizin sayısı Türkiyenin Bağımsızlık Savaşından hemen sonraki toplam nüfusuna yaklaşmıştır. Cumhuriyet ilân edildiğinde kadınlarda okuma yazma oranının yüde 3, erkeklerde yüzde 10 civarında olduğu hatırlanırsa, aşılan mesafeleri yetersiz de saysak, Cumhuriyet döneminin getirdikleri anlaşılır.

Türk inkılâbı sokak hareketleri, kontrolden çıkmış taşkınlıklar ve şiddet eylemleriyle değil, meşruluğa önem verilerek ve hukukî yollar izlenerek gerçekleştirilmiştir. Çok köklü değişiklikleri kısa zamanda gerçekleştiren Türk inkılâbı, daima millî egemenliği temsil eden bir Meclisin kararlarına dayanılarak yürütülmeğe çalışılmıştır. Hukukî şekillere uyma ve **hukukun üstünlüğüne önem verme,** Türk inkılâbını, sokağın, şiddetin, kanlı ayaklanmaların hâkim olduğu ihtilâllerden ayıran bir özelliktir. İnkılâbın bu özelliği, Türkiye'nin kansız ve ihtilâlsiz tek parti sisteminden çok partili düzene geçmesini kolaylaştırmıştır.

Dogmatik veya totaliter ideolojilere dayalı hiç bir tek partili rejimin, kansız, savaşsız, ihtilâlsiz, yerini çok partili bir demokrasiye terkettiği görülmemiştir. Bu gibi rejimlerde, **Atatürk** Türkiyesinde olduğu gibi, muhalefet partisi kurulması yolunda her hangi bir deneme yapılması bile düşünülemez. **Son** ve **kesin** gerçeği temsil ettikleri iddiasında olan; âdeta bir "**din**" haline gelen; kendilerine göre "peygamberleri", "kutsal kitapları", ortaçağ kilisesi gibi disiplinli partileri bulunan; kendi inançlarını paylaşmayan herkesi "afaroz" etmeğe hazır olan, nazizm ve komünizm gibi totaliter ideolojilerin bir muhalefet partisine katlanmaları kabil değildir. "Muhalefet partisi"nin meşru görülebilmesi fikri, bu ideolojilerin

özüne aykırıdır. Türkiye'de ise, Atatürkçü düşünce sistemi, çoğulcu bir demokrasiye ulaşabilmiş, baştan beri amaçladığı demokratik rejimi, tabiî bir gelişmenin sonunda gerçekleştirmeği başarmıştır. Çünkü Atatürkçü düşünce sistemi **dogmatik** değildir; pragmatiktir, akılcıdır ve bilimin ne 1500 yıl, ne de 150 yıl önceki bir noktada donup kalmadığını bilir. Atatürkçü düşünce sistemi, dogmatik ve totaliter ideolojilerden farklı olarak, **donmuş, kalıplaşmış** değildir. Şartlar ve ihtiyaçlar değişince, akla, bilime, ihtiyaçlara uygun şekilde yenileşmeye ve tekâmüle açıktır. Bu sayededir ki, sarsıntısız şekilde, tek partiden çok partiye geçilebilmiştir.

Atatürk'ün önderliğinde Türkiye'de çağdaşlaşma atılımlarının gerçekleştirildiği dönemde, Avrupanın bir çok ülkesinde tarihin en koyu diktatörlükleri hüküm sürüyordu. **Atatürk, Marksist-Leninist** diktaya heves etmediği gibi, **Mussolini** faşizminin ve **Hitler** nazizminin cazibesine de kapılmamıştır; bu ideolojilerin temelden yanlış olduğunu görmüştür.

Hasan Rıza Soyak'ın *"Atatürk'ten Hâtıralar"* adlı eserinde anlattığına göre, CHP Genel Sekreteri **Recep Peker**, İtalya ve Almanya'yı inceledikten sonra, bu ülkelerdeki gibi-üniformalı gençlik teşkilâtı dahil-totaliter bir tek parti düzeni kurulmasını öngören bir parti tüzüğü ve programı taslağı hazırlamıştı. **Atatürk** bu düşünceleri derhal reddetmiş ve şu tepkiyi göstermişti: *"Bu ne sakat düşüncedir, bu nasıl zihniyettir? Görülüyor ki varmak istediğimiz hedef, henüz en yakın arkadaşlar tarafından bile zerre kadar anlaşılmış değildir."* [74] Sağlı sollu totaliter rejimler, **hukuk devletini** kökünden yok edip **korkuyu** iktidar olmanın başlıca aracı haline getirirken, **Atatürk,** adım adım **hukuk devletini** kurmağa ve yurttaşların **sevgisinden** güç alarak hedefine ulaşmağa çalışıyordu.

Amerikalı gazeteci **Gladys Baker**'in bir sorusuna cevaben:

> *"Ben diktatör değilim... Ben kalpleri kırarak değil, kazanarak hükmetmek isterim"*

demişti. [75]

Fransız ve Rus ihtilâllerinin ne kadar kanlı olduğu, nasıl bir terör getirdikleri tarih sayfalarında yazılıdır. Fransa'da, işgalci Almanlarla işbirliği yaptıkları, **Vichy** Hükûmeti yanlısı oldukları iddiasıyla, İkinci Dünya Savaşından sonra - çoğu zaman sorgusuz ve duruşmasız, sokak köşelerinde - öldürülenlerin sayısı resmî itiraflara göre on bini, bazı fransızların iddialarına göre yüzbini aşmıştır. XX. yüzyılın totaliter dikta rejimlerinin kurban sayıları milyonlara, hatta on milyonlara varmıştır.

[74] Bk. İsmet Giritli, *a.g.e.*, s. 80.

[75] 21 Haziran 1935, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt III, ikinci baskı, Ankara 1961. s. 100

Stalin'in ölümünden sonra, Sovyet Rusya Komünist Partisi'nin XX. Kongresinde, halefi **Krusçof** tarafından okunan ve **Stalin**'in zulümlerini belgeleyen rapor, **Hitler**'in toplama kampları ile ilgili bilgiler, bu gibi totaliter rejimlerin hergün yüzlerce, bazan binlerce insanın kanına girerek ayakta durabilmiş olduklarını gösteriyor. Endonezya'da **Sukarno** yönetiminin yıkılmasının, Kamboçya'da **Pol Pot** diktatörlüğünün ve onu izleyen dönemlerin, İran'da **Şah**'ın devrilmesine yol açan ihtilâlin ne kadar kanlı olduğu biliniyor.

Bütün bu gerçekler göz önünde tutulunca. Türkiye'de monarşiden Cumhuriyete, teokratik devletten lâik devlete geçişi de içeren büyük bir inkılâbın, çok köklü ve geniş değişikliklerin, ne kadar kansız şekilde gerçekleştirildiği anlaşılır. İstiklâl Mahkemelerinin savaş ve inkılâp yılları boyunca ölüme mahkûm ettiği kişilerin veya sürgüne gönderilenlerin sayısı birkaç yüzü, yani totaliter rejimlerin bazan bir tek günde sorgusuz, duruşmasız yok ettiği kişilerin sayısını aşmaz. Bu sebeple, Prof. **Dankwart A. Rustow** gibi siyaset bilimcileri, **Georges Duhamel** gibi düşünürler, Türk İnkılâbının kanlı bir inkılâp olmadığını belirtmekte haklıdırlar; gelişigüzel keyfîliğe, ölçüsüz şiddete başvurulmadan, kabil olduğu kadar hukukî yöntemlere bağlı kalınarak, meşruluğa önem verilerek gerçekleştirilmiş olması, Türk inkılâbının ayırıcı özelliklerinden biridir. [76]

Atatürk'ün ölümünden bir yıl sonra, bir ABD li yazar, *"Atatürk Türkiyesi"* adını verdiği eserinde şu ilginç karşılaştırmayı yapıyordu:

> *"Tanınmış çağdaşlarından bazıları ne kadar* **korku** *uyandırmışlarsa, o da o kadar* **saygı** *uyandırdı"* [77]

Mussolini'yi, kendi yurttaşları, bir sokak fenerine ayaklarından astılar. **Hitler** bir sığınakta kendi hayatına son verip, en yakınlarına cesedini yaktırdı; fakat Alman milletinin nazi zulmünü lânetleyen anıtlar dikmelerini önleyemedi. Sağlığında ilâhlaştırılan **Stalin**'in en az on milyon masum yurttaşının katili olduğu açıklandı; cesedi Kremlinden atıldı; heykelleri yıktırıldı, adı kitaplardan ve sokaklardan kaldırıldı.

[76] Dankwart A. Rustow, *'Atatürk As Founder of a State' (Philosophers and Kings: Studies in Leadership başlıklı eserde,* G. Braziller, 1970) s. 221; G. Duhamel, *La Turquie Nouvelle, Puissance d'Occident,* Paris 1954, s. 63-64. Atatürk, Fransız ihtilâlinin yol açtığı kanlı sonuçlar ve çalkantılarla ilgili olarak, bir gün şöyle demiştir: *"...Rejimler değişecek, ihtilâllere karşı mukabil ihtilâller yapılacak. Sağ solu tepeler, sol sağı süpürürken bir de bakılacak ki bir buçuk asırlık zaman geçmiş... Bu milletin damarlarında o kadar bol kan ve önünde o kadar geniş zaman var mı?"* (Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri,* Ankara 1984, 3. basım, s. 73).

[77] D.E. Webster, *The Turkey of Atatürk,* Philadelphia, 1939.

Bu kişilerin çağdaşı olan **Atatürk**'ü, köylüsü ve kentlisi, yaşlısı ve genci, kadını ve erkeği ile bütün bir millet göz yaşları ve sonsuz bir sevgi içinde edebiyete uğurlarken, bütün dünya milletleri de onu ayni sevgiyle ve saygıyla selâmlıyorlardı. Aradan geçen yıllar **Atatürk**'ün büyüklüğünün Türkiye'de ve dünyada daha iyi anlaşılmasına yol açtı.

Doğumunun yüzüncü yıldönümünde **UNESCO, Atatürk**'ü, insanlık tarihinin seçkin siması olarak anmağa karar verdi. Bu kararda her Türk'ün yüreğini gururla dolduracak ifadeler kullanıldı. Birleşmiş Milletler binasında **Atatürk**'ü anma toplantısı yapıldı. Bazı yabancı ülkeler, **Atatürk**'ü anma pulları bastırdılar. Bir çok dünya şehirleri, **Atatürk** günleri ilân ettiler. Dünyanın pek çok Üniversite ve Akademisinde **Atatürk** seminerleri, sempozyumları, konferansları düzenlendi.

Yukardan beri belirttiğimiz gerçekler, **Atatürk** döneminin demokrasiden uzaklaşma değil, demokrasiye doğru sağlam adımlarla yol alma dönemi olduğunu anlatmağa yeter. Prof. Dr. **Tarık Zafer Tunaya**:

> *"Atatürk'ün siyasal iktidarını ve kuvvetini diktatörlük olarak değil, geri müesseseleri yıkma ve medenî bir düzeye çekme vasıtası olarak kabul etmek gerekir...*
> *... Atatürkçülük, uygarca bir düzeyde, yirminci yüzyılın şartları içinde kurulacak demokratik bir sisteme ulaşmayı amaç edinmiş bir akımdır"* [78]

derken, bu gerçeği vurgulamaktadır.

Burada kısaca belirtmek isteriz ki, yalnız "millet egemenliği" ilkesi ve "Cumhuriyetçilik" değil, "halkçılık" ilkesi de bizi demokrasiye götürür. Bizzat Atatürk, pek çok defa **"halkçılık"** deyimini **"demokrasi"** deyimi ile eş anlamlı olarak kullanmıştır. Daha 1 Mart 1921 de, Meclisin ikinci toplanma yılını açarken, *"halkçılık, yani milleti bizzat kendi mukadderatına hâkim kılmak esası, Anayasamızda tesbit edilmiştir"* demiştir; [79] bu tarihten önce de halkçılığı *"kuvvetin, kudretin, egemenliğin, idarenin doğrudan doğruya halka verilmesi"* diye tanımlamıştır; [80] Türkiye'de, halka dayanan hükûmet deyimiyle *"tam bir demokrat hükûmetin"* kasdedildiğini açıklamıştır.

Atatürk, yıllarca sonra, Türk gençliğine okutulacak "Medenî Bilgiler" ders kitabı için kendi el yazısı ile yazdığı sayfalarda *"demokrasi*

[78] Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.*, s. 113.

[79] TBMM. nin ikinci toplantı yılını açış konuşması, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt I, İstanbul 1945, s. 161.

[80] 14 Ağustos 1920 de Doğu Cephesi ile ilgili bir soru önergesine cevap, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt I, İst. 1945, s. 97.

prensibi" ve "*demokrasi*" sözcüklerinin hemen yanına, parantez içinde "*halkçılık*" kelimesini yazarak bu deyimleri eşanlamlı olarak kullandığını açıkça belirtmiştir. [81]

Atatürk'ün millet egemenliği, Cumhuriyet, halkçılık derken daima gerçek bir demokrasiyi amaçladığı; bu amaca yürekten bağlı olduğu ve demokrasinin nihaî zaferine inandığı, belki de en açık şekilde şu sözlerinde görülebilir:

> "*Demokrasi esası, bugün çağdaş Anayasa'nın genel ve ayırıcı özelliği gibi görünmektedir...*
>
> .... *Artık bugün demokrasi fikri daima yükselen bir denizi andırmaktadır. Yirminci yüzyıl, bir çok müstebit hükûmetlerin bu denizde boğulduğunu görmüştür...*" [82]

Unutmayalım ki, **Atatürk**'ün demokratik inançla yüklü bu satırları yazdığı günlerde, Avrupa'nın bir çok önemli ülkesinde faşist, komünist veya nasyonal sosyalist partiler ya iktidarı zaptetmiş, ya da zaptetmeğe hazırlanır halde idiler. Balkanlardan Orta Avrupa'ya, Urallardan İberik yarımadasına kadar pek çok ülkede, ideolojilerinin gereği olarak, diktatörlüğü savunan partiler ve güçler egemendiler veya egemen olmak üzere idiler.

Özetlemek gerekirse, **Atatürk**'ün, millî egemenlik ilkesini yüreklere ve kafalara sindirmeğe uğraşarak, çağdaşlaşma hamlelerini ve eğitim seferberliğini yürüterek, demokratik kurumları ve usulleri adım adım kökleştirerek, milletimizi demokrasiye yönelttiği şüphe götürmez.

Türkiye'nin çok partili demokratik rejime geçişi konusunda katkısı büyük olan İkinci Cumhurbaşkanı **İsmet İnönü** de, büyük liderinin Türkiye'de demokrasinin temellerini atmaktaki tarihî rolünü (ve amacının demokrasiyi bütün unsurlarıyla gerçekleştirmek olduğunu) bir çok defa belirtmiştir. **İnönü**'ye göre:

> "*Millî Mücadelenin bir Millet Meclisi kurularak onunla beraber yürütülmesi son derece güç, fakat harikulâde isabetli bir karar olmuştur... Askerî sahada, idarî sahada, iç ve dış siyaset sahasında bu, harikulâde bir buluştur. Emsali de hemen hemen yok gibidir.*" [83]

[81] A. Afetinan, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El yazıları*, Türk Tarih Kurumu yayını, Ankara, 1969, s. 390 ve s. 397. Bk. keza, *Atatürkçülük, III, kitap*, Ankara 1983, s. 36.-1930'lu yıllarda halkçılık ile millet egemenliği arasında kurulan ilişki hakkında bk. Ergun Özbudun, '*The Nature of the Kemalist Political Regime*' (Ali Kazancıgil-Ergun Özbudun'un *Atatürk, Founder of a Modern State* başlıklı eserinde, Londra 1981, s. 88).

[82] *Atatürkçülük, I. kitap*, Ankara 1983, s. 24-25.-Bu düşüncelerini içeren el yazısının fotokopisi için, A. Âfetinan, *a.g.e.*, s. 398-399.

[83] Abdi İpekçi, *İnönü Atatürk'ü anlatıyor*, İstanbul 1981, s. 35-36. Bk. keza İsmet İnönü, *Aziz Atatürk*, Millî Eğitim Bakanlığı yayını, Ankara 1963.

Atatürk'ün ölüm yıldönümüne rastlayan bir radyo konuşmasında **İnönü** onun demokratik rejime bağlılığını ve bu konudaki hizmetini şu sözlerle değerlendirmiştir:

"Atatürk insanların tanıyabileceği en güç şartlar içindeki Millî Mücadelenin askerî hareketlerini ve Hükûmet idaresini, ilk gününden Büyük Millet Meclisi ile birlikte yürütmüştür. Kudreti eline alırken ilk düşündüğü şey bir Millet Meclisi kurmak olmuştur..."

..."Atatürk demokratik rejime hepimizden evvel girmiş, inanmış ve onu tatbik etmiştir."

Yine İsmet İnönü, Atatürk'ün amacı hakkında şu bilgileri verir:

"Atatürk, temel kanaatta, Cumhuriyetin ve millet egemenliğinin iktidar ve muhalefet partileri rejiminde olacağına yürekten inanmaktaydı.."

"... Demokratik rejim Atatürk idaresinin amacı olmuştur. Atatürk ömrünün sonuna kadar demokratik rejimi kurmak için uğramış ve çok güçlükleri yenmiş, tamamlanmasını-milletin diğer bazı ihtiyaçları gibi-yeni nesillere bırakmıştır." [84]

Atatürk'ün başardığı işin büyüklüğünü anlamak için bir kaç noktayı hiç hatırdan çıkarmamak gerekir.

O, millî egemenlik ilkesine dayanarak Ankara'da TBMM ni kurduğu yıllarda, Avrupa'nın Batı'sındaki güçlü emperyalistler Türkiye'yi Sevr ile parçalayıp yok etmeğe çalışıyorlardı. Avrupa'nın Doğusunda, Rusya'da iktidarı ele geçirenler ise, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan gibi, Türkiye'yi de kendi ihtilâllerinin fırtınasına kaptırıp ellerine geçirebileceklerini umuyorlardı. **Sevr**'e de,**Bakû** kongresini düzenleyenlerin arzularına da boyun eğmeyen; **Lloyd George**'ların hesaplarını da, **Zinoviev**'lerin plânlarını da, [85] millet egemenliğinden güç alan bir Meclise dayanarak, iflâs ettiren O'dur.

Son derecede ağır şartlar içinde, bir büyük Bağımsızlık Savaşını, her konuda hesap soran, kıyasıya eleştiren, haklarına titizlikle sahip çıkan bir Meclisle birlikte yürütüp başarıya ulaştıran O'dur.

Batı'ya da, Doğuya da, Halife-Sultanın hükûmetine de boyun eğmeyerek, milletin karanlık görünen kaderini aydınlığa çıkaran, millî egemenlik temeline oturmuş sapasağlam bir bağımsız devlet kuran O'dur.

Ne Batı'nın sömürgesi, ne Bolşeviklerin peyki haline düşmeği; ne de kendisini Zıllullah (Allahın gölgesi) sayan bir hükümdarın istediği gibi

[84] 10 Kasım 1962 tarihli radyo konuşması. Bk. Hamza Eroğlu, *Atatürkçülük*, Ankara, 1981, s. 271.

[85] Tarık Z. Tunaya, *a.g.e.*, s. 44, 56-59, 168-169.

Levent Şakirerdi Arşivi

güdeceği bir sürü olmağı asla kabul etmeyen büyük ve asil milletine, *"egemenliğin gerçek sahibi, egemenliğin tek sahibi, dışa ve içe karşı, sensin"* diye seslenen önder O'dur.

Yüzyıllardır Asya ve Afrika'yı sömürgeleştiren ve İslâmın son kalesini de yıkmağı plânlayan Batı'nın karşısına, Batı uygarlığının ortaya çıkardığı "millet egemenliği" ilkesinden güç alarak dikilen ve *"daha ileri gidemezsin; dur ve çekil git"* diyebilen ilk önder O'dur.

Doğuda demokrasi ilkelerine dayalı ilk Cumhuriyeti kuran O'dur.

İslâm âleminde ilk lâik devleti gerçekleştiren O'dur.

Ezilen, geri kalan milletlere bağımsızlık, özgürlük ve çağdaşlaşma yolunu açan O'dur.

Atatürk'ün yaktığı millî egemenlik meş'alesi Türkiye'de daima yanacak; bugünün ve yarının kuşaklarına yol gösterecek; demokrasi yolunda ilerleyen milletlere örnek olacaktır.

NATIONAL SOVEREIGNTY AS ONE OF THE FUNDAMENTAL PRINCIPLES OF THE TURKISH WAR OF INDEPENDENCE AND OF KEMALİSM

(Abstract)

This article deals with the concept of national sovereignty and its importance in Kemalist thought.

The author explains how effectively Atatürk used this concept in order to protect the independence of the Turkish nation against the aggressive and imperialistic powers, to demonstrate that the Government of the Turkish National Assembly founded in Ankara was the only legitimate government authorized to represent the Turkish nation at home and abroad, to put an end to the Sultanate and Caliphate, to establish the republican regime and to modernize Turkey.

The importance of the principle of national sovereignty in the constitutions of 1921, 1924, 1961 and 1982 is examined from a legal point of view with emphasis on the relationship between this principle, democracy and the rule of law. The author explains how the single party system which existed in Turkey before 1945 differed, in substance and goal, from totalitarian single party systems; he points out in what ways the Atatürk period was one of transition towards democracy.

The author states briefly the features distinguishing genuine democracy from-non-democratic regimes and points out how Atatürk prepared the social and cultural conditions, created the institutional structure and the legal framework for the realization of democratic rule in Turkey.

Pointing out the fact that the founder of the Turkish Republic rejected communism, fascism and theocratic dictatorship, and that he carried out his major reforms without resorting to violence, the author explains that this enabled Turkey to pass, after 1945, from a single party system to pluralistic democracy without any bloodshed and disruption.

ATATÜRK'ÜN 3 TEMMUZ 1919'DA ERZURUM'A GELİŞİ

Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele'yi teşkilâtlandırmak üzere 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basışını takiben, Havza-Amasya-Tokat-Sivas-Erzincan üzerinden 3 Temmuz 1919 günü Erzurum'a gelmiştir. Bu tarihî olayı, Ilıca'da Büyük Kurtarıcı'yı karşılayanlar arasında bulunan Cevat Dursunoğlu'nun el yazısıyla sunuyoruz. *

Mustafa Kemal Paşa Erzurum'da

Tarih: 3 Temmuz 1919

Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal Paşa, Üçüncü Ordu Müfettişi olarak Erzuruma geliyor.

Erzurum'un eski ve güzel bir âdeti vardır. Erzurumlular batı semtinden gelen misafirlerini şehrin ilk göründüğü nokta olan Ilıca'dan karşılar, geniş ovanın bu başlangıç noktasından kaleye kadar kendisine yoldaşlık ederler. O gün Mustafa Kemal Paşa'yı küçük bir kafile burada karşıladı.

Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşları, ikindi üstü Ilıca'ya varmışlardı. Kaplıcaların önünde düşman baltasından kurtulmuş bir kaç söğüdün gölgesinde misafirlere birer kahve sunuldu. Sekiz on kişilik bu grup kahvelerini içerken günün durumu konuşulmağa başlandı. Bu sırada gözleri Ilıca'nın batısındaki sırtlara ilişti. Sıcak yaz güneşi bu sırtların arkasına doğru çekiliyor ve sırtın üzerini ışıklarıyla süslüyordu. Burada, tam yolun geçtiği yerde bir adam ufka mürtesem düştüğü için çok irileşiyor ve arkasına güneşi aldığı için de koyu ve parıltılı bir cevherden dökülmüş bir heykel gibi görünüyordu.

Heykel, sırtlardan aşağı doğru yürüyor, onu ufkun arkasından çıkan yeni heykeller takip ediyordu. Bu kafilenin ucu sırtların yarı beline yaklaştığı sırada sonu da ufuktan ayrılmış bulunuyordu. Kafilenin önünde yürüyen heykel yavaş yavaş söğütlüğe doğru ilerledi. Bu iri ve dinç bir ihtiyardı. Gür ve ak sakalı göğsünü doldurmuş; Anadolu ovalarının güneşi, dağlarının rüzgarı çehresini tunçlaştırmıştı. Misafirlerin ehemmiyetli kimseler

* Bu not, Cevat Dursunoğlu tarafından Prof. Dr. Utkan Kocatürk'e verilmiş olup bugün Atatürk Araştırma Merkezi Arşivi'nde bulunmaktadır.

olduğunu anlayan ihtiyarın zeki gözleri parladı. İri ve ak tüylü elini göğsünün üstüne koyarak oturanları selâmladı. Mustafa Kemal Paşa, tâ yanı başına kadar geldiği halde heykelliğinden birşey kaybetmeyen ihtiyarın hatırını soruyordu.

Bu kısa hoşbeşten sonra Paşa:

— Ağa böyle nereden geliyorsun? dedi.

İhtiyar:

— Paşam, Çukurova'da muhacirdim. Şimdi köyüme dönüyorum, dedi.

Paşa:

— Ağa, yoksa oralarda geçinemedin mi? dedi.

Ağa derhal mukabele etti:

— Hayır Paşam, Çukurova cennet gibi bir yer. Bir eken yüz biçiyor. Hamdolsun uşaklar da çalışkandırlar. Geçimimiz padişahta bile yoktu. Yalnız son günlerde işittim ki, İstanbuldaki "Irzıkırıklar" bizim Erzurumu Ermenilere vereceklermiş. Geldim ki göreyim, kimin malını kime veriyorlar?

Bu sözler [üzerine] bu eski Türk kalesine millet işi için milletle beraber çalışmağa gelen büyük devlet adamı yaşlı gözlerle arkadaşlarına döndü ve "Bu milletle neler yapılmaz!" dedikten sonra ihtiyarla vedalaştı.

Bu ihtiyar Erzurumun 1319 ve 1322 ihtilâllerine adı karışmış olan Mezararkalı Mevlût Ağa idi.

Yurt ve ülkü hizmetlerine karşılık beklemeyen halk adamlarından biri olan Mevlût Ağa'nın o günlerde Türk milletinin azmini en kesin şekliyle anlatan bu güzel sözlerini ömrüm oldukça unutamıyacağım.

14.IV.1960

Cevat Dursunoğlu

ATATÜRK'S ARRIVAL IN ERZURUM

3 July 1919

(Abstract)

The author presents the text of a handwritten letter by Cevat Dursunoğlu, describing Atatürk's arrival in Erzurum on 3rd July 1919.

Mustafa Kemal Paşa Erzurumda

Tarih: 3 Temmuz 1919

Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal Paşa üçüncü Ordu müfettişi olarak Erzurumuna geliyor.

Erzurumun eski ve güzel bir âdeti vardır. Erzurumlular batı semtinden gelen misafirlerini şehrin ilk göründüğü nokta olan Ilıcadan karşılar, geniş ovanın bu başlangıç noktasından kaleye kadar kendisine yoldaşlık ederler.

O gün Mustafa Kemal Paşayı da küçük bir kafile burada karşıladı

Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşları, ikindi üstü Ilıca'ya varmışlardı. Kaplıcaların önünde düşman kaltasından kurtulmuş bir kaç söğüdün gölgesinde misafirlere birer kahve sunuldu. Sekiz on kişilik bu grup kahvelerini içerken

Cevat Dursunoğlu'nun elyazısıyla Atatürk'ün Erzurum'a gelişine ait metin

günün durumu konuşulmağa başlandı.
Bu sırada gözleri Ilıcanın batısındaki
Sırtlara ilişti. Sıcak yaz güneşi bu sırtların
arkasına doğru çekiliyor ve Sırtın üzerini
ışıklarıyla süsleyordu. Burada, tam yolun
geçtiği yerde bir adam ufka mürtesem
düştüğü için çok irileşiyor ve arkasına
güneşi aldığı için de koyu ve parıltılı
bir cevherden dökülmüş bir heykel gibi
görünüyordu.
Heykel, sırtlardan aşağı doğru yürüyor,
onun ufkun arkasından çıkan yeni
heykeller takip ediyordu. Bu kafilenin
uç sırtların yarı belinde yaklaştığı
sırada Sonu da ufuktan ayrılmış
bulunuyordu. Kafilenin önünde yürüyen
heykel yavaş yavaş Söğütlüğe doğru
ilerledi. Bu iri ve dinç bir ihtiyardı.
Güç ve ak sakalı göğsünü doldurmuş,
Anadolu ovalarının güneşi, dağlarının
rüzgarı çehresini tunçlaştırmıştı.

Cevat Dursunoğlu'nun elyazısıyla Atatürk'ün Erzurum'a gelişine ait metin

Misafirlerin ehemmiyetli kimseler olduğunu anlayan ihtiyarın zeki gözleri parlak. İri ve ak tüylü elini göğsünün üstüne koyarak oturanlar selamlade. Mustafa Kemal Paşa, tâ yanı başına kadar geldiği halde heykelli. Günden beri şey kayb etmeyen ihtiyarın hatırını sorup soruşturdu.

Bu kısa hoşbeşten sonra Paşa:

– Ağa böyle nereden geliyorsun dedi.

İhtiyar:

– Paşam, Çukur ovada muhacirdim. Şimdi köyüme dönüyorum, dedi.

Paşa,

– Ağa, yoksa oralarda geçinemedin mi? dedi.

Ağa derhal mukabele etti:

– Hayır Paşam, Çukur ova cennet gibi bir yer. Bir eken yüz biçiyor. Hamdolsun usaklarda çalışkandırlar. Geçimimiz padişahta bile yoktu. Yalnız son günlerde işittim ki, İstanbuldaki "Irzi Kiraklar" bizim Erzurumca

Cevat Dursunoğlu'nun elyazısıyla Atatürk'ün Erzurum'a gelişine ait metin

Ermenilere verecekleriş, gelince göreyim
kimin malını kime veriyorlar?

Bu sözler, bu eski Türk kalesine millet işi
için milletle beraber çalışmağa gelen büyük
devlet adamı yaşlı gözlerle arkadaşlarına
dönerek ve «Bu millet'le neler yapılmaz.»
dedikten sonra ihtiyarla vedalaştı.

Bu ihtiyar Erzurumun 1319 ve 1322
ihtilâllarına adı karışmış olan Mezarcıoğlu
Mevlût Ağa idi.

Yurt ve ülkü hizmetlerine karşılık
beklemeyen halk adamlarından biri
olan Mevlût Ağanın o günlerde Türk
milletinin azmini en kesin şekliyle
anlatan bu güzel sözlerini ömrüm
oldukça unutamıyacağım 14.IV.1960

Cevat Dursunoğlu

Cevat Dursunoğlu'nun elyazısıyla Atatürk'ün Erzurum'a gelişine ait metin

ATATÜRKÇÜ EĞİTİM ÜZERİNE

Prof. Dr. ZİYA BURSALIOĞLU

Genel anlamda, Atatürk'ün görüş ve direktiflerinin her biri, ilgili olduğu alan için bir ilkedir. Ancak bunların tümünü, Türk Devletinin ana nitelikleri olan altı başlık altında toplamak daha sistematik bulunmuştur. Bunlar, cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, lâiklik ve inkılâpçılıktır. Atatürk inkılâpları ise, her Türk vatandaşının bildiği ve yaşadığı için unutmaması gereken, devlet ve toplum hayatımıza onur getirmiş olan yeniliklerdir.

Yeni Anayasamızın 42. maddesi "Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılâpları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılamaz" demektedir.

Atatürk ilkeleri ve inkılâpları doğrultusunda eğitim, Türk devleti ve milletini yaşatmak için, O'nun gösterdiği amaçlara dönük, gerçekleştirdiği yapıya sahip, öngördüğü görevleri yerine getirecek bir eğitim sistemi ile yapılan eğitimdir. Esasen, Cumhuriyet öncesi ve sonrası eğitim farklılığı, iki sistemin amaç, yapı ve görev özelliklerinden kaynaklanmıştır.

Bu özelliklerden başta geleni, devletin ve milletin bütünlüğünü gerçekleştirecek olan eğitim sisteminin bütünlüğüdür. Sistem teorisinin temel ilkesi, amaç birliğidir. 1924 yılında çıkarılan "Tevhid-i Tedrisat" yani Öğretimin Bütünleştirilmesi Kanunu da bu bilimsel gerçeğe dayalıdır. Atatürk diyor ki: "İki parça halinde yaşayan milletler zayıftır, hastadır." [1] Öyleyse Atatürkçü eğitim, millî birlik ve beraberliği sağlayacak eğitimdir.

Aynı düzeydeki eğitim kurumlarının türleri arttıkça, ürünleri de farklılaşır. Halbuki, devleti güçlendirmenin yolu, vatandaşlarına kazandıracağı ortak değerleri ve davranışları artırmaktır. Yeni "Yükseköğretim Kanunu", yükseköğretim kurumlarını birleştirerek bunlar arasında sevimsiz çizgilere varan bölünme ve çatışmaları ortadan kaldırmıştır. Ancak, bu bütünleşmenin sadece yükseköğretim düzeyinde kalması da yeterli değildir.

[1] Atatürkçülük, Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri (Birinci Kitap), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1983, s. 297.

Atatürk'e göre, çağdaş ve uygar bir toplumu yaratacak en etkili araç eğitimdi. Millî birliğin, lâik devletin, politik bağımsızlığın, ekonomik gelişmenin gerçekleşmesi, kamu eğitiminde yenileşme ile mümkündü.[2] Yerli ve yabancı yazarlar, Atatürkçülük ile müspet bilimcilik arasında güçlü ilişkiler kurmuşlardır. Öyleyse, Atatürkçü eğitimin bir özelliği de çağdaş bilimlerin ışığında yapılmasıdır. Çünkü, bilim ve fen dışında rehber aramamayı öğütleyen ulu önder, eğitim sistemini akılcı, deneyci ve gerçekçi amaçlara ve programlara yöneltmiştir.[3] Bu amaçları ve programları da düşünme ve araştırma özgürlüğü sağlayan eğitimin lâiklik niteliği ile desteklemiştir.[4,5] Türkiye Cumhuriyetinin kurulması ile eğitim sisteminin lâikleştirilmesi paralel gelişmelerdir. Aksi halde eğitim sistemi, inkılâpların hem yayıcısı hem de koruyucusu olamazdı. Bu nedenle eğitimin yöneticileri lâiklik ilkesini dikkatle izlemek ve sürdürmek zorundadırlar.

Anayasamızın 58. maddesi ise, "Devlet, istiklâl ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin, müspet ilmin ışığında, Atatürk ilke ve inkılâpları doğrultusunda ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetişme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirleri alır." demektedir.

Türk gençliğinin bölücü görüşlere karşı yetiştirilmesi, millî bir eğitim sisteminin bütünlüğü içinde yetiştirilmesini gerektirir. Atatürk, böyle bir sistemin programlarının, geçmiş dönemin boş inançlarından, doğu ve batıdan gelecek olumsuz fikir ve etkilerden uzak tutulmasını istemiştir. Ayrıca, program amaçlarının millî tarihimiz ve millî karakterimize dayalı olarak geliştirilmesini öngörmüştür.[6]

Atatürk diyor ki: "Çocuklarımıza ve gençlerimize, ülkenin bağımsızlığına, millî geleneklerimize ve kendi benliklerine düşman olanlar ile nasıl mücadele edecekleri öğretilmelidir. Çünkü, böyle bir mücadelenin gerektirdiği bilgiler ve değerlere sahip olmayan kişilerden oluşan toplumlara, hayat ve bağımsızlık hakkı yoktur."[7]

[2] Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Ankara 1981, s. 11.

[3] Atatürkçülük, Atatürk ve Atatürkçülüğe İlişkin Makaleler (İkinci Kitap), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1983, s. 86.

[4] Feridun Ergin, Kemal Atatürk, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, 1978, s. 172-173.

[5] Atatürkçülük, Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri (Birinci Kitap), s. 110-113.

[6] Atatürkçülük, Atatürkçü Düşünce Sistemi (Üçüncü Kitap), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1983, s. 297.

[7] Atatürkçülük, Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri (Birinci Kitap), s. 158.

Bilgiyi davranışa çeviren güç değerdir. Çocuklarımıza, çok erkenden, daha okul öncesinde, iyi ile kötüyü, doğru ile yanlışı, haklı ile haksızı ayırabilme yeteneğini kazandırmalıyız. Bu yeteneklerini de öğrenimleri boyunca pekiştirmeliyiz. Cumhuriyetin ihtiyacı olan ahlâklı, inkılâpçı, atılgan, iradeli, karakterli koruyucuların eğitiminde hareket noktası, temel değerler olmalıdır. Bu değerlerin çocuklarımıza erkenden kazandırılması ve sürdürülmesi görevi ve sorumluluğu da öncelikle ana ve babalara düşmektedir.

Gene Anayasamızın 2. maddesi, "Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal ve hukuk devletidir" demektedir. Bu maddenin kapsamında yer alan Atatürk milliyetçiliği kavramı, eğitim sistemimize belli amaçlar göstermekte ve görevler vermektedir.

Atatürk, millet kavramını aynı kültüre sahip insanlardan oluşan toplum olarak tanımlamıştır.[8] Türk milliyetçiliğini de Türk toplumunun özel karakterini ve bağımsız kimliğini korumak olarak belirlemiştir. Türk milliyetçiliğinin halkçılık ile beraber yürüyeceğine, ancak halkçılığın uygulanması için, milliyetçi olmak gerektiğine dikkati çekmiştir. Zaten, halkçılığın başlangıcı da millî mücadeledir.[9]

Atatürk, yeni Cumhuriyetin yeni kuşağa vereceği eğitimin de millî olmasını istemiştir. Bu eğitimin boyutları, Türk milleti, Türk yurdu, millî kültür ve dil, millî karakter ve ideal, millî birlik ve beraberlik, millî ahlâk ve duygudur. Ayrıca bu eğitimin amaç, kapsam, yöntem ve araç bakımlarından da millî nitelik taşıyacağı, tartışmanın ötesindedir.[10]

Atatürk'e göre, bir milletin hayat mücadelesinde, maddî ve manevî bütün güçlerini artırabilmesi, millî eğitimde yüksek bir düzeye erişmesi ile mümkündür.[11] Ancak, millî eğitim ile geliştirilecek ve yükseltilecek olan genç dimağların, paslandırıcı, uyuşturucu ve hayalî fazlalıklar ile doldurulmasından da kaçınmak gereklidir.[12]

Bu kavramların, görüşlerin ve direktiflerin ışığında özetlersek millî eğitim: a) Türk milletinin birlik ve bütünlüğünü, b) Türk Devletinin

[8] Atatürkçülük, Atatürkçü Düşünce Sistemi (Üçüncü Kitap), s. 47.

[9] Atatürkçülük, Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri (Birinci Kitap), s. 27, 28.

[10] Atatürkçülük, Atatürkçü Düşünce Sistemi (Üçüncü Kitap), s. 295, 49-61, 291.

[11] Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Turhan Kitabevi, Ankara 1984, s. 100.

[12] Atatürkçülük, Atatürkçü Düşünce Sistemi (Üçüncü Kitap), s. 291.

düşmanlarına karşı koyabilme gücünü, c) Türk vatandaşının millî bir gurur kazanmasını, d) Türk milletinin millî bir şuur kazanmasını, e) Millî yaratıcılığımızın gelişmesini ve f) Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşılmasını amaçlayan ve gerçekleştiren eğitimdir.

Buraya kadar yapılan açıklamalardan, Atatürk'ün yeni Türkiye Cumhuriyeti ve Türk milletinin birliği, bütünlüğü ve yaşaması için, eğitim girişiminden olduğu kadar, eğitimcilerden de önemli ve fedakâr görevler beklediği görülmektedir.

Atatürk'e göre, memleketi ve toplumu amaca ve mutluluğa eriştirmek için iki orduya ihtiyaç vardır. Biri, vatanın hayatını kurtaran asker ordusu, diğeri milletin geleceğine yön veren irfan ordusu. İkincisi olmadıkça, muharebe meydanlarında kazanılan zaferlerin kalıcı sonuçlar vermesi mümkün değildir. [13]

Atatürk, yeni Türkiye Devletini bir halk devleti olarak görmüştür. [14] Bu nedenledir ki batılı yazarlar onun halkçılık ilkesini, demokrasi kavramına eşdeğer bulmuşlardır. Gene bu nedenle ulu önder, eğitimi okulculuk olarak değil, halkçılık olarak kabul etmiş, halk eğitimi ile kadın eğitimine büyük önem vermiştir. Öğretmenlerden, her fırsattan yararlanarak halkla beraber olmalarını ve alfabe okutmanın ötesinde, inkılâp ve çevre lideri rolleri oynamalarını istemiştir. Böylece, o dönemin muallimleri, Kemalist ideolojinin meçhul askerleri olarak görev yapmıştır. Ancak bu muallimlere, görevleri ile oranlı olarak değer de verilmiştir.

Atatürk ilkeleri ve inkılâplarının yaşatılması ve yayılması için, cumhuriyetimizin her bakımdan güçlü koruyuculara ihtiyacı bulunmaktadır. Çünkü Atatürk öğretmenlere, "Cumhuriyet sizden fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür kuşaklar ister" derken, ayrıca, "sizin başarınız Cumhuriyetin başarısı olacaktır" demiştir. [15]

Eğitimin temel görevi, devleti yaşatmaktır. Bu temel görev çerçevesinde politik görevi, devlete sadık vatandaş yetiştirmek; sosyal görevi, topluma uyumlu vatandaş yetiştirmek; ekonomik görevi de iyi üreten ve tüketen vatandaş yetiştirmektir. Eğitimciler, bu görevleri hareket noktası alarak Atatürk ilkeleri ve inkılâpları doğrultusunda, çağdaş bilimin ışığında eğitim yaptıkları sürece, Cumhuriyetin gerek duyduğu nitelikteki koruyucuları yetiştirmiş olacaklardır.

[13] Utkan Kocatürk, a.g.e., s. 104-105.
[14] Atatürkçülük, Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri (Birinci Kitap), s. 93.
[15] Atatürkçülük, Atatürkçü Düşünce Sistemi (Üçüncü Kitap), s. 303.

ON ATATÜRKIST EDUCATION

(Abstract)

The author deals with the nature of Atatürk's concept of education. He points out that, Atatürkist education, as outlined in our constitution, is conducted under state control and in keeping with the principles and reforms of Atatürk and along contemporary scientific and educational standards. The author stresses the importance of the training of the Turkish youth along these lines from the point of view of our national unity and solidarity.

Lozan Barış Andlaşması'nın 62. Yıldönümü nedeniyle

ŞEREFLİ BİR TARİH: LOZAN

Prof. Dr. HAMZA EROĞLU

Osmanlı Devletinin enkazı üzerinde canlanan Türk milleti, tarihin nadir kaydettiği zaferleri kazanarak düşmanı kendi öz vatanından, Millî Misak'ın çizdiği topraklardan atmıştı. Büyük zaferin kazanılmasından sonra Yunan meselesi silâhla halledilmişti. Başkomutan Trikopis esir olmuş, Yunan ordusu mağlûp ve perişan olmuş, Mehmetçiğin süngüsü önünde kaderine terkedilmişti. Lozan Barış Konferansı ile yalnız Yunanistan'la bir hesaplaşma, harbe son veren bir barış andlaşması akdi söz konusu değildi. Asıl mesele, Birinci Cihan Harbinin galip devletleri ile hesaplaşma, hukukî ve siyasî yönden uyuşmazlıkları halletme, yüzyıllardan beri sürüklenegelen problemlere hal çaresi bulma idi. Açıkça bütün Doğu meselesi Lozan Konferansı'nın ağırlık merkezini teşkil ediyor, bir genel hesaplaşma ve bir bilânço düzenlenmesi gerekiyordu.

Bu maksatla hazırlanan Barış Konferansı, 20 Kasım 1922 Salı günü saat 16'da Lozan şehrinin Mont Bénon Gazinosunda toplanmıştır.

Tarafsız İsviçre Federal Devletinin Başkanı Monsieur Hab'ın konuşması ile açılan Konferans'ta, Lord Curzon'dan sonra söz alan İsmet Paşa (İnönü), daha ilk andan itibaren yeni Türk Devletinin İstiklâl ve hâkimiyet davasını önemle belirtmiş, "çok ıstırap çektik, çok kan akıttık, bütün medenî milletler gibi hürriyet ve istiklâl istiyoruz" [1] diyerek haykırmıştı.

20 Kasım 1922'de toplanan Konferans, 4 Şubat 1923'te anlaşmazlık yüzünden kesilmiş, 23 Nisan 1923'te ikinci defa toplanarak 24 Temmuz 1923'te barış andlaşması imza edilmiştir.

Lozan Barış Andlaşması, Türklüğe karşı yapılan ağır ithamları, haksızlıkları mahkûm eden ve Türklüğün istiklâl ve hürriyet davasını belgeleyen bir vesikadır. Lozan Barışı, İstiklâl Savaşına son veren ve onu milletlerarası ilişkilerde değerlendiren gerçekten büyük bir eserdir.

[1] Ali Naci Karacan, Lozan Konferansı ve İsmet Paşa, İstanbul, 1943, s. 65.

Eserin büyüklüğünü, Lozan Barış Andlaşmasını Birinci Cihan Harbine son veren barış andlaşmaları ile karşılaştırmak ve Lozan Barış Andlaşmasının muhtevasını tetkik etmekle ortaya koymak mümkündür.

A—LOZAN BARIŞ ANDLAŞMASI VE DİĞER HARP SONRASI BARIŞ ANDLAŞMALARI

Lozan Barış Andlaşması, Birinci Cihan Harbine son veren, İtilâf Devletleri ile Almanya'nın imza ettiği Versailles; İtilâf Devletleri ile Avusturya'nın akdettikleri Saint-Germain; İtilâf Devletleri ile Bulgaristan arasında yapılan Neully; İtilâf Devletleri ile Macaristan arasındaki Trianon ve İtilâf Devletleri ile Osmanlı Devletinin delegeleri arasında imzalanan ve Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından reddedilen Sevr Barış Andlaşmalarından şekil ve muhteva bakımından tamamen ayrılır.

1—Birinci Dünya Savaşına son veren barış andlaşmaları, harbin galipleri tarafından hazırlanmış ve mağlûp devletlere zorla dikte ettirilmiştir.

Lozan Barış Andlaşması, devletlerin eşitliği prensibine saygı esasına göre hazırlanmış, karşılıklı anlaşma ve uzlaşma yolu ile barışa varılmıştır.

2—Birinci Dünya Savaşına son veren Barış Andlaşmalarının hepsinin baş kısmında Milletler Cemiyeti Misakı yer almıştır. Lozan Barış Andlaşmasında, Milletler Cemiyeti Misakı yer almamakla şekil bakımından diğer barış andlaşmalarından ayrılmıştır.

3—Harpten sonraki barış andlaşmalarında harp tamiratı, mağlûp devletler için ağır bir malî yük teşkil etmiştir. Lozan Barış Andlaşmasında böyle ağır bir malî yüke yer verilmemiştir.

4—Harp sonrası barış andlaşmalarında mağlûp devletler, savunma haklarından ya tamamen mahrum bırakılmışlar veya bu hakları geniş ölçüde sınırlandırılmıştır.

Lozan'da istiklâl ve hâkimiyeti sınırlandıracak bir hükme yer verilmemiştir.

5—Harbe son veren barış andlaşmalarında iktisadî ve ticarî hususlarda sınırlandırıcı hükümler yer almaktadır. Lozan'da buna benzer hükümler mevcut değildir.

6—Harp sonrası barış andlaşmalarında, galip devletlerle mağlûp devletler arasında savaştan önce akdedilen andlaşmalardan hangisinin yeniden yürürlüğe girmesi hususunda, galip devletlerin seçim hakkı, tercih hakkı vardı. Lozan Barış Andlaşması ile Yeni Türkiye, savaştan önceki bütün sözleşme yükümlülüklerinden kurtulmuştur.

7—Özellikle Sevr ile Lozan'ın mukayesesi, Sevr'in ölüm, Lozan'ın hayat olduğu yolundaki vecizeyi tam anlamıyla gerçekleştirmektedir.

Sevr ile Türkiye üç küsûr milyonluk birkaç vilâyetle sınırlanıyor ve bu şartlar altında da her yönden istiklâl ve hâkimiyetinden mahrum bırakılıyordu. Sevr, Osmanlı Devletinin bir devlet olarak yaşamasına ve devamına imkân bırakmıyor, Türkleri esarete mahkûm ediyordu.

Lozan Barış Andlaşması ise, Türk milletine hürriyet ve yükselme imkânları sağlamakla beraber, milletlerarası hayatta ona şerefli bir mevki temin ediyor, istiklâline saygı gösterilen bir devlet haline getiriyordu. [2]

B—LOZAN BARIŞ ANDLAŞMASININ MUHTEVASI VE DEĞERİ

Lozan Barışı sekiz aylık çetin ve uzun bir müzakere devresinden sonra, Lozan Üniversitesinin tören salonunda imzalanmıştır. Lozan'da imzalanan belgeler, esas Barış Andlaşması, 16 adet sözleşme, protokol, beyanname ile bir de nihaî senetten ibarettir.

Lozan'da imzalanan bu belgelerle, sadece bir barış düzenlenmemiş, aynı zamanda Türkiye ile Batı Devletlerinin siyasî, hukukî, iktisadî ve sosyal münasebetleri yeni baştan düzenlenmiştir. Bir deyime göre Lozan, bir bütün olarak Doğu ile Batının hesaplaşmasıdır.

Lozan Barış Andlaşması, önsözünde, devletlerin istiklâl ve hâkimiyetine hürmet edilmesi esasına uyulması prensibini getirmiştir. Bu prensip, Yeni Türkiye'nin, Birinci Cihan Harbi galipleri ile eşit şartlar altında, Lozan'da siyasî bir mücadeleye giriştiğini gösteren bir hükümdür. Türk istiklâl ve hâkimiyetinin tanınması bakımından da önem arz eder.

Esas Barış Andlaşması bir önsöz ve beş kısımdan teşekkül etmek üzere 143 maddedir.

Birinci kısım, siyasî hükümlere, ikinci kısım malî hükümlere, üçüncü kısım iktisadî hükümlere, dördüncü kısım ulaştırma yolları ile sağlıkla ilgili meselelere ve beşinci kısım da çeşitli hükümlere ait bulunmaktadır.

Düzenlenen önemli konular

Lozan Barış Andlaşmasında düzenlenen önemli konular aşağıdaki hususlarla ilgilidir:

1—Sınır meselesi

a) Güney sınırı.

20 Ekim 1921 Ankara Anlaşması gereğince Suriye ile Güney hududu kararlaştırılmıştır. Lozan'da bu hudut sadece onaylanmıştır.

[2] Zeki Mesud Alsan, Yeni Devletler Hukuku, cilt: I, İkinci basım, s. 637 ve devamı.

b) Irak sınırı.

Lozan Barış Andlaşmasında Irak hudut anlaşmazlığı halledilememiştir. Andlaşmada, Türk topraklarının tahliyesinden itibaren bu anlaşmazlığın dokuz ay zarfında dostane bir şekilde halledileceği bildiriliyordu. (Bu üzücü anlaşmazlığın halli, sonraları barışı korumak ve Büyük Britanya ile silâhlı bir anlaşmazlığa sürüklenmemek için statüko -mevcut durumun- korunması esası ile halledilebildi).

c) Batı sınırı.

Yunanlılarla Batı sınırı Misak-ı Millîye uygun olarak düzenlenmişti. Karaağaç ve çevresi de Yunanlılardan alınacak harp tamiratı karşılığı Türkiye'ye bırakılmıştır.

2 — Azınlıklar

Birinci Dünya Savaşı'na son veren Barış Andlaşmalarında, azınlıkların himayesine ait hükümler mevcuttur. Lozan Barış Andlaşmasının bu hususla ilgili hükümleri tetkik olunduğunda, azınlıklar hususî bir ayrıcalığa mazhar olmamışlardır. Türk uyruğundan sayılan gayri müslimlerin kanun ve nizam önünde eşitliği söz konusu olmuştur.

3 — Kapitülâsyonlar

Kapitülâsyonlar, adlî, malî ve idarî sahada ecnebilere tanınan ayrıcalık ve muafiyetlerdir. Kapitülâsyonlar, devletin hâkimiyet ve istiklâl prensibi ile uyuşmadığından, Yeni Türk Devleti tarafından kabul edilemezdi. Nitekim, Barış Andlaşmasının 28. maddesiyle bütün neticeleriyle birlikte kaldırılmış ve Yeni Türkiye asırlardan beri çekilen bir belâdan da ebediyen kurtulmuştur.

4 — Harp tamiratı

Eskiden harp tazminatı olarak söz konusu edilen bu mesele, Birinci Dünya Savaşı'nda tamirat adı altında ortaya çıkmıştır. Burada bir taraftan Türkiye ile 1918 harbinin galipleri, diğer taraftan da Türkiye ile Yunanistan arasında meselenin tetkiki gerekir.

a) Birinci Dünya Savaşının galipleri bizden Birinci Dünya Savaşı sebebi ile tamirat talep etmişler, ayrıca buna ek olarak da işgal masrafı, kendi uyruklarının zarar ve ziyanlarını da buna eklemişlerdir. Harp içinde Almanya'dan borçlanma karşılığı ve rehin bulunan beş milyon altın ve harp yıllarında İngiltere'ye sipariş edilen donanma bedeli kendi ellerinde bulunduğundan bizlere verilmemiş ve tamirat karşılığı tutulmuştur.

Umumî Harbe giren mağlûp devletlere esaslı malî bir yük olan bu belâdan, geleceğe bir borç bırakılmadan, sadece fiilen elimizde bulunmayan meblâğ karşılık gösterilerek büyük bir başarı ile işin içinden sıyrılınmıştır.

b) Lozan Barış Andlaşmasında, Yunanistan'ın bazı kanun ve âdetlerine riayet etmediği tanınarak kendisine sorumluluk yükleniyor ve Yunan ordu ve idaresinin Anadolu'yu haksız işgal esnasındaki fiillerinden doğan hasarın tamiri mecburiyeti de tanınıyordu. Türkiye, Yunanistan'ın harbin devamından ve bunun neticelerinden doğan malî durumunu göz önüne alarak tamirat hususunda her türlü taleplerinden, Karaağaç ve havalisini Türkiye'ye bırakması şartı ile vazgeçiyordu.

5—Borçlar meselesi

1854'ten itibaren Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar devam eden Osmanlı amme borçları, Birinci Dünya Savaşında yapılan borçlanmalar da dahil, büyük bir toplam teşkil ediyordu. Bu borçların miktarı, ödenmesi usulü ve taksimi meselesi Lozan Konferansının en çetin meselelerinden biri olmuştu. Lozan Barış Andlaşmasında şu esaslar kabul edilmiştir:

Sene tertipleri üzerinden borcun taksimi yerine, sermaye üzerinden borcun taksimi ile esas borç toplamı bir hayli azaltılmıştır. Diğer taraftan bu borçlar, Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan devletlere de gelirler nisbeti ile taksim edilmiştir. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğunun Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan'a olan borçları, bu devletlerle de yapılan andlaşmalarla Birinci Dünya Savaşı'nın galiplerine devredilmiştir.

Osmanlı amme borçlarının diğer çetin bir safhası da ödeyeceğimiz borçların hangi para ile ödenmesi hususunda kendini göstermiştir. Karşı taraf bunu altın veya sterlin olarak talep etmiştir. Biz Türk parası veya Fransız frangı olarak ödemeyi teklif ettik. Aradaki fark muazzam meblâğlara varmasına rağmen, burada da görüşümüz kabul edilmiştir.

Lozan'da imza olunan belgelerden en önemlilerinden biri de Boğazların statüsü ile ilgili sözleşmedir. Boğazlardan serbest geçişi, Boğazlar Komisyonunun kurulmasını, Boğazların ve civarının gayriaskerî hale getirilmesini hedef tutan ve Milletler Cemiyeti'nin de garantisini tanıyan hükümleri içeren bu sözleşme, 1936'da Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile değiştirilmiş, millî hâkimiyeti sınırlayıcı hükümler kaldırılmıştır.

Lozan Barış Andlaşması, Türk İstiklâl Savaşının sağladığı, Türk milletinin hayatî haklarını ve emellerini gerçekleştirdiği bir eserdir. Lozan aynı zamanda, Orta Doğunun en önemli bir bölgesinde devamlı bir barış ve güvenliği kurmak ve devam ettirmekle dünya barışına da hizmet etmiştir.

Amerikalı diplomat ve gözlemci J. Grew'e göre, "İsmet Paşa Lozan'da büyük bir diplomatik zafer kazanmıştır. Bütün müttefik diplomatlarının sırtını yere getirmiştir. Bu olayı inkâr etmenin hiç faydası yoktur. Bu tamamen doğrudur ve kolaylıkla açıklanması mümkündür. Belki bu, tarihte

kazanılmış en büyük diplomatik zaferdir ve daha başlangıçta İsmet Paşa'nın bütün kozları elinde bulundurmasıyla sağlanmıştır." [3]

Lozan, yoksulluğun, mahrumiyetin hatta ölümün yenemediği Türk azmi karşısında, eski Yunan Hariciye Nazırı G. Streict'in ifadesiyle: "Bütün devletlerin boyun eğmelerini belgeleyen bir vesikadır." [4]

Şerefli bir mücadelenin sonunda Lozan'da hukukî ve siyasî yönden başarıya ulaşan Türk davası karşısında, İngiliz diplomatı Lloyd George, "Lozan, İngiltere'nin bu vakte kadar akdettiği andlaşmaların en alçaltıcısıdır" demiştir. [5]

Türkiye Lozan'da genel olarak Misak-ı Millîyi gerçekleştirmişti. İsmet Paşa, Andlaşmayı Büyük Millet Meclisine sunarken söylediği nutukta Lozan'dan getirdiği Türkiye'yi şöyle tarif etmişti: "Birlik ve bütünlük içinde bir vatan; içerde harice karşı gayri tabiî kayıtlardan ve hükümet içinde hükümet ifade eden dahilî ayrıcalıklardan uzak bir vaziyet; gayri tabiî malî yükümlülüklerden kurtulmuş bir hal, haklı müdafaası mutlak, menabii mebzul ve serbest bir vatan. Bu vatanın adı Türkiye'dir. O Türkiye'yi bu andlaşmalar ifade ve tavzih etmektedir." [6]

İsmet İnönü, aynı konuşmasında gerek harp ve gerekse barış müzakereleri görüşmelerinde, kaderin sevki ile ağır sorumluluk altında bulunduğunu ifade ettikten sonra memleketin hayatî yararlarına ait, düşman ve siyasî hasımlar karşısında, karar vermek durumunda bulunduğunu dile getirerek "Bu kadar sorumlulukları korkusuzca almak için ve bunların içinde en büyük güçlükler karşısında dahi hedefe karşı yürümek için malik olduğum kuvvet menbaı, bilhassa Büyük Millet Meclisi Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa'dır. Arkadaşlar! Yalnız şahsî bir minnet ve şükran ifade etmek için söylemiyorum; vazife ve iş nokta-i nazarından bir hakikati ifade etmek için söylüyorum" şeklinde konuşmuş ve açıklamalarına devamla "Olağanüstü karışık, dolaşık, bulutlarla örtülü bir muhit içerisinde, yol gösterecek bir görüş doğruluğu lâzımdır. Bu doğru görüşü gerek muharebe hayatında ve gerek sulh hayatında bize gösteren, Mustafa Kemal Paşa olmuştur. Aldığım vazifelerde muvaffakiyet hasıl oldu ise, gerek

[3] J. Grew, Atatürk ve İnönü, Bir Amerikan Elçisinin Hatıraları (Çeviren: Muzaffer Aşkın), İstanbul 1966, s. 13.

[4] Yavuz Abadan, Lozan'ın Hususiyetleri, I.Ü. Hukuk Fak. Mec., Sayı: 15, 1938, s. 402.

[5] Yavuz Abadan, a.g.e., s. 413.

[6] Ahmet Şükrü Esmer, Türk Diplomasisi, Yeni Türkiye, İstanbul 1959, s. 74 (Nakil); Herbert Melzig, İnönü Diyor ki, İstanbul 1946, s. 49.

harpte gerek sulhte başlıca âmil olarak Mustafa Kemal Paşa'yı millet huzurunda ifade ediyorum." [7] demiştir.

Şerefli bir tarih olan Lozan'ın 62. yıldönümünde, bu sevinçli günlerin hayırlı semerelerini bizlere kazandıran Türk büyüklerine karşı saygı ve minnettarlık hisleri ile bağlı kalmak, kadir bilen milletimizin asil hasletlerindendir.

AN HONOURABLE PAGE IN TURKISH HISTORY: THE TREATY OF LAUSANNE

(Abstract)

Written on the occasion of its 62nd anniversary this article deals with the importance of the Treaty of Lausanne in the history of the Turkish Republic. Concluded on 24th July 1923 this treaty endorsed the independence of the new Turkish State and defined its national frontiers. The Treaty of Lausanne represents an important and honourable page in the history of the Turkish Republic.

[7] M. Cemil (Bilsel), Lozan, c. II, İstanbul 1933 s. 534.

MİSAK-I MİLLÎ VE ANAYASAMIZ

Prof. Dr. AHMET MUMCU

1. Anayasaların Özellikleri

Hukukçular, dış görünüşleri bakımından, anayasalar ile diğer hukuk kuralları arasında önemli bir fark bulmazlar. Bütün hukuk kuralları gibi, anayasalar da belli konuları düzenleyen normlar içerirler. Ama, anayasaların içindeki o normları yakından incelemeye başlarsanız, diğer hukuk kuralları ile olan fark hemen ortaya çıkar. Anayasa, bir devletin temel yapısını kurar. O temel yapının içindeki kurumların nasıl işleyeceği, geliştirileceği de gene anayasada belirtilir. Başka bir deyişle, diğer hukuk kurallarının hangi ölçülere göre konulacağı, anayasal normların çizdiği çerçeve içinde tespit edilir. Devleti kuran, işleten anayasanın bu çok önemli niteliği dolayısı ile diğer hukuk kurallarından daha başka özelliklere sahip olması kaçınılmaz. Bu özelliklerin en önemlisi, anayasanın kurduğu devletin dayanacağı belli fikirlerin, ideolojilerin topluma yansıtılmasıdır.

Durum böyle olunca, her anayasının da yaslanacağı belli fikirlerin bulunması çok doğaldır. Hiçbir anayasa da doğrudan doğruya, kendiliğinden belli fikirler ortaya atmaz. Temel yapısı itibariyle daha önce var olan düşünce sistemlerinden, eylemlerin doğurduğu temel fikirlerden esinlenir, yararlanır. Hatta bazen anayasalarda, bu "esinlenme", "yararlanma" çok daha ileri gider. Bazı düşünce sistemleri, anayasaların benimsediği değerler olarak açıkça metinlerde yer alabilir. [1]

Dünyada, anayasalı demokrasi dönemi XVIII. yüzyılın sonlarında başlamış sayılır. Bu dönemi açan büyük düşünce hareketleri Batıda XVIII. yüzyılın başında yoğunluk kazanmıştı. Demokrasinin ilk mücahitleri ABD'ni kuranlardır. Onların 1776'da yayınladıkları Amerikan Bağımsızlık Bildirisi (Virginia Bildirisi), dünyanın ilk yazılı anayasası olan Amerikan Anayasasının temel düşüncesidir. Bu bildiri olmadan Amerikan Anayasası anlaşılamaz. Dünyadaki gerçek demokrasi akımının ilk somut olayı, Fransız İnkılâbını yürütenlerin 1789'da hazırlayıp yayınladıkları "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi" ise bugün istisnasız bütün demokratik anayasaların

[1] Bu konular hakkında toplu bilgi için bk: Tarık Zafer Tunaya, Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku (4. Bası), İstanbul 1980, s. 109 vd.

temellerinden biridir. XVIII. yüzyıldan beri olgunlaşan siyasal fikirler, bu bildiriye yansımıştır. Bildiri de başta 1793 Fransız Anayasası olmak üzere bütün demokratik anayasalara esas tutulmuştur. Ulusal egemenlik esasını benimseyen anayasalara, bu arada bizim de 1921'den itibaren bütün anayasalarımıza bu ilke, sözü geçen bildiriden geçmiştir. Bugünkü anayasamızın da özellikle hürriyetlerle ilgili hükümlerinde bildirinin derin izleri görülür. Birkaç örnek:

Anayasamızın 12. Maddesinin ilk fıkrası:

"Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir."

Bildirinin 1. Maddesinin ilk cümlesi:

"İnsanlar özgür ve haklar bakımından eşit doğarlar ve öyle kalırlar."

Anayasamızın 24. Maddesinin birinci; 25. Maddesinin birinci ve ikinci fıkraları:

"Herkes, vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir."

"Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir. Her ne sebep ve amaçla olursa olsun, kimse düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebi ile kınanamaz ve suçlanamaz."

Bildirinin 10 ve 11. maddelerinin birinci cümleleri:

"Hiç kimse, dinsel nitelikte bile olsa, kanılarından ötürü rahatsız edilemez."

"Düşünce ve kanıların özgürce açığa vurulması, insanın en değerli haklarından biridir; bundan ötürü her yurttaş serbestçe konuşabilir, yazabilir, düşünebilir.."

Anayasamızda, kamu düzeni söz konusu olunca özgürlüklerin kısıtlanabileceği ilkesi de gene bu bildiriden gelir. Bildirinin 4, 10, 11. maddeleri ile tanınan özgürlükler ancak kamu düzeni söz konusu olunca sınırlandırılabilirler. Anyasamızın da hürriyetlerle ilgili maddelerinde aynı hükümler vardır. [2]

İngilizlerin yazısız anayasasına temel olan ve kişi güvenliğini sağlayan eylemlerin sonucu olarak ilân edilen Magna Carta Libertatum (Büyük Hürriyet Fermanı, 1215); Petition of Right (Haklar Yasası, 1628); keyfi tutuklamaları önleyen Habeas Carpus Act (1679) gibi çok önemli belgeleri de ihmal etmemek gerektir. Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisinin

[2] İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisinin Türkçe metni için bk: Coşkun Üçok, Siyasal Tarih (1789-1960), (3. Bası), Ankara 1980, s. 19-20.

hazırlığı olan büyük düşünce akımlarının doğmasında bu belgelerin hatırı sayılır ölçüde etkisi vardır.

Bir anayasa demokratik nitelikte olmayabilir. Ama bu, onun bir düşünce sistemine, bazı değerlere yaslanmadığı anlamına gelmez: Marksist düzeni benimseyen anayasaların temelinde 1848 manifestosunun yatması veya din esasına göre kurulan devletlerin anayasalarında o dinin ideolojisinin yer alması gibi.

Demek ki demokratik anayasalara temel olan bazı evrensel düşünceler ve bu düşüncelerin ifade edildiği metinler var. Ancak şurasını da gözden hiç uzak tutmamak gerekir: Anayasalar, düzenledikleri toplumun içinden çıkarlar. Bundan dolayı, onların hazırlanmasında millî ihtiyaçlar, bu ihtiyaçlardan doğan millî düşünceler de çok önemli rol oynarlar. Hatta diyebiliriz ki yukarıda belirttiğimiz evrensel nitelikteki temel düşünceler dahi millî ihtiyaçların ve anlayış biçimlerinin kalıplarına dökülürlerse benimsenebilirler. Öyle ise anayasaların temelinde yatan asıl düşünceler ve ideolojiler millîdirler.

2. Türk Anayasasına Temel Olan Fikirler ve Belgeler

Cumhuriyet anayasalarının hepsinde, yukarıda belirttiğimiz temel evrensel değerlerin büyük bir bölümü benisenmiştir. Zaten demokrasiye dayalı cumhuriyetlerde başka türlü bir gelişim süreci bugüne kadar görülmemiştir.

Ancak, bizim bugünkü anayasamızın asıl temelini millî ihtiyaçlardan doğan düşüncelerin yansıdığı belgeler oluşturmaktadır. Bunları iki ana grupta toplayabiliriz: Osmanlı döneminden gelen temel düşünceler ve belgeler ile Millî Mücadele sırasında ortaya çıkan ihtiyaçların, varılacak amaçların belirtildiği düşünceler ve belgeler.

İnsanın can, mal, ırz güvenliğini sağlayan temel haklar, biraz kâğıt üzerinde de kalsa 1839 Tanzimat Fermanı ile toplumumuza aktarılmıştır. Başka bir deyişle, hukuk devletinin en bellibaşlı temellerinden olan bu güvenceler, İngiltere'de ve daha sonra Fransa'da doğan siyasal düşüncelerin etkisi altında Osmanlı Devletine girmiştir. 1856 Islahat Fermanı ile hukuk devletinin bir başka öğesi, kanun karşısında eşitlik ilkesi, gene yukarıda sayılan düşüncelerin yansıması olarak Osmanlı Devletince benimsendi. Bu dönemden bize daha fazla anayasal düşünce geçmedi. Demokrasinin yukarıdaki temel haklarla birlikte en önemli öğelerinden olan siyasal özgürlükler; bunların güvencesi; millî egemenlik ilkesi Osmanlı Devlet yapısına yabancı idiler. Hele, millet olmanın ve ona dayalı bir devlet

kurmanın baş şartı olan milliyetçilik ilkesi, çok uluslu bir yapıya sahip Osmanlı Devletinde resmen benimsenemezdi.

Türk anayasalarının temelinde yatan asıl düşünceler, Osmanlı Devleti'nin kesin çöküşü sırasında berraklaşma yoluna girmiştir. Millî Mücadele başlamadan önce birkaç vatanseverin zihninde açıkça beliren bu düşünceleri geliştirerek eylem alanına sokan, onları bütün dünyaya ve millete ilân eden ise hepimizin bildiği gibi, Atatürk'tür. O'nun hangi düşünceleri ve bu düşünceleri simgeleyen belgeleri anayasalarımızın ve dolayısı ile devletimizin temelinde yatmaktadır? Bellibaşlılarını sırasıyla saymak gerekirse şu çok önemli belgeler ortaya çıkar: Amasya Tamimi; Erzurum ve Sıvas Kongrelerinin kararları; Misak-ı Millî... Bu belgeler deyiş yerinde ise, yeni Türk Devletine adeta can, ruh vermişlerdir. Gerçi bu dördünden başka temel belgeler de vardır. TBMM'nin kuruluşundan sonra verdiği ve saltanatın kaldırılmasına kadar uzanan önemli kararlar, Lozan Barış Antlaşması gibi. Bunların sayısını çoğaltmak ve kendi aralarında önemleri bakımından bir sıralama yapmak mümkündür. Ancak bu anayasal belgelerin hepsi için şunu söylemek gerektir: Onlardan vazgeçilemez.

Bütün bu ana belgeler içinde en önemlisi Misak-ı Millî'dir denilebilir. Başka bir deyişle Türk Devletinin kuruluşuna temel olan esas belge Misak-ı Millî'dir.

Şüphesizdir ki, örneğin Saltanatın kaldırılması kararı veya Lozan Antlaşması da yukarıda değindiğimiz gibi vazgeçilmez ve devletin temeli olan belgelerdir. Ancak Misak-ı Millî olmasaydı ve onun çizdiği çerçeve içinde belirtilen hedefe ulaşılmasaydı, diğer düşünceler ve onları simgeleyen belgeler gerçekleşemezdi. Bu bakımdan şimdi Misak-ı Millî'yi bu makalenin sınırları içinde incelemeye geçebiliriz.

3. Misak-ı Millî'nin Niteliği

Devletin üç temel öğeden oluştuğu bütün hukukçularca kabul edilmiş bir gerçektir. Bu üç öğeden ikisi maddî, biri manevîdir. Maddî olanları insan topluluğu ile ülke, manevî olanı, daha doğrusu gözle görülemeyip de varlığı duyulabilen öğesi ise "egemenlik" veya "devlet gücü" dediğimiz üstün kudrettir. Bu üç öğeden biri olmazsa "devlet" yoktur.

Bir devletin yok olma sürecine girmesi bu üç öğenin aşınması ile başlar; öğelerden biri dahi varlığını yitirirse devlet de ortadan kalkar. Osmanlı İmparatorluğu da tarihteki pek çok benzeri gibi, her üç öğesindeki aşınmalarla yıkılma sürecine girmiştir. Osmanlı tarihinin çökme dönemi

gözler önünde canlandırılırsa bu tam anlamıyla belirir. Gerçekten özellikle XIX. yüzyıldan itibaren devletin hem ülkesi hem de insan topluluğu hızla ufalmaya başlamıştır. Egemenlik gücü de üstünlüğünü yitirmiş, devlet bir yarı sömürge durumuna düşmüş; merkezî güç içeride asayişi bile sağlayamaz olmuştur.

Osmanlı Devleti ülkesinin nasıl ufalanıp elden çıktığını kısaca hatırlatmakta yarar vardır:

Bir zamanların en güçlü imparatorluklarından olan Osmanlı Devleti XIX. yüzyılda emperyalist siyasetin konusu durumuna gelmişti. XX. yüzyıl başında ise İngiltere ve Rusya, Osmanlı Devleti'nin bölünüp parçalanması üzerinde 1908 yılında Reval'de anlaşmaya varmışlardı. İsterseniz her iki devletin bu anlaşma ile neyi amaçladıklarını kısaca görelim:

İngiltere Ortadoğuda XIX. yüzyıl sonlarında, bir yandan Güney İran'ı bir yandan da Mısır'ı işgal ederek Uzak Doğu'ya ve sömürgesi olan Hindistan'a giden temel yolu, hayat damarını bir ölçüde güvence altına almıştı. Ama bu yola tam anlamıyla egemen olmak için, Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan Ürdün, Filistin ve Irak'ı elde etmeliydi. İngiltere'nin amacı buraları ya doğrudan doğruya işgal etmek, bu olamazsa oralarda kendine bağlı ufak devletler kurmaktı. XIX. yüzyıl sonlarında güçlenerek İngiltere'ye rakip bir duruma gelen Almanya'nın Osmanlı Devleti üzerinde sürekli olarak nüfuz kazanması da İngiltere'nin bu siyasetini kamçılıyordu.

Rusya ise iki yüz elli yıldır sürdürdüğü siyaseti gerçekleştirmek istiyordu: Boğazları alıp sıcak denizlere çıkmak. Bunu sağlamak için özellikle XIX. yüzyılda önemli adımlar atmıştı: Balkanları içten çökertip parçalatmış ve onların Türk olan bölgelerini de Osmanlı Devleti'nden kopartmıştı. 1878'de ise Doğu Anadolu'nun bir bölümüne yerleşmişti.

İngiltere, büyük rakibi Almanya'ya iyice yaklaşan Osmanlı Devleti'nin tam olarak parçalanmasını sağlamak için artık Rusya'yı doğal yardımcısı olarak görüyordu. 1908 Antlaşması ile İngiltere, gelecekte Ruslara İstanbul ve Boğazları bırakıyor, buna karşılık Ortadoğu'da tam bir hareket serbestliği kazanıyordu. [3]

İngiltere ile Almanya arasındaki dünya çapında rekabetin bir dengeye dönüşememesi üzerine, 1914 yılı Haziranında Birinci Dünya Savaşı çıktı. Bu savaşa Almanya'nın yanında, onunla sıkı ilişkileri bulunan Avusturya-

[3] Bu konularda toplu bilgi için bk: Ömer Kürkçüoğlu, Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926), Ankara 1978, s. 23 vd.

Macaristan İmparatorluğu (Savaşın zahiri sebebi bu devlet ile Rusya arasındaki çekişmedir. Ama bu kıvılcım hazır duran dinamiti patlatmıştır), İngiltere'nin yanında ise Fransa ile Rusya katılmıştı. Aynı yılın Kasım ayında yanlış hesaplar ve uzağı görememe sonucu Osmanlı Devleti de Almanya'nın yanında savaşa katıldı (Oysa Almanya Osmanlı ülkesini yarı sömürge yapmak istiyordu). (İttifak veya Bağlaşma Grubu dediğimiz bu Blok'a sonradan Bulgaristan da girdi. İtilâf veya Anlaşma Grubu dediğimiz karşı Blok'a ise başta İtalya ile Japonya olmak üzere pek çok devlet katılmıştır).

Osmanlı Devletinin savaşa girmesi, Rusya ile İngiltere'nin yanında Fransa ve İtalya'nın da bu imparatorluktan ileride pay almasını gerektiriyordu. Dostlarının yardımını sağlayabilmek için İngiltere ve Rusya yeni ortaklarını bağırlarına basmak zorunda kalmışlardır. Kaldı ki Fransa ile İtalya'nın da Doğu Akdeniz'de çıkarları vardı.

1915 ve 1916 yıllarında yapılan bir dizi anlaşmalarla paylaştırma şu son biçimini almıştır:[4] Buna göre hemen hemen bütün Marmara bölgesi Ruslara; Oniki Ada ve Antalya bölgesi İtalyanlara; Adana-Maraş çizgisinin güneyi ile Suriye, Lübnan, Kuzey Irak'ın batısı Fransızlara; Filistin, Ürdün, Güney Irak, Kuzey Irak'ın doğusu İngilizlere verilecekti.

Rusya'da rejim değişikliği (Bolşevik İhtilâli) olunca yeni kurulan devlet, Almanlar ve bağlaşıklarıyla barış yaparak savaştan çekildi. Rusya, Osmanlı Devleti üzerindeki paylarından da vazgeçti.

Bunun üzerine İtilâf Devletleri, İstanbul ve Boğazlar üzerindeki Rus payını ortaklaşa olarak kendilerine geçirmeyi, Doğu Anadolu'daki Rus payını ise Ermenilere vermeyi kararlaştırdılar. İngiltere, ayrıca Rusya'daki yeni rejimden emin olmadığı için Doğu Anadolu'nun güneyinde de kendi nüfuzunu geliştirmeyi düşünmüştür.

Bilindiği gibi Almanya ve bağlaşıklarının yenilmesi ile savaş bitti. Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1918'de imzaladığı Mondros Silâh Bırakışma Anlaşması paylaşmanın artık başladığını gösteren belgedir.

Bırakışma (veya ateşkes) anlaşmaları geçici niteliktedirler. Savaşı yenen ve yenik bitirenlerin barış yapılıncaya kadar silâhları bırakmaları demek olan anlaşmalarla, yenen taraflar elbette bazı tedbirler alabilirler;

[4] 4-10 Nisan 1915'te İngiltere-Fransa-Rusya arasındaki anlaşmalar; 26 Nisan 1915'te İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya arasındaki anlaşma (Londra Anlaşması); 21 Ekim 1915'te İngiltere ile Fransa arasında anlaşma (Sykes-Picot Anlaşması); 19 Nisan 1917'de İngiltere-Fransa-İtalya arasında anlaşma (Saint-Jean de Maurieune Anlaşması).

ama sınırların yeniden çizilmesi ve diğer hükümler -eğer uyuşma olursa- barış antlaşması ile düzenlenir.

İtilâf Devletleri ve onların lideri İngiltere ise böyle bir hukuk görüşü ile hareket etmek gereğini duymamışlardır. Bırakışma metnine konulan 7. madde hükmüne dayanarak, paylaşma anlaşmalarını hemen uygulama yoluna koydular. Özellikle İngiltere bu acı işin kışkırtıcılığını yapıyordu. İngiliz hükümetine göre, Türkiye yıkılıp parçalanmalıydı. "İmparatorluğun geleceği Türkiye konusunda varılacak çözüme bağlıdır." [5] İngiliz Başbakanı'nın bu sözünü şöyle anlayabiliriz. "İngiliz İmparatorluğunun geleceği Türkiye'nin parçalanması ile yakından ilgilidir."

1919 yılının yaz aylarında, Yunanlılar, İtilâf Devletleri adına, Batı Ege Bölgemizi işgal işini neredeyse tamamlamak üzereydiler. Adana, Maraş, Antep, Urfa ve çevreleri Fransızlarca işgal ediliyordu. Ermeniler, Güney Kafkasya'dan çıkıp Doğu Anadolu'ya girmeye başlamışlardı. İngilizler Kuzey Irak'ı işgal etmişler, Antalya ve çevresi İtalyanlarca ele geçirilmişti. Boğazlara, İstanbul'a, Marmara Denizi'ne İtilâf Devletlerince ortaklaşa el konulmuştu. Doğu Trakya'yı ise Yunanlılara verme hazırlıkları başlamıştı. Bu acı durumu, Atatürk Büyük Nutkunun başında ne açık ve gerçekçi biçimde anlatır. Hepimizin bildiği o bölümün Osmanlı ülkesiyle ilgili olan yerlerini bir kez daha hatırlamakta büyük yarar vardır:

"İtilâf donanmaları ve askerleri İstanbul'da; Adana ili Fransızlar; Urfa, Maraş, Ayıntap (Gaziantep) İngilizler tarafından işgal edilmiş. Antalya ve Konya'da İtalyan askerî birlikleri, Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor... 15 Mayıs 1919'da İtilâf Devletlerinin uygun bulmasıyla Yunan ordusu da İzmir'e çıkıyor." "... içinde bulunduğumuz o tarihte Osmanlı Devleti'nin temelleri çökmüş, ömrü tamamlanmıştı. Ortada bir avuç Türkün barındığı bir ata yurdu kalmıştı. Son sorun bunun da bölünmesini sağlamaya çalışmaktan ibaretti." Yani, devletin en önemli üç öğesinden biri de elden çıkıyordu. Mustafa Kemal Paşa yok olmaktan, ata yurdunu, yani ülkeyi parçalanmaktan kurtarmak için şöyle diyordu: "Ya istiklâl ya ölüm."

Evet, Türk'ün bin yıllık ata yurdunu kurtarmak veya yok olmak. İkisinin arası bir çözüm düşünülemezdi. Başka bir deyişle, yeni bir devlet kurulup yaşatılacaktı.

Burada millî kurtuluş hareketimizin tarihini, destanını anlatacak değiliz. Akıllara sığmayan, milletimizin büyük fedakârlıkları ve büyük

[5] Başbakan Lloyd George 18 Ağustos 1919'da Avam Kamarasında söylemiştir. (Kürkçüoğlu, s. 63)

dâhi Atatürk'ün bu fedakârlıkları birleştirip amaca ulaştırması ile kazanılan o görkemli mücadeleyi hepimiz biliyoruz.

Biz, Atatürk'ün çok üstün bir önderlik gücü ile başlattığı ölüm-dirim mücadelesinin, kurulacak devletin ülkesi bakımından hangi amaca yöneldiğini görmek istiyoruz.

Atatürk bu konuda ilkönce "nerenin kurtulacağı" konusunda düşünmüştür. Hedef, Türk vatanının kurtulmasıdır. Türk vatanı neresidir? Bunu, Atatürk ve yakın arkadaşları Türklerin oturduğu, yerleştiği yerlerdir, diyerek nitelemişlerdir. Bu toprak parçasının kesin sınırları çizilecek, o sınırlara erişilinceye kadar ölüm-dirim savaşı sürecektir.

Bu hedefin kesinlikle belirlenmesi ve yasal bir duruma getirilmesi için her Türk tarafından benimsenmesi gerekirdi. İşte Atatürk bu millî inanca bütün milleti bağlayacak bir dizi çalışmalara girişti. Bunlar özetle şu çalışmalardır:

a. İşgallere engel olamayan İstanbul Hükümetine bağlılıktan milleti uzaklaştırarak onu kendi egemenliğine sahip kılacak çalışmalar yapmak. Millî bilince ulaşılınca, yukarıdaki inanç yaygınlaşacaktır. Millî bilinç ise milletin kendi kaderine egemen olması ile sağlanırdı. Amasya Tamimi bu konudaki ilk büyük adımdır (21-22 Haziran 1919).

b. Amasya Tamiminde öngörülen ilk hedefleri gerçekleştirmek. Milleti temsil eden kongreler yolu ile millî inanca, kurtuluş davasına herkesi inandırmak. Erzurum Kongresi bu konuda ilk adımdır (23 Temmuz-7 Ağustos 1919). Doğu illerimizin temsilcilerinden oluşan Erzurum Kongresinde "Türk vatanının bölünmez bir bütün olduğu, Doğunun da bütünün bir parçası bulunduğu" kabul edilmiştir. Millî birlik inancının ilk kez Doğuda şahlanışı dikkate değer. Erzurum Kongresi sona erdiği gün Mustafa Kemal Paşa, orada bulunan İngiliz Albayı Rawlinson'a Türk vatanının bölünmezliği konusunda millî bir anttan yani bir Misak-ı Millî hazırlığından söz etmiştir. [6]

ç. Erzurum Kongresinin ışığı altında Batı Anadolu'da da bazı birleştirici hareketlere girişilmiştir. Sonunda Amasya Tamimindeki ikinci hedef de gerçekleşmiş, vatanın mümkün olabileceği ölçüde çok yerinden gelen temsilcilerle Sıvas Kongresi toplanmıştır (4-12 Eylül 1919). Tam anlamıyla millî bir kongredir Sıvas'taki toplantı. Millî Mücadeleyi yürütecek dernekler birleştirilmiş ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. Kongre sonunda alınan karar, Misak-ı Millî'nin ilk

[6] Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, Ankara 1983, s. 78.

metni sayılabilir. Bütün kongre üyelerinin kabul ettiği karara göre: "30 Ekim 1918 günü imzalanan Bırakışma sırasındaki sınırlarımız vatanımızı çizer. Bu sınır içinde kalan vatan hiçbir biçimde ayrılmaz bir bütündür. Bu vatanda yaşayanlar birbirlerinin öz kardeşleridir." Sıvas Kongresi, bu ana esasın ve diğer kararların Osmanlı Parlamentosunca kabul edilmesinin sağlanmasını da istemiştir. Bunun sebebi şudur:

Başladığı günden itibaren millî kurtuluş hareketine Osmanlı Hükümeti karşıdır. Bu hareketin, işgalci güçleri "azdıracağı" sanılmaktadır. Millî hareketin boğulması için elden gelen yapılmaktadır. Bunun önlenmesi gerekir.

Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın millete aşılamaya başladığı inanç, onun karşısında olanların düşüncelerine ve eylemlerine üstün gelmektedir.

Sıvas Kongresi toplandığı sırada "devlet" olarak henüz Osmanlı Devleti yaşıyordu ve ondan başkası da yoktu. Şimdi bu devletin parlamentosu Sıvas Kongresi kararlarını onaylarsa artık İtilâf Devletlerine Osmanlı Devleti de karşı çıkacak demekti. Mustafa Kemal Paşa, o eşsiz önsezisi ile, parlamentosundan böyle bir kararın çıkacağı devletin varlığına İtilâf Devletlerince kesinlikle son verileceğini kavramıştı. O zaman da millî egemenliğe dayanan yeni bir devletin kurulması haklı olacaktı.

Plân uygulamaya konuldu. Türk Milletinin düşüncesini ve isteğini temsil eden Sıvas Kongresine karşı Osmanlı Hükümeti direnemedi. Millî Mücadeleye karşı olan Sadrazam Damat Ferit istifa etti (30 Eylül 1919). Ali Rıza Paşa kabinesi kuruldu (1 Ekim 1919). Bu hükümet, zorla da olsa Sıvas Kongresi kararlarını yürütmekle görevli olan Heyet-i Temsiliye ile anlaşmak yolunu tuttu. Yapılan anlaşmaya göre Meclis-i Mebusan, yani Osmanlı Parlamentosu'nun en yetkili kanadı, toplanıp Sıvas kararlarını görüşecekti. (Şurasını hatırlatırız ki 21 Aralık 1918'de Meclis-i Mebusan dağıtılmıştı).

Bir yandan Meclis-i Mebusan seçimleri yapılırken, bir yandan da Heyet-i Temsiliye, kendi adaylarının yani Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adaylarının kazanmakta olduğunu gördüğünden Meclis-i Mebusan'da tutulacak hareket tarzını görüşmektedir. 27 Aralık'ta Ankara'ya gelen ve orayı Heyet-i Temsiliye'nin merkezi seçen Mustafa Kemal Paşa, ertesi gün yaptığı uzun bir konuşmada Türk vatanının sınırlarını saptamış ve bu sınırların çizdiği vatandan hiçbir fedakârlık yapılmayacağını belirtmiştir. O günlerde Mustafa Kemal Paşa Misak-ı Millî'nin metnini hazırlamaktadır. Hazırladığı taslağı İstanbul'a gitmek için

Ankara'ya gelen milletvekillerine göstermektedir. Metin son biçimini alınca Heyet-i Temsiliye sözcüsü Hüsrev Bey ile İstanbul'a gönderilmiştir. [7]

Meclis-i Mebusan 12 Ocak 1920 günü açıldı. Atatürk'ün Büyük Nutkunda anlattığı gibi, milletvekilleri arasında huzursuzluk ve tutarsızlık vardı. Ankara toplantılarında alınan bazı ilke kararlarına tam anlamıyla uyulmadı. Ancak sıra Atatürkçe hazırlanan Misak-ı Millî'ye gelince Meclis'te bir toparlanma gözüktü. Komisyondaki görüşmelerden sonra Meclis-i Mebusan 28 Ocak 1920 günü yaptığı gizli bir toplantıda alkışlarla "Ahd-ı Millî" adıyla ve bir bildiri biçimiyle "Misak-ı Millî'yi" kabul etti. 17 Şubat günü de bu millî bildirinin yabancı parlamentolara ve basına duyurulması kararı verildi. [8]

Atatürk'ün de Nutkunda memnuniyetle belirttiği gibi, kabul edilen bu bildiri esas olarak O'nun hazırladığı metindir. Üzerinde çok az değişiklik yapılmıştır.

Bildirinin metnini şöylece özetleyebiliriz:

"Osmanlı Meclis-i Mebusanı üyeleri barışa kavuşmak için şu koşulları ileri sürerler: Birinci Dünya Savaşı bitişinde imzalanan Bırakışma Anlaşmasının çizdiği sınırlar içinde "din, ırk ve asılca" (yani Türkler) birlik oluşturan vatandaşların oturduğu yerler hiçbir biçimde yurttan koparılamaz. Osmanlı Saltanatının ve Halifeliğin merkezi İstanbul'un güvenlik içinde bulunması koşulu ile Boğazlar açılabilir. Daha önce bizden ayrılan Batı Trakya'da, Ateşkes sınırları dışında tutulmak istenen Kars, Ardahan ve Batum'da halkoyuna başvurulması gerektir. Osmanlı Devletindeki Arapların çoğunlukta olduğu yerlerde de halkoyuna başvurulmalıdır... Bağımsızlığımızı sınırlayacak siyasal, ekonomik hiçbir antlaşma kabul edilemez. Bu koşullar kabul edilmezse barış yapmak imkânsızdır."

Anlaşıldığına göre Osmanlı Parlamentosu "ant" veya "yemin" biçiminde Türk Vatanının sınırlarını kesin olarak belirlemiştir.

Misak-ı Millî'nin hukuksal niteliği nedir? Bu metin bir parlamento kararıdır. 1876 Osmanlı Anayasasına göre parlamento iki kanatlı idi. Millet temsilcilerinin oluşturduğu Meclis-i Mebusan ve üyelerini padişahın seçtiği Heyet-i Âyan. Anayasanın 1909 değişikliğine göre Meclis-i Mebusan'ın yetkileri daha fazladır. Misak-ı Millî de parlamentonun yetkili kanadının aldığı bir kararla vatan sınırlarının belirtilmesidir. Gerek Osmanlı

[7] Nejat Kaymaz, Misak-ı Millî üzerinde yapılan tartışmalar hakkında (VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri) Ankara 1977, s. 2.

[8] Utkan Kocatürk, a.g.e., s. 132 ve oradaki kaynaklar.

Anayasası, gerek Meclis-i Mebusan iç tüzüğüne göre böyle bir karar alınabilir. Ancak tartışmalı olan, egemenlik hakkına sahip padişahın bu kararı onaylamamasının, onu geçerli yapıp yapmadığıdır. Fakat bu tartışmanın bir değeri yoktur. Zira kısa bir süre sonra bu karar, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından da benimsenecektir. Öte yandan bu karar millet temsilcilerinin, dolayısıyla milletin isteğini belirttiğinden, Anayasa hukuku bakımından son derece önemlidir ve geçerlidir.

4. Misak-ı Millî'ye Karşı Tepkiler

İstanbul'u yarı işgal altında tutan İtilâf Devletleri, parçalamak istedikleri milletin temsilcilerinin karşı çıkmalarına büyük bir tepki gösterdiler. Bu çatlak sesler kesilmeliydi. 16 Mart 1920'de İstanbul resmen işgal edildi. Meclis-i Mebusan basıldı. İleri gelen milletvekilleri ve başka aydınlar yakalanıp Malta'ya sürüldüler. 18 Martta Meclis-i Mebusan son toplantısını yaparak çalışmalarına ara verdi; 11 Nisanda da padişahça feshedildi. Ali Rıza Paşa ve Salih Paşa'dan sonra Damat Ferit tekrar sadrazam yapıldı. Ankara'ya karşı hainlik ve soysuzluk cephesi gene kuruldu. Bunlar hep olumsuz tepkilerdir.

Misak-ı Millî'nin ilânı üzerine Osmanlı Parlamentosunun işgalci güçlerce basılması, Başkentin tam anlamıyla İtilâf Devletlerinin eline geçmesi, olumlu tepkiler de doğurmuştur. Bunlardan ilki Mustafa Kemal Paşa'nın, millet temsilcilerinin bu kez Ankara'da yeniden toplanmasına haklı bir gerekçe bulmasıdır. İkincisi ise Misak-i Millî'nin geniş çevrelerce daha iyi anlaşılması ve benimsenmesidir.

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un işgali üzerine hemen yayınladığı bir bildiri ile millî kurtuluşu yönetecek, millete dayalı yeni ve olağanüstü yetkilere sahip bir meclisi, yani TBMM'ni açarak bugünkü devletimizi kuruyordu. 23 Nisan 1920 böylece millî egemenlik ilkesinin de Türkiye'ye girmesi tarihidir.

5. Misak-ı Millî'deki Hedeflerin Gerçekleşmesi

Misak-i Millî gerçi bir Osmanlı Parlamentosu kararı idi ama onu hazırlayanlar milletten aldıkları yetki ile bunu yapmışlardı. Misak-ı Millî kutsal bir ant olarak TBMM'nin de hedefi idi. Böylece 18 Temmuz 1920 tarihinde, Yunanlıların Bursa'yı işgal edip büyük bir hızla ilerledikleri bir sırada TBMM, gizli bir oturumunda Misak-ı Millî'ye ant içti. O artık yeni Türk Devleti'nin ülkesini belirleyen, gerçekleşmesi için sonuna değin çalışılacak millî bir ülkü, hedef olmuştu. Başka bir deyişle bu karar, Misak-ı Millî'nin Osmanlı hukuku açısından tartışmalı olan varlığını tam anlamı ile yasallaştırmış, millî devletin temeli yapmıştır.

Misak-ı Millî böylece TBMM'nin yürüttüğü ulusal mücadelenin çerçevesini de çizmiştir. İstek, Misak-ı Millî'de ne azı ne de fazlasıdır. Özellikle 1920 yılının sonlarına doğru Misak-ı Millî'nin gerçekleştirilmesi için somut sonuçlar alınmaya başlandı. 1919 ve 1920 yıllarında Kafkasya'daki Ermenistan Cumhuriyeti'nin Doğu Anadolu'ya doğru yayılmakta olduğunu biliyoruz. Doğu Anadolu'nun yiğit halkı, oradaki TBMM ordusuyla tam bir işbirliği içine girince Ermenilere çekilmek düştü. Sonunda Ermenilerle 2 Aralık 1920'de yapılan Gümrü Barışı ile Doğu Anadolu'da, Misak-ı Millî büyük ölçüde gerçekleşmiştir.

Misak-ı Millî'nin yalnız iç hukuk bakımından değil, asıl devletlerarası hukuk açısından büyük olan önemi de böylece 1920 yılı sonlarına doğru anlaşılmaya başlanıyordu. Özellikle Birinci İnönü Muharebesinin kazanılmasından sonra bu önem iyice su yüzüne çıkmıştır. Birinci İnönü Zaferinden sonra Londra Konferansına katılmak üzere yola çıkma hazırlıklarına başlayan TBMM Başdelegesi Bekir Sami Bey'e, Mustafa Kemal Paşa "Ekselânsınıza ve başkanlığınızdaki kurula verilen yetkiler Misak-ı Millî'nin saptadığı sınırları aşamaz" [9] diyordu. Konferanstaki İtilâf Devletleri temsilcilerinin henüz Misak-ı Millî'yi pek ciddiye almadıkları sırada, başdelegeye verilen bu talimat önemlidir. Temsilcilerimiz Misak-ı Millî'nin hem ülke bütünlüğü hem de siyasal haklarımızla ilgili ilkelerinden hiçbir ödün vermeyeceklerdi. Gerçekten de Konferansın başarısızca bitmesinden sonra, Türk Baştemsilcisinin Fransızlar, İtalyanlar ve İngilizlerle imzaladığı üç anlaşma (11, 12, 17 Mart 1921) Misak-ı Millî'ye uymadıkları için TBMM tarafından onaylanmamışlardır.

Buna karşılık 16 Mart 1991'de imzalanan Moskova Antlaşması ile Sovyetler şunu kabul etmişlerdir: "Türkiye sözü ile 28 Ocak 1920 günü İstanbul'da toplanan Meclis-i Mebusan tarafından düzenlenip bütün devletlere ve basına bildirilen Misak-ı Millî'nin kapsadığı topraklar anlaşılmaktadır (Madde 2)." Böylece Misak-ı Millî, uluslararası bir antlaşma metnine somut olarak girmiştir.

Sakarya Zaferinden sonra İngilizlerin de Misak-ı Millî ile yakından ilgilenmeye başladıkları görülür. Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Misak-ı Millî'yi inceletmiş, İngilizce'ye çevirerek hükümete bir muhtıra ile birlikte sunmuştur. [10] 7 Ekim 1921 tarihini taşıyan bu muhtıradan birkaç gün sonra, 13 Ekim'de Türkiye ile Ermenistan, Azerbeycan ve Gürcistan arasında imzalanan antlaşmanın 2. maddesinde, Moskova Antlaşmasının

[9] Utkan Kocatürk, a.g.e., s. 240.

[10] Utkan Kocatürk, a.g.e. s. 292; Nejat Kaymaz, a.g.e., s. 6-7.

Levent Şakiroğlu Arşivi

aynı numaralı maddesinde belirtilen hüküm tekrarlanmıştır. Asıl ilginci, İtilâf Devlerinden olan Fransa'nın, Güneydoğu Anadolu halkının kahramanca direnmesi ve Sakarya Zaferinin kazanılması üzerine, aynı Ekim ayının 20. günü bizimle imzaladığı Ankara Antlaşmasının 6 maddesinde Misak-ı Millî'yi tanıdığını belirtir bir ifadede bulunmasıdır.

Büyük taarruza hazırlanıldığı sırada da Misak-ı Millî ana hedeftir. Mustafa Kemal Paşa 11 Ocak 1922'de "Türk barış şartları Misak-ı Millî'nin ilân günü olan 28 Ocak 1920 tarihinden beri bütün cihana malûmdur" [11] diyordu. Bu hedef,her yandan parçalanmış vatanın kesinlikle kurtarıldığı tarihten sonra da değişmemişti.

İzmir kurtarıldıktan sonra Mustafa Kemal Paşa, ünlü Fransız Generali Pelle ile konuşurken "Misak-ı Millî'de anılan yerleri almadan yapamam, fazlasını işgal etmeyeceğim..." [12] ifadesi ile hedefi bir kez daha gösteriyordu. Lozan görüşmeleri başlarken İsmet Paşa "Misak-ı Millî... bizim hareket tarzımızın esasını teşkil eder" [13] diyordu. Mustafa Kemal Paşa da bu konuda kesin ve bağlayıcı konuşmalar yapıyordu. Bunlara bir örnek olarak 13 Temmuz 1923 günü Amerikalı gazeteci İsaac F. Marcosson'la yaptığı görüşmede söylediklerini gösterebiliriz: "... Birleşik Devletlerin ideali, bizim de idealimizdir. Büyük Millet Meclisi'nin 1920 Ocağında ilân ettiği Millî Misakımız sizin Bağımsızlık Beyannamenize çok benzer. O sadece, Türk ülkesinin istilâdan kurtulmasını ve kendi kaderine hâkim olmasını ister. ... O, halkımızın Misakı, anayasasıdır ve her ne pahasına olursa olsun bu misakı korumaya kararlıyız." [14] Lozan Barışının imzalanmasından kısa bir süre önce söylenilen bu sözlerde, Misak-ı Millî'nin ABD Anayasasının temel belgesi olan Virginia Bildirisine benzetilmesi ve onun "Milletin Anayasası" olarak belirlenmesi ilginçtir. Bu konuya biraz aşağıda tekrar değineceğiz.

Lozan'a gidilirken Misak-ı Millî büyük ölçüde gerçekleşmiştir: Doğu Trakya, Mudanya Bırakışması sonunda TBMM'ne teslim edilmiştir. Suriye sınırı, Hatay dışında, Ankara Antlaşmasıyla; Doğu sınırı ise Sovyetler ve Ermenilerle yapılan anlaşmalar ile çizilmişti. Bundan dolayı Türk temsilcileri Lozan'a giderken Misak-ı Millî'yi tamamlamak için Batı

[11] Utkan Kocatürk, a.g.e., s. 307.

[12] Hikmet Bayur, XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyasası Üzerindeki Etkileri, Ankara 1974, s. 290.

[13] Utkan Kocatürk, a.g.e., s. 362.

[14] İsaac F. Marcosson, Türkiye'nin Kuruluş Yıllarında bir Yabancı Gazetecinin Ankara Yolculuğu ve Atatürk'le Görüşmesi (Çeviren: Ergun Özbudun) "Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C I, Sayı 1, Kasım 1984 s. 180. Bir başka Amerikalı Gazeteciye Gazi'nin İzmir'de verdiği demeç için bk: Utkan Kocatürk, a.g.e., s. 349.

Trakya, Hatay, Musul ve Kerkük sorunları üzerinde hazırlanıyorlardı. Bilindiği gibi bütün diplomatik mücadeleye rağmen Batı Trakya tekrar kazanılamadı. Zira Osmanlı Devleti orayı Balkan Savaşı sonunda imzaladığı anlaşmalarla resmen elden çıkarmıştı.

Hatay ise Lozan'da sınırlar dışında kaldı. Fransızlarla yapılan Ankara Anlaşması değiştirilemedi.

Musul ve Kerkük ise petrolü yüzünden İngilizlerce bırakılmıyordu. Lozan'da varılan anlaşmaya göre, Türkiye ile İngiltere dokuz ay içinde Irak sınırını çizeceklerdi.

Bilindiği gibi Hatay, dâhice ve barışçı bir siyasetle, 1939'da vatanına kavuştu.

Batı Trakya sorunu, belirttiğimiz hukuksal engel yüzünden çözülemedi.

Misak-ı Millî sınırları içinde bulunan Musul ve Kerkük üzerinde İngiltere ile anlaşılamadı. Milletler Cemiyeti de sorunu İngiltere lehine çözdü. Bunun üzerine Musul ve Kerkük'ü Anavatan'a katmak için askerî bir hazırlığa başlandığı sırada İngilizler Şeyh Sait ayaklanmasını çıkarttılar. Bu ayaklanma İngilizlerin petrolü bize bırakmamak için oynadıkları bir oyundur. 1925 İlkbaharında bu ayaklanma ile İngilizler, Türk ordusunu yıpratmak, ayaklanma başarılı olursa orada kendilerinin oyuncağı bir kukla devlet kurmak amacını gütmüşlerdir.

Her iki amaç da gerçekleşemedi. Ama Türkiye'nin büyük bir inkılâp hamlesi içinde bulunduğu için güvenliğe ihtiyacı vardı. 5 Haziran 1926'da Türkiye, İngiltere ve Irak arasında imzalanan antlaşma ile çekişme bitti. Şurasını da belirtmekte yarar vardır: Misak-ı Millî bağımsızlığı kısıtlayan hiçbir hükmü kabul etmiyordu. Kapitülasyanlar gibi. Lozan'da bunun da sağlandığını unutmayalım. Bu bakımdan Misak-ı Millî Lozan'da çok büyük ölçüde gerçekleşmiştir.

6. Misak-ı Millî ve Anayasamız.

Yukarıdan beri söylediklerimize göre, Misak-ı Millî Türkiye Cumhuriyeti tarihi için iki bakımdan son derece önemli bir belgedir: Ülkemizin sınırlarını çizmektedir ve bağımsızlığımızla bağdaşmayacak ödünlerde bulunulmasını engellemektedir. Acaba bu iki önemli temel bugünkü devletimiz açısından ne derece geçerlidir?

Bu soruyu cevaplamak için Atatürk'e bir kez daha dönmemiz gerektir: Zaferin kazanılmasından ve Lozan görüşmelerinin başlamasından sonra, 1 Mart 1923 günü TBMM'nin dördüncü toplantı yılını açarken Gazi Mustafa Kemal Paşa, erişilen verimli sonuçları iki önemli, yol gösterici ilkenin

yarattığı kavramlara bağlamaktadır: Bunların birincisi "Misak-ı Millî", ikincisi ise "egemenliği kayıtsız şartsız milletin elinde tutan Anayasamızdır." [15] Bu dikkate değer ifade, Misak-ı Millî'yi Anayasa'ya eşdeğer bir düzeyde tutmaktadır. Hatta o, belki Anayasa'dan da üstündür. Ama şurası son derece açık ve doğaldır ki Misak-ı Millî, son sözüne ve kararlarına büyük bir ciddilikle sahip çıkan Türk Devleti'nin daha sonra yaptığı antlaşmalarla sınırlıdır. Başka bir deyişle, "Yurtta barış, cihanda barış" ilkesine içtenlikle bağlı Türkiye Cumhuriyeti, Misak-ı Millî'yi 1938 yılına kadar gerçekleşen anlaşmaların sınırı içinde ülke birliğinin temeli yapmıştır.

Yukarıda, Amerikalı gazeteciye verdiği demeçte Atatürk'ün, Misak-ı Millî'yi doğrudan doğruya "Türk Milletinin Anayasası" olarak belirttiğini kaydetmiştik. Öyle ise, asıl anayasa Misak-ı Millî'nin altına düşmektedir. Atatürk Misak-ı Millî'yi Virginia Bildirisine benzeterek, onu Anayasaya can veren temel belge yerine koymaktadır.

Bugünkü Anayasamız başlangıcında "Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu, ölümsüz önder ve eşsiz kahraman Atatürk'ün belirlediği milliyetçilik anlayışı ve O'nun inkılâp ve ilkeleri doğrultusunda" hazırlandığını belirtmiştir. Ayrıca gene başlangıçta "Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılâpları ve medeniyetçiliğinin karşısında hiçbir düşünce ve mülahazaya yer olmadığı" da açıklanmaktadır. Ulusal Egemenliği baş ilke kabul eden Atatürk, bu ilkenin içinde yer aldığı Anayasayı Misak-ı Millî'ye bağlarsa, aynı ilkeyi kabul eden bugünkü anayasamız da Misak-ı Millî'ye bağlanmaktadır. Zira Atatürk, "ilkelerine" can veren bir temel gibi görmüştür Misak-ı Millî'yi. Böylece Atatürk ilkelerine göre yapılmış Anayasamızın da Misak-ı Millîye dayanması en basit hukuk kuralı gereğidir.

Misak-ı Millî'yi Anayasamızın dayanaklarından biri saydığımıza göre, bunun sonucu ne olacaktır?

Anayasalar ya devlet kurarlar veya kurulu bir devletin yapısını değiştirirler. Anayasalarda devletin temelleri gösterilir; yapısı kurulur. Devletin üç öğesinden biri "ülke"dir. Öyle ise bir anayasanın, kurduğu devletin ülkesi üzerinde de hükümler koyması gerekir. Fakat hemen belirtilmeli ki hiçbir anayasa ülkenin sınırlarını ayrıntılı biçimde belirlemez. Anayasamız da böyle bir ayrıntıya girmemiştir. Fakat çeşitli hükümlerinde "ülke" den söz etmiştir. Başlangıçta "... Türk varlığının devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının" ibaresinden sonra ülke kavramı şuralarda geçmektedir:

Madde 3: "Türkiye Devleti ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür..."

[15] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, İstanbul 1945, s. 296.

Madde 4: Bu maddede başka temel hükümlerle birlikte 3. Maddenin de değiştirilemeyeceği ve değiştirilmesinin teklif de edilemeyeceği belirtilmektedir.

Madde 13: Temel hak ve hürriyetler "... Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün..." korunması amacı ile de sınırlandırılabilirler.

Madde 14: "Anayasada" yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak... amacı ile de kullanılamazlar.

Madde 24: "14. Madde hükümlerine -yani yukarıdaki hükme- aykırı olmamak şartıyla ibadet, dinî âyin ve törenler serbesttir."

Madde 27: "Yayma hakkı Anayasamızın ... 3. maddeleri hükümlerinin değiştirilmesini sağlamak amacı ile kullanılamaz."

Madde 28: "Basın hürriyetlerinin sınırlanmasında, Anayasanın ... 27. maddeleri hükümleri uygulanır."

"Devletin ... ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü tehdit eden... nitelikte olan" yazıları yazanlar, basanlar ... sorumludurlar.

"... Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün ... korunması bakımından ..." yayınlar toplattırılabilir.

"... Süreli yayınlar, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne ... aykırı yayımlardan mahkûm olma halinde ..." kapatılabilir.

Madde 30: "... basımevi ve eklentileri Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ... hali hariç ... zapt ve müsadere edilemez."

Madde 31: 13. Maddedeki genel sınırlama dışında, basın dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanılmasının engellenemeyeceğini belirtmektedir.

Madde 33: Derneklerin 13. Maddedeki genel sınırlamalara aykırı hareket edemeyecekleri hükme bağlanmaktadır. Gene aynı maddede "Dernekler ... Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün korunması" söz konusu olduğu zaman faaliyetten alıkonulacağı belirtilmektedir.

Madde 58: Gençliğin korunmasından söz edilirken bu işin "... Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü" ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yapılacağı söylenmektedir.

Madde 68: Siyasî partilerin tüzük ve programları "... Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı olamayacağı" belirtilmektedir.

Madde 69: Siyasî partilerin 14. Maddedeki sınırlamaların dışına çıkamayacakları hükme bağlanmaktadır. Ayrıca siyasî partiler "ülke bütünlüğü aleyhindeki" yurt dışı çalışmalara katılamazlar.

Madde 81: Milletvekilleri ant içerken "vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğüne" bağlı kalacaklarını da belirtirler.

Madde 83: "Seçimden önce soruşturulmasına başlanılmış olmak kaydı ile ... 14. Maddedeki" suçları işlediği iddia edilen milletvekillerinin dokunulmazlık dışı tutulduğu belirtilmektedir.

Madde 87: TBMM, 14. Maddeye göre hüküm giyenleri affedemez.

Madde 103: Cumhurbaşkanı ant içerken 81. Maddedeki ibareleri de söyler.

Madde 118: Milli Güvenlik Kurulu'nun görevleri arasında "... ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliğini" korumak yolunda tedbirler almak da sayılmaktadır.

Madde 122: Sıkıyönetim ilânı sebepleri arasında "... ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşürecek şiddet hareketlerinin" ortaya çıkması da sayılmaktadır.

Madde 130: Üniversitelerin bilimsel özgürlüğünden bahsedilirken, bu yetkinin "...ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği aleyhinde" kullanılamayacağı hükme bağlanmaktadır.

Madde 133: Radyo ve Televizyonun "ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğünü ..." koruyacak yayınlar yapmasını buyurur.

Madde 135: Meslek kuruluşlarının organları "... ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğünü tehdit edici" faaliyetlerde bulunurlarsa görevden uzaklaştırılabilirler.

Madde 143: Devlet Güvenlik Mahkemelerinin "Devletin ülkesini ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ..." de tehlikeye düşüren suçlarla uğraşacaklarını belirtir.

Genellikle "millet" öğesiyle birlikte zikredilen ve bir bölünmez bütün olarak korunan Türkiye Ülkesi, Anayasamızda görüldüğü gibi pek çok yerde geçmektedir. İşte şimdi asıl sorun, bu ülkenin "neresi" olduğunu tespittir. Misak-ı Millî, yukarıdaki gerekçe ile Anaasamıza can veren temel belge kabul edildiğine göre ülkemiz, Misak-ı Millî'nin çizdiği sınırlardır. Bu açık bir gerçektir. Böylece Misak-ı Millî, somut olarak görülmese bile Anayasanın içindedir.

Misak-ı Millî, özellikle Türk ülkesini kesin olarak saptamak bakımından hem hukuk hem siyaset açısından geçerliliğini ilk gündeki gibi korumaktadır. Misak-ı Millî'nin siyasal hükümleri için de aynı görüşü ileri sürmek mümkündür. Ancak bu siyasal hükümler Anayasamızda çoğu kez tekrarlandığından Misak-ı Millî'nin ülke konusundaki hükmü çok daha

önemlidir. Zira Anayasamız, yukarıda belirtildiği gibi, ülkenin sınırlarını saptamayı Misak-ı Millîye bırakmıştır.

SONUÇ

Misak-ı Millî, ilkönce ülkemizin bütünlüğü, sonra da millî birliğimizi ve tam bağımsızlığımızı kurma ve koruma yolunda temel anayasa belgesidir. Bu belgedeki hedefleri gerçekleştirmek uğrunda Türk Milletinin ne kadar kan akıttığı, ne büyük zorluklarla boğuştuğu, parçalanmayı nasıl önlediği tarihe geçmiş büyük gerçeklerdendir.

Türk Milleti Atatürk'ün şu sözünü benimsemiştir: "Misak-ı Millî, vatanın dış düşman karşısındaki durumunu ve yerini tespit eden kutsal bir kuraldır." [16]

Türk Milleti, XIX. yüzyıl başlarında beliren, 1919'da doruğuna çıkan bunalım ve felâketlerin içine tekrar düşmek istememektedir. Bunu isteyenler yalnız tarihten ders almayanlar ve Türk olmanın bilincine varamayanlardır. Dünyanın en insancıl milliyetçilik görüşünü ortaya koyan ve onu gerçekleştiren Atatürk, "bu topraklarda yaşayan herkes Türktür" der. Gene O, Ulusal Kurtuluş Savaşına katılıp da Misak-ı Millî'yi gerçekleştirenleri haklı olarak aynı ülkü potası içinde erimiş görür.

Misak-ı Millî'nin bozulmasını isteyenler, bir zamanlar yaptıkları gibi vatanı bölmek isteyenler, bütün Türkleri yani bu vatanda yaşayan herkesi karşılarında bulacaklardır. Tarih bunu en açık ve seçik biçimde kanıtlıyor. Tarihe inanmayanlar, gerçekleri inkâr edenlerdir. Misak-ı Millî ise gerçeklere, akla, millî ihtiyaçlara en uygun bir bütünlük ve birlik simgesidir. Ona uymak, tarihin ve aklın buyruklarına da uymak demektir.

THE NATIONAL PACT AND THE TURKİSH CONSTITUTION

(Abstract)

The author discusses the nature of the National Pact (*Misak-ı Millî*) which led to the successful termination of the national struggle and the conclusion of the Treaty of Lausanne.

Both the National Pact and the Turkish Constitution emphasized the indivisibility of the Turkish territory and nation and rejected all kinds of separatist plans.

[16] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, İstanbul 1945, s. 296.

BATI YAYIN DÜNYASINDA ATATÜRK

E. Korg. CEMAL ENGİNSOY

I. GİRİŞ

"Dimdik bir duruş, şüphe götürmez ağırbaşlılığını yansıtan yiğit bir görünüş; eksiksiz bir giyiniş, kesin hatlı bir vücut; insanın içine işleyen açık mavi gözler, kabarmış kaşlar; çok kez ciddî, hatta sert bir yüz; her bakışında, her jestinde ve hatta hareketsiz halinde de göze çarpan keskin bir canlılık. Sanırım Atatürk, olağanüstü bir insandı..." [1]

Atatürk'ün seçkin imajını yansıtan bu sözler, 1930'lu yılların büyük bir bölümünde, Ankara'da İngiltere Büyükelçisi olarak bulunan tanınmış diplomat Sir Percy Loraine'e aittir. Hemen belirtmeliyim bu diplomat, Atatürk'ü "olağanüstü bir insan" olarak nitelemede yalnız değildir. Nitekim "Türkler" adlı eserin yazarı David Hotham da aynı kanaati paylaşır ve daha kesin konuşarak şöyle der: "...Atatürk, gerçekten, olağanüstü bir insandı..." [2]

O halde, bu yazımla sizlere sunduğum konunun kaynağını oluşturan Batı Yayın Dünyasının Atatürk gibi olağanüstü bir insanla yakından ilgilenmesi doğaldır. Nitekim fiilî durum da bunu kanıtlar mahiyettedir.

Gerçekten Atatürk, Batı yayın dünyasında, ilk bakışta biyografik nitelikli fakat, temelde çok daha geniş kapsamlı, birçok popüler eserin kahramanıdır. Ayrıca Modern Türkiye ile ilgili eserlerin büyük bir çoğunluğu da dikkatini geniş ölçüde Atatürk ekseni çevresinde toplar; diğer bir deyişle bu eserlerin doruğunda, çok kez Atatürk gerçeği göze çarpar.

Atatürk'ün doğumunun 100. yıldönümü (1881-1981) vesilesi ile Amerika Birleşik Devletleri Kongre Kitaplığı, 1984 yılı ortalarında "Kemal Atatürk: 100. Yıldönümü Bibliyografyası" [3] adı ile yeni bir eser yayımlamıştır. Bu bibliyografya, "Kemal Atatürk, Bağımsızlık Savaşı, Lozan Antlaşması, Boğazlar Sorunu, Modern Türkiye, Siyaset ve Hükümet, Batılılaşma, Dış İlişkiler, Dil Reformu, Türk Kadını, Ekonomik ve Sosyal

[1] Special News Bulletin, vol. 34, No. 4381, 1980.

[2] David Hotham, The Turks, London 1972, p. 21-23.

[3] Kemal Atatürk, A Centennial Bibliography, compled by Abraham Bodurgil, Library of Congress, Washington 1984.

Koşullar" başlıklı bölümleri kapsıyor. Sadece Kemal Atatürk bölümünde, çeşitli Batı dillerinde yazılmış 100'ü aşkın kitap, 300'den fazla makale, konferans ve filmden oluşan doküman adı göze çarpıyor. Bibliyografyanın bütün bölümlerindeki toplam kitap, makale vb. eser sayısı ise 2.000'i aşkındır.

Realist ve idealist seçkin tarihî kişiliği ve bu kişilikten kaynaklanan ilke, inkılâp ve reformları ile artık sadece Türk Milleti için değil; UNESCO'nun sözleri ile, "...bütün insanlık için de gerçek bir onur simgesi..." [4] olan Atatürk ve yarattığı en büyük eseri Modern Türkiye hakkında, Batı yayın dünyasında, özellikle İngilizce yayımlanmış olan ve kendi alanlarında birer otorite teşkil eden bazı önemli eserleri, uzun denebilecek bir süreden beri inceleme fırsatını buldum ve bugün de bulmaktayım. Bu eserlerde, Atatürk'ün çok yönlü kişiliğinin en belirgin yanları olan asker ve devlet adamı nitelikleri ele alınmakta; bu arada, Atatürk'ün devlet kuruculuğu, özellikle inkılâpçılığı üzerinde durulmaktadır.

Uluslararası alanda, ansiklopedik eserler arasında belgesel bir değer taşıyan Encyclopaedia Britannica tarafından "... seçkin bir Türk askeri, reformcu ve devlet adamı..." [5] olarak tanımlanan Ulu Önderimizin bu özel niteliklerini, diğer genel nitelemeler ile birlikte, konuma temel aldım. Dolayısıyla, bu niteliklerle ilgili değerlendirmeleri sunacağım ve sadece zorunlu hallerde, bazı kişisel açıklama ve yorumlarda bulunacağım. Bu arada, hemen önemli bir noktayı belirtmeliyim: Bu sunuşumla böyle çok kapsamlı bir konuyu, bütün derinlik ve genişliği ile aktarabileceğimi söylemek, karakterime çok uzak bir davranış olur. Bununla beraber, hiç değilse genel bir izlenim yaratabileceğimi umuyorum.

II. ATATÜRK'ÜN ÇOK YÖNLÜ TARİHÎ KİŞİLİĞİ

1. Atatürk'ün Genel Nitelikleri

Batı yayın dünyasında, Atatürk ile ilgili olarak yayınlanan eserlerde, gerçekçi veya ilgi çekici birçok tanımlamalar göze çarpar. Örneğin; "... 20. yüzyılın ilk yarısını olağanüstü kişiliği ile etkilemiş büyük bir asker ve devlet adamı...", [6] "...bir dönemi kapatıp diğerini açarak Yakın Doğu'ya yeni bir

[4] Turkish National Commission for UNESCO, Atatürk, 1963, p. 215.

[5] Encyclopaedia Britannica, vol. 2, 1974, p. 255.

[6] Lord Kinross, Atatürk-Bir Milletin Yeniden Doğuşu (Çev. Ayhan Tezel), İstanbul 1967, s. 67.

biçim veren (lider)...", [7] "...Modern Türkiye'nin Lideri...", [8] "... gerçekten olağanüstü bir insan...", [9] "...tarihin gerçekten en büyük radikali..."; [10] bu arada, Sir Winston Churchill'in sözleri ile "I. Dünya Savaşının ve sonrasının en büyük dört beş simasından biri, Savaşçı Prens..." vb.

Atatürk, Alman yazarı Hans Kohn'un görüşüne göre, "enerji dolu, amaçlarından emin, tereddüt tanımayan ve doğuştan liderdir... sabır, zamanlama, tek amaç, insanları doğru olarak değerlendirme (nitelikleri üstündür)..." [11] Bu konuda Amerikalı Profesör Dankwart Rustow'un görüşü ise şöyledir: "... huy ve eğitim bakımından Kemal, soyut bir düşünür değil; bir aksiyon adamı idi. Fakat hareketleri üzerinde önceden düşünürdü ve kendisinin yüksek bir görüş açıklığı vardı..." [12] Aksiyon adamı nitelemesi ile gerçeği yansıtan bu görüşe tam olarak katılamıyacağımı söylemeliyim. Çünkü Prof. Dr. Suat Sinanoğlu'nun belirttiği gibi, "... Atatürk'ün icraatı, davranışları, yazıları ve sözleri çok sağlam, çok derin bir düşünceye dayanır. Atatürk'ün kendine özgü bir hayat görüşü, bir hayat felsefesi vardır..." [13] Bu görüşü paylaşıyorum; bununla beraber, daha birleştirici bir tanımlama yapmak gereğini de duyuyorum. Bana göre Atatürk, hem güçlü bir "inanç adamı" dır hem de plân ve programa dayanan, bir "hareket (aksiyon) adamı"; daha kısa bir deyişle, dinamizm dolu bir inanç ve hareket adamıdır.

Dikkate değer bir görüş olarak, bir Amerikalı asker-diplomat General Shell'in düşüncesini de belirtmek isterim: "... Mustafa Kemal, çağımızda henüz hiç kimsenin geçemediği büyük ve yetenekli bir adamdır..." [14] Nihayet, Alman düşünür Herbert Melzig'in şu anlamlı görüşü (Kasım 1938): "Kemal Atatürk, kendi ulusu ve insanlık için beslediği sevgi ile bir dâhinin neler yaratabileceği konusunda, bütün dünyaya görülmedik, işitilmedik bir sahne seyrettirmektedir." Profesör Melzig, bu değerlendirmesiyle "Atatürk Gerçeği"ni de dile getirmiş oluyor.

2. Asker Atatürk

Tanınmış Alman tarihçi Prof. Gotthard Jaeschke, Atatürk'ü "doğuştan asker" olarak niteler. Profesörün bu görüşünü kanıtlarcasına Atatürk,

[7] Dagobert von Mikusch, Mustafa Kemal, New York 1931, p. X.
[8] Elein D. Smith, Turkey: Origins of the Kemalist Movement (1919-1923), 1959, p. X.
[9] David Hotham, The Turks, London 1972, p. 22.
[10] H. E. Wortham, Mustafa Kemal of Turkey, Boston 1931, p. 14.
[11] Hans Kohn, Ten Years of the Turkish Republic, Foreign Affairs, vol. 12, October 1933.
[12] A. Rustow Dankwart, Atatürk as Founder of a State, New York 1970, p. 214.
[13] Makaleler-Atatürkçülük ve Devrimler, I. Kitap, Ankara 1978, s. 166.
[14] Special News Bulletin, 14 November 1980.

"seçkin bir stratej, usta bir taktikçi, insan gücü ve lojistik alanlarında büyük bir teşkilâtçı" olduğunun ilk belirgin örneklerini daha I. Dünya Savaşında (1914-1918), henüz 34 yaşında iken vermiş, İstiklâl Savaşımızda (1919-1922) ise bu üstün nitelikleri doruk noktasına ulaşmıştır. Bu nedenle Atatürk, Batılı birçok otoriteye göre, "askerî deha sahibi" dir. Bu gerçeği kanıtlamak üzere, özellikle Çanakkale Muharebeleri (1915) ile ilgili olarak Batı yayın dünyasından aktarılabilecek örneklerin sayısı, bir makalenin sınırlı sayfalarına sığdırılamayacak kadar çoktur. Bu bakımdan, beni daima etkilemiş olan örneklerden sadece birkaçını belirtmekle yetineceğim.

İlk olarak Harvard Üniversitesinde, Türkiye ile ilgili araştırmaları ile tanınan, Amerikalı bilim adamı Prof. Richard Robinson'un analitik bir değerlendirmesini sunacağım. Bu Profesör'e göre," ... Kemal'in yaşamının ilk dönemine askerlik hâkimdi. Kendisinin askerî deha sahibi olduğu hususunda hiç şüphe yoktur. (Amirlerinin gözünde) pek popüler bir kişi olmamasına rağmen, hızla yükseldi. (Kemal'in) askerî dehası en iyi olarak şu beş nitelikte tanımlanabilir: a. Kişisel Cesaret, b. Başkalarının hareketlerini önceden sezebilme yeteneği, c. Sabır, diğer bir deyişle kendi hareketlerinin en etkili olabileceği zamanı kavrayarak seçebilme (zamanlama), d. Kendi amacını açığa vurmadan başka yönlerde inandırıcı biçimde aldatma hareketleri yapabilme yeteneği, e. Hasım kuvvetlerinin nispî gücünü objektif bir görüşle ve doğru olarak değerlendirebilme kabiliyeti (gerçekçilik)... Kemal, kuvvetli inançlı, kesin kararlı ve kararsızlığa tahammülsüz bir adamdı..." [15]

Atatürk'ü "Mukadderat Adamı" olarak niteleyen İngiliz askerî yazar Tuğgeneral Aspinall Oglander, 1932 yılında yayımlanan belgesel nitelikli eserinde şöyle diyor: "Gazi Mustafa Kemal'in Çanakkale Muharebelerindeki büyük başarılarını gereğince övmeye ve takdire imkân yoktur; bu konuda ne söylense azdır. Gazi, Çanakkale Muharebelerinin sonucunu tayin etmiştir. Bir tümen komutanının, üç ayrı yerde kendi insiyatifi ile giriştiği hareketlerle bir savaşın, hatta bir ulusun kaderini değiştirecek yücelikte bir zafer kazandığı tarihte pek az görülür..." [16]

Avusturyalı tarihçi Alan Moorehead'in "Gallipoli (Gelibolu)" adını taşıyan tanınmış eserinde ise, şu dikkate değer görüş yer alıyor: "... Çanakkale Harekâtının başlangıcı, İtilâf (Entente) Devletleri bakımından, seferin en acı olayıdır. Çünkü ilk çıkarma anında, bölgede, deha sahibi genç

[15] Richard D. Robinson, The First Turkish Republic, Massachusetts 1963, p. 29-30.

[16] C.F. Aspinall Oglander, History of the Great War-Military Operations Gallipoli, vol. II, London 1932, p. 485-486.

bir komutan (Mustafa Kemal) hazır bulunuyordu. Bu komutan olmasaydı, Avustralyalılar ve Yeni Zelandalılar, pekâlâ Conk Bayırını (hâkim bölge) o sabah ele geçirebilirler ve muharebenin kaderini daha o zaman ve o yerde tayin edebilirlerdi..." [17] Atatürk, o çıkarma sabahını hemen izleyen tarihî anda ortaya koyduğu ileri görüş, insiyatif, sorumluluğu üzerine alma gibi önderlik nitelikleri ile hiç kuşkusuz tarihî bir rol oynamıştır. Çünkü özellikle bazı Batılı tarihçilere göre, Antant Devletlerinin Çanakkale Seferi başarıya ulaşsaydı, Türkiye'nin parçalanması ve Boğazlar yolu ile Rusya'ya yeterli bir ikmal ve ulaştırma hattı kurulması sonucu, I. Dünya Savaşı iki yıl kısaltılabilirdi.

Nihayet, çağımızın önde gelen tarihçileri arasında önemli bir yeri olan Prof. Arnold Toynbee'in şu dikkate değer görüşü: "... Mustafa Kemal, parlak bir asker, atak ve başına buyruk bir kişi idi... Çanakkale Seferinde Anafartalar'da İngiliz kuvvetlerini durdurunca hem Almanya'da hem de Türkiye'de askerî bir kahraman oldu. Bundan sonra da Alman Yüksek Komutanlığı ile Türk Başkomutanı Enver Paşa tarafından sevilmemesine rağmen, askerî ünü pekleşti..." [18]

İstiklâl Savaşımızla ilgili ilk örnek olarak doktorasını "Kemalist Hareketin Kökenleri" konusu üzerinde yapan Amerikalı araştırmacı Elaine Smith'in değerlendirmesini özetleyeceğim: "... 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali, savaş bozgunu Türkler üzerinde kuvvetli bir etki yaptı. Çünkü Türkler, ikinci sınıf vatandaş saydıkları bir azınlık toplumu tarafından yönetilmek düşüncesine katlanamazlardı. Bu saldırının sonuçları olarak bütün ülkede, özellikle Osmanlı Ordusu birliklerinin bulunmadığı bölgelerde, Millî Mukavemet Grupları ortaya çıktı. Bu dağınık mukavemet grupları çeşitli büyüklükte idi. Bu grupların cesaretle ve iyi çarpışmalarına rağmen Yunanlılara karşı etkili bir harekât, ancak merkezî bir kontrol ve koordinasyon sayesinde başarılabilirdi. Bu ihtiyaç, İzmir'e yapılan Yunan çıkarmasından dört gün sonra, Kuzey Anadolu'da Samsun'a ulaşan Mustafa Kemal tarafından karşılandı. Böylece mukavemet gruplarını bir millî hareket çerçevesinde birleştirme yolundaki yorucu işlem başladı. Bu hareket, bir ordu, bir fiilî hükümet ve dış politika yarattı. Mustafa Kemal Paşa, Gelibolu ve Suriye'de İngilizlere karşı kazandığı askerî başarılar nedeni ile o sırada bütün Türklerin gözünde büyük bir kahramandı. Ayrıca o günlerin Türkiye'yi alçaltan koşulları altında, Müttefik-

[17] Alan Moorehead, Gallipoli, Hong Kong 1975, p. 97.
[18] Arnold J. Toynbee, Turkey, New York 1972, p. 78.

ler'in Türkiye'ye yönelik davranışlarını esaret boyunduruğu sayanlar için de birleştirici bir ümit ışığı olarak kabul ediliyordu..." [19]

İngiliz tarihçisi Prof. Geoffrey Lewis'e göre ise, "... Millî Teşkilâtın seyrek saflarını kopmaktan koruyan ve parça parça yenilgiden kurtaran etken, hiç kuşkusuz, Mustafa Kemal'in yılmayan iradesi ve bitip tükenmek bilmeyen enerjisi idi..." [20]

Amerikalı tarihçi Prof. Stanford Shaw'a göre, "Mustafa Kemal Atatürk, Batı dünyasında, haklı olarak bir aksiyon adamı, cüretli ve parlak bir askerî lider olarak tanınır. Çünkü Türk İstiklâl Savaşında, sayı ve silahça çok daha üstün, yabancı istilâ kuvvetlerini ülkeden atan muvazzaf ve gerilla kuvvetlerini başarı ile teşkilatlândırmış ve yönetmiştir. Daha sonra bir dizi köklü ve cüretli reformlar ile Türkiye Cumhuriyetini modernleştirmesi, askerî alandaki başarısını vurgular. Bununla beraber unutulmamalıdır ki kendisinin şüphe götürmez askerî dehası, siyasal alandaki yetenekleri ile desteklenmese idi, Türk halkı adına böyle kesin bir zafer kazanma fırsatı meydana gelemezdi..."

Prof. Toynbee de şu dikkate değer görüştedir: "... Mustafa Kemal Paşa, (Sakarya Mevziindeki) Türk kuvvetlerinin komutasını şahsen üzerine aldı... Muharebe çetin geçti, sert çarpışmalar halinde üç hafta sürdü. Türk Lideri, hep muharebe meydanında kaldı ve bir ara çarpışmalar sırasında ağırca yaralandı... Bu muharebe, üstünlük sağlamak için, bir Batılı devlet ile yeni Türkiye arasındaki mücadele şeklinde geçmekle beraber gerçekte, Doğu ve Batı'nın çarpışması idi. Nihayet Türk direniş ve savunmasını kırmak için yaptıkları umutsuz bir teşebbüsten sonra Yunanlılar, muharebeyi bırakmak zorunda kaldılar; Türk karşı taarruzları sonucu, kırık bir moral ile geri çekildiler.. Bu muharebe, gerçekte Yunan-Türk Savaşının dönüm noktası oldu. Bu nedenle, bu yüzyılın kesin sonuçlu bir muharebesi sayılmaya pekâlâ layıktır..." [21] Toynbee, bu görüşünü vurgulamak için bir Amerikalı yazarın eserinden şu pasajı almıştır: "Sakarya kıyılarındaki Türk Zaferi, Yakın ve Orta Doğu'nun siyasal yüzünü kökünden değiştirdi. Batı, 200 yıldan beri yaşlı Osmanlı İmparatorluğunu hırpalıyordu. Fakat, Sakarya Nehrinde Türk'ün kendisi ile karşılaşmış ve ona çarpınca, tarihin akışı değişmiştir. Tarih bir gün, Sakarya boyundaki bu pek bilinmeyen mücadeleyi çağımızın kesin sonuçlu bir muharebesi olarak değerlendirecektir..." [22]

[19] Elaine D. Smith, Turkey: Origins of the Kemalist Movement (1919-1923), Washington, D.C., 1959, p. 8-9.

[22] Geoffrey Lewis, Modern Turkey, New York 1974.

[21] Arnold J. Toynbee, Turkey, New York 1972 p. 100.

[22] Clair Price, The Rebirth of Turkey, New York 1923, Thomas Seltzer, p. 189.

Nihayet, bir Yunanlı yazarın "Yeni Onbinlerin Dönüşü" adlı eserinde, şu ilginç değerlendirme göze çarpar: "... İnsan şunu düşünmekten kendini alamıyor. Sanki yeni bir kuvvet, Türk Ordusunu diriltmiş; onun yiğitliğini ateşlemiş... Sanki bir adam, onlara Büyük Zaferin mukadder olduğunu aşılamıştır..." Bu eserde sözü edilen "adam", hiç kuşkusuz Mustafa Kemal'dir. Ne var ki bu Büyük Türk, zaferi kendisine mal edecek bencil bir karakter taşımaktan çok uzaktır. O'nun gurur kaynağı, bir ferdi olmakla daima övündüğü Türk Ordusudur, Türk Ulusudur. Şu anlamlı sözlerine kulak verelim: "... Her safhası ile düşünülmüş, hazırlanmış, yönetilmiş ve zafere ulaştırılmış olan bu muharebe (30 Ağustos Başkumandanlık Meydan Muharebesi), Türk Ordusunun, Türk Subayları ve Kumanda Heyetinin yüksek gücünü ve kahramanlığını tarihte bir daha tespit eden çok büyük bir eserdir. Bu eser, Türk Milletinin hürriyet ve istiklâl düşüncesinin ölmez bir abidesidir. Bu eseri yaratan bir milletin evlâdı, bir ordunun başkumandanı olduğu için ilelebet mesut ve bahtiyar."

3. Devlet Adamı Atatürk

Atatürk'ü inceleyen Batılı otoritelerin, genellikle üzerinde birleştikleri ortak nokta, bu Büyük Adamın "Modern Türkiye'nin Kurucusu" olduğudur. Yaratıcı bir gücü yansıtan bu tanımlama, hiç kuşkusuz Atatürk'ün seçkin devlet adamlığı niteliğinin belirgin bir ifadesidir. Nitekim Prof. Toynbee'ye göre, "Türkiye Cumhuriyetinin Kurucusu Mustafa Kemal'in sarsılmaz enerjisi, Türkiye'yi 20. yüzyıla (çağdaşlaşmaya) yöneltmiştir..." [23]

Amerikalı Prof. Rustow'a göre ise, "... İmparatorluğun Cumhuriyete dönüşümünün gerçekleştirilmesinde Mustafa Kemal'in kişisel rolü kesindi. Kendisini izleyenlerin, O'nun olağanüstü, insanüstü yeteneğe sahip bulunduğu inancını taşımaları bakımından Mustafa Kemal çok kez, karizmatik (diğer bir deyişle Tanrı vergisi nitelikleri bulunan) bir lider olarak tanımlanır. Bununla beraber teşkilâta ve kanun üstünlüğüne çok titiz bir dikkat göstermiştir... Vatandaşlarını ulusal savunma ve kurtuluş yolunda zafer sağlayıcı çabalara yönelten müstesna bir belâgat yeteneği kazanmıştır. Bütün ömrü boyunca aksiyon adamı olması nedeni ile devlet adamlığının temel ilkelerini Rousseau ve Clausewitz'e yaraşır bir açıklık ve kesinlikle söylev ve demeçlerinde ifade etmeyi başarmıştır. Hangi yönden bakılırsa bakılsın, eserleri uzlaştırma, birlik ve haberleşme yolu ile başarılan yaratıcı bir önderlik becerisidir..." [24]

[23] Arnold J. Toynbee, Türkiye (Çeviri), Milliyet Yayınları, 1971.
[24] Dankwart A. Rustow, Atatürk as Founder of a State.

Türkiye'de uzun bir süre kalan Amerikalı öğretim görevlisine göre, "...1911'den 1922'ye kadar süren 11 yıllık savaş ve kargaşalık döneminden sonra (Mustafa Kemal'in) yön verici dehası ile sağladığı değişim, Türkiye'yi sadece bir imparatorluktan cumhuriyetçi bir hükümet yönetimindeki millî bir devlete dönüştürmekle kalmamış, halkın yaşamında da büyük değişiklikler yaratmıştır... Türkiye Cumhuriyetinin Kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün evrensel çaptaki ünü, kendisinden öncekilerin başarılarını gölgede bırakacak şekilde göz kamaştırıcı olmuştur. Bu çapta bir önder, girişimleri ile sadece Türkleri değil, dünyayı da şaşırtmıştır... (Mustafa Kemal'in) özlemi... yeni bir dünya ve onun içinde dil ve kültür birliği olan bir milletin yeni Türkleri idi..." [25]

Prof. Geoffrey Lewis'in şu görüşleri de sanırım dikkate değer bir nitelik taşır: "... (Türkiye'de) her şeye hâkim olan kişi Kemal idi. O'nu, yüzüne karşı kimse eleştiremezdi. (Fakat) kendisi, bundan büyük üzüntü duyardı. Çünkü, iyi bir görüş alışverişi kadar sevdiği başka hiçbir şey yoktu... Atatürk'ün başarılarının mahiyetini ve büyüklüğünü uzun boylu sayıp dökmek gerekmez. Avrupalı ve Asyalı birçok toplum, eski imparatorlukların çöküntüleri ortasında moral düşüklüğüne ve umutsuzluğa kapıldığı bir sırada, Türkleri, Osmanlı İmparatorluğunun paramparça olan yıkıntılarından çekip çıkarmış ve bir millet yapmıştır... Halkının yeteneklerine olan sarsılmaz güveni ile onları Batı Medeniyetine yöneltmiştir. Üzerine aldığı görev bakımından sahip bulunduğu kişisel nitelikler, Türklerin yüksek geleceğine olan fanatik denebilecek inancından, çok üstün bir irade gücünden, yüksek bir zekâdan, büyük önderlik ve hitabet yeteneklerinden, engin bir kişisel cazibeden ve fırsatlardan yararlanma yeteneğinden kaynaklanıyordu. Hiçbir zaafı olmadığını söylemek yanlış olur.. Bunlar, O'nun bir parçası, bitmez tükenmez enerjisinin bir göstergesidir. (Fakat) kendi kendisini aldatma gibi bir kusuru olduğunu kimse söyleyemez. Gözü dönmüş genç bir ihtilâlci değil, ruhunda inkılâp ateşi yanan bir subay ve centilmen idi..." [26]

Bu arada, genellikle olumlu bu görüşlerden nispeten farklı veya kısmen olumsuz bazı değerlendirmelere de rastladığımı söylemeliyim. Örneğin, İngiliz Ansiklopedisindeki şu görüş: "... Kemal, hemen hemen sınırsız ölçüde siyasal bir güce sahipti. Fakat bu gücünü, pek de değerlendirecek bir yetenekte değildi. Çünkü dehası, askerî alanda idi..." Bu görüşü, değil bizler, Batılı otoritelerin bile paylaşmadığı daha önce verdiğim örneklerle

[25] Eleanor Bisbee, The New Turks, Philadelphia 1951.
[26] Geoffrey Lewis, Modern Turkey, New York 1974.

ortada. Prof. Rustow da "Devlet Kurucusu Olarak Atatürk" başlıklı inceleme yazısının bir yerinde şöyle diyor: "... Kemal'in taktik yönden gizli silâhı, Büyük Nutkunda belirtilmek istendiği gibi, yanılmaz bir ileri görüşlülük değil, tükenmez bir buluculuktur... Evet, tükenmez bir buluculuk, diğer bir deyişle, çare bulmak sanatı, Atatürk'ün niteliklerindendir." Ama, Batı literatüründe, Atatürk'ün ileri görüşlülüğü, gerçekçiliği ile birlikte, en başta gelen niteliğidir. O kadar ki Atatürk ile ilgili olarak, "Hayret Verici Siyasal Kehanetler" (Caucasus 1951) veya "esrarlı denebilecek ileri görüşlülüğü" (Sir Percy Loraine) şeklindeki nitelemelere sık sık rastlamak mümkündür.

Nihayet, İngiliz askerî yazarı Armstrong'un bazı sansasyonel görüşleri. Bu konuda rahmetli Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun bir anısını sizlere sunmak isterim. Bu ünlü yazarımız şöyle diyor: "... İngiliz yazarlarından Armstrong'un Bozkurt kitabının Atatürk'ü ne kadar öfkelendirdiğini ve etrafındaki gazetecileri bu kitap aleyhine nasıl seferber ettiğini pek iyi hatırlarım. Bozkurt'u okuyanlar bilirler ki—hususî hayatına dair bazı temelsiz dedikodular bir yana bırakılacak olursa—Armstrong bu eserinde, Mustafa Kemal'i eski ve yeni tarih devirlerinin en yüksek simaları arasında saymakta ve "eğer bu adam, büyük bir milletin içinden çıkmış veya büyük bir milletin başına geçmiş bulunsa idi Sirus'ları, Sezar'ları, Cengiz'leri, Napolyon'ları gölgede bırakan cihangirlerden biri olurdu", demektedir. O zamanlar, Atatürk'ü en çok çileden çıkaran, işte, asıl bu görüş idi. Yumruğunu masaya vurup "Büyük millet mi? Türk'ten daha büyük millet var mıdır? Ben ne yapabildi isem, ancak onunla yapabildim. Hem, bu İngiliz subayı, bana bir cihangir gözü ile bakıyor. Ben cihangir değilim. Biz, Türk Ordusu ile cihangirlere karşı koymuşuzdur..." [27]

Batı yayın dünyasında Atatürk ile ilgili olarak üzerinde durulan bir husus da bu Büyük Liderin diktatör olup olmadığı sorunudur. Gerçekten inceleyicilerin bilimsel niteliklerine ve kişisel karakterlerine göre, Atatürk'ü "seçkin bir devlet adamı ve inkılâpçı" olarak tanımlayanlara olduğu kadar, "diktatör, ılımlı veya iyi niyetli diktatör ya da otoriter önder" olarak niteleyenlere de rastlanır. Bu konuda, kısa bir açıklama yapmanın dışında, şahsen bir değerlendirmeye başvurmak yerine, Batılı kaynakları konuşturmayı tercih ediyorum. Kanaatimce Atatürk, ulusumuz için asla bir diktatör değildir. Çünkü son Osmanlı Padişahının (Mehmet VI.) "Millet bir koyun sürüsüdür, ona bir çoban lâzımdır. O da benim... " [28] sözlerinde

[27] Belleten, sayı: 80, Türk Tarih Kurumu, 1956, s. 351-352.

[28] Tevfik Bıyıklıoğlu, Atatürk Anadolu'da (1919-1921), I, Ankara 1959, s. 8.

yansıyan diktatörce bir zihniyete karşılık Atatürk, "Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir" inancını kesinlikle benimsemiş, eşsiz bir önderdir. Atatürk'ün "otoriter bir önder" olduğuna "evet" derim; ama, diktatör sayılmasına cevabım, "hayır" dır. Çünkü kanun anlayışına dayanan disiplin ile demokrasiyi yok eden diktayı birbirinden kesinlikle ayırmak gerekir. Atatürk, bu ayrımı yapan ve "Halkın sesi hakkın sesidir" ilkesine gerçekten içtenlikle bağlı olan bir önderdir.

Bu konuyu Batılı otoritelerin nasıl değerlendirdiklerine gelince; daha önce adı geçen Amerikalı araştırmacı Elaine D. Smith, "... Güçlü hükümet, mutlaka diktatörlük anlamına gelmez. Çünkü gerçek istikrarın dayanağı, halkın desteği ve katkısıdır..." [29] diyor ve şu genel gözlemini belirtiyor: "... Hemen hemen bütün otoriteler, Atatürk'ün başarıları üzerinde birleşmektedir. Buna karşılık, gözlemler ve görüşler değişiktir. 18. yüzyıl tipi liberalizme ve doğal haklar felsefesine inananlar, Atatürk'ün kişisel otoriteye dayanan yönetimini büyük ölçüde eleştirirler. Öte yandan anayasal yönetimlerin yeni kurulduğu ülkelerde güçlü liderliğin varlığının zorunlu olduğunu düşünenler ise, çok kez, (Atatürk'ün) davranışlarını makul karşılamaktadırlar..." [30]

Bu konuda Prof. Jaeschke'nin görüşü daha kesindir: "... Atatürk'ün bir diktatör olduğu, Türkiye dışında çok yaygın, yanlış bir düşüncedir. Gerçekte, (Atatürk) Kurtuluş Savaşının başlangıcından beri, halk ile en yakın işbirliği yapmaya en büyük değeri verirdi." [31]

Sir Percy Loraine'in görüşü ise gerçekten anlamlıdır: "...Atatürk, diktatör olarak nitelenir. Benim kanaatime göre, O'nun hakkındaki bu görüş yanlıştır ve yanıltıcıdır. İtiraf edelim ki elimizde modern çağlarda diktatörle ilgili yetkili bir tanımlama da yoktur. Bununla beraber, bu sıfatın Hitler veya Mussolini için kullanılmasına itiraz edecek, sanırım, kimse bulunamaz. O halde, Atatürk'ün niçin aynı kategoriye ait olmadığı sorulabilir. Bunun birçok nedenleri var. Bunların başlıcası, kendisinin yokluğu halinde de işleyecek bir mekanizmayı bilinçli olarak kurmaktı. Bunu, kendisinden sonra da yaşayacak sistemli bir hükümet ve yönetim yaratmaya ve görüşleri ile uyumluluk sağlamaktan çok, düşüncelerini öğretmeye çalışarak gerçekleştirmek istiyordu... İhtilâller çocuk oyuncağı değildir. İlk günlerde, yeni Anayasa yapılmadan ve bunun kuruluşları

[29] Elaine D. Smith, Turkey: Origins of the Kemalist Movement (1919-1923), Washington, D.C., 1959.

[30] a.g.e.

[31] Makaleler, Atatürkçülük ve Devrimler. I. Kitap, Ankara 1978, s. 40.

normal işleyişlerine kavuşmadan önce Atatürk, kuşkusuz, birçok konuda kendi insiyatifi ile kesin hareketlerde bulunmak durumunda idi... (fakat) genellikle sanıldığı gibi, herkese, her şey için emirler vermekten çok, sürekli olarak bütün bakanlıkların kendi sorumluluklarını başarmalarına çalışıyordu... Cumhurbaşkanı olarak bütün davranışı, kendisini Devlet Başkanı saymasına dayanıyordu... Cumhuriyetin başlangıç döneminde, halk hükümeti olarak tanımladığımız yönetim şekli bakımından halkın ve ortamın olgun bir durumda olmadığını Atatürk kavramıştı. Halk, saltanat ve imparatorluk gelenekleri içinde boğulmuştu. İttihat ve Terakki Komitesi dönemi de bu bakımdan büyük bir değişiklik sağlamamıştı. Bu nedenle bakanlar gibi, halk da yeni Anayasa'nın kendilerine yüklediği yeni sorumluluklar yönünden eğitilmeli idi. Bu arada işler sürekli biçimde yürütülmeli ve modern, ilerici bir devlet olarak Türkiye'nin ihtiyaçları incelenmeli, elden geldiğince de kendi kaynakları ile karşılanmalı idi. Her şeyden önce de yaşayan bir ulusal ekonomi yaratılmalıydı.. Hemen hemen sihirli olarak nitelenebilecek derecedeki ileri görüşlülüğü o kadar kesin ve doğru; olayların akışını, halkın duygu ve ihtiyaçlarını, Türkiye'nin dış ilişkilerindeki tahminleri o kadar isabetli idi ki çalışma arkadaşları, kendileri için çözümü çok güç ve karmaşık durumlarda nasıl bir hareket tarzı izleyecekleri hususunda, tam bir alışkanlıkla O'na danışırlardı. O da çalışma arkadaşlarına yardıma her zaman hazırdı, fakat bu yardımı emir şeklinde değil, yol gösterici gibi yapardı... Atatürk'ün dış politikasında diktatörlük kokusu verecek ne vardı? Hiçbir şey. Bu, bir barış, dostluk, uzlaşma ve yeni Cumhuriyet'in bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne komşular saygı göstermeye istekli oldukları sürece, savaşa karşı bir garanti politikası idi... O halde, bu sayılan hususlarda, bir diktatör politikası ile ortak bir nokta var mı idi? Bu sorunun cevabı, şüphesiz kesin bir hayırdır." [32]

Nihayet, Türkiye'de çalıştığına daha önce değindiğim Amerikalı öğretim görevlisi Eleanor Bisbee'nin dikkate değer görüşü: "... Türkler, Atatürk'ü... bir diktatör gibi görmezler. Aksine, O'nu kendi ulusal iradelerine en açık bir anlam kazandıran ve en güçlü bir önderlik sağlayan temsilcileri olarak görürler. Kendi kişisel yönetimini ne derece aşırı kullandığı hususu, genelde, aşağılanan bir durumdaki bir imparatorluğu saygın bir cumhuriyete ve zulüm altındaki tebaaları gururlu vatandaşlara dönüştürmek için, otoritesini mükemmel bir biçimde kullanmasının değerini küçültmez..." [33]

[32] Special News Bulletin, vol. 34, No. 4381, 15 Nov. 1980, p. 2-3.
[33] Eleanor Bisbee, The New Turks, Philadelphia 1951.

4. İnkılâpçı Atatürk

Bir Batılı düşünür W.R. Alger'e göre, "Gerçek devlet adamlığı, bir milleti, olduğu biçimden olması gereken biçime dönüştürme sanatıdır." [34] Bu tanımlama, adeta Atatürk'ü, O'nun inkılâp ve reform anlayış ve uygulamalarını niteler. Gerçekten Atatürk'e göre de inkılâp, Türk Milletini son yüzyıllarda geri bırakmış olan kurumları yıkarak yerlerine, milletin en yüksek medeniyet icaplarına uygun olarak ilerlemesini sağlayacak yeni kurumları koymuş olmaktır..." [35]

Batı yayın dünyasında, Atatürk'ün en çok ilgi gören niteliği, inkılâpçı yönüdür, denilebilir. Bu nedenle bu konuda, çeşitli açılardan yapılan analizleri kapsayan birçok örnek vermek mümkündür. Fakat ben burada, sadece birkaç örneğe özetle yer vermek durumundayım.

İlk örnek olarak tanınmış İngiliz tarihçisi Prof. Bernard Lewis'in görüşünü sunmak isterim: "... (Kurtuluş Savaşında) askerî harekât kazanılmıştı. Milliyetçilerin siyasal programı başarılmıştı. Bu başarı, uluslararası bir antlaşma (Lozan Antlaşması) ile de bütün dünyaca tanınmıştı. Bundan sonra ne yapılmalı idi? Mustafa Kemal'in gerçek büyüklüğü bu soruya verdiği cevapta yatar." [36] Prof. Lewis, bu konuda Falih Rıfkı Atay'dan aldığı bir pasajda Atatürk ile Enver Paşa arasında yapılan ilginç bir kıyaslamadan yararlanarak Atatürk'ün cevabını dolaylı bir şekilde belirtmiş oluyor: "Enver'in özel vasfı cüretti; Mustafa Kemal'inki ise uzağı görüş... Mustafa Kemal 1914'te Harbiye Nazırı olmuş olsaydı, ülkeyi I. Dünya Savaşına sokmazdı. Buna karşılık 1922'de İzmir'e giren Enver olsa idi, aynı hızla geriye döner, Suriye ve Irak'a yürür ve bütün kazanılanları kaybederdi. Kemal böyle bir şey yapmadı. Savaş sona erince nüfus mübadelesi gibi sert fakat etkili bir yöntemle eski anlaşmazlıkları çözüme bağlayarak Yunanlılar ile barış yaptı. Boğazlar'ın askerden arınmasını kabul etti fakat, yıllar sonra ve anlaşma yolu ile buraların askerîleştirilmesini yeniden sağladı. Yabancıların topraklarına yönelik tüm ihtiraslardan, panturanizm, panosmanizm, panislâmizm gibi bütün ideolojilerden vazgeçerek tüm eylem ve umutlarını, kendi isteği ile antlaşma ile tanımlanan Türkiye'nin ulusal topraklarına bağladı. Hayatının geri kalanını çetin, yorucu ve cazibesiz kalkınma işine adadı..." [37]

[34] The New Dictionary of Thoughts U.S.A., 1957, p. 638.
[35] Cihat Akçakayalıoğlu, Atatürk, Ankara 1980, s. 499.
[36] Bernard Lewis, The Emergençe of Modern Turkey, London 1961, p. 249-250.
[37] a.g.e.

Alman yazar Hans Kohn'un görüşüne göre, "... bu, enerji dolu, amaçlarından emin, tereddütsüz ve doğuştan liderin (Mustafa Kemal) yetenekleri zamanın genel akımına uygun düşüyordu. Böylece devletin yapısında, kanunlarında, ekonomik ve kültürel yaşamında tam bir değişiklik, başarabilme gücünü ortaya koydu..." [38]

Atatürk döneminde, Ankara'da büyükelçilik yapmış olan bir Amerikalı diplomatın sözleri ile, "... bu göz kamaştırıcı inkılâp, kesin ve güçlü bir milliyetçilik ruhuna dayanır. Fakat en büyük çapta, bu Ülkenin Babası olan bir adamın, Mustafa Kemal'in eseridir..."

Prof. Robinson'a göre ise, "... Geçmişe bakarsak Kemal'in düşünceleri, psikolojik kökenleri ne olursa olsun, tam anlamı ile mantıklı idi. Bu düşüncelere temel olan ilk gerçek, Osmanlı İmparatorluğunu daha ufak, (fakat) kültürel bakımdan daha homojen ve siyasal yönden daha yaşama güçlü bir Türkiye haline getirmek ve bütün emperyalist isteklerden veya kaybedilmiş toprakları geri alma iddialarından vazgeçmekti. Bu davranış, Osmanlı politikasından çok önemli bir ayrılış demekti. Osmanlı İmparatorluğunun istilâlar suretiyle hayatta kaldığını ve başkalarının sırtından kazandığını hatırlayalım. Osmanlı İmparatorluğunun ekonomik refahı, iç kalkınma ile değil, yağma ve ganimetler sonucu idi. Buna göre ikinci gerçeği ortaya koyabiliriz: Türkiye'nin geleceği fetihlere değil, iç kalkınmaya dayanmalıdır. Üçüncü gerçeğe gelince, iç kalkınma ancak modern, endüstriyel ve bilimsel nitelikli bir topluma dayandırılabilirdi. Bu amaca ulaşmak ve Türkiye'deki iktidar boşluğuna büyük devletler yönelmeden bunu gerçekleştirmek için nispeten kısa bir sürede topyekûn bir inkılâp dolayısıyla yeni değerler, yeni kuruluşlar ve yeni bir Türk tipi gerektiği idi. Bu yeni Türk'ün örneği Kemal idi. Kemal, teknolojinin, ister askerî ister sivil olsun, sosyo-politik ve ekonomik bir bütünün ayrılmaz bir parçası olduğunu açıkça kavramış olmalıdır. Modern teknolojiyi benimsemek demek, sosyal ve siyasal reformları da gerçekleştirmek, diğer bir deyişle, topyekûn inkılâp demekti. En önemlisi Kemal, ülkenin insan gücünün en verimli şekilde kullanılmasını sağlamak için, büyük çapta yenileştirilmiş bir siyasal ve sosyal sistem kurmadan modern bir bilim ve endüstri ortamını gerçekleştirmenin olanaksız olduğunu biliyordu. Okuma yazma bilmeyiş, insanı güçsüz bırakan hastalıklar, katı inançlar ve kadere boyun eğme, kadınların aşağılanmış durumu; bütün bunlar bitmeli idi, hem de hızla... Böylece otoriter bir liderliğin zorunlu olduğu ortaya çıktı. Çünkü

[38] Hans Kohn, Ten Years of the Turkish Republic, Foreign Affairs, vol. 12, October 1933.

bu değişikliklerin çoğu, başlangıçta hoşa gitmeyecekti. 19 Mayıs 1919'da Samsun kıyısına ayak basan işte bu adamdı. Kesin hareketli, heyecan verici tek amaçlı ve neyin gerekli olduğunu sezebilme yetenekli bir adam..." [34]

Atatürk'ün inkılâpçı kişiliği, Batılıları, diğer ülkelerin tarihe göçmüş ve çağdaş inkılâpçıları ile, bu arada diktatörlerle bir kıyaslama yapmaya yöneltmiştir. Örneğin Prof. Toynbee'ye göre, "... Mustafa Kemal'de, biraz Cromwell'i andıran bir özellik vardır..." [40]

Atatürk'ü "büyük bir idealist ve reformcu" olarak niteleyen Amerikalı yazar Wortham'ın görüşüne göre ise, "... Mustafa Kemal, demokratik kurumlardan hoşlanması bakımından, tam anlamı ile Batılıdır; halktan gelen saygı gösterileri hariç, insanı küçültücü dalkavukluklardan hoşlanmaması bakımından da Batılıdır. Mustafa Kemal ile kıyaslanınca Büyük Petro, ürkek bir reformcu kalır... Kendisini yolundan saptıracak hiçbir emperyalist arzu ve hayale izin vermeyen Mustafa Kemal, hiç kuşkusuz, tarihte görülen en büyük radikaldir..." [41]

Tanınmış Fransız düşünürü Duhamel'in şu görüşünü de gerçekten anlamlı bulurum: "Atatürk, yani Türklerin Ata'sı, girişim ve umutlarının gürültüsü ile ortalığı ayağa kaldırmadan çalıştı... İnsana şaşkınlık veren eserleri İngiliz, Fransız ya da Rus inkılâpçılarının eserlerine hiçbir bakımdan benzemez. Bu ülkelerden hiçbiri, dile, yazıya dokunabilmeyi akıllarının ucundan bile geçirmemiştir. Ne Cromwell, ne Robespiére, ne Lenin ve ne de onu izleyenler, liderlik ettikleri ulusu bilim felsefesi, düşünce yöntemi, kısacası alınyazısını değiştirme yoluna götürmeye kalkışabilmişlerdir. Mustafa Kemal, bunu yapan ve büyük bir başarı ile sonuca vardıran eşsiz adamdır." [42]

Ülkemizde özellikle "Atatürk-Bir Milletin Yeniden Doğuşu" adlı eseri ile tanınan Lord Kinross'un dikkate değer görüşü: "... Kemal Atatürk'ün çağımızın yetiştirdiği en büyük adamlardan biri olduğuna dair zihnimde en ufak bir şüphe yoktur. Gerçekten Türkiye, Atatürk'ün son 10 yılında başarmış oldukları ile Batı'nın bazı milletlerini etkiledi. Ancak bu milletlerin liderleri, Atatürk'ten çok farklı olarak demokrasinin değerlerini tehdit edici bir güçle kuvvetlendiler... Almanya'nın Hitler'i, hür milletini esarete götürmüş, Atatürk ise, esaret altındaki ulusunu özgürlüğe kavuşturmuştur. İtalya'nın Mussolini'si, sivil olduğu halde başkomutanlık sevdasına düşmüş,

[39] Richard D. Robinson, The First Turkish Republic, 1963.
[40] Toynbee, p. 79.
[41] H.E. Wortham, Mustapha Kemal of Turkey, Boston 1931.
[42] Çağlar Boyunca 100 Büyük İnsan (Çeviri), İstanbul 1971, s. 794.

buna karşılık Atatürk, askerlik görevinin bittiğine inandığı anda sivil hayata geçmiştir. Gerek Hitler gerek Mussolini, toprak kazanma hırsları ile komşularının haklarına tecavüz etmişler ve birer imparatorluk kurma sevdasına kapılmışlardır. Atatürk ise, bunun tam tersini yapmış, bir imparatorluktan bir millet çıkarmıştır..." [43]

III. SONUÇ

Buraya kadarki açıklamalarımla Ulu Önderimizin seçkin ve çok yönlü tarihî kişiliğinin Batı yayın dünyasında nasıl değerlendirildiğini ana hatları ile dile getirmeye çalıştım. Böylece aziz Atamızın Batı'da saygın bir yeri bulunduğu sonucuna varabiliriz, sanırım. Nitekim bu görüşümüzü, Prof. Toynbee de şu sözleri ile destekliyor: "... Bir devlet adamı olarak bu ilerici ve Batılı Türk (Atatürk), gerek kişisel karakteri ve gerek başarıları bakımından, takdire ve saygıya layıktır..." [44]

Atatürk ile ilgili çok anlamlı bir özeti Lord Kinross'un şu sözlerinde bulabiliriz kanaatindeyim: "... Kemal Atatük, yeni bir Türkiye yaratmıştır... Ülkesini ortaçağ'dan çağımızın eşiğine, hatta bundan bir adım ileriye getirmişti... sözleri ve davranışları ile kahramanlara gönülden bağlanmaya alışmış bir milletin hayalini besleyecek özel bir efsane yarattı. Asker Atatürk, zamanında başka bir kimsenin başaramayacağı şekilde, Avrupa devletlerinin kendisine karşı yaptıkları plânları altüst edip tarihin yüzünü değiştirerek memleketini kurtarmıştı. Devlet adamı Atatürk, memleketinin bu devletlerce eşit şartlar ile kabul edilmesini ve Ortadoğu gibi sık sık değişikliğe uğrayan bir bölgede bir istikrar unsuru olarak kalmasını sağladı. İşte, Türklerin Ata'sı Mustafa Kemal'in gerçekleştirdiği büyük eser..."

Yazımı, bir Batılı yazarın gurur verici ve mutlu edici şu sözleri ile bitireceğim: "... Bütün ulusların büyük adamları vardır. Fakat modern Türkiye'de Atatürk'e gösterilen derin saygıya benzer bir şeyin (başka bir yerde) bulunacağından şüpheliyim. O, Ebedî Önderdir." [45]

[43] Kinross, p. 3, 14.
[44] Toynbee, p. 131.
[45] Hotham, p. 21.

ATATÜRK IN THE PRESS OF THE WESTERN WORLD
(Abstract)

The author deals with the way Atatürk and his work were received by the Press of the Western World. He illustrates with quotations how western journalists evaluated Atatürk's energy and versatility as a revolutionary leader and commander.

ATATÜRK'ÜN ÜSTÜN KİŞİLİĞİ

Bekir TÜNAY

Atatürk'ün üstün kişiliği, sayısız özelliklerinden ileri gelir. Bu özellikler ise doğuştan getirdiği niteliklerdir. Bu nitelikler, zamanın akışı içinde ve olaylar zincirinde beslenerek gelişmiştir. Üstün zekâ ve dehasını, güçlü bir çalışma ile birleştirmiş, aklın kılavuzluğunda pişirmiştir. İlmin ışığında, tecrübenin enginliğinde yoğurmuş, güçlü bir düşünce sistemi ve şaşmaz bir mantıkla geliştirmiştir. Bunları devamlı ve sistemli bir biçimde mükemmelleştirerek bir özellikler manzumesi haline getirmiştir. Bu sebeple de Atatürk, üstün özelliklerin abideleştirdiği, eşsiz ve müstesna bir kişiliğe ulaşmıştır. Nitekim, İsmet İnönü: "Atatürk'ün askerlik vasıfları hakikaten yüksektir. Ama siyasî vasıflarının da büyük olduğu görülür. Bu ikisi birleşince, Atatürk'ün kişiliği müstesna bir seviyeye çıkmış olur" der.

Atatürk, hemen her konuda, her zaman doğruları bulurdu. Derin kültürü ve engin görüşü ile gerçekleri kesinlikle yakalardı. Aslında gerçekçilik, onun başta gelen niteliklerindendi.

Atatürk'ün özelliklerini kelimelerin dar kalıpları içerisine sığdırmak mümkün değildir. Atatürk, yüksek zekâ ve deha sahibi idi. Çok yüksek ruhlu idi. Büyük inandırıcılığı ile büyüleyici bir kişiliği vardı. Şahsı için değil, vatanı ve milleti için yaşayan büyük bir kahramandı. Sonsuz bir sabır, eğilmez ve bükülmez bir irade idi. Büyük bir azim sahibi idi.Kendisine sonsuz bir güveni vardı. Aynı şekilde milletine de çok güvenirdi. Hiçbir engel tanımaz, engelleri zorlamadan, kendine has usullerle hızla aşardı. Cesurdu. Cesareti, akıl ve temkinle beraber yürütürdü.

Geniş ve derin bir kültürü vardı. Milletini ve milletin çözüm bekleyen meselelerini çok iyi bilirdi. Tutum ve davranışlarında samimî ve gerçekçi idi. Gerek millî meseleleri, gerekse dünya meselelerini değerlendirmekte ustaydı. Korkunç denebilecek kadar yüksek bir muhakeme gücüne sahipti. Bu sebeple de kararları kesin bir doğrulukla verirdi. Hele zor anlarda, her şeyin bittiği sanılan anlardaki kararları, O'nun ne büyük bir karar adamı olduğunu açıkça gösterir.

O'nun için, bir ilim adamımız "... Gözler, yargılar, değerlendirir; hak ve hukukun, sağduyunun, mantığın, onur duygusunun bir şeyin yapılmasını

gerektirdiğine inandı mı, hukukun, mantığın, adalet duygusunun, onur duygusunun yengisi için çalışır " [1] demektedir.

Atatürk, çok güçlü bir konuşmacıdır. Başta büyük Nutuk olmak üzere, çeşitli yurt gezilerindeki söylev ve demeçleri bunun en güzel belgeleridir. İttihat ve Terakki Cemiyetinin uzunca bir süre genel sekreterliğini yapmış bulunan Mithat Şükrü Bleda ise: "... Mustafa Kemal, askerlerin, asker kaldıkça siyasetle uğraşmalarına sarahatle karşıydı. İttihat ve Terakki'nin ikinci kongresinde o kadar kuvvetli, mantıkî delillerle müdafaa etti ki ordunun ve memleketin selâmeti için öylesine ikna edici bir konuşma yaptı ki ben, hitabet kudretini Ali Fethi hariç hiçbir başka asker arkadaşımda görmedim" [2] der.

Atatürk, bir bakışta geniş ufukları kavrardı... O, okyanuslar ötesini bir bakışta görebilirdi. Ele aldığı meselelerin büyük ya da küçüğü yoktu. Sadece ciddiyeti vardı. Konulara ciddiyetle eğilmenin gereğine inanırdı. Bu nedenle de enine boyuna inceler, tam bir fikir sahibi olmayı amaçlardı. Her şeyin kaynağına inmek, onun için vazgeçilmez bir ihtiyaç, hatta bir mecburiyet idi.

Atatürk ince bir seziş gücüne sahipti. Üstün zekâ, eşsiz dehası ile engin kültürünün beslediği bu nitelik daima dikkati çekerdi. Kendini asla olaylara kaptırmazdı. Olayların ardında sürüklenmezdi. Aksine olaylara hâkimdi. Onları, çok defa, kendi arzu ve amacına göre kullanmakta üstün maharet sahibi idi.

Atatürk, büyük bir düşünürdü. Sayısız başarıları göz doldurduğu için bu büyük kabiliyeti, çok defa geri plânda kalmış gibidir. Atatürk, daima düşünce ile hareketi birlikte yürütmeye önem vermiş ve gayret göstermiştir. Kesinlikle Batı düşüncesine sahiptir. Onun için ilim, akıl, deney esastır. Her alanda, her yönde Batının değer ölçüleri hâkimdir. Lâikliğin şaşmaz bir takipçisidir.

Atatürk milliyetçidir. Milliyetçi düşünce ile hareket eder. Bu inançla milletinde millî ruh ve millî bilinç yaratmaya çabalar. Bu yolla da milletine bir kimlik, millî benlik vermeyi amaçlar.

Atatürk kibardır, nüktedandır. Son derecede mütevazıdır. Büyük bir hoşgörüye sahiptir. Buna rağmen ilkelerinden asla taviz vermez. Atatürk, ilke ve inkılâpları ile tam ve mükemmel bir bütündür. Bu anlayışa varmayanlar ne eserlerini, ne kişiliğini, ne de evrenselliğini anlayamazlar, değerlendiremezler.

[1] Suat Sinanoğlu, Türk Hümanizmi, s. 37.

[2] Cemal Kutay, Talât Paşa'nın Gurbet Hatıraları, s. 1091.

Atatürk'te bitmek bilmeyen bir enerji vardır. Beraber çalıştığı kişiler için de tükenmez bir enerji kaynağıdır. Bir işe eğilince sonuç alıncaya kadar, gece-gündüz demeden çalışır. Bazen oturduğu masanın başından kalkmaz, günlerce uyku da uyumazdı. Nitekim, rahmetli Yunus Nadi: "... 24 saat, 48 saat, hatta icap ederse 70 veya daha fazla saat, aynı masanın başında otururak asla uyku emaresi göstermeksizin çalışırdı. Yanındakileri de çalıştırırdı. Bu harikulâde, adeta insanın "fevkalbeşer" diyeceği bir çalışma şeklidir ki Atatürk'ten başkasına, hatta yarı derecesinde eşine tesadüf edilebileceğini tasavvur edemiyoruz" [3] demektedir.

Büyük Atatürk, hayatın ta kendisidir. Hayatı sever. İnsanların ve insan topluluklarının eğlenmesini ve gülmesini ister. Gülmeyen insanların, toplulukların ve milletlerin güçlü olamayacaklarına inanır. Milletini huzur ve refah içinde görmeyi arzular. Bu büyük arzusu, bütün dünya milletleri için de samimî bir temennidir. Çünkü O, hiçbir faninin erişemeyeceği kadar üstün ve yüce bir insan sevgisine sahiptir. İşte, bütün bunlardan dolayı da gerçekten, üstün bir kişiliğe ulaşmıştır. Hiç kuşkusuz Atatürk çok yönlü, tam ve mükemmel bir bütündür. Bu genel açıklamadan sonra Atatürk'ün üstün kişiliğini oluşturan özelliklerine geçebiliriz.

1. YURT VE MİLLET SEVGİSİ ATATÜRK İÇİN KUTSALDI.

Atatürk'ün özelliklerinin temel taşlarından biri, yurt ve millet sevgisidir. Aslında, hangi özelliği önce, hangisi sonra diye bir ayırım yapmak doğru değildir. Fakat, kanaatimce vatanını ve milletini sevmeyen insan hiç kimseyi, hatta anasını ve babasını bile sevemez. Bu inançladır ki Atatürk'ün özelliklerine yurt ve millet sevgisinden başlamayı uygun buldum.

Büyük Atatürk için, vatan ve millet düşüncesinden yüce, ileri ve değerli hiçbir düşünce yoktur. Hiçbir sevgi bu sevgiden daha güçlü olamaz. O'nda, bu sevgi için sınır da yoktur. Bu sebepledir ki Atatürk, kelimelere ve tariflere sığmayan bir güçle şöyle diyor: "... Yurt toprağı. Her şey feda olsun sana. Mutlu olan sensin. Hepimiz senin için fedaiyiz. Türk toprağı sen, seni seven Türk milletinin mezarı değilsin. Türk milleti için yaratıcılığını göster." [4]

İşte, bu kutsal sevginin tesiri iledir ki doğumundan ölümüne kadar Türk milleti ve Türk toprakları için mücadele vermiştir. Çökmek, çökertilmek üzere olan Osmanlı İmparatorluğunun kurtarılamayacağını kesinlikle görmüştür. Bu çöküşü, bazı sivil ve asker aydınların "Osmanlıcılık" politikası ile kurtarmalarının mümkün olamayacağını ifade

[3] Yunus Nadi, Cumhuriyet Gazetesi, 18 Kasım 1938.

[4] Enver Ziya Karal, Atatürk ve Devrim, s. 20.

etmiştir. Fransa İhtilalinin getirdiği milliyetçilik fırtınası, her yönde ve her alanda kendini hissettirmekte idi. Atatürk'e göre bu hızlı akımı görmemek, bilmemek dünyadan habersiz yaşamaktı. Onun içindir ki Şam'da daha sürgün bir kurmay yüzbaşı iken, arkadaşlarına: "... Meşrutiyet, köhneleşmiş ve insicamını kaybetmiş olan Osmanlı İmparatorluğunun üzerine değil, Türk çoğunluğunun yaşadığı kısım üzerine oturtulmalı; düşmanlarının, yani büyük devletlerin yapacağı bir tasviye yerine, İhtilâl İdaresi, kendi başına bir Türk Devleti kurmalıdır" [5] diyordu. Bu devletin hudutlarını ise şöyle çiziyordu: "... Batı ve Doğu Trakya bizde kalmalı. Edirne vilâyeti hududu, kuzeye, Bulgaristan içlerine doğru genişlemeli. Arnavutluk bağımsız olmalı. Anadolu kıyılarına yakın olan Adalar bizde kalmalı. Güney'de Hatay, Halep, Musul bizim olmalı. Geri kalan yerler Araplara terk edilmelidir." [6]

O günlerin politika çabalarını, devletlerarası ilişkileri düşünelim.Bir de Millî Mücadele'yi göz önüne getirelim. Ne derece büyük ve derin bir ileriyi görüş ile muhteşem bir gerçek, hemen gözlerimizin önüne serilecektir.

2. ATATÜRK, DERİN VE UZAK BİR İLERİ GÖRÜŞE SAHİPTİ.

Bu özelliğinin apaçık bir belgesini, çoğunluğunu Türklerin teşkil ettiği bölgeler üzerinde kurmayı düşündüğü Türk Devleti'nde buluruz. Bu, aynı zamanda O'nun, jeopolitik ve stratejik alanlarda da ne büyük bir güç olduğunu göstermektedir.

Atatürk, Birinci Dünya Savaşının sonunu daha başından görebilmiştir. Bu nedenle de gelecekte Türk milletinin kaderi ile Türk topraklarının kurtuluşu için alınacak tedbirleri düşünmüştür. Suriye cephesinde Yedinci Ordu Kumandanıdır. Antep'e gitmekte olan Ali Cenanî Bey'e: "... Teşkilât yapın. Millî bir kuvvet meydana getirin. Kendinizi savunun. Ben istediğiniz silâhı veririm" [7] der. Aslında bütün bu neticeleri, daha 1917 yılında, Sadrazam Talât Paşa'ya ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya ünlü raporu ile bildirmiştir.

Arkadaşı Ali Fuat Cebesoy'a da: "... Padişah artık kendi tahtını düşünecektir. Bundan sonra millet kendi hakkını kendi savunacaktır. Bizim ve ordunun ona yardım etmemiz, yol göstermemiz gerekir" [8] diyecektir.

31 Ekim günü Yıldırım Ordular Grubu Kumandanlığını Alman generalinden devralırken, Alman generalinin: "... Yenildik. Bizim için her

[5] Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk, s. 114-117.

[6] Ali Fuat Cebesoy, a.g.e., s. 114-115.

[7] Atatürk'ün Jeopolitik ve Stratejik Görüşleri, Harp Akademileri Yayını, s.108.

[8] Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, s. 3.

şey bitti" ifadelerine karşı: "Savaş müttefiklerimiz için bitmiş olabilir. Ama bizi ilgilendiren savaş, kendi İstiklâlimizin Savaşı ancak şimdi başlıyor" [9] cevabını verir.

Atatürk'ün derin ve uzak görüşlülüğünün bir güzel örneğini de İkinci Dünya Savaşını önceden bilmesinde görürüz. Adeta kehanete varan bir görüştür bu. Şöyle ki Atatürk, 1932 yılı Eylül'ünde ünlü Amerikan generali Mac Arthur ile bir görüşme yapar. Dünyanın, özellikle Avrupa Devletlerinin iyi yolda olmadıklarını, adeta bir savaşı çağırdıklarını sebepleriyle açıklar. İkinci Dünya Savaşının 1940-1945 yılları arasında cereyan edeceğini söyler. Avrupa'nın kaderinin Almanya'nın elinde bulunduğuna işaret eder. Sonra da: "... Fransızlar artık güçlü bir orduyu kurmak yeteneğinden yoksundurlar. İngilizler, bundan böyle adalarının savunmaları için Fransızlara güvenemezler. İtalyanlar savaşın dışında kalabilecek olsalar, savaş sonrası barışta önemli bir rol oynayabilirler. Ama, Musollini'nin ihtirası yüzünden bunu yapamayacaklardır. Böylece Almanlar, İngiltere ve Rusya dışında bütün Avrupa'yı işgal edeceklerdir.

Amerika'nın tarafsızlığını koruması mümkün olmayacaktır. Savaşa katılacaklardır. Bu katılma ile de Almanlar mağlûp olacaklardır. Fakat savaşın asıl galibi, ne Amerika ne İngiltere olacaktır. Sovyet Rusya savaşın galibi olacaktır. Biz Türkler, bu tehlikeyi diğer bütün milletlerden çok daha iyi görmekteyiz. Çünkü yakın komşumuzdur. Çünkü, onlarla çok savaştık. Çünkü, Batının farkına varmadığı bir politika uygulamaktadırlar. Yalnız Avrupa için değil, Asya için de büyük tehlikedirler." [10]

Gerçekten zamanı bu derece şeffaf gören büyük Atatürk'ün, bu derecede uzağı görebilmesi onun olağanüstü bir insan olduğunu gösteriyor. Bu kadar derin ve uzun bir politik görüş sahibi, bugüne kadar cihana gelmiş midir? Hiç sanmıyorum.

3. ATATÜRK'ÜN BİR ÖZELLİĞİ DE AMACINI KESİNLİKLE TESPİT ETMESİ, GÖZÜNÜ KIRPMADAN AMACA YÜRÜMESİDİR.

Atatürk, her işe başlarken, eskilerin tabiri ile dört başı mamur düşünür. Amacını kesinlikle tespit eder.Engelleri kendine has usullerle hızla aşar. Büyük bir azimle yürür. Zaman, sanki avcunun içindedir. Olayları ise kendi lehine çevirmekte son derece ustadır. Nitekim, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktığı vakit, amacını kesinlikle tespit etmişti. Bu nedenle Amasya Tamimi, Erzurum, Sıvas Kongreleri, O'nun güçlü zihin yapısının eseridir. Hatta,

[9] Lord Kinross, Bir Milletin Yeniden Doğuşu, s. 211.

[10] Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, s. 319.

Millî Mücadele'nin başından sonuna kadar devam eden başarılar zinciri, bu mükemmel işleyen zihnin tasarlayıp zamanı geldikçe icra ettiği plânının safha programlarıdır. Birer tesadüf değildir. Çünkü Atatürk Düşüncesi'nde tesadüfe, ihtimale ve olsa olsalara yer yoktur. Atatürk tam anlamı ile gerçekçidir. O, hayalci değil, hesapçıdır.

Nitekim Samsun'dan, "Ya İstiklâl Ya Ölüm!" diye yola çıkar. Amasya'da, ".. Milletin durumunu ve davranışlarını göz önünde tutmak ve haklarını dile getirip bütün dünyaya duyurmak için, her türlü tesir ve denetimden kurtulmuş Millî Bir Kurul'un varlığını çok gerekli sayacaktır. Milleti, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır" [11] diyecektir.

Erzurum'da ise millî gücü müessir, millî iradeyi hâkim kılmayı temel ilke sayacaktır. [12] Sıvas'ta da millî birlik ve bütünlüğü dünyaya duyuracaktır. Savaşın hedefinin de Misak-ı Millî kararının hudutlarına ulaşmak olduğunu millete kavratacaktır. Misak-ı Millî'yi bayraklaştıracaktır.

Büyük Atatürk, bir yandan vatanın kurtuluşunu gerçekleştirmeye çabalar. Öte yandan, kurulmasını tasarladığı, plânladığı Türk Devleti'nin hazırlıkları içerisindedir. Her iki yönde de düşünce ile hareketin birlikte yürütülmesine büyük bir dikkat ve itina gösterir. Nitekim bunun için Erzurum Kongresinde "Heyet-i Temsiliye" kararı alınır. Bu kararla Atatürk, kendisine yürütme yetkisinin yolunu açar. Bu zamanda, Heyet-i Temsiliye bir icra organı gibi de kabul edilebilir. Çünkü Batıdaki kuvvetlerle de temas ederek harp yönetimini elinde tutmaktadır.

Olayları lehine çevirmekte mahir olduğunu da şu şekilde bir örnekle belirtebiliriz: Sıvas Kongresinin basılıp dağıtılması söz konusudur. Hemen İstanbul Hükûmeti ile her türlü irtibat kesilir. Muhabere olmayınca ortaya bir hükûmet meselesi çıkar. Anadolu hükûmetsizdir. Bir boşluk hasıl olmuştur. Hızla doldurulması gerekir. Atatürk derhal harekete geçer. Hemen uygulanması şartıyla bir genelge yayınlar. Bu suretle de Heyet-i Temsiliye bir nevi hükûmet durumuna getirilir.

İstanbul Hükûmeti temsilcileri Amasya'ya gelirler. Onlarla görüşmeler yapılır. Erzurum ve Sıvas Kongreleri İstanbul Hükûmetince tanınır. Milletin kendi kaderi üzerinde söz sahibi olması esası kabul edilir. Protokole bağlanır. Böylece de Mustafa Kemal, Anadolu'yu ülke yönetiminde söz sahibi kılar. İstanbul Meclisinin dağılması üzerine ise hemen harekete geçerek Ankara'da Meclis'i toplar. Başkanlığa Mustafa Kemal seçilir. Bir hükûmet kurulmasını teklif eder. Hükûmet kurulur. Meclis'in Başkanı,

[11] Kemal Atatürk, Nutuk, s. 30-32.
[12] Kemal Atatürk, a.g.e., s. 61-66.

Hükûmetin de başıdır. Başkumandanlık yetkisi ile de harbin sorumluluğunu üzerine alır. İşte bu akıllıca hareketlerde olaylardan ne derece dikkat ve titizlikle yararlandığı ve onları nasıl lehine çevirdiği apaçık görülmektedir.

4. ATATÜRK'ÜN BİR BAŞKA ÖZELLİĞİ DE MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞIDIR.

Atatürk, "milliyetçilik"le, önce Türk Milleti'nde bir millî benlik duygusu yaratmak istemiştir. Sonra da bunun şuuruna ulaştırarak birlik, beraberlik ve bütünlük sağlamayı amaçlamıştır. Bu suretle de milleti "Millî Mücadele ruhu" bayrağı altında toplayabilmiştir. Üç kişinin bile bir fikir etrafında toplanamadığı bir devirde, milleti böyle bir ruh içinde birleştirebilmenin ne derece büyük bir güç olduğu apaçık ortadadır. Bu millî ruhla savaş sonrası milletine kimliğini göstermek, daha doğrusu benliğini vermek yoluna girmiştir. Çünkü Atatürk'e göre: "... Milletler işgal ettikleri arazinin gerçek sahibi olmakla beraber, beşeriyetin vekilleri olarak da o arazide bulunurlar. O arazinin servet kaynaklarından kendileri istifade ederler. Dolayısıyla bütün beşeriyeti de yararlandırmakla yükümlüdürler. Bu yasaya göre, bundan âciz olan milletler bağımsız yaşama hakkına lâyık değillerdir." "Milliyet meselesi şahsî ve müşterek hürriyet meselesidir. Söz konusu hürriyet, sosyal ve uygar insan hürriyetidir" [13] diyen Atatürk, bu yoldan hareketle insanların bir araya gelerek milletler halinde yaşamaya mecbur oldukları kanaatine varır. Milletlerarası ilişkilerde her millet ve milliyetin, kendi topraklarında, millî hudutları içerisinde, hür ve müstakil yaşamasını hak sayar.

Atatürk milliyetçiliği, toplayıcı, birleştirici, bütünleştirici ve yükseltici bir milliyetçiliktir. Bu, hiçbir art düşünceye meydan bırakmayacak kadar açık bir gerçektir. Onda ne kafatasçılık ne de üstün ırk düşüncesine asla yer yoktur. Çünkü Atatürk, millî duyguyu insanî duygu ile bağdaştırır ve yürütür. Çünkü Atatürk'e göre Türk milleti, dünya milletlerini tanıyarak kendi öz benliğini değerlendirme imkânını bulacaktır. Bu sebeple de: "Türkiye Cumhuriyetini kuran Türk halkına Türk Milleti denir." der. Ve sonradan ilâve eder: ".. Dünya yüzünde ondan daha büyük, ondan daha eski bir yurt, ondan daha temiz bir millet yoktur. Ve bütün insanlar tarihinde görülmemiştir." [14] Böylece de millî benlik duygusunu yaratmaya ve kökleştirmeye çalışır.

Atatürkçü düşüncede milleti millet yapan düşünce gücünün temelini milliyetçilik teşkil eder. Atatürk'e göre milliyetçilik; millî benlik, millî ahlâk,

[13] Gürbüz Tüfekçi, Atatürk'ün Düşünce Yapısı, s. 147.

[14] Gürbüz Tüfekçi, a.g.e., s. 147.

millî ekonomi, uygarlık ahlâkı, millî duygu ve insanî duygunun birleşmesinden meydana gelmiştir. Bu nedenle de diğer bütün milletlerin millî duygu ve düşüncelerine, bu çerçeve içinde saygılıdır. Bunun içindir ki Atatürk: "... Bilmeli ki millî benliğini bilmeyen milletler başka milletlerin avıdır" [15] diyor. Ancak, temelde şahsî hürriyetlere dayanan milliyetçilik, Atatürkçü düşünce sisteminde kendine has bir sınır tanır. Bu sınır, başkalarının hürriyet sınırı ile milletin genel çıkarlarının başladığı noktadır.

Atatürk diyor ki: "Gerçi bize milliyetçi derler. Fakat biz öyle milliyetçileriz ki bizimle işbirliği eden bütün milletlere hürmet ve riayet ederiz. Onların bütün milliyetlerinin gereklerini tanırız. Bizim milliyetçiliğimiz her halde bencil ve gururlu bir milliyetçilik değildir." [16] İşte bu sebeple diğer bütün milliyetlere saygılı bir anlayıştan hareket etmektedir. Bu da milliyetçilik anlayışındaki farkı anlatmaktadır.

Yine Büyük Atatürk bir başka konuşmasında: ".... Biz doğrudan doğruya milliyetperveriz. Ve Türk milliyetçisiyiz. Cumhuriyetimizin dayanağı Türk topluluğudur. Bu topluluğun fertleri ne kadar Türk kültürü ile dolu olursa, o topluluğa dayanan Cumhuriyet de o kadar kuvvetli olur" [17] demektedir.

Millî hissi daima insanî hisle birlikte düşünen ve yürüten Atatürk, "...Türk Milleti, millî hissi, dinî hisle değil, fakat insanî hisle yanyana düşünmekten zevk alır. Vicdanında, millî hissin şerefli yerini daima muhafaza etmekle övünür. Çünkü Türk milleti bilir ki bugün medeniyetin yolunda bağımsız ve fakat kendileriyle paralel yürüdüğü umum medenî milletlerle karşılıklı insanî ve medenî münasebet, elbette gelişmemize devam için lâzımdır. Ve yine malûmdur ki Türk milleti, her medenî millet gibi, mazinin bütün devirlerinde keşifleriyle, yeni buluşlarıyla medeniyet âlemine hizmet etmiş insanların, milletlerin kıymetini takdir ve hatıralarını hürmetle muhafaza eder. Türk milleti, insaniyet âleminin samimî bir ailesidir." [18]

5. ATATÜRK'ÜN ASKER KİŞİLİĞİNDEKİ ÖZELLİĞİ

Bilindiği üzere, Atatürk savaş meydanlarından gelmiştir. Hem de sayısız zaferler kazanarak gelmiştir. En küçük birlikten Ordular Grubu'na kadar kumanda ederek gelmiştir. Meydan muharebesi kazanmıştır. Askerliğin gerekli görüdüğü bütün niteliklere fazlası ile sahiptir. Bilgili, hür düşünceli ve çok geniş görüşlüdür.

[15] Gürbüz Tüfekçi, a.g.e., s. 151.
[16] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I, s. 98.
[17] İlköğretim Mecmuası, c. IV, sayı: 61.
[18] Afet İnan, Medenî Bilgiler ve Atatürk'ün El Yazıları, s. 369-370.

"Cesaret benim karakterimdir." [19] diyen Büyük Atatürk, gerçekçi karakterini, cesur karakterini her çeşit muharebe şekillerinde daima ispatlamıştır.

Askerî ve medenî cesareti çok üstün olan Mustafa Kemal, yakın arkadaşı Ali Fuat Cebesoy'a şöyle diyordu: "... Bir gün gelecek, biz de paşa olacağız. Fakat mesleğimizde şerefli hizmet ederek belki yavaş, belki de süratle yükseleceğiz. Rütbelerimizi savaş meydanlarında kazanacağız. Yoksa istibdatçı bir padişaha kul olarak değil." [20] Gerçekten de rütbelerini düşman orduları karşısında, kan ve ateş içerisinde elde etmiştir. Askerliğin daha çok sanat cephesini sevdiğini belirten Atatürk'e göre askerlik, şeref ve kahramanlık mesleğidir.

Asıl asker kişiliğini heybetleştiren de O'nun savaş anlayışıdır. Gelmiş geçmiş bütün büyük askerlerden tamamen farklıdır. Atatürk'e göre savaş, ne Tanrı belâsıdır, ne insanlık için bir fazilettir, ne bir tekâmüldür, ne de cennet karşılığıdır. O bu konudaki düşüncelerini şu şekilde belirlemektedir: "... Behemehal şu veya bu nedenler için milleti savaşa sürüklemek taraflısı değilim. Savaş zorunlu ve hayat için olmalıdır. Gerçek inancım şudur ki milleti savaşa götürünce vicdanımda acı duymamalıyım. Öldüreceğiz diyenlere karşı ölmeyeceğiz diye savaşa girebiliriz. Lâkin milletin hayatı tehlikeye düşmedikçe savaş bir cinayettir." [21] Bu düşünce, tarihte hiçbir askerin erişemediği yüksek anlamlı, yüce bir görüştür. Nitekim Türk'ün hayatı, vatanın yok olması gerçeği karşısında Samsun'dan, "Ya İstiklâl ya ölüm!" diye yola çıkar. İstiklâl ve hürriyeti sağladıktan sonra ise hızla barışa döner. Bu defa da parolası, "Yurtta sulh, cihanda sulh" olur.

6. ATATÜRK'ÜN BİR ÖZELLİĞİ DE HALKA OLAN AŞKIDIR.

Mustafa Kemal, bir halk çocuğu olarak dünyaya geldi. Kendisine ailesinden ne bir şöhret, ne bir servet kaldı. Hatta ne de yeterli bir eğitim. O, doğuştan getirdiği üstün kabiliyetlerini, ideali doğrultusunda beslemek için gece gündüz demeden çok çalıştı. Çok okudu. Hemen hemen attığı her adımdan büyük dersler çıkardı. O'nun için değerli tarihçimiz Enver Ziya Karal: "... O bir yapıtı okumaya başlayınca bitirmeden bırakmazdı. Bırakmak zorunda kalırsa, bıraktığı tarihi, sonra da bitirdiği tarihi işaret ederdi. Ayrıca, okurken önemli ve eleştirmeye elverişli gördüğü fikirleri de işaretler, onları yakın arkadaşları ile söz veya yazı ile tartışırdı.

[19] Enver Ziya Karal, Atatürk ve Devrim, s. 8.

[20] Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk, s. 64.

[21] Enver Ziya Karal, Atatürk ve Devrim, s. 11.

Fransızca ve Almanca bildiği için, bu dillerden mesleği ile ilgili çeviriler yapmış olduğu da bilinmektedir. Okumuş olduğu eserler arasında, askerlik mesleği üzerinde olanlar başta gelmekle beraber edebiyat, tarih, sosyoloji ve hukuk kitapları da vardır.

Devrinin Türk şair ve edipleri arasında, Ziya Paşa, Namık Kemal, Tevfik Fikret, Mehmet Emin ve Süleyman Nazif'i beğenirdi. Fakat üzerinde en çok etki yapmış olanın Tevfik Fikret olduğunu söylerdi. ..Fransız düşünürlerinden Voltaire, Rousseau ve Montesquieux'yü okumuştur. İhtilâl simalarından Mirabeau, Danton ve Robespierre ve bu arada Napolyon Bonapart'ın biyografilerini de okumuştur. Auguste Comte, Durkheim ve Bergson'u okumuş olduğuna dair kayıtlara rastlanmaktadır. ..Yanında daima okuyacak kitap bulundurmuş ve gerekli hallerde çeşitli yerlerden getirtmiştir." [22]

Bütün bu okuduklarıyla kişiliğini güçlendiren Atatürk, halkı çok daha iyi tanımak imkânına kavuşmuştur. Bu suretle de halka sevgisi daima artarak devam etmiştir. Bunca büyükler arasında halka gönül vermiş, ona güvenmiş ve halkın güveni ile birçok büyük işleri başarmış başka bir lider hemen hemen yok gibidir. Bu güvenledir ki Millî Mücadele'yi başarabilmiştir. Zaferden sonra da halka dayanarak her biri ayrı ayrı bir başarı abidesi olan inkılâplarını sıralayabilmiştir. Onun içindir ki çok defa: ".. Benim kudret ve kuvvetim halkın bana gösterdiği emniyet ve itimattan ibarettir" [23] demektedir.

İşte bu düşüncelerin etkisi iledir ki Atatürk, yaptıklarının hepsini halka mal etmekten gurur duyar, şeref duyar. İnandığı ve her zaman güvendiği halkın nabzı ise daima O'nun elindedir. Atatürk'ün en mutlu anları halkla beraber, halkın içinde bulunduğu dakikalardır. Bu sebepledir ki İnkılâplarını önce halka açıklamaktadır. Atatürk için halk, tükenmez bir ilham kaynağıdır. Çoğu zaman halkın isteklerini anlamak, sezmek için yurt gezilerine çıkardı. Onların isteklerini öğrenir ve gerçekleştirmeye çalışırdı. Bunun için: "... Bizim akıl, mantık ve zekâ ile hareket etmek şiarımızdır. Bütün hayatımızı dolduran vakalar, bu hakikatin delilleridir.... Biz ilhamlarımızı gökten ve gaipten değil, hayattan almış bulunuyoruz. Bizim yolumuzu çizen, yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk milleti

[22] a.g.e., s. 8-9.
[23] Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, s. 189.

ve bir de milletler tarihinin bin bir facia ve ıztırap kaydeden yapraklarından çıkardığımız neticelerdir" [24] der.

Atatürkçü ideoloji halka dayanır. Halkı maddî ve manevî güçlendirmeyi amaçlar. Bu yüzden, hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir. Millî irade esastır. Hak esastır. Bu sebeple de halkın sesi hakkın sesidir. Halk ise Atatürk'ün gerçekten en aziz sevgilisidir.

7. ATATÜRK'ÜN UYGARLIK ANLAYIŞI DA BİR ÖZELLİĞİDİR.

Büyük Atatürk için ne dine dayalı Doğu uygarlığı doğrudur, ne bölge esasına dayandırılacak uygarlık tasnifi uygundur, ne de yine din üzerine oturtulacak Batı uygarlığına yer vardır. Atatürkçü düşünce sisteminde iki uygarlık yoktur. Çeşitlendirmek de doğru değildir. Bir tek uygarlık vardır. Bu uygarlığın da din ile bağlantısı yoktur. Batı uygarlığı ise, tarihî bir olaydır. Çağlar boyu, yavaş yavaş meydana gelmiştir. İlme, akla, zekâya ve deneye dayanır. Kendisinden önce kurulmuş, sonradan göçmüş veya duraklamış uygarlıklardır. Ne dinî, ne millî, ne de bölgeseldir. Ancak uygarlığın oluşmasında, hiç şüphesiz Türklerin rolü de büyük olmuştur. Tarih bunun gerçek şahidi ve belgecisidir.

Bu türlü bir uygarlık görüşünden hareket eden Atatürk görüşlerini şöyle açıklar: "... Bugün dünya milletleri, aşağı yukarı akraba olmuşlardır ve olmağa uğraşmaktadırlar. Bu itibarla insan, bağlı bulunduğu milletin varlığı ve mutluluğunu düşündüğü kadar, bütün dünya milletlerinin huzur ve refahını düşünmeli ve kendi milletinin mutluluğuna ne kadar değer veriyorsa, bütün dünya milletlerinin mutluluğuna da hizmet etmeye elinden geldiği kadar çalışmalıdır."

"Dünyada ve bütün dünya milletleri arasında sükûn ve iyi geçim olmazsa bir millet kendisi için ne yaparsa yapsın huzurdan yoksundur. En uzak zannettiğimiz bir olayın bize bir gün dokunamayacağını bilemeyiz. Bunun için insanlığın tümünü bir vücut ve bir milleti bunun bir uzvu saymak gerekir. Bir vücudun parmağının ucundaki acıdan diğer bütün azalar acı duyar."

"Dünyanın filân yerinde bir rahatsızlık varsa 'bana ne?' diyemeyiz. Böyle bir rahatsızlık varsa tıpkı kendi aramızda olmuş gibi onunla ilgilenmeliyiz. Olay ne kadar uzak olursa olsun, bu esastan sapmamak gerekir. İşte bu düşünüş milletleri bencillikten kurtarır. Bencillik şahsî olsun, millî olsun daima fena sayılmalıdır." Bu türlü bir tavır, hiç şüphesiz insanlık zihniyetini üstün kılar. Bundan da dünya barışı yararlanır. Bu nedenledir ki

[24] Enver Ziya Karal, Atatürk ve Devrim, s. 72.

büyük Atatürk: "... Artık insanlık kavramı vicdanımızı temizlemeye ve duygularımızı yüceltmeye yardım edecek kadar yüksektir. Olup bitenleri ve onların gereğini uygar insan düşüncesi ve yüksek vicdan aydınlığı ile çözüp incelersek şu sonuçlara varırız: İnsanları mutlu edeceğim diye onları birbirlerine boğazlatmak insanlık dışı ve çok ayıplanacak bir sistemdir. İnsanları mutlu kılacak biricik araç, onları birbirlerine yaklaştırmak, onları birbirlerine sevdirmek, karşılıklı iç ve dış ihtiyaçlarını sağlamaya yarayan fiil ve enerjidir... Dünya barışı içinde insanlığın gerçek mutluluğu, ancak bu yüksek ülkü yolcularının çoğalması ile olabilecektir" demiştir.

Atatürk bu içten temennilerden sonra da der ki: "... Eğer sürekli bir barış isteniyorsa, insan topluluklarının durumlarını iyileştirecek milletlerarası tedbirler alınmalıdır. İnsanların bütününün insanca yaşaması, açlığın ve baskının yerine geçmelidir. Dünya vatandaşları kıskançlık, açgözlülük ve kinden uzaklaşacak biçimde eğitilmelidir." [25]

İşte bunun içindir ki "insanlık idealinin eşsiz ve mümtaz siması" sıfatı ancak O'na lâyıktır. Bu sebeple de çağdan çağa yaşayarak, yaşatılarak akacaktır. Yeter ki O'nu, Türk milleti olarak kuşaktan kuşağa aktarmasını bilelim. Yoksa dünya milletleri bunu çok iyi kavramışlardır. İlim olarak, akıl olarak, üstün insan sevgisi olarak yaşatacaklardır.

8. ATATÜRK'ÜN BİR ÖZELLİĞİ DE ENGİN İNSAN SEVGİSİDİR

Atatürk aynı zamanda büyük bir düşünürdür. Yaptıklarının ihtişamı karşısında bu büyük özelliği görülmemektedir. Daha doğrusu bu konuya daha az eğilmişizdir. Atatürk işin sadece felsefesiyle de uğraşmamış, düşünce ile hareketi birleştirmek suretiyle olumlu sonuçlar alınabileceğini göstermiştir.

Atatürk'ün engin insan sevgisi, yerli yabancı bütün insanları duygulandıracak kadar yücedir. Yukardaki satırlarda bunun belgelerini de vermiş olduk. İnsanlık dünyasına, şimdiye kadar hiçbir lidere nasip olmamış bir "sevgi felsefesi" hediye etmiştir. Çünkü Atatürk, milliyetçilik ülküsü ile insanlık ülküsünün en iyi biçimde bağdaştırılabileceğini içtenlikle ifade etmiş ve dünyaya da göstermiştir. Bu düşüncelerinden dolayı da insanlık dünyası, O'nun ölümünde bugüne kadar hiçbir kimseye gösterilmeyen bir yakınlık, bir samimiyet, hatta bağlılıkla en acı günlerini yaşamıştır. Gözyaşları dökmüştür.

[25] Ulus Gazetesi, 20 Mart 1937.

9. ATATÜRK'ÜN LÂİKLİK ANLAYIŞI DA BİR ÖZELLİĞİDİR.

Hiç şüphesiz lâiklik anlayışı çeşit çeşit değildir. Ancak onu insanlar kendi niyetlerine göre tefsire yeltenmektedirler. Bunun örnekleri saymakla bitmez. Bu nedenle de Atatürk'ün bu temel ilke anlayışını ortaya koymak esastır. Önce bu konuda, milletçe berraklığa ulaşmamızda sayılamayacak kadar çok yarar vardır.

Kesinlikle şuna inanmalıyız: Lâiklik dinsizlik demek değildir. Hepimiz çok iyi biriliriz ki din, bir vicdan meselesidir. Hem de yüce Allah ile kul arasında bir vicdan işidir. Kimse kimsenin vicdanı ile oynayamaz; oynamamalıdır da. Vicdanlara ne karışılır ne de kilit vurmak kabildir.

Atatürkçülük'te lâiklik, Türk insanına, Türk toplumuna hür düşünce esasını getirmiştir. Lâiklik, medeniyet demektir. İlmî araştırma ve geliştirme demektir. İlerleme, gerçekleri arayıp bulma demektir. Aslında Türk İnkılâbı'nın temeli lâikliktir. Lâikliği sadece din ile devlet işlerini ayırmak diye kabul edemeyiz. Lâiklikle birlikte Türk İnkılâbını, Atatürk inkılâpları'nı ve Cumhuriyeti düşünmek mecburiyetindeyiz.

Bir düşünelim: Cumhuriyet nedir? Siyasî iktidarın millî iradeye dayanmasıdır. Halk idaresidir. Halka dayanmadır. Daha işe başlarken Mustafa Kemal'in "Hâkimiyet, kayıtsız şartsız milletindir" demekteki gerçek maksadıdır. Cumhuriyete padişahlık idaresinden geçtik. Yani kudret ve kuvvetini halktan değil, ilâhî iradeden aldığı farz edilen padişahlıktan. Düşünelim ki şimdi her gücün kaynağı millettir.

Tarih boyunca din istismarcılarından çok çektik. Kutsal dinimize sahibiz. Cumhuriyetimize de onun kadar sahip çıkmaya mecburuz. Oysa cumhuriyet için, daima iki tehlike vardır. Biri, yeniden dinî devlete dönüştürme çabaları, öteki de beşeriyete düşman olan komünizm tehdit ve tehlikesidir. İşte büyük Atatürk bu iki büyük tehlikeyi gördüğü içindir ki "Türkiye Cumhuriyeti lâik bir devlettir" demiştir. Böylece dinî devlete ve her türlü faşist ve teokratik devlete dönüşü ilmî ve aklî olarak önlemeye çalışmıştır. Milliyetçilik ilkesi ile de insan yaşantısına ve eşyanın tabiatına aykırı düşen komünizmi önlemek istemiştir. Bu yüzdendir ki komünistler din ve milliyet düşmanıdırlar.

Atatürkçü İdeoloji'de aslolan sınıf, ırk, mezhep kavgaları değildir. Aslolan, milliyetçilik ve lâikliktir. Onun içindir ki Türkiye Cumhuriyeti, bu güçlü iki ilke ile rayına oturacak ve ilelebet payidar olacaktır. Lâiklik, halkçılığın ayrılmaz bir parçasıdır. Aslında Atatürk İnkılâp ve İlkeleri bir bütündür. Halkçılıkta sınıf yoktur. Türkiye gerçeğinde sınıf yoktur. Ancak meslekler vardır. Meslekler arasında dayanışma vardır. Yardımlaşma

vardır. Beklediğimiz sosyal adalet ve sosyal güvenlik ise, meslekler arası yardımlaşma ve dayanışma ile mümkün olacaktır. Böylece de Büyük Atatürk'ün daima düşündüğü, istediği, amaç edindiği Millî Birlik gerçekleşecektir.

Türkiye Cumhuriyeti lâik bir devlettir. Lâik devlette insanlar, kişiler din ve vicdan hürriyetine sahiptirler. Devlet bu hürriyetleri sağlar. Aynı zamanda korumakla da mükelleftir. Aynı şekilde bir din ve mezhep mensuplarına karşı baskı ve tahakkümü önlemekle de görevlidir. Din ile devlet işi ayrı olduğu için, devlet dinî inanç ve kanaat hürriyetine karışmaz. Lâiklik, din ve mezhep kavgalarını önler. Lâikliği din düşmanlığı gibi göstermek isteyenler, din ve mezhep kavgalarını körükleyenlerdir. Millî birlik ve beraberliği istemeyenlerdir. Bölücü ve parçalayıcılardır.

İdare sistemimize kanunlar hâkimdir. Kanunlar ise insanları refaha, huzura, güvene kavuşturmak için yapılırlar. Lâik sistemde din ve devlet işi ayrıldığı için, din de devlet işlerine karışamaz. İşte bu iki önemli hususu, Türk insanı olarak kafalarımıza işlemeye, ruhumuza ve vicdanımıza sindirmeye mecburuz. Atatürkçü düşünce sistemi de bunu istemektedir. Atatürk'ün lâiklik anlayışı da budur.

Lâiklik ilkesini dinsizlik gibi göstermek isteyenlerin gerçek maksadı, Atatürk'ü dinsiz göstermek istemeleridir. Oysa büyük Atatürk, dinine bağlı bir insandır. Kendisi diyor ki: "... Din vardır ve lâzımdır. Temeli çok sağlam bir dinimiz vardır... Din bir vicdan meselesidir. Herkes vicdanının emrine uymakta serbesttir." [26]

".. Din lüzumlu bir müessesedir. Dinsiz milletin devamına imkân yoktur. Yalnız şurası var ki din, Allah ile kul arasındaki bağlılıktır." [27]

".. Arkadaşlar Tanrı birdir. Büyüktür." [28]

Hazreti Muhammet'i cezbeye tutulmuş bir sönük derviş şeklinde göstermek isteyen bir eser okuyan Atatürk: "Muhammet'i bana, cezbeye tutulmuş sönük bir derviş gibi tanıtmak gayretine kapılan bu gibi cahil adamlar, onun yüksek şahsiyetini ve başarılarını asla kavrayamamışlardır. Anlamaktan da çok uzak görünüyorlar. Cezbeye tutulmuş bir derviş, Uhud Muharebesi'nde en büyük bir komutanın yapabileceği bir plânı nasıl düşünür ve tatbik edebilir?"

"Tarih, hakikatleri tahrif eden bir sanat değil, belirten bir ilim olmalıdır. Bu küçük harpte bile askerî dehası kadar siyasî görüşleriyle de

26 Asaf İlbay Anlatıyor, Yakınlarından Hatıralar, s. 98.
27 Kılıç Ali, Atatürk'ün Hususiyetleri, s. 116.
28 Atatürk, Nutuk, c. III, s. 1241.

yükselen bir insanı, cezbeli bir derviş gibi tasvire yeltenen cahil serseriler, bizim tarih çalışmalarımıza katılamazlar. Muhammet, bu harp sonunda çevresindekilerin direnmelerini yenerek ve kendisinin yaralı olmasına bakmayarak, galip düşmanı takibe kalkışmamış olsaydı, bugün yeryüzünde Müslümanlık diye bir varlık görülemezdi." [29]

"Bizim dinimiz, en makul ve en tabiî bir dindir. Bundan dolayı son din olmuştur. Bir dinin tabiî olması için akla, fenne, ilme ve mantığa uyması lâzımdır. Bizim dinimiz bunlara tamamen uygundur. Bizde ruhbanlık yoktur. Hepimiz eşitiz. Dinimizin hükümlerini eşit olarak öğrenmeye mecburuz." [30]

".. Allahın emri çok çalışmaktır. İtiraf ederim ki düşmanlarımız çok çalışıyor. Biz de onlardan çok çalışmaya mecburuz. Bizim dinimiz, milletimize değersiz, miskin ve aşağı olmayı tavsiye etmez. Aksine, Allah da Peygamber de insanların ve milletlerin değer ve şerefini muhafaza etmelerini emreder." [31]

"Bir şey akıl ve mantığa, milletin menfaatına, İslâmın menfaatına uygunsa kimseye sormayın, o şey dinîdir. Eğer bizim dinimiz aklın, mantığın uyduğu bir din olmasaydı mükemmel olmazdı, son din olmazdı." [32]

"... Türk Milleti daha dindar olmalıdır. ..... Dinime, bizzat hakikate nasıl inanıyorsam buna da öyle inanıyorum." [33]

".. Bizi yanlış yola sevk eden soysuzlar, bilirsiniz ki çok kerre din perdesine bürünmüşlerdir. Saf ve temiz halkımızı hep şeriat sözleriyle aldatagelmişlerdir. Tarihimizi okuyunuz. Dinleyiniz. Görürsünüz ki milleti mahveden, esir eden, harap eden fenalıklar hep din örtüsü altındaki küfür ve kötülükten gelmiştir." [34]

"..Din ve mezhep herkesin vicdanına kalmış bir iştir. Hiç kimse, hiçbir kimseyi ne bir din ne de mezhep kabulüne zorlayamaz. Din ve mezhep hiçbir zaman politika âleti olarak kullanılamaz." [35]

"... Ey millet! Allah birdir. Şanı büyüktür. Allahın selâmeti, atıfeti ve hayrı üzerinize olsun. Peygamberimiz Efendimiz Hazretleri, Cenabı Hak

[29] Şemsettin Günaltay, Ülkü Dergisi, sayı: 100, s. 3.
[30] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 90.
[31] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 92.
[32] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 127.
[33] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. III, s. 70.
[34] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 127.
[35] Kılıç Ali, Atatürk'ün Hususiyetleri, s. 57.

tarafından insanlara gerçek dinin ne olduğunu tebliğe memur ve Resul olmuştur." [36]

Örnekleri uzatmak istemiyorum. Fakat daha yüzlercesini sıralamak mümkündür. Dinimizin gerçekçiliğini, akılcılığını, bilimden yana oluşunu ve bilimselliğini söyleyen Atatürk'e dinsiz demek mümkün müdür? Hangi vicdan, hangi ahlâk ve hangi Müslüman bunu kabul edebilir? Ancak, lâikliği dinsizlik göstermek isteyenlerin Atatürk'e uzanan kara vicdanlarının kapkara emelleridir bu.. Daima o gözler kör, o vicdanlar sağırdır.

10. ATATÜRK'ÜN BİR ÖZELLİĞİ DE ALÇAKGÖNÜLLÜLÜĞÜDÜR.

Atatürk o derece alçakgönüllü bir kişidir ki yaptıklarının herhangi birisi O'nu dev adam göstermeye yettiği halde Atatürk bunların tekinden bile söz etmez. Adeta söz etmekten sıkılır. Hepsini milletine mal etmekten haz duyur. Gurur duyar. Şeref sayar.

Atatürk, büyük bir kahramandır. Fakat kendinden bahsetmeye dili varmaz. Büyük bir alçakgönüllülük içinde utanır. Tevazuu utangaçlığa varacak kadar belirgindir. Her doğruyu, güzeli ve iyiyi arkadaşlarına ve milletine mal etmek en büyük istek ve arzusudur.

Atatürk'ü halkla konuştuğu zaman görmelidir. Sanki kırk yıllık arkadaş gibi olurlar. Halk O'na daima bir baba gibi yaklaşır. Halkın yakınlaşmasından çok hoşlanır. Halkın sevgisi daima O'nun gözlerini doldurur. Onlara her zaman, her konuda önderdir. Güven kaynağıdır. Bunu bilen halk da daima, her konuda Atatürk'e destek olmasını bilmiştir.

Atatürk'ün alçakgönüllüğü için sayısız örnekler verilebilir. Ama biz Millî Mücadelemizin değerli kumandanlarından Orgeneral Asım Gündüz'ün bir ifadesi ile bahsi kapatmak istiyoruz. Asım Gündüz der ki: "... Atatürk, öylesine âlicenap yürekli bir insan idi ki bizlerin hatasını ve seviyesine erişememiş inancımızın muhasebesini bir gün düşünmedi.. Hatta hatırlamaktan kaçındı. Benzer hadiselerde, milletin bağrından yeni Mustafa Kemaller çıkabilmesi için her şeyi milletin malı, nesillerin şerefi yaptı. Hiçbirisinde inhisarcılık göstermedi. Maddî, manevî neticeleri nefsinde toplamadı. Mustafa Kemal'in asıl örnek tarafı da budur." [37]

ATATÜRK'S OUTSTANDING PERSONALITY

(Abstract)

The author deals with Atatürk's qualities as a person and a leader. Atatürk has proved through his ideas and actions to have been an outstanding leader and statesman in Turkish history.

[36] Gürbüz Tüfekçi, Atatürk'ün Düşünce Yapısı, s. 118.

[37] Asım Gündüz, Hatıralarım, s. 135.

MİLLÎLEŞME VE ÇAĞDAŞLAŞMA LİDERİ ATATÜRK

Doç. Dr. ERGÜN AYBARS

Türk ulusunun kurtarıcısı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu, evrensel boyutlarda büyük insan Atatürk'ün sayısız hizmetlerinden ve başarılarından yalnız biri bile O'na tarihte çok şerefli bir yer sağlayabilirdi. Atatürk, savaşlardaki başarılarıyla büyük bir asker, büyük bir devlet kurucusu olduğu kadar, görüşlerindeki sağlamlık, doğruluk, gerçekçilik, uluslararası ilişkilerde güvenirlik, kararlılık, barış ve insanseverlik değerleri ile de evrensel bir liderdir. O, emperyalizmi yenerek millî, tam bağımsız bir Türk devleti kuran, kurduğu bu devleti çağdaş uygarlık düzeyine çıkartmaktaki savaşı başlatan ve başaran liderdir. Bu yazımızda O'nun özellikle bu iki vasfı üzerinde duracağız.

Yalnız Türk ulusunun değil, bütün dünyanın Atatürk'ten öğreneceği çok şey vardır. O'nun "Yurtta sulh, dünyada sulh" [1] ülküsü, bugün insanlığın en büyük özlemi değil mi? Atatürk'ün başarısında mucize yoktur. O'nun başarısında inanç, akıl, bilgi, cesaret, gerçekçilik gibi insana özgü değerler vardır. Başarısının bilinmesi, bizlerin günümüzde ve gelecekte başarılı olmamız için büyük önem taşır.

Tarih, insanların ve toplumların geçmişle olan ilişkisini sağlayan bir köprüdür. İnsan, birey olarak içinde yaşadığı topluluğun değerlerini ancak tarihten öğrenir. Bu husus, bir topluluğun diğer topluluklardan farkını ve kendisinin ne olduğunu öğretir. Atatürk'ün başarısının en önemli yanı, sahip olduğu tarih bilgisi ve bilincidir. Bu konuda, kendisi şöyle diyor: "Bir milletin ne gibi haslet ve kabiliyetlere malik olduğunu takdir ve tayin edebilmek için, o milletin sevk ve idaresine memur edilen kimselerin beşer tarihini ve bilhassa millî tarihini çok okumuş ve hazmetmiş olmaları şarttır. Muvaffak olmanın birinci sırrı bunda mündemiçtir. Aksi takdirde idare edenler, hüküm ve kararlarında daima hüsrana mahkûmdurlar. Tarih, bir milletin nelere müstait olduğunu ve neler başarmaya muktedir bulunduğunu gösteren en doğru kılavuzdur." [2]

[1] Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, s. 551. (20 Nisan 1931. Seçim dolayısıyla millete beyanname).

[2] Enver Ziya Karal, Atatürk'ten Düşünceler, Ankara 1981, s. 158-159.

Atatürk'ten sonra Churcill'in de "Tarih bilmeyen, iyi bir devlet adamı olamaz" sözü tarihimize vermemiz gereken önemi gösterir. Atatürk'ün başarısında ulusuna olan inancı, güveni, başarıya ulaşmaktaki azmi ve asla umutsuzluğa düşmemesi en önemli etkenleri oluşturur. Millî Mücadele'de Atatürk'ü başarıya götüren, işte bu inanç ve güvendir. Atatürk'ün "Ben 1919 senesi Mayısı içinde Samsun'a çıktığım gün, elimde maddî hiçbir kuvvet yoktu. Yalnız büyük Türk milletinin asaletinden doğan ve benim vicdanımı dolduran yüksek ve manevî bir kuvvet vardı. İşte ben bu millî kuvvete, bu Türk milletine güvenerek işe başladım."[3] sözü Millî Mücadele'deki başarısının kaynağını gösterir. Çağdaşlaşma savaşında da O'nun başarısının kaynağı yine ulustur. Şu sözleri bunu göstermeye yeterlidir: "Ben, milletin vicdanında ve istikbalinde hissettiğim büyük gelişme istidadını, bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak, peyderpey, bütün heyet-i içtimaiyemize tatbik ettirmek mecburiyetinde idim."[4] Islahatçı padişahlar gibi, hanedan çıkarlarına bağlı olmayan, gücünü tanrısal kaynaktan değil, ulusal iradeden alan Atatürk'ün başarısında, hiç kuşkusuz, batılı olmayan bir toplumun tarihinde ilk kez halka başvurması, bağımsızlığın kazanılmasında, demokratik, ulusal ve lâik bir devletin yaratılmasında milletle birlikte çalışmasının rolünü ve milleti buna inandırmak için gösterdiği sabır ve inancı görmekteyiz. Millî Mücadele'de de çağdaşlaşmada da hareketin dinamizmi "Milliyetçilik"tir. Tarih şunu açıkça göstermiştir ki ulusal devlet kuramayan, ulusal benliğini bulamayan toplumlar, uygarlaşmayı da başaramamışlardır. Atatürk 27 Ekim 1922'de bunu şu sözleri ile belirtiyor: "Düşman olanlarla mücadele sebep ve vesaitiyle mücehhez olmayan milletler için hakk-ı beka (var olma) yoktur. Hanımlar, Beyler! İtiraf edelim ki biz üç buçuk sene evveline kadar cemaat halinde yaşıyorduk. Bizi istedikleri gibi idare ediyorlardı. Dünya bizi, temsil edenlere göre tanıyordu. Üç buçuk senedir, tamamen millet olarak yaşıyoruz."[5] "Bilmeli ki millî benliğini bilmeyen milletler, başka milletlerin şikârıdır (avıdır)."[6] Türkiye için ulusal devlet sorunu, toplumun eski dar

[3] Enver Ziya Karal, a.g.e., s. 182; Söylev I, s. 35; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, s. 284. (26.III.1937) Atatürk 3.3.1931'de C.H.P. Grubu Başkanlığına gönderdiği yazıda, "Her türlü teşebbüslerimizde ilham ve kuvvet kaynağı olan milletimizin" ifadesiyle aynı görüşü tekrarlıyor. A.T.T.B. c. IV., s. 547. Atatürk 8/9 Temmuz 1919 gecesi askerlikten ayrıldığını açıkladıktan sonra Nutuk'ta tek güven kaynağını şöyle açıklıyor: "Durumu ordulara ve ulusa kendim bildirdim. O günden sonra resmî görev ve yetkiden ayrılmış olarak, yalnız ulusun sevgisine, cömertliğine ve yiğitliğine güvenerek ve onun bitmez uyarıcı ve yaratıcı kaynağından aydınlanıp güçlenerek vicdanımızın gösterdiği yolda görevimizi yapmaya devam ettik."

[4] Kemal Atatürk, Nutuk I, s. 15-16.

[5] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 45.

[6] Afet İnan, Medenî Bilgiler ve M. K. Atatürk'ün El Yazıları, 1969, s. 25.

çerçeveyi parçalayıp yeni siyasal-sosyal-ekonomik bir temel kurmasıdır. Ulusal, siyasal benlik ise ulusal kültürle mümkündür. Türk Ulusal Bağımsızlık Savaşının başarıldığı yıllarda, yeryüzünde yaşayan yüz milyon Müslümanın ve Müslüman olmayanlarla beraber dünyanın üçte ikisinin sömürge hayatı yaşamaları, onların ulusal bilinçten, ulusal terbiyeden yoksun olmalarının bir sonucuydu. Bu sebeple Türkiye'nin çağdaşlaşmasının da ön koşulu Türk milliyetçiliği idi.

Konunun tarihî oluşumuna geçmeden önce Atatürk'ün, milliyetçilik ve çağdaşlaşma hareketinin açık ifadesi olan 1925 yılındaki bir tanımlamasını vermek istiyorum: "Türk inkılâbı, kelimenin ilk anda akla getirdiği ihtilâl anlamından başka, ondan daha geniş bir değişmeyi anlatır. Bugünkü devletimizin şekli, yüzyıllardan beri gelen eski şekilleri ortadan kaldıran en gelişmiş tarz olmuştur. Milletin, varlığını devam ettirmek için efradı arasında düşündüğü müşterek bağ, yüzyıllardan beri gelen şekil ve mahiyetini değiştirmiş, yani ulus, din ve mezhep bağı yerine kişilerini Türk milliyetçiliği etrafında toplamıştır. Türk milleti, milletlerarası genel savaş alanında hayat ve kuvvet sırrı olacak ilim ve vasıtanın, ancak çağdaş uygarlıkta bulunabileceğini değişmez bir gerçek olarak kabul etmiştir. İnkılâpların normal ve zorunlu gereği olarak genel yönetiminin ve bütün kanunlarının ancak dünyevî ihtiyaçlardan ilham alınarak yapılmasını bir hayat şartı saymıştır." [7] Atatürk'ün bu açıklamalarındaki fikirleri şu biçimde özetleyebiliriz: "1 - Yeni ve modern bir Türk devletinin kurulması, 2 - Din ve mezhep ideolojisinin yerine milliyet ideolojisinin milletçe kabul edilmesi, 3 - Batı uygarlığını meydana getiren ilim ve vasıtaya bağlanılması, 4 - Yeni Türk devleti kanun ve örgütlerinin dünya ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi, 5 - İlmin hayat için tek mürşit kabul edilmesi." [8]

Türk milliyetçiliğinin ve çağdaşlaşmasının lideri Atatürk'ün, Türk İstiklâl Savaşı'nı başlatması ve olayların gelişmelerine geçmeden önce "İstiklâl Savaşı"nın anlamını açıklamak istiyorum. "İstiklâl Savaşı" deyimi genelde tüm Türk İnkılâbı yerine kullanılmıştır. Yalnız siyasî ve askerî kurtuluş anlamına gelmez. Osmanlı İmparatorluğu'nun Mondros Mütarekesi ile yıkılıp parçalanması ve yağmalanmaya başlanması üzerine, Atatürk'ün liderliğinde Türk ulusunun her bakımdan bağımsız bir devlet, çağdaş bir toplum (ulus) kurma yolunda yapmış olduğu savaştır. [9]

Atatürk 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak bastığı gün, ülke işgal ediliyor, düşmanlar tarafından parçalanıyor; padişah ve hükûmet

[7] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 240.
[8] Enver Ziya Karal, Atatürk ve Devrim (Konferans ve Makaleler), 1980, s. 45.
[9] Enver Ziya Karal, a.g.e., s. 46.

İngilizlerin her istediğine boyun eğiyor, ordular dağıtılıyor; millet perişan, kurtuluş için umutsuz ve kaderine boyun eğmiş bir durumdadır. İşte bu manzara karşısında Atatürk'e milleti bağımsızlığa götürecek, millî birlik ve bütünlüğü yaratabilecek gücü veren millî ülkü oldu. Amasya Genelgesi, Erzurum ve Sıvas Kongreleri millî bağımsızlık ve millî egemenlik fikir ve örgütlenmesinin birlikte yürütüldüğü tarihî olaylardır. "Milleti yekvücut yapıp millî hâkimiyet esasını ve Türk duygusunu hedef kabul ederek" [10] Türk millî birliğini sağlamaya çalışan Atatürk, ulusun kurtuluşunu, ulusun kendi iradesine bağlıyor, "Kuvay-ı milliyeyi etken ve millî iradeyi hâkim kılarak" fikrî yönden milliyetçiliği işliyordu. Aynı zamanda askerî, idarî ve siyasî örgütleri de Anadolu'da kendi liderliği altında bir merkezde toplayarak yeni Türk devletinin temellerini atıyordu. Millî örgütlenme, millî birlik, Atatürk'ün buna ruh vermek için her ulus bireyini ve düşüncesini buna bağlamaktaki üstün yeteneği sayesinde aşama aşama başarılıyordu. Yabancı bir devletin himayesi altında yaşamayı âcizlik kabul eden Atatürk'ün parolası, "Ya istiklâl, ya ölüm"dür. "Esas, Türk milletinin onurlu ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas ancak tam istiklâl ile sağlanabilir" [11] diyen Atatürk, yeni Türk Devletini, milletin silâhıyla, kanıyla, canıyla kurabileceğini, bundan başka bir yol olmadığını gösteriyordu. Sıvas'ta kendisine "Ya başaramazsanız" diyen bir Amerikalıya Atatürk, "Bir millet, varlığını ve bağımsızlığını sağlamak için, kabil-i tasavvur olan teşebbüs ve fedakârlıklarda bulunduktan sonra başarılı olur. Ya başarılı olamazsa demek, o milletin ölmüş olduğuna hükmetmek demektir" [12] yanıtını verdi.

Millî birlik hareketinin ulaştığı ve Türk Devletinin kuruluşunun, egemenliğin ulusa geçişinin en güçlü aşaması, 23 Nisan 1920 Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması oldu. Atatürk bu olayı, "23 Nisan, Türkiye millî tarihinin başlangıcı ve yeni bir dönüm noktasıdır. Bütün bir husumet dünyasına karşı ayaklanan Türk halkının, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni vücuda getirmek hususunda gösterdiği harikayı ifade eder" [13] sözleriyle tanımlamıştır. Görülüyor ki Atatürk, Anadolu'ya millî bir lider olarak çıktı. İstiklâl Savaşı'nda dinî ideolojiyi değil, milleti birbirine bağlamak için millî ideolojiyi kullandı. Millî birliği sağlamak için tüm harekete "millî"damgasını vurdu. Mücadele (Savaş) millîdir. Bu mücadelenin siyasî

[10] Şerafettin Turan, Atatürk Milliyetçiliği, Atatürk Konferansları 1969, Ankara 1970, s. 70.

[11] Kemal Atatürk, Nutuk, s. 9-10.

[12] Enver Ziya Karal, Atatürk'ten Düşünceler, Ankara 1981, s. 12.

[13] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. 5, s. 97.

programı millîdir ve bunun adı "Misak-ı Millî"dir. Varılmak istenen sınırlar millîdir. Hareketin enerji merkezi olmak üzere kurulan teşekküller millîdir. Kuvay-ı Milliye, Türkiye Büyük Millet Meclisi [14] gibi. Atatürk dış politikada da millî esasları İstiklâl Savaşı içinde belirledi. "Millî sınırlarımız içinde her şeyden önce kendi gücümüze dayanarak varlığımızı sürdürmek" gerektiğini vurgulayan Atatürk, TBMM'nin açıldığı sırada dış yardım ve kuvvet aramak gerekirse, kendi prensiplerimize bağlı kalmak şartıyla her kaynaktan yararlanmayı kabul ederiz" sözleriyle de Türkiye'nin millî dış politikasını da belirtiyor ve temellerini atıyordu. Atatürk, milleti "Millet, dil, kültür ve mefkûre (ülkü) birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği, bir siyasî ve içtimaî (sosyal) heyettir." şeklinde; Türk milletini de "Türkiye Cumhuriyetini kuran Türkiye halkına Türk Milleti denir" şeklinde tanımlıyordu. [15]

Atatürk, dış düşmana karşı millî ordu kurulurken, ülkeyi, ulusu birbirine düşürerek parçalamak isteyenlere karşı da millî birlik ve beraberliği sağlamak ve vatanın selâmeti için olağanüstü dönemin, olağanüstü yetkilerini kullandı. Dış düşmana karşı zafer, ancak millî birliğin sağlanmasıyla başarılabildi.

9 Eylül 1922'de Yunan ordusu denize dökülürken ve Mudanya Mütarekesi imzalandıktan sonra Atatürk, iki seçenek ile karşı karşıya idi. Ya eski Osmanlı yapısı sürecek veya eski olan her şey yıkılıp yeni bir Türkiye kurulacaktı. Bu kuruluşun temelleri İstiklâl Savaşı ile atılmış, millî birlik ve dinamizm sağlanmıştı. Şimdi Türk ulusunun çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma savaşı başlıyordu.

Millî Bağımsızlık Savaşını kazanmada, nasıl ki hareketin kaynağı milletin kendisi olduysa, çağdaşlaşma savaşının kaynağı da yine ulusun kendisidir. Atatürk, millî savaşın ve çağdaşlaşma savaşının lideridir. Atatürk, liderliğini yaptığı Millî Mücadele'nin ve çağdaşlaşma mücadelelerinin kaynağının milletin kendisi olduğunu, değişik tarihlerde söylediği şu sözleriyle belirtiyor: "Millî Mücadele'yi yapan doğrudan doğruya milletin kendisidir, milletin evlâtlarıdır. Millet analarıyla, babalarıyla, hemşireleriyle mücadeleyi kendisine ülkü kabul etti."

"Türk milletinin son yıllarda yarattığı harikaların, yaptığı siyasal ve toplumsal inkılâpların gerçek sahibi kendisidir. Milletimizde bu istidat ve olgunluk olmasa idi onu yaratmaya hiçbir kuvvet, hiçbir güç yeterli olamazdı."

[14] Şerafettin Turan, a.g.e., s. 70.
[15] Afet İnan, Medenî Bilgiler ve M. K. Atatürk'ün El Yazıları, 1969, s. 18.

"Bir millet, bir sosyal toplum, bir ferdin gayret ve çalışmalarıyla bir adım bile atamaz."

"Millî iradenin hilâfında harekete cüret ve tasaddî edenler, millete karşı âsî, bâgî, haindirler."

İstiklâl Savaşı ve çağdaşlaşma savaşı esasta Türk inkılâbının ifadesidir. Türkiye için, Türk milleti için var olma, bağımsız ve onurlu olarak yaşama çağdaş uygarlık düzeyine çıkmakla mümkündü. Bu ise ancak bir inkılâp ile başarılabilirdi. Çağdaş Türkiye Cumhuriyetine ulaşılmada yenilmesi gereken üç şey vardı: Birincisi Türkleri dünya siyaset sahnesinden yok etmeye çalışan ve ona "hasta adam" damgasını vurmuş olan emperyalist devletlerin iradesini ve o iradenin Anadolu'yu işgal etmiş bulunan silâhlı kuvvetlerini yenmek. İkincisi ise çökmüş, ömrü bitmiş olan Osmanlı Devletini ve onun kurumlarını tasfiye etmek ve üçüncüsü de Osmanlı Devletinin ve kurumlarının yerine çağdaş uygarlığın esasını oluşturan, çağdaş uygarlığın dünya görüşünün ürünü olan yeni devlet ve kurumları getirmekti. Bu güçlüklerin ilki İstiklâl Savaşı'nda yenilmiş ve yeni devletin temelleri atılmıştı. Saltanatın kaldırılması, Cumhuriyetin ilânı ve Hilâfetin kaldırılışı üçüncü aşamaya geçildiğini gösteriyordu. Daha sonra tekke ve zaviyelerin kapatılışı, şapka, Medenî Kanun, diğer köklü değişiklikler, çağdaş dünyanın benimsediği yaşam biçimine geçişin esaslarını oluşturuyordu.

Türkiye için çağdaşlaşma, Batının yalnızca tekniğinin alınması değildi. Batının fikir ve yaşam biçiminin benimsenmesiydi. Taklit değil, bütünleşmekti. Batı uygarlığı sistemine dahil olmak, Batı memleketleri ailesinin bir uzvu haline gelmek, Batı hayat felsefesini önemli ana çizgilerinde benimsemekti. Batının asıl başarı sırrının göz kamaştırıcı verimliliğinin ve üstünlüğünün esası bilimdi. Osmanlı İmparatorluğu daha 18. yy.'dan itibaren Batıdan teknik getiriyordu. Fakat Batı daimî, yeni keşifler ve icatlarla dev adımlarla ilerliyordu. Öyle ki Batının 1800'ün başındaki durumu ile 1850 ve 1900 yıllarındaki durumları arasında korkunç bir gelişme vardı. Elektrik, buharlı gemi, telefon, otomatik silâhlar, zırhlılar, tıbbî buluşlar vs. ile baş döndürücü bir hızla gelişiyordu. Buna mutlaka ayak uydurmak gerekiyordu.

Atatürk'ün 22 Eylül 1924'te Samsun'daki şu konuşması bu gerçeği dile getiriyordu: "Dünyada her şey için, maddiyat için, maneviyat için, hayat için, muvaffakıyet için en hakikî mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, delâlettir. Yalnız ilim ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının tekâmülünü idrak etmek ve tekâmülü zamanında takip eylemek şarttır."

Onuncu Yıl Nutku'nda da aynı gerçeğe değiniyor ve şöyle diyor: "Türk milletinin karakteri yüksektir. Türk milleti çalışkandır. Türk milleti zekidir. Türk milleti millî birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiştir. Türk milletinin yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meşale müspet ilimdir."

Fakat bütün bunların gerçekleşmesinde unutulmaması gereken bir şey de "millî kültürümüzü" korumak ve çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkarmaktı. Millî kültürle çağdaş uygarlık arasındaki bağ ise Türk inkılâbının tanımlanmasında ve gerçekleşmesinde açık ifadesini buluyordu. Türk inkılâbı, Türk toplumunun siyasî, ekonomik, sosyal yapısıyla bireylerinin yaşam biçimini ve dünya görüşünü kökten değiştirmeyi, bunları çağdaş düşüncenin ürünü olarak yeniden kurmayı sağlayan bir olaydır. Atatürk'ün Türk toplumuna bu amaçla getirdiği yeni kavram "çağdaş uygarlık"[1] oldu. Atatürk'e göre tek bir uygarlık vardı. Bu uygarlık da halen yaşayan Batı uygarlığı idi. Bu uygarlığın temsilcileri ise Batı ulusları idi. O halde Batı uygarlığının temelinde Batı ulusları, bu ulusların ulusal devletleri, ulusal ekonomileri, ulusal kültürleri vardı. Bununla birlikte uygarlıklar arasında bir ayırım yapmak doğru değildir. İngiliz veya Fransız ulusal kültürü, evrenselleşebildiği ölçüde Batı uygarlığıdır. Batı uygarlığı bir din uygarlığı değildir. Batı ayrıca ne salt bir ekonomi ne de bilim ve tekniktir. Batı bir bütündür, parçaları birbiriyle derinden ilişkili bir bütün. Batı bir yaşama tarzı, hayata somut, dünyevî, akılcı bakma tarzıdır. [16]

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki Atatürk, millîleşme ve çağdaşlaşma lideri olarak daima Türk milletinin uygar bir toplum olmasını ve bu niteliğiyle çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkmasını amaçlamış ve bu amacı şu sözleriyle ifade etmiştir: "Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılâpların gayesi, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen asrî ve bütün mâna ve eşkaliyle medenî bir toplum haline eriştirmektir. İnkılâbımızın esas prensibi budur." [17]

ATATÜRK AS A LEADER OF NATIONALISM AND MODERNIZM

(Abstract)

This article is about Atatürk as the founder of a new state and a leader of modernization. It describes Atatürk's ideas about modernization and their application.

[16] Ahmet Aslan, Atatürk ve Çağdaş Uygarlık, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, sayı: 2, s. 82.

[17] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 217.

MİLLÎ MÜCADELE BAŞLANGICINDA BASIN VE MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN BASINLA İLİŞKİLERİ

Doç. Dr. YÜCEL ÖZKAYA

Basının toplum hayatında, toplumun bilinçlenmesinde büyük önemi olduğu açıktır. Bu gerçeği çok iyi bilen Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele'nin başından itibaren basına büyük önem vermiş, Kurtuluş Savaşı boyunca millî bir basın oluşmasına gayret göstermiştir. Ulusal Savaşın kazanılmasında Türk basınının oynadığı büyük rol hepimizin malûmudur. Bu yazımızda özellikle Millî Mücadele başlangıcında İstanbul ve Anadolu basınının durumunu ve Millî Mücadele lideri olarak Mustafa Kemal Paşa'nın basınla ilişkilerini konu alacağız.

Ulusal Bağımsızlık Savaşı boyunca Türk Basınının tümünü bağımsız ve ulusal bir basın olarak görmek ve kabul etmek olanaksızdır. Bu yıllarda sansür, Türk basınına büyük zarar vermiştir. İşgal kuvvetlerinin yönetimi altında olan bir basının bağımsız hareket edememesini olağan karşılamak gerekir. Yunanlılar, 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal ettikten sonra, basına sansür koymayı da unutmamışlardır. İşgalden beş gün sonra, 20 Mayıs 1919 tarihli Ahenk gazetesinde başyazı yeri boş çıkmıştı. Böyle boşluklara gazetelerin yalnızca ilk sayfalarında değil, diğer sayfalarında da sık sık rastlanması, artık olağan bir durum gibi görünmekteydi. İzmir İşgal Kuvvetleri Komutanı, İzmir gazetelerini kendi ülkesinin gazetesi gibi kullanmış; yasaklamaların, sınırlamaların İzmir basınında yer alması için zor ve baskı kullanmıştı. İzmir İşgal Kuvvetleri Komutanının 25 Mayıs 1919 günü İzmir gazetelerinde yayınlanan emriyle toplantı ve yolculuk serbestlikleri sınırlanmıştı. Buna göre Türkler, izinsiz toplanma, konferans, nutuk verme, yolculuk yapma haklarından yoksun bırakılmışlardı.[1] Kişilerin hür olmadığı bir ülkede, basının hür ve ulusal olabilmesi doğal olarak olanaksızdır. Ancak, işgalin uyandırdığı şaşkınlık ve moral kırıklığı kısa zamanda yok olmuş; Batı Anadolu'da Kuva-yı Milliye teşkilâtı gelişmiş; halk, kurtuluşunun İstanbul'dan değil, Anadolu'dan olacağını anlamış ve her yerde teşkilâtlanmalar başlamıştır. Ancak İzmir basını, Kuva-yı Milliye

[1] Bilge Umar, İzmir'de Yunanlıların Son Günleri, Ankara 1974, s. 181-182.

hakkındaki bilgileri ne yazık ki sansür dolayısıyla tam olarak verememekte idi.Kuva-yı Milliye hareketinin doğuşu ve gelişimi hakkındaki haberler, 1919 Haziran'ından başlayarak İzmir gazetelerinde çıkmaya başladı. Ancak öğrenilen bilgiler, sansür nedeniyle Türk gazetelerinde ya hiç yazılmıyor ya da Rumca gazetelerde yayınlandığı ölçüde ve sanki bir haydutluk olayı gibi gösterilerek yazılabiliyordu. 18 Haziran 1919 tarihli Ahenk gazetesi, Denizli'deki Kozmos gazetesinden naklen Denizli'deki Kuva-yı Milliyecilerin yaptığı hareketi zorbalık olarak göstererek yayınlamak zorunda kalmış; 19 Haziran 1919'da ise, gene Ahenk gazetesinde, Yunan Askerî Bildirisi yayınlanmış ve bunda Bergama'daki Kuva-yı Milliyeciler haydut, 25 Haziran tarihli Ahenk'te ise çete olarak gösterilmişlerdir. [2] Görülüyor ki bütün iyi niyetine, çabalarına karşın İzmir basını bağımsız değildir. Bu yüzden de Ulusal Bağımsızlık Savaşı konusunda beklenen etkiyi yapamamıştır.

İstanbul ve Anadolu Basını

İstanbul basını ise, İstanbul'un işgalinden önce Padişah'ın, 20 Mart 1920'de, İstanbulun işgalinden sonra hem Padişah'ın hem de işgal kuvvetlerinin baskısı ve sansürü altında bulunduğu için bağımsız değildi. Bu yüzden İstanbul gazetelerinin pek çok sayfası boş olarak yayınlanmıştır. Örneğin, Tasvir-i Efkâr'ın 23 Mayıs 1919 tarihli, 2732 Nolu sayısı hemen hemen bomboş bir şekilde yayınlanmıştır. 16 Mayıs 1919 tarihli, 2727 sayılı; 17 Mayıs 1919 tarihli, 2729 sayılı; 25 Mayıs 1919 tarihli, 2735 sayılı nüshaları da hemen hemen bu şekilde yayınlanmıştır. Payitaht gazetesi için de aynı örnekleri verebiliriz. Payitaht gazetesi ve diğer İstanbul gazeteleri 1921'e kadar ne Kuva-yı Milliye'den ne de Ulusal Bağımsızlık Savaşından ve Mustafa Kemal Paşa'dan söz etmişlerdir. Bu tarihten itibaren söz etmeye başlamaları ise, I. ve II. İnönü Zaferleri, Doğu'da Ermeni Hareketinin başarılı oluşu ve Fransa ile Ankara Barışı'nın yapılması gibi, artık başarının elde edileceği inancının gelişmesi ile ve Padişah'ın bunda yarar bulması ile ilgili olsa gerektir.

Payitaht gazetesi, haberlerini Rum ve Avrupa ajanslarından alır; İstanbul'daki kabine hakkında bilgiler verirken, kabine üyelerinin sözlerini de yayınlardı.Payitaht, Anadolu basınından çok az alıntı yapmış, ağırlığı İstanbul yaşantısına ayırmıştır. Her ne kadar arada sırada, ikinci ve üçüncü sayfasında "Memleketten Mektuplar" diye bir bölüm bulundurmuş ve burada Çankırı, Samsun gibi yerlerden haberler vermişse de bu haberler Ulusal Kurtuluş Savaşını konu alan haberler değildi. Üstelik Payitaht,

[2] Bilge Umar, a.g.e., s. 229-230.

okurlarına Ankara'yı harabe olarak tanıtıyordu. Bütün bunlarda, gazetenin İstanbul'da çıkmasının ve Padişah yanlısı olmasının ve işgal kuvvetlerinin sansürünün büyük etkisi olsa gerektir. Çünkü, işgale kadar (İstanbul'un işgali) İstanbul basınının bir kısmı, İzmir'in işgalinin protesto edilmesini belirten mitingleri ve konuşmaları konu etmişlerdir. Payitaht gazetesinin pek çok sayfası sansür yüzünden boş sütunlar halinde yayınlanmıştır. [3] Esasen, 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgalinden bir süre sonra, 5 Ağustos 1920'de Vahdettin, bir kararname ile sansürü şiddetlendirmiştir. [4] Sansür konusuna yeniden değineceğiz. Ancak, daha önce Türk Basınının nasıl örgütlendiğini görelim. Türkiye'de yayınlanan ilk gazeteler Türkçe değildi. İlk Türkçe gazete olan "Takvim-i Vakayi" Padişah'ın ön ayak olması ile Devlet tarafından Devletin yayın organı olarak 1831'de çıkarılmıştı. Bu gazete iç ve dış olayları halka duyurmak görevini de yürütüyordu. Bu arada yabancı gazeteler de yayınlanıyordu. Türkler tarafından çıkarılan ilk Türkçe gazete "Tercüman-ı Ahval" 1860'da yayınlanmıştı. 1908'de, II. Meşrutiyet'in ilânı ile ilgili haberlerin çıktığı gün gazeteciler, Sirkeci Garı'nın karşısında bir binada toplandılar ve 42 maddelik bir tüzük ile "Matbuat-ı Osmaniye Cemiyeti" adlı bir derneğin kuruluşunu hazırladılar. Ama, Gazeteciler Kongresi toplanamadı. Bu yüzden 1917'de Almanya'dan yapılan bir çağrıya gidilemedi. Bu tip çağrılara karşılık vermek amacıyla 1917'de Osmanlı Matbuat Cemiyeti kuruldu. [5] Ancak, bu cemiyet daha çok konusunu ettiğimiz İstanbul basınının sorunları ile ilgileniyordu. Gazetecilerin ve memleket aydınlarının toplandığı merkez durumundaki İstanbul, hemen hemen bütün sınıfları ile Ankara'ya ısınmamıştı. [6]

Şu gerçeği de hemen belirtmekte yarar vardır. Aslında İstanbul basınının önemli bir kısmı Ulusal Bağımsızlık Savaşının yanındadır. Ancak, sansür nedeniyle İstanbul gazeteleri 1919 ve 1921 yılları arasında, Mustafa Kemal Paşa, Kuva-yı Milliye, Millî Mücadele ve Türkiye Büyük Millet Meclisi konularında yazılar koyamamışlardır. Mustafa Kemal'in asî olduğu yolunda fetvayı yayınlarken, karşıt fetvayı yayınlayamamaları sansür yüzündendir. Gazetelerin pek çok sayfası sansür nedeniyle boş çıkmıştır. İstanbul basınının, sansüre uğrayan yazıların yerine başkalarını koymayıp boş sütunlarla yayın yapması çok anlamlıdır. Ulusal Bağımsızlık Savaşı konusunda, sansür tehlikesinden uzak her türlü bilgiyi veren ve Savaş'a

[3] Payitaht Gazetesi, 2 Şubat 1921, No. 8, 29; Ocak 1921, No. 17, 19; Şubat 1922 vb.
[4] Server İskit, Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış, İstanbul 1939, s. 153.
[5] Hüseyin Hatemi, Basın Ahlâkı, İstanbul 1978, s. 71-75.
[6] Falih Rıfkı Atay, Çankaya, c. 2, s. 329.

katkıda bulunan Anadolu basını ile sayfalarını boş çıkartan İstanbul basını duygu bakımından birleşmişti. İstanbul basını ancak 1921 yılında Ulusal Bağımsızlık Savaşı konusunda bilgiler verme olanağını elde etmiştir. 1920 Haziran'ındaki Doğu Zaferi; 1921 Ocak'ında I. İnönü, Mart'ında II. İnönü, 1921 Eylül'ünde Sakarya Zaferleri sonunda, Padişah ve İstanbul Hükümeti, artık ulusal kuvvetlerin başarıya ulaşacaklarına inanmışlardı. Bu tarihlerden sonra İstanbul basınının cepheler, millî kuvvetler, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Mustafa Kemal konusunda bilgi vermesine göz yumuldu. Bunda İstanbul Hükümetinin, Türkiye Büyük Millet Meclisi ile anlaşabilme düşüncesi ile ileriye dönük kendi çıkarlarını garantiye alma kaygıları ön plânda gelse gerektir. Basının ise azalan sansür baskısı nedeni ile az da olsa bağımsızlığını elde ettiği ve Ulusal Bağımsızlık Savaşı konusunda kısmen de olsa yayın yapma olanağını bulduğu hatırlanmalıdır. Esasen, İstanbul basınının önemli bir bölümünün Ulusal Bağımsızlık Savaşından önce ve Savaşın devamı boyunca sansürün kaldırılması için savaş verdiğini de bilmekteyiz. İstanbul'da çıkan Minber, baştan beri sansür aleyhinde yazılar yazmaktaydı. Bu gazetenin yayın hayatına atılacağı tarihlerde, 30 Ekim 1918'de Mondros Antlaşması imzalanmıştı. 2 Kasım 1918 tarihli sayısındaki "Hürriyet ve Matbuat" başlıklı yazısında, vatanın yüksek çıkarlarına dokunmamak kaydıyla basın hürriyetinin, hem meşrutiyet hem de medeniyetin bölünmez parçası olduğunu; basının hükümet baskısı altına sokulamayacağı; kalem ve fikir sahasında ilerlemeye gerek olduğu; ancak, vatanın yüksek çıkarlarına da dokunmamak gerektiği açıklanmaktadır.[7] 7 Kasım 1918 tarihli sayısında ise, Osmanlılarda kamuoyunun olmadığı yolunda aydın ve aydın olmayanlarda bir düşünüş olduğu, oysa insanın olduğu yerde kamuoyunun da zorunlu olarak olacağı, örneklerle anlatılmaktadır.[8] 16 Aralık 1918 tarihli sayısında, "Sansür" başlığı altında, sansüre taraftar olan tek gazetenin "Tasvir-i Efkâr" olduğunu, bunun ise iyi karşılanmadığını belirtir. Ancak, "Sansür" başlıklı bu yazının da büyük bir bölümünün sansüre uğradığı ve boş olarak yayınlandığı görülmektedir.[9] Minber'in 20 Aralık 1918 tarihli sayısında da sansür konu edilir. Yazıda basının, genel konuları tartışmaya açık bir meydan olduğu söylenmekte ve bundan yararlanmak için "Hükümet sansürü, hele bugünkü şekl-i acaibde devam eden sansürü katiyen kaldırmalıdır. Menâfi-i memlekete muhalif yazı yazan kalemleri mahkemeye tevdî etmekte tereddüt etmemek üzere sansürü kaldırmakta bir mahzur tasavvur etmiyoruz. Bu cihetle Matbuat Ce-

[7] Minber, 2 Kasım 1918, No. 2.
[8] Minber, 7 Kasım 1918, No. 7.
[9] Minber, 16 Aralık 1918, No. 45.

miyetinin sansür hakkında Meclis-i Âyana vaki olan müracaatını, memleketimizin menfaati namına pek hayırlı bir teşebbüs olarak telâkki ediyoruz" denilmekte ve Matbuat Cemiyetinin bu başvurusundan dolayı duyulan memnunluk dile getirilmektedir.[10] Görülüyor ki İstanbul basını sansürün aleyhindedir ve kalkması için girişimlerde bulunmaktadır. Basının, sansürün kaldırılması hakkındaki çalışmaları, sayfalarını boş yayınlaması ve Ulusal Bağımsızlık Savaşının başarıya ulaşma olasılığının artması üzerine durum değişmiştir. Mustafa Kemal'in fotoğrafları, 1921 Eylül'ünden itibaren yalnız İstanbul basınında değil, dünya basınında da yayınlanmaya başlamıştır. Bu, Ulusal Bağımsızlık Savaşının başarıya ulaşması ile ilgili bir sonuçtur. Dergâh gazetesi 20 Eylül 1921 tarihli sayısında "Mustafa Kemal Paşanın Fotoğrafları" adlı yazısında "Mustafa Kemal Paşanın fotoğraflarını bütün âlemin matbuatı tamîm etmiştir" demekte ve Mustafa Kemal Paşa'nın güzel bir tasvirini yapmaktadır.[11] Bütün bu anlattıklarımıza karşın, İstanbul'da sansür devam etmektedir. Ancak, artık metin içinde, "bir satır ya da üç satır sansür edilmiştir", gibi ifadeler bulunmaktadır. Metnin tamamına dokunulmamakta ve artık sayfalar bomboş çıkmamaktadır. Paris'te yayınlanan "Petit Parisien" gazetesinin Bursa'ya giden özel muhabiri, Gazi Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı görüşmeyi gazetesine telgraf ile göndermiş ve tam metni Renin gazetesine de yayınlaması için vermiştir. Yazı 2 Eylül 1922'de yayınlanmış, ama Renin'deki bazı kısımlar sansüre uğradığından boş bırakılmıştır. Örneğin, M. Kemal Paşa'ya sorulan, "İstanbul'a avdetinizde Padişahı tanıyacak mısınız?" sorusunun karşılığı: "Bir satırlık sansür. 20. asırda bizim elimizden hürriyetimizi alıp başkalarının hâkimiyetini iade ve tesis etmek olamaz." Yazı bu şekilde sansürle sürüp gitmektedir.[12]

İstanbul ve İzmir basını için söylediğimiz sansür ile ilgili hususları Anadolu basını için söyleyemeyiz. Anadolu basınının çoğunluğu Ulusal Bağımsızlık Savaşının yanındadır. Anadolu basını, hem İstanbul'dan hem Padişahın otoritesinden uzak, hem de işgal altında bulunmadığından ve olaylara daha yakın olduğundan ve çevresinde ulusal bağımsızlığın savaşımını verenler olduğundan, gerçekleri daha yakından görüyor; sansür tehlikesi de olmadığından ulusal bağımsızlık hareketini içten destekliyor ve onun yanında yer alıyordu. Ancak, bütün Anadolu basını için bunu

[10] Minber, 20 Aralık 1918, No. 49.

[11] Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal, Hazırlayanlar: Mehmet Kaplan-İnci Enginün-Birol Emil-Necati Birinci-Abdullah Uçman), İstanbul 1981, c. II, s. 706.

[12] a.g.c., s. 1075-1080.

söyleyemeyiz. Yabancı çıkarlarına hizmet eden tek tük de olsa gazeteler mevcuttu. Ulusal Bağımsızlık Savaşını destekleyen gazeteler arasında, İzmir'e Doğru, Doğru Söz (Balıkesir), Yeni Adana, Açıksöz (Kastamonu), Babalık, Öğüt (Konya), Küçük Mecmua (Diyarbakır), Albayrak (Erzurum), Emel (Amasya), Ahali (Edirne), İstikbal (Trabzon), Işık (Giresun), Ahali (Samsun), Anadolu (Antalya), Satvet-i Milliye (Elazığ), Amâl-ı Milliye (Maraş), Türkoğlu, Dertli (Bolu), Yeşil Yuva (Artvin), İrade-i Milliye (Sıvas), Hâkimiyet-i Milliye (Ankara) gibi gazeteler vardı. İrade-i Milliye, Hâkimiyet-i Milliye dışında, diğer Anadolu gazetelerinin yayınları ve yaptıkları değişiklikler Mustafa Kemal Paşa tarafından dikkatle izleniyor ve değerlendiriliyordu. Örneğin, Konya'da baştan beri Ulusal Bağımsızluk Savaşını destekleyen Öğüt gazetesinin ismi "Nasihat" olarak değiştirilmişti. Konya'nın İtalyanlar tarafından işgali ile Öğüt gazetesi, gazete sahibinin isteği ile değil, Hükümetçe tatil edildiğinden kapanmış, ancak, aynı matbaada, Ulusal Bağımsızlık Savaşı için, Öğüt'le aynı anlama gelen "Nasihat" adıyla yayınlanmaya başlamıştı. Mustafa Kemal Paşa, 11 Kasım 1920'de, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Sıvas Heyet-i Merkeziyesine çektiği telde, bütün bu hususları açıklamış, Ulusal Bağımsızlık Savaşını destekleyen Öğüt'ün yerine, artık aynı amaçlara yönelik Nasihat'ın çıktığını duyurmuştu. [13] Bazı gazetelerin sahipleri de Mustafa Kemal'den yardım isteğinde bulunuyorlardı. Örneğin, daha önce yaptığı müracaatı yineleyen Ümit Mecmuasının sahibi Tarık Mümtaz, dergisinin "temin-i hayat ve inkişafi" için yardım istemiş ve Mustafa Kemal'in etrafında "endişe-i vatan"la toplananlara saygılarını sunmuştu. [14] Mustafa Kemal, İrade-i Milliye gazetesi ile Ankara'ya gittiği zamanlar da ilgilenmişti. Bunu daha sonra konu edineceğiz.

İstanbul basını, Anadolu basını gibi bağımsız sayılamazdı. Buna karşın, Tasvir-i Efkâr gibi büyük bir kadroya sahip olan bir iki İstanbul gazetesi, Ulusal Bağımsızlık Savaşı konusunda bilgi vermekten kaçınmamıştır. Bunlardan Tasvir-i Efkâr, diğer gazetelerden farklı olarak muhabiri Ruşen Eşref'i ve fotoğrafçısı Kenan Bey'i Sıvas'taki Ulusal Savaşı yürütenlerin yanına göndererek önemli bir atılımda bulunmuş ve diğer gazetelerden üstün bir durum kazanmıştır. Ruşen Eşref, gittiği yerlerin durumu hakkında bilgiler verirken, diğer taraftan da Mustafa Kemal Paşa ile Rauf ve Refet Beylerle mülâkatlar yapmış, bunlar Tasvir-i Efkâr gazetesinde yayınlanmıştır. Üstelik bunlar, henüz Ulusal Savaşın

[13] Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (1917-1938), IV, 1964, s. 191-192.

[14] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Dosya 1335/32, Fihrist 48.

başlangıcı sıralarında, 1919'da gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, Tasvir-i Efkâr'da, İzmir'in işgali konusunda üç aya yakın bir süre "İzmir Kuva-yı Milliyesi" başlığı altında, Kuva-yı Milliyenin çalışmalarını ortaya koyan, bir kısmı sansüre uğrayan yazı serisi, gazetenin üçüncü sayfasında, 1919 Ekim ve Aralık'ında yayınlanmıştır.[15]

Tasvir-i Efkâr, Kuva-yı Milliye hakkında bilgiler verirken, Mustafa Kemal Paşa'nın beyannamelerini yayınlamaktan da kaçınmamıştır. 20 Ekim 1919'da, Mustafa Kemal Paşa'nın "Mühim Bir Beyannamesini" yayınlamış olan Tasvir-i Efkâr, daha o tarihlerde bu çalışma ile başarılı bir atılım yapmıştı. Bu beyanname, Padişahın ve Hükümetin haklarına dokunmadığı için sansürsüz basılmıştır.[16] 1918'de, Tasvir-i Efkârın sansür lehinde olduğu yolundaki iddialar, bu bakımdan haklı görülemez.

Tasvir-i Efkâr, zamanın şartlarına göre, Kuva-yı Milliye hakkında bilgiler verirken, Mustafa Kemal Paşa ve Kuva-yı Milliyenin önde gelen liderleri ile ilgili mülâkatları, üstelik, 1919'dan itibaren Mustafa Kemal'in ve arkadaşlarının resimlerini yayınlayan ilk gazetedir. Ancak, gazetenin yayınlandığı yer ve şartlar düşünülürse, Tasvir-i Efkârdan fazla bir şey beklemenin doğru olmayacağı sonucu ortaya çıkar. Sansürün baskısı ağırdır. Nitekim, 26 Ekim 1919'da, Tasvir-i Efkâr'da, "Ruşen Eşref'in telgraflarının provalarını sansüre yetiştirmek imkânı olmadığı için, yarınki nüshamıza derç eyleyeceğiz" ifadesi, bu yazıların sansürden geçmedikçe yayınlanmadığını göstermektedir.[17] Tasvir-i Efkâr'da, 8 Ekim 1919'da "Mustafa Kemal Paşa'nın Yeni Kabineye Telgrafı",[18] 9 Ekim'de gene Mustafa Kemal'in "Millete Beyannamesi",[19] 12 Ekim 1919'da, bir kısmı sansürlü, gene Mustafa Kemal Paşa'nın "Vahdet-i Milliye Etrafında" adlı yazısı,[20] 15 Ekim'de Mustafa Kemal Paşa'nın "Sanadid (Başkanlar) İttihadına Karşı Muhalefetin Bir Vesikası" adlı yazısı,[21] az önce bahsettiğimiz 20 Ekim tarihli beyannamesi, Tan gazetesi yazarının Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı mülâkatın, sansürlü olarak 26 Ekim 1919'da yayınlanması,[22] 3 Kasım'da "Millî Kongrenin Kuva-yı Milliyeye Mühim

[15] Tasvir-i Efkâr, 11 Ekim 1919 "İade-i Muhacirin Heyeti ile I, daha sonraları İzmir Kuva-yı Milliyesi" başlığı altında 11 Ekim 1919 ile 24 Aralık 1919 arasında 17 tefrikalık yazı. Bir kısmı sansür nedeniyle boş olarak yayınlanmıştır.

[16] Tasvir-i Efkâr, 20 Ekim 1919, sayı 2876, s. 2.

[17] Tasvir-i Efkâr, 26 Ekim 1919, sayı 2882.

[18] Tasvir-i Efkâr, 8 Ekim 1919, sayı 2864.

[19] Tasvir-i Efkâr, 9 Ekim 1919, sayı 2865.

[20] Tasvir-i Efkâr, 12 Ekim 1919, sayı 2868.

[21] Tasvir-i Efkâr, 15 Ekim 1919, sayı 2871, s. 2.

[22] Tasvir-i Efkâr, 26 Ekim 1919, sayı 2891, s. 2.

Bir Telgrafi",[23] 10 Kasım 1919'da "Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Kongreye Cevabı" adlı yazısı,[24] ayrıca, 20 Aralık 1919'da "Anadoluda Vatanperverane Tezahürat",[25] 21 Aralık 1919'da "Anadoluda Tezahürat" adlı[26] yazılar, Tasvir-i Efkârda Ulusal Bağımsızlık Savaşını sansür çerçevesinde ortaya koyabilen yazılar olarak görülmektedir. Bu arada, İstanbul'da İzmir'in işgalini protesto eden mitingler ve konuşmalar da Tasvir-i Efkâr'da yayınlanmıştır.

İstanbul gazetelerinden İkdam'ın da pek çok sayısının sayfaları sansür nedeni ile boş çıkmıştır.[27] Ancak, İkdam'ın da pek çok sayısında İzmir'in işgali konusunda geniş bilgiler verilmiş ve İzmir'in işgalini protesto eden mitingler yayınlanmıştır.[28] Ancak, İkdam gazetesi, Matbuat Cemiyetine bağlı Vakit, Zaman, İstiklâl, Tercüman, Tasvir-i Efkâr, Akşam, İleri gazetelerinin dışında kaldığından, yani cemiyete bağlı olmadığından bu cemiyetin toplantılarına katılmıyordu. Ancak, Matbuat Cemiyetinin toplantılarını aksettirmekte ve bunu yaparken de bu toplantılara gazetecilikle ilgili olmayan kişilerin de katıldığını yazmaktaydı.[29]

İkdam'ın başyazarı Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), İstanbul'un zor durumunu ve Anadolu'yu yazılarında aksettirmeye çalışmıştır. Yakup Kadri, 1 Aralık 1920'de, "Anadolu'nun İçyüzü" başlıklı yazısında, Anadolu'daki millî hareketi ve sebeplerini özetlemekte, 15 Aralık 1920'de ise "Gülünç İstanbul" başlığı altındaki yazısında "Zavallı İstanbul, zavallı büyük ve muhteşem şehir, günün birinde senin bu hale gireceğine kim ihtimal verebilirdi?"[30] diyerek İstanbul'un kötü durumunu, işgal acılarını dile getirmektedir.

Yakup Kadri, İstanbul basınının Ulusal Bağımsızlık Savaşı sırasında görevini niçin tam olarak yerine getiremediğini, bizim düşüncelerimizi doğrularcasına dile getirmektedir. Yakup Kadri, 31 Ocak 1921 tarihli "İstanbul Basını" başlıklı yazısında, İstanbul basınına çatan Anadolu

[23] Tasvir-i Efkâr, 3 Kasım No. 2890.

[24] Tasvir-i Efkâr, 10 Kasım No. 2897.

[25] Tasvir-i Efkâr, 20 Aralık 1919, No. 2943.

[26] Tasvir-i Efkâr, 21 Aralık 1919, No. 2944.

[27] İkdam, 23 Haziran 1919, No. 8036; 26 Haziran 1919, sayı 8039; 28 Haziran 1919, No. 8041.

[28] İkdam, 26 Mayıs 1919, sayı 8008, "İzmir İçin Taşrada Tezahürat"; 30 Mayıs 1919, sayı 8012 "Bugün Sultanahmet'teki Muazzam Mitinge Gidiniz"; 31 Mayıs 1919, sayı 8031 "Sultanahmet Meydanında Yüzbine Karib Ehl-i Tevhîdin İçtimâı" vb.

[29] İkdam, 4 Ocak 1920.

[30] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ergenekon, Ankara 1981, s. 15, 25.

Ajansındaki "Zaten Mütareke'den beri vazifelerini pek fena bir surette yapan İstanbul gazeteleri, şimdi de nafile yere Anadolu'nun fuzulî avukatlığını yapmaya kalkışmasınlar" yolundaki sitemine üzülmüş ve bu düşüncenin haksız olduğunu kendine göre delillerle ortaya koymaya çalışmıştır. Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), yazısında, İstanbul basınının bir iki gazetesi dışında, İstanbul gazetelerinin "İstiklâl bayrağının oradaki yalçın tepeler üstünde dalgalanmaya başladığı günden beri her türlü engellere rağmen irade-i milliyeyi temsile ve tebliğe çalışmaktan başka bir şey yapmadıklarını" ileri sürmektedir. Burada kastedilen, Anadolu hareketinin başarı kazanmasıdır. Gerçekte, çoğu İstanbul gazetesi, olayın başlangıcında, Ulusal Bağımsızlık Savaşına yabancı kalmıştır. İkdam da Ulusal Bağımsızlık Savaşı konusunda Erzurum ve Sıvas konusundaki bilgileri vermemiş, bu yoldaki bilgileri 1920'den itibaren vermiştir. Ancak, Yakup Kadri'nin belirttiği gibi, İstanbul gazetelerinin içinde bulunduğu tehlikeleri de akıldan çıkarmamak yerinde olacaktır. Yakup Kadri (Karaosmanoğlu)'nin bu konudaki fikirlerinde hakikat payı büyüktür. Yakup Kadri aynı yazısında: "Her türlü engellere ve her türlü tehlikelere rağmen diyoruz: Acaba Anadolu'daki arkadaşlarımız bu engellerin ne kadar çetin ve bu tehlikelerin ne kadar korkunç şeyler olduğunu bilip hissedecek derecede bizim kendi felâketlerimizle ilgilenmişler midir? Yıllarca iki deniz ve iki ateş arasında neler çektik, neler geçirdik bunun farkında mıdırlar? Suçsuz vatandaşlarımızın yolu üzerine sehpalar burada kuruldu, inanç ve vicdan sahibi gençlerimiz üstüne zindan kapıları burada kapandı. Sonu yok gurbet ve sürgün yollarının ilk durağı burası oldu; düşünen kafalar burada kesildi; Türk milleti en seçkin evlâtlarını buradan kurban verdi ... Anadolu'nun yüksek yaylaları ile yalçın kayaları üstünde söz söylemek saadetine erenler, bu çukurdakilere ancak acıyarak bakabilirler" demekte ve bütün bu kötü durumlara, şimdi bunları yazabilmek için katlandıklarını öne sürüp İstanbul basınının hâlâ dinç olduğunu, bunun sebebinin de İstanbul basınının "Mütareke'nin ilk gününden beri elden hiç bırakmadığı temkinli, ağır davranışı ve sükûnu" olduğunu söylemektedir. "Her ne kadar bazı zamanlarda ve bazı yerlerde coşkunlukla cüretin pek büyük bir rol oynadığını inkâr edenlerden değilsek de İstanbul'da buna imkân olduğu zamanları hiç hatırlamıyoruz" diyerek,[31] İstanbul basınının savunuculuğunu yapmaktadır.

Yakup Kadri, 2 Temmuz 1921'de Ankara'ya gelecek,[32] ancak, 17 Temmuz 1921'de Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı mülâkatın büyük bir

[31] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 29-31.
[32] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 61-63.

kısmı sansüre uğrayacaktır. Örneğin: "Mustafa Kemal Paşa, benden İstanbul'a dair de hiçbir haber sormadı. (Sansür edilmiştir) Zannedilir ki o burada doğdu, burada büyüdü ve varlığının bütün kökleriyle buraya bağlıdır. (Sansür edilmiştir) (Sansür). [33] Görüldüğü üzere, başarının doruk noktasına ulaştığı zamanlarda bile İstanbul'da sansür, işlerliğini ve ağırlığını sürdürmektedir.

Çoğu İstanbul gazetesinin yayınına baktığımız zaman, bunların Erzurum ve Sıvas olaylarına yer vermediklerini görmekteyiz. Her ne kadar Hukuk-u Beşer gazetesi, hâkimiyet-i milliye konusunda yazılar yayınlamakta ise de bu yazılar, Mustafa Kemal Paşa'nın ve Ankara'nın doğrultusunda yazılar sayılamazdı. Örneğin, 8 Şubat 1919'da Hukuk-u Beşer'de "Yine Hâkimiyet-i Milliye" başlıklı makalede bahsedilen hâkimiyet-i milliye, Atatürk'ün ileri sürdüğü hâkimiyet-i milliyeden çok farklıdır. Hukuk-u Beşer, Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde yenilikler yapılmasını öne sürmekteydi: "Asrî, insanî, medenî cereyan ve teşekkülâttan ayrıldıkça inhitat ve zevale doğru gidilmiş olduğunu gösterir." [34] Burada bahsedilen, halkın egemenliği değil, Osmanlı ülkesinde düzenlemeler yapılmasıdır.

İstanbul basınının üzerindeki sansür baskısı, bu gazetelerin İstanbul ve kabine konusuna ağırlık veren haberler yayınlamasına neden olmakta ise de aynı zamanda gazetelerin ve gazetecilerin Anadolu'dan uzak bulunmaları, Anadolu'ya özel muhabir yollayamamaları ile de ilgilidir. Bu yüzden de Anadolu hakkında doğru dürüst bilgi verememektedirler. Ama hiç şüphesiz, sansürün ağırlığı, Padişahın, Hükümetin ve işgal kuvvetlerinin baskısı ve korkusu daha etkili olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa'nın Kurtuluş Savaşında Basına Verdiği Önem

Mustafa Kemal Paşa, Ulusal Bağımsızlık Savaşının yanında yer alan basının dikkate alacağı hususları açıklarken, ulusal hak ve hukukun korunması yanında, Avrupa kamuoyunu da kendi yanlarına çekecek yazıların yazılmasını, onların darıltılmamasını, milletlerin hak ve hukukuna saygı gösterilmesini de istemekteydi. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, 4 Mart 1920'de, Sıvas vilâyetine ve Heyet-i Merkeziye'ye yolladığı telgrafta, basının dikkatini çekerken basın mensuplarına, dünya milletlerinin uluslararası sorunlarının çözümlenmesinde onları gücendirecek hareketlerden kaçınılmasını istemiştir. [35]

[33] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 66.

[34] Hukuk-u Beşer, 8 Şubat 1919, sayı 11.

[35] Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (1917-1938), IV, Ankara 1964, s. 239-240.

Mustafa Kemal Paşa, dış dünyayı Ulusal Bağımsızlık Savaşından haberdar etmek için, yabancı gazetecilerle ilişki kurmak, onlara beyanat vermek yollarına her zaman başvurmuştur. Halide Edip Adıvar'ın tavsiyesi üzerine, Sıvas Kongresi'ne (4-11 Eylül 1919), Louis E. Browne adlı Amerikan Chicago Daily News Gazetesi muhabiri -aslında Mr. Crane'in özel temsilcisi- gelmişti. Mustafa Kemal, bu gazeteciye, Amerikan Kongresi'nden Türkiye'yi incelemek ve gerçek durum hakkında rapor hazırlamak üzere bir heyet gönderilmesini söyleyerek Sıvas Kongresi hakkındaki bilgilerin kendi ve birkaç arkadaşının imzasıyla Amerikan Senatosuna iletilmesini sağladı.[36] Böylece, bütün dünyaya, basın yoluyla Ulusal Bağımsızlık Savaşının varlığını duyurmuş oldu.

Mustafa Kemal, Amerikalı muhabir ile sürekli temas kurarak onun tam haber almasını, olayları düzenli ve yerinde incelemesini sağladı. Amerikalı gazeteci Browne, böylece, Mustafa Kemal'in bütün Anadolu ile bağlantı kurabileceğini yerinde tespit etti ve Chicago Daily News'e gönderdiği telgrafta, "Bu gece gördüğüm kadar iyi işleyen bir telgraf şebekesini ömrümde görmedim. Yarım saat içinde, Erzurum, Erzincan, Musul, Diyarbakır, Samsun, Trabzon, Ankara, Malatya, Harput, Konya ve Bursa, hepsi birbiriyle haberleşme halinde idiler. Bütün bu yerlere ulaşan telin bir ucunda Mustafa Kemal oturuyor, öbür ucunda da bu şehir ve kasabaların askerî komutanlarıyla mülkî idare amirleri bulunuyorlardı" demekteydi.[37] Ulusal Bağımsızlık Savaşının kazanılmasının nedenleri bu yazarın dilinden Amerika'ya çok güzel bir şekilde aktarılmıştır.

Mustafa Kemal, Kuva-yı Milliyenin taraftarı olarak tanınan gazetelerin, vatanın yüksek çıkarlarına zarar verecek hatalardan kaçınmaları gerektiğine inanmakta, bunu bizzat vurgulamakta ve bunu sağlayacak olan tedbirleri de kendisi dile getirmekteydi. Mustafa Kemal Paşa, bu konuda çok güzel bir siyaseti dantela gibi işlemekte ve böylece Türk ulusunun izleyeceği siyaseti de ortaya koymaktadır. Mustafa Kemal Paşa'ya göre, Türk basınının, Avrupa kamuoyunda Türk ulusunun aleyhine sebep olacak cereyanlara kapılmaması; müdafaa-i hukuk konusunda, sürekli hukukumuza ve fedakârlığımıza dayalı olarak İtilâf Devletlerinin kendi aralarındaki anlaşmazlıkları, Türk basınının kendi görüşleri çerçevesinde değil de dış basından naklen alarak konu etmesi gereklidir. Ayrıca basın, Suriye, Arabistan, Irak, Elviye-i Selâse (Kars, Ardahan, Artvin), Kafkasya, Azerbaycan, Gürcistan konularını incelerken, onları gücendirmeyecek, bunların hukuk ve bağımsızlıklarına taraftar olduğumuzu belirtecektir.

[36] Lord Kinross, Atatürk (Bir Milletin Yeniden Doğuşu), İstanbul 1981, s. 296.

[37] Lord Kinross, a.g.e., s. 302.

Dünya kamuoyunun ve milletlerin hak ve adaletten yana olduklarını belirtip turanizm ve pan-islâmizm propagandalarından sakınarak Asya'daki Müslümanların kendi hudutları ve milliyetlerini savunmak, Avrupa'daki emperyalizme karşı olmak, Wilson Prensiplerini her milletin hukukunu savunmak için esas almak, Anadolu ve Rumeli'nin millî varlığını korumaya azimli olduğunu ispat etmek, din konularında uyanık olup İslâmlık lehinde bir dil kullanmak, Avrupa devletlerinin hiçbirine yukardan atıp tutmak gibi yollara başvurmayacaktır.[38] İşte, gerçekten de Türk Basını ulusal bağımsızlık mücadelesinde bu yolu izlemiştir. Taşra basını iyi bir incelemeye tabi tutulursa, Mustafa Kemal'in direktiflerinin yerine getirildiği, Avrupa olaylarının, Avrupa basınından ve Avrupa uluslarını darıltmayacak şekilde naklen Türk basınında yer aldığı, Wilson Prensiplerine sık sık yer verildiği, millî birlik için hep birlikte hareket ettikleri, halka muhakkak surette vatanın kurtulacağı düşüncesini verdikleri ortaya çıkacaktır. Ayrıca Anadolu basını, Türkiye Büyük Millet Meclisi ile ilgili haberleri, Mustafa Kemal Paşa'nın beyanname, tamim ve bildirilerini, resmî harp tebliğlerini, Meclisin kabul ettiği yasaları, Ulusal Bağımsızlık Savaşı ile ilgili bilgileri günü gününe vermeye çalışmış ve bunda da başarılı olmuştur. Ancak, Peyam-ı Sabah, Alemdar gibi İstanbul gazeteleri aynı yolda hareket etmemişlerdir. Mustafa Kemal Paşa'nın da belirttiği üzere, bu şekildeki yayınlarından dolayı, bu iki gazeteyi İstanbul halkı kızgınlık ve nefretle karşılamakta, diğer yayın organları da onları yalanlamaktadır.[39] Mustafa Kemal ayrıca, Avrupa ve Türk basınında yayınlanan basın özetlerini de gerekli yerlere yollatmaktaydı.

İstanbul'daki durumu uygun görmeyen ve Ulusal Bağımsızlık Savaşını destekleyen İstanbul'daki basın mensupları da İstanbul'dan kaçmakta ve Ankara'ya gitmekteydiler. Bunların arasında Ahmet Emin (Yalman), Halide Edip (Adıvar), Ruşen Eşref, Yunus Nadi gibilerini sayabiliriz. Halide Edip, İstanbul'dan yola çıkmış, 23-24 Mart gecesini Gebze'de geçirmiş, bir süre sonra Ankara'ya ulaşmıştı.[40] Mustafa Kemal, 26 Mart 1920'de, gazetecilerin ve mebusların Ankara'ya gelebilmeleri için gereken yol şartlarının temin edildiğini, ancak parasal güçlüklerle karşılaşıldığını 15. Kolordu Kumandanlığına şifre ile bildirmişti.[41] Ruşen Eşref, ileride açıklayacağımız üzere, daha önce Sıvas'a gelmişti.

[38] Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (1917-1918), IV, Ankara 1964, s. 239-240.

[39] a.g.e., s. 275.

[40] a.g.e., s. 272.

[41] a.g.e., s. 273.

Mustafa Kemal Paşa'nın, Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılmasından önceki dönem ve sonrasında basına ve basın mensuplarına son derece önem vermesi olağandır. Çünkü, bir taraftan zararlı yayınlar yapan yabancı gazetelerin, bir taraftan Padişah ve Halife taraftarı isyancıların, diğer yönden azınlıkların memleketi parçalamak için yaptıkları propogandalar kamuoyunu yanıltabilirdi. Üstelik, İstanbul'dan seçim bölgelerine giden mebuslardan bazılarının Kuva-yı Milliye aleyhinde gizli kışkırtmaları yürütmek için Damat Ferit Paşa ile birlikte çalıştıkları ve halkı aldatmaya yöneldikleri de bilinmekteydi.[42] İşte bütün bu kötü durumlara ve hainliklere "dur" demek ve kamuoyunu Ulusal Bağımsızlık Savaşı yanına ve içine çekmek, onu aydınlatabilmek konusunda hiç şüphesiz basına çok iş düşecekti. Mustafa Kemal Paşa bunu çok iyi bilmekte ve Türk basınından yararlanabilmek için her çareye başvurmaktaydı. Hele, 23 Nisan 1920'de, Türkiye Büyük Millet Meclisi açılınca, onun çalışmaları ve Meclis ile Türk ulusunun bütünleşmesi, Türk ulusunun haklarını ve amaçlarını en iyi şekilde Türk kamuoyuna anlatabilecek ve Meclisin kararlarını dış dünyaya duyurabilecek en etkili kuvvet basındı.

Zararlı yayınların kamuoyunu yanıltması kaçınılmaz bir gerçektir. Mustafa Kemal Paşa, bu yüzden Ulusal Bağımsızlık Savaşı aleyhinde çıkan yazıların halka ulaşmaması için büyük çaba harcamıştır. Ancak, bunların zaman zaman bazı şehirlere girdiği de olmaktaydı. Kâzım Karabekir Paşa da aynı doğrultuda hareket etmekteydi. Nitekim, 4 Ocak 1920'de, Üçüncü Fırka Kumandanlığına çektiği telde, 20 Aralık 1919 tarihli ajansta, Osmanlı Ordusunda mevcut olan 15.000 subaydan 12.000'inin terhis edileceği kaydının görüldüğü, henüz sulh kararları belli olmadığından, bunun doğru olduğunu sanmadığını "sulhün akdinden evvel, mümkün olabilen fena neşriyatla memlekette hoşnutsuzluk ve karışıklık tevlîdine çalışıldığını" belirtmiştir.[43] Kâzım Karabekir Paşa, görüldüğü üzere dış etkilerin zararlarından korunmak için tedbirler almaktadır. 28/29 Ocak 1920'de, Üçüncü Fırka Komutanlığına çektiği telde, 24 Ocak tarihli ajansta, Konya'da yazılmış ve Müdafaa-i Milliye Cemiyeti adında bir cemiyeti tanımadıklarını bildiren telin birkaç asi tarafından çekildiğini, "Düşmanların, kendi gayelerini bilfiil tatmin edemediği yerlerde birçok paralar sarfiyla satın aldıkları eşhası ortaya atarak milleti yekdiğerine vurdurduklarını ve dikkatli olmak gerektiğini" açıklamaktaydı.[44]

[42] a.g.e., s. 310.

[43] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 366, Dosya 13, Fihrist 12.

[44] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 366, Dosya 13, Fihrist 10.

Mustafa Kemal Paşa da iç ve dış basının Ulusal Bağımsızlık Savaşına zarar verecek hareketlerini yok etmek için çalışmalar yapmaktaydı. 16 Nisan 1920'de, Edirne Birinci Kolordu Komutanlığına çektiği tel şifrede, Bulgar gazetelerinde millî harekete aykırı olarak yayınlanan bilgi ve istihbaratın uygun bir şekilde yalanlanması ve Bulgar basınının millî hareket hakkında doğru bilgiler alarak yayın yapmasının sağlanmasını istemişti.[45] Trabzon Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi'nin İstanbul'da millî birliği bozucu yazıları Ankara'ya iletmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'daki bütün heyet-i merkeziyelere çektiği 8 Ocak 1920 tarihli telgrafla bu tarz yazılara karşı dikkatli olunmasını ve bu yazıların millî görüş açısından zararlı olduğunun İstanbul Matbuat Cemiyeti'ne kendileri tarafından da bildirilmesini istemişti.[46] Nisan 1920'de ise, Erzurum Vilâyetine çektiği telgrafta millî birliği bozmak, memleketi parçalamak amacında olup düşmanın amaçlarına hizmet eden ve İstanbul'da yayınlanan Kürtçe Zeyn gazetesinin Erzurum'a sokulmamasını istemişti.[47] Mustafa Kemal'in, bu konudaki hassasiyeti ile ilgili örnekler pek çoktur.[48] Ayrıca, bu konuda zararlı yayınları kendisine haber veren gazetelere de rastlamaktayız. Örneğin Mustafa Kemal, 29 Ekim 1919'da İstanbul'da İleri gazetesi başyazarı Celâl Nuri'ye çektiği telde, Ankara'nın durumu hakkında Alemdar gazetesinin yayınlamak cesaretinde bulunduğu yalanları kesin olarak tekzip etmesini, memleket konusunda gerçek bilgi almak hususundaki çabalarından dolayı da kendisini tebrik ettiğini açıklamaktaydı.[49] Görüldüğü üzere Mustafa Kemal, gerek dış dünyada gerekse iç dünyada, gazetelerin yanlış ve zararlı yayın yaparak kamuoyunu yanıltmamaları için büyük gayret sarf etmektedir.

Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul Matbuat Cemiyeti İle Haberleşmeleri

Mustafa Kemal Paşa, Ulusal Bağımsızlık Savaşı yönünden İstanbul basınının ne kadar önemli olduğunu biliyor ve daha Ulusal Bağımsızlık

[45] Genelkumay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 259, Dosya 19, Fihrist 82.

[46] Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (1919-1938), IV, 1964, s. 150.

[47] a.g.e., s. 308.

[48] 15 Ekim 1919'da Çerkez Abdülvehhap tarafından Sıvas'ta Millî Kongre Heyet-i Temsiliyesi Başkanlığına çekilen telgrafta, Doktor Şerefettin'in, Bolu'da çıkan Dertli gazetesinde yazdığı makalede, İslâm ahaliyi Kürt, Türk, Çerkez, Abaza, Laz, Gürcü, Boşnak diye ayırıcı neşriyatla kışkırttığı belirtilmiş, Mustafa Kemal Paşa da, 20 Ekim'de, Bolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyet-i Merkeziyesine çektiği telde, İslâm halkı üzerinde bu şekilde karışıklık çıkaran yazıların yayınlanmamasını istemiştir. Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 29, 29/29/1-2.

[49] Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 43.

Savaşının başlarında ulusal davayı basın yoluyla Türk ve dünya kamuoyuna tam olarak duyuramamanın sıkıntısını çekiyor; bu sıkıntıyı gidermek için de İstanbul basınından yararlanmak ve böylece olaylardan İstanbul'u, Anadolu'yu, dünyayı haberdar kılmak istiyordu.

Mustafa Kemal Paşa, daha Erzurum Kongresi toplanmadan 10 Temmuz 1919'da, İstanbul Matbuat Cemiyetine yolladığı telde, vatan ve milletin tehlikede olması nedeniyle kamuoyunu aydınlatmak ve bilgi vermek durumunda olan Basın Heyetine durumu bildirip İstanbul gazetelerinin yardımını istemişti.[50] Bu arada Ulusal Bağımsızlık Savaşı sırasında, 13 Ekim 1919'da, İstanbul'dan Mustafa Kemal'e bir tel çeken Yüzbaşı Ali Şevket, Mustafa Kemal'in İstanbul'a gelmesini İstanbul kamuoyunun istediğini, bir gazete dışında bütün İstanbul basınının "Hareket-i Milliye"nin lehinde olduğunu, İstanbul'da çıkan İngilizce bir gazetenin Peyam-ı Sabah'ta tercüme edilen kısmında Harekât-ı Milliye'yi "ittihatçılık" ile suçlayan ifadeler olduğunu bildiriyordu.[51] Bundan da anlaşıldığına göre, İstanbul basını ulusal hareketin lehindedir. Ama, Anadolu'dan gelen yakınmalardan da anlaşılacağı üzere, millî birliği bütünleyici hareketler İstanbul basını tarafından engellenmektedir. Aslında, İstanbul'daki basın mensupları, Mustafa Kemal ve Ulusal Bağımsızlık Savaşını desteklemek eğilimindedirler, ama İstanbul'daki sansür ve baskı nedeniyle bunları söz konusu edememektedirler. Buna karşılık İstanbul basınının mensupları, Mustafa Kemal Paşa'ya yazdıkları yazılarında, Ulusal Bağımsızlık Savaşını desteklediklerini bildirmekte, ama ellerinde olmayan nedenlerle kendilerine yollanan yazıları yayınlayamadıklarından yakınmaktadırlar. Mustafa Kemal, İstanbul gazetelerinden Peyam-ı Sabah gazetesinde çıkan ve ulusal hareketçilerin "ittihatçılar" olduğu yolundaki iddianın yanlış olduğunu da vurgulamak zorunda kalmıştır. Mustafa Kemal, memlekette "İttihat ve Terakki"ye olan düşmanlığı bildiği için, millî hareketin İttihat ve Terakkî ile ilgisi olmadığını belirten bir beyanname ile, bu gibi haberlerin yalan olduğunu İstanbul basınına duyurmuştur. Tasvir-i Efkâr adına Velit Bey, İstiklâl yazarı Rauf Bey, İleri adına Ahmet Saki Bey, Vakit adına Ahmet Emin, Sıvas'taki Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesine çektikleri telde, bu beyannameyi aldıklarını, ancak

[50] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Dosya 1335/32, Fihrist 1.

[51] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 15, Dosya 335/1, Fihrist 8.

beyannamenin ilk kısmının bazı devletleri gereksiz yere kızdıracak şekilde olduğu, bu yüzden de sansürden geçemeyeceğini; diğer kısımların psikolojik etki yapacak şekilde yazılmadığı ve bu telgrafın çekilmesi sırasında anlamı değiştirecek noksan ve hataların olması nedeniyle İstanbul basınında yayınlanmasının uygun olmadığını açıklayarak, bu konuda Heyet-i Temsiliyenin düşüncesinin ne olduğunu sormuşlardır.[52] Gerçekten de İstanbul'da gerek İtilâf Devletlerinin, gerekse Padişah'ın basın üzerine büyük etkisi sansür şeklinde ortaya çıkmakta ve sansür nedeniyle pek çok yazı yayınlanamamaktaydı. Bu yüzden İstanbul basınının, sansür nedeniyle bu beyannameyi basamayacaklarını belirtmesini olağan karşılamak gerekir.

İstanbul basınının mensupları, Ulusal Bağımsızlık Savaşı yolunda olduklarını sürekli olarak Mustafa Kemal Paşa'ya duyurmaktadırlar. İstiklâl gazetesinin yazarı, 6 Ekim 1919'da Sıvas'ta Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telde, vatanın kurtulmasında en kutsal ve acele şartın millî birliğin sağlanması olduğunu bildirmiş ve haberleri yeterince alamayan İstanbul basınının tereddüt ve endişe içinde olduğunu, bu yüzden yazılarına ışık tutacak haberlerin Tasvir-i Efkâr, Vakit, Akşam, Türk Dünyası, İstiklâl gazetelerine gönderilmesini istemişti.[53] Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'daki İleri Gazetesi yazarı Celâl Nuri Bey'e, 8 Ekim 1919'da çektiği telde, sansürün zararlarını dile getirmiş, sansür hakkında yeni kabineye gerekli arzların sunulduğunu, sonucun beklendiğini, ulusal isteklerin yerine getirilmesi için mevcut hükümetin "istiklâl-i millînin ve meşrutiyetin" maddelerini teşkil eden basın hürriyetinin sağlanmasına hep birlikte yardımcı olunması istenmektedir, demiştir.[54] Aynı gün, 8 Ekim 1919'da Celâl Nuri Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telde "Gazanız mübarek olsun" diyerek İleri gazetesi ile çalışmaya devam ettiklerini, kamuoyunu geceli gündüzlü aydınlattıklarını, yalnız Dahiliye Nazırı ve Matbuat Müdürünün basını sıkıştırdığını, örneğin "Meclis-i Müessesan" gibi kelimeleri sansürün kaldırdığını belirtmekteydi.[55] Aynı gün, Matbuat Cemiyeti Başkanı ve Tasvir-i Efkâr Başyazarı Velit (Ebüzziya) ve Matbuat Cemiyeti İkinci Başkanı Giritli Ahmet Saki, Mustafa Kemal Paşa'ya,

[52] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 17/1.

[53] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 17.

[54] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 19.

[55] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 19/1.

göndermiş olduğu beyannameyi aldıklarını, İstanbul'daki gazetelerin millî birlik için çalıştıklarını, yalnız bu konuda daha geniş çalışmalarda bulunabilmeleri için açık talimat ve aydınlatmaların yapılması gerektiğini de belirtmekteydiler. Aynı yazıda, yedi aydır Ferit Paşa Hükümetinin şiddetli baskısına karşın millî görevi yapmaya çalıştıklarını, ancak sansür nedeniyle gerekli yazıları yazamadıklarını ifade etmişlerdir.[56] Mustafa Kemal Paşa da verdiği cevapta, 7/8 Ekim 1919'daki Heyet-i Temsiliyenin verilmiş olduğunu zaten açıklamıştı.[57] Ancak, beyanname yayınlanamamıştır.

İstanbul basını, Mustafa Kemal Paşa ile temsilcilerinin buluşmalarını ve gerekli bilgilerin ilk kaynaktan alınmasını arzu etmekteydi. Matbuat Cemiyeti Başkanı Velit (Ebüzziya), Mustafa Kemal Paşa'ya, 11 Ekim 1919'da çektiği telde, gazetecilerden ve diğer kişilerden oluşan heyetin, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek üzere, her iki tarafa yakın bir yerde buluşmak istediklerini, bunun mümkün olup olamayacağını sormuştu.[58] Mustafa Kemal Paşa, bu isteği yerinde bulmuş ve ilk önce kurulacak olan heyetteki kişilerin isimlerinin bildirilmesini istemişti.[59]

Mustafa Kemal Paşa, Sıvas'ta, Kongre sırasında ve sonrasında görüldüğü üzere, Anadolu basını ile olduğu kadar, belki de daha çok, İstanbul basını ile de ilgilenmiş, onlarla ilişki kurmuştu. Mustafa Kemal Paşa, ulusal bağımsızlık fikrini ve o zamana kadar yapılan hareketleri, Kongre kararlarını, amaçlarını İstanbul'a da duyurmak ve İstanbul halkının da desteğini kazanmak istiyordu. Bu düşüncelerini ve Ulusal Bağımsızlık Savaşının amaçlarını, İstanbul'a ancak basın yolu ile duyurabilirdi. Onun için de henüz Sıvas'ta iken, İstanbul basını ile ilişki kurmuştu. Mustafa Kemal Paşa'nın bu ilişkileri, az önce de gördüğümüz gibi İstanbul'daki Tasvir-i Efkâr, İleri, Vakit, İfham, Türk Dünyası, Akşam, İstiklâl gazeteleri ile olmuştur. Bu konuda Velit (Ebüzziya) ve Ahmet Saki, Matbuat Cemiyeti Başkanı ve yardımcısı olarak önemli rol oynamışlardır. Mustafa Kemal Paşa Velit Bey'e, Sıvas'ta yayınlanan İrade-i Milliye gazetesinin Kongre kararlarına ait yayın ve makalenin görülüp

[56] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 19/1-2.

[57] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 19/3.

[58] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 23, 23/1.

[59] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 23/2.

görülmediğini sormuş, Heyet-i Temsiliyenin tebliğlerinin Matbuat-ı Osmaniyeye verilmesini rica etmişti. Osmanlı Matbuat Cemiyeti Başkanı Velit Bey ise yazdığı cevapta, bu hususların Osmanlı Matbuat Cemiyetine yarın, yani 9 Ekim 1919'da verileceğini, Mustafa Kemal'in talimatları ve aydınlatmaları ile hareket edeceklerini hatırlatmıştı. Velit Bey, ayrıca, kendisinin Arıburnu'nda, onun yanında bulunduğu sıralarda, onun övgüsünü kazandığından dolayı teşekkürlerini ileterek başarı için dua edeceğini de belirtmişti. [60]

İstanbul basınının, Mustafa Kemal Paşa'nın talimatları ve fikirleri doğrultusunda hareket edeceklerinin İstanbul Matbuat Cemiyeti tarafından belirtilmesi, Mustafa Kemal'in Ulusal Bağımsızlık Hareketinin, artık İstanbul basını tarafından da benimsendiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Görülüyor ki Osmanlı Matbuat Cemiyeti Başkanı Velit Bey Mustafa Kemal'in yanındadır. Bunda Mustafa Kemal'in, bu tarihe kadar devlete hizmetlerinde hep başarılı olması, Ulusal Bağımsızlık Hareketinde örgütlenmelerin hızlanması ve başarılı olması yanında, İstanbul Hükümetinin hiçbir şey yapamaması, Mustafa Kemal Paşa'nın halkın gözünde gerçek bir kahraman ve önder olarak tanınmasının da büyük payı vardır. Mustafa Kemal, 8 Ekim 1919'da Osmanlı Matbuat Cemiyeti Başkanı Velit Bey ve İkinci Başkan Ahmet Saki Bey vasıtasıyla, millî birliği kuvvetlendirmek yolundaki kendilerine yazdıkları yazılardan dolayı, Tasvir-i Efkâr, İleri, Vakit, Türk Dünyası, İfham, Akşam, İstiklâl gazetelerine teşekkür de etmiştir. [61]

Mustafa Kemal, İstanbul basını ile sıkı bir işbirliğine girişmiş gibi gözükmektedir. Millî birliği kurabilmek için birlikte çalışmanın iyi sonuçlar doğuracağını İstanbul basınına açıklayan Mustafa Kemal, onlardan yardım istemektedir. Bu yüzden basın mensupları ile görüşmek ve görüşme heyetinde kimlerin olduğunu öğrenmek istemekteydi. Velit Bey, 15 Ekim 1919'da, Mustafa Kemal'e çektiği telde, heyet üyelerini şöyle açıklamıştı: İstiklâl Başyazarı Rauf Ahmet, İfham sahiplerinden eski Nafıa Nazırı Ferit, Türk Dünyası Başyazarı Nebizade Hamdi, Atî sahiplerinden Ahmet Saki, Tasvir-i Efkâr Başyazarı Velit Bey, eski Sıhhiye Müdürü Adnan, Osmanlı Bankası Meclisi üyelerinden Halit, Harbiye Nezareti eski müsteşarı Miralay

[60] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 19/4-5.

[61] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 19/6.

İsmet, Tedrisat-ı Aliye Müdürü Selâhaddin, Yusuf Akçura. Mustafa Kemal Paşa, yakında İstanbul'a Heyet-i Temsiliyeden bir delegenin geleceğini beyan ettiğinden bu kişilerin bu delege ile görüşüp, kendi düşündüklerini ve bildiklerini geniş olarak anlatacaklarını Velit Bey ayrıca izah etmişti.[62] Mustafa Kemal, aynı gün, heyette bulunan ve asker kökenli eski Harbiye Bakanlığı Müsteşarı Miralay İsmet Bey'e, bu heyetteki üyeleri sorduğu gibi, bunların amaçlarının ne olduğunun öğrenilmesini de istemişti.[63] Mustafa Kemal Paşa İstanbul'daki gazetecilerin bir millî grup oluşturduklarını duymuştu. İsmet Bey'den istediği bilgiler bu sebebe dayanıyordu. Mustafa Kemal'in, bu arada yayınlanması için İstanbul gazetelerine gönderdiği beyanname yayınlanamamıştı. Nedeni sansürdü. Mustafa Kemal Paşa, 16 Ekim 1919'da, İstanbul gazetelerinin başyazarlarına çektiği telde, bu tehirin yerinde olduğunu, ama buna benzer yayınların yapılması gerektiğini ve bunun için çalışılmasını rica etmişti.[64] Görülüyor ki Mustafa Kemal Paşa da İstanbul basınının içinde bulunduğu sıkıntıyı takdir etmektedir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Gazeteci Ruşen Eşref Bey ile Buluşması

İstanbul Matbuat Cemiyeti Başkanı ve Tasvir-i Efkâr Başyazarı Velit (Ebüzziya) ile Gazi Mustafa Kemal Paşa arasında, basın mensupları ile Mustafa Kemal Paşa'nın görüşmesinin sağlanması konusunda birçok yazışma olmuştu. İstanbul'daki bazı kişiler ile basın mensuplarının görüşme isteklerini daha önce konu etmiştik. Mustafa Kemal Paşa kendilerinin bir delegelerinin İstanbul'a geleceğini, onunla da temas edilebileceğini yazmıştı. Bu kişi Kara Vasıf'tı. Ruşen Eşref'in 21 Ekim 1919'da, Sıvas'tan bildirdiği ve 22 Ekim 1919 tarihli Tasvir-i Efkâr'da da açıklanan bu kişi, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin İstanbul delegeliğine atanan Miralay Kara Vasıf Bey olup 21 Ekim'de, Amasya yoluyla İstanbul'a hareket etmek için yola çıkmıştı. Ancak, kendisi Amasya'da Salih Paşa ile görüşecek, Kuva-yı Milliye heyeti içinde olduğundan, Amasya'dan sonra İstanbul'a geçecekti.

Tasvir-i Efkâr Başyazarı Velit Bey, 8 Ekim 1919'da Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telde, gerek Ulusal Bağımsızlık Savaşının durumu hakkında daha etraflıca bilgi ve talimat almak, gerekse İstanbul'un durumu hakkında

[62] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 12/1-2.

[63] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 27.

[64] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 28.

daha etraflıca bilgi vermek amacıyla Tasvir-i Efkâr gazetesi adına Ruşen Eşref (Ünaydın)'in süratle yola çıkacağını, kendisinin hangi yol ile Sıvas'a gelebileceğinin bildirilmesini rica etmişti. [65]

Mustafa Kemal Paşa, Velit Bey'in, Ruşen Eşref Bey hakkındaki telgrafına aynı gün, 8 Ekim 1919'da cevap vermiş ve Sıvas'a en kısa yolun İstanbul-Ulukışla demiryolu ve Ulukışla-Kayseri-Sıvas karayolu olduğunu açıklamış; Ruşen Eşref'i dört ay önce (Haziran) davet ettiğini, o zaman mevsim nedeniyle, henüz yağmurlar da başlamamış olacağından daha sıkıntısız bir şekilde gelmesinin mümkün olduğunu, şimdi ise bazı zorlukların olabileceğini, hareket gününün kendisine bildirilmesi halinde gerekli kolaylığın gösterileceğini duyurmuştu. [66] 9 Ekim 1919'da, Velit Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya Ruşen Eşref'in ve fotoğrafçı Kenan Bey'in yarın (Cuma günü) 10 Ekim 1919'da yola çıkacağını ve kendilerine söylenen yolu izleyeceğini duyurmuştu. [67]

Mustafa Kemal Paşa, 9 Ekim 1919 tarihli telgrafı aldıktan sonra, aynı gün gerekli tedbirlerin alınması ve kolaylıkların sağlanması için yol üzerindeki yerlerin görevlilerine telgraflar çekmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Eskişehir Mutasarrıf Vekilliğine, Eskişehir Müdafaa-i Hukuk Merkeziyesine, Konya'da Heyet-i Temsiliye üyesi Refet Bey'e ve Konya Heyet-i Merkeziyesine, Niğde 11. Fırka Komutanı Mümtaz Bey'e, Kayseri Mutasarrıfı Emrullah Bey'e çektiği tellerle, İstanbul Matbuat Cemiyeti Başkanı Velit Bey'in gazetesi adına gelecek olan Ruşen Eşref ve fotoğrafçı Kenan Beylerin, 10 Ekim'de İstanbul'dan yola çıkacaklarını, kendilerine her türlü kolaylığın gösterilmesini ve Sıvas'a gelmelerinin sağlanmasını duyurmuştur. [68] Bunun üzerine, bu görevliler tarafından Ruşen Eşref ve Kenan Beylere gerekli kolaylıklar gösterilmiştir.

11 Ekim 1919'da, Eskişehir Mutasarrıf Vekili Sabri Bey, Sıvas'a çektiği telde, Ruşen Eşref'in Eskişehir'de misafir kaldığını, Konya'da da iki gün kaldıktan sonra Ulukışla yoluyla Sıvas'a gideceklerini belirtmiştir. [69]

[65] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 20.

[66] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 20/1.

[67] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 20/2.

[68] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 20/3.

[69] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 20/5-6.

Nitekim, 13 Ekim 1919 tarihli Tasvir-i Efkârda, Anadolu olaylarını incelemek için özel surette gönderilen Ruşen Eşref'in, İzmit izlenimleri, Eskişehir'deki durum, Mutasarrıf Vekilinin önemli bir beyanatı, iktisat, eğitim, ulaştırma konuları hakkında, 12 Ekim tarihli beş telgrafı yer almıştır.[70]

Konya Heyet-i Merkeziyesi Reisi Ömer Bey ise, 14 Ekim'de çektiği telde Mustafa Kemal Paşa'ya, Ruşen Eşref ve fotoğrafçı Kenan Beylerin Konya'ya geldiklerini, otomobil bulunamadığı için gecikme olduğunu da 15. Fırka Asker Alma Dairesi Başkanı iletmişlerdi.[71] Ruşen Eşref de Tasvir-i Efkârda, 14 Ekim 1919'da yazdığı yazıda "Trenin otuz saat bunalırcasına koşup da tüketemediği sarı ovanın ortasında Konya, yemyeşil bir vahadır ve bu kadar düz ve tenha araziden sonra görünüşü insana ne kadar teselli verir" diyerek Konya'ya varışını anlatmıştır.[72] Ruşen Eşref, 20 Ekim 1919 tarihli telgraflarında ise "Kayseri'ye vasıl olduk. Güzergâhımızda müsadif olduğumuz mahallerin hepsini intihabat içinde gördük" demektedir.[73] Ruşen Eşref, 14 Ekim'de Konya'da verdiği haberlerde olduğu gibi,[74] Kayseri hakkında da bilgiler vermektedir. Ruşen Eşref 20 Ekim günü Kayseri'den ayrılırken bu telgrafları çekmiş olsa gerektir. Çünkü, 20 Ekim akşamı Sıvas'a varmıştır. Tasvir-i Efkârda yayınlanan yazısında "1335 senesi teşrîn-i evveli (1919 Ekimi)'nin yirminci pazar günü öğleden sonra Sultanhanı'nı geçince Sıvas vilâyetine girdiğimiz, topraklardan, kıyafetlerden, çehrelerden ve meskenlerden belli oldu... Gün kavuşurken Sıvas bayırına vardık" demektedir. Ruşen Eşref'i, Sıvas'taki Memleket gazetesinin Başyazarı evine yemeğe davet etmiş, Ruşen Eşref ise, önce Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'i ziyaret etmek istemişti. Ancak, onların Sıvas'ta olmadıklarını, Salih Paşa ile buluşmak üzere Bekir Sami Beyle birlikte Amasya'da olduklarını öğrenmiş ve böylece Mustafa Kemal Paşa ile Sıvas'ta buluşamamıştır. Bu arada Sıvas'ta, İstanbul gazetelerine büyük bir itibar olduğunu da öğrenmekteyiz. Heyet-i Temsiliye üyeleri İstanbul'dan gelen gazeteleri bir-iki dakikada kapışmışlardır. Bu yüzden Ruşen Eşref Bey "Sıvas'taki Heyet-i Temsiliyeye İstanbul'dan getirilecek makbul hediye

[70] Tasvir-i Efkâr, 13 Ekim 1919, sayı 2869.

[71] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 14, Fihrist 20/4.

[72] Tasvir-i Efkâr, 24 Aralık 1919, sayı 2937.

[73] Tasvir-i Efkâr, 21 Ekim 1919, sayı 2877.

[74] Tasvir-i Efkâr, 15 Ekim 1919, No. 2871. Yolda Niğde'den geçerken seçimleri de görmüşlerdir.

gazetelermiş" demektedir. [75] Ruşen Eşref, 21 Ekim'de Sıvasla ilgili bilgileri tel ile gazetesine yollamış; bunlarda, Kara Vasıf Bey, Mustafa Kemal Paşa, Bekir Sami Bey ve Rauf Bey'in Amasya'ya gittiklerini, Kara Vasıf Bey'in oradan Kuva-yı Milliye delegesi olarak İstanbul'a gideceğini duyurmuştur. [76]

Mustafa Kemal Paşa'nın sürekli sözünü ettiği, Kuva-yı Milliye delegesi olarak İstanbul'a gidecek olan Kara Vasıf Bey, orada gazeteciler ve diğer kişilerle ilişkilerde bulunacak, bilgi verecektir. Ama, Vasıf Bey Amasya Protokolünden sonra (20-22 Ekim 1919) İstanbul'a hareket edecektir.

Ruşen Eşref Bey, Mustafa Kemal Paşa ve heyetinin Amasya'ya gitmesi nedeniyle derhal Amasya'ya geçmek zorunda kalmıştır. Ancak, Amasya görüşmelerine yetişememiştir. Fakat, Ruşen Eşref Amasya konuşmalarının metnini İstanbul'a yollamıştır. 25 Ekim 1919'da çektiği tel, Tasvir-i Efkâra geç saatte ulaştığı ve sansüre gönderilemediği için, 26 Ekim'de yayınlanamamıştı. [77] Ruşen Eşref, 24 Ekim tarihli telgrafında, Salih Paşa'nın İstanbul'a dönmek için Samsun'dan hareket ettiğini bildirir. Amasya'da 24 Ekim Cuma günü büyük bir toplantının yapıldığını belirten Ruşen Eşref, Amasya'daki Kuva-yı Milliye Heyetinin 26 Ekim Pazar günü, Sıvas'a döneceğini de açıklar. [78]

Ruşen Eşref, 26 Ekim 1919'da, Amasya kaynaklı telinde, Erzurumluların, bundan dört ay önce, Mustafa Kemal Paşa'ya özel bir heyet göndererek kendisini hemşeriliğe davet ettiklerini, onun da bunu kabul ettiğini, şimdi de Erzurumluların Mustafa Kemal Paşa'ya, 19 Ekim 1919'da yeni bir tel çekerek kendisini millî meclis için aday gösterdiklerini belirtiyor. Mustafa Kemal Paşa da Amasya, Sıvas sancakları ve diğerlerinin de aynı teklifte bulunduklarını, ancak Erzurum hemşehrisi olduğu için bu son teklifi kabul ve Erzurumlulara teşekkür ettiğini açıklamıştır. [78] 21 Kasım'da İstanbul'a dönen Ruşen Eşref Bey, 23 Ekim 1919'dan itibaren, Mustafa Kemal ve Rauf Beylerle yaptığı mülâkatları yayınlamıştır. [79]

[75] Tasvir-i Efkâr, 3 Aralık 1919, No. 2920.

[76] Tasvir-i Efkâr, 22 Ekim 1919, sayı 2878.

[77] Tasvir-i Efkâr, 31 Ekim 1919, sayı 2878.

[78] Tasvir-i Efkâr, 27 Ekim 1919, No. 2883.

[79] Ruşen Eşref'in "Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Beyle Mülâkat" adlı, üç sayı süren yazı dizisi için bak: Tasvir-i Efkâr; 23 Kasım 1919, No. 2919. Mülâkatın yapılış tarihi 23 Ekim 1919. Tasvir-i Efkâr, 25 Kasım 1919, No. 2912. Mülâkatın tarihi 24 Ekim 1919 Amasya. Tasvir-i Efkâr, 29 Kasım 1919, Mülâkat tarihi 25 Ekim 1919 Amasya.

Anadolu Ajansı

Basının önemini çok iyi bilen Mustafa Kemal Paşa, bu konu üzerinde önemle duruyor, diğer taraftan da henüz Büyük Millet Meclisi açılmadan önce, askerî ve ulusal teşkilâtların mahalle ve köylere kadar ulaşması ve genişletilmesi için uğraşıyordu. Mustafa Kemal Paşa, 27 Kasım 1919'da, Erzurum Heyet-i Merkeziyesine yolladığı yazıda, zamanın gereğine göre acele olarak, mahalle ve köylerde teşkilât-ı milliyenin kurulmasını belirtmekteydi.[80] Millî teşkilât mahalle ve köylerde kurulup geliştirilince, ister istemez buralara Ulusal Bağımsızlık Savaşı ile ilgili bilgiler ulaştırılacaktı. Bunun için de önce Sıvas'ta "İrade-i Milliye", sonra Ankara'da "Hâkimiyet-i Milliye" gazeteleri çıkarılacak, Ankara'da Anadolu Ajansı ve Matbuat Umum Müdürlüğü kurulacaktı.

İstanbul'un ve resmî kurumlarının resmen ve zorla işgalinden ve Mütareke ile milletin silâhları alındıktan sonra, ilgili devletlere protesto telgrafları çekilmeye, mitingler yapılmaya başlanmıştı. Ancak, henüz bağımsız bir Türk ajansı olmadığından haberlerin alınması ve dağıtılması zor oluyordu. Meclis-i Mebusan Başkanlığına çekilecek telgraflar İstanbul'a gönderilebiliyordu. Ancak, diğerleri Antalya'daki İtalyan mümessili aracılığıyla diğer ülkelere dağıtılıyordu. Mustafa Kemal, 16/17 Mart 1920'de, 20. Fırka Komutanlığına çektiği telde, telgrafların bu yolla dış ülkelere yollanmasının, birer suretlerinin de Ankara'ya yollanmasının iyi olacağını açıklamıştı.[81] Gene, 31 Mart 1920'de, Mustafa Kemal Paşa tarafından Refet Bey'e çekilen telde, Ermenilerin Adana ve civarında yaptıkları zulümlerin uygar dünyaya duyurulması için tebliğlerin İtalyan Ajansı aracılığıyla yayılmasını istemişti.[82]

Bu arada ülkenin önemli şehirleri işgal altında olduğu için haberleşme konusunda da tedbirler alınması düşünüldü. Bu bakımdan posta ve telgraf merkezlerinin kontrol altında bulunması yerinde olacaktı. İstanbul işgal altında olduğu için, İstanbul ile haberleşme mümkün olamamaktaydı. Bu durum bazı karışıklıklara ve asayişsizliklere neden olabilirdi. Bu yüzden, 12. Kolordu Komutanı Fahreddin Bey, 21 Mart 1920'de 41. Fırka

[80] Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, Ankara 1964, s. 128-129.

[81] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 259, Dosya 19, Fihrist 50.

[82] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 259, Dosya 19, Fihrist 71.

Kumandanlığına alınacak tedbirlerin neler olduğunu ve postanelerin kontrolünün gerektiğini açıklamak zorunluluğunu duymuştu.[83]

Haber alma konusunda yapılan işlerin en önemlisi şüphesiz Anadolu Ajansı'nın kurulmasıdır. Yalnızca gazete çıkarmak yeterli değildi. Bunlar için gerekli haberlerin sağlanması da önemliydi. Bunun için de Halide Edip ve Yunus Nadi Bey'in çalışmaları ve Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle Ankara'da Anadolu Ajansı kuruldu. 6 Nisan 1920'de, az sayıda personel ve bir teksir makinesi ile işe başlayan Anadolu Ajansı, Ulusal Bağımsızlık Savaşı boyunca, millî birliği tehlikeye düşürecek kışkırtmalar ve yalanlara karşı milleti uyanık tutmak ve ulusal bağımsızlığı sağlayacak karar ve hareketleri zamanında bildirmekle önemli hizmetler yapmıştır.

Ulusal Bağımsızlık Savaşı sırasında izlenen ulusal politika ile ters düşecek haberleri önlemek amacıyla Mustafa Kemal Paşa'nın derlenen haberleri denetlediği, Ajans'ın halka doğru haber vermek yolunda çalışmalar yaptığı, Büyük Millet Meclisinin aldığı kararları halka ilettiği bilinmektedir. Böylece, halk-hükümet bütünleşmesi de sağlanmış oluyordu.

Anadolu Ajansı kurulduktan bir süre sonra, Ajans'ın tebliğlerinden İstanbul için önemli sayılabilecek haberlerin, Bursa'da basımı ve çoğaltılması yoluna gidildi. Mustafa Kemal Paşa, 21 Nisan 1920'de, Bursa 14. Kolordu Komutan Vekiline çektiği telde, bu hususları açıklayıp basılan haberlerin yeterli sayıdaki nüshalarının İstanbul'da bilinen Ajans'a gönderilmesini duyurmuştu.[84] Ancak, yapılan bütün çalışmalara karşın aksaklıklar olmaktaydı. Kurulan istihbarat şubeleri de henüz yeniydi. Matbuat İstihbarat Genel Müdürlüğü, yurt dışına da haber iletmeye çalışmasına karşın, bu konuda yeterli olmadığı milletvekilleri tarafından da belirtilmekteydi. Haber konusunda yeterli olmadığı gibi, Anadolu Ajansı'nın halkı bilinçlendirmekten de uzak olduğundan yakınıldığı göze çarpmaktadır. Ajans bir yana, Hâkimiyet-i Milliye gazetesi bile yurdun her tarafına gönderilememekteydi.[85] Bu konuda her yerden yakınmalar olmakta ve Ankara, haberlerin her yana ulaşması için gayret sarfetmekteydi. Bunu, Hâkimiyet-i Milliyeyi incelerken daha iyi göreceğiz.

[83] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 392, Dosya 54, Fihrist 47.

[84] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 259, Dosya 19, Fihrist 100.

[85] İhsan Güneş, Birinci Büyük Millet Meclisinin Düşünce Yapısı (Basılmamış Doktora Tezi), Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Kitaplığı, No. 269.

Anadolu Ajansı'nın her yere süratle ulaşması için sürekli çaba harcanmıştır. Örneğin, Erkân-ı Harbiye Reis Vekili Fevzi Paşa, İnebolu'daki İstihbarat Subayı Şevki'ye, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından günlük telgrafla bildirilen Anadolu Ajansı haberlerinin İstanbul'a ulaştırılmasını ve derhal her tarafa dağıtılmasını, gecikmelerin önlenmesini emretmişti. [86] Bu yazılar, haber alma teşkilâtının hızlı bir çalışma temposu içersine girdiğini göstermektedir.

Anadolu Ajansı'nın, Sıvas Kadınlar Derneğine de bir sürü haber gönderdiğini bilmekteyiz. Anadolu Ajansı, 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgali, 11 Nisan 1920'de Meclis-i Mebusanın dört ay içinde yeni seçimler sonunda açılması kaydıyla kapanması konusunda geniş bilgiler vermiştir. Anadolu Ajansı, 14 Nisan 1921'de, Ankara'dan, Sıvas Anadolu Kadınları Cemiyetine çektiği telde, İstanbul'un işgali ve Meclisteki bazı milletvekillerinin tutuklandığı, kurtulabilen mebusların Ankara'da toplanacak olan "Meclis-i Fevkâlade-i Milliyeye iştirak etmek üzere buraya gelmiş ve gelmekte" olduklarının bilindiğini, İstanbul'da karışıklıkların çıkması için her türlü girişimlerin yapıldığını, ayrıca İstanbul basınının baskı altında bulunduğunu bildirmekte "Vatanperverler, İstanbul Matbuatı ve alelumûm İstanbul tebligatı cebr altındadır. Milletin bu tazyikatı daima hatırda bulundurmasını, İstanbul'da bulunan bütün vatanperverler ve bütün ricâl-i aliye rica ediyorlar" diye, İstanbul'daki ağır baskıyı gözler önüne sermekte, Tunus'taki İstanbul'un işgaline duyulan tepkileri, orada yapılan mitingleri, İngilizlerin İstanbul'da "kuva-yı tenkiliye kumandanlığı" adıyla bir memuriyet kurduklarını ve şimdilik komutanlığına Ferit Paşa'nın yakınlarından Yusuf Rasih'in getirildiği yolunda haberler vermektedir. [87]

Anadolu Ajansı, 21/22 Nisan 1920'de, Sıvas Kadınlar Cemiyetine çektiği bir başka telde, İtilâf Devletlerinin Türkiye'yi nasıl paylaşacakları konu edilmekte; Damat Ferit gibi kendi amaçları doğrultusunda hareket edecek hükümet adamlarına gidip Anadolu Müslümanları arasında "birbirlerini parçalayacak bir vaziyet ihdâsından ve Kuva-yı Milliyeyi tamamen zaafa düşürdükten sonra", Ferit Paşa Hükümeti tarafından daha önce kabul edilen sulh şartlarını düzenleme kararı verildiği, ancak, Avrupa ve Amerika kamuoyunun kendi lehlerinde olduğu, İzmir civarında millî

[86] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 658, Dosya 19, Fihrist 6.

[87] Ankara Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâpları Enstitüsü Kütüphanesi Arşivi, No. 37/50986.

müfrezelerin başarı kazandıkları dile getirilmektedir. Aynı tarihlerde çekilen bir başka telde İngilizlerin, İstanbul'da elleri altında olan hükümet vasıtasıyla "Teşkilât-ı Milliye aleyhine bazı fetvalar çıkarmak üzere" zor kullandıkları, İstanbul'u işgal ve Padişah'ı esir tutup, Damat Ferit Paşa'yı kendi emirlerine soktuklarından, zorla birtakım fetvaları çıkartmalarının ihtimal dahilinde olduğu, Amerika kamuoyunun kendi lehlerinde bulunduğu, Hindistan'ın Pencap şehrinde büyük bir miting yapılıp Türk haklarının savunulduğu, Hindistan'ın Londra ve Newyork'a bu konu için heyetler gönderdiği yolundaki haberlerle hem Türkiye hakkında bilgi verilmekte hem de halkın moral gücünün yükseltilmesine çalışılmaktaydı. [88]

Görülüyor ki 1920 Nisan'ında Anadolu Ajansı'nın çalışmaları eldeki kıt imkânlara göre, gene de iyi yürümektedir.

Anadolu Ajansı, bütün güçlüklere karşın, kuruluşundan sonraki sürelerde sıkı bir çalışma ile örgütlenmiş ve Anadolu'yu habersiz bırakmamak için çalışmalarını sürdürmüştür.Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi, 7 Haziran 1920'de, Saruhan milletvekili Mustafa Necati tarafından önerilen yasa tasarısı ile Yunus Nadi'nin başkanlığında hazırlanan "İrşat Encümeni Layihası"nda, Anadolu Ajansı'nın ve basının önemi üzerinde uzun uzadıya durmuştur. Avrupa Basını karşısında yasal hukukumuzu savunmak, dünya basınını sürekli incelemek ve izlemek, zamanın gerekli kıldığı fikrî ve psikolojik birliği sağlamak, kamuoyunu ayakta tutmak için Anadolu'nun çeşitli yerlerinde gazeteler çıkartmak amacını güden Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi, yükümlendiği görevleri yerine getirmek için, daha önce kuruluşunu ve çalışmalarını konu ettiğimiz Anadolu Ajansı'nın kendisine bağlanmasından da yararlanarak bu görevi daha iyi yerine getirir duruma gelmiştir. İstihbarat işleri, yurt içinde istihbarat şubeleri ve yurt dışında temsilcilik aracılığı ile, yönetilmesi ise, Anadolu Ajansı, Hâkimiyet-i Milliye ve öteki gazeteler, broşürler, kitaplarla yapılıyordu. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi, 25 Aralık 1920'de çıkarılan yasa ile Dışişleri Bakanlığına bağlanmıştır. Bu müdürlük kurulmadan önce, onun görevlerini İrşat Encümeni yapmaktaydı. 1921 Bütçesi görüşülürken Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti sert eleştirilere neden olmuştur. İstihbarat görevinin yerine getirilmediği ileri sürülmüştür. Eleştiriciler arasında, bir süre bu müdürlüğü yapmış olan Ahmet Ağaoğlu da bulunuyordu. Eleştiriler, Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğüne verilecek direktifin Misak-ı Millî olması gerektiği,

[88] Ankara Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâpları Enstitüsü Kütüphanesi Arşivi, No. 37/50987.

Müdüriyetin kitap, gazete çıkarmak girişiminde bulunmadığı, dilinin halk dili olmadığı, içerde ve dışarda propaganda örgütlerinin kurulmadığı noktalarında toplanmaktaydı.[89]

1923'te, Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğüne Zekeriya Sertel getirilmiştir. Sertel'in çalışmalarını ve görüşlerini daha sonra açıklayacağız.

Sansür ve Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi

Daha önce de belirttiğimiz üzere Mustafa Kemal Paşa, zararlı yayınların Türk kamuoyuna ulaşmasını ve halk arasında bu yüzden karışıklık çıkmasını istememekteydi. Zararlı yayınların kamuoyuna yayılmaması için, 6 Mayıs 1920'de bir sansür talimatnamesi çıkarılmış ve 20 Mayıs 1920 tarihli Hâkimiyet-i Milliye'de yayınlanmıştı. 19 maddelik bu talimatnamenin ilk maddesi, İstanbul ile her çeşit resmî haberleşmenin yasak olduğu, sahildeki ilk sansür merkezlerinde İstanbul'dan gelen resmî yazışmaların durdurulup gene İstanbul'a gönderilmesi ile ilgilidir. İkinci madde, İstanbul gazetelerinin taşraya girmesinin yasak olması konusundadır. Bütün İstanbul gazeteleri sahil sansür merkezlerinden geriye yollanacaklardı. Bu gazeteleri ve resmî evrakları kabul eden ya da geriye göndermeyen memurlar "Hiyanet-i Vataniye" Yasası ile yargılanacaklardı.[90] Görülüyor ki İstanbul basını Anadolu hareketinden bahsetmemekte, yalnız Padişah ve İstanbul Hükümetinden bahsetmekte, ancak, Ankara da bu yararsız basının Anadolu'ya girmesini önlemekle misilleme yapmakta ve halkın aldatılmasını önlemektedir. Sansür Yasasına göre, bakanlara ve resmî makamlara gönderilecek yazılar sansürden geçememekte, bu da bir ikilik çıkmasına neden olmaktaydı. 4 Temmuz 1920'de, bakanlara ve resmî makamlara gönderilecek yazıların da sansürden geçirilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşüldü. Mustafa Kemal Paşa, toplantıda sansüre gerek olup olmadığının tartışılmasının gerektiğini, sansürü uygulayacak olan heyetin de sansüre bağlı olması, eğer olmak istemezlerse, mülkiye memurlarının, kumandanların, halkın da aynı haktan yararlanma yoluna gidebileceklerini, bunun ise uygun olmadığını, sansürün kalkmasının henüz zamanı olmadığını vurgulamıştır.[91]

Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılmasından sonra, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi kurulmuştu. İstihbarat konusu, 4 Mayıs

[89] İzzet Öztoprak, Kurtuluş Savaşında Türk Basını (Mayıs 1919-Temmuz 1921), Ankara 1981, s. 41-46.

[90] Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi (Ankara), No. 31.

[91] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, Ankara 1961, s. 122.

1920 günü, Türkiye Büyük Millet Meclisinde konuşulmuş; 3 Mayıs 1920 tarihli yedi kişilik istihbarat şubesinin teşkili ve üyelerinin genel heyetten seçilmesi konusunda verilmiş olan takrir görüşülmüştü. Meclis Başkan Vekili Celaleddin Arif Bey istihbarat şubesinin teşkilinin önemli olduğunu belirtmiş, konuşmalar sonunda 15 kişilik bir komisyon kurulmuş ve bunlar yayın heyetini de oluşturmuşlardır.[92] Ancak, haberlerin yerine ulaşmadığı yolunda yakınmalar bir hayli artmıştı. Haberler gerçekten her yere ulaşamıyordu. Millet habersiz kalıyordu. Yakınmalar Ankara'ya ulaşıyor ve büyük ölçüde Ankara'yı meşgul ediyordu. Elimizde bu yakınmalar ile ilgili pek çok örnek vardır.

15 Mart 1920'de, Samsun Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Süleyman Bey, Ankara Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Temsiliyesi Başkanlığına çektiği telde, bir haftadan beri memleketin geleceği hakkında hiçbir haberin kendilerine ulaşmadığını ve gene, Adana, Birecik, Maraş, Urfa, Bitlis, Diyarbakır, Siirt, Erzurum, Bayburt, Aşkale, Van merkezlerine postanece emanet kabul edilmemesinin endişe uyandırdığını, memleketin geleceği konusunda iyi, fena haberlerden günü gününe haberdar olmak istediklerini açıklamaktaydı.[93] Hasankale'de Müdafaa-i Hukuk Heyeti adına Bekir Bey, 17 Mart 1920'de Ankara'daki Heyet-i Temsiliye Başkanlığına gönderdiği telde, on beş gündür durum hakkında hiçbir bilgi alınamadığını, önemli bir yerde olan Pasinlilerin mevcut durumdan haberdar olmak istediklerini belirtiyordu.[94] 18 Mart 1920'de, Mustafa Kemal Paşa, Hasankale Müdafaa-i Hukuk Merkezine gönderdiği telde ise, ister istemez bilgileri Kolorduya ve Vilâyete yazdıklarını, ayrıca kendilerine de bilgi vereceklerini duyurmuştu.[95] Aynı şekilde, 17 Mart'ta, Arapkir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Nafiz Hasan, Urfa ve Ayıntap'ta bilgi alınamadığını[96] Ankara'ya yazmış, 19 Mart'ta Ankara'da Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal, Arapkir'e, genel durum hakkında vilâyetlere bilgi verildiğini duyurmuş[97], gene Ankara Heyet-i Temsiliye'den Fahri, Elaziz'e bilgi

[92] Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, c. 1, Devre. 1 (3. celse) 4.5.336, s. 212-213.

[93] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Dosya 336/24, Fihrist 16.

[94] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 17.

[95] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 17/1.

[96] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 17/1-2.

[97] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 18.

gönderildiğini açıklamıştır.[98] Görüldüğü üzere, her yer bilgi edinmek için Ankara'ya başvurmaktadır. Bu da örgütlenme yolunda önemli bir adım ve Anadolu'nun Ankara'ya güveninin önemli bir örneğidir. Mustafa Kemal Paşa, bu konuya eğilerek gerekli tedbirleri almıştır. Nitekim, 19 Mart 1920'de, vilâyetlere, bağımsız mutasarrıflıklara, Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyelerine çektiği telde, içinde yaşanılan bu buhranlı günlerde habere her yerin gereksiniminin olduğunun anlaşıldığını, bunun için birçok yerden Ankara'ya telgraf geldiğini, halkın bu genel gereksinimini temin ve genel durum hakkında bütün milletin aydınlatılmasını rica etmiştir.[99] Buna karşın yakınmalar kısa bir süre daha sürmüştür. 20 Mart 1920'de, Malatya'dan yakınma olunca Mustafa Kemal Paşa "Şimdiye kadar verilen istihbarat aynen verilecektir. Vilâyetten tebliğ edilmiyor mu?" diye sormak zorunda kalmıştır.[100] 21 Mart 1920'de, Düzce Kuva-yı Milliye Komutanı Mahmut Nedim, Ankara'da Heyet-i Temsiliye Başkanlığına gene haber alamamaktan doğan sıkıntıyı dile getirdiği gibi,[101] 26 Mart'ta Elaziz'de çıkan Şark gazetesinin müdürü Aziz, Millî Mücadele için yardım yapmanın kendilerinin de görevleri olduğunu, tebliğlerin yayınlanması için kendilerine de gönderilmesini rica etmiştir.[102] 29 Mart'ta, Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal verdiği cevapta, Heyet-i Temsiliye istihbarat raporlarının vilâyet ve Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyelerine verildiğini, artık bütün gazetelerin adreslerinin de buraya ekleneceğini ve kendilerine de gönderileceğini açıklamıştır.[103] Ancak, gene de haberlerin gazetelere ulaşamadığı anlaşılmaktadır. Çünkü, Karahisar'dan 1 Nisan 1920'de yazılan yazıda haberlerin gazetelerine gelmediği bildirilmiş, bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa yazı üstüne "Her tebliği tekmil Anadolu gazetelerine verecektik" diye not koymak zorunda kalmıştır.[104]

[98] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 18/1.

[99] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 19.

[100] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 20.

[101] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 21.

[102] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 22/1.

[103] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 22.

[104] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 22/2.

Türkiye Büyük Millet Meclisinde milletvekillerinden bazıları da Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesinin iyi çalışmadığını Meclis'te konu edince, 26 Eylül 1920'deki tartışma sırasında Mustafa Kemal Paşa söz almış ve gerçeğin ortaya çıkması için, sorumlulara soru sorup onların bu gecikmeler konusunda fikirlerinin alınmasının doğru olacağını, ondan sonra karar verilmesinin iyi olacağını ileri sürmüştü. [105]

Ulusal Bağımsızlık Savaşı başladığından bu yana Anadolu'da basın, kuvvetini ve sesini işittirmeye başlamıştır. Önceleri Anadolu basını çok zayıf durumdayken, Ulusal Bağımsızlık Savaşı sırasında kuvvetlenmiş ve sesini duyurmaya başlamıştır. Hatta Kastamonu'da yayınlanan Açıksöz gazetesi, bir zamanlar İstanbul'un Anadolu'ya daha üstün olduğunu hatırlatmış, ama," artık halkı aydınlatan ve bilgi veren İstanbul değil, Anadoludur" diyerek, İstanbul'un eski öneminin kalmadığını ileri sürmüştür. [106] Mustafa Kemal Paşa da, 28 Eylül 1920'de, Türkiye Büyük Millet Meclisinde yaptığı konuşmada bunları daha da etraflıca anlatmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da basının mevcut olmadığının söylendiğini belirtmiş ve "Anadolu'da bir sene evvel, altı ay evvel matbuat denecek bir şeyler yoktu. Bunu cümlemiz biliriz. Fakat, bugün hakikaten Anadolu'da matbuat vardır ve bu matbuat, yine Anadolu'da vukubulan mesainin neticesidir. Hemen hemen mühim bir merkezimiz yoktur ki orada bir gazete çıkmamış olsun. Demek ki Anadolu'da matbuat vardır. Binaenaleyh matbuat ihmal edilmemiştir. Efendiler, bu matbuatın vücut bulması için ilk teşebbüsler yapılmış ve vücut bulmuştur" demiştir. Mustafa Kemal Paşa, basın mensuplarının durumlarına da değinmiştir: "Hayatlarını idame (sürdürme) etmek için maddî muavenet (yardım); fakat ihtimal ki mevzubahis edilmek lâzım gelen en mühim ve hakikî muavenet (yardım), fikrî muavenet olacaktır ki bu da yapılmıştır. Bütün gazetelere ne yolda idare-i kalem edeceklerine dair tarafımızdan talimat verilmiştir ve bütün matbuatımız bu dairede ifa-yı vazife etmektedir (görevini yapmaktadır)." demiştir. Ancak, bunlardan bir gazetenin müstesna tutulması gerektiğini belirten Mustafa Kemal, bu gazetenin de Yeni Dünya gazetesi olduğunu belirterek, belki genel müdürler görevlerinde daha yeni olduklarından, genel durumu tamamiyle anlayamadıklarını, kısa sürede görevlerini tam yapamamalarının, ihmal sonucu olduğunun sanılmadığını ileri sürmüştür. [107]

Görülüyor ki haber alma, dağıtma, istihbarat şubeleri kurmada geniş bir çalışma mevcuttur. Her yerde istihbarat şubeleri açılmaktadır. Matbuat

[105] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, Ankara 1961, s. 122.
[106] Açıksöz Gazetesi (Kastamonu) 20 Temmuz 1919, sayı 6.
[107] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, Ankara 1961, s. 125-126.

ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi de kendisinden istenen bilgileri, istenen yerlere iletmeye çalışmıştır. Bu konuda kendisine pek çok başvurular olmaktaydı. Örneğin 1. Sıkıyönetim Mahkemesi, Matbuat Genel Müdürlüğüne 26 Aralık 1920'de başvurmuş ve 1919'a ait Tasvir-i Efkâr'ın nüshalarının kendilerine ulaştırılmasını istemişti. [108]

İstihbarat subaylarına Ulusal Bağımsızlık Savaşı boyunca çok iş düşmüştür. Basın ile ilgili bilgilerin, ajans haberlerinin zamanında öğrenilip Ankara'ya ve diğer yerlere ulaştırılmasında istihbarat subayları etkili olmaktaydılar. İnebolu'daki İstihbarat Subayı Şevki Bey, Erkân-ı Harbiye Başkanlığındaki Fevzi Bey'e, 19 Ekim 1920 tarihli şifresine karşılık olarak çektiği telde, Ziyat Bey tarafından gönderilen gazetelerin İnebolu'da bir bir açılıp sarıldığını, postanelere gönderildiğini açıklıyordu. Ancak fırtına nedeni ile bazen gazete ulaşımında aksamalar ve karışıklıklar oluyordu. [109]

Basın ile ilgili bilgiler ve haberler Anadolu'ya, daha çok Ereğli ve Zonguldak yoluyla ulaşıyordu. Ama, az önce bahsettiğimiz gibi bu da bazı gecikmelere neden olmaktaydı. Bunun önlenmesi için 24 Kasım 1920'de, İnebolu İstihbarat Subayı Şevki Bey'e, Erkân-ı Harbiye Başkanlığından yazılan yazıda, haber iletiminin gene eskisi gibi, İnebolu üzerinden yapılması, ancak, olağanüstü hallerde Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti emrindeki Ragıp Bey aracılığıyla Zonguldak üzerinden yapılması düşünülmüştü. Ayrıca, Ajans ve gazeteler gibi zabıt ceridelerinin de gönderilmesine çalışılacağı, ancak, bunların çok az gönderilebileceği, oradaki basın matbaalarından yararlanılması, İleri Gazetesinin Meclis Zabıtlarını basıp dağıttığının öğrenildiği bildiriliyor; İnebolu'dan gönderilen Ankara gazetelerinin birer sayılarının İstanbul gazetelerine de yollanması isteniyordu. [110]

Görüldüğü üzere, haber dağıtım yolunda bir dizi tedbirler alınmıştır. Artık, Anadolu eskisi gibi habersiz kalmamaktadır. Bu konudaki yakınmalar da yok denecek derecede azalmıştır. İnebolu'dan, İstanbul gazetelerine Ankara gazetelerinden birer sayı gönderilmesi ile İstanbul basını ile Anadolu basını arasında bir bağ kurulmuş olmakta ve İstanbul basını da Anadolu olaylarını öğrenebilmektedir.Artık, İstanbul'a haber gönderme yükünü yalnızca Bursa taşımamaktadır.

[108] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 459, Dosya 1914, Fihrist 89.

[109] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 638, Dosya 19, Fihrist 3/3.

[110] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 638, Fihrist 3.

Gazeteler ve gazetecilerle istihbarat subayı ilgilenmekte ve bu işlerle ilgili paralar gerekli görüldükçe Ankara tarafından ödenmekteydi. Gereksiz harcamalar olduğu takdirde istibarat subayı uyarılırdı. Fransızların Journal gazetesinin muhabirine gereksiz yere üçbinbeşyüz kuruş ödenmişti. İnebolu istihbarat Subayı Şevki, 28 Kasım 1920'de Erkân-ı Harbiye Umumiye Başkanlığına çektiği telde, Journal gazetesi muhabirini İstanbul'a yolladığını, ancak, adamın vapurda üçbinbeşyüz kuruşluk yemek yediğini, "Masrafı Ankara Hükümeti verecektir", diye ısrar ettiğini ve vapur kaptanı bu yüzden kendisini dışarıya çıkarmaya kalktığından, bu parayı kendisinin ödediğini belirtir.[111] Ancak, istihbarat subayı ödenen parayı istediğinde kendisine, bu şahsın Anadolu'ya Hükümetin emriyle gelmediği bildirilmiş; kendisine de bu parayı ödemek için kimden emir aldığı ve niçin ödediği sorulmuştur. Ayrıca, istihbarat subayının görevinin ne olduğu da kendisine açıklanmıştır. Herhangi bir husus hakkında dikkat çekecek bir olay ortaya çıktığında, istihbarat subayı olarak "bizi haberdar etmeniz vazife olabilirse de vazife-i istihbariye ve irtibatiye haricindeki" işlerle uğraşmamak gerekir, denmiştir.[112]

1920 yılının sonlarında artık Anadolu basını güçlenmiş, haber alma teşkilâtları gelişmiş, hemen her yerde istihbarat şubeleri kurulmuş, istihbarat subayları görevlerini eksiksiz olarak yerine getirmek için canla başla çalışmaya başlamışlar, artık Anadolu kamuoyu habersiz kalmaz olmuştur. Bütün bu işlerde Mustafa Kemal Paşa'nın az önce bahsettiğimiz çalışma ve çabalarının, isteklendirme ve yönlendirmelerinin büyük katkıları olmuştur.

İrade-i Milliye Gazetesinin Çıkarılması

Mustafa Kemal Paşa, 11 Eylül 1919'da Sıvas Kongresi sona ererken, Ulusal Bağımsızlık Savaşının önemini, yapılacak işleri, mevcut durumu önce kendi milletine anlatmak kararına vardığından, gazete çıkarmak gereğini duydu. Sıvas Kongresi'nin üyelerinden ve Sıvas'ın emektar öğretmenlerinden Rasim Hoca ile konuşarak bir gazete çıkaracağını, bunun sorumlu müdürlüğünü üzerine alacak, güvenilir bir kişinin gerektiğini söyledi.

Rasim Hoca derhal araştırmaya başlayarak öğrencilerinden yirmi iki yaşındaki Selahattin'in bu işte güvenilir kişi olacağını söyledi. Gazeteyi çıkarmak için Sıvas Valisi Reşit Paşa'dan izin alındı. Gazetenin adı da başlık

[111] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 638, Fihrist 13/2.

[112] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 638, Fihrist 13, 13/21.

altı da Mustafa Kemal tarafından konuldu. 14 Eylül 1919 tarihini taşıyan gazetenin yazıları tamamen Mustafa Kemal Paşa'nın direktifleri ile yazılmıştır.

Sıvas Vilâyetindeki matbaada basım işleri, Meşrutiyet döneminde getirilen ve kolla çevrilen bir baskı makinesi ile gerçekleştiriliyordu. İstanbul aydınlarının gazeteden yararlanması ve Ulusal Bağımsızlık Savaşının safhalarından bilgi edinmeleri de düşünülüyordu. Çünkü, bu önemli bir hususta. Bunun için şu yola başvuruldu. Sıvas Vilâyeti Baytar Dairesinin kaşesi zarf olarak kullanıldı ve Ulusal Bağımsızlık Hareketinin organı olan "İrade-i Milliye" bu yol ile İstanbul'a sokulabildi. [113]

İrade-i Milliye gazetesinin bütün sayfaları Ulusal Bağımsızlık Savaşı ile ilgili bilgileri kapsamaktaydı. Mustafa Kemal Paşa'nın bildirileri, Heyet-i Temsiliyenin kararları, çeşitli yazışmalar "İrade-i Milliyenin" başlıca kaynak ve konularıydı. İrade-i Milliyenin ne olduğu, niçin bağımsızlık savaşına girişildiği, neler yapıldığı, memleketin neden bu duruma düştüğü, şu andaki mevcut durum kamuoyuna bu gazete vasıtasıyla duyurulmaktaydı.

İrade-i Milliyenin ilk sayısı 14 Eylül 1919'da çıkmış olup dört sayfa idi. İrade-i Milliyenin bu ilk sayısında, İstanbullu Gazeteci İsmail Hami (Danişment)'nin önemli bir yazısı, Kongre haberleri, Mustafa Kemal Paşa'nın Kongre'yi açış nutku, Kongre'nin Padişah'a çektiği tel, millete hitap eden beyanname, Mustafa Kemal'in Mayıs ayında Havza'da Padişah'a yolladığı telgraf yer alıyordu. Diğer sayılar da bu şekilde Ulusal Bağımsızlık Savaşının amaçlarını ve gelişimini belirten yazılarla sürüp gitmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Sıvas'ta olduğu süre içinde gazetenin yazıları ile yakından ilgilenmişti. Gazete, Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya hareketi ile 18 Aralık 1919'daki sayısından itibaren Mustafa Kemal'in kontrolünden çıkmıştı.

İrade-i Milliye, Mustafa Kemal Paşa'nın denetiminden çıktıktan sonra bu gazete hakkında istekler, yakınmalar ortaya çıkmıştır. Mustafa Kemal, 18 Aralık 1919'da, arkadaşlarıyla Ankara'ya gitmek üzere Sıvas'tan ayrılmasına [114] ve Ankara'ya gelmesine karşın, İrade-i Milliye hakkındaki yakınmalar kısa sürede Mustafa Kemal Paşa'ya iletilmiştir. Nitekim, Niğde'deki 11. Fırka Komutanı Mümtaz Bey, 30 Ocak 1920'de Mustafa

[113] Fuat Süreyya Oral, Türk Basın Tarihi (1919-1963), Ankara 1968, c. II, s. 40-41, Ömer Sami Coşar, Millî Mücadele Basını, İst. (Basım tarihi yok), s. 115.

[114] Fuat Süreyya Oral, a.g.e., s. 41.

Kemal Paşa'ya çektiği şifre telde, Sıvas'ta daha önce yayınlanmakta olan İrade-i Milliye gazetesi adına abone olan kişilerin isimleriyle, abone bedeli olan ikibinaltmış kuruşun 8 Aralık 1919'da Sıvas'taki İrade-i Milliye Gazetesi Müdürlüğüne gönderildiğini, ama bu gazetenin kendilerine yollanmadığını, artık bu gazete yönetimine itimadın kalmadığını, bu yüzden de abone kaydının başarılı olamayacağını belirtmekteydi. Mümtaz Bey ayrıca, toplanmış abone paralarının Ankara'da yayınlanacak olan Hâkimiyet-i Milliye gazetesi adına çevrilmesini ve böylece daha çok abone sağlanmasının mümkün olacağını da dile getirmekteydi. [115] Mustafa Kemal Paşa, Niğde 11. Fırka Komutanı Mümtaz Bey'e, 15 Ocak 1920'de verdiği cevapta, İrade-i Milliye gazetesinin çıkarılmasında Heyet-i Temsiliye Sıvas'ta iken yazı işlerinde yardımcı olduğunu, İrade-i Milliyeye ait abonelerin başka bir gazeteye devrinin olanaksız olduğunu, Sıvas Heyet-i Merkeziyesine abone sahiplerine aksamadan gazete göndermelerini duyuracağını bildirmekteydi. Mustafa Kemal Paşa, Hâkimiyet-i Milliye'nin durumuna da değinip Ankara'da Hâkimiyet-i Milliyenin, aynı amaçla kurulduğunu ve yazı işlerinin tamamen kendi gözetiminde olan başka bir gazete olduğunu hatırlatmakta, bu yüzden bu gazeteye abone naklinin doğru olmadığını, ama Hâkimiyet-i Milliye'nin her tarafta çok okunmasının sağlanmasını da istemekteydi. [116] Ayrıca, Mustafa Kemal Paşa, Sıvas Heyet-i Merkeziyesine 15 Ocak 1920'de yazdığı bir yazıda, İrade-i Milliye gazetesinin abonelere sürekli gönderilmediği yolunda yakınmaların olduğunu, gazetenin abonelere düzenli gönderilmesi gerektiğini hatırlatmaktaydı. [117] Görüldüğü üzere, Mustafa Kemal Paşa Sıvas'ta bulunduğu ve gazetenin yazıları ile ilgilendiği sıralarda hiçbir yakınma olmadığı halde, Mustafa Kemal Sıvas'tan ayrıldıktan sonra bazı yakınmalar ortaya çıkmıştır. Ancak Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da olmasına karşın, bu yakınmalar ile ilgilenmiş, Ulusal Bağımsızlık Savaşının önemli yayın organlarından biri olan İrade-i Milliye'nin her yere ulaşmasını sağlamak amacıyla gerekli girişimlerde bulunmuştur. [118]

[115] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 29, Dosya 1336/24, Fihrist 21.

[116] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 29, Fihrist 3.

[117] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör 29, Fihrist 4/23, 4/27.

[118] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi ve İstiklâl Arşivinde bilgi mevcuttur.

Hâkimiyet-i Milliyenin Yayını

Mustafa Kemal Paşa, İrâde-i Milliye gazetesini Ankara'ya getirmek istemiş, ama Sıvaslılar, bunun Ulusal Bağımsızlık Savaşını anlatan canlı bir anıt olarak kalmasını isteyince İrâde-i Milliye'nin Sıvas'ta çıkması daha uygun görülmüştü.

Mustafa Kemal Paşa, Ankara'ya gelişinin ikinci günü, yine bir gazete çıkarmak ve böylece Ulusal Bağımsızlık Savaşının amaçlarının ve yapılan işlerin Ankara'dan bütün yurda duyurulmasını istedi. Gazetenin ismini bizzat kendisi koydu. Yazı işleri müdürlüğüne, Mustafa Kemal'in çok sevdiği ve inandığı yedek subay Recep Zühtü (Soyak) getirildi. Hâkimiyet-i Milliye adıyla gazete, 10 Ocak 1920'den itibaren haftada iki kez yayınlanmaya başladı. İlk sayıda, birinci sayfayı tamamen kaplayan "Heyet-i Tahririye" imzalı yazı, Mustafa Kemal Paşa tarafından Hakkı Behiç'e not ettirilerek yazılmıştı.[119]

Gazetenin ilk sayısında Hâkimiyet-i Milliyenin çıkış sebebi ve adının neden bu şekilde konduğu şöyle açıklanmıştı: "Bugünden itibaren mevki-i intişara çıkan ve sütunlarında bütün Anadolu ile onu alâkadar eden muhitlerin ahval ve hadisatını ihtiva edecek olan gazetemize bu ismi tesadüfî olarak vermedik. Gazetemizin ismi, aynı zamanda takip edeceği tarihî mücadelenin de nev'idir. Şu halde diyebiliriz ki Hâkimiyet-i Milliyenin mesleği, milletin müdafaa-i hâkimiyeti olacaktır." Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin doğuş nedeni de şöyle açıklanmıştır: "İşte Kuva-yı Milliye, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtı bu ıztıraın mevlûdu ve bu ahval ve hadisatın netice-i tabiiyesidir. Hâkimiyet-i Milliye gazetesi de bu hadisattan doğuyor."[120]

Hâkimiyet-i Milliye, ilk sayısında açıkladığı gibi, bütün Anadolu ile onu ilgilendiren durum ve olayları kapsayan haberleri verecektir. Hâkimiyet-i Milliye, "Milletin müdafaa-i hâkimiyeti" olacaktır. Heyet-i Tahririye imzalı yazıda, Türkiye'nin son durumuna değinilmekte, yapılan hainlikler ve işgaller anlatılmakta ve "Kuva-yı Milliye" ile "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk" teşkilâtının doğmasının bu şartlardan kaynaklandığı ve Hâkimiyet-i Milliyenin de bu şartlar yüzünden yayın

[119] Fuat Süreyya Oral, Türk Basın Tarihi (1919-1965), c. II, Ankara 1968, s. 42, Ömer Sami Coşar, Millî Mücadele Basını, İst. (Basım tarihi yok), s. 123.

[120] Hâkimiyet-i Milliye (Ankara); 10 Ocak 1920, sayı 1, Ayrıca bak: Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal. Hazırlayanlar: Mehmet Kaplan-İnci Enginün-Birol Emil-Necati Birinci-Abdullah Uçman, İstanbul 1981, Kültür Bakanlığı Yay. s. 199-201.

hayatına girdiği vurgulanmaktadır. Daha sonra, artık milletin uyandığı, milletin hür ve bağımsız yaşayacağı, ilerlemeye muhtaç olduğu, gazetenin de bu amaca hizmet edeceği açıklanmaktaydı.[121]

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, kamuoyuna Kuva-yı Milliyenin ne olduğunu, ne için kurulduğunu, ne yapmak istediğini de anlatmakta, bu önemli konuda kamuoyunun aydınlanmasına yardım etmektedir.

Hâkimiyet-i Milliyenin 11 No'lu sayısında, Kuva-yı Milliye ile hükümet arasında ikilik olmadığı belirtilmiş ve Kuva-yı Milliyenin "milletin ruhundan ve ihtiyac-ı beka ve istiklâlden" doğduğu, bu birliği kimsenin bozamayacağı açıklanır ve "Kuva-yı Milliye dağılsın demek, millet dağılsın demektir" denir. Aynı yazıda, Kuva-yı Milliyenin hemen hemen bütün fırkalar ve siyasî eğilimlerin üstünde genel bir coşkunlukla karşılandığı, oysa Kuva-yı Milliyenin verecek rütbeleri, dayanakları; bir fırka gibi, sevenleri memnun kılacak, mevkileri, memuriyetleri olmadığı ve Kuva-yı Milliyenin en buhranlı zamanlarda vatanın kurtulması amacıyla halkı "ruhen ve fikren birleştirmiş" olduğu açıklanmaktadır.[122] Esasen, düzenli ordunun önemli bir kısmını Kuva-yı Milliyeciler oluşturmuştur.

6 Şubat 1921'de Hâkimiyet-i Milliyede, daha önce ve sonra Mustafa Kemal'le mülâkatlar yapan ve bunları Tasvir-i Efkârda yayınlayan[123] ve Mustafa Kemal ile Anadolu'da da görüşmüş olan Ruşen Eşref (Ünaydın)'in Mustafa Kemal Paşa ile yapmış olduğu uzun bir mülâkat yayınlanır. Bu esnada Londra Konferansı'nın hazırlıkları yapıldığından, delegeler 7 Şubat'ta yola çıkacaklarından mülâkatın ana konusu bu noktalar üzerinde toplanmıştı.[124]

Hâkimiyet-i Milliyenin yazıları Heyet-i Temsiliye tarafından düzenlenmekteydi. Mustafa Kemal Paşa, 13 Ocak 1920'de, 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'ya yazdığı yazıda, Ankara'da Hâkimiyet-i Milliye adlı bir gazete çıkardıklarını, bunun özel bir gazete olduğunu, yazılarının Heyet-i Temsiliye tarafından verilmekte olduğunu doğrulamaktaydı.[125]

Hâkimiyet-i Milliyenin başyazılarının çoğunda imza yoktur. Bunların önemli bir kısmının Mustafa Kemal'in kaleminden çıktığı, yazıların

[121] Hâkimiyet-i Milliye (Ankara), 10 Ocak 1920, sayı 1.

[122] Hâkimiyet-i Milliye (Ankara), 24 Şubat 1920, No. 11.

[123] Necat Birinci, Ruşen Eşref'in Mülâkatlarına Göre Mustafa Kemal Paşa, Ankara 1984, Türk Dili Dergisi, sayı 395-396, s. 437.

[124] Hâkimiyet-i Milliye (Ankara), 6 Şubat 1921, No. 101.

[125] Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, Ank. 1964, s. 162.

üslûbundan anlaşılmakta ise de bunu ispatlama olanağı yoktur. Altında tek yıldız olan makalelerin Mustafa Kemal'e ait olduğu söylenmektedir.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi çok zor şartlar altında, kıt olanaklar ile yayınlanmaya başlamış ve bu şartlar altında görevini sürdürmüştür. Gereksinimler yavaş yavaş sağlanmaktadır. Recep imzasıyla Harbiye Nezareti Başyaveri Salih Bey'e 5 Mart 1920'de çekilen telde, şapoğraf makinesine şiddetle gereksinim duyulduğu, birkaç yedek muşamba ve bolca mürekkeple bir şapoğraf alınıp gönderilmesi istenmişti.[126] Mustafa Kemal Paşa da bir şapoğraf makinesine çok acele gereksinim duyulduğundan, satın alınıp kurye ile Ankara'ya gönderilmesini Harbiye Nezareti Başyaveri Salih Bey'e duyurmuştu.[127] Makine satın alınıp gönderilecektir. Matbaa için kağıda büyük gereksinim duyulmaktaydı. Zor da olsa kağıt sağlanabilmekteydi. Eskişehir'den daha önce istenen dört yüz kırk iki kıyye kağıttan (okka), Mustafa Kemal'in 20 Nisan 1920'de Eskişehir Mutasarrıfına yazdığı yazıdan anladığımıza göre, iki yüz yetmiş iki kıyyesi gelmiş, gerisi de istenmişti.[128]

Bu kadar zor şartlar altında çalışan Hâkimiyet-i Milliye gazetesi halkın haber isteği ve Ulusal Bağımsızlık Savaşı yanında olması nedeni ile doğmuştur. Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, 10 Ocak 1920'de çıkmadan önce Mustafa Kemal Paşa'ya, yurdun her köşesinden haber alınamadığı yolunda yazılar gelmekteydi. Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı adına Ahmet, 2 Ocak 1920'de, Ankara'da Hukuk-u Milliye Heyet-i Temsiliyesine çektiği telde, millî bağımsızlığın konu edildiği ve ulusal geleceğimizin saptanacağı bu nazik zamanda İstanbul gazeteleri arasında birlik olmadığı, millî girişimleri bozan, bütün İslâm dünyasını zedeleyen dedikoduların çıkmasının üzüntü yarattığı, İstanbul'a telgraflar çekilerek bozulan millî birliğin sağlanması gerektiği, bunun tersine hareket edecek gazetelerin milletin gözünde zararlı sayılacağı bildirildiğinden, bütün vilâyetlere ve elviye-i müstakile (Vilâyete bağlı olmayıp, doğrudan Dahiliye Vekâletine bağlı Çanakkale, Bolu, İzmit gibi sancaklar)'nin kendilerine bağlı yönetimleriyle aynı yola başvurmaları ve İstanbul basınına selâmet ve adalet adına gerekli yolda hareketlerinin duyurulması rica olunmaktaydı.[129]

[126] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 23.

[127] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 23/1.

[128] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 259, Fihrist 23.

[129] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 1.

Görülüyor ki Anadolu'da kuvvetli bir basın örgütüne gereksinim vardır. İstanbul basınının tutumu beğenilmemektedir. Bütün bunlar Mustafa Kemal Paşa'ya, Ankara'da bir gazete çıkarma fikrini aşılamaktadır. Mustafa Kemal Paşa, Trabzon'dan gelen bu yazıya 7 Ocak 1920'de verdiği cevapta, bu düşüncelerin çok yerinde olduğunu, bütün heyet-i merkeziyelere durumun duyurulduğunu bildirip teşekkür etmiştir.[130] Aynı şekilde, 8 Ocak 1920'de, Sinop Müdafaa-i Hukuk Reisi adına Hilmi, İstanbul matbuatından hoşnutsuzluğunu bildirmiş ve İstanbul Matbuat Cemiyeti Başkanlığına çektiği teli, Ankara Heyet-i Temsiliye Başkanlığına göndermiştir. Bu telgraftaki hususlar da aşağı yukarı Trabzon'dan yazılan yazıdaki hususları kapsamakta, vatan ve millete yararlı yayınlar yapılmasını, bu hususların bütün İstanbul gazetelerine duyurulması istenmekteydi.[131] Çerkeş'ten Ankara'ya ahali adına Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Heyet-i Merkeziye Başkanı Hüsnü de 10 Ocak 1920'de çektiği telde, kamuoyunu aydınlatacak olan Türkçe gazetelerin şu sıralarda görevlerini unutarak, millî birlik ve girişimleri bozarak zararlı dedikoduları yayınladıkları, İstanbul basınının görevini yapmasını, aksi takdirde bu gazetelerin zararlı kabul edileceğinin basına duyurulmasını istemekteydi.[132] Trabzon'dan ve diğer yerlerden gelen yazılar üzerine Mustafa Kemal Paşa derhal harekete geçmiş, Trabzon'a daha önce cevap verdiği için, Trabzon dışındaki bütün heyet-i merkeziyelere 7 Ocak 1920'de bir tamim yollamıştı. Bunda, İstanbul basınının birliğe gereksinim duyulan şu anda millî birliği bozucu yayınlar yaptıkları, bu şekilde yayın yapacak olan gazetelerin millet gözünde zararlı kabul olunacağının heyet-i merkeziyelerce İstanbul'a duyurulması gereği bildiriliyordu.[133] Heyet-i merkeziyeler de İstanbul Matbuat Cemiyetine bu tarzda hareketleri sürdüğü takdirde, gazetelerinin kendi bölgelerine sokulmayacağını duyurmaya başlamışlardı. Mustafa Kemal Paşa, bu yoldan hareket ile, daha önce de belirttiğimiz üzere, İstanbul basınının Anadolu'ya sokulmamasını sağlamıştı. Nitekim, bu konudaki tamim etkisini her yerde hissettirmiş ve duyarlılığı artırmıştı. 11 Ocak 1920'de, Sıvas Heyet-i

[130] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 1/2.

[131] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 1/4.

[132] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 1/5.

[133] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 13.

Merkeziyesi adına Hulusi Turgut, Ankara'ya çektiği telde, İstanbul basınının bu yolda hareketine devamı halinde, zararlı yayına son vermediği takdirde, İstanbul gazetelerinin "İstanbul muhitinden harice çıkarılmadan yüzlerine çarpılacağının müessir bir lisanla", 4 Ocak 1920'de İstanbul Matbuat Cemiyetine duyurulduğunu, daha önce (7 Ocak'ta) vilâyetlere ve onlara bağlı kazalara gönderilen tamime göre de bu tarzda başvuruların yapıldığını açıklamaktaydı. [134]

Görüldüğü üzere, İstanbul basınının millî birliği bozucu davranışı karşısında Anadolu bir bütünlük arz etmiş ve ulusal bağımsızlık konusunda ne kadar duyarlı olduğunu göstermiştir. Mustafa Kemal, işte tam bu sıralarda, Anadolu'nun bu haklı feryadının da etkisiyle Ankara'da bir gazete çıkartmak yoluna gitmiş, az önce de belirttiğimiz üzere, 10 Ocak 1920'de Hâkimiyet-i Milliye yayın hayatına girmişti.

Mustafa Kemal Paşa, Hâkimiyet-i Milliye'nin çıktığının ertesi gününden itibaren derhal gazeteye abone bulma yolunda çalışmalara da girişti. 11 Ocak 1920'de, Heyet-i Merkeziyelere çektiği telde, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin programında bulunan ve onun gözetiminde haftada iki gün çıkarılan Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin nüshalarının yeterli sayıda posta ile gönderildiğini, gazetenin yıllık abone ücretinin üçyüz, altı aylığının yüzaltmış kuruş olduğunu, abone bedellerinin Ziraat Bankası aracılığıyla gönderilmesini duyurmuştu. [135]

Hâkimiyet-i Milliye'ye Anadolu'da büyük ilgi duyuldu. Gazetenin diline kadar ilgilenenler olmuştur. Nazillili Mevki Komutanı Servet Bey, 14 Ocak 1920'de, Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telde, İrade-i Milliye'nin dilinden çok kez yakındığını, Hâkimiyet-i Milliyenin Heyet-i Temsiliye gözetiminde çıkarılacağının öğrenildiğini belirtip gazete ile kimin uğraşacağını sormuştu. Mustafa Kemal Paşa, Servet Bey'e aynı gün çektiği telde, Hâkimiyet-i Milliyenin yazı işleri ile Heyet-i Temsiliye üyelerinden Hakkı Behiç Bey'in uğraştığını bildirmişti. [136]

Mustafa Kemal Paşa, Hâkimiyet-i Milliye'nin her nüshasından yedi yüz adedinin İstanbul'daki Çanakkale Mevki Müstahkem Komutanı Miralay Şevket Bey'e göndermekteydi. Amaç, Âyan ve Mebuslar

[134] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 1/6-7.

[135] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 6/1-2-3.

[136] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 4, 4/1.

Meclislerine mensup üyelere bunların dağıtılması, bayilerle de satılıp abone kaydının yapılmasıydı. Abone ücretleri de Ziraat Bankasına yatırılacaktı.[137]

Mustafa Kemal Paşa, 24 Ocak tarihinde de İstanbul'da 10. Fırka Komutanı Kemal Bey ve milletvekillerinden Rauf Bey'e, Hâkimiyet-i Milliye'nin İstanbul'da emniyetle dağıtımının sağlanması için gerekli tedbirlerin alınmasını; nereye, ne kadar verildiğinin bildirilmesini de rica etmişti.[138] Bu arada Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gazeteye abone olmak için başvurular da başlamıştı. Mardin 5. Fırka Kumandanı Kenan, Hâkimiyet-i Milliyenin senelik ve altı aylık abonesinin ne kadar olduğunu Ankara'ya sormuş,[139] Mustafa Kemal de 21 Ocak 1920'de abone ücretlerinin ne kadar olduğunu kendisine iletmişti.[140] Abone bedelleri ise Ankara'ya gelmeye başlamıştı. Erzincan'dan, Erzurum'dan altıbinüçyüzyirmi kuruş abone ücreti alınmış, gazeteler buralara muntazaman gönderilmeye,[141] Adana'ya dokuzuncu sayıdan itibaren otuzar adet yollanmaya başlamıştı.[142] Bu konulardaki bütün yazışmaları Mustafa Kemal Paşa yerine getirmekteydi.

Artık Ulusal Bağımsızlık Savaşı ile ilgili bütün yazılar, Anadolu'nun her yerinden Hâkimiyet-i Milliye'ye gelmekte ve orada basılmakta idi. 12 Mart 1920'de, Salihli Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Heyeti Başkanı Zahit, 2 Mart 1920'de Yunanlıların, Ödemiş Cephesinde Kuva-yı Milliye ile başladıkları savaşta, Tabak, Ovacık, Söğüt ve diğer yerlerde, Ödemiş Ovasının her yerinde yaptıkları zulmü dile getirmekte, binlerce kişinin göç ettiğini Hâkimiyet-i Milliyeye iletmekteydi.[143] Bu tip haberler çok olup bunlar Hâkimiyet-i Milliyede sürekli olarak yayınlanmakta idi. Yöneticiler ve Anadolu halkı Mustafa Kemal'e bu ölüm kalım mücadelesinde

[137] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 6.

[138] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 7/2.

[139] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 7.

[140] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 7/1.

[141] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 10, 11.

[142] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 12.

[143] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 73.

ellerinden gelen yardımı yapmaktaydılar. Nitekim, Eskişehir Mutasarrıfı Fatin, 18 Şubat 1920'de, Mustafa Kemal Paşa'ya yolladığı telde, İslâma kılıç çeken Avrupalıların Türkler hakkında izledikleri haince emelleri bütün Müslümanlara yaymak için Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına binlerce nüshanın Eskişehir'de ya da Ankara'da basılabileceğini belirtmiştir. [144]

Anadolu basını İstanbul'dan bir türlü bilgi alamamaktaydı. Sıvastaki İrade-i Milliye ve Heyet-i Merkeziye bu konuda sıkıntılıydılar. 21 Şubat'ta Mustafa Kemal'e çektikleri telde, bir aydır Hâkimiyet-i Milliyenin dışında başka haber alamadıklarını, İstanbul'daki Meclisten ilk başlarda bilgi aldıkları halde, son bir aydır bilgi almadıklarını, esasen İstanbul Basınının haberlerinin önemli bir kısmının sansür edilmekte olduğunu, Rauf Bey'in Osmanlı Mebusan Meclisindeki önemli nutkunu İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyetinin İstihbarat Kaleminin göndermesiyle elde edebildiklerini açıklamışlardı. [145]

Görülüyor ki İstanbul basını, sansür nedeniyle ve işgal kuvvetlerinin İstanbul ve diğer yerlerdeki etkileri dolayısıyla tam olarak çalışamamaktadır. Bunu İrade-i Milliye de doğrulamaktadır. O halde en önemli kaynak Hâkimiyet-i Milliyedir. Buna, 6 Nisan 1920'de Anadolu Ajansı da katılacaktır.Anadolu gazeteleri sürekli Hâkimiyet-i Milliyeyi kaynak göstermek yoluna gideceklerdir. O halde Hâkimiyet-i Milliye'nin yükü ve sorumluluğu büyüktür. Anadolu halkı ve basın kendisinden çok büyük hizmetler beklemektedir. Hâkimiyet-i Milliye, bu görevini eksiksiz yerine getirmeye çalışacak ve bunda da başarılı olacaktır.

THE PRESS DURING THE EARLY PHASE OF THE WAR OF INDEPENDENCE AND ATATÜRK'S RELATIONS WITH IT

(Abstract)

This article is about the press in Istanbul and Anatolia during the early phase of the War of Independence, the role of the press in that war. From the time of his landing in Samsun on, Mustafa Kemal Paşa attached great importance to the development of a national press which supported the War of Independence. The article presents a number of letters exchanged between Mustafa Kemal Paşa and some journalists during the war.

[144] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 12/1.

[145] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 29, Fihrist 13.

ATATÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ

GÜRBÜZ D. TÜFEKÇİ

Atatürk İlkeleri, genel anlamda bir milletin uygarlık alanında varlığını kanıtlamasını ve içinde bulunduğu uygarlık çağına katkıda bulunmasını sağlayacak bir yönetim sisteminin dayanaklarıdır. Bu ilkelere kısaca, uygar bir yönetim sisteminin temel taşlarıdır, diyebiliriz. Atatürk İlkelerinin amacı ise "Yurtta barış, dünyada barış"ı gerçekleştirmektir. Bu ilkelerin, çağımızın içinde bulunduğu sorunların tümüne çözüm getirmesi, bu tanımlamamızın zorunlu sonucu olarak karşımıza çıkar.

Önce Atatürk İlkelerinin diziliş sırasına bakarak düşüncemizi açıklamaya çalışalım: 1 - Milliyetçilik, 2 - Halkçılık, 3 - Cumhuriyetçilik, 4 - Lâiklik, 5 - Devletçilik, 6 - İnkılâpçılık.

Bu sıralama, bir milletin varlığından başlayarak diğer ilkelerin getireceği düşüncelerin tümünün nedenlerinin açıklanmasındaki bilimsel bağlantıyı göstermektedir. İlkeler arasındaki bağlantı, bireyden başlayarak bir milleti oluşturan insanların bir arada yaşarken uygar bir biçimde, yani insanca yönetilmelerinde göz önünde bulundurulması gereken olgulara dayanmaktadır. O halde Atatürk İlkelerinin kaynağı insandır. İnsanın olmadığı yerde ne yönetim sorunu, ne uygarlık, ne ekonomi ve ne de bilim vardır.

Biz bu yazımızda, Atatürk İlkelerinden "milliyetçiliği" konu almış bulunuyoruz.

Atatürk, milliyetçilik ilkesiyle, Türkiye Cumhuriyeti'ni yaşatacak olan Türk Milletinde bir millî benlik duygusu yaratarak bu duyguyu bilinçlendirmek istemiştir.

Böylece millete ortak bir davranış birlik ve beraberliğini sağlamayı amaçlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu toplumu içersinden çıkarttığı Türk milletinin "Ben kimim?" sorusunu yanıtlamıştır. Millete önce bir kimlik vermiştir. Hemen bunun ardından milletin niteliğini açıklamıştır. Burada, Yeni Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı boyunca ve tarihte Türklerin gösterdiği kahramanlıkları kanıt olarak kullanmıştır.

"Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk Milleti denir." "Dünya yüzünde ondan daha büyük, ondan daha eski bir yurt, ondan daha temiz bir millet yoktur. Ve bütün insanlar tarihinde görülmemiştir." [1]

[1] Afetinan, Medenî Bilgiler ve M. K. Atatürk'ün El Yazıları, 1969, s. 18.

diyerek milletine tarih kökeninden gelen bir isim takmıştır. Bu ismi milletine benimsetmeye çalışmış, tarihte Türklerin yeteneklerini, özelliklerini ve kurdukları uygarlıkları anlatmıştır.

Yaptığı ve yapacağı inkılâbın tümünü Türk Milletine mal etmiş, "Türk Milletinin son yıllarda gösterdiği harikaların, yaptığı siyasal ve sosyal inkılâpların gerçek sahibi kendisidir. Sizsiniz. Milletimizde bu yetenek ve gelişme gücü mevcut olmasaydı onu yaratmağa hiçbir kuvvet ve kudret yeterli olamazdı." [2] demiştir.

Yeni Türkiye'nin kuruluşunu izleyen yıllarda ise Atatürk, Türk Milletinin kendi kendisini tanıması konusunu, eğitim yoluyla bilinçlendirmeye başlamıştır. Türk Milletinin, Türkiye Cumhuriyeti devletinin vatandaşları olarak kim olduğu, ne olduğu, nereden geldiği, gelecekte ne olacağı; vatandaşların hakları, özgürlükleri, devlet ile karşılıklı görev ve yetkilerinin neler olduğunu öğreten bir kitabın müsveddelerini kendisi yazmıştır. "Yurttaş İçin Medenî Bilgiler" adıyla yayınlanan bu kitapta, Türk Milletinin düşünce yapısı içinde güçlendirmeyi istediği konulara yer vermiştir. Bunların tümünü gözden geçirdikten sonra, millî eğitim programlarına koydurarak Türk gençliğinin inkılâplar doğrultusunda eğitilmesini başlatmıştır. [3]

Medenî Bilgiler kitabında Türk Milleti konusunda özetle şu bilgiler yer almaktadır:

"1) Türk Milleti, halk idaresi olan cumhuriyetle yönetilir bir devlettir.

2) Türk devleti lâiktir. Her reşit olan, dinini seçmekte serbesttir.

Türk Milletinin dili, Türkçedir. Türk dili dünyada en güzel, en zengin ve en kolay dildir."... "Türk dili, Türk Milletinin kalbidir, beynidir." [4]

"Türk Yurdu" konusunda ise, kitapta 'Misak-ı Millî' ile çizilmiş olan sınırlar içindeki Yeni Türkiye toprakları tanımlanmaktadır. "Yurdumuz, Türk Milletinin eski ve yüksek tarihi ve topraklarının derinliklerinde mevcudiyetlerini muhafaza eden eserleriyle yaşadığı bugünkü siyasal sınırlarımız içindeki yurttur. Vatan, hiçbir kayıt ve şart altında ayrılık kabul etmez bir kütledir." [5] denilmektedir.

Atatürk'ün 'Millet' başlığı altında yapmış olduğu tanımlamaların açıklamalarında Atatürk İlkelerinin tümünün yer aldığı görülür. Millî

[2] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1959, c. 2, s. 214.
[3] Afetinan, Medenî Bilgiler ve M. K. Atatürk'ün El Yazıları, 1969, s. 5-6-7.
[4] a.g.e., s. 18-19.
[5] a.g.e., s. 19.

duygu, egemenlik, cumhuriyet, lâiklik, özgürlük ve insanlık sevgisi bu tanımlamalarda açık şekilde yer almaktadır.

Atatürk, Türk yurdunda yaşayan kişilerin tümünün, Türkiye Cumhuriyeti devletinin vatandaşları olduğunu şöyle açıklamaktadır:

"a) Siyasî varlığımızın haricinde, başka ellerde, başka siyasî zümrelerle isteyerek veya istemeyerek kader birliği etmiş, bizimle dil, ırk, köken birliğine sahip ve hatta yakın uzak tarih ve ahlâk yakınlığı görülen Türk cemaatleri vardır. Bu durum, bugünkü Türk Milletinin birlik ve beraberliğini asla bozamaz.

b) Bugünkü Türk Milletinin siyasal ve sosyal topluluğu içinde kendilerine kürtlük fikri, çerkezlik fikri ve hatta lazlık fikri veya boşnaklık fikri propaganda edilmek istenmiş vatandaş ve millettaşlarımız vardır. Fakat geçmişin baskı dönemleri ürünü olan bu yanlış adlandırmalar, düşmana alet olan birkaç mürteci beyinsizden başka hiçbir millet ferdi üzerinde kederden başka bir etki yapamamıştır. Çünkü, bu millet fertleri de bütün Türk toplumu gibi aynı ortak geçmişe, tarihe, ahlâka, hukuka sahip bulunuyorlar.

c) Bugün içimizde bulunan Hristiyan, Musevi vatandaşlar gelecekleri-ni ve talihlerini Türk milletine içten gelen bir istekle bağladıktan sonra kendilerine, yan gözle bir yabancıya bakıyormuşcasına bakmak uygar Türk Milletinin asil ahlâkından beklenebilir mi?" [6] Atatürk bu düşüncenin de Türk Milletinin bilincine yerleştirilmesine özellikle önem vermiş ve milletin genel tanımını yaparak:

"a) Zengin bir hatıra mirasına sahip bulunan,

b) Beraber yaşama konusuna istek gösteren ve bu müşterek arzuda samimi olan,

c) Ve sahip olunan mirasın muhafazasına beraber devam hususunda iradeleri müşterek olan insanların birleşmesinden meydana gelen topluluğa millet adı verilir." demiştir.

Bu tanım incelenecek olursa, bir milleti teşkil eden insanların ilişkilerindeki kıymet, kuvvet ve vicdan özgürlüğüyle insanî duyguya gösterilen riayet kendiliğinden anlaşılır. "Bir millet teşekkül ettikten sonra devlet hayatında, ekonomik ve düşünce hayatında müştereken çalışmak sayesinde vücuda gelen millî harsta (kültür) şüphesiz milletin her ferdinin çalışma hissesi, iştiraki, hakkı vardır. Buna göre, bir harstan olan insanlardan

[6] a.g.e., s. 23.

mürekkep cemiyete millet denir, dersek milletin en kısa tarifini yapmış oluyoruz." [7] demiştir.

Kitapta milliyet tanımının açıklamasını da yapıyordu. Bu açıklamaya göre: Milleti millet yapan düşünce gücünün temelini milliyetçilik teşkil etmektedir. Milliyetçilik, millî benlik, millî birlik, millî ahlâk, millî ekonomi, uygarlık ahlâkı, millî duygu ve insanî duygunun birleşmesinden meydana gelmiştir. Türk Milletinin düşünce yapısı içinde güçlü bir şekilde bilinçlendirilecek olan bu duygulardır. Bu duygulara sahip olan milletler, millî çıkarlar doğrultusunda bir çalışma düzeyi yaratabilirler. Ancak, bu çalışmaların tümünün, devlet eliyle düzenlenecek millî eğitim programlarıyla toplumun beyninde bilinçlendirilmesi gerekir. Aksi halde toplumu meydana getiren insanların Türk İnkılâbı doğrultusuna yöneltilebilmelerine imkân yoktur. Milliyet kavramının kendine özgü ilkeleri vardır. "Bir milletin diğer milletlere oranla tabiî veya müktesep özel karakterler sahibi olması, diğer milletlerden farklı bir uzviyet teşkil etmesi, ekseriya onlardan ayrı olarak, onlara paralel inkişafa saî bulunması keyfiyetine milliyet prensibi denir. Bu prensibe göre, her fert ve her millet kendi kişisel ve millî konularında özgür olmak hakkına sahiptir." ..."Bu prensip, bize hangi milletlerin özgür, hangilerinin özgürlüğünden şu veya bu şekilde mahrum olduklarını, yani millet adını taşımaya lâyık olmadıklarını kolaylıkla gösterir." [8]

Milliyet kavramının temelinde milleti oluşturan bireylerin özgürlükleri yer almaktadır. Bu özgürlük, insanların karşılıklı ihtiyaçlarından doğan bağlar ile sınırlandırılmıştır.

Atatürk düşünüşünde "milliyet meselesi kişisel ve müşterek özgürlük meselesidir." [9]

"Söz konusu özgürlük, sosyal ve uygar insan özgürlüğüdür." [10] Toplum içinde yaşamayan bireylerin özgürlüğü hiçbir anlam taşımaz. Bu nedenle insanlar bir araya gelerek, milletler halinde yaşamak zorundadır. Uluslararası ilişkilerde her millet ve milliyetin kendi toprakları üzerinde ve millî sınırları içinde özgür ve bağımsız olarak yaşaması gereklidir. Değişik milletlerin kurmuş olduğu devletlerin birbirlerine karşılıklı saygı, bağlılık ve dayanışma anlayışı içinde bulunması Atatürk'ün amacıdır. Dünya üzerinde

[7] a.g.e., s. 24.
[8] a.g.e., s. 24.
[9] a.g.e., s. 24.
[10] a.g.e., s. 52.

yaşayan bütün ulusların millî özgürlüklerine ve bağımsızlıklarına saygı, Türk milliyetçiliğinin temel ilkesidir.

"Bu prensibe göre her fert ve her millet, kendi hakkında hüsnüniyet, topraklarına bizzat kayıtsız şartsız sahip olmayı istemek hakkına ve özgürlüğüne sahiptir." [11]

"Millet teşkilinde toprağın önemini büsbütün reddedenler vardır. Bu fikirde bulunanlar, toprak sadece çalışma ve uğraşma alanıdır, diyorlar." [12]

Oysa bir milletin millî duygu bilinci içinde kendi topraklarına sahip olması kadar güzel bir duygu yoktur. Kendi toprağına sahip olma duygusu milliyetçilik ilkesinin zorunlu bir sonucudur.

"Milletler, işgal ettikleri arazinin gerçek sahibi olmakla beraber, beşeriyetin vekilleri olarak da o arazide bulunurlar. O arazinin servet kaynaklarından kendileri istifade ederler ve dolayısıyla bütün beşeriyeti de yararlandırmakla yükümlüdürler. Bu yasaya göre bundan âciz olan milletler bağımsız olarak yaşamak hakkına lâyık değildir." [13]

Atatürk'ün Türk Milletinde yaratmak istediği milliyetçilik duygusu hiçbir art düşünceye yer vermeyecek kadar açıktır. Türk milliyetçiliği bir kafatasçılık, bir üstün ırk anlamı taşımaz.

Atatürk düşünüşünde diğer milletlerin millî duygularına saygı uygarlığın belirtisidir. Türk Milleti, millî duyguyu, insanî duyguyla yanyana düşünmekten zevk alır. Vicdanında millî duygunun yanında insanî duygunun şerefli yerini daima muhafaza etmekle iftihar eder. Çünkü Türk milleti bilir ki uygarlık doğrultusunda bağımsız ve fakat kendileriyle paralel yürüdüğü bütün uygar milletlerle karşılıklı insanî ve uygar ilişkiler içinde bulunmak, elbette gelişmesinin devamı için gereklidir ve yine bilinmektedir ki Türk Milleti, her uygar millet gibi geçmişin bütün dönemlerinde keşifleriyle, icatlarıyla uygarlık dünyasına hizmet etmiş insanların, milletlerin değerini takdir ve hatıralarını saygıyla muhafaza eder. Türk Milleti, insanlık dünyasının samimi bir ailesidir. [14] Bu nedenle Atatürk, Türk gençlerinin "insanlık dünyasındaki toplumları" tanımalarını, onlarla yakın ilişki kurmalarını zorunlu bulmaktadır. [15]

Atatürk'ün insanların birbirlerine bağlılıkları konusundaki düşüncesinin temeli yine milliyetçilik ilkesi içinde toplanmıştır. Türk

[11] a.g.e., s. 24.

[12] a.g.e., s. 22.

[13] Enver Ziya Karal, Atatürk'ten Düşünceler, 1956, s. 45.

[14] Afetinan, Medenî Bilgiler ve M. K. Atatürk'ün El Yazıları, 1969, s. 21.

[15] Recep Peker, Yurttaş için Medenî Bilgiler, 1935, c. 2, s. 187.

toplumuna, kendine güven duygusunu ve yüksek insan toplulukları olmak aşkını genel halk toplantılarında telkin etmeğe çalışmıştır. [16] Böylece Türk Milleti diğer dünya milletlerini tanıyarak kendi benliğini değerlendirme imkânını bulacaktır. Atatürk düşünüşünde bunun nedeni şudur: "Bilmeli ki millî benliğini bilmeyen milletler başka milletlerin avıdır." [17]

Temelde kişisel özgürlüklere dayanan milliyetçilik ilkesinin Atatürk düşünüşünde kendine özgü bir sınırı vardır. Bu sınır 'başkalarının özgürlük sınırı' ile 'milletin genel çıkarları'nın başladığı noktadır. [18] Bu değişmez kural da Atatürk'ün tarih içinde tespit ettiği bilimsel verilere dayanmaktadır. Tarihte Türkler, millet yararına olan işleri kendi kişisel çıkarlarıyla karıştırmaya başladıktan sonra özgürlük ve bağımsızlıklarını yitirmişlerdi. [19] Bu nedenle Atatürk, Türk Milletinde millî benlik duygusunun temeline bir de millî ahlâkı koyuyordu. "Millî ahlâkın, millet teşkilinde yeri çok büyüktür, çok önemlidir" diyen Atatürk, Türk gençliğinde 'millî çıkarlar' doğrultusunda bir ahlâk duygusu yaratmak istemektedir. Genel olarak vatan ve milletin yararına ve çıkarlarına uygun olan işlere öncelik verilmesini zorunlu görmektedir. "Bir iş her nereye ait olursa olsun insanın kuvvet kullanmasını, yorulmasını gerektirir. İnsanlar mecbur kalmadıkça kendilerini yormak istemezler, halbuki bazı işler vardır ki kendiliğinden insana, onu yapmak için derunî bir arzu, bir temayül ilham eder, o iş şayan-ı arzu olur." Atatürk düşünüşünde "millî ahlâkî işler, aynı zamanda hem mecburî ve hem de şayan-ı arzu olan işlerdir. Bir işin ahlâkî bir kıymeti olması ayrı ayrı insanlardan daha ulvî bir kaynaktan çıkmış olmasıdır. O kaynak toplumdur, millettir. Gerçekte de ahlâkiyet, özel fertlerden ayrı ve bunların üstünde, ancak sosyal, millî olabilir." [20]

Atatürk millî benlik duygusunun tanımını yapıyor:

"Milletin sosyal düzen ve sükûnu, hal ve istikbalde refahı, mutluluğu, selâmeti ve dokunulmazlığı, uygarlıkta ilerleme ve gelişmesi için insanlardan, her konuda ilgi, gayret, nefsin feragati icap ettiği zaman seve seve nefsinin fedasını talep eden millî ahlâktır. Mükemmel bir millete millî ahlâkiyet gerekleri, o millet efradı tarafından adeta muhakeme edilmeksizin vicdanî duygusal bir nedenle yapılır. En büyük millî duygu, millî heyecan işte budur. Millet analarının, millet babalarının, millet öğretmenlerinin ve

[16] Afetinan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, 1968, s. 108.

[17] Afetinan, Medenî Bilgiler ve M. K. Atatürk'ün El Yazıları, 1969, s. 25.

[18] a.g.e., s. 53.

[19] a.g.e., s. 35-36.

[20] a.g.e., s. 20.

millet büyüklerinin; evde, okulda, orduda, fabrikada, her yerde ve her işte millet çocuklarına, milletin her ferdine bıkmaksızın ve sürekli olarak verecekleri millî eğitimin gayesi işte bu yüksek millî duyguyu sağlamlaştırmak olmalıdır. Ahlâkın millî, sosyal olduğunu söylemek ve maşerî vicdanın bir ifadesidir demek, aynı zamanda ahlâkın kutsallık sıfatını da tanımaktır" [21] diyordu.

Atatürk Türk milliyetçiliğinin tanımını ise şöyle yapmaktadır: "Türk milliyetçiliği, terakki ve inkişaf yolunda ve beynelmilel temas ve münasebetlerde bütün çağdaş milletlere paralel ve onlarla aynı uyum içinde yürümekle beraber, Türk toplumunun sosyal ve özel karakterlerini ve başlı başına bağımsızlığa dayanan kimlik haklarını saklı tutmaktır." [22]

Atatürk'ün Türk gençliğini yetiştirmek amacıyla açtırdığı üniversite ve okullara rağmen, Türkiye'de gerçek anlamıyla bir milliyetçilik duygusu yaratılamamıştır. Türkiye üzerinde çıkarı olan güçlerin karşı çabaları da bunu engellemiştir. Çıkarcı güçler öncelikle Atatürk'ün yaratmak istediği millî duygular üzerinde durmuşlardır. Propagandalarında bu ilkenin tam karşıtını söyleyerek millî duygularla alay etmeğe kadar varmışlardır. Aradan geçen yıllar sonunda milliyetçilik, birtakım kişilerin dilinde 'vatan, millet, sakarya' şekline dönüştürülmüştür. Atatürk'ün bilimsel bir şekilde uyguladığı inkılâp yöntemi ise yabancı doktrinlerin terminolojisi ile açıklanmak istenmiştir. Bazen gericilik, bazen komünizm veya faşizm ya da sosyalizm maskesi altındaki çıkarcılar, Türk gençliğinin arasına karışarak milleti bölmeye çalışmışlardır. Ancak, millî benlik duygusu içinde yetiştirilmiş ve eğitilmiş güçler, bu bölünmeyi önlemiştir.

ATATÜRK'S VIEW OF NATIONALISM
(Abstract)

This article is the principle of nationalism, one of the important principles of Atatürk's political philosophy. The author illustrates Atatürk's concept of nationalism by quoting from his speeches and writings.

[21] a.g.e., s. 20-21.
[22] a.g.e., s. 25.

ATATÜRK'ÜN EĞİTİM KONUSUNDA GÖRÜŞLERİ ve MİSAK-I MAARİF *

BURHAN GÖKSEL

ATATÜRK'ÜN GÖRDÜĞÜ EĞİTİM VE ÖĞRETİM

Atatürk'ün gerçekleştirip bize bıraktığı büyük inkılâp hareketinde, üzerinde en fazla durduğu, önem verdiği, emek sarfettiği konunun, "Türk çocuğunun ve Türk milletinin tümünün eğitimi ve yetiştirilmesi, yani kısaca millî eğitim meselesi" olduğunu biliyoruz. "Atatürk İnkılâbı"nın birer parçaları olan seri halindeki reformlar arasında hiç kuşku yok ki temel taşı "Millî Eğitim Reformu" oluşturur.

Eğitim, dünyanın her tarafında ve tarihin her döneminde derinliğine ihtisas isteyen, özel yetenekleri gerektiren bir bilimdir, sanattır.

Rakamlar ve tarihî müsbet bilgilere göre genel eğitimi sıfır düzeyde olan bir toplumu alıp cehaletten kurtarmayı ve Batı uygarlığının düzeyine ve hatta onun üzerine çıkarmayı amaçlayan bir liderin her şeyden evvel "eğitimcilik" alanında ihtisas sahibi olması gerekir.

Atatürk'ün, mesleği olmayan bir ihtisas alanında cesaretle yaptığı hareketlerde ve sonuçta da en teknik taraflarıyla başarı elde etmesinde her şeyden evvel onun yetişmesinde aldığı temel bilginin, herkesçe kabul edilen yüksek dehası, üstün zekâsı ve hudutsuz çalışmasının payları vardır.

Konunun incelenmesine girerken öncelikle Atatürk'ün yetişmesinden, aldığı eğitimden söz etmek istiyorum.

Araştırmalarım ve çalışmalarım, Tanrı'nın Türk milletine bir ihsanı olan Atatürk'ün doğal yetenekleri dışında zamanınının şartlarına göre (hatta yaşadığımız zamana göre bile) çok iyi bir eğitim ve öğretim gördüğünü bize göstermektedir. Elbette kendisi de zekâsı, dehası ve çalışkanlığı ile temelden aldıklarını işleyerek ihtisası olmayan sahalarda da zirveye çıkmayı başarabilmiştir.

* Atatürk'ün eğitim görüşlerine ve doktrinine bizzat kendisi tarafından uygun görülen ve şimdiye kadar bilmediğimiz "MİSAK-I MAARİF" deyimi üzerinde, Mustafa Rahmi tarafından yazılan ve 1339 (1923) yılında basılmış "Gazi Paşa Hazretlerinin Maarif Umdeleri ve Asrî Maarif" isimli tarihî belgeye dayanarak metin içinde açıklama yapılacaktır.

Şimdi Mustafa Kemal'in okuduğu okullara birlikte göz atalım.

İlkokul öğrenimini Selanik'teki Şemsi Efendi İptidai Mektebi'nde yapmıştır. Bu okul, tam Batı kafalı bir eğitimci olan Şemsi Efendi'nin kurup yönettiği bir "özel okuldur."[1,2] Selanik'teki bu okulda Şemsi Efendi, öğrenci sırası, öğretmen kürsüsü, harita, kara tahta ve tebeşir, saat başı teneffüs, bahçede oyun ve jimnastik, dayak cezası uygulamamak gibi pedagojik yöntemlerle Batı eğitim esaslarını ülkede ilk kez kullanmıştır. Ne yazık ki öğrenciye dayağı lâyık görmeyen bu eğitimci, bağnaz çevrenin saldırılarına uğramış, okulu tahrip edilmişti. Buna rağmen mücadelesine devam eden Şemsi Efendi'nin yetiştirdiği öğrenciler arasına 1887'de katılan küçük Mustafa da yalnız iyi bir eğitim görmemiş; çocuk kafasıyla bu mücadele havasının etkisinde de kalmıştır.

İlkokuldan sonra Mustafa, Selanik'teki Mülkiye Rüştiyesine (sivil ortaokul) girer. Bu okulun, onu rahatsız eden eğitimi ve ders öğretmeni ile uyuşamaz ve bir gün bir öğretmenden yediği sert dayaktan sonra iyice kopar. Selanik Askerî Rüştiyesine sınav vererek girer. İlköğretiminin kuvvetli olması nedeni ile de giriş sınavında iki sınıf atlamayı başarmıştır. Bu okul ciddî, disiplinli ve uzman (branş) öğretmen subayların ders verdiği bir okuldu. "Kemal" ismini matematikteki başarısından ötürü, bu dersin öğretmeni Yüzbaşı Mustafa Bey vermiştir. Fransızca öğrenimine bu okulda başladı. Öğretmenin teşviki ile yaz aylarında da Fransız Frerler Okulunda geliştirdi.

Mustafa Kemal'in lise öğrenimi ise, Manastır Askerî İdadisindedir. Bu askerî okullar, Türk Ordusunun 19. yüzyıl ortalarında açtığı, bugünkü fen liselerimizin benzerleri ve seçkin çocukların eğitim gördüğü fen ağırlıklı ilk liselerimizdir.[3]

Millî Eğitim Bakanlığımız bu tip bir okulu Ford Foundation'ın desteği ile ilk kez 1960'lı yıllarda açabilmiştir. Edebiyata, güzel yazmaya meraklı Manastır Askerî İdadisindeki kitabet öğretmeni Yüzbaşı Mehmet Asım Efendiden, tarih öğretiminde Türk tarihine ağırlık vermek gereğini tarih öğretmeni Kolağası Tevfik Bey'den öğrendiği anlaşılıyor.[4]

[1] Yahya Akyüz, Atatürk'ü yetiştirenlerden, öğretmenlerden birkaçı, Millî Eğitim Dergisi 1981, sayı 55, s. 38.

[2] İhsan Sungu, Atatürk'ün Babası Ali Rıza Efendi, Türk Tarih Kurumu, Belleten 10, 1938, s. 251.

[3] Muallim Sedat, Bursa Mekteb-i Fünun İdadisi (Bursa Askerî Lisesi tarihçesi) Bursa Askerî lisesi son sınıf hatırası (yıllığı) 1932-1933, Çituras Matbaası, İstanbul, s. 7.

[4] Faik Reşit Unat, Atatürk'ün Öğrenim Hayatı, s. 82.

Atatürk'ün yüksek öğreniminin ilk safhası (bugünkü anlamı ile lisans düzeyi) İstanbul Harbiyesinden geçmiştir. Lisans üstü düzeyde tahsili ise, Erkân-ı Harbiye (bugünkü Harp Akademisi) bölümündedir. Mustafa Kemal'in Harbiye'ye girişi 1902, Erkân-ı Harbiye öğrenimini bitirişi 1905'tir.

Askerî meslek eğitimi ve öğrenimi veren bu okullar hakkında çok kısa da olsa bazı bilgileri aktarmakta yarar görüyorum.

Memleketini Batıya yöneltmeye karar veren Sultan 2. Mahmut'un birbiri peşine kurulmasını sağladığı yüksek okullardan Askerî Tıbbiye 1827, Harbiye 1834, Mülkiye 1852'de açılırlar.

Doktorlarımızın ve subaylarımızın daha sonraki dönemde memleketin genel yönetiminde ve siyasî hayatında çokça rol oynamalarının ve etkili olmalarının nedenini yetiştirildikleri okulların özelliklerinde araştırmak gerekir.

Bakınız, 1960'lı yıllarda bütün öğrenimi İngilizce olan ve mühendislerimizi Batı tekniğiyle yetiştiren bir Ortadoğu Üniversitesi ve 1980'li yıllarda da Hacettepe Üniversitemiz bünyesinde tüm dersleri İngilizce okutan bir Tıp Fakültesi açma ihtiyacını duyduk. Askerî Tıbbiyemiz de 1927'de açıldığında tüm dersler Fransızca olarak yapılmakta idi.

Harbiye'de Fransızca'ya ağırlık verilmişti. Fakat, Avrupa'da daha ileri öğretim için bu sistem yeterli bulunmayınca 1276 (1860)'da Paris'te Harbiye'mizin bir şubesi açılmıştır.

Mirat-ı Mekteb-i Harbiye (Harp Okulunun Aynası) isimli 1892 basımlı eski bir kitapta, eğitim tarihimizde önemli yeri olan ve pek bilinmeyen bu okulun adresini, öğretmenlerini, programlarını ve mezuniyetlerini; imtihanlarına Acádemie Française üyelerinin "mümeyyiz" olarak katıldıklarını görür ve mezunların isimlerini bulabilirsiniz.[5] 1878 yılına ait salnameye[6] baktığımızda o dönemdeki büyük elçilerimizin toplamının 10 olduğunu görüyoruz. Bunun 4'ü ancak Türk asıllıdır. Bu ilginç ve tehlikeli sonucun sebebi, Türk eğitim sisteminde, Türk çocuğuna Farsça ve Arapça öğretilirken, azınlık okullarımızda Batı dili öğretilmesidir. Ancak Harp Okulu ve Askerî Tıbbiye'de yetişenlerin Batı dili öğrenmeleriyle yavaş yavaş iç ve dış politika alanlarında Türk'ün görev alabilmesi mümkün olabilmiştir.

[5] Mekteb-i Fünun-u Harbiye-i Şahane İdadisi, Kitabet-i Askeriye Muallimi Kolağası Mehmet Esat Bin Mehmet Naim, Mirat-ı Mekteb-i Harbiye, İstanbul 1892.

[6] Salname-i Aliye-i Osmaniye, İstanbul 1878, s. 17.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk kuşağının yetiştiği Harbiye ve Erkân-ı Harbiye Mekteplerini o zamanın sivil eğitim sistemiyle değil, bugünün aynı düzeydeki okullarıyla kıyasladığımızda çok şaşırtıcı neticelere varırız.

Bugünkü Harp Okulu, 1976'da kurulan Mühendishane'nin devamı olarak muharip subaylara ayrı ihtisas vermek için 1834'te kurulur.

Harbiye o sırada daha alt düzeylerdeki kırk askerî okulumuza yüksek öğretim vermektedir.

Ders programlarının ağırlığı, matematik ve fen üzerinedir. Bu dersler, bugünkü isimleriyle "geometri, cebir, analitik geometri, tasarı geometri, konikler jeometrisi, diferansiyel ve integral hesap, kimya, mekanik, astronomi, fizik, Fransızca, resim, (sanat), köprücülük, yüzme" gibi konulardır.

Bu program XX. yüzyıla daha fen ağırlıklı olarak girer.

Resim sanatı dersleri, ülkemizde ilk defa bu okulda verilir ve Avrupa'da zamanın şöhreti olan İspanyol ressamı M. Chirense hocalık yapar. Okul komutanları genellikle Avrupa'da ileri mühendislik tahsili görmüş kimselerdir. Bunlardan Derviş Paşa, Türkiye'deki ilk fizik ve kimya kitaplarının yazarıdır. Okul, bir nevi bilimsel özerkliğe sahiptir.

O devirde Harbiye'nin Zadegân sınıfında halk çocuklarından ayrı ve subay rütbesiyle okuyan öğrencilere de okul yönetiminin verdiği ceza hatta - okuldan çıkarma bile olsa- Abdülhamit II. döneminde dahi hiç geri çevrilmemiştir.

Okulun komutanlarına "Nazır" denir. (Bugünkü West Point Amerikan Harp Okulunun komutanlarına da benzer bir deyim olan "Superintendent" denilmektedir.) Nazırların özel ve büyük yetkileri vardır.

Erkân-ı Harbiye sınıflarında askerî derslere ilaveten "yüksek matematik, mimarî, istihkâm, şose ve demiryolu inşaatı, harita yapma, fen ve makine, fizik, silâh fenni, yabancı diller" dersleri okutulmaktadır. Birer fen lisesi olduğunu söylediğim Askerî İdadilerde fen ve kültür derslerine ilâveten ülkemizde ilk kez resim, jimnastik, Fransızca ve yüzme dersleri okutulur. Bu okullara öğretmen yetiştirmek üzere (kaynak olacak bir üniversite bulunmadığından) Harbiye içinde 1884'te bir fakülte gibi öğretmen sınıfı açılır. Bu bölümün Türk edebiyatı, tarih, coğrafya, temel matematikle biyoloji ve resim şubelerinde bugünkü anlamıyla yüksek öğretmen okulu kurulmuş olur.

Levent Sakverdi Arşivi

İşte Atatürk böylesine kuvvetli eğitim kurumlarından yetişmiştir. Temel ve meslek eğitimi bugünkü manada kuvvetli ve ileriye dönüktür.

Atatürk, bu kuvvetli tahsilin üzerine çok şeyler katmayı da bilmiştir. Dış ülkelerde öğrenimi yoktur. Fakat kısa birkaç tetkik gezisinden, kavrayış üstünlüğü ile aynı şeyi görebilenlerden çok daha fazla şeyler zaptetmiştir.

Okuduğu kitaplara gelince, bugün kısmen Anıtkabir'de sergilediğimiz kitaplarının tümü 3.000'in üzerindedir. Okuma biçimi ise çok değişiktir. Satırlar, kelimeler üzerinde bile işaretlerini görüyoruz. Cephenin en ağır şartlarında dahi bu âdetini bozmaz. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığında (ATAŞE) arşivler üzerinde çalışan arkadaşlarımızın tespitlerine göre bazı örnekler verilebilir: Arap, İran, Fenike ve Türk tarihleri, Le Dram Oriental, Jen Jores'in "Fransız İhtilâlinin Sosyalist Tarihi", J.J. Rousseau'nun "Delicat Parmis Les Homme", Mecmua-i Ebuzziya (4 cilt), Tarih-i Murat Bey (5 cilt), La Vie American Education et Societé (Amerika'da Eğitim Hayatı ve Toplum), Tarih-i Ebulfaruk, Ziya Gökalp'ten "Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak", Victor Bever'in "La Revolte De L'Assie", Filibeli Ahmet Hilmi'den "Allah-ı İnkâr Mümkün mü?", H.C. Wals'ın "Dünya Tarihinin Ana Hatları" vb.

Prof. Dr. İsmail Hakkı Baltacıoğlu "Atatürk" isimli kitabında Atatürk'ün J.J. Rousseau'nun eğitim ve terbiye felsefesinin etkisinde kaldığını söyler.[7] Atatürk'ün her konuda okuduklarını bir araya getirebilsek birkaç üniversite bitirmeye yeteceği kanısına varırız. Bu suretle Atatürk'ün yetişmesindeki zayıflığı ve bundan gelen kültür kifayetsizliği yolundaki görüşlerin tam aksine, çağımız anlamında bile kuvvetli bir eğitim ve öğretim gördüğünü; üstün zekâ ve dehasının kendisine verdiği yeteneklerini daima okuma ve incelemelerle geliştirdiğini, dolayısıyla da yaptığı inkılâbın her yönüyle güçlü olduğunu iddia etmekte isabet vardır. O'nu bundan dolayı çok yönlü bir menşura (prizma) benzetirler.[8] Her konuda derinlemesine bilgisi ve kuvvetli görüşleri vardır. 1980'lerin Türkiye'sinde ülkemizde kurulmuş eğitim, askerlik eğitimi, sanat, endüstri, ekonomi, ulaştırma, tarım vb. alanlardaki her kurumun girişine onur veren heykellerine veya kitabelerdeki, o müessesenin özelliğine uygun konularda özdeyişleri bugün bile taptazedir. Bugün bile o sanat, meslek dalında bize ışık tutmaktadır.

[7] İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Atatürk, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1973, s. 12.

[8] Cihat Akçakayalıoğlu, Atatürk (Komutan, Devrimci ve Devlet Adamı Yönleriyle), Genelkurmay Basımevi, 1980, s. 521.

ATATÜRK'ÜN "EĞİTİM" KONUSUNDAKİ DAVRANIŞ VE UYGULAMALARI

Atatürk'ün, yetişme yıllarında bile daima "lider" olmak ve ülkesini kalkındırmak için "eğitimin gerekliliği" fikriyle meşgul olduğu bilinmektedir. Bu nedenle daha Harp Akademisi (Erkân-ı Harbiye Sınıfları)'ni Kurmay Yüzbaşı olarak bitirip ilk kıta vazifesini aldığı Suriye'de hayal ve ümitlerini gerçekleştirmek için ilk girişimlerini yapar. Burada gizli "Vatan ve Hürriyet Cemiyeti"ni kurar. Cemiyetin başıdır. Ayrıca Cemiyetin "Eğitim Kolu"nun da reisidir. [9]

1911'de Bingazi günlerinde binbaşıdır. Halkın bilgi seviyesini yükseltme fikri iyice belirginleşmiştir. Der ki: "Bir gün Türkiye'nin kaderinde rol alırsam, sosyal bir coup (darbe) yapacağım. Ama, ben avamın (halkın) seviyesine inmeyeceğim. Onu kendi seviyeme çıkaracağım." [10] (Buradaki "seviye" bilgi ve kültür düzeyidir).

Her vesile ile Türk milletini bulunduğu cehaletten, eğitimsizlikten kurtarmak inancını sık sık belirtir. O bu mücadelesinde de halkımızın yeteneklerine güvenmektedir: "Ben milletimin vicdanında ve istikbalinde ihtisas ettiğim büyük tekâmül istidadını bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak peyderpey bütün heyet-i içtimaiyemizde tatbik ettirmek mecburiyetinde idim." [11]

Yalnız milletine olan inancı ve güveni ile 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktığı günden itibaren bu ana fikir ile stratejisini çizer. İlk hedefi "Türk milletini cehaletten kurtarmak"tır.

Savaşın en çetin ve buhranlı günlerinde bile bu temel hedefe ulaşmak için ne gayretler harcadığını aşağıda göreceğiz. [12]

Bunun için daha Samsun günlerinde "İnsanlarımızı Batı medenîsi yapmadıkça İstiklal Savaşı bitmeyecektir" demektedir. O'nun için bağımsızlık anlayışı ile milletin eğitim ve kültürü iç içedir.

Sıvas günlerinde, devlet olabilmenin ilk adımlarını attığı sırada, Amerikalı gazeteci Mr. Brown'a şöyle der: "Türk halkı iyi bir eğitim görmeli ve iyi bir hükümete sahip olmalıdır. Eğitim okul demektir. Türk köylüsünün pek azı okur yazardır. Ama bu köylüler yeniliklere isteklidir, çocuklarının iyi bir eğitim almasını ve Müslümanlığın değerleri ile donatılmasını ister." [13]

[9] Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Ankara 1959, s. 49.

[10] a.g.e., s. 67.

[11] Cihat Akçakayalıoğlu, Atatürk (Komutan, Devrimci ve Devlet Adamı Yönleriyle), Genelkurmay Basımevi, 1980, s. 223.

[12] Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, s. 104.

[13] Howard E. Wilson ve Dr. İlhan Başgöz, Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk, Ajans Türk Matbaası, Ankara 1968, s. 235.

İzmirliler 9 Eylül 1922 akşamı büyük kurtarıcılarını ağırlamaktadır. İzmir korkunç bir kâbustan çıkmıştır. Herkes mutludur, neşelidir. Türk ordusunun ilk rütbeli kadın askeri Halide Edip Onbaşı, [14] savaşın başından o güne kadar en çetin günlerde beraber çalıştığı Başkomutanına bir ara yaklaşır, kendisini kutlamak ister ve sorar: "Paşam, hayatınızın en büyük mücadelesini, nihayet tarihin kaydettiği en büyük bir zaferle, büyük başarılarla bitirdiniz, ne kadar bahtiyarsınız kimbilir?"

En içten övgüleri taşıyan bu sözlere Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği cevap, O'nun içindeki yanan ateşi gösterir: "Halide Hanım, mücadelemizin bence en küçük kısmını bitirdik. Geri kalmış halkımızın yetiştirilmesi ve milletimizin Batı medeniyeti seviyesine ulaştırılması için asıl ve büyük mücadelemize şimdi başlıyoruz." [15]

Yine o zafer günlerinde Türk ve yabancı gazetecilerin, "İşte memleketi kurtardınız. Şimdi ne yapmak istersiniz?" sorusuna cevabı çok kısadır: "Maarif Vekili olmak ve millî irfanı yükseltmeğe çalışmak en büyük emelimdir. İşte, yaptığı büyük mücadele sonunda "Padişahın ve Halifenin tahtına oturabileceğini" düşünenlere (yakınlarında bile bu fikirde olanlar vardı) sert bir şamar. Ama aslında gönlünde yılların biriktirdiği temel arzu ve esas fikir budur. Atatürk bu fikri birçok yerlerde tekrarlamıştır. [16] Prof. Dr. Afet İnan'a notları arasında da "Eğer Cumhurreisi olmasam, Maarif Vekili olmak isterim" dediğini görüyoruz.

Atatürk'ün eğitim konusunda yaptığı reform (inkılâp) da diğer konulardaki reformlar da ani verilmiş kararların ürünleri değildir. Çok genç bir lider olmasına rağmen her konunun gerilere doğru derinlikleri vardır.

Atatürk, gerçekleştirdiği reform konularını rahat bir büro yaşamı içinde de ele almamıştır. O, cephelerde, ateş altında çadır ve siper yaşamında dahi gelecekte yapacaklarını düşünmüş ve yazılı notlar haline getirmiştir. 1907'de daha Selanik'tedir. Arkadaşı Yüzbaşı Fuat'a (Fuat Bulca) "Misak-ı Millî" hudutlarını gösteren bir haritayı çizer ve verir, saklatır. Daha kolağası (kıdemli yüzbaşı) iken imparatorluğun yakın geleceğini bilmekte ve tasarılarını bu gerçeklere uygun olarak yapmaktadır. [17]

[14] Halide Edip Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı.

[15] Burhan Göksel, Atatürk ve Türk Çocuğunun Eğitimi ve Öğretimi, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, sayı: 71, 1973, s. 34.

[16] Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, s. 255.

[17] İsmet Bozdağ, Atatürk'ün Sofrası, Kervan Yayınları, 1975, s. 201.

I.Cihan Savaşında, Anafartalar'ın sert günlerinde "Yeni Türk alfabesinin nasıl olması gerektiği" hakkında çalışmaları sabittir. Fransız Türkoloğu Deny'nin gramerini, Macar Türkoloğu Németh'in gramerini bu amaçla etüt etmektedir. [18]

1916 yılı Kasımıdır. Doğu Cephesinde XVI. Kolordu Komutanlığını henüz ele almış, çökme tehlikesi geçiren cepheyi kurtarmıştır. Günlerce süren bir muharebeden sonra bulabildiği birkaç saatlik istirahat zamanında Kurmay Başkanı İzzettin Çalışlar ile görüşmesini ve verdiği notu görelim: [19]

Erkân-ı Harbiye Reisi ile sohbet

1) Muktedir ve hayata vakıf valide yetiştirmek,

2) Kadınlara serbestisini vermek,

3) Kadınlarla müşareket-i umumiye (genel işbirliği), erkeklerin ahlâkiyatı, efkârı, hissiyatı üzerinde müessirdir. Celb-i muhabbet-i mütekabile temayül-i fitrîsi.

Bakınız; en ağır muharebe şartlarında dahi "Türk kadın hakları" ve "güçlü anne eğitimi" gibi çok sonraları işlemek üzere eline aldığı en değişik konuları adeta plânlamaktadır.

Erzurum'da Kongre'nin yapıldığı günün akşamı, yakın arkadaşı, eski valilerden Mazhar Müfit Kansu'ya, kafasında plânladığı konuları not ettirir: [20]

1) Zaferden sonra hükümet şekli cumhuriyet olacaktır,

2) Padişah ve Hanedan hakkında zemini gelince icap eden muamele yapılacaktır.

3) Tesettür (örtünme) kalkacaktır.

4) Fes kalkacak, medenî milletler gibi şapka giyilecektir.

5) Lâtin harfleri kabul edilecektir.

Burada, Mazhar Müfit Bey'in Mustafa Kemal Paşa'yı "hayalperest" bularak defterini kapaması, O'nun da "Bunu zaman tayin eder" demesi inkılâp tarihimizde pek ünlü bir anekdottur.

Sonraları gördük ki Atatürk, bir hayalperest değil, çok kuvvetli bir "plâncı"dır. Gerçekleştirdiği bütün reformlarını ve tüm "Atatürk

[18] Burhan Göksel, Harf Devrimimizin Ellinci Yıldönümü, Yükseliş Dergisi, sayı: 19, Ankara 1979, s. 1-9.

[19] Şükrü Tezer, Atatürk'ün Hatıra Defteri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1972, s. 76-77.

[20] Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürkle Beraber, s. 131.

İnkılâbını" çok önceden düşünmüş, hesaplamış, plânlamış, işlemiş ve en elverişli gördüğü zamanda da uygulamış ve kesinlikle yürütmüştür.

Atatürk, gençlik yıllarından beri geleceğe ait düşünce ve tasarılarının hepsini birleştirir ve Samsun'da bunu belirgin bir "strateji" haline getirir. Artık attığı her adımda, geçirdiği her günde bu stratejinin "hedef"ine doğru gitmektedir. O hedef: "Türk milletini o günkü bilgisiz, cahil ve medeniyetçe geri bıraktırılmış durumundan almak ve Batı uygarlığı seviyesinin üstüne çıkarmak ve halkı refah seviyesi en yüksek bir hayata ulaştırmak"tır.

Atatürk'ü ve Atatürk inkılâbını iyi tanımak için, onun bu temel fikrini iyi bilmek, iyi değerlendirmek lâzımdır. Bugün asker ve sivil yüksek öğretim kademelerinde, ders kitabı olarak okuttuğumuz, Genelkurmayca hazırlattırılmış olan üç ciltlik "Atatürkçülük" kitaplarında konu iyi işlenir ve Atatürk'ün kendi deyimi ile bu fikre "Milletin Dinamik İdeali" denilmektedir. [21]

Atatürk için İstiklâl Savaşı, padişahlığın ve halifeliğin kaldırılması ve devlet şeklinin değiştirilmesi ve yaptığı bütün reformlar O'nun için "ana amaç" değildir. Bunlar bir "ara aşaması"dır. Asıl hedefe götüren vasıtalardır.

Atatürk, Türk milletini tayin ettiği bu büyük ideale ulaştırabilmek için, hayatının en büyük savaşını verecektir. Bu savaşın adı "Uygarlaşma Savaşı"dır.

Halbuki Türk toplumu, daha evvelki yöneticilerin ihmalleri ile her alanda, özellikle eğitimde geri bırakılmıştır. Arka arkaya savaşlarla en seçkin insanlarını toprağa vermiştir. Yalnız Çanakkale'de 250.000 kişilik en kaliteli ve yetişmiş er, erbaş, subay ve yedek subayı şehit vermekle bir "aydın kuşak"tan mahrum kalmıştır.

Atatürk ve Türk milleti bu büyük savaşı da başarabilmeye mecburdur. Bu ancak, aydın açığını kapatacak yolları bulmak; yani eldeki kalan insanımızı eğitmek ve evvelâ halkımızı "kara cehalet"in pençesinden kurtarmakla mümkün olacaktır.

İşte, bu sebepledir ki O'nun Samsun'dan itibaren yaptığı çalışmalarda ağırlığı "eğitim"e verdiğini görüyoruz. Daima kendi ifadesiyle "Türk halkının eğitim ve öğretimine" ve "bağımsız Türk Kültürünün geliştirilmesi" çabalarına önem vermektedir. Ne siyasî buhranlar, ne en kritik askerî hareketler O'nu bu mücadelesinde engelleyemez, hatta frenleyemez.

[21] Atatürkçülük, III. kitap, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara 1983.

Kazanılan askerî zaferler O'nu tatmin etmez. Daha sonra tekrar değineceğimiz 1922 Eylül ayında Bursa'da İstanbullu ve Bursalı öğretmenlere hitap ederken, "Ordularımızın kazandığı zafer sizin ve sizin ordularınızın zaferi için yalnız zemin hazırladı. Hakikî zaferi siz kazanacak ve sürdüreceksiniz ve behemehal muvaffak olacaksınız. Ben ve sarsılmaz imanla bütün arkadaşlarım sizi takip edeceğiz ve sizin karşılaşacağınız engelleri kıracağız" [22] demesinin nedeni bu görüşten kaynaklanır.

Sivas'tan sonra 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelinmiştir. Ayağının tozunu silmeden, hemen ertesi günü Ankaralılara şöyle der: "Fertler yetişmedikçe, ferde yol gösterecek liderlerin, öncülerin, toplumları istenilmeyen istikametlere çekebileceğini" belirtir ve "Bundan sonra amacımız, ferdi yetiştirmektir. O'nu eğitmektir. Kültür bakımından donatmaktır, bezemektir" diyerek tek insanımızın iyi eğitilmesi lüzumunu anlatır.

ATATÜRK'ÜN EĞİTİM KONUSUNDA TUTANAKLARA GEÇMİŞ KONUŞMALARI

Ankara'ya geldikten sonra Mustafa Kemal Paşa'nın "eğitim" konusundaki konuşmalarının çoğu tutanaklara geçmiş ve kitaplarda parça parça yer almıştır. Yazımızın bu kısmında, özellikle TBMM tutanaklarından da yararlanarak önce kronolojik sıra, sonra da konu ayrımıyla bu konuşmaları inceleyeceğiz.

I. Maarif Kongresi

Atatürk, 23 Nisan 1920'de Ankara'da TBMM'ni açmış ve yeni Türk Devletini fiilen kurmuştur.

Yunan ordusu, Anadolu içerilerine doğru ilerlemektedir. 1921 yazında Eskişehir'i de ele geçirmiştir. Muntazam Türk ordusu kuruluş döneminde ve yeterli güçte değildir. Mustafa Kemal Paşa ordumuzu plânlı bir şekilde Sakarya Nehri gerisine çekmektedir.

Temmuz 1921. Tarih, yeni Türkiye'nin kaderinin tayin edileceği Sakarya Savaşına gebedir. Yunan ordusu Eskişehir'den çıkmış, doğuya doğru ilerlemektedir. Durumun çok kritik olduğunu herkes bilmektedir. Ankara'da sinirler gergindir. Kayseri'ye doğru göç başlamıştır.

23 Ağustos ve 13 Eylül 1921 Sakarya Savaşı, Atatürk'ü hayatta en fazla sarsan, şuuraltına kadar giren bir ölüm kalım savaşıdır. Çok kuvvetli bir asker ve stratejist olarak kendisi bu olayı çok önceden bilebilmektedir.

[22] Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri, Maarif Vekâleti Yayınevi, 1939, s. 11.

İşte böyle, hassas ve kritik bir dönemde, ülke gayet normal şartlar içinde imişçesine, 15-21 Temmuz 1921 tarihlerinde Ankara'da "I. Maarif Kongresi"ni toplar. Türk öğretmen temsilcilerini bir araya getirir. Cumhuriyet döneminin eğitimine esas olacak temel ilkeleri çizer.

Bu Kongre, onbirincisini 1982 yılında yaptığımız[23] Millî Eğitim Şuralarının ilki sayılabilir. Bence, yalnız yapıldığı günlerin şartları bakımından değil, içeriği yönünden de en önemlisidir.

Atatürk'ün I. Maarif Kongresinde, daha sonra Türkiye Büyük Millet Meclisinde ve çeşitli öğretmen topluluklarında konuşmalarındaki eğitim görüşlerinin, her zaman için tazeliğini ve Türk toplumu için geçerliliğini muhafaza ettiği görülmektedir.

İlk Kongredeki konuşmadan, bazı parçaları burada kısa da olsa ele alarak Türk Millî Eğitim doktrininin temel taşlarını tanımış oluruz:[24]

"Ankara'nın, Büyük Millet Meclisinin açılmasından onura sahip olduğu, Türkiye Millî Maarifini kuracak kongrenin açılmasına sahne olmasıyla bir kez daha onurlandığını" belirterek bu "eğitim topluluğuna", Millet Meclisi topluluğu düzeyinde değer vermektedir.

"Asırlardan beri idaredeki büyük ihmalin, devlet bünyesinde açtığı yaraları tedavi için bundan böyle en büyük gayretlerin eğitim alanında olması" gerektiği belirtilmiş; "Gerçi elimizdeki tüm imkânları henüz ülkemizi istilâ eden düşmana karşı kullanmaya mecbur isek de ülkenin eğitimi için elverişli koşullar ele geçirilmeden önceki savaş günlerinde bile, çok dikkat ve itina ile işlenmiş bir millî eğitim programı vücuda getirmeye" çalışmamızın icap ettiği açıklanmıştır.

"Şimdiye kadar izlenen talim ve terbiye usullerinin milletimizin tarihindeki gerilemede en mühim olduğu, bu nedenle bir millî eğitim programından söz ederken eski devrin hurafelerinden ve millî bünyemize hiç uymayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garptan gelen tüm tesirlerden tamamen uzak, millî seciye ve tarihimizle mütenasip bir kültüre sahip olması zarureti" belirtilmiş, "Çocuklarımızı ve gençlerimizi yetiştirirken onlara bilhassa mevcudiyeti ile, hakkı ile, birliği ile, taarruz eden bilumum yabancı anasırla mücadele lüzumu ve efkâr-ı milliyeyi, kemal-i istiğrak ile şiddetle ve fedakârane müdafaa zarureti telkin edilmelidir" denmiştir.

Yine özetle, bu Kongrede çizilmiş eski yollarda yürümek ve tartışmayı değil, yukarıda değinilen esaslara göre yeni usuller, metotlar yaratmağa

[23] Onbirinci Millî Eğitim Şurası (8-11 Haziran), Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara 1982.
[24] Atatürk'ün Millî Eğitimle İlgili Düşünce ve Buyrukları, Türk Dil Kurumu, 1970. s. 7-10.

çalışmaları lüzumunu, bu vesile ile de "gelecekteki kurtuluşumuzun, değerli öncüleri öğretmenler hakkındaki saygı duygularını belirtmekte ve "silâh kadar kafamızla da savaşmak zorunda" olduğumuzu ifade etmektedir.

Türk çocuğunun yetişmesinde uygulanacak eğitim programlarının "millîliği" konusuna böylece değinen Atatürk'ün bu konuda daima ısrarlı olduğunu göreceğiz.

Hemen arkasından ele alacağım TBMM açış konuşmalarında eğitim konusunun ayrıntılarına girer. Her yönü ile bir uzmanın görüşlerini görürüz. Meselâ, ortaöğretim programlarının "pratik, uygulamalı ve hayatta yararlı olmasını" ister ki bugünkü eğitim uzmanlarımız da öyle düşünmektedirler. [25]

Daha sonra 27 Ekim 1922'de Bursa'da toplanan İstanbul ve Bursa öğretmenlerine de çok ilginç tavsiye ve isteklerde bulunur. [26, 27] Yukarıda biraz değindiğimiz bu konuşma, Mustafa Kemal Paşa'nın Büyük Zaferden sonra yaptığı ilk ve önemli konuşmadır. 27 Ekim 1922'de İstanbul'dan kendisini ziyarete gelen öğretmenler ve Bursa Öğretmenleriyle Şark Tiyatrosunda yaptığı toplantıda özet olarak şu hususları işler:

Okulun bir toplumun yaşamındaki değerini açıkladıktan sonra "Okul, genç dimağlara, insanlığa saygıyı, millet ve memleket sevgisini, bağımsızlık şerefini öğretir.Bağımsızlık tehlikeye düştüğü zaman onu kurtarmanın doğru yolunu öğretir" der.

Ordumuzun kazandığı zaferin 'ilim ve irfan ilkesinin' rehber olmasına dayandığını, binaenaleyh milleti yetiştirecek okullarda da darülfünunlarımızda da ilim ve irfanın, bilim ve tekniğin rehber olacağını,

— Yurdumuzda uygarlığın gelişmesi için çağdaş ilerlemelerin bir an kaybetmeden ele alınması lüzumu, bunun bir namus borcu olduğunu,

— En önemli ve verimli ödevimizin "Millî Eğitim İşleri" olduğunu, bu yoldan başarı ile ancak kurtuluşun mümkün olacağını belirttikten sonra, aynen şöyle der:

"Bu zaferin elde edilebilmesi için hepimizin tek can ve tek düşünce olarak temel bir program üzerinde çalışmamız lâzımdır. Bence bu programın en önemli yönleri ikidir:

1. Toplumsal yaşamımıza uyması.

[25] Prof. Hıfzı Doğan, Atatürk'ün İşlevsel Eğitim Anlayışı, Millî Eğitim Dergisi, sayı: 52, s. 29.

[26] Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri, Maarif Vekâleti Yayınevi, 1939.

[27] Atatürk'ün Millî Eğitimle İlgili Düşünce ve Buyrukları, Türk Dil Kurumu, 1970.

2. Çağımızın isteklerini karşılaması.

Yine özetle:

"Gözlerimizi kapayıp şu dünyada tek başına yaşayamayacağımızı, uygar bir halde yaşayabilmek için bilim ve teknik nerede ise alarak yurttaşımızın kafasına koyacağımızı, bunun için şart bulunmadığını, dinimizin de bunu istediğini,

— Bu tür çalışma yapmayan toplumların, hayatı geniş açıdan gören milletlerin boyunduruğu altına girecekleri,

— Her şeyden evvel ülkedeki cehaleti kaldırmanın vazife olduğu, binaenaleyh millî eğitim siyasetimizin temel taşının bu konu olduğunu,

— Bir yandan da toplumsal yaşamında yapıcı, etkili insanları yetiştirmek lâzım geldiğini, bunun için de ilk ve orta öğretimin "yaparak öğrenme" ilkesine dayanması gerektiğini, böylece sanatkâr ve iş adamları yetişebileceğini, tüm kız çocuklarımızı öğretim basamaklarından geçirerek eğitmemiz icap ettiğini,

— Türk öğretmenlerinin lâyık olduğu refah düzeyinin tatmin edici olmadığını bildiğini, ancak milletin yetiştirilmesi için fedakârlık beklediğini" sıralayarak kurtuluşumuzun, yükselmemizin nedeni olacak, sağdan soldan etkilenmemiş ve tamamen bize öz "Millî Eğitim Programı"na olan ihtiyacı ilk kez dile getirir.

1 Mart 1922'de TBMM açış konuşması

Atatürk o zamanlar, TBMM'nin 1 Mart'ta başlayan yeni dönemlerinde daima bir açış konuşması yapardı. Devlet ve hükümet olarak geçen yıl yapılanları ve gelecek yıla ait ele alınacak işleri özetlerdi. Bu konuşmaların büyük bölümünün "eğitim" ve "öğretmen" ile alâkalı olması dikkati çeker.

Meclisteki ilk konuşmasından 1. Maarif Kongresi görüşleriyle de bağlı bazı özetler vermeyi yararlı buluyorum. [28]

— Konuşmasında, hükümetin en feyizli ve mühim vazifesinin eğitim olduğunu,

— Maarifte (eğitimde) başarılı olmak için uygulayacağımız programın milletimizin bugünkü durumu, sosyal ihtiyaçlarıyla, çevre şartlarıyla ve çağın icaplarıyla uygun olması gerektiğini,

— Yüzyıllardır, yönetimimizin eğitim konusunda şarkı ve garbı taklit ettiğini, neticede milletin cehaletten kurtulamadığını belirtmiştir.

Bu mahzurları gidermek için takip edilecek yolu da belirtir ve

[28] Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri, Maarif Vekâleti Yayınevi, 1939, s. 6.

— Evvela mevcut cehaleti kaldırmağa mecbur olduğumuzu,

Memleketimizde esas unsurun köylü olduğunu, bunların şimdiye kadar eğitimden mahrum bırakıldığını, evvelâ onları okutmak, yazdırmak temel sosyal ve matematik bilgisi vermek gerektiğini ve bu hedefe ulaşmanın kutsal bir aşama olduğunu,

— Ortaöğretimin amacının ülkenin muhtaç olduğu hizmet ve sanat elemanlarını yetiştirmek ve yükseköğretime aday hazırlamak olduğunu,

— Ortaöğretim eğitim-öğretim usullerinin pratik ve uygulamalı olması icap ettiğini,

— Kadınlarımızın da, bütün kademelerde eşit koşullarda eğitim görmeleri gerekliliğini söyler.

Bu konuşmanın son bölümünde her eğitim kurumumuzun kapısına asılması gereken şu önemli doktrini koyar: "Efendiler, yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekleri tahsilin hududu ne olursa olsun, en evvel ve her şeyden evvel Türkiye'nin kendi benliğine ve ananat-ı milliyesine (millî geleneklerine) düşman olan bütün anasırla mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir. Beynelmilel vaziyet-i cihana (milletlerarası dünya durumuna) göre, böyle bir cidal (savaş)in istilzam eylediği anasır-ı ruhiye (ruhî unsurlar) ile mücehhez olmayan fertlere ve bu mahiyette fertlerden mürekkep cemiyetlere hayat ve istiklâl yoktur."

Atatürk, köylünün cehaletten kurtarılmasına öncelik verdiği gibi, ortaöğretime de çok önem verir. O'nu toplumumuzda meşgul eden konulardan birisi de "yarı aydın"dır. Yarı aydın'ı cahilden tehlikeli bulur. Millî Mücadelenin ilk yıllarında görev almış bir Maarif Vekiline şunları söyler:

"İşte sizden Maarif Vekili olarak ricam, çok tehlikeli olan 'yarı aydın'ı alınız, yukarı çıkarınız. 'Tam aydın' olarak doğru ahlâk ve bilgi ile donatılmış iyi vatandaş olsun. Eğer bunu yapamazsanız, bırakınız. Anadolu köylüsü tertemiz karakteri ve kendi sağduyularıyla olduğu gibi kalsın. O, birinciden daha çok bu vatana yararlıdır." [29]

Yorum, ciltler dolduracak bir "Millî Eğitim Doktrini" değil mi?

Atatürk'ün ortaöğretim sisteminin pratik ve uygulamaları üzerindeki fikirlerine bugünün eğitim uzmanları da aynen katılıyorlar. Millîlik konusundaki isteklerini de yeterli olarak yerine getirmemek ise O'nun dediği gibi bize kara ve kötü günler gösterdiği olmuştur.

[29] İsmet Bozdağ, Atatürk'ün Sofrası, Kervan Yayınları, 1978.

Bursa Konuşması

Yukarıda biraz değindiğimiz bu konuşma, Mustafa Kemal Paşa'nın büyük zaferden sonra yaptığı ilk ve önemli konuşmadır. 27 Ekim 1922'de İstanbul'dan kendisini ziyarete gelen öğretmenlerle, Bursa öğretmenleriyle Şark Tiyatrosunda yaptığı toplantıda özet olarak şu hususları işler:[30, 31]

Okulun bir toplumun yaşamındaki değerini açıkladıktan sonra, "Okul, genç dimağlara, insanlığa saygıyı, millet ve memleket sevgisini, bağımsızlık şerefini öğretir. Bağımsızlık tehlikeye düştüğü zaman onu kurtarmanın doğru yolunu öğretir" der.

Ordumuzun kazandığı zaferin "ilim ve irfan ilkesinin rehber olmasına" dayandığını, binenaleyh milleti yetiştirecek olan okullarda da darülfünunlarımızda da ilim ve irfanın, bilim ve tekniğin rehber olacağını, yurdumuzda uygarlığın gelişmesi için çağdaş ilerlemelerin vakit kaybetmeden ele alınması lüzumunu, bunun bir namus borcu olduğunu, en önemli ve verimli ödevimizin "millî eğitim işleri" olduğunu, bu yolda başarı ile ancak kurtuluşun mümkün olacağını belirttikten sonra aynen şöyle der:

"Bu başarının elde edilebilmesi için hepimizin tek cevap ve tek düşünce olarak temel bir program üzerinde çalışmamız lâzımdır. Bence bu programın en önemli yönleri ikidir:

1 — Toplumsal yaşamımıza uyması,

2 — Çağımızın isteklerini karşılaması.

Gözlerimizi kapayıp şu dünyada tek başına yaşayamayacağımızı, uygar bir halde yaşayabilmek için bilim ve teknik nerede ise alarak yurttaşlarımızın kafasına koyacağımızı, bunun için şart bulunmadığını, dinimizin de bunu istediğini; bu tür çalışma yapmayan toplumların hayatı geniş açıdan gören milletlerin boyunduruğu altına gireceklerini; her şeyden evvel ülkedeki cehaleti kaldırmanın vazife olduğunu, binaenaleyh Millî Eğitim siyasetimizin temel taşının bu konu olduğunu belirttikten sonra, bir yandan da toplumsal yaşamda yapıcı, etkili insanlar yetiştirmek lâzım geldiğini, bunun için de ilk ve orta öğretimin "yaparak öğrenme" ilkesine dayanması gerektiğini, böylece sanatkâr ve iş adamları yetiştirilebileceğini, tüm kız çocuklarımızın da öğretim basamaklarından geçerek eğitilmesi icap ettiğini sıralamıştır.

Öğrenciye, öğrenim hududu ne olursa olsun evvelâ "Milletine, Türkiye Devletine, Türkiye Büyük Millet Meclisine düşman olanlarla savaşmanın gereğini öğreteceğimizi" açıklar ve şöyle devam eder: "Fertleri bu savaşın

[30] Atatürk'ün Millî Eğitimle İlgili Düşünce ve Buyrukları, Türk Dil Kurumu, 1970.

[31] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. II, s. 42-46.

istediği güçte olmayan milletler için, var olma hakkı yoktur. Mücadele, mücadele lâzımdır." "Orduların kazandığı zaferin, öğretmenlerin zaferine zemin hazırladığı" açıklaması ile konuşmasını bitirir.[32]

1 Mart 1923 TBMM Açış Konuşması

Atatürk bu konuşmasında, savaş yıllarında kapanan 13 öğretmen okulunun açıldığını, 17 erkek ve 1 kız lisesiyle 6 erkek ve 2 kız ortaokulunun kurulduğunu, cahillere kitaplar yollandığı ve şehit çocuklarına 150.000 kitap dağıtıldığını, Bakanlıkta "Telif ve Tercüme Heyeti" kurulduğunu, önemli eserlerin çevrileceğini ve yazdırılacağını ve savaşın okullara yaptığı menfî etkilerin giderilme yolunda olduğunu işaret ettikten sonra millî eğitimde bize daima ışık tutan şu sözleri söyler: "Efendiler! Terbiye ve tedriste tatbik edilecek usul, malûmat-ı insan için fazla bir süs, bir vasıtay-ı tahakküm yahut medenî bir zevkten ziyade maddî hayatta muvaffak olmayı temin eden amele ve kabil-i istimal bir cihaz haline getirmektir. Maarif Vekâletimiz bu esasa ehemmiyet vermektedir."[33]

Yine bu konuşmada, eğitimin başlıca unsurları olan "kütüphaneler, bitki ve hayvan bahçeleri, konservatuar, müze ve güzel sanatlar sergileri, kaza merkezlerine kadar matbaalar kurulması" konularının ele alındığını, Darülfünun (Üniversite)'un serbest meslek elemanları yetiştirecek gibi hazırlandığını, yurdun muhtelif yerlerinde kurulacak okulların çevrelerinde birer "kültür merkezi" halinde çalışacaklarını, binalarda gece toplantıları, bilimsel konferanslar, okuma-yazma gece kursları açmak gibi çalışmalar yapılacağını (yaygın eğitim ve halk eğitim fikri), birkaç ilin çocuklarına bir merkezde yatılı eğitim yaptırılacağını (Bölge Okullar fikri), öğretmenlerin serbest meslek sahipleri gibi geçim rahatlığına ulaşmaları için kanun tasarısı hazırlandığını, üniversite öğretim üyelerine yazdırılacak genel eğitimle ilgili kitapların "devlet kitabı" olarak halka parasız dağıtılacağını; çağdaş din bilgileri öğretmek için medreselerin ıslahı ile bir "İlâhiyat Fakültesi"nin açılacağını açıklamıştır.

Ankara Muallimler Birliği Genel Kongresi (25 Ağustos 1924)

Atatürk'ün temel eğitim doktrinlerini işlediği en uzun konuşmalarından birisi bu kongrededir.[34] Der ki, "Öğretmenler! Yeni nesli, cumhuriyetin fedakâr öğretmenleri ve eğitimcileri, sizler yetiştireceksiniz. Yeni nesil sizin eseriniz olacaktır. Eserin kıymeti sizin maharetiniz ve

[32] Atatürk'ün Millî Eğitimle İlgili Düşünce ve Buyrukları, Türk Dil Kurumu, 1970, s. 14-19

[33] Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri, Maarif Vekâleti Yayınevi, 1939, s. 13.

[34] a.g.e., s. 16-17.

fedakârlığınız derecesiyle mütenasip olacaktır. Cumhuriyet fikren, ilmen, fennen, bedenen kuvvetli, yüksek seciyeli muhafızlar ister."

"Yeni nesli bu vasıflarda ve kabiliyette yetiştirmek sizin elinizdedir."

Bundan sonra bu zor hizmetin ifası için yüksek gayretle, fedakârlıkla çalışacaklarına olan güvenini belirtir.

Daha sonra kızların da erkekler gibi bütün öğretim kademelerinden geçeceğini söyler ve "eğitim ve öğretimlerinin iş ilkesine dayalı olarak yapılmasına ve ekonomik alanda başarılı olacak gibi düzenlenmesi lüzumuna" işaret eder ve burada millî ahlâk için şöyle der: "Millî ahlâkımız medenî uygarlık ilkeleri ve özgür düşüncelerle geliştirilmeli, güçlendirilmelidir. Bu önemlidir. Özellikle dikkatinizi çekerim. Korkuya dayanan ahlâk fazilet değildir. Böyle bir ahlâka güvenilmez" diyerek "Türk çocuğuna verilecek ahlâkın" esaslarını tayin eder. Bu konuşmasının son kısmında, öğretmenlerin görevlerini kesin olarak tayin eder: "Sizin başarınız Cumhuriyetin başarısı olacaktır" ...Yeni Türkiye'nin birkaç yıla sığdırdığı askerlik, siyaset ve yönetim alanındaki inkılâplar sizin toplumda ve fikir hayatımızda yapacağınız inkılâplardaki başarınızla gerçekleşecektir. Hiçbir zaman unutmayın ki Cumhuriyet sizden fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür kuşaklar ister."

Sizlere Atatürk'ün eğitim konusundaki görüşlerini buraya kadar kronolojik sıraya göre sundum. Mevzuun daha kolay izlenebilmesi için buradan itibaren "konu esaslarına" göre açıklamayı yararlı buluyorum:

Tevhid-i Tedrisat (Eğitim ve Öğretimi Birleştirme) Kanunu Konusu.

Atatürk inkılâbının değişmeyecek kanunlarından birisi bu kanundur. Dönemler değişir, Anayasalar değişir, fakat "Tevhid-i Tedrisat Kanunu"na el sürülemez. Her dönemde çıkmış yeni anayasalarımızda bu husus, özel bir madde ile kesin bir dille ifade edilir.

Kanunun özelliği, onun içeriğinin inkılâbımızın "temel taşı" mahiyetinde olmasındandır.[35] Yasanın mucip sebepleri bu kanunun önemini çok iyi ifade eder. Osmanlı'da eğitim genellikle "dinsel" dir. Tanzimat ile Avrupa'dan Batı eğitimini kısmen alırız. Fakat bu kez "kaynak ve uygulama itibariyle çocuklarımızın eğitimi ikiye bölünür. Adeta iki ayrı "kafa" ve "ruh" yetiştirilmektedir. Bu ikilik pek zararlı sonuçlar getirir.Diğer taraftan kapitülasyonlara göre azınlık ve yabancı okullar da tamamen başka yönde ve kendi özel amaçlarına göre eğitim yapmakta ve devlet kontrolünün dışında bulunmaktadır.

[35] Kenan Okan, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Meclis Müzakereleri, Mart 1971, Ankara MEB, İnceleme: 8.

1914'te ülkede, azınlıkların 2596 ilkokulu, yabancıların 215 ilkokulu ve 80 ortaöğretim okulu mevcuttur. Bu okullara Türk müfettişi giremez. Anadolu'dakilerin çoğu Ermeni ve Rum çetelerine yataklık yaparlar. Gazi Paşa, bu durumdan huzursuzdur. 1 Mart 1924'te TBMM'nde şöyle der: [36] "Milletin tümü için tesbit olunan eğitim ve öğretimin birleştirilmesi ilkesinin bir an kaybetmeksizin tatbiki lüzumunu müşahede ediyoruz. Bu yolda gecikmenin zararları ve bu yolda hızlanmanın ciddi ve derin semereleri seri kararımıza vesile-i tecelli olacaktır."

Hazırlanan tasarı, 3 Mart 1924'te bir celsede kesinleşir. [37] Şeriye ve Evkaf Vekâletlerine bağlı medrese ve okullar Maarif Bakanlığına bağlanır. Din uzmanı yetiştirmek üzere İlâhiyat Fakültesi ve İmam Hatip Okulları açılması öngörülür. Askerî ortaokullar ve liselerle sağlık okulları da Maarife bağlanmıştır. (Sonraları ayrıldı). Medreseler, türbeler, tekkeler kapatılmış, lâik eğitim başlamıştır. Böylece, Batı medenîsi olma yoluna girilmiş; kızlarımıza okuma şansı getirilmiş, ırk, din, mezhep farkları kaldırılmış; karma eğitim, Batı dilleri öğretimi, Türkiye Coğrafyası, Türk Tarihi ve Türk Dili öğretimine şekil verilerek "Türk kültürünün geri getirilmesi" sağlanmış; yabancı ve azınlık okulları devlet kontrolüne ve millî bir havaya girmiş ve Türkçe, Sosyal Bilgiler,Tarih ve Coğrafya dersleri okutulması mecburiyeti getirilmiştir. Bütün okulların Maarif Vekâletine bağlanması ile tek tipte ve millî bir eğitim programının uygulanmasına imkân hasıl olmuştur.

Atatürk'ün Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile ülkeye getirdiği büyük yeniliklere karşı durmak isteyenler çok olmuştur. Bunlara karşı mücadelesi sert bir biçimde sürmüştür. Bugün Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi binasının alnına itina ile işlenmiş ünlü "Hayatta en hakikî mürşit ilimdir" özdeyişi böyle bir vesile ile 23 Eylül 1925'te Samsun İstiklâl Ticaret Lisesindeki çayda konu üzerinde çıkış yapmak isteyen bir kişiye cevap olarak verilmiştir. [38]

Der ki: "Dünyada her şey için, maddiyat için, maneviyat için, hayat için, muvaffakıyet için en hakikî mürşit ilimdir, irfandır. İlim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, delâlettir. Yalnız, ilmin ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının tekâmülünü idrak etmek ve terakkiyatını zamanla takip eylemek şarttır." [39]

[36] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. I, s. 317.

[37] Kenan Okan, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Meclis Müzakereleri, Ankara Mart 1971, MEB, İnceleme 8.

[38] Atatürk'ün Millî Eğitimle İlgili Düşünce ve Buyrukları, Türk Dil Kurumu, 1970, s. 23.

[39] Hamza Eroğlu, Türk İnkılâp Tarihi, MEB Basımevi, İstanbul 1982, s. 304-321.

MİSAK-I MAARİF VE ATATÜRK'ÜN MİLLÎ EĞİTİMLE İLGİLİ İLKELERİ:

Atatürk, açıkladığımız gibi, çok gerilerden başlayarak uygulamaya koyduğu eğitim görüşlerini, çok değişik isimler altında toplamıştır. Başlık olarak aldığımız, eğitimle uğraşanlarımızın bile pek değinmedikleri "Misak-ı Maarif" deyimi hakkında biraz tarihî bilgi vermeyi uygun buldum. Mustafa Kemal Paşa'nın, yeni Türkiye'nin devlet olarak sınırlarını ve temel politikasını düzenleyen koşulları birleştiren esasları "Misak-ı Millî" (milli ant) deyimini kullanarak bunu son Osmanlı Mebusan Meclisinde "kanun" haline getirdiğini bilmekteyiz. Belki eski eserleri okumaktaki zorluklar nedeniyle "Maarif Misakı"na pek değinilmediğini zannediyorum.

Elimde 1339 (1923)'te basılmış, tanınmış eğitimci Mustafa Rahmi Bey'in yazdığı "Gazi Paşa Hazretleri'nin Maarif Umdesi (ilkesi) ve Asrî Terbiye ve Maarif" adlı eseri var.[40] Bu kitapta Atatürk döneminin bu safhasındaki Millî Eğitim çalışmalarını detayları ile görmek mümkündür. İlk maarif vekillerimizden Sefa Bey zamanında Atatürk'ün, eğitim ilkelerini bir araya getirerek "Misak-ı Maarif" deyimi ile değişmez biçimde uygulanması tertibi alındığı anlaşılmaktadır.

Atatürk'ün 1923 yılına kadar bildirdiği eğitim ilkelerini bu tarihî kitaptan derleyerek sıralamayı tercih ettim:

"Tahsil-i iptidaide (ilköğretimde) tedrisatın tevhidi (eğitim ve öğretimin birleştirilmesi) ve bilumum mekteplerimizin ihtiyacatımıza ve asrî esasata tevfiki ve muallim ve müderrislerimizin terfih ve iktidarı temin edilecektir."

"Tedrisatta gayemiz, malûmat-ı insan için fazla bir süs, bir vasıt-ı tahakküm, yahut medenî bir zevkten ziyade, maddî hayatta muvaffak olmayı temin eden amelî ve kabil-i istimal bir cihaz haline getirmektir."

"Maddî ve manevî tam hayat vasıtasıyla, tam hayata hazırlamak asrî usul-i terbiyenin ve maarif misakının esasıdır." (s. 125)

Bu ilkeye göre ilköğretim programlarının iki esasa göre düzenlendiği anlaşılmaktadır:

1- Programın çocuğun ruhuna uygun olması,

2- Mektep, hayat-ı içtimaiyenin küçük bir modeli olarak, ders programı ile hayat-ı ameliyesiyle çocukları hayata hazırlamaktır.

Sözünü ettiğim eserin daha sonraki bölümlerinde de ortaöğretim içinde Atatürk'ün Maarif Misakı'nda vazettiği ilkelerin ışığı altında ve Amerikalı

[40] Mustafa Rahmi, Gazi Paşa Hazretlerinin Maarif Umdesi ve Asrî Terbiye ve Maarif, Ankara Matbuat ve İstihbarat Matbaası (1339).

tanınmış eğitimci Devy'den de esinlenerek uygulanacak esasların teferruatını, "ülkenin geleceğinde etki yapacak yetenekli çocuklardan büyük adam yetiştirmek," gibi halen ileri ülkelerde uygulanan metotlarda açıklanmaktadır.

Gerek bu kitapta 1923'te, gerekse daha evvel ve daha sonraki yıllarda Atatürk'ün vazettiği Millî Eğitim ilkelerini şöylece özetlemek ve sıralamak mümkündür:

— Devlet olarak ve hükümet olarak en yararlı vazife Millî Eğitim işleridir.

— Türk çocuğuna verilecek terbiye tamamen "millî" nitelikte olacaktır. Her şeyden evvel Türkiye'nin isteklerine, kendi benliğine, millî ananelerine düşman olan bütün unsurlarla mücadele öğretilecektir. Atatürk bu konuda Doğudan da, Batıdan da yapılacak kopya ve aktarmaları çok "tehlikeli" görmekte ve "mazide yapılan hataları tekrarlamak gibi bir sonuç getireceğini" vurgulamaktadır. Ona göre kültür, tamamen millî bir konudur ve programlarımız tamamen millî olacaktır.

— Bilimde ise Atatürk evrensel bir anlayışın sahibidir. Ona göre "ilim ve fen ve uygarlık insanların müşterek malıdır. En iyisi, en ilerisi nerede ise almak esastır."

"İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve milletin fertlerinin kafasına sokacağız, ilim ve fen için kayıt ve şart yoktur" der. O'na göre eğitimin çağdaş kültüre dayanması, eğitimdeki millîlik esaslarını bozmaz. [41]

Eğitimin millî menfaatler dışına çıkmasını bugün hiçbir toplum istememektedir. Her ülkenin eğitim politikası kendi varlığının sürdürülmesine ve geliştirilmesine yöneliktir. Bizim için Atatürk'ün açtığı, çizdiği çizgide bütünleşilmesine kesin zaruret vardır. [42]

Atatürk, ilim ve irfan ve müsbet ilim konusunda çok duyarlıdır. [43] Der ki: "Ben manevî miras olarak hiçbir nas-ı katı ve hiçbir doğma, hiçbir donmuş, kalıplaşmış kural bırakmıyorum. Benim manevî mirasım ilim ve akıldır. Böyle bir dünyada asla değişmeyecek hükümler getirildiğini iddia etmek aklın ve ilmin gelişmesini inkâr etmek olur. Benden sonra, akıl ve ilmin kılavuzluğunu kabul edenler manevî mirasçılarım olurlar." O böylece, Türk Milletine en büyük vasiyetini yapmakta, mirasın gerçeğini bırakmaktadır.

[41] Ord. Prof. Dr. Reşat Kaynar, Atatürk'ün Yeniden Doğuşu, Millî Eğitim Dergisi, 1982, sayı 57, s. 11.

[42] Prof. Dr. Fatma Varış, Eğitim Yolu ile Atatürkçü Çizgide Millî Bütünleşme, Millî Eğitim Dergisi, 1982, sayı 57, s. 27.

[43] Hacı Angı, Atatürk İlkeleri ve Türk Devrimi, Kadıoğlu Matbaası, Ankara 1981, s. 40.

Yine bu vadide, "Türk milletinin yürümekte olduğu ilerleme ve medeniyet yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meşale müspet ilimdir" özdeyişi ile bu fikri vurgular.

Atatürk'ü bu kuvvetli inanışından ötürü bazı yazar ve bilim adamlarımızın "Bilimsel Lider" olarak tanımlamaları isabetlidir.[44] Atatürk bilim alanında da yetenekli bir liderdir.

Türk çocuğuna verilecek eğitim mutlaka "lâik" olacaktır.[45]

Millî eğitim politikasında öncelikle halkın cehaletten kurtarılması, okuma-yazma ve temel bilgilerin verilmesi en önemli davadır. Ülkenin gerçek kurtuluşunu bunda görür.

Bugüne kadar eğitimin nurundan yararlanamamış ülkenin asıl sahibi olan köylüdür. Onlara "okumak, yazmak ve vatanını, milletini, dünyasını tanıtacak kadar coğrafya, tarihî ve ahlakî malûmat vermek ve amal-i erbayı (dört işlemi) öğretmek maarif programımızın ilk hedefidir."[46]

"Ortaöğretimin gayesi memleketin muhtaç olduğu muhtelif hizmet ve sanat erbabını yetiştirmek ve tahsil-i âliye hazırlamaktır. Orta tahsilde dahi terbiye ve talim usulünün amelî ve tatbikî olması" şarttır.

Kadınlarımızın da tüm bu öğretim kademelerinden geçerek yetişmeleri çok önemlidir.

Eğitimin genel ve eşit olması lâzımdır. Böylece muayyen zümrenin, belirli şehirlerin eğitimden nasip alması yerine, tüm ülkenin her yerindeki, ırk, din, mezhep, cins, sosyal sınıf farkı olmadan her Türk vatandaşının eğitilmesi öngörülmektedir.

Bundan başka, okul ile aile arasındaki engeller kaldırılacak, ders konuları çevreden alınacak, üretici eğitime ağırlık verilecek, kız ve erkek çocuklar bir arada (karma) okuyacaklardır.[47, 48]

Yeni eğitim ve öğretim programları gerçekçi olarak, toplumumuzun ihtiyaçlarını karşılayabildiği gibi, çağdaşlık nitelikleri de bulunacaktır.[49]

[44] Prof. Dr. Ziya Bursalıoğlu, 'Atatürk'ün Bilimsel Liderliği' Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi 1983 sayı: 1, s. 48.

[45] Doç. Dr. Yahya Kemal Kaya "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Eğitim" tebliği, Türk Kadınları Kültür Derneği 1983 semineri (teksir).

[46] Rıza Kardaş "Atatürk'ün Millî Eğitim Politikası", Tebliğ, Türk Kadınları Kültür Derneği 1981 semineri, İlksan matbaası, Ankara 1981.

[47] Bahir Sorguç, "Atatürk ve Eğitim", Millî Eğitim Dergisi, 1982, sayı 57, s. 90 ve 34.

[48] Cezmi Tahir Berktin, "Atatürk ve Eğitim Amaçları" TED. Ankara Koleji Vakfı yayını.

[49] Prof. Dr. Kemal Aytaç, "Atatürk'ün Eğitim Görüşü" Atatürkçülük, İkinci Kitap, Genelkurmay Bşk. 1983, s. 109, 110.

Yapılacak eğitim, çocuklarımızın disiplin ruhu ile yetişmesine de yönelik olacaktır.

ATATÜRK'ÜN YENİ EĞİTİM KONUSUNDAKİ BAZI UYGULAMA ÖRNEKLERİ.

Atatürk, hem fikir hem eylem insanıdır. Bazı liderler gibi önce belirli bir felsefesini döküp daha sonra onu uygulamaya geçmesi için zamanı yoktur. Önceden kafasında tasarladığı ve işlediği konuları, hemen uygulamaya geçer. "Kısa zamanda çok işler" yapmaya mecburdur.

Eğitim konusu da böyledir. Çünkü Mustafa Kemal'in eline aldığı toplumun genel yetişme durumu çok kısırdır. Osmanlı dönemine kısaca bakarsak 10 Mayıs 1920'de Türkiye'de 682'si harpler nedeniyle kapalı 3495 ilkokul, 17 öğretmen okulu, 37 ortaokul ve lise vardır. [50]

Bu rakamlar 1923'te ise şu tabloyu verebilmektedir: [51]

4894 ilkokul, 341, 941 öğrenci, orta öğretimde 95 okul, 7146 öğrenci ve 1314 öğretmen, fakülte ve yüksek okul 10 tanedir. 2957 öğrenci ve 316 öğretim üyesi. Ortalama okur yazarlarımızın nüfus oranı % 11'in altındadır. Kadın nüfus için bu % 3'tür. [52]

Anadolu'da açılmış hiç Kız Lisesi yoktur.

Bu nedenle Atatürk'ün bütün eylemlerinde süratle uygulama ve devamlı takip kontrol metodunun işlediğini görüyoruz. Bu metot, kalkınan Türkiye'de her alanda, her zaman için izlenmesi gereken yol olmalıdır.

Yazımın bu bölümünde de O'nun uygulama ile ilgili eylemlerine değineceğim:

ATATÜRK VE OKUL

Atatürk'e ait fotoğraf albümlerine bakınca O'nun çok okul gezen, ziyaret eden ve öğretmen ve öğrencilerle birlikte olan bir başkan olduğunu anlarız. Okula çok bağlıdır. Ondan her şeyi bekler. 1922'de Bursa'dan öğretmenlere hitap ederken: "Okul genç dimağlara, insanlığa saygıyı millet ve memlekete sevgiyi, bağımsızlığın şerefini öğretir. İstiklâl tehlikeye düştüğü zaman, onu kurtarmak için izlenmesi uygun olan en emin yolu belirtir" der. [53]

[50] Doç. Dr. Yahya Kemal Kaya, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Eğitim" tebliği, Türk Kadınları Kültür Derneği 1983 semineri, s. 2.

[51] Yahya Kemal Kaya, İnsan Yetiştirme Düzenimiz, Ankara Erk Basımevi, 1981, s.17.

[52] Bahir Sorguç, "Atatürk ve Eğitim" Milli Eğitim Dergisi 1982, sayı 57, s. 17.

[53] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 43.

Yine bir seferde şöyle der: "Okul sayesindedir ki Türk Milleti, Türk sanatı, Türk ekonomisi, Türk şiir ve edebiyatı bütün ince güzellikleriyle gelişir."

ATATÜRK VE ÖĞRETMEN

Daha evvel de değindiğim gibi, Atatürk'ün cehaletle savaşında, çağdaş uygarlığa ulaşma çabasında ve dinamik ideale ulaşmada en çok yaslandığı, güvendiği ve ilgi gösterdiği meslek grubu "her düzeyde öğretmen"lerdir.

Atatürk özlü bir Türk çocuğudur. Kendisini yetiştirenlerin de öğretmen olduğunu düşünmüş ve hayatı boyunca saygıyla anmıştır. O, öğretmenin mütevazı varlığının içindeki yapıcı kudreti daima görmüş ve ona güvenerek, yaslanarak çalışmayı daima tercih etmiştir.Bunun içindir ki Türkiye Büyük Millet Meclisinden sonra, memleketin her tarafından getirerek istişare ettiği, birlikte çalıştığı ilk topluluk, "Maarif Kongresi" olmuştur. 16 Temmuz 1921'de açılan ve Millî Eğitim şuralarının ilki sayılan bu toplantıda, "Gelecekteki kurtuluşumuzun çok değerli öncüleri, akıncıları olan Türkiye'nin kadın ve erkek öğretmenleri hakkındaki saygı duygularımı belirtmek isterim. Vazifeniz pek mühim ve hayatîdir. Bunda muvaffak olmanızı Cenabı Haktan dilerim." diyerek öğretmenlik mesleğini gönlündeki samimiyetle onurlandırır.

İstanbul ve Bursa öğretmenlerine hitap ederken (27 Ekim 1922) öğretmenlere olan içten duygularını yine dile getirir "İsterim ki çocuk olayım, genç olayım ve sizin nur saçan öğretim çevrenizde bulunayım. Sizden feyz alayım. Siz beni yetiştiresiniz. O zaman milletim için daha yararlı, çok yararlı olurdum."

Millî eğitimimizin esaslarını çizen bu tarihî konuşmanın sonunda ise: "Ordularımızın kazandığı zafer, sizin ve sizin ordularınızın zaferi için yalnız bir zemin hazırladı. Hakikî zaferi siz kazanacak ve idame edeceksiniz" der.

Mart 1923'te, Meclisi açış nutkunda da meslek olarak öğretmeni şöyle değerlendirir: "Dünyanın her tarafında öğretmenler, insan toplumunun en fedakâr ve muhterem unsurlarıdır."

Cumhuriyetin ilk sosyal ve meslekî dayanışma kurumu olarak "Öğretmen Birlikleri" kurulur. Bu birliklerin, 25 Ağustos 1924'te genel kongresindeki konuşmada Atatürk'ün Cumhuriyetin geleceğine bakışını görürüz: "Öğretmenler, yeni nesli, Cumhuriyet'in fedakâr öğretmen ve terbiyecileri sizler yetiştireceksiniz. Yeni nesil sizin eseriniz olacaktır. Eserin kıymeti sizin maharetiniz ve fedakârlığınız derecesi ile orantılı olacaktır" der.

O'nun bu mesleğin insanlarına olan inanç ve güveni, "millet olmanın" anlamıyla da ilişkilidir. "Milletleri kurtaranlar, yalnız ve ancak öğretmenlerdir. Öğretmenden, terbiyeden yoksun bir millet, henüz millet olmak istidadını kesbetmemiştir. Bir kitle millet olabilmek için mutlaka terbiyecilere, öğretmenlere muhtaçtır" demektedir.

Kendisinden çok şey beklediği öğretmenin, bir insan olarak sosyal durum ve yaşama şartlarını da göz önünde tutar. 1921'deki Maarif Kongresinde, memleketin maddî olanaksızlıkları ve koşulları herkesçe blinmektedir. Öyle iken "Millî Hükümetimizin ciddiyetle ve içtenlikle arzu ettiği derecede Türkiye öğretmenlerinin hayat ve refahını henüz temin edememekte olduğunu bilirim" der. Büyük insan, öğretmenleri maddeten tatmin edememenin üzüntüsünü daima duymuştur.

Tüm inkılâpların köklenmesi, sürmesi ve yaşaması için dayandığı insan, "öğretmen" dir. Menemen olayında, gericilere ilk karşı koyan, günlük eğitime çıkan bir piyade birliğidir. Kıtanın başındaki genç yedek Asteğmen Kubilay inkılâplar uğruna şehit olur. Mustafa Kemal'in olayı değerlendirirken, şehit Asteğmen Kubilay'ın "öğretmenlik" yönünü ele aldığını ve bu inkılâp düşmanlarına karşı koyma şerefini özellikle "öğretmen"e verdiğini görürüz. O'nun şu özdeyişinin her öğretmen odasına asılması lazımdır: "Öğretimde inkılâp her şeyden önce öğretmenin kafasında başlar"

Kendisinin çeşitli yönlerini yazdığı şiirde öven Behçet Kemal Çağlar'a "Behçet, olmamış! Benim asıl bir niteliğim var ki onu hiç yazmamışsın. Benim asıl kişiliğim, öğretmenliğimdir" diyerek kendisi için en önemli meslek olarak öğretmenliği seçtiğini ifade eder. [54]

ATATÜRK VE ÜNİVERSİTE

Büyük Liderin, Türk milletinin yetiştirilmesi ve Batı uygarlığına ulaşma davasında üniversiteye çok yer verdiği ve ondan çok şeyler beklediği çeşitli konuşmalarında açık bir şekilde ifade edilmektedir.

Cumhuriyete geçişte, tek yüksek öğretim kurumumuz "İstanbul Darülfünunu"dur. 1863'te kurulan bu kurum Fatih Medresesi'nden şekil değiştirerek günümüze gelmiştir. Ortaçağ'dan kalma bir havadan pek kurtulamamıştır. Meselâ 1924'te Darülfünun bahçesinde fotoğraf çektiren öğrenciler fotoğraf çektirmeyi günah sayan öğretim üyelerinin tesiriyle cezalandırılırlar. [55] Müderrisler (profesörler) ülke koşulları ile ilişkileri kaybetmişlerdir. Hiçbir bilim dalında kitap yazılmaz, araştırma yapılmaz.

[54] Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak, Atatürk'ten Anılar, Güven Matbaası, 1978, s. 26-37.

[55] Hacı Angı, Atatürk İlkeleri ve Türk Devrimi, Ankara 1981, s. 37.

Batı ile ilgi pek azdır. Atatürk'ün önceleri öğretim üyelerine iltifatı fazladır. 23 Haziran 1923'te onlara yolladığı mesajda: "Bilimin millî istiklâl ile eş olduğu cihetle işgal buyurmakta olduğunuz öğretim kürsülerinde memleketin, siz bilim adamları dahi hiç şüphesiz aynı savaşın kahramanlarısınız" diyecek kadar bilim adamını yüceltmektedir. Onları bu yolla tutum değiştirmeye çalışır. Uyarıları çeşitli biçimde sürer. 1924'te TBMM açış konuşmasında Darülfünun mevcudiyet ve gelişmelerine değinmiş, "yüksek bir darülfünun'un milletin genel terbiyesinde, medenî gelişmelerinde sahip olduğu kati tesirlere bilhassa dikkat nazarınızı celbederim" diyerek, Millet Meclisini bu konuda düşünmeye sevk etmiştir. İşi artık yapıcı bir surette ele almıştır.

Nihayet 1931'de bu kurumda köklü reform yapma kararını vermiştir. İsviçre'den ünlü uzman Prof. Dr. Malche'ı getirtir (Ocak 1932). Ona Darülfununu inceletir ve çok ayrıntılı bir rapor ister. Profesörün raporu 31 Mayıs 1932'de hükümete ve bir sureti de kendisine verilir. Bu özel kopya üzerinde her cümlede durarak işler, görüşlerini uzun notlar halinde hazırlar.[56] Bu notlarda Atatürk'ün üniversite konusuna ne kadar yakından ve ne kadar ileri görüşlerle baktığını kendi el yazısıyla görmekteyiz. Ana hatlarıyla bazı hususları özet halinde buraya alacağım. Böylece o günden bugüne üniversite ve yükseköğretim alanında nereye vardığımızı anlamak mümkün olacaktır.

Prof. Malche raporunda: "İstanbul Darülfünun'unun Türk İkılâbına yaraşır bir dinamizmden mahrum olduğunu; kendisini şuurlu bir şekilde belli bir noktaya yöneltecek ilmî ve fikrî bir hıza sahip olmadığını, üniversitenin fikrî ve ilmî tutumuyla hayat arasında bağ bulunması gerektiğini; nazariyecilik sistemi ile mücadele gerektiğini; Türkiye gibi baştan kurulan bir ülkede üniversite kürsülerinin çok başka konularla meşgul olması gerektiğini; bunu Türkiye'nin istikbaliyle çok alâkalı gördüğünü" vurgulamaktadır.

Profesör'ün raporu üzerindeki Atatürk'ün el yazılı notlarında da şöyle denmektedir:

"Talebe İngilizce, Almanca, İtalyanca ve Fransızca gibi ekalli (en az) bir ecnebi lisan bilmelidir. (okuyup, anlamak)

Memurlar ve müstahdemler çok. Bu vazifeleri muhtaç talebeye (Tam bugünün anlayışıdır).

[56] Prof. Dr. Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Üniversite Reformu ile ilgili Notları, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Kasım 1984, sayı 1, s. 3-15.

Kıymetsiz talebenin ilk sene cesareti kırılmalıdır.

Eminin (rektörün) en mühim vazifesi ilmî meselelere taallûk eder; idarî işler için bir memur lâzım.

İstanbul Darülfünunu, kendisini şuurlu bir şekilde, muayyen bir noktaya sevk eden, ilmî ve fikrî bir hızdan nasibdar değildir. Birkaç sene için istikameti Vekâlet tespit etmeli. Fakülte reislerinin (dekanların) çalışmaları (Emin tarafından) temin olunmalı.

Hoca tayin ve azline Vekâlet hâkim olmalıdır.

Darülfünunun en büyük zaafı, şahsî mülahaza ve araştırmaya sevk eder tarzda tedris yok. Ansiklopedik malûmat veriliyor.

Edebiyat Fakültesi çok fena.

Mülkiye Mektebi, Hukuk Fakültesi müşterek dersleri var, yakın olmalı.

Hürriyet-i ilmiye (bilim özgürlüğü) mahfuz. Fakat, idare ve talim heyetlerinin tayininde ve program tanziminde müdahale.

Eczacı Mektebi, Fen Fakültesine devam.

Dişçi Mektebi-Tıp Fakültesi.

Kütüphanelerin Islahı.

Türkiye'nin jeolojisi, tabiî ve iktisadî coğrafyası, iklimi, çiçekleri ve nebatları, hayvanları, antropolojisi, mazisi, tarihi, sanayii, kültürü, yani suret-i umumiyede her şeyi; bütün bu şeyler Türkiye'nin Darülfünunu'nun tekmil kürsüleriyle alâkadardır. Her şeydir. Kürsüler bundan başka şeylerle iştigal ediyorlarsa ne yazık, ne ayıp, ne utanmazlıktır.

Türk sanatı tarihi, bütün insaniyet için tetkik sahasını burada bulamayacaksa bu sanat âşıkları hangi çöllere saldıracaktır.

Okuduğumuz rapor bir bakıma göre güya Türkiye'de bir âli tahsil müessesesi kurmak için nasihatları ihtiva ediyor. Halbuki hakikatte bütün Türkiye'de bir "Kültür Programı"nın ne olmasına, nasıl olmasına işarettir..."

"Üniversite Reformu" büyük ve zor iştir. Güçlü bir kafaya ihtiyaç vardır. Birkaç ay evvel sofrasında tartıştığı ve çok hırpaladığı Dr. Reşit Galip bu işin adamıdır. Çağırır, Bakanlığı teslim eder ve umduğu gibi Doktor, bu işi hakkı ile başarır. Üniversite Kanunu Ağustos 1933'te çıkar. İlk çağdaş Türk Üniversitesi yepyeni bir kadro ve hava ile 1933-1934 öğretim yılına başlar.

1936'da, bu üniversitemiz üç yaşına basmıştır. Atatürk tek üniversitenin yetmeyeceğini düşünür. Anadolu'nun ortasında Ankara Üniversitesini kurmayı kararlaştırır. Tıp Fakültesinden işe başlamayı tavsiye eder. Ankara Üniversitesi, daha evvel birer yüksekokul olarak açılan Hukuk, Dil ve Tarih-Coğrafya ve Ziraat Fakülteleriyle kuruluşa geçmiştir.

1937'de Türkiye çapındaki Üniversiteleşme programını, "büyük dava" olarak nitelediği milletinin en uygar, en mutlu millet olması davasının temel projesi olarak ele alır ve der ki: "Bu, yalnız kurumlarında değil, düşüncelerinde temelli bir inkılâp yapmış olan Büyük Türk Milletinin dinamik idealidir. Bu ideali en kısa bir zamanda başarmak için, fikir ve hareketi beraber yürütmek mecburiyetindeyiz. Bu teşebbüste başarı ancak, süreli bir plânda ve en rasyonel tarzda çalışmakla mümkün olabilir. Bu sebeple, okuyup yazma bilmeyen tek vatandaş bırakmamak; memleketin büyük kalkınma savaşının ve yeni çatısının istediği teknik elemanları yetiştirmek; memleket davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, nesilden nesle yaşatacak fert ve kurumları yaratmak; işte bu önemli umdeleri en kısa zamanda temin etmek, Maarif Vekâletinin üzerine aldığı büyük ve ağır mecburiyetleridir."

"İşaret ettiğim umdeleri, Türk gençliğinin dimağında ve Türk Milletinin şuurunda daima canlı bir halde tutmak, üniversitelerimize ve yüksekokullarımıza düşen başlıca vazifedir."

"Bunun için memleketi, şimdilik üç büyük kültür bölgesi halinde mütalâa ederek Garp bölgesi için İstanbul Üniversitesinde başlanmış olan ıslahat programını, daha radikal bir tarzda tatbik ederek Cumhuriyete cidden modern bir üniversite kazandırmak; Merkez Bölgesi için, Ankara Üniversitesini az zamanda kurmak lâzımdır; ve Doğu Bölgesi için Van Gölü sahillerinin en güzel bir yerinde her şubeden ilkokullar ve nihayet üniversite ile modern bir kültür şehri yaratmak yolunda şimdiden fiiliyata geçilmelidir."

"Bu hayırlı teşebbüsün, Doğu vilâyetlerimiz gençliğine bahşedeceği feyiz, Cumhuriyet Hükümeti için ne mutlu bir eser olacaktır."

"Tavsiye ettiğim bu yeni teşebbüslerin, eğitmen ve öğretmen ihtiyacını ziyadeleştireceği şüphesizdir. Fakat bu cihet, hiçbir vakit işe başlama cesaretini kırmamalıdır. Vekâletin geçen yıl içinde, bu yönden yaptığı tecrübeler, çok ümit verici mahiyettedir." [57]

Van Üniversitesi fikri Atatürk'ündür. O'nun emri ve vasiyetidir.

[57] Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri, Maarif Vekâleti Yayınevi, 1939, s. 40.

1938 Kasım'ının başında, ölümünden on gün evvel Millet Meclisinin açılışında okunan son söylevinde, yine üniversite konusunu öne aldığını görürüz:

"Yüksek tahsil gençlerini istediğimiz ve muhtaç olduğumuz gibi millî şuurlu ve modern kültürlü olarak yetiştirmek için, İstanbul Üniversitesinin tamamlanması ve Şark Üniversitesinin tamamlanması ve Şark Üniversitesinin yapılan etütlerle tespit edilmiş olan esaslar dairesinde, Van Gölü civarında kurulması mesaisine hızla ve önemle devam edilmektedir" demektedir. [58] Bu adeta bir vasiyettir.

Raporun bitişinde, "Üniversitenin bütünsel düşünceyi yaratmakla yükümlü olduğuna, bunun dışında başka çıkar yolun bulunmadığına, bu düşünüşün öğrenciyi kişisel araştırmaya yönelteceğine" işaret eder.

ATATÜRK, ÖĞRENCİ VE TÜRK GENCİ

Prof. Dr. Afet İnan'a not ettirir: "Öğrenci ne yaşta olursa olsun, onlara geleceğin büyükleri nazarıyla bakmalı ve öylece muamele etmelidir" [59] der.

Atatürk'ün Türk genci, Türk çocuğu için sevgisi, inancı ve ümidi çok kuvvetli ve çok gerilerden başlar. 1918'in kara günlerinde bile şöyle demektedir: "Her şeye rağmen, muhakkak ki nura doğru yürümekteyiz. Bende bu imanı yaşatan kuvvet, yalnız aziz memleket ve milletim hakkındaki sonsuz sevgim değil, bugünün karanlıkları, ahlâksızlıkları, şarlatanlıkları içinde, sırf vatan ve hakikat aşkıyla ziya serpmeğe ve aramaya çalışan bir gençlik gördüğümdendir." [60]

1982'de, savaş günlerini yaşayan Türk çocuklarına da: "Gelecek için hazırlanan vatanın evlâtlarına, hiçbir müşkül karşısında baş eğmeyerek sabırla ve metanetle çalışmalarını tavsiye ederim" der.

Cumhuriyetten hemen sonraki yıl, bir gençlik topluluğuna da: "Gençlik, cesaretimizi takviye ve idame eden sizsiniz. Siz almakta olduğunuz terbiye ve bilgi ile insanlık meziyetinin, vatan muhabbetinin, fikir hürriyetinin en kıymetli timsali olacaksınız. Ey yeni nesil! İstikbal sizsiniz. Cumhuriyeti biz kurduk; O'nu yükseltecek ve sürdürecek sizsiniz" diye seslenir.

1927'de Büyük Nutkunda ise, gençlere yönelik ve onlara yaslanarak bütün Türkiye'nin istikbalini ve Cumhuriyetini onlara teslim ettiğini görürüz. Ölümünden bir yıl evvel: "Sizler, yeni Türkiye'nin genç evlâtları,

[58] Onbirinci Eğitim Şurası (8-11 Haziran), Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara 1982, s. 52-59.

[59] Prof. Dr. Afet İnan, M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım, Altınok Matbaası, 1969, s. 7.

[60] M. Rauf İnan, Eğitim Açısından Atatürk'ün Önder Kişiliği, Millî Eğitim Dergisi, Mayıs 1981, Özel sayı (Ruşen Eşref'e verdiği fotoğraftaki yazı).

yorulsanız dahi beni izleyeceksiniz. Türk gençliği; gayeye, bizim yüksek idealimize, durmadan, yorulmadan yürüyeceksiniz" deyişi, O'nun gençlere son vasiyetidir diyebiliriz.

Bu yıl bir seminerde Prof. Afet İnan'dan dinledik: "Büyük nutku yazması uzun sürdü. İnkılâbın gerçek tarihini en iyi biçimde hazırlamak istiyordu. Hemen her belge üzerinde arkadaşlarının fikrini alıyordu. Sona gelindi. Birden (Arkadaşlar, şimdi ben okuyacağım sizler, yalnız dinleyeceksiniz) uyarısından sonra ünlü "Türk Gençliğine Hitabe"sini çok duygulu bir biçimde ayakta okudu. Bitirdi. Ankara ovasına doğru dalgın bakmaya başladı. O zaman, o kaya gibi sert olarak tanıdığımız Mustafa Kemal'in gözlerinden birkaç damlanın aktığını farkettik."

Bu yaşlar, bana göre aslında büyük emeklerle kurduğu Türkiye Cumhuriyetini emin ellere teslim ettiğine olan inancının görüntüsüdür.

Konunun bu kısmında, şahsen bütün bir ömürde en mutlu gecem olarak değerlendiğim Atatürk'le, O'nun huzurunda geçirilmiş bir geceden ve O'ndan "gençlik hakkında" aldığım öğütlerden söz etmeden geçemeyeceğim. 1938 Mayıs ayında Eskişehir Hava Uçuş Okulunda pilot adayı genç teğmenleriz. Atatürk'ün çok sevdiği, takdir ettiği cesur manevî kızı Sabiha Gökçen'le aynı dönemde eğitim görüyoruz. O sırada Atatürk, Hatay'ın alınması konusunda kesin kararlıdır. Güneyde orduyu teftiş etmiş, Suriye hududu yakınında manevra ve geçit resimleri yaptırmış, kararlılığını dünyaya ilân etmiştir. Bu tarihî seyahatin sonunda, Eskişehir Ordu Evinde sivil-asker gençleri huzurunda topladı. Bizlerle konuştu, coştu, coşturdu; eğlendi, eğlendirdi. Sonunda hepimize pek çok şeyleri öğreterek sabaha karşı ayrıldı.[61, 62]

Bu tarihî ve mutlu gecede bazı gençlerle yaptığı görüşmelerden ben de nasibimi, galiba en uzununu aldım. Benden istediği"Şahane Gözler Şahane" şarkısını bilemediğim için tatlı bir kınamadan sonra şarkıyı kendisi icra etti. Bizler zevkle dinledik. Konuşmamızı bana 50 yıla yakın eğitimcilik hayatımızda en güzel dersi veren bir "nasihat" hatta "vasiyet" ile bitirdi: "Şimdi oğlum, sana bir öğütte bulunacağım. Hayatta muvaffak olmak istiyorsan (ben gencim) diyene elini uzat. Daima gençleri sev ve koru. Daima gençlerle çalış. (Ben yaşlandım) diyenden uzaklaş. Eğer ben muvaffak oldu isem, başlıca sebebi budur. Ben ömür boyu hep gençleri sevdim. Daima gençlerle işbirliği yaptım. Sen de öyle yap olur mu?"

[61] Burhan Göksel, Atatürk'ün Yaşantısında Demokrasi, Atatürk Haftası Armağanı, 10 Kasım 1983, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı yayını, s. 59 - 71.

[62] Burhan Göksel, 'Atatürk'ün Ağzından Gençleri Seviniz', Askerî Hava Dergisi, sayı: 250, Kasım 1973.

İşte Atatürk'ün gence verdiği değeri birinci ağızdan ve aynen öğreten bir anı. O'nun nazarında en büyük değer "genç"tir. O, daima gence güvenmiştir. Çevresinde bu inanışın görüntüleri olan hep genç elemanları görürsünüz.

YENİ TÜRK ALFABESİNİN KABÜLÜ

Atatürk'ün baştan beri değindiğimiz ve öncelikle eğildiği "milleti cehaletten kurtarma mücadelesi"nde başarıya süratle ulaşabilmek için hemen ele aldığı konulardan biri alfabe konusudur. Daha evvel bu hususta ilk çalışmalarının Anafartalarda savaşırken başladığından ve yabancı Türkologların kitaplarını etüt ettiğinden söz etmiştim.

1922 yılı Haziranında, Büyük Taarruz hazırlıkları safhasında bu konudan söz ettiğini Halide Edip de anlatır.[63]

Uygulama zamanı gelmiştir. Konudaki en seçkin bilimcilerini bir araya getirir. Memleket aydınlarında alfabenin değişmesinden adeta bir kaygı mevcuttur. Böylece Arap ve İslâm âleminden ve eski kültür eserlerimizden kopma endişesidir bu duygu.

23 Mayıs 1928'de Maarif Vekili Mustafa Necati Bey'e ilk talimatını verir. "Dil Encümeni" kurulur. Yeni alfabemiz için direktifi ise kısadır: "Türkçenin ses yapısına uygun, gereksiz yüklerden arınmış, külfetsiz ve kolay bir alfabe" hazırlanmasını ister. Yıllar sonra Birleşik Amerika'da dilimizi iyi incelemiş bir lengüistik uzmanı bana "Bu kadar basit, kolay ve disiplinli bir dil ve yazı görmedim. Bunu nasıl başardınız?" dediğini hatırlarım.

Encümen'in çalışmaları başladıktan kısa bir zaman sonra, Falih Rıfkı'dan bilgi ister. "Arkadaşlar bir on beş yıllık uzun, bir de beş yıllık kısa vadeli plân üzerinde anlaştılar" şeklinde cevap alınca kızar ve "Bu ya üç ayda olur ya da hiç olmaz çocuğum"der. Hemen işi kendi eline alır ve Mustafa Necati ile çalışır. Daha karar ve Kanunu çıkmadan 9 Ağustos 1928'de Sarayburnu Parkındaki bir gece halk toplantısında yeni yazımızın özelliklerini açıklar.[64, 65, 66]

[63] Halide Edip Adıvar, Türkün Ateşle imtihanı, s. 264.

[64] Burhan Göksel, 'Harf 50. Yılı' konuşma, Ankara Emek Soroptimist Kulübü Semineri, 1979.

[65] Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, 'Cumhuriyet Döneminde Türk Dili', Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974, s. 59.

[66] İsmet Gönülal, Atatürk ve Türk Toplumu, 1981, s. 181.

Okuyup yazmaya özlemi olan Türk halkı bu yeniliği büyük bir iştiyakla karşılar. Hemen imzalar değişir, mektuplar, dilekçeler bu yeni harflerle yazılır. Kışlada, camide,okulda, resmî dairelerde, köy odalarında, kahvelerde hatta hapishanelerde kurslar açılır. İlk yeni harfli gazetemiz 12 gün sonra, 20 Ağustos 1928'de "Mardin" adıyla Mardin'de basılır.

20 Ağustos'da, yeni harfleri evvelâ halka kendisi öğretmek için ilk seyahatine çıkar. Tekirdağ'da ilk dersi verir. 15 Ağustos'ta Dolmabahçe Sarayında talebeleri mebuslardır. 30 Ağustos'ta ilk alfabemiz basılır. O'nun bu gezilerindeki, Sıvas'ta kara tahta başındaki ünlü resminin bir Alman Okul Tarih Kitabının kapak resmi olduğunu görmüştüm.

Fransız yazarı Jean Laubespin de bu hareketi çok över. [67]

Bu seferberlik hızla sürmektedir. 1 Kasım 1928'de TBMM açış nutkunda olayı üyelere resmen haber verir. Der ki: "Büyük Millet Meclisi'nin kararı ile Türk harflerinin katiyet ve kanuniyet kazanması bu memleketin yükselme mücadelesinde başlı başına bir geçit olacaktır." [68]

Arkasından, yasa tasarısı Meclise verilir. 1 Kasım 1928 tarih ve 1353 sayılı Kanunla ittifakla kesinleşir. Ama bugünden evvel milletin çoğunluğu heyecanla yeni yazıyı öğrenmeye başlamıştır.

1928'de Millet Mektepleri açılır. Bu teşkilâtın başkanlığını bizzat kendisi alır. O'nun "Başöğretmen" oluşu bu olayla başlar. 1 Ocak 1928 ise, Yeni Alfabe Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ve okuma seferberliğinin ilânı günüdür. Bu alanda O'nun büyük yardımcısı Maarif Vekili Mustafa Necati, o gün rahmete kavuşur.

1920'lerin başında % 11 olan okuryazar oranı 1935'te % 19,2; 1955'te % 40,8; 1975'te % 56,2'ye ulaşır. (Bugün ise % 80'lere ulaşma yolundayız).

Yeni alfabemiz bizi ve dilimizi aydınlığa çıkarma yoludur. Yazı reformumuz, dünya kamuoyunda bakışları Türkiye "Atatürk İnkılâbı"na çeken en büyük olaylardan birisidir. Elimde Birleşik Amerika ortaokullarına ait bir imlâ kitabı var. [69] Kitabın ön kapak iç sayfası bizim Harf İnkılâbına ve Türkçe İmlâ kaidelerindeki gelişmelere ayrılmış. Atatürk'ü ve bu reformları övdükten sonra, Türkiye'deki okuma yazma oranının yükselişindeki yarardan

[67] Prof. Dr. Yaşar Yücel, 'Yabancı Gözünde Atatürk ve Atatürkçülük', Millî Eğitim Dergisi, 1982, sayı: 57.

[68] Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Atatürk ve Türk Dili, Millî Kültür Dergisi, sayı: 11, Nisan 1981, s. 18.

[69] The Spelling Program Grades 7-8-9. The Bureau of Elementary Curiculum Develepment. U.S.A. Albany 1954.

başka, Türkçe İmlâ kurallarının da basitleştirildiğini açıklamakta, kendi dilleri İngilizce'de de böyle bir reformu temenni etmektedir.

Geçen sene, Kudüs seyahatinde Kudüs Arap Cemaati Maarif Müdürü ile de bu konu üzerinde tartıştık. Önce her Arap gibi bu reformun Türkleri kendilerinden uzaklaştırdığını, tasvip etmediklerini söylemesine rağmen, verdiğim rakamları görünce, kendi halkı ile kıyaslayarak bizi ve Atatürk'ü çok haklı buldu.

Atatürk'ün ülkesini çağdaşlaştırma amacına yönelik olan bu reform, Türk Millî Eğitiminde birden yeni ufuklar açtı. Atatürk'ü de "muradına erme" yoluna yöneltti diyebiliriz.

ATATÜRK VE TÜRK DİLİ ÇALIŞMALARI

Atatürk, Arap yazısını bırakarak, öğrenmesi ve okunup yazılması çok kolay olan yeni alfabeye geçişi sağladıktan sonra, Türk dilinin özleştirilmesi çalışmalarına geçti. Karma ve sunî bir dil durumunda olan Osmanlıca'nın, Türkçeye zarar veren pürüzlerinden arındırmak, aydın ve halk dilleriyle, yazı ve konuşma dilleri arasındaki farklılıkları gidermek, tüm Türk halkının birbiriyle konuşurken de okuyup yazarken de aynı zamanda kullanacağı yeni, tek ve güzel bir dil haline getirmek O'nun başlıca çalışma mevzuu oldu.

Bu suretle, her konuda olduğu gibi Türk Dili de kendisine millî bir gelişme yolu çizecek ve zengin bir kültür dili haline gelerek çağdaş uygarlığın ihtiyaçlarını karşılayabilecek duruma gelecektir. [70]

Bu hedefe ulaşmak için kurduğu Dil Encümeni çalışmalarına, davet ettiği bilginlerle beraber çalışarak başkanlık etti. Önce okul kitaplarını Arap terimlerinden kurtarmaya çalıştı. Bu maksatla kurduğu komisyonlardan kimya, matematik komisyonlarının geri kaldığını görünce, oturup kendisinin bugün kullandığımız bu bilimlere ait terimleri tertiplediğini bu komisyonlarda çalışmış eski bir eğitimciden dinlemiştim. Bu suretle, bugünün çocuğu "müselles-i mütesaveyn-i sakeyn" yerine "eşkenar üçgen", "müvellid'ül-ma" yerine "hidrojen" vb. güzel terimleri kullanmak şansına sahip oldu. Bu amaçla bir de geometri kitabı yazdı. [71]

Daha sonra, kurduğu Türk Dil Kurumu ile dilimiz, bir hayli kazançlı olarak bugünlere ulaştı.

[70] Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Cumhuriyet Döneminde Türk Dili, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974, s. 59.

[71] Emil Sevinç, Halkta Atatürk, Sivas.

Dil konusunda çalışanlara ve hepimize Ata'nın şu özdeyişi en güzel rehber olmalıdır: "Türkçe dillerin en güzeli, en zenginidir. Yeter ki şuurla işlenmiş olsun." [72]

ATATÜRK VE TARİH ÇALIŞMALARI

Bu konuya canlı bir örnekle başlamak isterim. Ben ilkokulun 5. sınıfında tarih dersinde "Arap Gazveleri"ni (Hz. Muhammet'in yaptığı savaşlar) teferrüatıyla okuduğumu hatırlarım. Daha sonraki yıllarda İbranileri, İranlıları ve özellikle Arap tarihini ağırlık vererek okuduk. "Türk Tarihi" ancak lise X. sınıfta, Atatatürk'ün hazırlanışına katkısı bulunduğu "Türk Tarihinin Ana Hatları" isimli kitapta bize ulaştı. [73] Sonra da yine kendisinin hazırlattığı, 4 ciltlik lise tarih kitaplarıyla kimliğimizi tanımak, millî kültürümüze kavuşmak şansını bulabildik.

Atatürk'ün, daha askerî okulda iken tarihe merak sardığını, özellikle Türk Tarihi üzerinde çalıştığını, bunda Manastır Askerî İdadisindeki Tarih Öğretmeni Yüzbaşı Tevfik Bey'in etkili olduğunu daha evvel anlatmıştım. Bu merak, sonraları artarak sürdü. Yine yukarıda O'nun okuduğu kitaplardan söz ederken verdiğim misaller de bunu kanıtlamaktadır. Millet Meclisi konuşmalarında da tarihten çokça yararlandığı görülür. Bu nedenle İstanbul Darülfünunu kendisine 19 Eylül 1923'te Fahrî Tarih Müderrisliği (Profesörlük) payesini verir. Atatürk'ün, Wells'in "Dünya Tarihinin Ana Hatları"kitabını tercüme ettirdiği ve incelediği, yararlandığı bilinmektedir.

Çalışmalarını daha genişletmek ve geliştirmek için önce "Türk Tarih Heyeti", sonra da 15 Nisan 1931'de 'Türk Tarih Kurumunu" kurdu. Bu kuruma dünya çapında tarihçilerin katıldığı "Tarih Kongrelerini" yaptırarak bilimsel araştırmalara yol açtı. Bildiğimiz gibi maddî varlığını hemen hemen bu kurumla Türk Dil Kurumuna bıraktı. [74]

Atatürk tarih konusuna verdiği önemi şöyle ifade ediyordu: "Büyük devletler kuran ecdadımız büyük ve şümullü medeniyete sahip olmuştur. Bunu aramak, tetkik etmek, Türklüğe ve cihana bildirmek bizler için bir borçtur. Türk çocuğu atalarını tanıdıkça daha büyük işler yapmak hususunda kendinde kudret bulacaktır." Atatürk için millî terbiyenin (eğitimin) en büyük yardımcısı "Tarih Eğitimi"dir. Der ki: "Fikrî terbiyede

[72] Mahmut Esat Bozkurt, 'Dil ve Tarih Meselesi', Türk Dili Dergisi, s. 194, 1967.

[73] Doç. Dr. Cengiz Orhunlu, "Atatürk ve Tarih Görüşü", Türk Kültürü Dergisi, sayı 61, Kasım 1967.

[74] Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal, 'Atatürk Devrimlerinde Tarihin Rolü', Atatürk ve Devrim, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1973, sayı: 73.

millî seciyeyi bilhassa en yüksek dereceye çıkarmak lâzımdır. Türk Tarihi bu konuda en verimli ilham kaynağıdır." [75]

Ankara'da kurulan ilk Üniversite Fakültesinin "Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi" olması O'nun bu konudaki ideallerini geliştirme hamlelerinden birisidir.

Yakup Kadri "Atatürk için, Dil ve Tarih İnkılâbı yeni bir meydan muharebesidir. Millî Kurtuluş Savaşımızın ikinci safhasıdır. Kültürel İstiklâl kazanılmadıkça, Türk milleti muasır medeniyet âleminin ilim ve irfan sahasında da bir Dumlupınar Zaferi kazanmadıkça, medenî milletler hiyerarşisinde yüksek mevki elde edemeyecektir. Daima mahdum muamelesi görmeye mahkûmdur" der. [76] İşte Atatürk gece gündüz bütün hırsı ile, bir an evvel bu yeni savaşı kazanmaya ve bir an evvel kafasındaki hedefe "Türk milletini çağdaş medeniyet seviyesinin de üstüne çıkarma" hedefine ulaşabilmek için bu gayreti göstermekte idi. Bunun için hayata veda ederken son sözleri "Aman dil... Aman dil..." olmuştur. [77]

Okullarımızdaki Türk çocuğuna okuttuğumuz tarih derslerinin daha çok Türk tarihine ve coğrafya derslerinin de Türkiye coğrafyasına ağırlık veren programlarla gerçekleştirilmesi, daima O'ndan esinlenerek yapılan çalışma dizisinin bir halkasıdır.

ATATÜRK VE HALK EĞİTİMİ

Bugün "Halk Eğitimi" veya "Yaygın Eğitim" olarak uygulanan okul dışındaki genç ve yaşlıların eğitimini kapsayan eğitim konusu O'nunla ülkemize girmiştir. Öncelikle çoğunluk olan köylümüzü bu yolla eğitimin nurundan faydalandırmayı ele almıştır. Okulların topluca bulunduğu bölgelere daha 1923'te birer "Eğitim Merkezi" kurmayı düşünür. Der ki: "Bu merkezlerde amelî müsamereler ve konferanslar tertip etmek ve halkın okuyup yazmayan kısmını en kolay vesaitle okutarak onlara birinci derecede lâzım olan malûmatı verecek gece dersleri açmak..." [78]

Daha sonra "Halkevleri"ni sırf bu amaçla kurar.

Yeni alfabe kabul olununca "Millet Mektepleri", halk dershaneleri bu plânın birer parçalarıdır. Ülkede mevcut her imkânı bu istikamete yöneltir. Bunların başında Türk ordusu vardır. O'na göre Silâhlı Kuvvetlerin en önemli görevi "eğitim"dir. Bu eğitim askerî eğitimden önce "temel ve genel eğitim"dir.

[75] Tekin Arıburun, '19 Mayısı Yaşarken'; Türk Kadını Dergisi, sayı: 172, yıl: 6, s. 8.

[76] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, 'Atatürk', Remzi Kitabevi, İstanbul 1946, s. 107.

[77] Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal, Atatürk Devrimlerinde Tarihin Rolü, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1973, s. 32.

[78] Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri, Maarif Vekâleti Yayınevi, 1939, s. 14.

Türk ordusunu "ekonomik, kültürel, sosyal savaşlarımızda bize aynı zamanda en lüzumlu elemanları da yetiştirmiş bir okul olarak" kabul eder[79] ve onu "Büyük Millî Disiplin Okulu" biçiminde nitelendirir.

Bu sebeple Silâhlı Kuvvetlerin içinde "Halk Eğitimi"ne en fazla eğilen Türk Ordusu'dur. Atatürk'ün verdiği bu faaliyet ülkemize çok yararlı olarak girmiştir. Türkiye'de sanat elemanı yetiştiren kaynakların az olduğu o dönemlerde iş hayatımızın teknik elemanlarının, piyasadaki şoförün, gemideki telsizcinin, fabrikadaki kazancının, elektrikçinin, köydeki iğnecinin yetiştiği okul ordudur. Köylerimizdeki ekseri muhtarların isminin başındaki "Çavuş" sanı orduda alınmıştır. Son yıllara kadar okuma yazma öğretimi için Silâhlı Kuvvetlerde özel merkezler kurulduğunu hatırlatırız.

1981'de Norveç'teki NATO eğitimcileri (AEC) toplantısında bizleri Bergen'deki Deniz Harp Okuluna götürdüler. Okulun, saat 16.00'dan sonra elindeki atölye ve laboratuvarları, "Halk Eğitimi"ne tahsis ettiğini öğrenince Büyük Atatürk'ü bu vadide bir kez daha rahmetle anımsadım.

ATATÜRK, KİTAP VE KÜTÜPHANE

Atatürk'ün güzel bir sözü var: "Çocukluğumda elime geçen iki kuruştan birisini kitaba verirdim. Eğer böyle yapmasaydım şimdi yaptığım işlerin hiçbirisini yapamazdım" der. Her kütüphanemize, her okulumuza asılacak bir özdeyişi bu. Kendisini yetiştirme konusunda kitap merakından söz etmiştik. İlginç bulduğu konuları, başına ıslak bezler koyarak durmadan, uyumadan 2-3 gün okuduğunu yakınlarından dinlemişimdir. En sevdiği hediye kitaptır. Kitap yazanı, neşredeni şahsen takdir eder.

Erzurum zelzelesinde bölgeye kitap yollayan naşir Kitapçı Hilmi'ye özel tebrik telgrafı yollar. Türkiye'de kütüphaneler yaygınlaşmaya O'nun zamanında başlar. Ankara'da yeni Millî Eğitim Bakanlığı (Maarif Vekâleti)'nı kurar kurmaz, yaptığı ilk işlerden birisi "Telif ve Tercüme Dairesi"ni kurmaktır. Batıdan ve Doğudan o dönemde yararlı olacak en önemli eserler getirilir. Tercümeler yapılır. Telif eser yazanlar teşvik edilir. İstiklâl Savaşı sürerken birkaç kez Ankara'ya gelen Fransız gazetecisi Madam Gaulis yine bir Ankara seferine çıkarken, bir dostuna Paris'ten şöyle yazar: "Yakında Ankara'ya döneceğim. Armağan olarak bir bavul kitap götürüyorum. Şimdi orada aranan tek şey kitaptır." İşte Atatürk'ün kurduğu yeni devletin bilime, kültüre, eğitime yaslanmasının en güzel işareti.

[79] Atatürkçülük, II. Kitap. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1983, s. 82.

Avrupa ve Amerika'da çocuk okutanlar iyi bilirler. Öğrenci, ders yılının ilk günü okuldan, kucağında o yıl takip edeceği kitaplarla evine döner. Atatürk daha 1920'de bu konuyu ele almıştır. Mart 1923'te "devlet kitabı" namı altında parasız yayımlanacak pratik, basit ifadeli eserler yayımlanacağından söz eder. Bugün hâlâ tam çözüm bulamadığımız "Okul Kitapları" için o zaman yol göstermektedir.

ATATÜRK'ÜN TÜRK KADINLARININ ÖĞRETİMİ KONUSUNDAKİ DUYARLIĞI

Türk toplumunun geri kalmışlığının nedenlerini ararken, 'Türk Kadınına eğitim ve öğretim alanında verilen hakların yokluğu veya yetersizliğini en büyük etken olarak gören Atatürk, Tevfik Fikret'in şu mısrasını zaman zaman tekrarlar: "Elbette sefil olursa kadın, alçalır beşer."

O, matematiksel bir görüşle toplumun yarısının yetişmemiş olmasının tehlikesini, zararını belirtir ve şöyle der: "Bir sosyal toplum, iki cinsten yalnız birinin modern icaplara göre yetişmesiyle yetinirse, o sosyal toplum yarıdan fazla zaaf içinde kalır."

Atatürk, daima Türk toplumunu Batı uygarlığına ulaştırabilmek için yeni kuşakları yetiştirecek olan Türk kadınının da erkeklerle eşit koşullarda yetişmiş olmasını arzulamıştır. "Bir sosyal toplumun bir organı faaliyette bulunurken, diğer organı çalışmazsa o toplum felçlidir. Bugünün ihtiyaçlarından biri, kadınlarımızın her yönden yükseltilmesini sağlamaktır. Binaenaleyh, kadınlarımız da ilimci ve fenci olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün öğretim kademelerinden geçeceklerdir. Sonra, kadınlar hayatta da erkeklerle beraber yürüyecek, birbirinin yardımcısı ve destekleyicisi olacaklardır" diyen Atatürk, Türk kadınını haremden, peçeden, okumamışlıktan ve esaretten kurtararak, böylece tarih sahifelerine geçmekte ve bütün dünyaya örnek olmaktadır.

SONUÇ

Atatürk, meslek olarak "eğitimcilik" öğrenimi yapmamıştır. Tanrı vergisi olan üstün deha ve zekâsına ilâveten kendi uğraşıları ile bu konuya da bir profesyonel eğitimciden fazla eğilmiştir. Eğitime ve eğitimciye değerlerin en büyüğünü vermiştir. Hiçbir lider onun kadar öğretmene değer verdirmemiştir. Yazdığı birkaç kitabın çoğunluğu eğitimle ilgilidir. Der ki: "Herkesin kendine göre bir zevki var. Kimi bahçe ile meşgul olmak, güzel çiçekler yetiştirmek ister. Bazı insanlar da adam yetiştirmekten hoşlanır." [80] İşte bu zevk O'nun zevkidir.

[80] Melahat Özgü, Atatürk Devrimleri, Sanat Alanında Bir Renaissance'tır, Türk Dili Dergisi, sayı: 194, Kasım 1967, s. 120.

Atatürk, döneminde Türk çocuğunun eğitim esaslarını tespit ederken, dünya eğitiminin yaslandığı, iskolatizm, hümanizm, realizm ve pragmatizm gibi doktrinlerin hiçbirisine iltifat etmemiştir. Buna mukabil, bizim sosyal bünyemize uyabilecek çeşitli her görüşten de yararlanarak Türkiye'nin sorunlarını çözecek bir senteze gidilmesini tercih etmiştir.

Atatürk, eğitim alanında "genel ve değişmez bir eğitim politikasını hazırlayacak" bir kurum kurmak istemiştir. 1 Kasım 1926'da TBMM açış konuşmasında bu görüşünü şöyle açıklamaktadır: "Memlekette Talim ve Tedris esaslarını, ilmî ve müstakil bir merkezden sevk ve idare maksadı ile tasavvur edilen 'Talim ve Terbiye Dairesi' tesis edilmiş ve alelumum tedrisatın programları ve kitapları üzerinde ciddî kararlar alınmıştır." [81]

Böylece, Millî Eğitim Bakanlığı'nın beyni olabilecek, Türk çocuğuna verilecek eğitim ve öğretimi tarafsız, ancak bilimsel biçimde değerlendirecek ve adeta özgür çalışacak bir kurumu, millî bir araştırma merkezini yaratmayı 1926'larda düşünmüş ve üzerinde hassasiyetle durmuştur.

Atatürk'ün eğitim üzerinde çalışmalarının felsefesini derinliğine tetkik edersek "millî" sıfatını çok ve öz kullandığını görürüz. Meselâ bakanlıklarımızdan yalnız ikisinin adının başına "millî" kelimesini lâyık görmüştür. Bunlar "Millî Savunma" ve "Millî Eğitim" Bakanlıklarıdır. Böylece, demokratik hayatımızın gereği olan parti ve iş politikası dalgalanmalarına karşı kalkan olmayı, yurdun savunması ile Türk çocuğunun eğitim ve öğretimini siyasetin dışında tutmayı, onların istikrarını temin etmeyi düşünmüştür.

Aynı şekilde, "misak" kelimesini de çok öncelerden millî sınırlarımızı çizen, ülkenin geleceğini tayin eden bir "ant" için kullanmıştır: "Misak-ı Millî." Bu terimin taşıdığı mana, İstanbul Meclis-i Mebusanınca yasalaştırıldığı 1920 yılı Şubatından bu yana el sürülmeden gelmiştir.

Millî Eğitim politikası için koyduğu esasların içinde, aynı oturmuşluğu, aynı değişmezliği, saygınlığı sağlamak amacı ile de bu araştırmamıza başlık olarak verdiğim "Misak-ı Maarif" terimini itina ile kullanmıştır. [82]

Atatürk bu büyük anlamlı seçkin deyimi ile Türk çocukları için:

— Sağdan, soldan alınmayan, millî gelenek ve kökümüze dayanan bir millî terbiye verilmesi,

[81] Onbirinci Eğitim Şurası (8-11 Haziran), Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara 1982, s. 41.

[82] Mustafa Rahmi, Gazi Paşa Hazretlerinin Maarif Umdesi ve Asrî Terbiye ve Maarif, Matbuat ve İstihbarat matbaası, 1339.

— Her şeyden önce, millî hâkimiyet ve istiklâlimizin değerini bilen ve onu kesinlikle korumaya kararlı bir gençliğin yetiştirilmesi,

— İnsanlığa karşı saygılı, şoven olmayan bir milliyetçilik ve iyi kalpli, ahlâklı vatandaşlar olması,

— Tam vicdan ve fikir hürriyetine saygılı bir lâiklik terbiyesi,

— Zorlama ve şiddete dayanmayan şuurlu bir disiplin,

— Kadın, erkek veya diğer ırk, din, mezhep ve sınıf farkları gözetmeden her vatandaşa eşitlik,

— Gençlerimizi fiziksel olarak geliştirecek sporcu bir kuşak yetiştirilmesi,

— Toplumumuzun tümüne asgarî düzeyde de olsa bilgi verilmesi,

— Öğretimde deneye ve uygulamaya dayanan ve hayatta geçerli bilgileri veren bir öğretim sistemi uygulanması,

— Bütün yeniliklere daima ve açık olan, en ileri düzeyde bilgi verecek bir ders (müfredat) programı düzenlenmesi,

— Tüm okullarımızın ve ordumuzun da çevresine ve her yaşta vatandaşa da açık birer ilim ve irfan pınarı olmaları

gibi temel esasları kapsayan millî bir eğitim sistemini ve programını bizlere en büyük bir miras olarak bırakmıştır.

ATATÜRK'S VIEWS ON EDUCATION AND THE NEW EDUCATION PACT

Atatürk attached great importance to education, teachers and students. The author presents his views on education and teaching, and describes the cultural and educational reform carried out during the Atatürk period.

CUMHURİYETİN İLÂNI VE İZMİR BASINI

Doç. Dr. ZEKİ ARIKAN

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı hazırlayan koşullar, Cumhuriyete doğru giden yolu da açmıştı. Mustafa Kemal, daha Erzurum Kongresi toplanmadan önce, var olan hükümet şeklinin ülkemizin refah, mutluluk ve ilerlemesine yeterli olamayacağını, bu nedenle başka bir hükümet şeklinin aranması gerektiğini şu sözlerle dile getirmişti: "Muhakkak ki mevcut şekl-i hükümet, memleketin refah, saadet ve terakkisine kâfi gelmeyecektir. Başka bir hükümet şekli arayıp bulmamız lâzım geldiği kanaatindeyim." [1] Aynı günlerde Mazhar Müfit Kansu'nun defterine, "Zaferden sonra şekl-i hükümet Cumhuriyet olacaktır" [2] diye yazdırmıştı. Öte yandan Mustafa Kemal, Erzurum Kongresinin açılışında (23 Temmuz 1919) yaptığı konuşmada da "mukadderata hâkim bir millî iradenin ancak Anadolu'dan çıkabileceği" inancını açığa vurmuştu. [3]

1919 yılına ilişkin İngiliz belgeleri, Anadolu'daki kurtuluş hareketinin bağımsız bir Cumhuriyete doğru yol aldığını belirtmekten geri kalmamaktadırlar. [4] Yine 22 Eylül 1919 tarihli **The Times** gazetesi Sıvas Kongresinden "Sıvas'taki Anadolu Cumhuriyeti" diye söz etmektedir. Bütün bu belgeleri düzenleyenler, Anadolu'daki ulusal direnişin Cumhuriyete dönüşeceğini sezmiş bulunuyorlardı. Nitekim aynı tarihlerde İstanbul'daki kimi Osmanlı yöneticilerinin de Mustafa Kemal'in Cumhuriyeti getireceğinden kaygı duydukları görülmektedir. Sözgelimi son Osmanlı sadrazamlarından Ali Rıza Paşa, bir söyleşi sırasında Mustafa Kemal'i Ahmet İzzet Paşa'ya çekiştirirken "Cumhuriyet yapacaklar, Cumhuriyet!" diye bağırmaktan kendini alamamıştır. Atatürk, son Osmanlı

[1] Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber,** Ankara 1966, I, s. 74.

[2] Mazhar Müfit Kansu, **aynı eser**, I, s. 131.

[3] "Her halde mukadderata hâkim bir irade-i milliyenin müdahaleden masun bir surette zuhuru ancak Anadolu'dan muntazırdır. Buna istinadendir ki, bir şûra-yı millînin vücudunu ve ancak kuvvetini irade-i milliyeden alacak mes'ul bir hükûmetin mevcudiyetini talep etmek, bilhassa son zamanlarda payitahtın hemen tekmil tabakat-ı mütefekkirini için bir fikr-i sabit halini almıştır..." (**Kemal Atatürk, Nutuk, Vesikalar,** İstanbul 1972, III, s. 930).

[4] Bilâl N. Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk, 1919-1938**, Ankara, 1973-1979, I, s. 104, 248. "According to all (? informaton) it is steadly moving in direction of an indipendent Republic in Anatolia."

sadrazamlarından birinin, Anadolu'daki Kurtuluş Savaşı'nın Cumhuriyete doğru gittiğini çabucak kavramasının önemli bir sezgi olduğunu, ince ve yergili bir dille şöyle anlatmaktadır: [5]

"Doğrusunu isterseniz efendiler, Makedonya'da Osmanlı İmparatorluğunun Garp Orduları Başkumandanı Ali Rıza Paşa'nın aslanlardan mürekkep, koskoca Türk ordularını, mahv ü perişan ettirdikten sonra ve kıymetli Makedonya topraklarını düşmanlara terk ve teberru ettikten sonra, devletin en müşkül anında, Vahdettin'in hâdim-i âmali olmak için, icap eden evsafı iktisap eylemiş olduğuna ve bu meşhur ordular başkumandanının, bu defa kendine en mahir muavin olarak eski erkânı-harbiye reisini, Harbiye Nezaretine getirmeyi düşüneceğine, tabiî nazariyle bakılabilirdi. Fakat teşebbüsat-ı milliyenin, cumhuriyeti istihdaf ettiğini, bu kadar sürat ve sühuletle ihtisas ve idrak eyleyeceğine takdirhan olmamak mümkün değildir."

Öte yandan Atatürk'ün verdiği bilgilere göre Cumhuriyet, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki hoca milletvekillerinin sezdiği ve ürktüğü bir terimdi. Nitekim bunlar, 1921 yılında Cumhuriyetten çekinerek söz ediyorlar ve "Maksat, hukuk-u hilâfet ve padişahîyi muhafaza etmek ve memleket ve âlem-i İslâmın hayat-ı hazıra ve müstakbelesi için azim teşettüt ve mahzurları davet eden Cumhuriyet şeklinden katiyen sakınmaktır" diyorlardı. Üstelik bu hoca milletvekilleri, "Büyük Millet Meclisi'nde teşekkül eden Müdafaa-i Hukuk grubu maksadının hilâfet ve saltanat şeklinin Cumhuriyet inkılâbını istihdaf eylediğini" seziyor ve bu tür girişimlere bağlı kalmayacaklarını da bildiriyorlardı. [6] Kaldı ki ulusal savaşa Mustafa Kemal'le birlikte başlayan "yolculardan" kimileri de gelişmelerin ya Cumhuriyete doğru gittiğini kavrayamamış ya da bundan memnun olmamışlardı. Nitekim bunlar, ulusal yaşamın Cumhuriyete ve Cumhuriyet yasalarına kadar uzayan gelişmelerinde, kendi düşünce ve ruh yapılarının kavrama sınırı bittikçe Mustafa Kemal'e direnmeye ve karşı çıkmaya başlamışlardı. [7]

23 Nisan 1920'den beri Türkiye'nin yönetimini elinde bulunduran Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin şekli, aslında bir Cumhuriyetti. Nitekim Atatürk, "Böyle bir hükümet, hâkimiyet-i milliye esasına müstenit halk hükümetidir, Cumhuriyettir" sözleriyle hükümetin niteliğini açıkça ortaya koymuştur. [8] Ancak Misak-ı Millî'yi gerçekleştirmek söz konusu

[5] **Nutuk,** I, s. 233.
[6] **Nutuk,** II, s. 596-597.
[7] **Nutuk,** I, s. 16.
[8] **Nutuk,** II, s. 438.

olduğu bir sırada Mustafa Kemal, bu adı açıkça ortaya atarak ulusal bütünlüğümüze zarar verebilecek bir rejim tartışmasına girişmek istememiştir. Çünkü, **"Milletin vicdanında ve istikbalinde ihtisas ettiğim büyük tekâmül istidadını, bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak peyderpey, bütün heyet-i içtimaiyemize tatbik ettirmek mecburiyetinde idim"** [9] sözlerinde açıkça dile getirdiği gibi Mustafa Kemal, siyasal ve sosyal yapımızı temelinden değiştirecek olan inkılâpları yeri geldikçe açıklayacak ve bunları uygulama alanına koyacaktı. "Tezahür eden millî mücadele haricî istilâya karşı vatanın halâsını yegâne hedef addettiği halde, bu millî mücadelenin muvaffakıyete iktiran ettikçe safha safha bugünkü devre kadar irade-i milliye idaresinin bütün esasat ve eşkâlini tahakkuk ettirmesi tabiî ve gayrikabil-i içtinap bir seyr-i tarihî idi." [10] Buna göre, ulusal savaşın biricik amacı yurdu dış saldırıdan kurtarmaktı. Ancak bu savaş başarıya ulaştıkça ulusal egemenliğin bütün ilkelerini ve kurumlarını adım adım gerçekleştirmesi de kaçınılmaz bir tarih akışı idi. Bu bakımdan Kurtuluş Savaşı, Türkiye'de halk egemenlğinin kurulmasına temel bir basamak olmuştur.

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi dağıldıktan (16 Nisan 1923) sonra yeni meclis toplanıncaya kadar yetiştirilmek üzere bir anayasa tasarısı hazırlanmasına karar verilmişti. "Hükümet-i milliyemizin mahiyeti hükümet-i cumhuriye olduğu halde, onu kat'i olarak ifade ve ilân etmemek bir zaaf teşkil ettiğinden" ilk fırsatta Cumhuriyeti ilân etmek ve devlet riyasetini, cumhuriyet riyaseti makamında temsil ederek kuvvetli bir vaziyet vücuda getirmek elzem" [11] görünüyordu.

Mustafa Kemal, yapılan anayasa değişikliğinin Cumhuriyetin kurulmasına yönelik olduğunu, 27 Eylül 1923 tarihinde **Neue Freie Presse** muhabirine verdiği bir demeçte şöyle açıklıyordu:

"Yeni Türkiye Teşkilât-ı Esasiye Kanununun ilk maddelerini size tekrar edeceğim. Hâkimiyet bilâkaydüşart milletindir. İcra kudreti, teşrîî salâhiyeti milletin yegâne hakikî temsilcisi olan meclisteç tecelli ve temerküz etmiştir. Bu iki kelimeyi bir kelimede hulâsa etmek kabildir: Cumhuriyet." [12]

[9] **Nutuk,** I, s. 16.

[10] **Nutuk,** I, s. 15.

[11] **Nutuk,** II, s. 794.

[12] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** Ankara 1961, III, s. 63-64. Gazetenin muhabiri, bu görüşmeyi Mazhar Müfit Kansu'ya anlatarak Mustafa Kemal Paşa'nın yakında Cumhuriyet ilân edileceğini ilk kez kendisine söylediğini belirtmiş ve bu demeç İstanbul ve Ankara gazetelerinde yayınlanmıştır (Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürkle Beraber,** II, s. 595).

Öte yandan Ekimin ilk günlerinde ülke yönetiminin Cumhuriyet olacağı konusundaki haberler gazetelerde yer almaya başladı. Büyük Millet Meclisi'nde Anayasa Komisyonu Başkanı olarak görev yapan Yunus Nadi, 8 Ekim 1923 tarihli **Yeni Gün** gazetesinde "Cumhuriyet idaremiz tasrih ve yakında ilân olunacaktır" haberini veriyordu.

Yeni Meclis, 11 Ağustos 1923'te toplanmıştı. Başbakanlığa halife taraftarı olan Rauf Bey (Orbay) yerine Fethi Bey (Okyar) getirilmişti. 13 Ekim 1923'te İsmet Paşa, hükümet merkezinin Ankara olması yolunda bir yasa tasarısını Meclise sundu. Bu tasarı kabul edildi. Ankara'nın başkent olması siyasal, askerî ve yönetim açılarından alınmış en önemli kararlardan biriydi. Artık yeni Türkiye'nin başkentinin neresi olacağı konusundaki tartışmalar da kesin olarak sona ermiş bulunuyordu.[12a] Ancak ikinci Büyük Millet Meclisi'nde daha ilk günlerde oluşan bir muhalif grup, Bakanlar Kuruluna karşı harekete geçmekte gecikmedi. Yeni bir bunalım ortaya çıktı. Bu bunalımın temelinde Meclisin yapısından ve Anayasadaki şekil yetersizliğinden kaynaklanan nedenler yatıyordu. Mustafa Kemal'e göre, "Fenalık, hükümet teşkilinin meclis intihabı ile olmasında idi."[13] Bu arada birtakım İstanbul gazeteleri, hükümeti düşürmek ve yerine geçmek amacını güden çabaları geniş ölçüde destekliyorlardı. Üstelik barışın yeni imzalandığı, uzun savaş yıllarının yorduğu, yakıp yıktığı ülkeyi yeni baştan kurmak gibi ağır ödevlerle karşı karşıya bulunulduğu sırada, kimi milletvekilleri tutucu ve gerici çevrelere dayanarak Meclisi işlemez bir duruma getirmeye çalışıyorlardı. Öte yandan Meclisin husumetini İsmet Paşa'nın üzerine yöneltmeye çalışan çabalar da göze çarpıyordu. Milletvekillerinin bir kısmı eski başbakan Rauf Bey'e içten bağlı idi.[14]

24 Ekim'de Başbakan Fethi Bey'in aynı zamanda kendi üstünde bulunan Dahiliye Vekilliğini bırakmasıyla bunalım daha geniş boyutlara ulaştı. Ertesi gün de (25 Ekim) Halk Fırkası[15] grubu Rauf Bey'i Meclis

[12a] Ankara'nın başkent olarak seçilmesi kararının anlamı ve önemi konusunda bk. Seçil Akgün, "Kurtuluş Savaşının mekânsal stratejisi ve Ankara'nın başkent seçilmesi kararının içeriği", **Tarih içinde Ankara,** *Eylül 1981 seminer bildirileri* (der. Erdal Yavuz ve Ümit Nevzat Uğurel), Ankara 1984, s. 223-233.

[13] **Nutuk,** I, s. 798.

[14] Şevket Sürcyya Aydemir, **Tek Adam,** İstanbul 1975, III, s. 154.

[15] Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1 Nisan 1923'te seçimi yenilemeye karar vermiş ve yeni seçime Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Mustafa Kemal'in imzasını taşıyan ve dokuz **umde**den oluşan bir beyanname ile girmiştir (Bk. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler,** İstanbul 1952, s. 580-82). Yapılan seçimlerde bu derneğin adayları kazanmış ve Mustafa Kemal, 8 Ağustos 1923 tarihinde milletvekillerinin yaptığı ilk grup toplantısında cemiyeti "Halk Fırkası"na dönüştürmenin zorunlu olduğunu belirtmiştir.

İkinci Başkanlığına, Sabit Bey'i[16] de Dahiliye Vekilliğine aday olarak gösterdi. Üstelik bu seçim, söz konusu kişilerin yokluklarında yapılmıştı. Bu durumu Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın iyi karşılamayacağını herkes biliyordu. Çünkü Sabit Bey, Meclis içinde muhalif kanadı temsil edenlerden biriydi. Mustafa Kemal, bundan sonra olaylara el koydu. Bakanlar Kurulunu 26 Ekim'de Çankaya'da topladı. Durumu inceledikten sonra Fethi Bey'in ve diğer bakanların çekilmelerini uygun bulduğunu belirtti. Yeni bakanların seçiminde şu ilke kabul edildi: Eğer şimdiki bakanlar yeniden seçilirlerse bunlar görevden çekilecek ve Bakanlar Kuruluna girmeyecekti. Yalnız o zaman bakanlar gibi seçilen ve Bakanlar Kurulunun bir üyesi olan Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa bu kararın dışında bırakıldı.[17]

Kabine 27 Ekim'de, "Meclis-i Âlinin her suretle itimat ve müzaheretine müstenit bir heyet-i vekilenin teşekkülüne hizmet etmek maksadıyla" istifa etti.[18] Hükümetin istifası meclis genel kurulunda okundu. Fethi Bey Kabinesinin görevden çekildiği belli olur olmaz Meclis üyeleri, meclis odalarında, evlerinde grup grup toplanarak yeni Bakanlar Kurulu listeleri düzenlemeye başladılar. Muhalefetin "başsızlığı ve teşkilâtsızlığı"[19] bu sırada su yüzüne çıktı. Hiçbir grup, bütün meclisçe

---

Halk Fırkası, Ekim 1923'te resmen kuruldu. Daha sonra (Kasım 1924) partinin başına Cumhuriyet sözcüğü eklendi. Bk. Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi,** İstanbul 1967, s. 332-33; Suna Kili, **Cumhuriyet Halk Partisinde gelişmeler**, İstanbul 1976, s. 44-45. Partinin adının başına Cumhuriyet sözcüğünün eklenmesi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurulmasıyla ilgilidir. Bk. Ergün Aybars, **İstiklâl Mahkemeleri, 1923-1927**, Ankara 1982, s. 77.

[16] Sabit Bey, Sağıroğlu (1881-1960). Türkiye Büyük Millet Meclisi II., VI-IX. dönemler üyesi olup Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına girenlerden biridir. Bk. Sami N. Özerdim, **Açıklamalı Söylev Sözlüğü,** Ankara 1981, s. 79. Mustafa Kemal, "Ben Sabit Bey'in Dahiliye Vekili olmasını münasip görmemiştim. Sabit Bey'in bazı valiliklerde istihdam edilmiş olmasını, yeni Türkiye'nin yeni şeraitle umur-u dahiliyesini tedvir edebileceğine delil-i kâfi addetmiyordum" (**Nutuk**, II, s. 797) sözleriyle hoşnutsuzluğunu belirtmiştir.

[17] **Nutuk,** II, s. 789-99.

[18] **Nutuk,** II, s. 800.

[19] **Aydemir, Tek Adam,** III, s. 147. O günkü olayların tanığı olan Falih Rıfkı Atay (**Çankaya,** İstanbul 1969, s. 377) bu konuda şunları yazmaktadır: " ...Eski arkadaşı Başvekil Fethi Bey, bu "kuvvetli bir hükümete ihtyaç olduğu" havası içinde istifasını verdi. Mecliste birçok listeler meydana geldi. Fakat bu listelerde şahsiyet denebilecek olanlar, Mustafa Kemal'den ayrılamazlardı. Ne onlarsız bir hükümet yapmak, ne de Mustafa Kemal kendilerine seçilmeyi reddetmek tavsiyesinde bulunduğu için, onlarla bir hükümet kurmak ihtimali vardı. Öyle bir "hal ve şart" doğdu ki, ya Mustafa Kemal'i düşürmek yahut onunla birlikte yürümek yollarından birini tutmak lâzım geldi. Düşürmek mümkün olsa, bu fikir etrafında bir hayli insan toplamak imkânı da yok değildi. Fakat düşürmek mümkün değildi."

kabul edilebilecek ve kamuoyunca iyi karşılanabilecek adları içeren bir aday listesi ortaya koyamıyordu. Bu arada İstanbul'daki kimi gazeteler, birtakım kimselerin resimlerini basarak altlarına "Heyet-i Vekile Riyasetine intihabı muhtemel 'muhterem simalar' ihtarıyle nazar-ı dikkati celbetmekte kusur" [20] etmiyorlardı. Artık Mustafa Kemal'in "işi esasından halledebileceği" [21] zaman gelmiş bulunuyordu. Nitekim 28 Ekim akşamı bir kısım arkadaşlarını Çankaya'ya yemeğe çağıran Mustafa Kemal Paşa onlara, **Yarın Cumhuriyet ilân edeceğiz!** dedi. [22] Hazır bulunanlar bu düşünceye katıldılar.

29 Ekim pazartesi günü saat 10.00'da Halk Fırkası grubu toplandı. Konu yine kabine sorunuydu. Mustafa Kemal Paşa'nın hükümet bunalımına çözüm bulmak için "Teşkilât-ı Esasiye Kanununun bazı maddelerinin tavzihi" gerektiğini belirten konuşmasından sonra "Cumhuriyet" önerisi kabul edildi. [23] Fırka toplantısından hemen sonra Meclis saat 18.00'de toplandı. Kanun-u Esasî Encümeni toplanarak gerekli mazbatayı hazırladı. Meclis Başkanlığı kürsüsünde bulunan İsmet Bey (Eker), encümenin hazırladığı mazbatanın okunmasını oya koydu. Bu mazbataya [24] göre: "Hâkimiyetin bilâkaydüşart millete aidiyeti ve idare usulünün mukadderat-ı milleti bizzat ve bilfiil idare etmek esasına müstenit bulunması zaten 'Cumhuriyet' demek olduğundan saltanat-ı ferdiyeyi kat'iyyen dâfi olan bu kelimenin istimali ve Türkiye Devletinin şekli hükümet-i cumhurî olması hakkında Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun madde-i mahsusasının bir fıkra ile tavzih edilmesi hukukan ve maslahaten münasip görülmüştür."

Bu önerinin kabul edilmesinden sonra Anayasanın birinci maddesi, "Hâkimiyet bilâkaydüşart milletindir. İdare usulü, halkın mukaderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir. Türkiye Devletinin şekl-i hükümeti Cumhuriyettir" [25] biçimini aldı. Bundan başka Anayasanın birkaç maddesinde de gerekli değişiklikler yapıldı. Kanun-u Esasi Encümeni

[20] **Nutuk,** II, s. 801.

[21] **Nutuk,** II, s. 799.

[22] **Nutuk,** II, s. 802-803. Nutuk'ta **Yarın Cumhuriyet ilân edeceğiz!** cümlesinin altı çizilmiştir. Mustafa Kemal, Nutuk'taki kimi satırların altını çizmek ya da çizdirmek suretiyle birtakım olay ve kavramları önemle vurgulamak yoluna gitmiştir. Nutuk'un ilk basımındaki (1927) altı çizilmiş satırlarla ilgili bir inceleme için bk. Sami N. Özerdim, "Nutuk'ta altı çizilmiş satırlar", **Belleten** XLV-1/177 (1981), s. 57-77.

[23] **Nutuk,** II, s. 812.

[24] Sureti için bk. Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber,** II, s. 596-97.

[25] **Nutuk,** II, s. 803.

Başkanı Yunus Nadi söz alarak Meclisin, egemenliği kayıtsız şartsız ulusal bir hükümet şekli kabul ettiğini ve bu hükümet şeklinin de adının Cumhuriyet olduğunu dile getirdi.[26] Türkiye Büyük Millet Meclisinin Cumhuriyet kararını en iyi özetleyen, Meclisin en yaşlı üyesi, Osmanlı döneminde nazırlık ve ayanlık yapmış seçkin tarihçi Abdurrahman Şeref oldu: "Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir... Kime sorarsanız sorunuz, bu, Cumhuriyettir. Doğan çocuğun adıdır. Ama bu ad, bazılarına hoş gelmezmiş, varsın gelmesin."[27] Karar 20.30'da, birkaç çekimser fakat hiç aleyhte oy olmaksızın 158 oyla kabul edildi. On beş dakika sonra da (20.45) milletvekilleri Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı ilk cumhurbaşkanlığına seçtiler. Haber bütün ülkede yayıldı. Gecenin yarısında, bütün yurtta atılan toplar, yeni bir dönemin başladığını, Cumhuriyetin doğumunu bütün dünyaya ilân ediyordu.[28]

Bu girişten sonra Cumhuriyetin ilânının İzmir basınına nasıl yansıdığı ve olayın burada nasıl değerlendirildiği üzerinde durmak istiyoruz. Cumhuriyet ilân edildiği günlerde İzmir'de **Türk Sesi, Anadolu, Ahenk, Hizmet** ve **Sada-yı Hak** gibi gazeteler çıkıyor, dolayısıyla bu kentimiz o yıllarda önemli bir basın merkezi durumunda bulunuyordu.[29] Ancak ne yazık ki bütün bu gazetelerin Cumhuriyetin ilânına ilişkin sayıları İzmir Milli Kütüphane'de bulunmamaktadır. Bu bakımdan konuyla ilgili haber ve yorumlar birkaç gazeteye bağlı bulunmaktadır.

19 Ekim 1923 tarihli Türk Sesi gazetesi, Anayasanın değiştirileceği konusundaki söylentilerin "hep faraziyattan" oluştuğunu yazıyordu. Nitekim "Devletimizin unvan ve şekl-i idaresini tayin ve tesbit ve mevcut Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu daha etraflı ve şümullü bir şekle kalp zımnında şehrimizde (Ankara) mütehassıs bir heyet tarafından bir müddetten beri icra edilmekte olan tetkikat, matbuatta türlü türlü tefsirlere sebep olmuştur. Bu Kanunun şekil ve mahiyeti memleket mukadderatıyla çok alâkadar olduğundan işbu rivayetler efkâr-ı umumiyede büyük bir alâka ve ehemmiyetle takip edilmektedir." denilmekte ve bu konuda çıkan haberlerin hep kulaktan dolma sözler olduğu belirtilmektedir. Aynı zamanda bu konuyu incelemekle görevli uzmanların sık sık toplanarak görüştükleri ve tasarıyı tamamlamaya çalıştıkları haberi verilmektedir.

[26] Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber** II, s. 598.

[27] **Nutuk,** II, 812.

[28] Geniş bilgi, **Zabıt Ceridesi,** Devre II, c. III, s. 90-98.

[29] Oğuz Arı, **İzmir'de Kitle Haberleşmesi,** Ankara 1972, s. 34.

"İhtiva eylediği mevad suret-i kat'iyede tesbit edildikten sonra bu proje Fırkaya (Halk Fırkası) tevdi ve badehu ayrıca müzakere ve tesbit edilmek üzere Meclise sevk edilecektir. Bu müsveddenin şimdiye kadar tesbit edilen maddelerine ihzar heyeti bile kati nazarla bakmamaktadır." [30]

Görüldüğü gibi, Cumhuriyetin ilânından on gün önce çıkan bu haberde Cumhuriyetten söz edilmemekte, hatta Anayasa değişikliğinin Cumhuriyetin ilânıyla ilişiği bulunmadığı üstü kapalı bir şekilde anlatılmaktadır. Ancak dikkati çeken, başka bir yazının gazetenin aynı sayısında yer almış olmasıdır. "Tanin"cilere, yani Cumhuriyetin ilânına karşı olan yazarlara ithaf edilmiş bu yazı, **Cumhuriyet mi, Neüzübillah** başlığını taşımaktadır. Makale, Nalbandoğlu Mahmut Hıfzı imzasıyla yayınlanmıştır. Yazar şöyle bir girişle söze başlamaktadır:

"Saltanat-ı ferdiyenin şimdiye kadar acısını tattık. Derebeylik Anadolu'yu harap etti. Şimdi hâkimiyet-i milliye esasatının bizi kurtaracağına iman edenlerdenim. Meşrutiyet ilân edildiği zaman bu hadiseyi iki tarafı keskin kılınca teşbih edenler bulundu. Bu öyle bir âlettir ki iyi kullanılırsa hasımlarını keser, biçer, doğrar; fena istimalinden zararı âleti kullanana tevcih eder, demişlerdi. 6 Ekim 39 (1923) tarihinde İstanbul'da son işgal idaresi döküntüleri de Misak-ı Millî hududunu terk ettiği zaman, artık hâkim olduk, dedik. Fakat 'idare-i hükümet prensiplerinden hangisini kabul edelim?' tasavvuru vardı."

Yazar, "otuz vilâyeti İstanbul için haraçgüzar olarak kullanan" saltanat taraftarlarının seslerinin boğulmakta olduğunu belirtmekte, "hâkimiyet-i milliyenin ise saltanat-ı milliye şeklinde" ortaya çıktığını yazmaktadır. 6 Ekim İstanbul'un kurtuluşunun öncelikle Cumhuriyet yönetiminin kabul ve uygulanmasına ortam hazırladığı üzerinde de durmaktadır: "Şu halde 6 Teşrinievvel 39 ilk önce idare-i cumhuriyeyi kabul ve tatbik cihetleri galip geldi." Ankara'nın devlet merkezi olarak seçilmesi buna önemli bir basamaktır. Ankara'da Anayasa değişikliği için toplanan komisyonun gerekeni yapacağından şüphesi olmayan yazar "Cumhuriyetin" bugün yarın ilân edileceği kanısındadır. Bu ilâna karşı çıkacakların da bulunduğunu belirten Mahmut Hıfzı şöyle demektedir:

"Bu ilândan sunuf ve tabaka-i muhtelife-i halk içinde memnun ve gayrimemnun takımlar bulunabilir. Bu da pek tabiîdir. Bu gayrı memnunlar ananeperestlikten ziyade, menfaat gayesiyle hareket ederler. Eski heyula-i mevcudiyetlerinin menafiine temas eden yeni idareye azamî nefret ederler. Zaten bizleri vaktiyle Cumhuriyete düşman olarak

[30] **Türk Sesi,** 19 Ekim 1923.

yetiştirmek için çalışmazlar mı idi? İnkılâbatın acı ve müstehzî darbeleri hakikat ve mevcudiyet-i hazırayı beyan ve ilân ettikçe, onlar yine hayal peşinde koşacak ve hayalleri yıkılacak..." Yazar, okullarda "saltanat-ı ferdiye" zamanında cumhur, cumhuriyet gibi sözcüklerin nasıl yasaklandığını da örneklerle açıklamaktadır. Buna göre, "cumhur-ı müslimin" tamlaması yerine "amme-i müslimin" konuyor, Mecelle'nin "cumhura muhalefet kuvve-i hatadandır" maddesindeki "cumhur"un yerini "ekseriyet" alıyordu. Dahası coğrafya dersinde, "Cemahir-i Müttefike-i Amerika" tamlamasındaki "cemahir" in çıkarılarak "Hükümet-i Müttehide-i Amerika" demeleri gerektiği öğrencilere salık veriliyordu.

Mahmut Hıfzı sözü, Tanin, İkdam gibi İstanbul gazetelerinde, Cumhuriyet'in ilân edilmesi olasılığına karşı baş gösteren muhalefete getirmekte ve şöyle demektedir:

"Bir buçuk aydan beri tetkikatım gösteriyor ki İstanbul gayrımemnunları için için hazırlanıyorlar. Fakat köhne Bizans'a milyonlarca lira tahsisat veren millet, onlardan müspet hizmet ve mukabele bekliyor. Yoksa Anadolu'nun dişinden tırnağından arttırdığı paralar açlığını, çıplaklığını telâfi ve izale etmek için kendisine masruf olacaktır. Teşebbüs-i şahsî ve hükm-i zatî ile kıyam eden Anadolu, muhit-i İstanbul'da bir kısım zümrenin tesvilâtına âlet olanları beslemek için vicdanî mecburiyetine de nihayet verirler. Artık yeter ve yetti ve arttı bile. Türkün sesi yükseliyor. Ve istiklâl davasında Kartaca kadınları gibi hareket eden âfaka şöhret-i vataniyesini aksettiren kadınlarımızdan tutunuz da çocuklarımıza varıncaya kadar hep hayat ve hakikat diye bağırıyoruz." Yazar, İstanbul'daki birkaç muhalif gazetenin hiçbir destek bulamayacağını belirterek yazısını bitirmektedir. [31]

Öte yandan Ahenk gazetesi, Cumhuriyetin ilânından birkaç gün önce, Meclis İkinci Başkanı Ali Fuat Paşa'nın "ordudaki müfettişlik vazifesine avdeti münasebetiyle meclis riyasetinden istifası"nın kabul edildiğini bildirmekte, aynı zamanda "saltanat-ı şahsiyenin ilgasıyla hukuk-ı saltanatın uhde-i millette istikrarına ve hâkimiyet-i milliyenin suret-i kat'iyede teessüsüne müsadif 12 Rebiüllevvel gecesiyle gününün millî bayram addine dair kanun layihasının müzakere ve kabul edildiği" haberini vermekteydi. Buna ek olarak Fethi Bey'in, "Heyet-i Vekile'de riyasetiyle vekâlet vazifesinin çokluğu ve yorgunluğu sebebiyle" Dahiliye Vekâleti'nden çekildiği haberi verilmektedir. [32] Bundan sonra Ahenk'te bakanların görevlerinden çekilmeleriyle baş gösteren hükümet bunalımına

[31] **Türk Sesi**, 19 Ekim 1923.

[32] **Ahenk**, 26 Ekim 1923.

ilişkin haberlere rastlıyoruz. **Millet Meclisi'nin dünkü içtimaında İcra Vekilleri kâmilen istifa ettiler** başlıklı yazıda, istifanın "Mecliste Heyet-i Vekileye itimatsızlık izhar edilmiş olmasından" kaynaklandığı belirtiliyor ve "İsmet Paşa'nın riyasetinin muhtemel" olduğu üzerinde duruluyordu. Bu habere göre Fethi Bey, "Sabık İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey'in Meclis-i Millî Riyaset-i Sanisine namzet göterilmesini ve intihap olunmasını" arzu etmiyordu. Bu uzun haberde, Halk Fırkası'nın olağanüstü toplandığı ve yeni vekilleri belirlemek için aralıksız çalıştığı, "Gazi Paşa'nın riyaseti altında yeni Heyet-i Vekilenin seçimi" konusunda da önemli görüşmelerin yapıldığı üzerinde duruluyor ve Meclis'te okunan istifa metni de olduğu gibi veriliyordu. [33]

Bu haberler 29 Ekim tarihli Ahenk'te yer almıştır. Daha doğrusu Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Cumhuriyet'in ilânının gündeme geldiği bir tarihte, hükümetin çekilmesiyle ortaya çıkan bunalımlarla ilgili haberler İzmir gazetelerinde ancak yer alabiliyordu. 27-28 Ekim tarihini taşıyan bu haberlerin kaynağı ise İstanbul (Dersaadet) olarak gösterilmektedir.

Cumhuriyetin Türkiye Büyük Millet Meclisinde ilânına ilişkin haberler ise ancak 31 Ekim 1923 tarihli Ahenk'te yer alabilmiştir. Hemen hemen bütün ilk sayfayı kapsayan ve gazetenin İstanbul muhabiri Kadri'nin verdiği bilgilere göre:

"Millet Meclisi dünkü içtimaında Cumhuriyeti kabul ve ilân etti.

Gazi Mustafa Kemal Paşa mevcut (158) rey ile Reisicumhur intihap olundu.

Cumhuriyet, hâkimiyetin bilâkaydüşart millette olması esasına müstenittir. İsmet Paşa yeni Reisicumhur tarafından kabine teşkiline memur edilecektir."

Bu başlıklardan sonra olayların ayrıntıları Ahenk'te şöylece verilmektedir:

"Dersaadet, 30 Teşrinievvel. İcra Vekilleri Heyetinin istifasından sonra Fırkada cereyan eden müzakerat çok hararetli bir surette devam eylemiştir. Müzakerat, bidayeten vekâletlere gösterilecek yeni namzetler üzerinde başlamış ve tedricen münakaşat şekline inkılâp eylemiş ve neticede çoktan beri mevcut olan Cumhuriyet meselesine varılmıştır. Ve efkâr bu mesele üzerinde dolanmıştır. Mebusların birçokları eski usule nihayet verilmesi hakkında hararetli beyanatta bulunmuşlardır. Devam eden bu hararetli müzakerat ve münakaşadan sonra nihayet Cumhuriyetin ilânı ve kabine usulünün kabulü takarrür eylemiştir."

[33] **Ahenk,** 29 Ekim 1923.

Daha sonraki haberler ise Cumhuriyetin Büyük Millet Meclisi'nde kabulüyle ilgilidir. Bu haberlerin de aynı gazetede şöyle yayınlandığı görülmektedir:

"Bundan evvelki telgrafimda Fırkada cereyan eden müzakeratı bildirmiştim. Dün, keyfiyet Millet Meclisi heyet-i umumiyesinde tezekkür edilmiştir. Geç vakte kadar devam eden müzakerat neticesinde Millet Meclisi, Cumhuriyeti kabul eylemiştir.

Millet Meclisi'nin Cumhuriyeti kabul eylediği haberi müstaceldir, kaydıyla varit oldu. Bu habere reisicumhur intihabına dahi başlandığı ilâve ediliyordu. Şimdi intihabın icra olunduğu haberi geldi. Gazi Mustafa Kemal Paşa mevcut (158) rey ile Türkiye Reisicumhuru intihap olunmuştur."

Cumhuriyetin ilânının gece saat 3'te Selimiye'den yüz bir pare top atılarak kutlandığını belirten muhabir, aynı şeyin İzmir'de de yapılacağını yazıyordu.

Öte yandan İzmir gazeteleri, özellikle Ahenk, **Hususi telgraflarla** Cumhuriyetin ilânıyla ilgili olarak İstanbul basınında çıkan yorumlara **İstanbul gazetelerinin mütalâatı** başlığı altında yer vermektedir. Bilindiği gibi İstanbul basını çoğunlukla Cumhuriyetin karşısında yer almıştı.[34] İzmir basını, Cumhuriyetin ilânını sevinçle karşılamakla ve Cumhuriyetin yanında yer almakla birlikte[35] ilk günlerde muhalif İstanbul gazetelerinden alıntılar yapılması dikkati çekmektedir. Ahenk, **"Cumhuriyetin kabul ve ilânı münasebetiyle İstanbul gazeteleri günagün mütalâat serdetmektedirler"** demekte ve **Tevhid-i Efkâr**'ın görüşlerine yer vermektedir. Buna göre: "Tevhid-i Efkâr başmuharriri Velit Bey bugünkü başmakalesinde bazı mütalâat serdeyledikten sonra: (Efendiler devletin adını taktınız, işleri de düzelteceksiniz) diyor. Velit Bey, dünkü başmakalesinde Cumhuriyette bu kadar isticali muvafık gösterecek bir sebep mevcut olmadığını kaydediyordu."[36]

Ahenk yine aynı sayfada, yani birinci sayfada **Vatan'ın mütalâatı** başlığı altında bu kez de söz konusu gazetenin görüşlerine yer veriyordu: "Bugünkü Vatan gazetesinde Reisicumhurun aynı zamanda, kabineyi murakabe eden Büyük Millet Meclisindeki riyasetini mevzubahs ederek hülâsaten diyor ki: "Reisicumhurun kabineyi murakabeleyen Millet

[34] Tarık Zafer Tunaya, "Genç Cumhuriyet ve Eski Muhalefet", **Cumhuriyet**, 29 Ekim 1965.

[35] Oğuz Arı, *Aynı eser*, s. 32.

[36] **Ahenk**, 31 Ekim 1923.

Meclisinde ve Millet Meclisindeki Halk Fırkasına riyaset etmesini aklımız kabul etmiyor. Bu iş nasıl iştir?" [37] Bu arada **İkdam** gazetesinde yer alan bir "tavsiye"ye de yer verildiğini görüyoruz. Buna göre: "Cumhuriyet münasebetiyle İkdam gazetesi de bir Meclis-i Ayan teşkili lâzım geleceğinden bahsediyor. Ve her halde bir Meclis-i Ayan teşkil etmelerini Ankara'ya tavsiye ediyordu." [38]

Cumhuriyetin kurulduğu, Millî Savunma Bakanı Kâzım (Özalp)'ın Müstahkem Mevki Kumandanlığına çektiği bir telle resmen İzmir'e bildirilmiş ve bu mutlu günün kutlanması için gereken önlemlerin alınması üzerinde durulmuştur. İzmir gazetelerinde yer alan bu resmî telgrafın örneği, tarihsel bir belge olması dolayısıyla olduğu gibi aşağıya alınmıştır:

İzmir Mevki-i Müstahkem Kumandanlığına,

Türkiye Büyük Millet Meclisi heyet-i umumiyesince bugünkü 29 Teşrinievvel pazartesi günü öğleden sonra, saat sekizde kabul edilen Kanun mucibince, Türkiye Devleti şekl-i hükûmetinin Cumhuriyet olduğu müttefikan takarrür etmiştir. Ve Riyaset-i Cumhura Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri intihap olunmuştur. Bu hadise-i mesudenin bütün vatan ve millet için mucib-i füyuzat olmasını temenni eder ve işbu telgrafnamenin vusulü anında bilumum kolordu ve fırka merkezleriyle topçu kıtaatının bulunduğu mevaki-i askeriyeden ve kışla ve mevaki-i müstahkeme ve sefaini harbiyeden yüz birer pare top endahtı Meclis-i Âlinin karar-ı mahsusuna tevfikan tebliğ ve işarını rica ederim.

[37] Ahenk, 31 Ekim 1339 (1923). Bu konuda Ahenk'te şu haberler yer almaktadır: "Bu sabah (30 Teşrinievvel) Cumhuriyet hakkında Ankara'dan şu malûmat veriliyor: Mecliste kabul edilen Cumhuriyet, hâkimiyetin bilâkaydüşart millette olması esasına müstenittir. Reisicumhur aynı zamanda meclisin ve kabinenin reisidir. Bu babda mufassal malûmat vürudunda ayrıca bildiririm."

[38] "Cumhuriyetin ilânı, bütün milletçe mucib-i sürur oldu. Her tarafta parlak tezahürat ile ilân-ı şadümani edildi. Yalnız, İstanbul'da toplanan bazı zevat, milletin umumî ve samimî olan sürurına iştirakte tereddüt etti; endişeye düştü; Cumhuriyet ilânına delâlet edenleri tenkide başladı." (**Nutuk**, II, s. 815). Atatürk, ayrıca Cumhuriyetin ilânına karşı olan İstanbul gazetelerinden örnekler vermekte ve bunların yaptıkları eleştirilerde "samimî" olmadıklarını belirterek şöyle demektedir: "Eğer bu muharrirler, Cumhuriyetin ilânı günü yaygara tarzında hücumlara başlamayıp evvelâ, Cumhuriyet ilânını hüsn-ü telâkki etseler, samimî karşılasalardı... efkâr-ı umumiyeyi tereddüt ve teşettüte sevk edecek tarzda değil, fakat Cumhuriyetin iyi ve onun ilânının pek musip olduğunu efkâr-ı umumiyeye telkin eden yazılar yazsalardı; ondan sonra yapacakları her türlü tenkidatın samimiyetini iddiada haklı olabilirlerdi. Fakat, gördüğümüz suret-i hareket böyle olmamıştır." (Nutuk, II, s.819)

29.10.39

Müdafaa-i Milliye Vekâleti Vekili Kâzım

Cumhuriyetin ilânının İzmir Müstahkem Mevki Komutanlığına bildirilmesinden sonra gece saat 1.00'de kaleden atılan toplarla bu olay kutlandı. Sabahleyin İzmir'in her tarafı ve vapurlar bayraklarla donatılmıştı. Halk sevinç ve coşkunluk içindedir. Saat 11.00'de yüksek rütbeli subaylar ve görevliler kutlamaları kabul etmişlerdi.[39] Nitekim Ahenk, İzmir'de parlak gösteriler yapıldığı haberini vermektedir: "Cumhuriyetin ilânı münasebetiyle halkımız sevinç gösterilerinde bulunmaktadır. İşçi cemiyetleri ve muhtelif mahallât halkı önlerinde muzikalar, davullar ve saz takımları olduğu halde gece geç vakitlere kadar şehirde dolaşmışlardır. Hükümet ve kışla önlerine gelerek tezahüratta bulunmuşlardır. Alaylar aynı zamanda birer fener alayı mahiyetinde idi."[40]

Cumhuriyetin ilânından sonra İzmir gazetelerine yansıyan bir başka haber İsmet Paşa (İnönü)'nın hükümeti kurmakla görevlendirilmesiyle ilgili idi. Anlaşıldığına göre Cumhuriyetin ilân edildiği saatlerde hükümeti kimin kuracağı sorusu açık değildi. Birtakım isimler ortalıkta dolaşıyordu. Ancak yeni Cumhurbaşkanının İsmet Paşa'yı kabine kurmakla görevlendirmesi, bu konuda çıkan bütün dedikodulara kesin olarak son vermiş oldu. Ahenk bu haberi şöyle geçmektedir: "Dersaadet, 30 Teşrinievvel. Dünkü telgraflarımda Kabine riyasetine Rauf, Yusuf Kemal Beylerle Ali Fuat, Fevzi, İsmet, Kâzım Karabekir Paşaların namzet olduklarını ve bunlardan Ali Fuat Paşa'nın en kuvvetli namzet olduğunu bildirmiştim. Varit olan son haberlere göre bugün yeni ve ilk Reisicumhur tarafından kabine teşkiline İsmet Paşa memur edilmiştir. İsmet Paşa, arkadaşlarını Meclis azasından seçecek ve Meclise arz edecektir."[41]

[39] **Yeni Gün**, 31 Ekim 1923.

[40] 1923 yılının 9 Eylülü, yani İzmir'in kurtuluşunun birinci yıldönümü büyük bir coşku ve parlak törenlerle kutlanmıştı. Türkiye Büyük Millet Meclisi İkinci Başkanı Ali Fuat Paşa'nın (Cebesoy) başkanlığında milletvekillerinden oluşan bir kurulu İzmir'e gönderdi. Ali Fuat Paşa, İzmir'in o coşkulu günlerini şöyle anlatmaktadır. (**Siyasî Hatıralar**, II. kısım, İstanbul 1960, s. 28-29): "İzmir'in 9 Eylül Kurtuluş Bayramı, misli görülmeyen bir şekilde 150 bini mütecaviz bir halk kütlesi tarafından tesit edildi.

Zafer alayı öğleden sonra başladı ve akşamın geç vakitlerine kadar devam etti. Birçok halk teşkilâtı, millî kuvvetler, bir piyade tümeni ve tayyarelerimiz sıra ile bu geçit resmine katıldı.

Gece yapılan tezahürat, gündüzkü merasimin şaşaasından hiç de aşağı kalmadı. İzmir Belediyesi Karşıyaka'daki Şark Mahfilinde, iki yüz kişilik bir ziyafet verdi. Bu ziyafette Şükrü Kaya Bey (Eski Dahiliye Vekili) halkın hakikî heyecan ve hissiyatını uzun süren nutkunda iyice ifade etti. Ben de cevap verdim ve teşekkür ettim."

[41] **Ahenk**, 31 Ekim 1923.

Ahenk'in 1 Kasım 1923 günkü başyazısı **Türkiye Cumhuriyeti** başlığını taşımaktadır. Gazetenin başyazarı Mehmet Şevki, Anayasamızın değiştirilip açıklığa kavuşturulması konusunda bir süreden beri devam eden çabaların yasal bir biçim almasından ve Türkiye Devletinin şeklinin "Cumhuriyet Hükümeti" olmasından duyduğu sevinci dile getiriyordu. Anayasamızın birinci maddesi olan "Hâkimiyetin kayıtsız şartsız millette olduğuna ve idare usulünün de milletin mukadderatına vazülyed bulunması" na ilişkin birinci maddesinin son düzeltimle asla değişmediğini belirten Mehmet Şevki, yalnız devletin adının "Cumhuriyet" olarak açıklığa kavuşturulduğu üzerinde durmaktadır. Çünkü, "Bizim için bu maddenin mefhumu mukaddes idi. Ancak hâkimiyetin kayıtsız şartsız esasına aykırı gelebilecek bir kaydın ilâvesi suretiyle yapılacak tadilât bize dokunurdu. Teşekkür ederiz ki böyle bir şey olmadı. Tadil denen şey devletimizin ismini tavzihten ibaret kaldı. Ve öyle olacağı zaten tadil ve tavzih noktasını tasarlayanların hamiyetlerinden ve milliyetperverliklerinden muntazırdı."

Mehmet Şevki, böylece kutsal olan ulus egemenliği ilkesinin zedelenmemesinden, tam tersine açıklığa kavuşturulmasından büyük bir mutluluk duyduğunu da eklemekten geri kalmamaktadır. Mehmet Şevki, daha sonra yeni İçişleri Bakanı Ferit Beyin (Tek) **Hâkimiyet-i Milliye** gazetesine verdiği, Ahenk'te de yayınlanan[42] bir demecini esas alarak Cumhuriyet'in ekonomik gelişmemize olanak verecek, halkımızı refah ve mutluluğa götürecek bir köprü olması gerektiği üzerinde duruyordu:

"Yeni Dahiliye Vekilimiz Ferit Bey'in Hâkimiyet-i Milliye muharririne vukubulan beyanatının bir kısmı ehemmiyetine binaen gazetemizin dünkü nüshasına derc olunmuştur. Ferit Bey'in beyanatında asıl muhtac-ı münakaşa olan şeyin, şekl-i idareden ziyade belki milletin istiklâl-i iktisadiyesini müdafaa, halkın inkişaf-ı millî ve iktisadiyesini teşvik ile refah ve saadetini temin çareleri olduğunu söylüyor. Sonra Avrupa'da Rusya'dan başka bir devletin malik olmadığı vasi ve güzel memleket üzerinde, ancak on iki milyonluk bir nüfusumuz kaldı. Medeniyetin üssü'l esası kesafet-i nüfustur. Ne yapalım, nasıl çalışalım ki milleti yirmi senede yirmi dört milyon yapalım?... Muvazene-i ticariyemiz kat'iyyen aleyhtedir. Eldeki istatistiklere göre, yetmiş milyon liralık ihracatımız, yüz yirmi milyon liralık ithalâtımız vardır.

Her senenin bu farkını biz ecdattan bütün mamülkümüzle boğazımıza kadar gömüldüğümüz borçlarımızla ve bugünkü sefalet-i umumiyemizle

[42] **Ahenk, 6 Kasım 1923.**

ödedik ve ödüyoruz. Bu bir harabedir. Bir esaret-i mutlakadır. Kurtulmak lâzım!...

İşte müzakere ve münakaşa edilecek mevzu."

Milletin saadetini, halkın selâmetini isteyen münevverlerimiz, bu ihtiyaçlarımızın telâfi ve tedavisi ile uğraşırlarsa halkın ebedî şükranına mazhar olurlar. Çünkü bu bir umumî ve millî hayat meselesidir, diyor.

Ferit Bey şüphe yok ki bu beyanatıyla ifade edilip de bir türlü tatbikat sahasına intikal ettirilemeyen bir hakikatı tasvir ediyor. O hakikat ki bizden iltifat görmedikçe kahırlanıyor. O kahırlandıkça sefaletimiz derecesi artıyor. Evet, asıl muhtac-ı münakaşa olan mesele, milletin istiklâl-i iktisadiyesini müdafaa çereleridir...

Arzu ederiz ki Ferit Bey'in tasvir ve ifade ettikleri hakikat, fiiliyat sahasında hükûmetin tebarüz edecek ehliyet ve seci, şedit icraatı ile cümlemizin yegâne meşgalesi olsun." [43]

Görüldüğü gibi Ahenk, artık rejim tartışmasının bir yana bırakılmasını; ülkeyi, insanımızı mutluluğa götürecek çarelerin araştırılması gerektiğini savunuyor ve bütün aydınları bu yolda işbirliğine çağırıyordu. Oysa aynı günlerde, sözde cumhuriyete değil, fakat ilân ediliş biçimine karşı olduklarını ileri süren birkaç İstanbul gazetesinin tutumu, "kurtuluştan sonra sükûn ve saadet içinde yaşamaya azmetmiş olan milletin huzur ve sükûnunu bozmaya başlamış, hatta bir an birliği bile tehdit" [44] edecek bir durum yaratmıştı.

Öte yandan Türk Sesi gazetesinin Ankara muhabiri Ali Yaver'in **Cumhuriyet Topları Atılırken** başlığı altında çıkan yazısı, bize, Cumhuriyetin ilân edildiği gündeki başkentin coşkun havasını yeniden yaşatmaktadır. Bu yazıdan yaptığımız alıntılar, yazarın o günkü duygu ve düşüncelerini oldukça canlı bir biçimde yansıtmaktadır:

"Sinemadan henüz çıkmıştım. Millî Sinemanın kaldırımları insan kitleleriyle dolmuş, Büyük Millet Meclisi önünde binlerce halk ayakta duruyor; beş altı otomobil binanın önünde bulunuyordu...

Biz de halka karıştık, Meclis odalarında gaz lambaları yanıyor, pencereden ayakta birkaç kişi masa başında görünüyordu. İçeride bir faaliyet vardı. Bahçede kimi dolaşıyor, kimi kapıdan dışarıya seri adımlarla çıkıyordu.

Bu akşam Meclis binasının manzarası, kutsiyeti bambaşka idi. Oradaki insanlar başka bir halet-i ruhiye ile gelip geçiyor...

[43] **Ahenk,** 7 Kasım 1923.

[44] Cebesoy, **Siyasî Hatıralar,** II, s. 54.

Gazi Paşanın Meclis'te bulunduğu zaman Büyük Millet Meclisi'nin binası önünde, Paşa Hazretleri çıkıncaya kadar halkın beklediğini bildiğim için nihayete kadar bekledim, yürüdüm. Meclisin geç vakte kadar dağılmadığına bakılırsa mühim bir içtima olduğundan şüphe etmiyordum. Beş dakika yoluma devam etmiş, yeni yapılmakta olan Mustafa Kemal Paşa Mektebi'ne gelmiştim.

Burası yüksek ve istasyon, aşağı mahalleler ayak altındadır. İstasyon yolunda bir otomobil sesi duyuldu. Otomobil ağır ağır şose üzerinde yürüdü. Bu sırada istasyonda ani tenvir tabancaları, havai fişekler atıldı. Meşaleler göründü. Tabanca sesleri yükseliyor, havai fişekler zafer nurları gibi münhanî aşağı doğru akıyor, istasyon beyaz, sarı, mavi, kırmızı nurlar içinde yüzüyordu.

İstasyonda meşaleler çoğalıyor, etrafında toplanan halk seçiliyordu. Bu hadiseyi gören yolcular tevakkuf ediyor, acaba neler oluyor diye birbirlerine soruyorlardı...

Saat dokuz buçukta idi ki kendimi Büyük Millet Meclisi'nin önünde gördüm. Kalabalık çoğalmış. İstasyon yolu feyezan etmiş, bir insan nehri halini almıştı. Gelen, kısa bir tevakkuftan sonra istasyona giriyor. Sürur, ferahlık çehreleri istilâ etmiş, her tarafta neşe hissediliyordu...

Muzika zafer şarkısını terennüm ediyor. Cumhuriyet gecesi tesit ediliyordu. Cumhuriyetimizin ilk dakikalarında şenliğe iştirak ettiğimden kendimi kat kat bahtiyar addediyordum... Sevinç içinde mesut idim. Saat onu yirmi geçe ufukta şimşekler çakar gibi toplar şerareler saçtı, tarakalar yükseldi. Toplar seri endaht ediyor, Cumhuriyeti ilân ediyordu...

Ay, Ankara'nın yüksek eski burçları üstünde iki buçuk mızrak yüksekte duruyor, gümüş handeler saçıyordu. Sanki büyük Türk'ün ilk Cumhuriyet akşamını kucaklamıştı." [45]

Türk Sesi'nde yayınlanan imzasız bir Ankara mektubunda da Birinci Büyük Millet Meclisi'nin "ihtilâlci" yapısından kaynaklanan nedenlerle hükümet bunalımlarına düşüldüğü; bunu zamanında gören Meclisin Anayasayı değiştirerek hükümete doğal ve yasal bir yön verildiği üzerinde durulmaktadır. Yazar, Türk ulusunun yüzlerce yıl kişisel saltanatın tutsağı olduğunu belirtmekte ve yıllarca "kan dökerek,kurban vererek, taş ve toprak yiyerek" kutsal hakkını elde ettiğini dile getirmektedir. Bu kutsal hak, elbette başkasına devredilemezdi. Bu bakımdan ilân edilen Cumhuriyet, ulus egemenliğinin tam anlamıyla gerçekleşmesi ve onun bir

[45] **Türk Sesi,** 5 Kasım 1923.

güvencesi anlamına gelmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanlığına seçilmesinin ne kadar doğal bir olay olduğu üzerinde de durulmaktadır. Bütün dünyanın bizden umudunu kestiği, hatta ulusumuzun bile bugünü ve yarını için karamsar bulunduğu bir sırada ulusal bilinci uyandıran, Anadolu'yu bütün düşman dünyasına karşı ayaklandırıp yokluk içinde varlık yaratarak bu yüksek ve parlak sonuca varan bu yüce kişi; ulusumuzun bundan sonraki barış ve ilerlemesi için de tek güven kaynağıdır. Bu bakımdan bu büyük insanın o yüce göreve gelmesinden daha doğal bir şey olamazdı. [46]

Öte yandan yine Türk Sesi gazetesinde Mehmet Mithat, **Gençlik** başlıklı bir yazısında, ulaştığımız sonuçta gençliğimizin oynadığı role değinilmektedir. Fikret'in Ferda'yı "ithaf ve emanet" eylediği gençlik, vatanın ufuklarında tehlike dumanlarını görünce, öğrenimlerini, işlerini, ailelerini bırakarak silâha sarıldı. Bu "aziz nesil" barışın imzalandığı dakikaya kadar yıllarca, ülkenin her karış toprağına temiz, taze kanını kattı. "Dışardan saldıran düşman ordularına karşı olsun, içerdeki hıyanet, cehalet ve irticaa karşı olsun gençlik, ihtilâl ve istiklâl bayrağını kaldıran kahramanlarla birlikte, tehlikeye, et ve kemiğini kale, tırnağını irfan ve ahlâkını silâh şeklinde kullanarak karşı koydu."

Bugünkü güvenli durumumuzu "onların kırılan kemiklerine, birer avuç toprağa dönen kıymetli vücutlarına; azim, inanç, ışık ve güçlü sezişleriyle dolu engin gönüllerine" borçlu olduğumuzu vurgulayan yazar, ülkeye "fikir ve inkılâp namına" giren her şeyin gençlerin omuzları üzerinde yükseleceğini de eklemektedir. Bugünün olduğu gibi gençliğin, geleceğimizin de güvencesi olduğunu şu sözlerle belirtmektedir:

"Memlekette inkılâbı, imarı, hayat ve rehayı ve istikbali gaye edinmiş bu kutsî emeller uğruna kan dökmüş ve iktiza ederse yine can vermeye ant içmiş bir nesil var. Bu nesil gün geçtikçe büyüyor, tekemmül ediyor, çoğalıyor; bu nesil son halâsın âmili olduğu gibi âtinin de, itilâ ve terakkisinde yenilmez bir hâdimi olacaktır. Bu zümre mevcut iken, bu zümre çoğalıp artmakta devam eder iken memleketin teceddüdü namına endişeye düşmeye imkân var mı?" [47]

Gençliği, geleceğimizin güvencesi olarak gören yazarın düşünceleriyle Atatürk'ün bu konudaki görüşleri arasında bir benzerlik sezmemek olanaksızdır. Nitekim Atatürk, 1918 yılı Mayısında, yani Osmanlı

[46] **Türk Sesi,** 12 Kasım 1923.
[47] **Türk Sesi,** 14 Kasım 1923.

İmparatorluğunun yenilgisinin kesinleştiği, ülkenin karanlık günlere gebe olduğu bir sırada Ruşen Eşref'e armağan ettiği portresinin altına yazdığı sözlerle gençliğe olan güvenini açıkça dile getirmişti:

"Her şeye rağmen muhakkaka bir nura doğru yürümekteyiz. Bende bu imanı yaşatan kuvvet, yalnız, aziz memleket ve milletim hakkındaki payansız muhabbetim değil, bugünün karanlıkları, ahlâksızlıkları, şarlatanlıkları içinde sırf vatan ve hakikat aşkıyla ziya serpmeğe ve aramağa çalışan bir gençlik gördüğümdendir." [48]

Bilindiği gibi Atatürk, yüzyıllardan beri çekilen felâketlerin, yurdun her köşesini sulayan kanların karşılığında elde edilen sonucu da kutsal bir armağan olarak Türk gençliğine bırakmıştı.

THE DECLARATION OF REPUBLIC AND THE PRESS IN IZMIR

(Abstract)

This article presents a number of articles which appeared in the Izmir press at the time of the declaration of republic in Turkey. The Izmir press gave full support to the republican regime from the very beginning.

[48] **Belleten,** VII-2/28 (1943)'te yayınlanmıştır.

İSTANBUL MECLİS-İ MEBUSANI'NIN GİZLİ OTURUMUNDA HAMDULLAH SUPHİ TANRIÖVER'İN BİR KONUŞMASI

Millî Mücadele'nin amacını ve programını belirleyen Misak-ı Millî metninin esasları Mustafa Kemal Paşa tarafından hazırlanmış, son Osmanlı Meclis-i Mebusanı tarafından karar halinde ilân edilmek üzere İstanbul'a gönderilmiştir. Bu metin Meclis-i Mebusan'ın 22 Ocak 1920 tarihli gizli oturumunda ilk defa okunmuş 28 Ocak 1920 günkü gizli oturumunda bir beyanname halinde tesbit ve kabul olunmuş, daha sonra 17 Şubat 1920 günkü oturumunda ise yabancı parlamentolara ve basına bildirilmesi kararı alınmıştır.

Aşağıda, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın 22 Ocak 1920 günkü gizli oturumunda, Mustafa Kemal Paşa'dan gelen Misak-ı Millî metninin okunuşu üzerine yaptığı konuşmayı sunuyoruz.

İstanbul 22 Kânun-ı sanî 1335 hafî celse

Arkadaşlar!

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin bize gönderdikleri misak-ı millî metnini Hüsrev Beyefendi * okudular. Aramızda müzakereye başlamadan evvel bir noktanın tasrihini elzem addediyorum. Osmanlı tarihinde şüphesiz ki, ölüm tehlikesi geçirdiğimiz bir çok devirler olmuştur.Bu memleket kaç defa, çok fecî buhranlara uğramış ve bu buhranların içinden arazice, nüfusça, servetçe çok ağır zayiat vermek suretiyle çıkabilmiştir. Zannetmiyorum ki, aramızda bir fert, üzerimize çöken son felâket kadar mühlik ve meşum bir badireye vaktiyle de maruz kaldığımızı iddia edebilsin. Her taraftan gelen elîm haberler, memleketin yer yer uğradığı istilâ, büyük muharebenin belli başlı bütün kuvvetlerimizi tüketmiş olması, içinde yaşadığımız günlere müstesna bir mahiyet veriyor. Biz müzakerelerimize başlamadan evvel, sözlerimizin ve kararlarımızın neye istinat ettiğini, memlekete ve dünyaya karşı göstermek mecburiyetindeyiz.

Türk vatanı aleyhine tertip edilen suikastın mutlak esaret halinde karşımıza çıkacağını bildiren deliller çoktur. Biz kimleriz? Sözlerimizin

* Hüsrev Gerede

kıymet ve mahiyeti neden ibarettir? Bunları tayin edecek en esaslı şartı temin etmeden, ne desek beyhudedir, ziyandır. Bu gibi buhran ve felâket günlerinde, vatanî vazifeler deruhte edenler, en evvel kendi kuvvetlerini tanımak, onları toplamak, tanzim etmek mecburiyetindedirler.

Biz, burada yalnız yüz elli, yüz altmış kişiden ibaretiz. Bir memleket namına söz söylemek için bu kâfi değildir. Cihan harbinde mezbahadan mezbahaya koşturulan zavallı delikanlılarımızın kanları ve kemikleri mecnunane bir surette israf edildiği için, bugün memleket müdafaasında kullanılabilecek bir orduya malik olmadığımızı biliyoruz. Devlet ordusu gibi, devlet teşkilâtı da umumî bir buhran ve teşevvüş içindedir. Nereye baksak, gafletle sevk ve idare edilmiş büyük bir mücadelenin vücuda getirdiği nihayetsiz harabî ve sefaletten başka bir şey görünmüyor. Böyle zamanlarda toplanan millet meclisleri, her çareye baş vurarak memleketin işe yarar ne kadar hayat ve servet kuvveti varsa, hepsinden istifade etmekle mükellefdir. Evet soruyorum, biz kimiz? Neyi temsil ediyoruz? Kuvvetimiz nerededir? Müdafaa ettiğimiz fikirleri kabul ettirmek için elimizde ne gibi vasıtalar vardır? Müsaadenizle, bütün acılığına rağmen arzedeyim ki, şu kapıdan başını içeriye uzatacak bir İngiliz çavuşu, bizi istediği tarafa sürükleyip götürmek iktidarına maliktir.

Arkadaşlar,

Her şeyden evvel kabul edilmesi zarurî olan bir karar vardır. Onu size teklif ediyorum. Anadoluda, vatan müdafaası için ortaya çıkmış olan kuvayı millîyeyi tanıdığımızı, millî hareketi tasvip ettiğimizi ve bu harekete istinat etmekte olduğumuzu dünyaya karşı ilân etmeliyiz. Şüphe yok ki, koskoca bir memleketin içinde, her düşüncede adama tesadüf olunabilir. Fakat Türk milleti, esareti kabul etmediğini ve etmiyeceğini, herkesin anlamağa mecbur olduğu fiilî, beliğ ve mutantan bir lisan ile ifade etmiştir. İçimizi dinlediğimiz vakit, kendimiz nereye tutunuyoruz? Bize ümit nereden geliyor? Bunu itiraf etmek lâzımdır.

Dağınık sürüye yol gösterecek çoban yıldızı, millî bir ümit halinde Anadolu topraklarının üzerinde doğup yükselmiştir. Bugünkü vazifesi vatan müdafaasından ibaret olan Millet Meclisi, bu müdafaada yalnız olmadığını, son vazife için yeni bir mücadelenin lüzum gösterdiği bütün fedakârlıklara razı olarak, mücadele ve istiklâl bayrağını çeken Anadolu hareketiyle, bizim aramızdaki iştirak ve vahdeti kayıt ve ilân etmelidir. Ancak bundan sonra söz söylemek, müzakere etmek, karar vermek hakkını haiz oluruz.

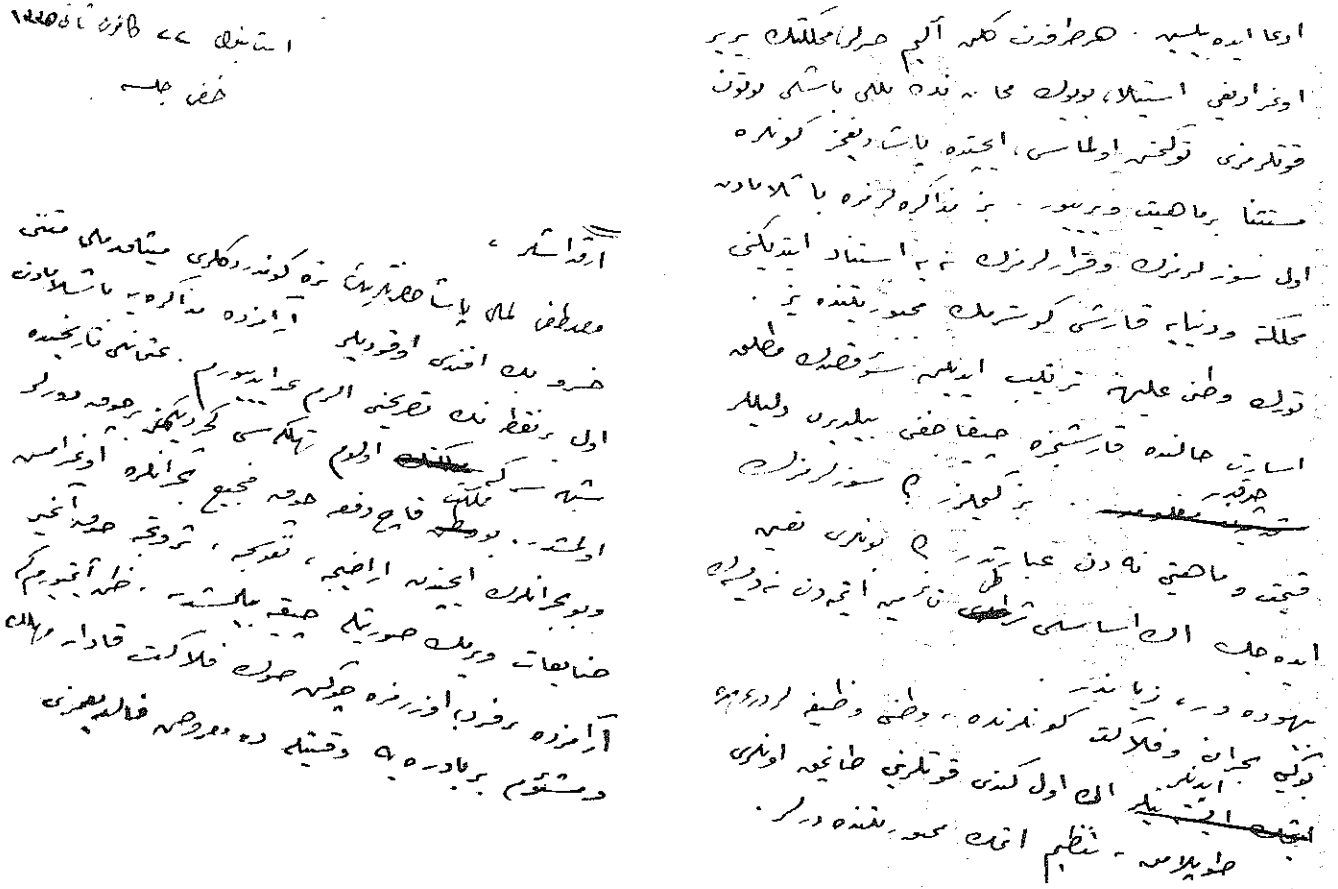
Arkadaşlar, fevkalâde vaziyetlerin iltizam ettiği fevkalâde tedbirleri ittihaz etmeğe müstait bir heyet olduğumuzu gösterecek böyle bir karar,

müstakbel mesaimizi mümkün kılacak yegâne karardır. Size ben her şeyden evvel bu kararı teklif ediyorum.

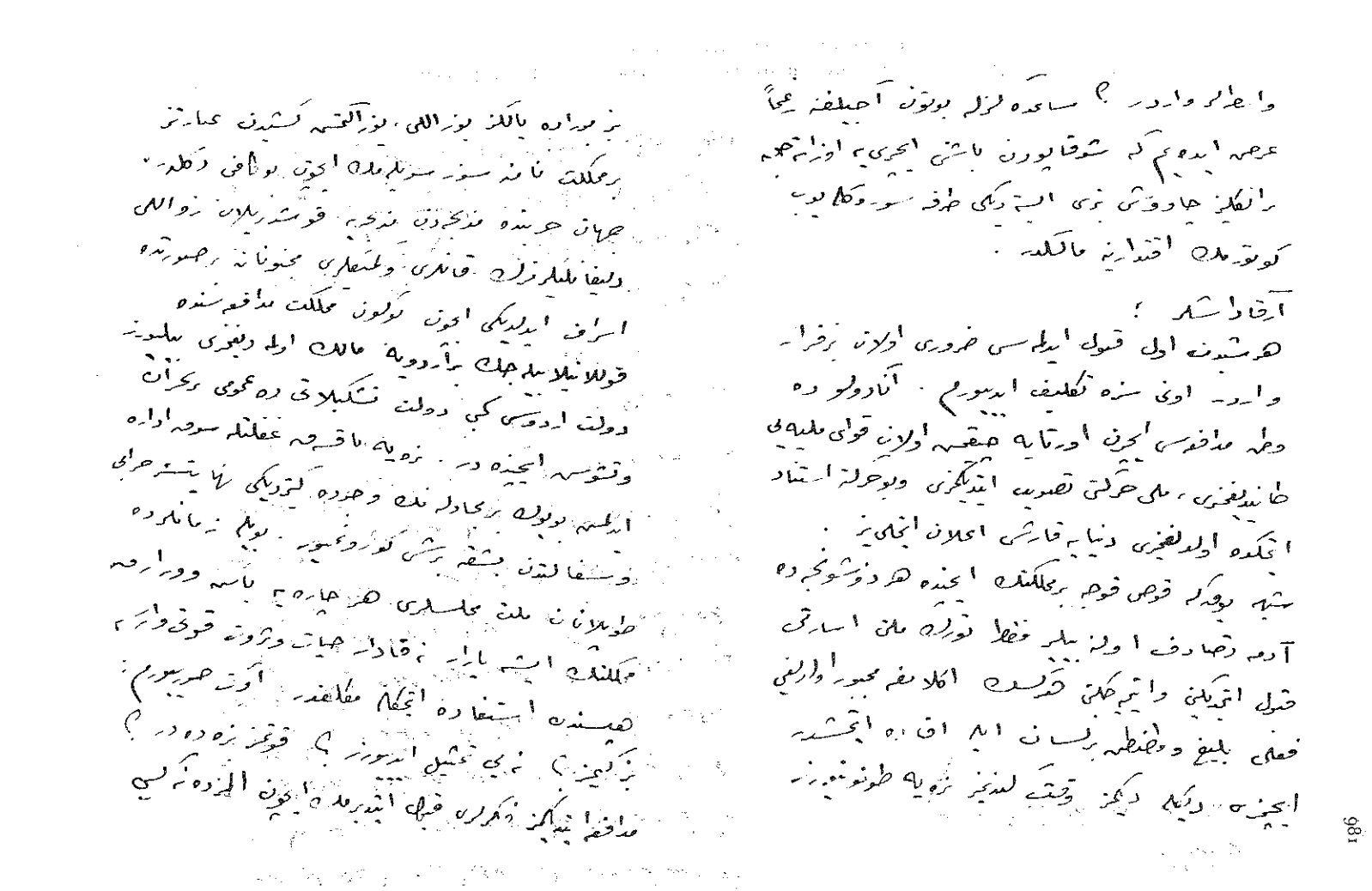
A SPEECH BY HAMDULLAH SUPHİ TANRIÖVER AT A CLOSED SESSION OF THE ISTANBUL ASSEMBLY OF DEPUTIES

(Abstract)

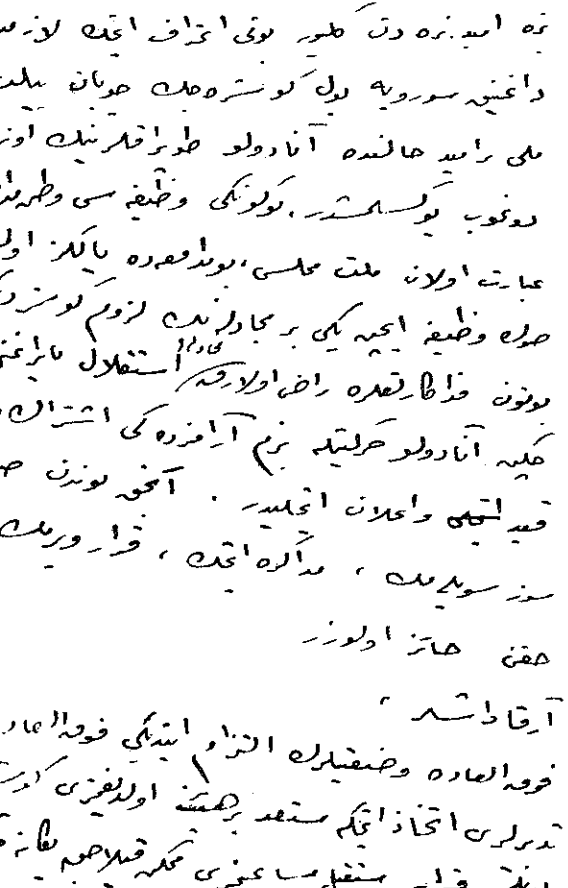
This article is about a speech by Hamdullah Suphi Tanrıöver in the last session of the Ottoman Assembly of Deputies on the occasion of the receipt of the text of the National Pact (Misak-ı Millî) sent by Mustafa Kemal Paşa.

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in İstanbul Meclis-i Mebusanı'nın gizli celsesinde yaptığı konuşmanın kendi elyazısı ile aslı

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in İstanbul Meclis-i Mebusanı'nın gizli celsesinde yaptığı konuşmanın kendi elyazısı ile aslı

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in İstanbul Meclis-i Mebusanı'nın gizli celsesinde yaptığı konuşmanın kendi elyazısı ile aslı

KAYIPLAR

Prof. Dr. AFET İNAN

(30 Ekim 1908 - 8 Haziran 1985)

8 Haziran 1985 günü kaybettiğimiz değerli tarihçi ve yazar Prof. Dr. Afet İnan, 1908 yılında Selânik vilâyetinin Doyran kazasında doğmuştur.Orman müfettişliği ve orman müdürlüğü görevlerinde bulunmuş, 1930-1939 yılları arasında da Bolu milletvekilliği yapmış olan İsmail Hakkı Uzmay'ın kızıdır. İlköğrenimini 1920'de Biga'da bitirmiş ve 1922-1923 öğretim yılında imtihan vererek Bursa Kız Öğretmen Okulu'nun 3. sınıfına kaydedilmiş, 1925 yılında mezun olmuştur. Aynı yıl İzmir'de öğretmenliğe başlamıştır. Bu sıralarda M. Kemal Atatürk ile tanışan Afet İnan, Atatürk tarafından Lausanne'a dil öğrenmeye gönderilmiştir. 1925-1927 yıllarında Lausanne'da, 1928-1929'da ise İstanbul Fransız Kız Lisesi'nde dil öğrenimine devam etmiş ve 1929 yılında Ankara Musiki Öğretmen Okulu'na tayin edilmiştir. 1930'da imtihana girerek ortaöğretim tarih öğretmenliği ehliyetnamesi almış ve 1932-1935 yıllarında Ankara Kız Lisesi'nde tarih öğretmenliği yapmıştır.

1935'ten 1938'e kadar Cenevre Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Bilimler Fakültesi'nin Yakın ve Modern Çağlar Tarih Bölümü'ne devam ederek 1938'de lisans ve 1939'da da doktora diplomasını almıştır. 1939'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin tarih bölümüne doçent vekili, 1942'de doçent ve 1950'de profesör olmuştur. 1971 yılında Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nde kurulan "Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kürsüsü" Başkanlığına getirilmiş, bu görevin yanı sıra "Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü" Müdürlüğü de yapmıştır. 1977 yılında emekli olmuştur.

Afet İnan, 1930 yılında toplanan VI. Türk Ocağı Kurultayında Aksaray delegesi olarak bulunduğu sırada Atatürk'ün direktif ve teşvikiyle bir "Türk Tarih Heyeti" kurulmasını teklif etmiştir. Bu heyet, Türk Ocağı içinde bir yıl çalışmış, 12 Nisan 1931'de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (Türk Tarih Kurumu) adı ile müstakil bir bilim cemiyeti olmuştur. Bu kurumun kurucu üyelerinden olan Afet İnan, kurum içindeki çalışmalarıyla özellikle yurdumuzun arkeolojik eserlerinin ortaya çıkarılmasını desteklemiş, bu arkeolojik eserler ve Türk medeniyetine ait örnekler üzerinde incelemelerde bulunarak Avrupa'daki bilim cemiyetlerine ve milletlerarası kongrelere bildiriler vermiştir. Özellikle Türk medeniyeti, kadın hakları, Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti devri ve Türk inkılâpları üzerinde çalışmış olan Afet İnan'ın Atatürk'le beraber çalıştığı yıllarda tutmuş olduğu notlar ve hatıraları o devir tarihimize bilgi vermesi bakımından önemli belgelerdir.

KİTAP HALİNDE YAYINLARI

YURT BİLGİSİ'NE AİT KİTAPLAR

1 — İntihâb (Seçim), 71 sayfa, Devlet Matbaası, İstanbul 1930.

2 — Askerlik Vazifesi, 77 sayfa, Devlet Matbaası, İstanbul 1930.

3 — Vergi Bilgisi, 93 sayfa, Devlet Matbaası, İstanbul 1930.

4 — Şirketler ve Bankalar, 172 sayfa, Milliyet Matbaası, İstanbul 1930.

5 — Vatandaş için Medenî Bilgiler, 141 sayfa, Milliyet Matbaası, İstanbul 1930.

Bu kitaplardaki yazıların bir kısmı doğrudan doğruya Atatürk'ün notları veya O'nun tavsiyesiyle yazarın, çeşitli uzman ve kuruluşlardan topladığı bilgilerden meydana gelmiştir.

TARİH'E AİT KİTAPLAR

1 — Türk Tarihinin Ana Hatları, 605 sayfa, (Kollektif eser, Türk Tarihi Tetkik Heyeti), Mf. Vekâleti yayınları, Devlet Matbaası, İstanbul 1930.

— Türk Tarihinin Ana Hatları, 87 sayfa, Methal Kısmı (Kollektif eser, Türk Tarihi Tetkik Heyeti), Mf. Vek. yayını, Devlet Matbaası, İstanbul 1931.

2 — Türk Tarihi Hakkında Mütalâalar, Afet, Prof. Sadri Maksudi ve Dr. Reşit Galib, 26 sayfa, Türk ocakları neşriyatı, 1930.

3 — Recherches Sur les Caractères Anthropologiques des Populations de la Turquie, 175 sayfa. (Enquête sur 64.000 individus). Thèse presentèe à la Faculté des Sciences Economiques et Sociales de L'Université de Genève, pour l'obtention du grade de docteur en sociologie. La Faculté des Sciences Economiques et Sociales, sur le préavis d'une commission composée de M. le Dr. L. Mayet Prof. à la Faculté des Sciences de L'Université de Lyon et de M. M. les Professeurs A. Babel, P. E. Martin et E. Pittard, ont avisé l'impression de la présente thèse, sans entendre par là emettre d'opinion sur les propositions qui y sont énoncées. No: 61. Imperimerie Albert Kunding, Genève, 1939.

— L'Anatolie le pays de la "Race" Turquie. Recherches Sur Les Caractères Anthropologiques des Populations de la Turquie (Enquête sur 64.000 individus).

Publication de la faculté des Sciences Economiques et Sociales de L'Université de Genève, 175 sayfa, Vol. II, Prèface de M. Le Prof. Eugène Pittard, Recteur de L'Universié. Imp. Albert Kunding, Genève 1941.

— Türkiye Halkının Antropolojik Karakterleri ve Türkiye Tarihi, 198 sayfa, Türk Tarih Kurumu yayınları VII. Seri No. 15, grafik ve resimli, Tarih kısmına ilâvelerle, TTK Basımevi, Ankara 1947.

4 — Aperçu Géneral sur L'Historie Economique de L'Empire Turc-Ottoman, Préface de M. le Prof. Antony Babel, 114 sayfa, Resimli, Türk Tarih Kurumu yayınları VIII. seri No. 6, Maarif Matbaası, İstanbul 1941.

— İkinci baskı, Dizi VIII. Sayı 6 a, TTK Basımevi, Ankara 1976

5 — Atatürk Hakkında Konferanslar, Türk Devrim Konferansları, Prof. Enver Ziya Karal ile beraber, 78 sayfa, DTCF yayınları. No. 56, TTK Basımevi, Ankara 1946.

6 — Atatürk'ten Hatıralar, 200 sayfa, 25 makale. (Bu kitabın geliri Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Talebe Cemiyetine verilmiştir). TTK Basımevi, Ankara 1950.

7 — Atatürk'ü Anarken, 180 sayfa, TTK Basımevi, Ankara 1955. Geliri Afyon, Zafer Tepe anıt ve tesislerine verilmiştir.

— İkinci baskı, 206 sayfa, Ankara 1956.

8 — Türk Amirali Pirî Reis'in Hayatı ve Eserleri, Pirî Reis'in Amerika Haritası, (1513-1528) Resimli ve haritalı, 69 sayfa, küçük boy, Harita Um. Md. TTK Basımevi, Ankara 1954.

— The oldest Map of America, Drawn by Pirî Reis, 64 sayfa, İngilizceye çeviren: Leman Yolaç, Harita Um. Md. ve TTK Basımevi, Ankara 1954.

— Pirî Reis'in Hayatı ve Eserleri, Amerika'nın En Eski Haritaları, 89 sayfa, 4 renkli resim, haritalar, TTK VII. Dizi sayı 69, Ankara 1974.

Aynı kitap, ilâvelerle 117 Sayfa, TTK Dizi VII., sayı 69 , 1983.

— Life and Works of Pirî Reis, The Oldest Map of America, Translated by Dr. Leman Yolaç-Prof. Dr. Engin Uzmen, 88 sayfa, resimli ve haritalı, TTK yayınları Dizi VIII. Sayı 69a, TTK Basımevi, Ankara 1975.

9— Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti, Dünya tarihi, resimli ve haritalı, 393 sayfa, Türk Tarih Kurumu yayınları, Dizi XIII. Sayı, 6, TTK Basımevi, Ankara 1956.

10— Mimar Koca Sinan, resim ve haritalı, 64 sayfa, küçük boy, Türkiye Emlâk Kredi Bankası, Ankara Güzel Sanatlar Matbaası, 1956.

— İkinci baskı, ilâvelerle büyük boy 88 sayfa, resimli, Türkiye Emlâk Kredi Bankası yayını, No. 3. Ayyıldız Matbaası Anonim Şirketi, 9 Nisan Ankara 1968.

11— Herkesin Bir Dünyası Var, (makaleler), 191 sayfa, Küçük boy, TTK Basımevi Ankara 1958.

12— Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler, 304 sayfa, 49 belge ve resim, T. İş Bankası yayınları "Atatürk ve Devrim serisi" No. 10, Ankara 1959.

— İkinci baskı, 351 sayfa, 50 resim ve belge, T. İş Bankası yayınları, Ajans Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara 1968.

— Üçüncü baskı, 354 sayfa, T. İş Bankası Kültür Yayınları, Atatürk dizisi No. 9, TTK Basımevi, 1981.

— Dördüncü baskı, 1984.

13— Atatürk'ün Askerliğe Dair Eserleri, T. İş Bankası yayınları, Atatürk ve Devrim serisi No. 8, Doğuş Ltd. Şirketi Matbaası, Ankara 1959.

14— Tarih Üzerine İnceleme ve Makaleler, 444 sayfa, Akın Matbaası, Ankara 1960.

15— L'émencipation de la Femme Turquie, 70 sayfa, Unesco yayınları, Imprimé par George Thone, Liège, (Belgique) 1962.

— The Emancipation of the Turkish Women, 63 sayfa, Unesco yayınları, Netherlandes Amsterdam 1962.

— Atatürk et L'émancipation de la Femme, Unesco "Le Courrier". XVI. Année. (Fransızca, İngilizce, İspanyolca, Rusça, Almanca, Arapça, Japonca, İtalyanca) Décembre 1963.

16— Taymis'ten Üsküdar'a, From the Thames to Scutari, İngilizceye çeviren Prof. Dr. Engin Uzmen, Londra BBC Türkçe yayınlarda konuşmalar, 88 sayfa, Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu yayınları, No. 8. TTK Basımevi, Ankara 1964.

17— Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması, Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri, 169 sayfa, Millî Eğitim Bakanlığı yayınları, Atatürk serisi No. 10, İstanbul 1964.

— İkinci baskı, ilâvelerle 185 sayfa. Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1968.

— Üçüncü baskı, ilâvelerle 280 sayfa, belgeler ve resimler, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1975.

— Dördüncü baskı, ilâvelerle 293 sayfa, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1982.

18— Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları, 557 Sayfa, Türk Tarih Kurumu yayınları, Dizi XVI. Sayı 9, TTK Basımevi, Ankara 1969.

19— Atatürk'ten Yazdıklarım, 60 sayfa metin, 26 sayfa el yazısı, 7 resim, küçük boy, Altınok Matbaası, Ankara 1969.

20 — Kayseri Gevher Nesibe Şifaiyesi, 28 sayfa, 24 resim ve plân. Hacettepe Üniversitesi yayınları No. 8. (1954-1968) yılları arasında bu konuda yazdıklarından özetlenmiştir. (Hacettepe Üniversite Gevher Nesibe Tıp Fakültesi Temel Tıp Bilimler Enstitüsü'nün Kayseri'de temel atma töreni münasebetiyle. 20 Nisan 1969), Güzel İstanbul Matbaası, Ankara 1969.

21 — Tarih'ten Bugün'e, 23 Nisan 1920 Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışının Ellinci Yıldönümü için Konferans ve Makaleler, 240 sayfa, T. İş Bankası Kültür Yayınları, TTK Basımevi, Ankara 1970.

22 — "Mesud'um Çünkü Muvaffak Oldum", Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım, Millî Eğitim Bakanlığı yayınları (1000) temel eser, No: 55, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.

23 — "Devletçilik" İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Beş Yıllık Sanayi Plânı 1933, Türk Tarih Kurumu yayınları, Dizi XVI. Sayı 14, TTK Basımevi, Ankara 1972.

24 — İkinci Beş Yıllık Sanayi Plânı, 1936 Raporları, Önsöz, TTK Dizi XVI. Sayı. 21. TTK Basımevi, Ankara 1973.

25 — Ellinci Yılda Tarih'ten Geleceğe, T. İş Bankası Kültür Yayınları, 130 sayfa, Atatürk dizisi No. 20, TTK Basımevi, Ankara 1973.

26 — Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi, 180 sayfa, resimli ve haritalı, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Cumhuriyet'in 50. Yıldönümü yayınları, No. 10, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973.

— İkinci baskı, Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi, 222 sayfa, resimli ve haritalı, Dizi XVI. Sa. 34, TTK Basımevi, Ankara 1977.

— History of the Turkish Revolution and Turkish Republic.

Basın Yayın Genel Müdürlüğü tarafından Prof. Dr. Ahmed Uysal'a İngilizce'ye çevirisi yaptırılmış ve 1981'de Pars Matbaasında basılmıştır.

27 — Cumhuriyetin 50. Yılı İçin Köylerimiz, 118 sayfa, TTK dizi XVI. sayı 36, Ankara 1978.

28 — Atatürk'ten Mektuplar, 103 sayfa, Dizi XVI. Sayı 42, TTK Basımevi, Ankara 1981.

29 — İzmir İktisat Kongresi, (17 Şubat-21 Mart 1923) 104 sayfa, Dizi XVI. Sa. 46, TTK Basımevi, Ankara 1982.

30 — Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları, 71 sayfa, el yazıları, TTK Dizi XXIII. Sa. 7, 1983.

HABERLER

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DİZİ KONFERANSLARI

1984 - 1985 dönemi Atatürk Araştırma Merkezi dizi konferansları sona ermiştir. Bu dizide 16 Kasım 1984'de Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak "Atatürk'ün Başlattığı Çağ", 30 Kasım 1984'te Prof. Dr. Afet İnan "Atatürk'ün Medeniyet Anlayışı ve Cumhuriyet Devrinde Medeniyet Hareketleri", 14 Aralık 1984'te Prof. Dr. İsmet Giritli "Atatürkçülük Neden ve Nasıl bir İdeolojidir?", 28 Aralık 1984'te Gürbüz Tüfekçi "Atatürk İlkelerinin Bilimsel Kökenleri", 11 Ocak 1985'te Prof. Dr. Tahsin Özgüç "Türkiye'de Arkeoloji Çalışmalarında Atatürk'ün Öncülüğü", 25 Ocak 1985'te Prof. Dr. İbrahim Agâh Çubukçu "Atatürk, Din ve Lâiklik", 8 Şubat 1985'te Mehmet Özgüneş "Atatürkçülük ve Âilede Eğitim", 8 Mart 1985'te Cihat Akçakayalıoğlu "Atatürk ve Millî Misak", 22 Mart 1985'te Org. Necdet Öztorun "Atatürkçülük'te Devletin Dinamik İdeali", 19 Nisan 1985'te Turhan Feyzioğlu "Türk Millî Kurtuluş Mücadelesinin ve Atatürkçülüğün Temel İlkelerinden Biri Olarak Millet Egemenliği", 3 Mayıs 1985'te Em. Korg. Cemal Enginsoy "Batı Yayın Dünyasında Atatürk", 17 Mayıs 1985'te Ord. Prof. Dr. Reşat Kaynar "Atatürk ve Çağdaşlaşma", 31 Mayıs 1985'te Prof. Dr. İhsan Doğramacı "Atatürk ve Eğitim" konularında konferanslar vermişlerdir.

BULGARİSTAN'DAKİ TÜRK AZINLIĞI SORUNU (Panel)

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığı tarafından 7 Haziran 1985 günü Türk Tarih Kurumu konferans salonunda "Bulgaristandaki Türk Azınlığı Sorunu" konulu bir toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantıda Yüksek Kurum Başkanı Suat İlhan'ın açış konuşmasını takiben Prof. Dr. Hasan Eren "Bulgarlar ve Türk Dili", Prof. Dr. Yaşar Yücel "Balkanlarda Türk Yerleşmesi ve Sonuçları", Elçi Bilâl Şimşir "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", Prof. Dr. Hamza Eroğlu "Uluslararası Hukuk Açısından Bulgaristandaki Türk Azınlığı Sorunu" konulu konuşmalar yapmışlardır.

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

Sahibi: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi adına Prof. Dr. UTKAN KOCATÜRK ● Yönetim yeri: Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Atatürk Bulvarı 217 Kavaklıdere/Ankara ● Telefon: 28 61 00 ● Abone şartları: Yıllık abone (3 sayı) 3000 TL. (Yabancı ülkeler için 48 dolar) ● Dergiye gönderilen yazılar yayımlansın yayımlanmasın geri verilmez. ● Yayımlanan yazılarda ileri sürülen görüşler sahiplerine aittir. ● Basıldığı yer: Türk Tarih Kurumu Basımevi - Ankara

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

E R D E M

Atatürk Kültür Merkezi Dergisi
2. sayısı çıktı

İÇİNDEKİLER

Makaleler: **Sayfa**

CEVAD, MEMDUH ALTAR: Atatürk'e Özgü Evrim Felsefesinin Gelenek-Kültür Dinamizmine Katkısı (Son Elli Yılın Müzik Reformlarına Toplu bir Bakış) 261
AHMET MUMCU: Atatürk'ün Kültür Anlayışında Hukukun Yeri 291
AYDIN SAYILI: Batılılaşma Hareketimizde Bilimin Yeri ve Atatürk 309
EMEL ESİN: Türk Kültür Tarihi, İç Asyadaki Erken Safhalar 409
: The Culture of the Turks: The Initial Inner Asian Phase 431
FİLİZ YENİŞEHİRLİOĞLU: Les Grandes Lignes de l'Evolution du Programme Décoratif en Céramique des Monuments Ottomans au Cours du XVI[éme] Siecle 453
: Onaltıncı Yüzyılın Osmanlı Yapılarında Görülen Çini Süsleme Programının Gelişimi (özet) 473
İNCİ ENGİNÜN: Millî Mücadele Edebiyatında Yakup Kadri Karaosmanoğlu 477
NECATİ ÖNER: Niçin Felsefe? 493
OKTAY ASLANAPA: Atatürk'ten bu yana Avusturyalı Sanat Tarihçilerinin Türkiye'deki Faaliyetleri 501
: Die Tätigkeit der Österreichischen Kunsthistoriker und Künstler in der Türkie seit Atatürk (Zusammenfassung) 511
SELÇUK ÜNLÜ: Avusturyalı Diplomat Anton von Prokesch-Osten (1795-1876) ve Türkiye 517
AHMET EDİP UYSAL: Türk Halk Hikâyeciliğinin Son Ustalarından Erzurumlu Behçet Mahir ve İç Dünyası 527
: The Making of a Turkish Folk Narrator Behçet Mahir of Erzurum 535
DURSUN YILDIRIM: Türk Folklor Araştırmaları Problemleri 545
CİNUÇEN TANRIKORUR: Türk Halk Musikisi ve Klasik Türk Musikisi 559

Yayın Tanıtmaları:

MAHMUT ŞAKİROĞLU: Agostino Pertusi, *Martino Segono di Novo Brdo di Dulcugno* 573
: Elizabeth A. Zachariadou, *Trade and Crusade, Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın* (1300-1415) 576
ESİN KÂHYA: A. K. Abushwereb, *The Child and Arabic Medicine* 579
: Kâzım Çeçen, *İstanbul'da Osmanlı Devrinde Su Tesisleri* 580

Erdem yılda üç defa çıkar, Türk Kültürünü en geniş anlamı ile inceler. Yazılar Türkçe ve kısmen de yabancı dilde veya yabancı dil özetlidir. Fiatı: 1000 TL. Yıllık (3 sayı): 3000 TL.
İsteme Adresi: Atatürk Kültür Merkezi, Atatürk Bulvarı 217, Kavaklıdere, Ankara Tel: 28 61 00

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU

BELLETEN

191-192. sayısı çıktı.

İÇİNDEKİLER

Makaleler, İncelemeler: **Sayfa**

YÜCEL, PROF. DR. YAŞAR: Türk Tarih Kurumu Bilim Kurulu açış Konuşması 375

FAUCOUNAU, J.: Quelques Remarques Sur le Dechıffrement Du "Hıttıte Hıeroglyphıque" (resimle birlikte) 381

ÇAĞIRGAN, G.: Three More Duplıcates to Astrolabe b (resimle birlikte) . 399

KİTAPÇI, DOÇ. DR. ZEKERİYA: Tarih Objektifinde Hz. Peygamberin Hadisleri ve Türkler 417

DEMİRKENT, DOÇ. DR. IŞIN: Haçlılara karşı Mücadelede Başarılı Bir Türk Kumandanı: Savar 453

MENGİ, DOÇ. DR. MİNE: Garîb-Nâme'de Alplık Geleneğiyle İlgili Bilgiler 481

GÜREL, ZİYA: Kurtuluş Savaşında Demiryolculuk IV 497

Konferanslar:

BALKAN PROF. DR. KEMAL: Urartuluların Kökeni ve Dilleri (resimle birlikte) 513

Çeviriler:

CHARANIS, PETER (Çeviren: DELİLBAŞI, MELEK): Bizans İmparatorluğu'nun Çöküşündeki Ekonomik Faktörler 523

1985 Yılında Kaybettiğimiz Üyeler 537

Bibliyografya:

ŞAKİROĞLU, DOÇ. DR. H.MAHMUT: GIACOMO E.CARRETTO, CLAUDIO LoJACONO, ALBERTO VENTURA. *Maometto in Europa. Arabi e Turchi in Occidente 622-1922* *543*

POLAT, İLKNUR: Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri Türkiyenin Meseleleri *547*

1983 Yılının İkinci Yarısında Kitaplığımıza Gelen Kitaplar ve Dergiler *553*

İsteme Adresi: TÜRK TARİH KURUMU Sıhhiye - ANKARA

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK DİL KURUMU

TÜRK DİL KURUMU DERGİSİ

403. Sayısı çıktı

İ Ç İ N D E K İ L E R

YRD. DOÇ. DR. NECAT BİRİNCİ : Türkiyat Enstitüsü 577
A. TURAN OFLAZOĞLU : Hölderlin 586
PROF. DR. CEMİL GÖKER : Stéphane Mallarmé'den Bir Şiir ve Açıklaması 602
DOÇ. DR. FİKRET TÜRKMEN : Tarih Boyunca Türk-Ermeni Kültür İlişkileri 605
NÜZHET ERMAN : Pergel 614
MEHMET CEMİL UĞURLU : Picasso 615
GÖKHAN EVLİYAOĞLU : Kırık Saat 617
NEDİM BALCALI : Öylesine Bir Aşk 618
H. B. PAKSOY : Alpamış ve Bamsı Beyrek: İki Ad, Bir Destan 619

GÖRÜŞLER

DR. ORHAN F. KÖPRÜLÜ : Dil ve Telaffuz 623
BENJAMIN LEE WHORF : Tabiî Bilimler ve Dil Bilimi (Çeviren: PROF. DR. MEHMET AKALIN) 626